МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2026

Головний редактор:

Наумкіна С. М. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, Україна

Члени редакційної колегії:

Вовк С. О. – доктор політичних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Україна

Дерев'янко С. М. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна

Добролюбська Ю. А. – доктор філософський наук, професор, професор кафедри всесвітньої історії та методики її навчання, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Україна

Калашнікова Л. В. – доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри соціології та соціальної роботи, Криворізький державний педагогічний університет, Україна

Музиченко Г. В. – доктор політичних наук, професор, проректор з наукової роботи, професор кафедри політичних наук і права, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Україна

Палінчак М. М. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародної політики, декан факультету міжнародних економічних відносин, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Україна

Петінова О. Б. – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософських і соціологічних студій та соціокультурних практик, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Україна

Узун Ю. В. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології факультету міжнародних відносин, політології та соціології, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Україна

Яковлев Д. В. – доктор політичних наук, професор, декан факультету психології, політології та соціології, Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

Яковлева Л. І. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри соціології, Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

Ботчвей Томас Прехі (Botchway Thomas Prehi), Ph.D в галузі міжнародного права, старший викладач кафедри політології освіти, Університет освіти Віннеба, Гана

Імурана Авайсу Брайма (Imurana Awaisu Braimah), доктор філософії з політології, доцент, професор кафедри політології освіти, Університет освіти Віннеба, Гана

Ісмаель Квабла Хловор (Ishmael Kwabla Hlovor), PhD (Міжнародна політика), викладач кафедри політологічної освіти, Університет освіти Віннеба, Гана

Петро Чайка, доктор міжнародних відносин, професор міжнародних відносин, член кафедри міжнародних відносин та дипломатії, факультет політології та міжнародних відносин, Університет Матея Бела в Банській Бистриці, Словаччина

Костянтин-Василе Цока, доктор географії, доцент, віце-президент Інституту єврорегіональних досліджень Орадя-Дебрецен, виконавчий редактор журналу Eurolimes, Університет Орадя, Румунія

Науковий журнал «Politicus» внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з політичних наук (спеціальність: С2 «Політологія») відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, протокол № 13 від 30 квітня 2026 р.

Офіційний сайт видання: www.politicus.od.ua

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:
Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 225 від 01.02.2024 року. Ідентифікатор медіа: R30-02644.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (вул. Старопортофранківська, буд. 26, м. Одеса, 65020, pdpu@pdpu.edu.ua, тел. +38-048-752-98-10).

Мови видання: українська, англійська, німецька, польська.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl

ISSN 2414-9616 (Print)
ISSN 2664-6013 (Online)

© Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2026

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Шпаков Вячеслав Віталійович
Актуальність концепту політичної системи для аналізу сучасної України……7

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Атамас Віктор Вікторович
Роль політики та громадянського суспільства країн Вишеградської групи у контексті війни в Україні……17

Двойленко Іван Володимирович
Цифрова держава у системі національної безпеки: політичні механізми та інструменти реалізації……24

Жданов Вадим Вадимович
Інституціоналізація політичних партій як детермінанта оптимізації виборчого процесу……30

Кобець Юлія Василівна
Еволюція інституційної архітектури антикорупційної політики України: стратегія, розвиток, ефективність……37

Кобильник Василь Володимирович
Консолідація демократії: нормативні та прагматичні основи в умовах цифровізації ……46

Крамаренко Сергій Михайлович
Воєнний стан як чинник трансформації місцевого самоврядування в Україні: політико-управлінський аспект……51

Крот Сергій Васильович
Інституційні бар'єри реалізації державної промислової політики України в умовах російсько-української війни……57

Кубічка Роман Володимирович
Вплив парламентських виборів та виборів до Європарламенту на конфігурацію політичних сил у Чеській та Словацькій республіках (2023–2025 рр.)……62

Куриленко Анастасія Володимирівна
Використання інструментів на основі штучного інтелекту для підвищення ефективності кризових комунікацій органів державної влади в умовах гібридної війни……67

Курус Тарас, Струтинська Тетяна Зіновіївна
Інституційна спроможність відкритих даних: регіональний вимір та цифрова інфраструктура……75

Лагутін Микита Романович
Партійний дискурс щодо національного інтересу (на прикладі аналізу програм парламентських політичних партій)……79

Мадрига Тетяна Богданівна
Локальна самоорганізація як політичний механізм забезпечення стійкості територіальних громад України в умовах воєнного стану……85

Манзюк Марія Василівна, Палінчак Микола Михайлович
Церква і держава в Румунії: історія взаємин та сучасні наукові підходи до їх дослідження……94

Наумкіна Світлана Михайлівна, Мініцький Валерій
Роль української діаспори США у подальшому розвитку громадянського суспільства України як чинника повоєнного відновлення……99

Орлянський Володимир Семенович
Правові аспекти функціонування місцевого самоврядування в умовах воєнного стану……106

Прокопчук Валерій Вікторович
Потенціал органів місцевого самоврядування у формуванні стійкої системи охорони здоров'я в умовах сучасних викликів……113

Рибалкін Анатолій Володимирович
Міжнародні корпорації як політичні актори у глобалізованому світі: теоретичні засади, еволюція та механізми впливу……119

Хлівнюк Тетяна Петрівна
Парадигма модернізації соціальної держави: між пострадянськими інститутами та неоліберальними ідеями……123

Цимбал Сергій Юрійович
Механізми та технології протидії інформаційній агресії у мережі інтернет……128

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

Корнієвський Олександр Анатолійович, Згурська Валентина Леонідівна
Вплив національної історичної пам'яті на утвердження української ідентичності……134

Набок Світлана Валеріївна
Українська Пушкініада: епістемологічні механізми відтворення символічного порядку……141

Свідерська Ольга Іванівна, Крицкалюк Назар Іванович
Дегуманізація ворога як метод воєнної пропаганди……148

РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Гольцов Андрій Геннадійович
Геостратегічні комунікації України під час війни……153

Горбачов Антон Володимирович, Логовський Ігор Миколайович
Участь молодіжних організацій у міжнародних проєктах місцевого самоврядування: комунікаційні виклики та інформаційні результати……159

Демчишак Руслан Богданович
Концепція глобального переділу світу у теорії та практиці рашизму……166

Погорєлова Інна Сергіївна
Роль президента Чеської Республіки Петра Павела у формуванні зовнішньополітичного дискурсу щодо України……172

Сагановський Руслан Миронович
Недержавні актори в системі публічної дипломатії США……181

Федунь Олександра Василівна, Милян Софія Андріївна
Трансформація підходів Європейського Союзу до протидії дезінформації (2014–2026) ……189

Фесенко Олександр Олександрович
Довіра як передумова впровадження цифрових технологій у виборчий процес: case Румунії……198

Шуляк Сергій Вікторович, Телятнікова Аліна Романівна
АСЕАН у системі регіональної безпеки Південно-Східної Азії……206

РОЗДІЛ 5. ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО

Prybiehin Ivan Serhiiovych
Multiculturalism as a political program in the state of Israel (on example of Ethiopian Jewish community)……214

CONTENTS

SECTION 1. THEORY AND HISTORY OF POLITICAL SCIENCE

Shpakov Viacheslav Vitaliiovych
The relevance of the concept of political system for the analysis of modern Ukraine **7**

SECTION 2. POLITICAL INSTITUTIONS AND PROCESSES

Atamas Viktor Viktorovich
The role of politics and civil society in the Visegrad group countries in the context of the war in Ukraine **17**

Dvoylenko Ivan Volodymyrovych
Digital state in the system of national security: political mechanisms and instruments of implementation **24**

Zhdanov Vadym Vadymovych
Institutionalization of political parties as a determinant for optimizing the electoral process **30**

Kobets Yuliia Vasylivna
Evolution of the institutional architecture of Ukraine's anti-corruption policy: strategy, development, and effectiveness **37**

Kobylnyk Vasyl Volodymyrovych
Consolidation of democracy: normative and pragmatic foundations in the context of digitalization **46**

Kramarenko Serhiy Myhailovych
Martial law as a factor in the transformation of local self-government in Ukraine: a political-administrative perspective **51**

Krot Serhii Vasylovych
Institutional barriers to the implementation of Ukraine's state industrial policy amid the Russia-Ukraine war **57**

Kubichka Roman Volodymyrovych
The impact of parliamentary elections and elections to the European Parliament on the political landscape in the Czech and Slovak Republics (2023–2025) **62**

Kurylenko Anastasiia Volodymyrivna
The use of artificial intelligence-based tools to enhance the effectiveness of crisis communications by government agencies in the context of hybrid warfare **67**

Strutynska Tetiana Zinoviivna
Institutional capacity of open data: regional dimension and digital infrastructure **75**

Lagutin Mykyta Romanovych
Party discourse on national interest (based on the analysis of parliamentary political party programs) **79**

Madryha Tetiana Bohdanivna
Local self-organization as a political mechanism for ensuring the resilience of territorial communities in Ukraine under martial law **85**

Manzyuk Maria Vasylivna, Palinchak Mykola Mykhailovych
Church and state in Romania: history of relations and modern scientific approaches to their study **94**

Naumkina Svitlana Mykhailivna, Minitskyi Valeriy
The role of the Ukrainian diaspora in the USA in the further development of Ukraine's civil society as a factor of post-war reconstruction **99**

Orlyanskyi Volodymyr Semenovych
Legal aspects of the functioning of local self-government in conditions of martial state **106**

Prokopchuk Valery Viktorovich
The role of local governments in building a sustainable healthcare system in the face of contemporary challenges **113**

Rybalkin Anatolii Volodymyrovych
International corporations as political actors in the globalized world: theoretical foundations, evolution, and mechanisms of influence **119**

Khlivniuk Tetiana Petrivna
The paradigm of welfare state modernization: between post-soviet institutions and neoliberal ideas **123**

Tsymbal Serhiy Yuriyovych
Mechanisms and technologies to counter information aggression on the internet **128**

SECTION 3. POLITICAL CULTURE AND IDEOLOGY

Korniievskyi Oleksandr Anatoliiovych, Zgurska Valentina Leonidivna
The influence of national historical memory on the affirmation of Ukrainian identity **134**

Nabok Svitlana Valeriivna
The Ukrainian Pushkiniad: epistemological mechanisms of the reproduction of the symbolic order **141**

Sviderska Olha Ivanivna, Krytskaliuk Nazar Ivanovych
Dehumanization of the enemy as a method of military propaganda **148**

SECTION 4. POLITICAL PROBLEMS OF THE INTERNATIONAL SYSTEMS AND GLOBAL DEVELOPMENT

Goltsov Andriy Hennadiyovych
Geostrategic communications of Ukraine during the war **153**

Gorbachov Anton Volodymyrovych, Lohovskyi Ihor Mikolayovich
Participation of youth organizations in international projects of local self-government: communication challenges and information outcomes **159**

Demchyshak Ruslan Bohdanovych
The concept of global redistribution of the world in the theory and practice of rashism **166**

Pohorielova Inna Serhiivna
The role of the president of the Czech Republic Petr Pavel in shaping the foreign policy discourse on Ukraine **172**

Sahanovskyi Ruslan Myronovych
Non-state actors in the US public diplomacy system **181**

Feduń Oleksandra Vasylivna, Mylian Sofiia Andriivna
The transformation of the European Union's approaches to countering disinformation (2014–2026) **189**

Fesenko Oleksandr Oleksandrovych
Trust as a prerequisite for the implementation of digital technologies in the electoral process: the case of Romania **198**

Shuliak Serhii Viktorovych, Teliatnikova Alina Romanivna
ASEAN in the Regional Security System of Southeast Asia **206**

SECTION 5. ETHNOPOLITICAL SCIENCE AND ETHNOPOLITICAL STUDIES

Prybiehin Ivan Serhiiovych
Multiculturalism as a political program in the state of Israel (on example of Ethiopian Jewish community) 214

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Шпаков Вячеслав Віталійович

Актуальність концепту політичної системи для аналізу сучасної України

УДК 321.01:355.01(477)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-2.1

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Шпаков Вячеслав Віталійович
аспірант кафедри журналістики та політології
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
вул. 68 Десантників, 10, Миколаїв, Україна
ORCID: 0009-0003-6473-9787

У статті досліджується актуальність концепту політичної системи для аналізу сучасної України в умовах повномасштабної війни. Актуальність теми зумовлена необхідністю розглядати політику не лише через діяльність державних інститутів, а як цілісну систему взаємодії влади, суспільства, політичної культури, комунікації, громадянської участі та механізмів легітимації рішень. Особливого значення такий підхід набуває в умовах воєнного стану, коли політична система функціонує в режимі постійного системного стресу, а її стійкість визначається не лише інституційною спроможністю влади, а й рівнем суспільної підтримки, довіри, політичної мобілізації та здатністю громадян до самоорганізації. Саме війна найбільш виразно продемонструвала, що ефективність держави залежить не лише від формальних інститутів, а й від сили громадянського суспільства, горизонтальних мереж взаємодії та рівня політичної консолідації. Метою статті є обґрунтування евристичного потенціалу концепту політичної системи для пояснення інституційної стійкості держави, трансформації політичної участі, ролі громадянського суспільства та мовної інтегрованості. Методологічну основу дослідження становлять системний, структурно-функціональний, порівняльний та історико-політологічний методи. Теоретичну основу складають концепції Девід Істон та Гебріел Алмонд, які дозволяють аналізувати політичну систему через категорії demands, supports, outputs, political community, political culture та responsive capability. Окрему увагу приділено мовній інтегрованості як елементу політичної комунікації та політичної соціалізації. Для емпіричного підтвердження цієї тези використано результати авторського соціологічного дослідження «Рівень мовної інтегрованості громадян 2026» у Кіровоградській області. У результаті встановлено, що стійкість політичної системи України забезпечується не лише діяльністю державних інститутів, а й високим рівнем громадянської мобілізації, розвитком волонтерських мереж, підтримкою політичної спільноти та посиленням громадянської ідентичності. Доведено, що громадянське суспільство в умовах війни виконує функції артикуляції інтересів, мобілізації ресурсів і підтримки легітимності політичного порядку. Виявлено, що мовна інтегрованість є важливим індикатором політичної консолідації, а розрив між підтримкою української мови та практиками захисту мовних прав свідчить про наявність часткової мовної маргінальності.

Ключові слова: *політична система, Девід Істон, Габріель Алмонд, громадянське суспільство, політична комунікація, мовна інтегрованість, воєнний стан, Україна.*

Вступ. Концепт політичної системи залишається однією з ключових категорій політичної науки, оскільки дозволяє досліджувати політику не лише як діяльність окремих державних інститутів, а як цілісний механізм взаємодії влади, суспільства, політичної культури, норм, цінностей, комунікації та практик участі. Саме такий підхід дає змогу пояснювати не лише особливості функціонування органів влади, а й глибші процеси легітимації політичних рішень, формування суспільної підтримки, адаптації політичного порядку до кризових викликів і трансформації самого політичного режиму.

У вітчизняній політичній науці політична система традиційно розглядається як складне багаторівневе явище, через яке забезпечується життєдіяльність суспільства. У монографії «Політична система України: конституційна модель та політичні практики» наголошується, що система як наукова категорія означає цілісність, елементи якої перебувають у взаємозв'язку та займають визначене місце щодо цілого й інших його частин, а сама політична система поєднує інституційний, функціональний, нормативний і комунікативний виміри політики [11, с. 19–21]. Саме тому дослідження політичної системи не може обмежуватися лише аналізом державного апарату чи конституційної моделі влади.

Особливої актуальності ця проблематика набуває в умовах повномасштабної війни Російської Федерації проти України, коли політична система функціонує в режимі постійного системного стресу. Війна змінює не лише інституційні механізми управління, а й саму логіку взаємодії між владою та суспільством: трансформуються суспільні запити, посилюється роль безпекових рішень, змінюються форми політичної участі, рівень довіри до державних інститутів та значення громадянського суспільства. Запровадження воєнного стану супроводжувалося утворенням обласних і районних військових адміністрацій, посиленням централізації управління, обмеженням традиційної політичної конкуренції та водночас активізацією волонтер-

ських, благодійних і громадських мереж, які стали важливим ресурсом функціонування всієї політичної системи [6, с. 52–55].

Саме війна найбільш виразно показала, що політична система України не може бути пояснена виключно через діяльність державних органів. Реальна стійкість держави у 2022–2024 роках значною мірою забезпечувалася не лише інституційною вертикаллю влади, а й високою здатністю суспільства до самоорганізації, горизонтальної мобілізації та громадянської солідарності. Н. Кононенко справедливо зазначає, що велика війна стала своєрідним тестом спроможності українського громадянського суспільства, підтвердивши його впливовість і здатність до швидкої консолідації. Водночас війна, попри безпрецедентне згуртування, не усунула остаточно ціннісної амбівалентності українського суспільства, яка тривалий час визначала суперечливість політичної культури, ставлення до демократії, політичної участі та державної відповідальності [7, с. 446–460].

Саме тому повоєнний розвиток України має розглядатися не лише як питання відбудови інфраструктури чи реформування державного управління, а як проблема збереження і вдосконалення демократичної політичної системи. Йдеться про забезпечення спроможних інституцій, політичної конкуренції, реального конституціоналізму, справедливого правосуддя, підтримки прав і свобод громадян та недопущення авторитарних відхилень у період воєнної концентрації влади [7, с. 458].

Теоретично найбільш продуктивними для такого аналізу залишаються класичні концепції Девіда Істона та Габріеля Алмонда. Д. Істон розглядав політичну систему як сукупність взаємопов'язаних діяльностей, пов'язаних з авторитетним розподілом цінностей у суспільстві, де центральне значення мають категорії вимог, підтримки, політичних рішень та легітимності [17, с. 383–392]. Його модель дозволяє аналізувати політику не через формальні інститути як такі, а через постійний обмін між суспільством і владою у формі demands, supports та outputs.

Г. Алмонд розвиває цю логіку, пропонуючи структурно-функціональний підхід, у межах якого політична система постає як сукупність взаємодіючих ролей, функцій, політичної культури та комунікативних механізмів. Особливу увагу він приділяє political communication, структурній диференціації ролей, здатності системи до адаптації та responsive capability – спроможності реагувати на суспільні вимоги й зовнішні виклики [16, с. 184–201]. Саме ці положення є надзвичайно важливими для аналізу сучасної України в умовах війни.

Окремої уваги в цьому дослідженні потребує проблема мовної інтегрованості як елемента політичної системи. Мова в сучасних українських умовах виступає не лише культурним чи соціолінгвістичним явищем, а важливим каналом political communication, політичної соціалізації, формування довіри, лояльності та підтримки політичної спільноти [7, с. 464–465]. Посилення громадянської ідентичності, зміна мовних практик, зростання підтримки української мови як єдиної державної є не лише культурною тенденцією, а проявом глибших змін у структурі політичної системи та політичної культури суспільства.

Теоретичні та прикладні аспекти функціонування політичної системи, проблеми її інституційного розвитку, демократичної трансформації та взаємодії держави й громадянського суспільства досліджувалися у працях Ф. Рудича [12], Г. Зеленько [5], Н. Кононенко [7], Ю. Кобець [6], Ю. Левенця [8], В. Журавського [4], В. Абрамовича [1], І. Гладуняка [2], В. Горбатенка [3], І. Телелима [1], А. Мазіної [9], М. Ніколаєвої [10] та інших українських науковців. Значний вплив на формування сучасного розуміння політичної системи справили класичні праці Д. Істона [17;18], Г. Алмонда [15;16], Т. Парсонса та Р. Даля [14], у яких закладено системний, структурно-функціональний і порівняльний підходи до аналізу політики. Водночас сучасні умови повномасштабної війни вимагають переосмислення класичних теоретичних моделей крізь призму українського досвіду функціонування політичної системи в умовах воєнного стану, суспільної мобілізації та трансформації політичної культури.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена необхідністю переосмислення сучасної політичної системи України не лише в інституційному, а й у системно-функціональному вимірі. Саме концепт політичної системи дозволяє найбільш повно пояснити механізми стійкості української держави, джерела її адаптивності, роль громадянського суспільства, політичної культури та мовної інтегрованості, а також окреслити ключові ризики повоєнної трансформації демократії в Україні.

Мета та завдання. Метою статті є обґрунтування актуальності концепту політичної системи як аналітичного інструменту для дослідження сучасної України в умовах повномасштабної війни та виявлення його евристичного потенціалу для пояснення інституційної стійкості держави, трансформації політичної участі, змін у структурі суспільної підтримки та ролі громадянського суспільства.

Особлива увага приділяється можливостям застосування системного підходу Д. Істона та структурно-функціонального підходу Г. Алмонда для аналізу сучасної української політичної реальності, а також розгляду мовної інтегрованості як елемента political communication, політичної соціалізації та консолідації політичної спільноти.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: проаналізувати основні теоретичні підходи до розуміння політичної системи; дослідити трансформацію політичної системи Укра-

їни в умовах воєнного стану; охарактеризувати зміну demands і supports у взаємодії суспільства та влади; визначити роль громадянського суспільства як ресурсу адаптивності політичної системи; дослідити вплив мовної інтегрованості на підтримку інституційної стійкості держави.

Методи дослідження. У дослідженні використано комплекс загальнонаукових і спеціальних політологічних методів, що дозволяють поєднати теоретичний аналіз концепту політичної системи з прикладним дослідженням сучасних трансформацій політичної системи України в умовах війни. Методологічну основу становить системний підхід, який дає змогу розглядати політичну систему як цілісний механізм взаємодії інститутів влади, громадянського суспільства, політичної культури та політичної комунікації.

Для дослідження теоретичних засад концепту політичної системи застосовано історико-політологічний та порівняльний методи, що дали змогу простежити еволюцію наукових підходів у працях Д. Істона, Г. Алмонда, Т. Парсонса та представників сучасної української політології. Структурно-функціональний метод використано для аналізу функціональних можливостей політичної системи України, зокрема її регулятивної, розподільчої, символічної та адаптивної здатності в умовах повномасштабної війни.

Окрему увагу приділено аналізу мовної інтегрованості як елемента політичної комунікації та політичної соціалізації. У цьому контексті мова розглядається як важливий компонент політичної системи, що впливає на формування політичної спільноти, легітимність влади, довіру до інститутів та рівень суспільної консолідації. Для емпіричної перевірки цієї тези використано результати авторського соціологічного дослідження «Рівень мовної інтегрованості громадян 2026: Кіровоградська область», проведеного в лютому–квітні 2026 року на Кіровоградщині. Гіпотеза дослідження полягала в тому, що високий рівень підтримки української мови як суспільної цінності не завжди трансформується у відповідний рівень активної мовної поведінки та практик захисту мовних прав.

У межах дослідження введено авторське поняття індексу мовної маргінальності, під яким розуміється розрив між ціннісною підтримкою української мови та реальною поведінковою готовністю відстоювати мовні права у повсякденній соціальній взаємодії. Це дозволило розглядати мовну поведінку як індикатор рівня політичної інтегрованості, громадянської відповідальності та стійкості політичної системи в умовах війни.

Результати. Концепт політичної системи сформувався як спроба розширити межі традиційного інституційного аналізу політики, який зосереджувався переважно на державі, формах правління, конституційній організації влади та діяльності окремих інститутів. Водночас політичні процеси не вичерпуються функціонуванням державного апарату, адже вони охоплюють взаємодію влади й суспільства, механізми легітимації, політичну культуру, комунікацію та практики участі. Саме тому поняття політичної системи дає змогу розглядати політику як цілісну сукупність взаємопов'язаних ролей, функцій, норм, практик і рішень.

У сучасній українській політології політична система також розглядається як складне явище, що через сукупність владних інститутів забезпечує життєдіяльність суспільства. У монографії «Політична система України: конституційна модель та політичні практики» наголошується, що система як наукова категорія означає цілісність, елементи якої перебувають у взаємозв'язку та займають відповідне місце щодо цілого й інших його частин [11, с. 18–21]. Такий підхід дозволяє розглядати політичну систему не лише як державний механізм, а як ширшу сукупність інституційних, нормативних, соціальних і комунікативних зв'язків.

Важливим підґрунтям системного аналізу політики стала концепція Т. Парсонса, у межах якої політична система розглядається як підсистема ширшої соціальної системи. Соціальні системи, за цією логікою, є відкритими й перебувають у постійному взаємообміні із середовищем на «входах» і «виходах», а політична підсистема пов'язана з функцією досягнення колективних цілей [11, с. 22]. Це дає підстави аналізувати політичну систему не ізольовано, а у зв'язку з іншими суспільними підсистемами.

Внесок Д. Істона є принциповим для становлення сучасного розуміння політичної системи. У праці «The Political System» він критикує поняття держави як недостатнє для пояснення політичних явищ, оскільки воно описує лише окремі типи політичної організації й не охоплює всі форми політичного життя [18, с. 108–109]. Натомість Д. Істон пропонує розглядати політичну систему як ширшу сукупність діяльностей, пов'язаних із виробленням і здійсненням суспільної політики.

Для нього політична система охоплює всі види діяльності, залучені до формулювання та реалізації суспільної політики. Її специфіка полягає в тому, що ці діяльності пов'язані з авторитетним розподілом цінностей для суспільства. Політика, за цією логікою, включає мережу рішень і дій, через які певні блага, можливості, статуси або цінності розподіляються між членами суспільства. Водночас Істон підкреслює, що рішення саме по собі ще не є політикою: воно набуває політичного значення тоді, коли переходить у фазу реалізації [18, с. 129–130]. Тобто рішення втілюється через конкретні дії, інтерпретації та подальші управлінські рішення.

Важливим є також розуміння авторитетності політики. Д. Істон зазначає, що політика є авторитетною тоді, коли ті, кого вона стосується, визна-

ють необхідність підкорення відповідним рішенням. Підстави такого прийняття можуть бути різними – моральними, традиційними, звичаєвими, прагматичними або пов'язаними зі страхом перед санкціями [18, с. 131–133]. Отже, легітимність політичної системи не зводиться лише до юридичного статусу рішень, а залежить від їхнього суспільного прийняття.

У подальшому Д. Істон обґрунтовує суспільну необхідність авторитетного розподілу цінностей. Будь-яке суспільство потребує механізмів ухвалення обов'язкових рішень щодо розподілу матеріальних і нематеріальних благ, адже без таких механізмів воно було б розірване боротьбою між конкуруючими претензіями [18, с. 135–137]. У цьому сенсі політична система виконує інтеграційну функцію, забезпечуючи врегулювання суперечливих інтересів і підтримання відносного порядку.

У статті «An Approach to the Analysis of Political Systems» Істон систематизує свою модель і пропонує аналізувати політичне життя як систему взаємопов'язаних діяльностей, що впливають на формулювання та виконання авторитетних рішень. Базова схема цієї моделі охоплює «входи», політичну систему або процеси та «виходи». Одиницями політичної системи виступають політичні дії, які можуть структуруватися у політичні ролі та групи, а межі системи визначаються діями, пов'язаними з прийняттям обов'язкових рішень для суспільства. Істон наголошує, що політична система не існує у вакуумі: її поведінка зумовлена як внутрішньою структурою, так і напруженнями, що походять із середовища [17, с. 384–386]. Для тривалого функціонування система потребує певної структурної диференціації, але водночас має виробляти механізми інтеграції, які забезпечують мінімальний рівень співпраці між її членами.

Ключовими входами політичної системи, за Д. Істоном, є вимоги та підтримка. Вимоги забезпечують систему інформацією про суспільні потреби, конфлікти й очікування, тоді як підтримка є необхідною енергією для її функціонування [17, с. 387-388]. Водночас не кожна вимога стає політичним питанням: такого статусу вона набуває лише тоді, коли потрапляє до сфери розгляду через визнані канали політичної системи.

Окрему увагу Істон приділяє підтримці політичної системи, яка може бути спрямована на три об'єкти: політичну спільноту, режим і уряд. Підтримка політичної спільноти означає готовність членів суспільства зберігати саму групу, що прагне врегульовувати розбіжності через спільну дію. Підтримка режиму стосується прийняття фундаментальних правил гри, конституційних принципів і процедур. Підтримка уряду пов'язана з готовністю підтримувати конкретні владні інститути й посадових осіб [17, с. 391–393]. Це розмежування є важливим для аналізу сучасної України, оскільки дає змогу не ототожнювати критику окремих органів влади з кризою підтримки політичної спільноти або державності загалом.

Істон також звертає увагу на те, що члени політичної системи можуть одночасно демонструвати підтримувальну й опозиційну поведінку. Тому важливим є не абсолютна відсутність конфлікту, а загальний баланс підтримки. Виходи політичної системи – політичні рішення, політики й дії – можуть зміцнювати або послаблювати підтримку залежно від того, наскільки вони відповідають суспільним вимогам [17, с. 395–397]. Тривала нездатність системи виробляти задовільні виходи може спричинити вимоги зміни режиму або поставити під загрозу політичну спільноту.

Істон пов'язує підтримку політичної системи також із процесом політизації. Для життєздатності системи необхідно, щоб її члени мали спільні базові очікування щодо стандартів політичної оцінки, ставлення до політичних питань і способів інтерпретації політичних явищ. Коли такі політичні прив'язаності інституціоналізуються, система сприймається як легітимна [17, с. 397–399]. Це положення є важливим для розуміння ролі політичної комунікації, освіти, мови та символічних практик у підтриманні політичної єдності.

Другим ключовим автором для розуміння концепту політичної системи є Г. Алмонд. У статті «Comparative Political Systems» він обґрунтовує доцільність поняття політичної системи як ширшого за поняття політичного процесу. Якщо процес означає впорядкування дії в часі, то система передбачає цілісність одиниць, взаємозалежність між ними та певну стабільність, яку Алмонд описує як змінювану рівновагу. Одиницею політичної системи він вважає роль, тобто організований сектор орієнтації актора, що визначає його участь у взаємодії [15, с. 393–395]. Відповідно, політична система постає як структура взаємодіючих ролей, пов'язаних з ухваленням рішень, підкріплених можливістю легітимного примусу.

Важливою складовою підходу Алмонда є поняття політичної культури. Він визначає її як зразок орієнтацій на політичну дію, що включає пізнавальний, емоційний та оцінний компоненти. Політична культура не тотожна ані загальній культурі, ані конкретній політичній системі, але пов'язана з ними й має певну автономію [15, с. 396]. Це дозволяє розглядати політичну культуру, громадянську ідентичність, довіру до інститутів і політичну комунікацію як важливі елементи функціонування політичної системи.

У межах порівняльного аналізу Алмонд запропонував типологію політичних систем, виокремивши англо-американські, континентально-європейські, доіндустріальні або частково індустріальні та тоталітарні системи [15, с. 392-393]. Для цього дослідження важливе не буквальне перенесення

цієї типології на український випадок, а сам підхід Алмонда, який показує, що політична система може бути предметом порівняльного аналізу через взаємозв'язок політичної культури, рольової структури, комунікації та стабільності.

У праці «A Developmental Approach to Political Systems» Алмонд розвиває функціональний вимір своєї теорії. Він наголошує, що політичні інститути самі по собі мало що пояснюють: їхнє значення стає зрозумілим лише у взаємодії з іншими інститутами для вироблення й реалізації публічної політики. Функціонально-системний підхід, за Алмондом, ґрунтується на функціональних потребах, взаємозалежності та рівновазі [16, с. 184–185]. Зміна однієї структури, наприклад поява масових партій або масових засобів комунікації, впливає на функціонування всієї політичної системи.

Алмонд підкреслює відкритість політичних систем. Вони взаємодіють із соціальним і міжнародним середовищем, а без аналізу такого взаємообміну неможливо пояснити їхню стабільність або зміни. Подібно до Істона, Алмонд використовує схему «входи – перетворення – виходи» [16, с. 189–190]. Де входи й виходи пов'язують політичну систему з середовищем, а процеси перетворення відбуваються всередині самої системи.

Важливе місце у підході Г. Алмонда посідають функції перетворення: артикуляція інтересів, агрегування інтересів, перетворення політичних пропозицій на авторитетні правила, застосування правил, судове тлумачення правил і передача інформації всередині політичної системи та між системою і середовищем [16, с. 195]. Саме ця схема дозволяє аналізувати, наскільки політична система здатна приймати суспільні вимоги, узгоджувати інтереси, виробляти правила, забезпечувати їх виконання й підтримувати політичну комунікацію.

Не менш важливою є концепція можливостей політичної системи. Алмонд виокремлює екстрактивну, регулятивну, розподільчу, символічну та реактивну можливості. Вони характеризують здатність політичної системи вилучати ресурси, регулювати поведінку, розподіляти блага й статуси, продукувати символи та відповідати на вимоги суспільства і міжнародного середовища [16, с. 197–201]. Для аналізу сучасної України ця схема є корисною, оскільки дозволяє описувати функціонування політичної системи в умовах воєнного стану без зведення її лише до діяльності формальних органів влади.

Алмонд також звертає увагу на підтримку системи як співвідношення між очікуваними й фактичними реакціями суспільства. Рівень підтримки може аналізуватися через співвідношення між вилученими й наданими ресурсами, вимогою покори та реальною покорою, нав'язаним розподілом і його прийняттям, символічними очікуваннями й чутливістю населення до символів [16, с. 204]. У контексті війни це положення дозволяє розглядати підтримку політичної системи не лише через показники довіри, а й через готовність громадян брати участь у виконанні спільних правил та підтримувати політичну спільноту.

Для цього дослідження важливим є і положення Алмонда про війну як чинник політичної трансформації. Він зазначає, що політична система, яка перебуває під впливом масштабних воєн, формує інший профіль можливостей, структури й політичної культури, ніж система, яка не стикається з подібними загрозами [16, с. 208]. Якщо війна поєднується з одночасним зростанням вимог щодо участі, добробуту або безпеки, це істотно впливає на характер політичного розвитку.

Також Алмонд виділяє три типи реакції політичних еліт на дисфункціональні вимоги: адаптивну, відкидальну та замісну. Адаптивна реакція означає врахування вимог у їхніх власних термінах; відкидальна може проявлятися у байдужості, відмові або репресії; замісна – у спробі відкласти чи переорієнтувати відповідь на вимоги [16, с. 210–211]. Це положення важливе для подальшого аналізу сучасної України, де ефективність політичної системи значною мірою залежить від того, наскільки вона здатна реагувати на нові суспільні запити, сформовані в умовах війни.

Отже, концепції Д. Істона та Г. Алмонда формують теоретичну основу для аналізу політичної системи як цілісного механізму взаємодії суспільних вимог, підтримки, владних рішень, політичної культури, ролей, функцій і комунікації. Істон дає інструменти для аналізу входів, виходів, підтримки, легітимності та політичної спільноти; Алмонд доповнює цю рамку аналізом ролей, функцій, можливостей системи та політичної культури. Саме поєднання цих підходів дозволяє досліджувати сучасну Україну не лише як сукупність державних інститутів, а як складну політичну систему, що функціонує в умовах війни, суспільної мобілізації та постійної взаємодії з внутрішнім і міжнародним середовищем.

Теоретичні положення Д. Істона та Г. Алмонда дозволяють перейти від загальної концепції політичної системи до аналізу сучасної України як конкретного політичного кейсу. Повномасштабна війна Російської Федерації проти України стала не лише воєнною чи безпековою кризою, а системним випробуванням для всієї політичної системи, оскільки одночасно торкнулася інституційної структури влади, характеру політичної участі, механізмів легітимації рішень, суспільної підтримки, ролі громадянського суспільства та самої політичної культури.

У логіці Д. Істона війна радикально змінює структуру inputs – вимог і підтримки, що надходять до політичної системи. Якщо в умовах мирного часу домінують питання соціально-економічного розвитку, політичного представництва чи рефор-

мування інститутів, то в умовах війни центральними стають безпека, мобілізація, справедливий розподіл ресурсів, соціальний захист, довіра до держави, підтримка армії, збереження демократичного режиму та самої політичної спільноти. Саме ці вимоги формують нову логіку функціонування політичної системи.

Ю. Кобець наголошує, що запровадження воєнного стану спричинило зміну інституційної основи державного управління, зокрема через створення обласних і районних військових адміністрацій відповідно до Указу Президента України № 68/2022 від 24 лютого 2022 року [6, с. 52]. Це означає посилення адміністративно-регулятивного компонента політичної системи, що відповідає Алмондовій регулятивній можливості (regulative capability). В умовах війни держава змушена концентрувати управлінські ресурси, скорочувати час ухвалення рішень і забезпечувати максимальну координацію владних структур.

Водночас авторка підкреслює, що принципової зміни системи державного управління не відбулося: основні гілки влади продовжують функціонувати, а розподіл повноважень формально зберігається відповідно до демократичних принципів [6, с. 54]. Це надзвичайно важлива теза, оскільки вона дозволяє говорити не про демонтаж демократичної політичної системи, а про її функціонування в умовах надзвичайного навантаження. У термінах Істона це означає збереження підтримки режиму – тобто прийняття базових правил політичної організації – навіть за умов тимчасового посилення централізації влади.

Разом із цим війна звужує простір традиційної політичної діяльності. Ю. Кобець зазначає, що в умовах воєнного стану «політичне» як простір діалогу, конкуренції та відкритої публічної дискусії частково поступається «військовому», де домінує логіка оперативного управління, дисципліни та безпекового пріоритету [6, с. 53]. Це створює внутрішнє напруження між потребою в ефективній централізації та необхідністю збереження демократичної природи політичної системи. Саме тут проявляється одна з головних дилем воєнного часу: як зберегти responsive capability – здатність системи реагувати на суспільні вимоги – не перетворивши мобілізаційне управління на постійну форму політичного режиму.

Особливо показовим у цьому контексті є питання довіри до інститутів. Авторка зазначає, що рівень довіри до парламенту знизився на 19% порівняно з іншими структурами влади, тоді як довіра до силових інституцій суттєво зросла. Це демонструє нерівномірний розподіл підтримки всередині політичної системи. За Істоном, підтримка може бути спрямована на політичну спільноту, режим або уряд. У сучасній Україні підтримка політичної спільноти та силових інституцій є значно вищою, ніж підтримка окремих представницьких органів [6, с. 55]. Це не означає кризу державності, але свідчить про ризик дисбалансу між представницькою демократією та безпековою вертикаллю.

Важливою особливістю української політичної системи в умовах війни стала надзвичайно висока роль громадянського суспільства. Н. Кононенко підкреслює, що після Революції Гідності Україна розвивається в парадигмі сильної впливовості громадянського суспільства, а велика війна лише швидко перевірила й підтвердила цю характеристику [7, с. 446–448]. Волонтерські організації, благодійні фонди, громадські ініціативи, горизонтальні мережі взаємодопомоги стали не зовнішнім доповненням до держави, а повноцінною частиною політичного процесу.

У цьому контексті громадянське суспільство слід розглядати не лише як соціальний феномен, а як елемент політичної системи в розумінні Істона й Алмонда. Воно виконує функції артикуляції інтересів, мобілізації підтримки, політичної комунікації та соціалізації. Саме через волонтерські мережі, громадські ініціативи й горизонтальні практики взаємодії система отримує додаткові ресурси підтримки, а також канали зворотного зв'язку із суспільством.

Кононенко також висуває важливу тезу про те, що війна сприяла максимальній консолідації українського суспільства, але не усунула повністю його ціннісної амбівалентності. До повномасштабного вторгнення українці одночасно демонстрували орієнтацію на свободу як базову цінність і запит на «сильного керівника», підтримку демократії та нерозуміння необхідності багатопартійності, прагнення індивідуальної свободи та слабке відчуття відповідальності за державу [7, с. 452–459]. Війна значною мірою посилила політичну консолідацію, але не скасувала цих внутрішніх суперечностей.

Особливо важливою є теза про посилення громадянської ідентичності та мовної інтеграції. За наведеними даними, у серпні 2022 року 94% українців ідентифікували себе насамперед як громадяни України; 86% вважали, що українська мова має бути єдиною державною; 76% назвали українську рідною мовою; 51% зазначили, що розмовляють українською вдома [7, с. 464–465]. Це має принципове значення для аналізу політичної системи, оскільки мова в даному випадку виступає не лише культурною категорією, а каналом political communication, політичної соціалізації та підтримки political community.

Саме тому мовна інтегрованість повинна розглядатися як елемент політичної системи. У межах нашого дослідження «Рівень мовної інтегрованості громадян 2026: Кіровоградська область» [13], проведеного серед понад 3400 жителів Кіровоградської області, було підтверджено, що високий рівень

підтримки української мови як цінності не завжди трансформується у відповідний рівень активної мовної поведінки. Було введено поняття мовної маргінальності як розриву між підтримкою мовної норми та готовністю її захищати у практичній взаємодії.

Результати показали, що понад 82% респондентів вважають українську мову чинником єдності країни, близько 89% підтримують українську як мову обслуговування, а понад 86% підтримують державні курси української мови. Водночас лише 11% респондентів у ситуації порушення мовної норми коректно просять перейти на українську мову, а інституційні форми захисту мовних прав практично відсутні: 92,3% ніколи не зверталися зі скаргами щодо мовних порушень. Це свідчить про те, що мовна інтеграція в регіоні є переважно нормативною і символічною, але ще не повністю закріпленою на поведінковому рівні.

У термінах Істона це означає, що підтримка political community є високою, але не завжди супроводжується активною participation support. У термінах Алмонда це демонструє неповну завершеність процесу політичної соціалізації, коли політична культура вже змінилася на рівні цінностей, але ще не повністю трансформувалася у стабільні практики участі та захисту норм.

Г. Зеленько підкреслює, що в Україні сформовано демократичний каркас політичної системи: політичний плюралізм, поділ влади, права людини, конкурентність та конституційні гарантії. Проте водночас існує глибокий розрив між формальним і реальним конституціоналізмом [5, с. 485]. Саме ця прірва між інституційною формою та політичною практикою стала однією з головних структурних проблем української політичної системи ще до війни.

Авторка також наголошує, що повномасштабне вторгнення виявило розрив між розвитком суспільства та якістю самої політичної системи: суспільство продемонструвало високу здатність до самоорганізації, мобілізації та солідарності, тоді як офіційний політичний процес фактично був поставлений на паузу [5, с. 485]. У суспільстві сформувався новий запит на справедливість, рівність перед законом, реальне виконання Конституції та нову якість політики.

Саме цей запит є новим потужним demands у розумінні Істона. Якщо політична система не зможе трансформувати його в адекватні outputs – справедливі правила, підзвітність влади, ефективні реформи, чесне представництво інтересів, – накопичення незадоволених вимог може стати джерелом нової політичної нестабільності вже в повоєнний період.

Зеленько також застерігає, що концентрація влади під час війни створює ризик консервації воєнно-політичної форми правління та фактичного посилення президенталізму [5, с. 486]. Суспільство в умовах війни змушене погоджуватися на концентрацію влади заради виживання держави, однак ця логіка не може бути механічно перенесена на повоєнний період. Стійкість політичної системи повинна вимірюватися не лише здатністю до мобілізації, а й спроможністю зберігати демократичну якість, політичну конкуренцію та реальний конституціоналізм.

Таким чином, сучасна політична система України демонструє одночасно високу адаптивність і значні структурні ризики. Її стійкість забезпечується поєднанням інституційної безперервності, сильної підтримки політичної спільноти, активного громадянського суспільства, високої мобілізаційної здатності та зростання громадянської ідентичності. Водночас довгострокова стабільність залежатиме від того, наскільки система зможе перетворити воєнний режим управління на якісний демократичний порядок, зберігши баланс між безпекою, легітимністю, політичною участю, справедливістю та свободою.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що концепт політичної системи зберігає високу актуальність для аналізу сучасної України, особливо в умовах повномасштабної війни. Його аналітична цінність полягає в тому, що він дозволяє розглядати політику не лише як діяльність державних інститутів, а як складну систему взаємодії влади, суспільства, політичної культури, комунікації, громадянської участі, суспільних вимог і підтримки.

Аналіз підходу Д. Істона показав, що політична система функціонує через постійний обмін між суспільством і владою: суспільні вимоги надходять до системи, проходять процес політичного опрацювання і мають трансформуватися у владні рішення. Для українського контексту особливо важливим є розмежування підтримки політичної спільноти, режиму й уряду. Це дозволяє точніше пояснити ситуацію, коли громадяни можуть критично оцінювати окремі органи влади чи політичні рішення, але водночас зберігати високий рівень підтримки державності, спротиву агресії та належності до української політичної спільноти.

Для дослідження України особливо важливими є його положення про відкритість політичної системи, її взаємодію із соціальним і міжнародним середовищем, а також про здатність системи реагувати на нові вимоги. Саме ці категорії дозволяють пояснити, чому війна впливає не лише на державне управління, а й на політичну участь, довіру, громадянську ідентичність, мовну поведінку та роль громадянського суспільства.

У межах дослідження встановлено, що повномасштабна війна стала системним випробуванням для політичної системи України. Вона змінила характер суспільних вимог, посилила значення без-

пекових рішень, мобілізаційної спроможності, соціальної підтримки, довіри до інститутів і політичної консолідації. Водночас українська політична система зберегла базову інституційну безперервність, а її стійкість значною мірою забезпечувалася не лише діяльністю державних органів, а й активністю громадянського суспільства, волонтерських мереж, горизонтальної самоорганізації та високим рівнем підтримки політичної спільноти.

Разом із тим війна актуалізувала низку ризиків, які мають значення для подальшого розвитку української демократії. Йдеться про концентрацію влади в умовах воєнного стану, звуження простору традиційної політичної конкуренції, дисбаланс довіри до різних інститутів, а також про збереження розриву між формальним і реальним конституціоналізмом. Тому стійкість політичної системи України не може оцінюватися лише через її здатність до мобілізації. Не менш важливою є її спроможність зберегти демократичну якість, політичну відповідальність, представництво інтересів і реальну дію конституційних принципів.

Окремим результатом дослідження є обґрунтування мовної інтегрованості як елемента політичної комунікації та політичної соціалізації. На прикладі Кіровоградської області показано, що високий рівень підтримки української мови як чинника єдності та соціальної норми не завжди переходить у відповідний рівень активної мовної поведінки й практик захисту мовних прав. Це свідчить про наявність розриву між ціннісною підтримкою та дією, який у межах дослідження визначено через поняття мовної маргінальності.

Отже, мовна інтегрованість може розглядатися не як вузьке мовне питання, а як один із показників стану політичної системи, оскільки вона пов'язана з політичною комунікацією, громадянською ідентичністю, підтримкою політичної спільноти та готовністю громадян діяти відповідно до спільних правил. У цьому сенсі результати дослідження підтверджують, що політична система України має аналізуватися не лише через інститути, а й через реальні практики участі, комунікації та підтримки.

Таким чином, концепт політичної системи дає змогу комплексно пояснити сучасну українську політичну реальність в умовах війни. Він дозволяє поєднати аналіз інституційної стійкості, громадянської мобілізації, політичної культури, мовної інтегрованості, суспільної підтримки та ризиків повоєнної трансформації. Подальший розвиток української політичної системи залежатиме від її здатності поєднати безпекову ефективність із демократичною легітимністю, зберегти активну роль громадянського суспільства та трансформувати воєнну мобілізацію у стійкий демократичний політичний порядок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абрамович В. Г., Телелим І. В. Політична система суспільства. Одеса : ВМВ, 2009. 684 с.
2. Гладуняк І. В. Проблема класифікації політичних систем у політичній теорії Г. Алмонда. *Держава і право*. 2001. № 9. С. 31–39.
3. Горбатенко В. П. Ціннісні аспекти реформування політичної системи України. Політичний менеджмент. 2007. № 3. С. 9–12.
4. Журавський В. С. Політична система України: проблеми становлення і розвитку (правовий аспект). Київ : Парламентське видавництво, 1999. 112 с.
5. Зеленько Г. І. Демократичні перспективи політичної системи України в умовах війни. Політична система України: конституційна модель та політичні практики : монографія / за заг. ред. Ф. М. Рудича. Київ : Парламентське видавництво, 2023. С. 485–489.
6. Кобець Ю. В. Політична система України в умовах воєнного стану: трансформація механізмів державного управління. Актуальні проблеми політики. 2024. № 73. С. 52–56.
7. Кононенко Н. В. Громадянське суспільство та політична система України в умовах великої війни. Політична система України: конституційна модель та політичні практики : монографія / за заг. ред. Ф. М. Рудича. Київ : Парламентське видавництво, 2023. С. 446–465.
8. Левенець Ю. А. Політична система сучасної України: категоріальний аналіз. Сучасна українська політика. 2009. № 17. С. 8–19.
9. Мазіна А. В. Політична система як наукова категорія та суспільно-політичний феномен. Стратегічні пріоритети. 2007. № 4(5). С. 56–61.
10. Ніколаєва М. І. Політична система сучасної України: процеси інституціональних змін і стабілізації : дис. … канд. політ. наук : 23.00.02. Одеса, 2003. 193 с.
11. Політична система України: конституційна модель та політичні практики : монографія / за заг. ред. Ф. М. Рудича. Київ : Парламентське видавництво, 2023. 520 с.
12. Рудич Ф. М. Чи багато влади потрібно владі? (Україна в контексті трансформації політичних систем в країнах СНД і Балтії, Центральної та Східної Європи). Київ : Наукова думка, 2009. 303 с.
13. Шпаков В. В. Рівень мовної інтегрованості громадян 2026: Кіровоградська область : авторське соціологічне дослідження (лютий–квітень 2026 р.). Неопубліковані результати дослідження.
14. Даль Р. Поліархія. Участь у політичному житті та опозиція / пер. з англ. О. Д. Білогорського. Харків : Каравела, 2002. 216 с.
15. Almond G. Comparative Political Systems. Journal of Politics. 1956. Vol. 18. No. 3. P. 391–409. https://doi.org/10.2307/2127255
16. Almond G. A Developmental Approach to Political Systems. World Politics. 1965. Vol. 17. No. 2. P. 183–214. https://doi.org/10.2307/2009347
17. Easton D. An Approach to the Analysis of Political Systems. World Politics. 1957. Vol. 9. No. 3. P. 383–400. https://doi.org/10.2307/2008920

18. Easton D. The Political System: An Inquiry into the State of Political Science. New York : Alfred A. Knopf, 1953. 342 p. https://doi.org/10.1017/s1373971900104342

REFERENCES:

1. Abramovych, V.H., & Telelym, I.V. (2009). Politychna systema suspilstva [Political system of society]. Odesa: VMV [in Ukrainian].

2. Hladuniak, I.V. (2001). Problema klasyfikatsii politychnykh system u politychnii teorii H. Almonda [The problem of classification of political systems in G. Almond's political theory]. Derzhava i pravo, no. 9, pp. 31–39 [in Ukrainian].

3. Horbatenko, V.P. (2007). Tsinnisni aspekty reformuvannia politychnoi systemy Ukrainy [Value aspects of reforming the political system of Ukraine]. Politychnyi menedzhment, no. 3, pp. 9–12 [in Ukrainian].

4. Zhuravskyi, V.S. (1999). Politychna systema Ukrainy: problemy stanovlennia i rozvytku (pravovyi aspekt) [Political system of Ukraine: problems of formation and development (legal aspect)]. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo [in Ukrainian].

5. Zelenko, H.I. (2023). Demokratychni perspektyvy politychnoi systemy Ukrainy v umovakh viiny [Democratic prospects of the political system of Ukraine under war conditions]. In F.M. Rudych (Ed.), Politychna systema Ukrainy: konstytutsiina model ta politychni praktyky [Political system of Ukraine: constitutional model and political practices] (pp. 485–489). Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo [in Ukrainian].

6. Kobets, Yu.V. (2024). Politychna systema Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: transformatsiia mekhanizmiv derzhavnoho upravlinnia [Political system of Ukraine under martial law: transformation of public administration mechanisms]. Aktualni problemy polityky, no. 73, pp. 52–56 [in Ukrainian].

7. Kononenko, N.V. (2023). Hromadianske suspilstvo ta politychna systema Ukrainy v umovakh velykoi viiny [Civil society and the political system of Ukraine under conditions of great war]. In F.M. Rudych (Ed.), Politychna systema Ukrainy: konstytutsiina model ta politychni praktyky [Political system of Ukraine: constitutional model and political practices] (pp. 446–465). Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo [in Ukrainian].

8. Levenets, Yu.A. (2009). Politychna systema suchasnoi Ukrainy: katehorialnyi analiz [Political system of modern Ukraine: categorical analysis]. Suchasna ukrainska polityka, no. 17, pp. 8–19 [in Ukrainian].

9. Mazina, A.V. (2007). Politychna systema yak naukova katehoriia ta suspilno-politychnyi fenomen [Political system as a scientific category and socio-political phenomenon]. Stratehichni priorytety, no. 4(5), pp. 56–61 [in Ukrainian].

10. Nikolaieva, M.I. (2003). Politychna systema suchasnoi Ukrainy: protsesy instytutsionalnykh zmin i stabilizatsii [Political system of modern Ukraine: processes of institutional changes and stabilization] (Candidate's thesis). Odesa [in Ukrainian].

11. Rudych, F.M. (Ed.). (2023). Politychna systema Ukrainy: konstytutsiina model ta politychni praktyky [Political system of Ukraine: constitutional model and political practices]. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo [in Ukrainian].

12. Rudych, F.M. (2009). Chy bahato vlady potribno vladi? (Ukraina v konteksti transformatsii politychnykh system v krainakh SND i Baltii, Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy) [How much power does power need? (Ukraine in the context of transformation of political systems in CIS and Baltic countries, Central and Eastern Europe)]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

13. Shpakov, V.V. (2026). Riven movnoi intehrovanosti hromadian 2026: Kirovohradska oblast [Level of linguistic integration of citizens 2026: Kirovohrad region]. Unpublished results of author's sociological research [in Ukrainian].

14. Almond, G. (1956). Comparative Political Systems. Journal of Politics, vol. 18, no. 3, pp. 391–409.

15. Almond, G. (1965). A Developmental Approach to Political Systems. World Politics, vol. 17, no. 2, pp. 183–214.

16. Dahl, R.A. (2002). Poliarkhiia. Uchast u politychnomu zhytti ta opozytsiia [Polyarchy: Participation and opposition in political life]. Kharkiv: Karavela [in Ukrainian].

17. Easton, D. (1957). An Approach to the Analysis of Political Systems. World Politics, vol. 9, no. 3, pp. 383–400.

18. Easton, D. (1953). The Political System: An Inquiry into the State of Political Science. New York: Alfred A. Knopf.

The relevance of the concept of political system for the analysis of modern Ukraine

Shpakov Viacheslav Vitaliiovych

Postgraduate Student at the Department of Journalism and Political Science
Petro Mohyla Black Sea National University
68 Desantnykiv str., 10, Mykolaiv, Ukraine
ORCID: 0009-0003-6473-9787

The article examines the relevance of the concept of political system for the analysis of modern Ukraine under conditions of full-scale war. The relevance of the topic is determined by the need to consider politics not only through the activities of state institutions, but as an integral system of interaction between power, society, political culture, communication, civic participation, and mechanisms of legitimization of decisions. This approach becomes especially significant under martial law, when the political system functions under conditions of constant systemic stress, and its resilience is determined not only by the institutional capacity of the authorities, but also by the level of public support, trust, political mobilization, and citizens' ability for self-organization. The war has most clearly demonstrated that the effectiveness of the state depends not only on formal institutions, but also on the strength of civil society, horizontal networks of interaction, and the level of political consolidation. The purpose of the article is to substantiate the heuristic potential of the concept of political system for explaining the institutional resilience of the state, the transformation of political participation, the role of civil society, and linguistic integration. The methodological basis of the study includes systemic, structural-functional, comparative, and historical-political methods. The theoretical foundation is based on the concepts of David Easton and Gabriel Almond, which make it possible to analyze the political system through the categories of demands, supports, outputs, political community, political culture, and responsive capability. Special attention is paid to linguistic integration as an element of political communication and political socialization. To empirically confirm this thesis, the results of the author's sociological study "The Level of Linguistic Integration of Citizens 2026" conducted in Kirovohrad region were used. As a result, it was established that the resilience of Ukraine's political system is ensured not only by the activities of state institutions, but also by a high level of civic mobilization, the development of volunteer networks, support for the political community, and the strengthening of civic identity. It is proved that civil society under wartime conditions performs the functions of interest articulation, resource mobilization, and support for the legitimacy of the political order. It was found that linguistic integration is an important indicator of political consolidation, while the gap between support for the Ukrainian language and the actual practices of defending language rights indicates the presence of partial linguistic marginality.

Key words: *political system, David Easton, Gabriel Almond, civil society, political communication, linguistic integration, martial law, Ukraine.*

Дата першого надходження статті до видання: 11.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Атамас Віктор Вікторович

Роль політики та громадянського суспільства країн Вишеградської групи у контексті війни в Україні

УДК 32:327:45
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-2.2

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Атамас Віктор Вікторович
аспірант кафедри філософії, соціології та політології
Державного торговельно-економічного університету
вул. Кіото, 19, Київ, Україна
ORCID: 0009-0009-6149-9582

У цій статті розглянуто співробітництво України з державами Вишеградської групи (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина), яке має тривалу історію та ґрунтується на міцній юридичній основі. Досліджено основні етапи його розвитку, які умовно поділяються на два ключові періоди: 1990–2021 роки та 2022–2025 роки. У першому періоді відносини формувалися через двосторонні угоди про добросусідство, дружні відносини, співробітництво та транскордонне регулювання. Документи мали переважно технічний характер, регламентували прикордонні процедури, економічну та культурну взаємодію, але не передбачали ефективних механізмів реалізації політичних або стратегічних завдань. Декларації формату Вишеградська група та Україна підтримували європейську інтеграцію, проте не мали обов'язкової юридичної сили. У другому періоді співробітництво України з державами Вишеградської групи стало більш структурованим і юридично визначеним. Укладено нові двосторонні угоди, що передбачають конкретні зобов'язання сторін у сферах безпеки, оборонного партнерства та політичного діалогу. Крім того, Україна активно бере участь у багатосторонніх програмах транскордонної співпраці, зокрема в рамках Європейського Союзу, що створює правову основу для реалізації проєктів економічного, соціального та інфраструктурного розвитку. Такий підхід сприяє практичній імплементації політичних домовленостей, зміцненню партнерства та посиленню міжнародної легітимності дій України у регіоні. Проаналізовано позиції урядів країн Вишеградської групи щодо інтеграції України до НАТО та Європейського Союзу, які залишаються неоднорідними. Польща традиційно активно підтримує європейську та євроатлантичну інтеграцію України, хоча суспільна думка може відрізнятися. Чехія демонструє варіативність позиції залежно від внутрішньополітичної ситуації. Словаччина формально підтримує європейський курс України, але стримано ставиться до поглиблення оборонного співробітництва, тоді як Угорщина займає більш обережну позицію та використовує політико-правові механізми для обмеження інтеграційних процесів. Окрему увагу приділено ролі громадянського суспільства країн Вишеградської групи, яке відіграє важливу роль у підтримці України. Зокрема, організовуються ініціативи з надання гуманітарної допомоги, забезпечення житлом, транспортом, медичною та психологічною підтримкою для вимушених переселенців. Найбільш структурованими ці процеси були у Польщі та Чехії, тоді як у Словаччині та Угорщині допомога мала більш локальний характер.

Ключові слова: *Вишеградська група (В4), Україна, двосторонні угоди, транскордонне співробітництво, європейська інтеграція, НАТО, безпека та оборонне партнерство, гуманітарна допомога, громадянське суспільство, правова основа.*

Вступ. Співробітництво України з державами Вишеградської групи (Польща, Чехія, Словаччина та Угорщина) має глибоку історичну та правову основу, що формувалася на тлі європейської та євроатлантичної інтеграції України. Воно включає двосторонні та багатосторонні угоди, політичні декларації та транскордонні програми, які регулюють економічну, безпекову, культурну та гуманітарну взаємодію. Особливу роль у підтримці України під час війни відіграє громадянське суспільство країн В4, що забезпечує гуманітарну допомогу, соціальну підтримку та зміцнює міжнародну солідарність.

Мета та завдання. Метою цієї статті є аналіз ролі політики та громадянського суспільства Вишеградської групи у підтримці України в умовах війни, зокрема їхнього впливу на міжнародну солідарність, гуманітарну допомогу та безпекову співпрацю. Завдання полягають у визначенні ключових напрямів взаємодії, оцінці ефективності політичних рішень і громадських ініціатив, а також виявленні викликів і перспектив подальшої підтримки України з боку країн Вишеградської четвірки.

Методи дослідження. У статті використано формально-юридичний метод для аналізу нормативно-правових актів і політичних рішень країн В4 щодо України. Діалектичний метод застосовано з метою виявлення динаміки змін та суперечностей у взаємодії політики й громадянського суспільства. Метод спостереження дозволив оцінити практичну реалізацію ініціатив і реакцію суспільства. Порівняльний політико-правовий метод використано для зіставлення підходів країн Вишеградської четвірки та визначення їхніх спільних і відмінних рис.

Результати. Співробітництво України з державами Вишеградської групи, до яких входять Польща, Чехія, Словаччина та Угорщина, має

значну історичну та сучасну юридичну основу, яка формується на тлі процесів інтеграції України у європейські та євроатлантичні структури та відповідно до міжнародно-правових зобов'язань. Формально-юридичний аналіз нормативно-правової бази таких відносин дозволяє виявити правові механізми, що визначали розвиток співпраці, а також оцінити ефективність існуючих угод і документів. Особливу увагу заслуговує аналіз розвитку цієї правової бази у двох історичних періодах: від 1990-х до 2021 року, коли правові механізми набували початкової форми, та період 2022–2025 років, коли зміни у безпековому середовищі призвели до появи нових юридичних актів безпосередньої дії.

Початковий період взаємодії між Україною та державами В4 характеризується підписанням низки двосторонніх договорів про добросусідство, дружні відносини і співробітництво. Такі документи встановлювали правові рамки мирного співіснування, визначали процедури перевірки та взаємодії на кордонах, а також створювали умови для правоохоронної взаємодії у сферах, що не мали експліцитної політичної напруги. Особливе значення мала угода між Україною та Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво 1992 року, а також суміжні договори про правовий режим кордонів 1992–1993 років, які регламентували функціонування пунктів пропуску та транскордонний рух [20].

Для інших країн В4, таких як Чехія, Словаччина та Угорщина, були підписані аналогічні угоди про співробітництво у сферах безпеки, економіки та культури [17]. Ці документи мали характер міжнародних договорів, обов'язкових для сторін після ратифікації парламентами, однак переважно носили технічний характер і не передбачали політичних чи стратегічних зобов'язань.

Юридична сила таких актів проявлялася у їхній обов'язковості для сторін, проте відсутність детальних механізмів виконання обмежувала практичну реалізацію політичних положень. Вони забезпечували стабільну основу для двосторонніх відносин, регулюючи ключові прикордонні та правоохоронні аспекти, але не охоплювали сферу безпеки або стратегічної підтримки, що стало особливо актуальним у період після 2014 року [18]. Політичні декларації формату В4 та Україна, що з'явилися з кінця 1990-х років, підтверджували підтримку реформ та європейської інтеграції України, однак юридичної сили вони не мали і не передбачали конкретних механізмів реалізації.

Наступний етап розвитку правової бази регулювання співробітництва з В4 в Україні починається з середини 2000-х років, коли у форматі В4 та Україна почали проводитися регулярні політичні консультації та безпекові обговорення. Хоча Вишеградська група не має юридичного статусу сторони багатосторонніх угод, її декларації та спільні документи відігравали важливу роль у формуванні спільної позиції щодо безпеки та реформ у Центральній та Східній Європі [8].

У 2014–2015 роках, після початку агресії країною-агресором росією [23]. проти України, співробітництво з країнами В4 стало більш вираженою платформою політичної підтримки. Представники урядів В4 підтвердили підтримку територіальної цілісності України та закликали до виконання Мінських домовленостей, що створювало основу для подальшого правового розвитку, хоча сам по собі політичний контекст не створював обов'язкових юридичних зобов'язань [4].

Станом на початок 2022 року існувала чітка політична традиція співпраці України з окремими країнами В4 у рамках багатосторонніх та двосторонніх актів, однак юридична база залишалася переважно декларативною і технічною. Повномасштабне вторгнення росії у 2022 році стало поворотним моментом, і правове регулювання співробітництва України з окремими країнами В4 значно активізувалося. Нова фаза включала підписання двосторонніх угод у сфері безпеки та довгострокової підтримки, що мають юридичну силу та конкретизують обов'язки сторін.

Так, 8 липня 2024 року Україна та Польща підписали угоду про співробітництво у сфері безпеки, яка визначає рамки партнерства щодо підтримки обороноздатності, політичного діалогу та сприяння відбудові й співробітництва у різних сферах [27].

Аналогічна угода з Чехією, підписана 18 липня 2024 року, містить положення про безпеку та довгострокову підтримку, зобов'язуючи сторони до конкретних дій у сфері оборонного співробітництва та політичних консультацій [28]. Ці угоди створюють юридично обов'язкові рамки для співпраці у сфері безпеки та посилюють міжнародну легітимність українських дій.

Поряд з безпековими угодами двостороннього характеру, Україна бере участь у міжнародних програмах транскордонної співпраці, що охоплюють також держави В4, зокрема у рамках програми Interreg. Ці програми базуються на нормативно-правових актах Європейського Союзу та створюють юридичні підстави для багатостороннього співробітництва у сферах економіки, соціального розвитку та інфраструктури [22]. Такі правові механізми мають обов'язкову силу для учасників і визначають процедури реалізації проектів, фінансування та звітності, що забезпечує практичну реалізацію політичних декларацій у конкретні дії.

Оцінка нормативно-правової бази співробітництва України з В4 демонструє декілька ключових тенденцій. Перш за все, початковий період характеризувався документами технічного та декларативного характеру, що забезпечували стабільність відносин, але не містили механізмів виконання політичних положень. По-друге, з 2014 року і осо-

бливо після 2022 року цей баланс зміщується в бік створення юридично обов'язкових актів із визначеними зобов'язаннями сторін, що стосуються безпеки, оборонної співпраці та програм розвитку. Проте залишається проблемою відсутність формального багатостороннього договору В4 та Україна, який мав би юридично обов'язкову силу для всіх учасників групи [21].

Також важливим питання є ставлення держав-членів Вишеградської групи до ідеї вступу України до НАТО та Європейського Союзу, оскільки, це є важливим елементом оцінки зовнішньополітичної ситуації в Центральній Європі, що впливає на правове регулювання міжнародних процесів.

Почати варто з основоположних офіційних декларацій НАТО про відкриті двері відповідно до статті 10 Вашингтонського договору, яка передбачає можливість вступу «європейської держави, що здатна сприяти принципам договору», до Альянсу [9]. Рішення про те, вступати Україні до НАТО чи ні, належить виключно народу України та його легітимно обраним органам влади.

Позиції урядів і парламентів Польщі, Чехії, Словаччини та Угорщини формуються під впливом геополітичних, внутрішніх політичних та соціальних факторів і неоднорідно відображаються в офіційних заявах, резолюціях та законодавчих ініціативах. Тому через регіональну близькість необхідно уважно відстежувати офіційні позиції цих урядів та парламентів, щоб розуміти їхню політичну лінію та можливі впливи на регіональні процеси.

Польща традиційно є одним із найактивніших прихильників інтеграції України у європейські та євроатлантичні структури. Польський уряд неодноразово підкреслював, що Україна має повне право на визначення свого шляху і на європейську та НАТО інтеграцію. Проте внутрішня суспільна думка в Польщі за останні роки змінилася: опитування 2025 року засвідчило, що більшість поляків висловлюється проти приєднання України до НАТО та до ЄС, з приблизно 37% підтримки членства в НАТО і 35% – в ЄС, тоді як проти – по 42% опитаних [24]. Ці дані відображають розрив між офіційною позицією уряду та суспільним настроєм, що має значення для формування законодавчих ініціатив у Сеймі та Сенаті Польщі щодо подальшої підтримки України на міжнародній арені.

У Чехії позиція офіційної влади щодо України та її інтеграції до західних інституцій переживає трансформацію під впливом внутрішньої політики. До 2025 року чеські уряди під керівництвом попереднього прем'єр-міністра Петра Фіали демонстрували порівняно позитивне ставлення до європейської інтеграції України й підтримували санкції проти росії, що пов'язано із загальною політикою ЄС. Однак з кінця 2025 року, після повернення до влади Андрєя Бабіша, уряд зайняв більш стриману позицію: він відмовився підтримати великий пакет допомоги Україні, а його участь у голосуваннях ЄС щодо фінансової підтримки Києва була мінімальною або відкладеною на пізніший термін, що свідчить про перегляд пріоритетів зовнішньої політики Праги [1]. Такі кроки уряду свідчать про наявність законодавчих і політичних ініціатив у парламенті Чехії, які прагнуть зменшити фінансове і військове співробітництво із Україною.

Словаччина є членом НАТО і ЄС, але її політичний курс у 2023–2025 роках за уряду Роберта Фіцо характеризується значною обережністю щодо питань, що стосуються України. За словами Фіцо, словацький уряд «охолоджено» ставиться до вступу України до НАТО, аргументуючи це тим, що такий крок може призвести до ескалації конфлікту та підвищення загроз безпеці регіону [29]. Водночас Фіцо висловив підтримку вступу України до ЄС, але з оголошеною необхідністю виконання всіх умов і реформ, що відповідає загальному європейському підходу, хоча є менш активною якісною підтримкою порівняно з позицією Польщі [3].

Окрім того, словацькі законодавчі та урядові рішення останніх років, включно з блокуванням участі Словаччини в європейських схемах військової допомоги Україні, підкреслюють прагматичний національний підхід, який враховує економічні й безпекові позиції Братислави [11]. Це відображає реальність, що законодавчі ініціативи та акти Словаччини щодо участі у військовому компоненті співпраці з НАТО/ЄС не підтримують активне включення України до цих структур у короткостроковій перспективі.

Найбільш радикально щодо питань вступу України до ЄС та НАТО виступає Угорщина, де законодавчі органи не лише утримуються від підтримки цих ініціатив, але й ухвалили офіційні резолюції проти вступу України до Європейського Союзу. Угорський парламент більшістю голосів ухвалив документ, у якому висловив позицію проти членства України в ЄС, аргументуючи це тим, що війна робить Україну нестійким кандидатом і що її інтеграція могла б втягнути Євросоюз у конфлікт [25].

Що стосується НАТО, угорська влада, включаючи прем'єр-міністра Віктора Орбана, досі офіційно не включала позитивне формулювання щодо підтримки вступу України до Альянсу у дипломатичні документи чи двосторонні угоди [16]. Таким чином, законодавчі і політичні рішення Угорщини не лише не підтримують, а активно стають бар'єром на шляху європейської інтеграції України.

Крім того, напруженість у відносинах між Україною та Угорщиною простежується й у енергетичній сфері. Хоча наразі нафтопровід «Дружба» не працює через обстріл країною-агресором росією, він залишається символом історично сформованих енергетичних зв'язків Угорщини з росією та її залежності від імпортованої нафти. Україна прагне диверсифікації маршрутів поставок енергоресурсів

та зменшення залежності від російських поставок у воєнний час, тоді як Угорщина традиційно орієнтується на прямі енергетичні зв'язки з москвою, що забезпечували країні стабільне постачання та цілком відповідають її власним економічним інтересам.

Ситуація загострилася, коли угорський уряд висунув відверто політичні звинувачення на адресу Києва, стверджуючи, що Україна навмисно блокує відновлення роботи «Дружби» з політичних, а не технічних причин. Міністр закордонних справ Угорщини Петер Сійярто прямо заявив, що Угорщина тимчасово припиняє поставки дизельного пального Україні, доки транзит російської нафти через «Дружбу» не буде відновлено, назвавши дії української сторони «політичним рішенням» та «чистим шантажем».

Він стверджував, що Україна «шляхом політичного тиску намагається змусити Угорщину відмовитися від дешевих російських енергоресурсів» і порівнював такі кроки з атакою на енергетичну безпеку своєї країни.[5] Також у своїх публічних заявах угорські політики також погрожували блокувати ухвалення в ЄС важливих рішень на користь України – включно з пакетом санкцій проти росії та значним фінансовим пакетом допомоги, якщо нафтопровід не відновить роботу, – що ще більше ускладнює двосторонні відносини і додає енергетичний вимір до політичних розбіжностей.

Такі публічні звинувачення й ультиматуми з боку Будапешта не лише загострили конфлікт між двома країнами, а й підкреслили, як енергетичні питання можуть бути використані як геополітичний важіль впливу в контексті європейської інтеграції та підтримки безпеки, що вимагає від України ще більш обережного і стратегічного підходу у зовнішній політиці.

Але у відповідь на звинувачення на провокації Українська влада наполягає, що припинення транзиту російської нафти через «Дружбу» стало наслідком пошкодження інфраструктури в результаті російських ударів, а не «політичним рішенням» Києва. Президент Володимир Зеленський і офіційні українські представники неодноразово підкреслювали, що технічні причини зупинки транспортування – наслідок війни, а ремонт може зайняти кілька тижнів, особливо в умовах бойових дій на східній ділянці країни [14].

Як висновок для вступу України до ЄС потрібна одностайна згода всіх членів ЄС, і негативні позиції окремих урядів, такі як угорська або часткові позиції в Словаччині та Чехії, можуть ускладнити або затримати процес навіть у разі повного виконання законодавчих вимог з боку України. Аналіз офіційних позицій та законодавчих рішень країн Вишеградської групи щодо вступу України до НАТО і ЄС засвідчує суттєву неоднорідність. Польща підтримує ці процеси на рівні урядової риторики, тоді як суспільна думка стає все більш скептичною, Чехія демонструє перехід від активної підтримки до більш стриманої позиції через внутрішню політичну турбулентність, Словаччина зберігає формальну підтримку ЄС, але уникає активного просування України до НАТО, Угорщина ж виступає як відкритий опонент членства України в ЄС і не формулює чіткої підтримки щодо НАТО, використовуючи законодавчі акти парламенту та урядові позиції, які прямо протидіють інтеграційним перспективам України. Але попри внутрішні політичні інтереси угорського уряду, які часто переважають регіональну солідарність та підтримку європейської інтеграції України, Угорщина продовжує виступає стратегічно важливим регіональним сусідом.

Ключовим фактором, на який уряди країн В4 не можуть дозволити собі закривати очі, є активне та організоване громадянське суспільство, що виступає рушійною силою соціальних та політичних трансформацій. Саме громадянське суспільство кожної з країн Вишеградської групи відіграло важливу роль у підтримці України. Воно проявило себе в діяльності неурядових організацій, волонтерських ініціатив та міжнародних фондів, які стали ключовими факторами підтримки українських біженців, надання гуманітарної допомоги та політичної підтримки на міжнародному рівні [13].

У Польщі громадянське суспільство мобілізувалося одразу після початку війни, створивши широку мережу підтримки українських переселенців на кордонах та у містах. Польські організації, такі як Polish Humanitarian Action, Polish Medical Mission та Polish Center for International Aid, займалися доставкою харчових та медичних вантажів, забезпеченням житлом і психологічною підтримкою українців [10].

Особливу роль відіграє Solidarity Fund PL, який через підтримку місцевих громад реалізовує гуманітарні проєкти, тренінги та консультації для внутрішньо переміщених осіб [12]. Волонтерські ініціативи, збори коштів і забезпечення логістики на кордоні з Україною демонструють високий рівень соціальної солідарності польського суспільства [15].

У Чехії громадянське суспільство активно включилося у підтримку України через місцеві та міжнародні неурядові організації. Організації реалізовували гуманітарні місії, зокрема операцію «Kyselac», доставляючи вантажі допомоги до України та забезпечуючи транспорт і житло для біженців у Чехії [7]. Інші організації, такі як Clovek v tisni (People in Need), надають юридичну, соціальну та психологічну підтримку, сприяючи інтеграції українців у чеські громади.

Крім того, координація з місцевими органами влади забезпечила створення центрів допомоги, доступ до освіти та охорони здоров'я для вимушених переселенців [2]. У Словаччині громадянське суспільство, попри обережність уряду щодо підтримки України, активно надавало гуманітарну допомогу також через неурядові організації

та волонтерські групи. Волонтерські та громадські ініціативи компенсували обмежену державну підтримку та допомагали біженцям швидко адаптуватися [6].

В Угорщині, приватні благодійні організації, численні волонтерські ініціативи та громадські рухи активно організовували збір коштів, медикаментів, одягу та інших необхідних ресурсів для переселенців з України [26]. Волонтери допомагали з житлом, транспортом, харчуванням та медичною підтримкою, забезпечуючи біженцям базові потреби у перші дні перебування в країні [19].

Як висновок, громадянське суспільство країн Вишеградської групи відіграло ключову роль у підтримці України під час повномасштабної війни, забезпечуючи комплексну допомогу українським біженцям та постраждалому населенню. У Польщі та Чехії громадські організації й волонтерські мережі були максимально структурованими й масштабними, що дозволило швидко організувати гуманітарну допомогу та сприяти інтеграції переселенців у місцеві громади. У Словаччині та Угорщині громадянське суспільство фокусувалося на оперативній підтримці, наданні першочергових ресурсів, житла та психологічної допомоги, компенсуючи обмежену державну підтримку. Попри різницю у напрямках діяльності, спільною рисою є активна участь місцевих громад і волонтерів, координація з неурядовими організаціями та міжнародними фондами, що забезпечує ефективне використання ресурсів та високий рівень соціальної солідарності. Таким чином, громадянське суспільство В4 стало не лише джерелом гуманітарної допомоги, а й чинником міжнародної солідарності, зміцнення демократичних цінностей і формування комплексної моделі підтримки України на рівні суспільства.

Висновки. Узагальнюючи, можна зробити висновок, що країни Вишеградської групи відіграють важливу роль у підтримці України в умовах війни, поєднуючи політичні рішення з активністю громадянського суспільства. Виявлено зростання рівня міжнародної солідарності, розширення гуманітарної допомоги та безпекової співпраці. Водночас зафіксовано відмінності у підходах окремих держав до підтримки України. Загалом доведено, що ефективна взаємодія політики й громадянського сектору є ключовим чинником посилення підтримки України. Тому через регіональну близькість необхідно уважно відстежувати офіційні позиції урядів та парламентів цих держав, щоб розуміти їхню політичну лінію та можливі впливи на регіональні процеси.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Le Monde. (2025, December 24). Czech Prime Minister Andrej Babiš gradually distances himself from support for Ukraine. https://www.lemonde.fr/en/international/article/2025/12/24/czech-prime-minister-andrej-babis-gradually-distances-himself-from-support-for-ukraine_6748796_4.html

2. Clovek v tisni (People in Need). (n.d.). Legal, social, and psychological support. https://socialngonetwork.eu/eusdr-network-ukraine

3. Wikipedia. (n.d.). Foreign policy of Robert Fico. https://en.wikipedia.org/wiki/Foreign_policy_of_Robert_Fico

4. ResearchGate. (2024). How to make Ukraine's cross-border cooperation effective: Lessons from the Visegrad Four countries. https://www.researchgate.net/publication/401163582_How_to_make_Ukraine%27s_cross-border_cooperation_effective_lessons_from_the_Visegrad_Four_countries

5. Anadolu Agency. (n.d.). Hungary stops diesel shipments to Ukraine until Druzhba pipeline flow resumes. https://www.aa.com.tr/en/energy/general/hungary-stops-diesel-shipments-to-ukraine-until-druzhba-pipeline-flow-resumes/54816

6. Український соціум. (2025). Human Rights League, Mareena, and Sme spolu – Assistance to refugees in Slovakia. https://ukr-socium.org.ua/archive/no-4-95-2025/ukrainian-war-migrants-in-slovakia

7. Wikipedia. (n.d.). Institute for Liberal Studies (Czech Republic). https://en.wikipedia.org/wiki/Institute_for_Liberal_Studies_%28Czech_Republic%29

8. Visegrad Group. (2014). Joint Statement of the Visegrad Group and Ukraine 2014. https://www.visegradgroup.eu/home/documents/2014/joint-statement-of-the-141217

9. NATO. (n.d.). NATO member countries. Article 10: Conditions for joining the Alliance. https://www.nato.int/en/about-us/organization/nato-member-countries

10. Mark Baker Prague. (n.d.). Polish Humanitarian Action, Polish Medical Mission, Polish Center for International Aid – Activities supporting Ukraine. https://markbakerprague.com/how-can-i-help-in-ukraine/

11. Reuters. (2025, June 8). Slovakia will block EU's Russia sanctions if they harm national interests, Fico says. https://www.reuters.com/world/pm-fico-says-slovakia-will-block-eu-sanctions-russia-if-they-harm-national-2025-06-08/

12. Solidarity Fund PL. (n.d.). Polish solidarity fund: Humanitarian and integration assistance. https://solidarityfund.org.ua/en/home

13. Visegrad Project. (2024). The role of civil society in helping Ukrainian forced migrants in Visegrad countries. https://visegrad.miok.lviv.ua/wp-content/uploads/2024/12/English.pdf

14. Reuters. (2026, March 17). Ukraine accepts EU offer to help restore Druzhba pipeline. https://www.reuters.com/business/energy/ukraine-accepts-eu-offer-help-restore-druzhba-pipeline-2026-03-17/

15. GLOBSEC. (2023). Ukrainian refugees in Visegrad countries. https://www.globsec.org/sites/default/files/2023-03/Ukrainian%20refugees%20in%20Visegrad%20countries.pdf

16. Українська правда. (2024, November 7). Zelenskyy: Agreement with Hungary lacks NATO membership support. https://www.pravda.com.ua/eng/news/2024/11/7/7483439/

17. Ужгородський національний університет. (2026). Analytical materials on Ukraine's cooperation with the Czech Republic, Slovakia, and Hungary. https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/2530

18. Visegrad Fund. (2025). Visegrad Group and Ukraine: Analysis of security cooperation. https://think.visegradfund.org/wp-content/uploads/TV_Maksak.pdf

19. ZMINA. (n.d.). Volunteer networks and charitable initiatives in Hungary. https://zmina.info/articles/gromadyanske-suspilstvo-ukrayiny-na-chetvertyj-rik/

20. Державна прикордонна служба України. (1992). Treaty between Ukraine and the Republic of Poland on good neighborliness, friendly relations, and cooperation. https://dpsu.gov.ua/ua/normativno-pravova-baza-respubliky

21. InLaw Almanac. (2025). Legal framework of Ukraine's cooperation with V4: Analytical materials. https://inlawalmanac.mgu.od.ua/v33/33_2025.pdf

22. ResearchGate. (2024). Interreg cross-border cooperation programs and Ukraine's participation. https://www.researchgate.net/publication/401163582_How_to_make_Ukraine%27s_cross-border_cooperation_effective_lessons_from_the_Visegrad_Four_countries

23. *Верховна Рада України*. (n.d.). Statement of the Verkhovna Rada of Ukraine "On repelling the armed aggression of the Russian Federation and overcoming its consequences". https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-19#Text

24. Європейська правда. (2025, June 26). Supporters of Ukraine's EU and NATO membership in Poland are fewer than opponents – Survey 2025. https://www.eurointegration.com.ua/news/2025/06/26/7214646/

25. Українська правда. (2026, March 10). Hungarian Parliament adopts resolution against Ukraine's EU membership. https://www.pravda.com.ua/news/2026/03/10/8024792/

26. Європейська правда. (2023, June 5). Support for Ukrainian refugees by Hungarian civil society. https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/06/5/7163050

27. Vin.gov.ua. (2024, July 8). Agreement between Ukraine and Poland on security cooperation. https://www.vin.gov.ua/news/ostanni-novyny/64080-prezydent-ukrainy-volodymyr-zelenskyi-pidpysav-uhodu-pro-spivrobitnytstvo-u-sferi-bezpeky-mizh-ukrainoiu-ta-polshcheiu

28. Міністерство оборони України. (2024, July 18). Agreement between Ukraine and the Czech Republic on security cooperation. https://mod.gov.ua/news/z-kim-ukrayina-maye-bezpekovi-ugodi-i-shho-voni-peredbachayut-poyasnennya-minoboroni

29. Українська правда. (2024, October 7). Fico informed Shmyhal of "cold attitude" toward Ukraine's NATO accession but not EU membership. https://www.pravda.com.ua/news/2024/10/07/7478528/

REFERENCES:

1. Le Monde. (2025, December 24). Czech Prime Minister Andrej Babiš gradually distances himself from support for Ukraine. https://www.lemonde.fr/en/international/article/2025/12/24/czech-prime-minister-andrej-babis-gradually-distances-himself-from-support-for-ukraine_6748796_4.html

2. Clovek v tisni (People in Need). (n.d.). Legal, social, and psychological support. https://socialngonetwork.eu/eusdr-network-ukraine

3. Wikipedia. (n.d.). Foreign policy of Robert Fico. https://en.wikipedia.org/wiki/Foreign_policy_of_Robert_Fico

4. ResearchGate. (2024). How to make Ukraine's cross-border cooperation effective: Lessons from the Visegrad Four countries. https://www.researchgate.net/publication/401163582_How_to_make_Ukraine%27s_cross-border_cooperation_effective_lessons_from_the_Visegrad_Four_countries

5. Anadolu Agency. (n.d.). Hungary stops diesel shipments to Ukraine until Druzhba pipeline flow resumes. https://www.aa.com.tr/en/energy/general/hungary-stops-diesel-shipments-to-ukraine-until-druzhba-pipeline-flow-resumes/54816

6. Ukrainskyi Socium. (2025). Human Rights League, Mareena, and Sme spolu – Assistance to refugees in Slovakia. https://ukr-socium.org.ua/archive/no-4-95-2025/ukrainian-war-migrants-in-slovakia

7. Wikipedia. (n.d.). Institute for Liberal Studies (Czech Republic). https://en.wikipedia.org/wiki/Institute_for_Liberal_Studies_%28Czech_Republic%29

8. Visegrad Group. (2014). Joint statement of the Visegrad Group and Ukraine 2014. https://www.visegradgroup.eu/home/documents/2014/joint-statement-of-the-141217

9. NATO. (n.d.). NATO member countries: Article 10 on conditions for joining the Alliance. https://www.nato.int/en/about-us/organization/nato-member-countries

10. Mark Baker Prague. (n.d.). Polish Humanitarian Action, Polish Medical Mission, Polish Center for International Aid – Activities supporting Ukraine. https://markbakerprague.com/how-can-i-help-in-ukraine/

11. Reuters. (2025, June 8). Slovakia will block EU's Russia sanctions if they harm national interests, Fico says. https://www.reuters.com/world/pm-fico-says-slovakia-will-block-eu-sanctions-russia-if-they-harm-national-2025-06-08/

12. Solidarity Fund PL. (n.d.). Polish solidarity fund: Humanitarian and integration assistance. https://solidarityfund.org.ua/en/home

13. Visegrad Project. (2024). The role of civil society in helping Ukrainian forced migrants in Visegrad countries. https://visegrad.miok.lviv.ua/wp-content/uploads/2024/12/English.pdf

14. Reuters. (2026, March 17). Ukraine accepts EU offer to help restore Druzhba pipeline. https://www.reuters.com/business/energy/ukraine-accepts-eu-offer-help-restore-druzhba-pipeline-2026-03-17/

15. GLOBSEC. (2023). Ukrainian refugees in Visegrad countries. https://www.globsec.org/sites/default/files/2023-03/Ukrainian%20refugees%20in%20Visegrad%20countries.pdf

16. Ukrainska Pravda. (2024, November 7). Zelenskyy: Agreement with Hungary lacks NATO membership support. https://www.pravda.com.ua/eng/news/2024/11/7/7483439/

17. Uzhhorodskyi Natsionalnyi Universytet. (2026). Analytical materials on cooperation between Ukraine and the Czech Republic, Slovakia, and Hungary [Analytical materials]. Uzhhorod: UzhNU. https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/2530

18. Visegrad Fund. (2025). The Visegrad Group and Ukraine: Analysis of security cooperation [Analysis]. Bratislava: Visegrad Fund. https://think.visegradfund.org/wp-content/uploads/TV_Maksak.pdf

19. ZMINA. (n.d.). Volunteer networks and charitable initiatives in Hungary. Kyiv: ZMINA. https://zmina.info/articles/gromadyanske-suspilstvo-ukrayiny-na-chetvertyj-rik/

20. Derzhavna Prykordonna Sluzhba Ukrainy. (1992). Treaty between Ukraine and the Republic of Poland on good neighborliness, friendly relations, and cooperation. Kyiv: DPSU. https://dpsu.gov.ua/ua/normativno-pravova-baza-respubliky

21. InLaw Almanac. (2025). Legal framework of cooperation between Ukraine and the V4: Analytical materials. Odesa: MHU. https://inlawalmanac.mgu.od.ua/v33/33_2025.pdf

22. ResearchGate. (2024). Cross-border cooperation programs Interreg and Ukraine's participation. https://www.researchgate.net/publication/401163582_How_to_make_Ukraine%27s_cross-border_cooperation_effective_lessons_from_the_Visegrad_Four_countries

23. Verkhovna Rada Ukrainy. (n.d.). On the statement of the Verkhovna Rada of Ukraine "On repelling the armed aggression of the Russian Federation and overcoming its consequences": Resolution. Kyiv: VRU. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-19#Text

24. Yevropeiska Pravda. (2025). Supporters of Ukraine's accession to the EU and NATO in Poland are fewer than opponents – Survey. Kyiv: Yevropeiska Pravda. https://www.eurointegration.com.ua/news/2025/06/26/7214646/

25. Ukrainska Pravda. (2026). Hungarian Parliament supported a resolution against Ukraine's accession to the EU. Kyiv: Ukrainska Pravda. https://www.pravda.com.ua/news/2026/03/10/8024792/

26. Yevropeiska Pravda. (2023). Support for Ukrainian refugees by Hungarian civil society. Kyiv: Yevropeiska Pravda. https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/06/5/7163050

27. Vinnytska Oblasna Viiskova Administratsiia. (2024). Agreement between Ukraine and Poland on security cooperation of July 8, 2024. Vinnytsia. https://www.vin.gov.ua/news/ostanni-novyny/64080-prezydent-ukrainy-volodymyr-zelenskyi-pidpysav-uhodu-pro-spivrobitnytstvo-u-sferi-bezpeky-mizh-ukrainoiu-ta-polshcheiu

28. Ministerstvo Oborony Ukrainy. (2024). Agreement between Ukraine and the Czech Republic on security cooperation of July 18, 2024. Kyiv: MoD Ukrainy. https://mod.gov.ua/news/z-kim-ukrayina-maye-bezpekovi-ugodi-i-shho-voni-peredbachayut-poyasnennya-minoboroni

29. Ukrainska Pravda. (2024, October 7). Fico stated to Shmyhal about a "cold attitude" towards Ukraine's NATO accession, but not EU. Kyiv: Ukrainska Pravda. https://www.pravda.com.ua/news/2024/10/07/7478528/

The role of politics and civil society in the Visegrad group countries in the context of the war in Ukraine

Atamas Viktor Viktorovich

Postgraduate Student at the Department of Philosophy, Sociology and Political Science
State University of Trade and Economics
Kyoto str., 19, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0009-6149-9582

This article examines Ukraine's cooperation with the Visegrad Group countries (Poland, the Czech Republic, Slovakia, and Hungary), highlighting its long-standing history and legal foundations. The study identifies two key periods of development: 1990–2021 and 2022–2025. In the first period, bilateral agreements focused on good neighborliness, friendly relations, cooperation, and cross-border regulation, primarily addressing technical, economic, and cultural issues, but lacking mechanisms for political or strategic implementation. Declarations within the V4 and Ukraine format supported European integration but were not legally binding. In the second period, cooperation became more structured and legally defined, including agreements on security, defense partnership, and political dialogue. Ukraine also engaged in multilateral cross-border programs within the European Union framework, facilitating the practical implementation of projects in economic, social, and infrastructure development. The positions of Visegrad Group governments regarding Ukraine's integration into NATO and the EU remain varied. Poland strongly supports European and Euro-Atlantic integration, the Czech Republic's stance varies with domestic politics, Slovakia shows restraint on defense cooperation, and Hungary adopts a cautious approach using legal mechanisms to limit integration. The article further emphasizes the role of civil society, particularly in humanitarian assistance for internally displaced persons, housing, medical, and psychological support. These initiatives are most structured in Poland and the Czech Republic, while in Slovakia and Hungary, assistance is more localized and operational. The study demonstrates the evolving nature of Ukraine's regional partnerships and the practical mechanisms that underpin them.

Key words: *Visegrad Group (V4), Ukraine, bilateral agreements, cross-border cooperation, European integration, NATO, security and defense partnership, humanitarian assistance, civil society, legal framework.*

Дата першого надходження статті до видання: 18.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

Двойленко Іван Володимирович

Цифрова держава у системі національної безпеки: політичні механізми та інструменти реалізації

УДК 321.01:004.9:35.078.3:351.86
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-2.3

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Двойленко Іван Володимирович
аспірант
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
ORCID: 0009-0007-9285-5186

У статті здійснено політологічний аналіз цифрової держави як складника системи національної безпеки та визначено її місце в сучасних трансформаційних процесах публічного управління. Метою дослідження є з'ясування політичних механізмів і практичних інструментів реалізації цифрової держави в умовах зростання ролі інформаційних і кібернетичних загроз, а також обґрунтування її значення як чинника стійкості, керованості та безпеки держави.

У результаті дослідження встановлено, що цифрова держава є не лише інструментом технічної модернізації адміністративних процедур, а й чинником глибокої трансформації самої логіки політичного управління. У статті показано еволюцію від електронного урядування, орієнтованого переважно на автоматизацію послуг, до цифрового врядування, яке передбачає інтеграцію інформаційних систем, зміну управлінських практик і розширення участі громадян у політичних процесах.

Обґрунтовано, що в системі національної безпеки цифрова держава має подвійний статус: з одного боку, вона сама є об'єктом захисту, а з іншого – інструментом забезпечення безпеки. Її значення виявляється у здатності забезпечувати безперервність управління в кризових умовах, координацію між органами влади, оперативне реагування на загрози, контроль за інформаційними потоками та захист критичної інфраструктури. Окрему увагу приділено цифровому суверенітету як передумові політичної незалежності держави, а також нормативно-правовим, інституційним і демократичним механізмам реалізації цифрової політики.

Водночас у статті визначено ключові інструменти функціонування цифрової держави, серед яких електронні сервіси, державні електронні реєстри, цифрові системи ідентифікації, платформи електронної демократії, засоби кіберзахисту та аналітичні системи на основі великих даних. Доведено, що їх використання сприяє підвищенню прозорості, зниженню бюрократичного навантаження, мінімізації корупційних ризиків та більшій обґрунтованості управлінських рішень.

У висновку встановлено, що цифрова держава в сучасних умовах є не допоміжним, а стратегічним елементом системи національної безпеки. Її ефективний розвиток можливий лише за умови збалансованого поєднання технологічної модернізації, належного правового регулювання, інституційної спроможності, кіберстійкості та демократичного контролю.

Ключові слова: *цифрова держава, національна безпека, цифрове врядування, електронне урядування, кібербезпека, інформаційна безпека, цифровий суверенітет, електронна демократія.*

Вступ. Цифровізація сучасного суспільства зумовлює глибокі трансформації у функціонуванні держави, змінюючи підходи до публічного управління, взаємодії влади і громадян та реалізації державної політики. Формування цифрової держави відбувається під впливом розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, що сприяє підвищенню ефективності управлінських процесів, прозорості діяльності інституцій та розширенню можливостей громадянської участі. У цьому контексті цифрова трансформація набуває не лише технологічного, а й політичного значення.

Водночас посилення ролі цифрових технологій актуалізує питання національної безпеки, оскільки поряд із новими можливостями виникають і нові загрози, пов'язані з кіберзлочинністю, дезінформацією та вразливістю цифрової інфраструктури. Це обумовлює необхідність комплексного осмислення цифрової держави як елемента безпекової системи, здатного забезпечувати стійкість, керованість і захист національних інтересів у сучасних умовах.

Мета та завдання. Мета статті полягає у визначенні ролі цифрової держави в системі національної безпеки та обґрунтуванні політичних механізмів і інструментів її реалізації. Завданнями є аналіз сутності цифрової держави, дослідження її інституційних і безпекових характеристик, а також виявлення ключових викликів і перспектив розвитку.

Методи дослідження. Методологічно дослідження цифрової держави доцільно здійснювати з використанням системного підходу, який дозволяє розглядати її як сукупність взаємопов'язаних елементів, що функціонують у межах єдиної політичної системи. Інституційний підхід дає можливість проаналізувати структуру та функції державних органів, відповідальних за реалізацію цифрової політики, а також їхню взаємодію з іншими суб'єктами. Водночас безпековий підхід дозволяє оцінити цифрову державу крізь призму її здатності забезпечувати захист національних інтересів у нових умовах, де інформаційні та кібернетичні загрози відіграють визначальну роль. Поєднання цих підходів формує комплексну теоретико-методологічну основу дослі-

дження, що враховує як інституційні, так і функціональні характеристики цифрової держави.

Результати. Цифрова держава – явище, що формується на перетині розвитку інформаційних технологій та трансформації публічної політики. Цифрова держава виступає не лише інструментом оптимізації адміністративних процесів, але й фактором зміни логіки політичного управління, що набуває більш відкритого, інтерактивного та орієнтованого на дані характеру.

Аналіз концепцій електронного урядування та цифрового врядування дозволяє простежити еволюцію підходів до цифровізації держави. Якщо електронне урядування зосереджується на автоматизації окремих адміністративних процедур та наданні послуг у цифровій формі, то цифрове врядування передбачає глибшу трансформацію управлінських процесів, включаючи інтеграцію інформаційних систем, зміну управлінських практик та підвищення рівня участі громадян [8].

У структурі національної безпеки цифрова держава посідає особливе місце, оскільки виступає одночасно і об'єктом захисту, і інструментом забезпечення безпеки. З одного боку, цифрова інфраструктура потребує надійного захисту від кіберзагроз та інформаційних атак, з іншого боку вона забезпечує ефективність управління кризовими ситуаціями, підвищує рівень координації між органами влади та сприяє оперативному прийняттю рішень.

Цифрова держава як елемент системи національної безпеки набуває дедалі більшого значення в умовах зростання ролі інформаційного простору у сучасних політичних процесах. Традиційні підходи до національної безпеки, які зосереджувалися переважно на військових та економічних аспектах, поступово доповнюються новими вимірами, пов'язаними з інформаційною та кібернетичною безпекою. У цьому контексті цифрова держава виступає як ключовий інструмент забезпечення контролю над інформаційними потоками, захисту критичної інфраструктури та протидії дезінформації [6].

Важливою характеристикою цифрової держави є її здатність забезпечувати безперервність управління в умовах кризових ситуацій. Використання цифрових інструментів дозволяє зберігати ефективність управління навіть за умов обмеження фізичної присутності або руйнування традиційної інфраструктури.

Суттєвим аспектом є взаємозв'язок між рівнем розвитку цифрової інфраструктури та здатністю держави протидіяти сучасним загрозам. Розвинені інформаційні системи дозволяють здійснювати моніторинг ситуації в реальному часі, оперативно реагувати на загрози та координувати дії різних органів влади. Водночас залежність від цифрових технологій створює нові ризики, пов'язані з можливістю кібератак, витоків даних та втручання у функціонування державних систем.

У цьому контексті важливого значення набуває поняття цифрового суверенітету, яке передбачає здатність держави самостійно контролювати свої інформаційні ресурси, інфраструктуру та цифрові платформи. Забезпечення цифрового суверенітету є необхідною умовою збереження політичної незалежності та захисту національних інтересів у глобалізованому світі [4].

Цифровізація суттєво трансформує класичні уявлення про національну безпеку, зміщуючи акценти з переважно військових і територіальних аспектів у бік інформаційних, кібернетичних та комунікаційних вимірів. У сучасних умовах саме контроль над інформаційними потоками, захист цифрової інфраструктури та здатність до швидкої комунікації стають визначальними факторами безпеки держави.

Цифрова держава у цьому контексті виступає як інтеграційна платформа, що поєднує різні компоненти безпекової політики та забезпечує їхню узгоджену реалізацію. Вона створює нові можливості для моніторингу загроз, аналізу ризиків і прийняття управлінських рішень на основі актуальних даних.

Водночас цифровізація створює нові виклики, пов'язані з підвищенням вразливості держави до кіберзагроз та інформаційних атак. У цьому контексті ключового значення набуває кібербезпека як здатність держави захищати свої інформаційні системи від несанкціонованого доступу, втручання або руйнування. Паралельно формується концепція інформаційної безпеки, що охоплює захист інформаційного простору від маніпуляцій, дезінформації та пропагандистського впливу [2].

Окрему роль відіграє поняття цифрового суверенітету, яке передбачає здатність держави контролювати власну цифрову інфраструктуру, дані та технологічні ресурси. Забезпечення такого суверенітету є необхідною умовою збереження політичної незалежності, особливо в умовах глобалізації та залежності від транснаціональних технологічних компаній. Таким чином, цифрова держава виступає не лише як інструмент модернізації управління, але і як ключовий компонент системи національної безпеки, що визначає здатність держави ефективно реагувати на сучасні виклики.

Формування безпечної цифрової держави передбачає реалізацію комплексу політичних механізмів, спрямованих на забезпечення її ефективного функціонування та захисту від загроз. Одним із ключових механізмів є нормативно-правове регулювання, яке визначає правила функціонування цифрового середовища, встановлює стандарти безпеки та регламентує використання інформаційних технологій у публічному управлінні [13].

Важливу роль відіграє стратегічне планування, що передбачає визначення довгострокових пріо-

ритетів цифрової трансформації та узгодження їх із цілями національної безпеки. Ефективність цих документів значною мірою залежить від рівня їхньої реалізації та координації між різними органами державної влади. У цьому контексті особливого значення набуває інституційна взаємодія, яка забезпечує узгодженість дій різних суб'єктів та запобігає дублюванню функцій.

Не менш важливим є механізм інституційного забезпечення, який передбачає створення та розвиток спеціалізованих органів, відповідальних за цифрову трансформацію та кібербезпеку. Їхня діяльність має бути спрямована не лише на впровадження технологічних рішень, але й на формування політики, координацію дій та забезпечення контролю за дотриманням встановлених стандартів. Водночас важливо забезпечити належний рівень підзвітності та прозорості їхньої діяльності, що сприяє підвищенню довіри з боку суспільства.

Окрему роль відіграють механізми демократичного контролю та участі громадян, які забезпечують легітимність цифрової політики та сприяють врахуванню суспільних інтересів. Використання цифрових інструментів участі дозволяє залучати громадян до процесу прийняття рішень, підвищувати рівень прозорості та зміцнювати взаємодію між державою і суспільством [12].

Реалізація цифрової держави у безпековому вимірі забезпечується через систему практичних інструментів, які інтегрують технологічні рішення у процеси публічного управління та створюють умови для підвищення ефективності функціонування державних інституцій. Одним із базових елементів виступають електронні сервіси, що забезпечують доступ громадян до адміністративних послуг у цифровому форматі.

Їхнє впровадження сприяє спрощенню процедур, зменшенню бюрократичного навантаження та мінімізації безпосереднього контакту між громадянином і представником влади, що у свою чергу знижує ризики корупційних практик. Електронні сервіси також підвищують прозорість діяльності органів державної влади, оскільки дозволяють відстежувати процес надання послуг і контролювати строки їх виконання.

Важливим інструментом є державні електронні реєстри, які акумулюють та систематизують інформацію про різні сфери суспільного життя. Їх інтеграція забезпечує єдність інформаційного простору держави, сприяє обміну даними між органами влади та підвищує оперативність прийняття рішень. У безпековому контексті такі реєстри відіграють ключову роль у забезпеченні контролю за ресурсами, виявленні загроз та запобіганні правопорушенням [14].

Цифрові ідентифікаційні системи є ще одним важливим компонентом цифрової держави, оскільки забезпечують надійну верифікацію особи у цифровому середовищі. Вони створюють передумови для безпечного доступу до державних сервісів, здійснення електронних транзакцій та реалізації інструментів електронної демократії.

Платформи електронної демократії, своєю чергою, розширюють можливості участі громадян у політичних процесах, сприяють підвищенню рівня прозорості та підзвітності влади. Використання таких платформ дозволяє залучати громадян до обговорення та ухвалення рішень, що зміцнює легітимність політичної системи [1].

Особливого значення набувають інструменти кіберзахисту, які забезпечують стійкість цифрової інфраструктури до зовнішніх і внутрішніх загроз. До них належать системи виявлення та запобігання кібератакам, засоби шифрування даних, а також механізми резервного зберігання інформації. Важливим елементом є створення систем моніторингу та реагування на інциденти, що дозволяє оперативно виявляти загрози та мінімізувати їхні наслідки.

Сучасні тенденції розвитку цифрової держави пов'язані з активним використанням великих даних та аналітичних систем. Застосування цих технологій дозволяє здійснювати глибокий аналіз соціально економічних процесів, прогнозувати розвиток ситуацій та підвищувати обґрунтованість управлінських рішень. Використання аналітичних інструментів сприяє підвищенню ефективності державної політики, оскільки дозволяє враховувати значні обсяги інформації та виявляти приховані закономірності [3].

Разом з тим, розвиток цифрової держави у контексті національної безпеки супроводжується низкою викликів і ризиків, які мають комплексний характер і охоплюють як технологічні, так і політичні аспекти. Однією з ключових загроз є зростання кіберзлочинності та активізація кібератак, спрямованих на критичну інфраструктуру, державні інформаційні системи та бази даних.

Вразливість цифрових систем створює ризики порушення функціонування державного управління, що особливо небезпечно в умовах кризових ситуацій. Поряд із цим значною проблемою залишаються витоки даних, які можуть призводити до компрометації персональної інформації громадян і підриву довіри до державних інституцій.

Суттєвим викликом є залежність від технологічних платформ та іноземних цифрових рішень, що обмежує можливості держави щодо контролю над власною інформаційною інфраструктурою. Така залежність може створювати додаткові ризики у сфері національної безпеки, оскільки критично важливі сервіси можуть опинитися під впливом зовнішніх суб'єктів [5].

Не менш важливим є питання цифрової нерівності, яка проявляється у нерівному доступі різних соціальних груп до цифрових технологій та послуг. Це призводить до соціальної диференціації та обмеження участі окремих категорій громадян у політичному та суспільному житті.

Окрему групу становлять політичні ризики, пов'язані з використанням цифрових технологій для маніпуляції інформацією та впливу на громадську думку. Поширення дезінформації, використання алгоритмічних механізмів для таргетування аудиторій та втручання у виборчі процеси створюють загрозу для демократичних інститутів. У цьому контексті особливого значення набуває забезпечення інформаційної безпеки та розвиток механізмів протидії маніпулятивному впливу [11].

Важливою проблемою є також забезпечення захисту персональних даних та дотримання прав громадян у цифровому середовищі. Зростання обсягів обробки даних потребує встановлення чітких правових норм і ефективних механізмів контролю за їх дотриманням. Недостатній рівень захисту призводить до зловживань та порушення права на приватність, що негативно впливає на рівень довіри до цифрових інструментів держави.

Попри наявні ризики, розвиток цифрової держави відкриває значні перспективи для зміцнення національної безпеки. Одним із ключових напрямів є інтеграція у європейський цифровий простір, що передбачає гармонізацію стандартів, обмін досвідом та участь у спільних безпекових ініціативах. Важливим є також посилення кіберстійкості через розвиток національних систем захисту, підготовку фахівців та впровадження сучасних технологій. Таким чином, за умови належного врахування ризиків і формування збалансованої політики цифрова держава може стати важливим чинником забезпечення стійкості та безпеки сучасної держави.

Висновки. У результаті дослідження встановлено, що цифрова держава трансформується у ключовий елемент системи національної безпеки, поєднуючи функції інструмента управління та об'єкта захисту. Її розвиток змінює традиційні підходи до публічної політики, зумовлюючи перехід до відкритих, інтегрованих і даноорієнтованих моделей управління.

Визначено, що ефективність цифрової держави залежить від узгодженості нормативно-правового регулювання, інституційної спроможності органів влади, рівня розвитку цифрової інфраструктури та здатності забезпечувати кібер- й інформаційну безпеку. Особливого значення набуває цифровий суверенітет як умова збереження політичної незалежності та контролю над національними інформаційними ресурсами.

Доведено, що впровадження цифрових інструментів сприяє підвищенню прозорості, ефективності управління та залученню громадян до політичних процесів. Водночас встановлено наявність комплексних ризиків, пов'язаних із кібератаками, витоками даних, технологічною залежністю та маніпуляціями інформацією. Це обумовлює необхідність формування збалансованої державної політики, що поєднує інноваційний розвиток із забезпеченням безпеки, захистом персональних даних і дотриманням прав громадян у цифровому середовищі.

Перспективи подальших досліджень доцільно пов'язати з поглибленим аналізом механізмів забезпечення цифрового суверенітету в умовах глобальної технологічної залежності, оцінкою ефективності державних політик у сфері кібербезпеки, а також вивченням впливу цифрових платформ на демократичні процеси та політичну стабільність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонова О. В., Шаталов С. О. Електронна демократія та цифрова держава як інструменти громадянського суспільства в Україні. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2025. № 15. URL: https://doi.org/10.54929/2786-5746-2025-15-02-04.

2. Братах Л. Інформаційна безпека України в умовах дезінформаційного впливу: загрози, виклики, механізми реагування. *Вісник прикарпатського університету. серія: політологія*. 2025. № 21. С. 50–59. URL: https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-6.

3. Була Р. Роль відкритих даних у розвитку цифрової держави. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2025. № 1(77). С. 31–37. URL: https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-1(77)-5.

4. Горлинський В., Горлинський Б. Кібервійна як системний виклик кібербезпеці України. *Information technology and security*. 2025. № 13. С. 118–133. URL: https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/104512e0-daf1-4a10-9c49-5d635cd2b318/content.

5. Милосердна І. Цифровий суверенітет держави: наукова риторика та реальні зміни. *Науковий журнал «Політикус»*. 2024. № 6. С. 154–160. URL: https://politicus.od.ua/6_2024/25.pdf.

6. Новікова Н. Л., Бойко Л. В. Цифровізація та національна безпека: тенденції та виклики. *National security law and economics*. 2024. № 1. С. 71–76. URL: https://doi.org/10.51369/3083-5917-2024-1-8.

7. Олексюк Р.В. Цифрова трансформація та цифрова економіка – шлях розвитку економіки в умовах глобалізації. *Економічні науки. Серія «Регіональна економіка»*. 2025. Т. 1, № 21(83). С. 223–229. URL: https://doi.org/10.36910/2707-6296-2024-21(83)-24.

8. Решетова Г. Електронне урядування як складова інформаційно- комунікаційної системи забезпечення сталого розвитку. *Public administration and regional development*. 2022. № 18. С. 1141–1162. URL: https://doi.org/10.34132/pard2022.18.08.

9. Талдикін О. Інформаційний суверенітет та його зміст. *Naukovyy visnyk dnipropetrovskogo derzhavnogo universytety vnutrishnikh sprav*. 2024. № 2. С. 132–138. URL: https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-2-132-138.

10. Khudoliy A. Cybersecurity: modern challenges of Ukraine. *Acta de historia & politica: saeculum XXI*. 2020. № 01. С. 138–146. URL: https://doi.org/10.26693/ahpsxxi2019.01.138.

11. Kushnir I. P., Adamchuk S. V. Countering disinformation: organizational and legal aspect. *Analytical and comparative jurisprudence*. 2025. № 1. С. 470–475. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.78.

12. Orlovska Y., Larionova K. The concept of the formation the electronic democracy as a tool of regional public administration. *Economic scope*. 2024. № 192. С. 102–108. URL: https://doi.org/10.30838/ep.192.102-108.

13. Slyvka M. M., Lukianova H. Y. Legal provision of information security: the experience of the countries of the European Union. *Juridical scientific and electronic journal*. 2021. № 11. С. 514–516. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-11/132.

14. Systematic analysis of the security of state electronic registers and personal databases / O. Zadereyko та ін. *Cybersecurity education science technique*. 2025. С. 57. URL: https://doi.org/10.28925/2663-4023.2025.28.735.

REFERENCES:

1. Antonova, O. V., Shatalov, S. O. (2025). Elektronna demokratiia ta tsyfrova derzhava yak instrumenty hromadianskoho suspilstva v Ukraini [Electronic democracy and digital state as tools of civil society in Ukraine]. Problemy suchasnykh transformatsii. Seriia: pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia, 15. https://doi.org/10.54929/2786-5746-2025-15-02-04 [in Ukrainian].

2. Bratakh, L. (2025). Informatsiina bezpeka Ukrainy v umovakh dezinformatsiinoho vplyvu: zahrozy, vyklyky, mekhanizmy reahuvannia [Information security of Ukraine under disinformation influence: threats, challenges, response mechanisms]. Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Seriia: politolohiia, 21, 50–59. https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-6 [in Ukrainian].

3. Bula, R. (2025). Rol vidkrytykh danykh u rozvytku tsyfrovoi derzhavy [The role of open data in the development of the digital state]. Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Politychni nauky ta publichne upravlinnia, 1(77), 31–37. https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-1(77)-5 [in Ukrainian].

4. Horlynskyi, V., Horlynskyi, B. (2025). Kiberiina yak systemnyi vyklyk kiberbezpetsi Ukrainy [Cyberwar as a systemic challenge to Ukraine's cybersecurity]. Information technology and security, 13, 118–133. https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/104512e0-daf1-4a10-9c49-5d635cd2b318/content [in Ukrainian].

5. Myloserda, I. (2024). Tsyfrovyi suverenitet derzhavy: naukova rytoryka ta realni zminy [Digital sovereignty of the state: scientific rhetoric and real changes]. Naukovyi zhurnal «Politykus», 6, 154–160. https://politicus.od.ua/6_2024/25.pdf [in Ukrainian].

6. Novikova, N. L., Boiko, L. V. (2024). Tsyfrovizatsiia ta natsionalna bezpeka: tendentsii ta vyklyky [Digitalization and national security: trends and challenges]. National security law and economics, 1, 71–76. https://doi.org/10.51369/3083-5917-2024-1-8 [in Ukrainian].

7. Oleksiuk, R. V. (2025). Tsyfrova transformatsiia ta tsyfrova ekonomika – shliakh rozvytku ekonomiky v umovakh hlobalizatsii [Digital transformation and digital economy as a path of economic development under globalization]. Ekonomichni nauky. Seriia "Rehionalna ekonomika", 1, 21(83), 223–229. https://doi.org/10.36910/2707-6296-2024-21(83)-24 [in Ukrainian].

8. Reshetova, H. (2022). Elektronne uriaduvannia yak skladova informatsiino-komunikatsiinoi systemy zabezpechennia staloho rozvytku [E-government as a component of the information and communication system for sustainable development]. Public administration and regional development, 18, 1141–1162. https://doi.org/10.34132/pard2022.18.08 [in Ukrainian].

9. Taldykin, O. (2024). Informatsiinyi suverenitet ta yoho zmist [Information sovereignty and its content]. Naukovyy visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav, 2, 132–138. https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-2-132-138 [in Ukrainian].

10. Khudoliy, A. (2020). Cybersecurity: modern challenges of Ukraine. Acta de historia & politica: saeculum XXI, 01, 138–146. https://doi.org/10.26693/ahpsxxi2019.01.138.

11. Kushnir, I. P., Adamchuk, S. V. (2025). Countering disinformation: organizational and legal aspect. Analytical and comparative jurisprudence, 1, 470–475. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.78.

12. Orlovska, Y., Larionova, K. (2024). The concept of the formation of electronic democracy as a tool of regional public administration. Economic scope, 192, 102–108. https://doi.org/10.30838/ep.192.102-108.

13. Slyvka, M. M., Lukianova, H. Y. (2021). Legal provision of information security: the experience of the countries of the European Union. Juridical scientific and electronic journal, 11, 514–516. https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-11/132.

14. Zadereyko, O., et al. (2025). Systematic analysis of the security of state electronic registers and personal databases. Cybersecurity education science technique, 28, 57. https://doi.org/10.28925/2663-4023.2025.28.735.

Digital state in the system of national security: political mechanisms and instruments of implementation

Dvoylenko Ivan Volodymyrovych

Postgraduate Student
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University
Pirogov str., 9, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0007-9285-5186

The article provides a political science analysis of the digital state as a component of the national security system and determines its place within contemporary transformations of public governance. The purpose of the study is to identify the political mechanisms and practical instruments for implementing the digital state in the context of the growing role of informational and cyber threats, as well as to substantiate its significance as a factor of state resilience, governability, and security.

The study finds that the digital state is not only a tool for the technical modernization of administrative procedures, but also a driver of a profound transformation in the very logic of political governance. The article demonstrates the evolution from e-government, primarily focused on service automation, to digital governance, which involves the integration of information systems, transformation of management practices, and expansion of citizen participation in political processes.

It is substantiated that within the national security system the digital state has a dual status: on the one hand, it is itself an object of protection, and on the other, it serves as an instrument for ensuring security. Its significance is manifested in its ability to ensure continuity of governance under crisis conditions, coordination among public authorities, rapid response to threats, control over information flows, and protection of critical infrastructure. Particular attention is paid to digital sovereignty as a prerequisite for political independence, as well as to legal, institutional, and democratic mechanisms for implementing digital policy. At the same time, the article identifies key instruments of the digital state's functioning, including electronic services, state electronic registers, digital identification systems, e-democracy platforms, cybersecurity tools, and big data analytics systems. It is proven that their use contributes to increased transparency, reduced bureaucratic burden, minimization of corruption risks, and more evidence-based decision-making.

In conclusion, it is established that in modern conditions the digital state is not an auxiliary but a strategic element of the national security system. Its effective development is possible only under the condition of a balanced combination of technological modernization, proper legal regulation, institutional capacity, cyber resilience, and democratic oversight.

Key words: *digital state, national security, digital governance, e-government, cybersecurity, information security, digital sovereignty, e-democracy.*

Дата першого надходження статті до видання: 10.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

Жданов Вадим Вадимович

Інституціоналізація політичних партій як детермінанта оптимізації виборчого процесу

УДК 329:324
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-2.4
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Жданов Вадим Вадимович
аспірант кафедри політології
та загальноправових дисциплін
Національного університету
«Запорізька політехніка»
вул. Університетська, 64, Запоріжжя,
Україна
ORCID: 0009-0009-9211-2168

Актуальність проблеми. У сучасних умовах трансформації політичного ландшафту України питання інституціоналізації політичних партій набуває критичного значення. Існує суттєвий розрив між формально-правовим закріпленням партійних структур та їхньою реальною функціональною спроможністю. Слабкість партій як стабільних посередників між суспільством і державою призводить до високої електоральної волатильності, домінування популізму та персоналістських проєктів, що дестабілізує виборчий процес та нівелює якість демократичного представництва. Мета дослідження полягає у полягає у теоретичному обґрунтуванні інституціоналізації політичних партій як базового чинника оптимізації виборчого процесу в Україні. Методи дослідження. Наукова обґрунтованість результатів забезпечена застосуванням комплексного інструментарію: методу концептуалізації для визначення рівнів та критеріїв інституціоналізації; історичного методу для виявлення етапів правового оформлення партійної системи України; системного методу для аналізу витоків та наслідків сучасної інституційної кризи. За допомогою компаративного методу досліджено взаємовплив партійних та виборчих систем на прикладі досвіду країн Центрально-Східної Європи та Латинської Америки. Неоінституційний підхід дозволив розглянути виборчий процес як середовище взаємодії формальних правил та неформальних практик, а метод прогностичного моделювання – сформулювати рекомендації щодо зміцнення автономії партій. Комплексну оцінку внутрішнього стану та зовнішніх впливів на партійну систему здійснено за допомогою SWOT-аналізу, тоді як метод контент-аналізу програмних документів та медіа-активності (2019–2026 рр.) забезпечив об'єктивну квантифікацію рівня ідеологічної ідентичності та персоналізації суб'єктів.
Результати. Дослідження підтвердило переважно «фасадний» характер інституціоналізації вітчизняних партій. Емпірично доведено критичне розмивання ідеологічного фундаменту (падіння частки ідеологічних маркерів до 6%) та гіперперсоналізацію партійного дискурсу (перевага згадуваності лідерів над організаціями у 6,2 рази). Встановлено, що повномасштабне вторгнення спричинило «дискурсну конвергенцію», де домінування безпекової тематики (58%) призвело до програмної уніфікації суб'єктів. Доведено, що оптимізація виборчого процесу можлива лише через створення законодавчих стимулів для зміцнення фінансової автономії партій, розвитку внутрішньопартійної демократії та переходу від лідерських проєктів до сталих ідеологічних інститутів. Це дозволить мінімізувати електоральні аномалії та забезпечити системну стабільність політичного режиму.
Ключові слова: *інституціоналізація політичних партій, виборчий процес, партійна система, електоральна волатильність, ідеологічна ідентичність, демократичне представництво, неоінституціоналізм, політична трансформація.*

Вступ. Взаємозв'язок між ступенем інституціоналізації політичних партій та якістю виборчого процесу є визначальним для стабільності політичної системи. Інституціоналізація в даному дослідженні розглядається як багатовимірний процес, що охоплює не лише формальне правове закріплення організаційних структур, а й їхню функціональну ефективність, адаптивність та суспільну легітимність [8]. Проблема оптимізації виборів в Україні полягає у розриві між динамікою виборчого законодавства та реальним станом партійного будівництва.

Ключовим детермінантом виборчого процесу є перехід партій від стадії ефемерних виборчих проєктів до сталих інститутів із чіткою рольовою диференціацією [1]. Проте сучасні тенденції вказують на глибоку інституційну кризу: патрон-клієнталізм як основа комунікації, деідеологізація та медіатизація політики призводять до зниження рівня партійної ідентифікації [3]. Як наслідок, виборча система, що має стимулювати розвиток партій, часто лише фіксує їхню слабкість, оскільки правова інституціоналізація (створення законодавчих рамок) не супроводжується політичним вкоріненням суб'єктів у суспільстві [5].

Залежність між типом виборчої системи та моделями міжпартійної конкуренції визначає рівень волатильності електоральних уподобань [2]. Відсутність життєздатних інститутів, здатних каналізувати соціальні зміни, неминуче провокує політичну дестабілізацію та насильство [9]. У цьому контексті виборчий процес постає не просто як сукупність процедур із висунення та голосування, а як інституційне поле, де стабільність результату прямо пропорційна рівню автономії та структурованості партій [7].

Узагальнюючи, можна стверджувати, що інституціоналізація політичних партій виступає не лише внутрішньою характеристикою партійного будівництва, а фундаментальною

передумовою оздоровлення виборчої практики. Необхідність теоретичного переосмислення та практичного вдосконалення цього процесу як інструменту мінімізації електоральних аномалій і забезпечення передбачуваності політичної конкуренції зумовлює вибір теми та напрямів даного дослідження.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні інституціоналізації політичних партій як базового чинника оптимізації виборчого процесу в Україні.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

– здійснити концептуалізацію поняття «інституціоналізація політичних партій», виокремивши її рівні, критерії та етапи еволюції від організаційного оформлення до функціональної стабілізації;

– проаналізувати генезу та етапи правової інституціоналізації партійної системи в Україні, оцінивши ефективність наявної нормативно-правової бази у контексті виборчих реформ;

– виявити характер та наслідки інституційної кризи сучасних партій, зокрема вплив процесів деідеологізації, медіатизації та патрон-клієнталізму на зниження партійної ідентифікації виборців;

– дослідити механізм взаємовпливу виборчої та партійної систем, визначивши роль виборчих процедур у мінімізації електоральної волатильності та зміцненні міжпартійної конкуренції;

– обґрунтувати стратегічні напрями оптимізації виборчого процесу через посилення автономії та ресурсного забезпечення політичних партій як передумови забезпечення політичної стабільності.

Для забезпечення наукової обґрунтованості результатів дослідження використано сукупність методів, що дозволяють розглянути інституціоналізацію політичних партій як багатоаспектний процес. Вибір інструментарію зумовлений необхідністю послідовного вирішення поставлених завдань:

– метод концептуалізації передбачає визначення поняття «інституціоналізація політичних партій»;

– історичний метод використано для виявлення етапів правової інституціоналізації партійної системи України;

– системний метод використаний для аналізу інституційної кризи сучасних партій;

– компаративний метод задіяний для дослідження взаємовпливу партійних та виборчих систем, зіставлення вітчизняного досвіду з практиками країн центрально-східної Європи та Латинської Америки;

– неоінституційний підхід дозволив розглянути виборчий процес як динамічне середовище, де формальні правила (виборче законодавство) та неформальні практики (політична культура) визначають стратегії поведінки партій та рівень їхньої життєздатності;

– метод прогностичного моделювання застосовано для обґрунтування напрямів оптимізації виборчого процесу. це дало змогу сформулювати рекомендації щодо зміцнення інституційної автономії партій як запобіжника системній нестабільності та електоральним аномаліям;

– SWOT-аналіз застосовано для комплексної оцінки внутрішніх переваг і недоліків партійної системи України, а також виявлення зовнішніх можливостей та загроз її стабільній інституціоналізації;

– метод контент-аналізу застосовано для об'єктивного та систематичного вивчення програмних документів політичних партій, а також їхньої медійної активності.

Результати. Концептуалізація інституціоналізації політичних партій вимагає відходу від спрощеного розуміння цього явища як суто формальної реєстрації організації. У межах сучасного політологічного дискурсу цей процес розглядається як багатовимірна еволюція, в результаті якої партія набуває ознак автономності, структурної цілісності та суспільної легітимності. Т. Бевз визначає цей шлях як поступ від первинного організаційного оформлення до повної стабілізації функцій, де ключовим показником стає рольова диференціація та здатність структури до самовідтворення незалежно від персоналій лідерів [1]. При цьому важливо розрізняти інституціоналізацію окремої партії та інституціоналізацію партійної системи в цілому, оскільки остання базується на стабільності інтеракцій між суб'єктами, що робить міжпартійну конкуренцію передбачуваним і легітимним явищем [4].

Операціоналізація цього поняття дозволяє виокремити систему критеріїв, серед яких фундаментальне значення мають нормативно-правова відповідність, функціональна ефективність та рівень ідеологічної ідентичності. О. Чальцева наголошує, що інституціоналізація може виступати як залежною змінною, що визначається соціальними умовами, так і незалежним чинником, який прямо впливає на електоральну поведінку та стійкість політичного режиму [8]. Високий рівень інституціоналізації проявляється через низьку виборчу волатильність та глибоку вкоріненість партії у суспільну структуру, що мінімізує ризики перетворення партій на ситуативні «електоральні машини».

Етапність цього процесу передбачає поступове закріплення внутрішньопартійних процедур та формування стійкої ієрархії, що дозволяє організації адаптуватися до динамічного політичного середовища без втрати ідентичності. За С. Гантінгтоном, саме відставання в розвитку таких життєздатних інститутів від швидкості соціально-економічних змін є головною причиною політичної нестабільності [9]. Таким чином, інституціоналізація постає не просто технічним атрибутом партійного будівництва, а стратегічним механізмом, який забезпечує перехід від хаотичної боротьби за владу до впорядкованого

виборчого процесу, де партії функціонують як стабільні посередники між державою та суспільством.

Аналіз генези та етапів правової інституціоналізації партійної системи України крізь призму історичного методу дозволяє простежити складну траєкторію формування нормативного фундаменту, що визначає параметри електоральної конкуренції. Правова інституціоналізація не є тотожною політичній, проте вона виступає необхідним каркасом, який задає «правила гри» та структурує партійне поле через механізми реєстрації, фінансування та участі у виборах [4].

На першому етапі (1991–1996 рр.), що характеризувався організаційним оформленням суб'єктів у посттоталітарному просторі, ключовим правовим актом стало прийняття Конституції України. Це заклало базові принципи багатопартійності, проте залишало партійну систему у стані низької впорядкованості. Другий етап (1996–2001/2002 рр.) позначився якісним стрибком – прийняттям Закону «Про політичні партії в Україні» (2001), який запровадив жорсткіші вимоги до реєстрації та діяльності. Вибори 2002 року, що відбулися на цьому фоні, продемонстрували початок структурної трансформації електоральної конкуренції [5].

Третій етап (2002–2014/2015 рр.) став періодом адаптації до виборчих реформ та викликів Революції Гідності, що суттєво змінило акторну структуру системи. Важливою віхою стало запровадження у 2015 році державного фінансування партій, що ознаменувало перехід до четвертого етапу інституціоналізації. Цей крок був спрямований на посилення автономії партій від фінансово-промислових груп та підвищення прозорості їхньої діяльності [5; 6].

Оцінка ефективності сучасної нормативно-правової бази свідчить про наявність певного дисбалансу. З одного боку, сформовано розгалужену систему законів (зокрема Виборчий кодекс), що регламентують кожен аспект діяльності – від створення до розпуску та фінансування [5]. З іншого боку, правова інституціоналізація часто має «штучний» характер: законодавчі вимоги щодо обов'язкової участі у виборах або наявності регіональних структур не завжди корелюють із реальним рівнем підтримки партій у суспільстві. Ефективність реформ у контексті виборчого процесу наразі обмежена інерцією патрон-клієнталістських практик та слабкістю внутрішньопартійної демократії. Таким чином, подальша оптимізація бази має бути спрямована не стільки на кількісне обмеження суб'єктів, скільки на створення стимулів для їхнього перетворення на життєздатні інститути, здатні забезпечити легітимність та стабільність політичного режиму [9].

Аналіз інституційної кризи сучасних політичних партій за допомогою системного методу дозволяє розглядати це явище не як випадковий збіг обставин, а як результат глибоких структурних деформацій політичної системи. Суть цієї кризи полягає у прогресуючій нездатності партій виконувати свої базові функції посередництва між державою та суспільством, що призводить до системної нестабільності та ерозії представницької демократії [3; 9].

Характер сучасної кризи детермінований декількома взаємопов'язаними процесами. Перш за все, деідеологізація політичного життя призводить до розмивання програмних відмінностей між суб'єктами, перетворюючи партії на ситуативні об'єднання без чіткого ціннісного ядра. Це позбавляє виборців змістовних орієнтирів для ідентифікації. Паралельно з цим медіатизація та персоналізація політики зміщують акцент із партійних структур на особистість лідера. Політика трансформується у сферу шоу-бізнесу, де «харизматичний популізм» стає головним інструментом мобілізації, що фактично підміняє реальну інституційну розбудову медійними ефектами [3; 8].

Особливе деструктивне значення має патронклієнталізм, який стає основою внутрішньопартійної комунікації. У такій моделі партія функціонує не як ідеологічна організація, а як патрімоніальна мережа, де доступ до ресурсів та владних позицій визначається особистою лояльністю до лідера («патрона»), а не професіоналізмом чи прихильністю до програми. Це блокує процеси внутрішньопартійної демократії та рекрутування нових еліт, консервуючи закритість партійних машин [3; 10].

Наслідком цих процесів є критичне зниження рівня партійної ідентифікації виборців. Коли партії сприймаються як відчужені від суспільства бюрократичні апарати або інструменти олігархічного впливу, громадяни втрачають мотивацію до стабільної підтримки певних політичних сил. Це провокує високу електоральну волатильність – різку зміну уподобань від виборів до виборів, що робить політичний процес непередбачуваним [4].

Зрештою, інституційна криза «мейнстримних» партій створює вакуум, який заповнюють партії «нової політики». Хоча останні часто орієнтовані на постматеріальні цінності та антиістеблішментську риторику, вони самі нерідко мають низький рівень інституціоналізації та децентралізований мережевий характер, що не гарантує довготривалої стабільності системи [3]. Таким чином, інституційна криза є викликом для самої суті демократичного ладу, оскільки слабкість партій як інститутів, за С. Гантінґтоном, є прямою передумовою політичного хаосу та деградації виборчих процедур [9].

Дослідження механізму взаємовпливу виборчої та партійної систем крізь призму компаративного методу дозволяє виявити стійкі закономірності, за яких виборчі процедури стають ключовим архітектором політичного ландшафту. Взаємозалежність цих систем визначає не лише персональний склад органів влади, а й саму стабільність демократичного режиму. Як зазначає І. Георгізова, виборча система справляє вирішальний вплив на парла-

ментську конфігурацію та урядову стабільність, оскільки тип виборчої моделі безпосередньо корелює з моделлю партійної конкуренції [2].

Використання порівняльного аналізу досвіду країн Центрально-Східної Європи та Латинської Америки підтверджує, що ефективність виборчих процедур у зміцненні міжпартійної конкуренції залежить від здатності законодавчих рамок мінімізувати електоральну волатильність. У системах із низьким рівнем інституціоналізації, де партії позбавлені глибокого соціального коріння, виборчий процес часто провокує різкі коливання уподобань виборців, що робить політичне поле фрагментованим і непередбачуваним [4; 11]. Досвід латиноамериканських демократій демонструє, що без належної інституційної міцності партій виборчі режими можуть призводити до домінування неопатрімоніальних та клієнтелістських практик, де голосування базується на етнічних чи особистісних факторах, а не на програмних засадах [10; 11].

Роль виборчих процедур у цьому контексті полягає у створенні таких «правил гри», що стимулюють партії до автономії та довгострокового планування. Зокрема, йдеться про механізми, які перешкоджають функціонуванню ефемерних виборчих проєктів і сприяють виокремленню стабільних політичних гравців. Коли виборчий процес трактується як послідовна взаємодія легітимних суб'єктів, він стає детермінантою розвитку сучасної політики, забезпечуючи передбачуваність міжпартійної взаємодії та мінімізуючи електоральні аномалії [7].

Отже, механізм взаємовпливу базується на здатності виборчих процедур структурувати партійну систему: від правової регламентації участі у виборах до встановлення бар'єрів, що сприяють консолідації партійного поля. Це дозволяє трансформувати виборчий процес із механічного підрахунку голосів на інструмент зміцнення інституційної стабільності, де якість міжпартійної конкуренції є прямо пропорційною рівню інституціоналізації її суб'єктів.

Обґрунтування стратегічних напрямів оптимізації виборчого процесу через призму неоінституційного підходу та методу прогностичного моделювання дозволяє розглядати виборче середовище не як статичну процедуру, а як динамічне поле взаємодії формальних правил та неформальних практик. У цьому контексті виборче законодавство виступає базовим інституційним каркасом, який визначає стратегії поведінки політичних партій та рівень їхньої життєздатності. Ефективність виборчого процесу прямо залежить від того, наскільки запропоновані норми сприяють посиленню автономії партій та їхньому перетворенню на стабільні політичні інститути [4; 8].

Ключовим напрямом оптимізації є зміцнення ресурсної та інституційної незалежності партійних структур. Державне фінансування, запроваджене на четвертому етапі правової інституціоналізації в Україні, має стати не просто інструментом підтримки, а механізмом мінімізації впливу олігархічних груп та патрон-клієнталістських мереж. Прогнозування розвитку партійної системи вказує на те, що лише фінансова прозорість та автономія дозволяють партіям відійти від моделі «електоральних машин» до формату стабільних організацій із глибоким соціальним корінням [5; 10]. Це, у свою чергу, веде до зниження електоральної волатильності, оскільки виборець ідентифікує себе зі сталою ідеологічною платформою, а не з тимчасовим медійним проєктом.

Іншим стратегічним вектором є посилення відповідальності партій за виконання їхніх системних функцій. Оптимізація виборчого процесу передбачає створення штучних законодавчих механізмів, які б стимулювали внутрішньопартійну демократію та систематичну участь у виборах усіх рівнів. Слабкість політичних інститутів, як зазначав С. Гантінгтон, є першопричиною політичного насильства та дестабілізації; отже, зміцнення партій через виборчі фільтри та бар'єри є запобіжником системному хаосу [9].

З огляду на результати проведеного дослідження, SWOT-аналіз інституціоналізації партійної системи України дозволяє чітко розмежувати внутрішні характеристики системи та зовнішні чинники, що впливають на її стабільність.

Сильною стороною вітчизняної системи є наявність розвиненого нормативно-правового каркаса. Виборчий кодекс та закон про політичні партії створюють чіткі межі для легітимної діяльності, а впровадження державного фінансування заклало фундамент для потенційної автономізації партій від приватних донорів. Стала практика конкурентних виборів сформувала певну інституційну пам'ять та легітимізувала механізм зміни влади.

Однак цей потенціал нівелюється критичними внутрішніми слабкостями. Ключовою проблемою залишається ідеологічна аморфність: більшість партій функціонують як лідерські проєкти («партії-вожді»), де структура тримається на персональному рейтингу керівника, а не на програмних засадах. Це призводить до слабкості регіональних осередків, які часто існують лише «на папері» та активізуються виключно під виборчий цикл. Крім того, незважаючи на держпідтримку, партії зберігають високу фінансову залежність від фінансово-промислових груп, що робить їх інструментами лобізму, а не представництва суспільних інтересів.

Головною можливістю для якісної трансформації є євроінтеграційний вектор. Вимоги ЄС щодо прозорості політичних фінансів та боротьби з корупцією змушують українські партії адаптуватися до західних стандартів підзвітності. Розвиток громадянського суспільства та цифровізація комунікацій створюють умови для прямого зв'язку партій

з виборцями, оминаючи традиційні медійні бар'єри. Посилення контролю з боку НАЗК також відкриває шлях до витіснення «тіньового» капіталу з політичного процесу.

Водночас ці можливості стикаються з потужними загрозами. Аномально висока електоральна волатильність свідчить про те, що виборці не мають сталої лояльності до політичних брендів, що робить систему вкрай нестабільною. Це створює сприятливий ґрунт для популізму – появи короткострокових медійних проєктів, які за допомогою агресивного маркетингу витісняють реальні політичні інститути. Ситуація ускладнюється тривкістю патрон-клієнталістських практик, де неформальні домовленості все ще важать більше, ніж офіційні процедури. В умовах безпекових ризиків та зовнішніх інформаційних атак такі вразливості системи можуть призводити до деградації виборчого процесу та системної політичної нестабільності.

Таким чином, SWOT-аналіз демонструє, що інституціоналізація в Україні має переважно «фасадний» характер, де сильні сторони зосереджені в юридичній площині, тоді як слабкості та загрози лежать у сфері політичної культури та реальної економічної залежності. Стратегічне завдання полягає у конвертації правових можливостей у реальну функціональну автономію партій.

Проведений контент-аналіз програмних документів та медійної активності провідних політичних сил України у період 2019–2026 років дозволив емпірично обґрунтувати стан інституціоналізації партійної системи як ключової детермінанти оптимізації виборчого процесу. На першому етапі дослідження було визначено об'єкт аналізу, яким виступили 14 передвиборчих програм та понад 200 одиниць медіа-контенту 7 провідних партій, а також сформовано категоріальний апарат, що включав поняттєво-тематичні, референціальні та пропозиціональні одиниці. У межах розробленого класифікатора було виділено чотири базові категорії: ідеологічна суб'єктність, безпека та оборона, персоналізація лідерства та соціально-економічне проєктування. Процедура кодування та подальша квантифікація текстового масиву дозволили перевести якісні характеристики партійного дискурсу у цифрові показники для подальшої статистичної обробки.

Результати підрахунку частотних та процентних розподілів засвідчили глибоку трансформацію змістовного наповнення діяльності партій, де частка ідеологічних маркерів (квазіреференціальних одиниць) скоротилася з 18% до критичних 6%, що вказує на фактичне розмивання ідеологічного фундаменту суб'єктів виборчого процесу. Натомість категорія «безпека та оборона» після 2022 року продемонструвала аномальне зростання до 58% від загального обсягу вибірки, що призвело до лексичної уніфікації програм різних партій та нівелювання програмної конкуренції як такої. Особливої уваги заслуговує рівень персоналізації, де частота вживання референціальних одиниць, пов'язаних із постатями лідерів, у 6,2 рази перевищила згадуваність назв самих організацій, підтверджуючи вождистський тип інституціоналізації. Водночас аналіз пропозиціональних одиниць в економічному блоці виявив, що 72% тез мають суто декларативний характер, констатуючи проблеми без пропонування конкретних сценаріїв їх розв'язання.

Інтерпретація отриманих кількісних даних у теоретичному контексті дослідження дозволяє зробити висновок про домінування «фасадної» інституціоналізації в Україні, де партії існують як медійні оболонки та волонтерсько-мілітарні хаби, а не як стабільні ідеологічні інститути. Такий стан функціонального вимивання безпосередньо перешкоджає оптимізації виборчого процесу, оскільки провокує аномально високу електоральну волатильність: за відсутності змістовних програмних розбіжностей виборець ідентифікує себе з персоналіями або загальними патріотичними гаслами, що унеможливлює формування системи відповідального політичного представництва. Верифікація даних через порівняння динаміки до та після повномасштабного вторгнення підтверджує, що війна стала каталізатором остаточної деідеологізації партійної системи, вимагаючи пошуку нових інституційних механізмів для стабілізації вітчизняного політичного поля.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що стратегія оптимізації має базуватися на принципі інституційної взаємовідповідності: виборчі процедури повинні створювати умови, за яких виживання партії стає можливим лише за умови її високої інституціоналізації. Такий підхід забезпечує передбачуваність міжпартійної конкуренції та перетворює виборчий процес на дієвий механізм формування легітимної влади, здатної підтримувати політичну стабільність в умовах демократичного транзиту [4; 7].

Висновки. Узагальнення результатів дослідження дозволяє стверджувати, що інституціоналізація політичних партій є фундаментальною детермінантою оптимізації виборчого процесу, оскільки саме рівень організаційної та ідеологічної спроможності суб'єктів визначає стабільність політичної системи. Концептуальний аналіз засвідчив, що цей процес вимагає відходу від формального розуміння партійного будівництва на користь формування автономних та легітимних структур, здатних до самовідтворення незалежно від персоналій лідерів. Попри тривалу генезу правового каркаса в Україні, яка пройшла шлях від первинної легалізації до впровадження державного фінансування та прийняття Виборчого кодексу, спостерігається суттєвий дисбаланс між нормативною регламентацією та реальною політичною практикою. Системна криза, що проявляється через деідеологізацію, патрон-клієнталізм та медіатизацію, перетворює

партії на ситуативні «електоральні машини», що унеможливлює функціонування виборчого процесу як механізму якісного представництва суспільних інтересів.

Емпірична верифікація стану партійної системи через SWOT-аналіз та контент-аналіз програмних документів підтвердила «фасадний» характер вітчизняної інституціоналізації. Результати квантифікації змістовних одиниць партійного дискурсу в період 2019–2026 років наочно демонструють функціональне вимивання програмної складової, де частка ідеологічних маркерів скоротилася до критичних показників, а вождистський тип комунікації став домінуючим. Повномасштабне вторгнення виступило каталізатором остаточної деідеологізації, сформувавши мілітарно-безпекову «дискурсну конвергенцію», яка за наявності лексичної уніфікації програм різних суб'єктів фактично нівелює змістовну міжпартійну конкуренцію. Це провокує аномально високу електоральну волатильність, оскільки за відсутності стабільних ідеологічних орієнтирів виборець орієнтується на короткострокові медійні ефекти або харизму лідерів.

Таким чином, стратегія оптимізації виборчого процесу повинна базуватися на створенні таких інституційних умов, за яких виживання та успіх політичної сили стають прямо залежними від рівня її внутрішньої інституціоналізації. Це передбачає трансформацію виборчих процедур із суто технічного інструменту підрахунку голосів на дієвий фільтр, що стимулюватиме партії до набуття реальної фінансової автономії, розвитку внутрішньопартійної демократії та розробки фахових стратегій повоєнного відновлення. Лише перехід від персоналізованих виборчих проєктів до сталих політичних інститутів дозволить мінімізувати системні ризики, забезпечити передбачуваність міжпартійної взаємодії та зміцнити легітимність демократичного ладу в Україні в умовах сучасних безпекових викликів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бевз Т. А. Інституціоналізація політичних партій як процес. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2011. Вип. 3. С. 31–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2011_3_5

2. Георгізова І. Л. Проблема взаємовпливу партійної та виборчої систем при формуванні органів державної влади. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали ІІ-ї Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кременчук, 5–6 грудня 2014 року). 2015. С. 47–50.

3. Копинець Ю. Інституційна криза політичних партій на початку ХХ століття та характеристика сучасних тенденцій їх розвитку. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2020. Вип. 30. С. 146–153.

4. Лешанич М. І. Інституціалізація політичних партій і партійних систем: категоріальний апарат та методологія дослідження. *Регіональні студії*. 2019. № 18. С. 36–43.

5. Лешанич М. Правова інституціалізація політичних партій в Україні. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. 2019. Вип. 13. С. 94–103.

6. Політична система України: конституційна модель та політичні практики : монографія / Г. І. Зеленько та ін. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 536 с.

7. Поліщук І. Виборчий процес як детермінанта сучасної політики. *Політичний менеджмент*. 2005. № 3. С. 137–146.

8. Чальцева О. М. Операціоналізація інституціоналізації політичних партій у сучасних компаративних дослідженнях. *Політичне життя*. 2025. № 2. С. 5–20.

9. Huntington S. P. Political Order in Changing Societies. Yale University Press, 1968. 499 p.

10. Panebianco A. Political Parties: Organization and Power. Cambridge University Press, 1988. 336 p.

11. Mainwaring S., Scully T. R. Building Democratic Institutions: Party Systems in Latin America. Stanford University Press, 1995. 600 p.

REFERENCES:

1. Bevz, T.A. (2011). Instytutsionalizatsiia politychnykh partii yak protses [Institutionalization of political parties as a process]. Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy [Scientific Notes of the Kuras Institute of Political and Ethnonational Studies of the NAS of Ukraine], no. 3, pp. 31–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2011_3_5 [in Ukrainian].

2. Heorhizova, I.L. (2015). Problema vzaiemovplyvu partiinoi ta vyborchoi system pry formuvanni orhaniv derzhavnoi vlady [The problem of mutual influence of party and electoral systems in the formation of state authorities]. Teoretychni ta praktychni problemy realizatsii norm prava [Theoretical and practical problems of implementation of legal norms]: Materials of the II All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. Kremenchuk: KrNU, pp. 47–50 [in Ukrainian].

3. Kopynets, Yu. (2020). Instytutsiina kryza politychnykh partii na pochatku XX stolittia ta kharakterystyka suchasnykh tendentsii yikh rozvytku [Institutional crisis of political parties at the beginning of the XX century and characterization of modern trends in their development]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filos.-politoloh. studii [Bulletin of Lviv University. Series of Philosophical and Political Science Studies], no. 30, pp. 146–153 [in Ukrainian].

4. Leshanych, M.I. (2019). Instytutsializatsiia politychnykh partii i partiinykh system: katehorialnyi aparat ta metodolohiia doslidzhennia [Institutionalization of political parties and party systems: categorical apparatus and research methodology]. Rehionalni studii [Regional Studies], no. 18, pp. 36–43 [in Ukrainian].

5. Leshanych, M. (2019). Pravova instytutsializatsiia politychnykh partii v Ukraini [Legal institutionalization of political parties in Ukraine]. Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Politolohiia [Bulletin of Precarpathian University. Political Science], no. 13, pp. 94–103 [in Ukrainian].

6. Zelenko, H.I. (Ed.). (2023). Politychna systema Ukrainy: konstytutsiina model ta politychni praktyky [Political system of Ukraine: constitutional model and political practices]. Kyiv: IPiEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy [in Ukrainian].

7. Polishchuk, I. (2005). Vyborchyi protses yak determinanta suchasnoi polityky [Electoral process as a determinant of modern politics]. Politychnyi menedzhment [Political Management], no. 3, pp. 137–146 [in Ukrainian].

8. Chaltseva, O.M. (2025). Operatsionalizatsiia instytutsionalizatsii politychnykh partii u suchasnykh komparatyvnykh doslidzhenniakh [Operationalization of institutionalization of political parties in modern comparative studies]. Politychne zhyttia [Political Life], no. 2, pp. 5–20 [in Ukrainian].

9. Huntington, S.P. (1968). Political Order in Changing Societies. New Haven: Yale University Press [in English].

10. Panebianco, A. (1988). Political Parties: Organization and Power. Cambridge: Cambridge University Press [in English].

11. Mainwaring, S., & Scully, T.R. (1995). Building Democratic Institutions: Party Systems in Latin America. Stanford: Stanford University Press [in English].

Institutionalization of political parties as a determinant for optimizing the electoral process

Zhdanov Vadym Vadymovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science and General Legal Disciplines
National University “Zaporizhzhia Polytechnic”
Universytetska str., 64, Zaporizhzhia, Ukraine
ORCID: 0009-0009-9211-2168

Relevance of the problem. In the current context of Ukraine’s political landscape transformation, the institutionalization of political parties is of critical importance. There is a significant gap between the formal legal consolidation of party structures and their actual functional capacity. The weakness of parties as stable intermediaries between society and the state leads to high electoral volatility, the dominance of populism, and personalist projects, which destabilizes the electoral process and undermines the quality of democratic representation.

The aim of the study is to provide a theoretical substantiation of the institutionalization of political parties as a fundamental factor in optimizing the electoral process in Ukraine.

Research methods. The scientific validity of the results is ensured by a comprehensive toolkit: the conceptualization method for defining levels and criteria of institutionalization; the historical method for identifying stages of the legal framework of Ukraine’s party system; and the systems method for analyzing the origins and consequences of the current institutional crisis. Using the comparative method, the mutual influence of party and electoral systems is examined through the experience of Central and Eastern European and Latin American countries. The neo-institutional approach allowed for the consideration of the electoral process as an environment for the interaction of formal rules and informal practices, while the predictive modeling method helped formulate recommendations for strengthening party autonomy. A comprehensive assessment of the internal state and external influences on the party system was conducted via SWOT analysis, while the content analysis of policy documents and media activity (2019–2026) provided an objective quantification of ideological identity and the level of personalization of political actors.

Results. The study confirmed the predominantly “facade” nature of the institutionalization of domestic parties. It empirically proved a critical erosion of the ideological foundation (ideological markers dropped to 6%) and hyper-personalization of party discourse (leaders are mentioned 6.2 times more often than organizations). It was established that the full-scale invasion caused “discursive convergence,” where the dominance of security themes (58%) led to the programmatic unification of political actors. It is proven that optimization of the electoral process is possible only through the creation of legislative incentives to strengthen the financial autonomy of parties, the development of intra-party democracy, and the transition from leadership-driven projects to sustainable ideological institutions. This will minimize electoral anomalies and ensure the systemic stability of the political regime.

Key words: *institutionalization of political parties, electoral process, party system, electoral volatility, ideological identity, democratic representation, neoinstitutionalism, political transformation.*

Дата першого надходження статті до видання: 14.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

Кобець Юлія Василівна

Еволюція інституційної архітектури антикорупційної політики України: стратегія, розвиток, ефективність

УДК 321.022:343.9:343
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-2.5

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Кобець Юлія Василівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних наук
Карпатського національного
університету імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ,
Україна
ORCID: 0000-0001-9492-6119

Статтю присвячено комплексному аналізу еволюції інституційної архітектури антикорупційної політики України – від декларативних заходів 1990-х років до формування спеціалізованої системи органів після Революції Гідності 2013–2014 років. Актуальність дослідження зумовлена триваючою євроінтеграцією України та необхідністю оцінки реальної ефективності антикорупційних реформ в умовах воєнного стану. Теоретичну основу становлять концепції нової інституціональної економіки – модель «принципал-агент» та теорія колективної дії, які пояснюють виникнення корупції через інформаційну асиметрію між суспільством і посадовими особами.
У роботі детально досліджується функціональна взаємодія п'яти ключових інституцій: НАБУ, САП, ВАКС, НАЗК та АРМА. Встановлено, що «триєдина» вертикаль НАБУ–САП–ВАКС забезпечує повний цикл реагування на корупційні правопорушення, однак зберігає системне «вузьке місце» – низьку конверсію розслідувань у судові вироки. Окремий розділ присвячено механізмам відкритості: системі ProZorro, електронному декларуванню активів та порталу відкритих даних data.gov.ua. Емпірично підтверджено, що ці інструменти трансформували антикорупційний контроль від репресивної до превентивної моделі, а кумулятивна економія від ProZorro перевищила 300 млрд грн.
Виявлено суперечність між формальною інституціоналізацією та фактичною ефективністю системи. У висновках обґрунтовано необхідність завершення судової реформи, зміцнення незалежності превентивних органів та повноцінної інтеграції принципів відкритості у публічне управління як умов сталого антикорупційного розвитку в контексті стратегії 2026–2030 років.
Ключові слова: *антикорупційна політика, інституційна архітектура, НАБУ, ВАКС, НАЗК, ProZorro, електронне декларування, відкриті дані, євроінтеграція, воєнний стан, превенція корупції.*

Вступ. Корупція залишається одним із найбільш системних викликів для державного управління та сталого розвитку України. В умовах Війни за Незалежність України, масштабного повоєнного відновлення та поглиблення євроінтеграційних процесів питання ефективності антикорупційної політики набуває особливої стратегічної ваги. Попри значний прогрес у побудові інституційної архітектури після Революції Гідності 2014 року, система протидії корупції демонструє суперечність між формальною інституціоналізацією та реальною операційною ефективністю. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного аналізу еволюції антикорупційних інститутів України, оцінки їхньої спроможності та виявлення структурних вразливостей в умовах воєнного стану та євроінтеграційних зобов'язань.

Метою статті є реконструкція еволюції інституційної архітектури антикорупційної політики України та оцінка ефективності механізмів відкритості як інструментів превенції корупції в контексті війни та євроінтеграції. Окрему увагу приділено аналізу стратегічних документів, включаючи Антикорупційну стратегію на 2021–2025 роки [17], проєкт стратегії на 2026–2030 роки [22] та функціонування публічної частини Єдиного державного реєстру декларацій НАЗК [6].

Для досягнення мети визначено такі завдання: дослідити етапи формування антикорупційних інституцій; проаналізувати функціональну взаємодію НАБУ, САП, ВАКС, НАЗК та АРМА; оцінити вплив систем ProZorro, електронного декларування та відкритих даних на рівень корупції; виявити системні виклики та ризики регресу реформ.

Методологічну основу аналізу становлять концепції нової інституціональної економіки, зокрема модель «принципал-агент» (*principal-agent*) та теорія колективної дії (*collective action problem*). Модель «принципал-агент» пояснює виникнення корупції через інформаційну асиметрію між суспільством (принципалом) та посадовими особами (агентами), що створює простір для зловживань. Теорія колективної дії висвітлює складнощі координації суспільства для ефективної протидії корупції, коли вигоди від боротьби з нею розподілені, а витрати концентровані. У цій рамці механізми відкритості (публічна інформація, прозорі закупівлі) розглядаються як ключові інструменти для подолання цих провалів: вони зменшують інформаційну асиметрію, підвищують очікувані витрати на корупційну поведінку та сприяють мобілізації суспільства для моніторингу.

Результати. На національному рівні стратегічні пріоритети антикорупційної політики формалізовано в Антикорупційній стратегії на 2021–2025 роки, яка визначає цифровізацію, підвищення відкритості та зменшення корупційних ризиків у пріоритетних секторах як ключові напрями реформ [17]. У грудні

2025 року було презентовано проєкт нової Антикорупційної стратегії України на 2026–2030 роки, що робить акцент на нульовій толерантності до корупції, прозорому післявоєнному відновленні та інтеграції принципів доброчесності у процеси європейської інтеграції [22]. Важливим практичним елементом реалізації цих підходів є публічна частина Єдиного державного реєстру декларацій, яка забезпечує відкритий доступ до майнових декларацій та повідомлень про суттєві зміни в майновому стані посадових осіб і створює інституційні умови для громадського та журналістського контролю, попри тимчасові обмеження доступу до окремих даних у період воєнного стану [6].

У воєнному контексті відкритість даних трансформує антикорупційний контроль від репресивної (ex post) до превентивної (ex ante) моделі, зменшуючи інформаційну асиметрію та транзакційні витрати корупції за теорією «Принципал-Агент», що обмежує дискрецію чиновників, підвищує детекцію зловживань і формує підзвітність, як емпірично підтверджує економія від ProZorro.

Антикорупційна політика в Україні формувалася як тривалий еволюційний процес, зумовлений поєднанням внутрішніх політичних трансформацій, економічних криз, суспільного тиску та зовнішніх стимулів, насамперед у контексті європейської інтеграції та виконання зобов'язань перед міжнародними організаціями, зокрема МВФ, ЄС та ОЕСР. Від початкового етапу, що характеризувався переважно декларативними та символічними заходами 1990-х років, антикорупційна політика поступово еволюціонувала до інституційної моделі після Революції Гідності 2013–2014 років, у межах якої ключовий акцент було перенесено на створення спеціалізованих незалежних органів, розвиток механізмів прозорості та превенції корупції. Така трансформація відображає перехід від фрагментарних нормативних ініціатив до формування комплексної системи запобігання та протидії корупції, що дедалі більше відповідає європейським стандартам.

Після проголошення незалежності у 1991 році Україна успадкувала радянську адміністративно-політичну модель, у межах якої корупція була фактично інституціалізованою складовою державного управління. У 1990-х роках сформувалася двощаблева модель корупції: низові практики хабарництва, зумовлені колапсом державного фінансування, супроводжувалися інституціоналізацією корупції високого рівня, що стала механізмом привласнення державних активів під час приватизації та формування олігархічних груп. Корупційні практики охопили ключові суспільні сфери – економіку, судову систему, правоохоронні органи, охорону здоров'я та освіту, що перетворило корупцію на чинник прямої загрози економічному розвитку та національній безпеці держави [23; 8].

Інституційна архітектура протидії корупції в Україні, сформована переважно після Революції Гідності 2014 року, є результатом цілеспрямованих структурних реформ, орієнтованих на створення незалежних спеціалізованих органів і відповідної нормативно-правової бази [21]. На відміну від попередніх фрагментарних підходів, ця система ґрунтується на принципах функціональної спеціалізації, взаємного стримування та противаг, а також поєднання репресивних і превентивних інструментів. Станом на 2025–2026 роки вона демонструє відносну інституційну стійкість навіть в умовах воєнного стану, однак зберігає структурні вразливості, пов'язані з незавершеністю судової реформи, ризиками політичного впливу та обмеженою ефективністю реалізації судових рішень [14; 21].

Архітектура системи охоплює п'ять ключових інституцій: Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру (САП), Вищий антикорупційний суд (ВАКС) з Апеляційною палатою, Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) та Національне агентство з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА).

Функціональну взаємодію та логіку побудови цієї інституційної архітектури наочно відображає рис. 1. Схема демонструє, як спеціалізовані органи формують замкнутий цикл протидії корупції: від превенції та моніторингу (НАЗК) через досудове розслідування (НАБУ) та підтримання обвинувачення (САП) до судового розгляду (ВАКС) і подальшого управління конфіскованими активами (АРМА), підкреслюючи системний підхід, започаткований після 2014 року, та допомагає зрозуміти розподіл відповідальності та потенційні точки системної вразливості, такі як взаємодія між ланками. Вказані органи створені на основі спеціального законодавства, гармонізованого з міжнародними стандартами, зокрема Конвенцією ООН проти корупції та рекомендаціями GRECO [21].

Ключовою особливістю української моделі є вертикально інтегрована «триєдина» конструкція НАБУ–САП–ВАКС, яка забезпечує повний цикл реагування на корупційні правопорушення вищого рівня – від досудового розслідування до ухвалення судових рішень. Така інституційна конфігурація була запроваджена з метою мінімізації політичного втручання та усунення традиційних «вузьких місць» у кримінальному переслідуванні топ-корупції.

Національне антикорупційне бюро України функціонує як спеціалізований правоохоронний орган із виключною юрисдикцією щодо корупційних злочинів, учинених вищими посадовими особами держави. У першому півріччі 2025 року НАБУ зареєструвало 370 кримінальних проваджень, повідомило про підозру 115 особам та скерувало до суду 69 обвинувальних актів

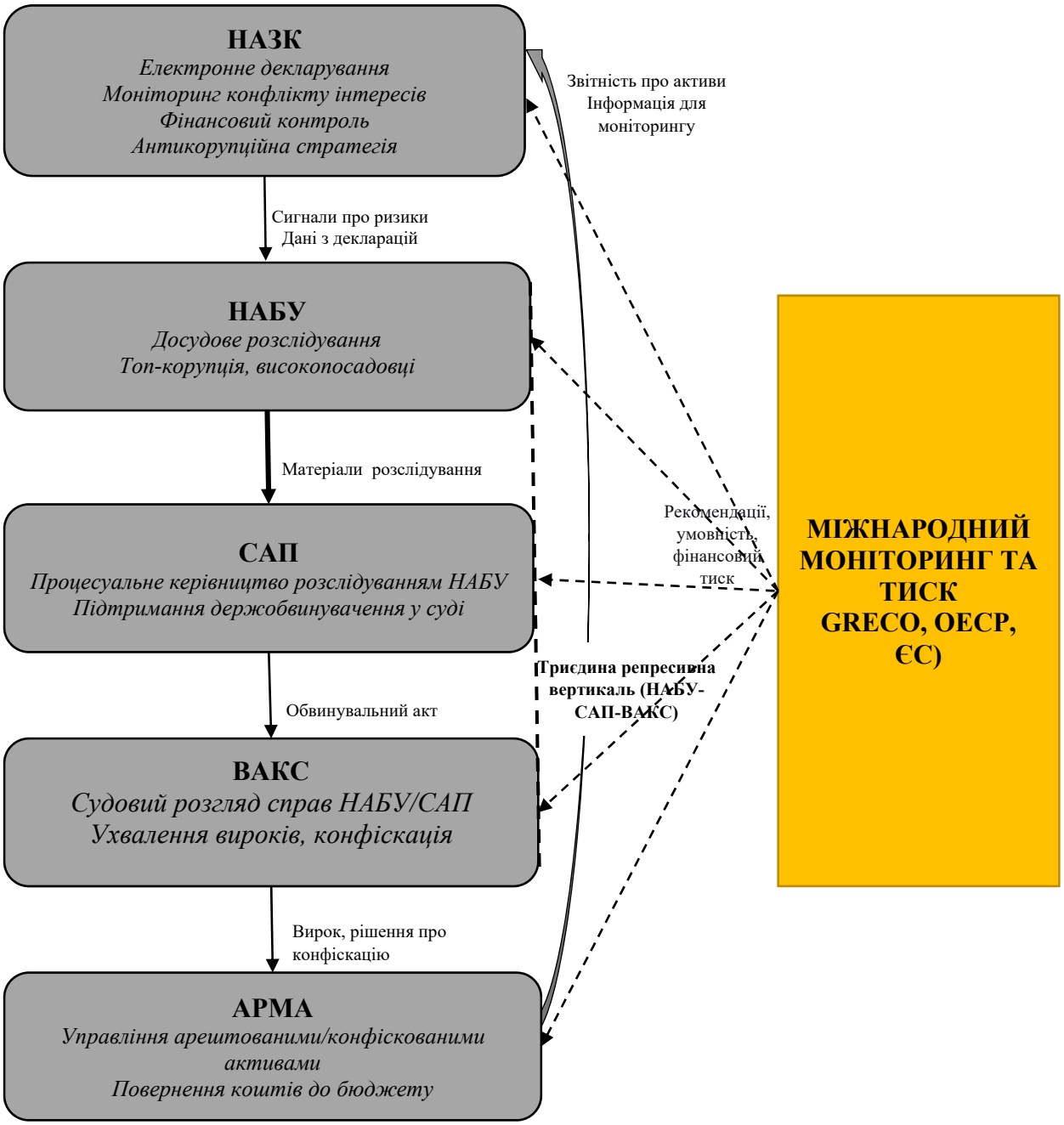

Рис. 1. Схема інституційної архітектури протидії корупції в Україні після 2014 р.

Джерело: складено автором.

щодо 154 осіб із загальним обсягом встановлених збитків понад 16,8 млрд грн. Міжнародний аудит підтвердив інституційну незалежність Бюро та помірну ефективність розслідувань, водночас зафіксувавши системну проблему низької конверсії проваджень у вироки, зумовлену затягуванням судового розгляду [7].

Спеціалізована антикорупційна прокуратура виконує функцію процесуального керівництва розслідуваннями НАБУ та підтримання публічного обвинувачення у ВАКС. Після інституційного посилення у 2023 році САП отримала статус окремої юридичної особи [21]. Законодавчі зміни 2025 року відновили її фактичну незалежність після короткочасного обмеження повноважень, що було критично оцінено міжнародними партнерами [14; 16]. Водночас, САП залишається чутливою до ризиків опосередкованого впливу через загальну систему прокуратури.

Вищий антикорупційний суд із Апеляційною палатою є спеціалізованим судовим органом із виключною юрисдикцією над справами НАБУ/САП. У першому півріччі 2025 року ВАКС ухвалив 43 вироки щодо 54 осіб [7], що свідчить про зростання судової

активності порівняно з попередніми роками. Водночас міжнародні експерти звертають увагу на кадровий дефіцит і ризики накопичення нерозглянутих справ, що обмежує спроможність суду забезпечувати стабільну пропускну здатність [14].

Превентивний компонент системи представлений насамперед Національним агентством з питань запобігання корупції, яке відповідає за фінансовий контроль, моніторинг способу життя, врегулювання конфлікту інтересів та реалізацію антикорупційної стратегії. У першому кварталі 2025 року НАЗК виявило ознаки незаконного збагачення на 117,3 млн грн та ініціювало цивільну конфіскацію активів на 27,2 млн грн [3]. Попри значну аналітичну активність, агентство залишається вразливим до політичного тиску та обмежень доступу до інформації, що відзначається у звітах ЄС та GRECO [13; 14].

АРМА доповнює інституційну архітектуру, забезпечуючи управління арештованими та конфіскованими активами. Реформа 2025 року, закріплена Законом № 4503-IX, запровадила незалежний аудит, конкурсний відбір керівництва з міжнародною участю та нові процедури управління активами [1]. Незважаючи на позитивні інституційні зміни, ефективність фактичного повернення активів у державний бюджет залишається обмеженою, що зумовлює критичні оцінки з боку міжнародних партнерів [14].

Координаційна роль у системі формально покладена на НАЗК у межах реалізації Антикорупційної стратегії на 2021–2025 роки та підготовки стратегічного циклу на 2026–2030 роки [17; 22]. Важливим зовнішнім стабілізуючим чинником виступає міжнародний моніторинг. GRECO у 2025 році визнала задовільним виконання 18 із 31 рекомендації, водночас Європейська комісія наголосила на ризиках реверсу реформ за відсутності завершеної судової реформи та сталих гарантій незалежності антикорупційних органів [13; 14].

Аналітичне зіставлення даних Таблиці 1 засвідчує асиметрію інституційної ефективності системи: репресивні органи демонструють вищу операційну активність і формалізовану незалежність, тоді як превентивний сегмент залишається більш чутливим до політичного контексту. Ключовим «вузьким місцем» виступає судова ланка, де зростання кількості розслідувань не супроводжується пропорційним збільшенням остаточних вироків. У цілому інституційна архітектура протидії корупції в Україні є функціонально завершеною, однак її довгострокова стійкість визначатиметься завершенням судової реформи, стабільністю гарантій незалежності та адаптацією до викликів воєнного часу [14; 21].

Механізми відкритості та доступу до публічної інформації в Україні після 2014 року зазнали трансформації від фрагментарних інструментів постреволюційної підзвітності до інституціоналізованої превентивної моделі протидії корупції, у межах якої публічність даних виступає самостійним системоутворювальним елементом антикорупційної політики. Її функціонування ґрунтується на припущенні, що зменшення інформаційної асиметрії між державою, бізнесом і сус-

Таблиця 1

Порівняльний аналіз інституційної ефективності антикорупційних органів України (2025 рік)

Орган	Правова основа та рік створення	Функціональна роль	Ключові показники діяльності (2025)	Інституційна незалежність	Основні системні ризики	Узагальнена міжнародна оцінка
НАБУ	Закон № 1698-VII (2014)	Досудове розслідування топ-корупції	370 проваджень, 115 підозр, збитки >16,8 млрд грн (I півріччя)	Висока	Політичний тиск, низька конверсія у вироки	Помірна ефективність, потреба усунення «судового вузького місця»
САП	Закон про прокуратуру (2015), окремий статус з 2023	Процесуальне керівництво, обвинувачення	Підтримка 69 обвинувальних актів (I півріччя)	Середня (посилена у 2025)	Залежність від загальної системи прокуратури	Необхідність повної функціональної автономії
ВАКС	Закон № 2447-VIII (2018), робота з 2019	Спеціалізоване судочинство	43 вироки, конфіскація >512 млн грн (I півріччя)	Висока	Кадровий дефіцит, ризик backlog	Позитивна динаміка вироків за умови розширення спроможності
НАЗК	Закон № 1700-VII (2014), перезапуск 2019–2020	Превенція, фінансовий контроль	Незаконне збагачення 117,3 млн грн, конфіскація 27,2 млн грн (I кв.)	Середня	Політичний тиск, обмежений доступ до даних	Занепокоєння щодо неупередженості
АРМА	Закон 2015–2016, реформа № 4503-IX (2025)	Управління арештованими активами	Запуск незалежного аудиту та нових процедур	Середня (у процесі посилення)	Низька ефективність фактичної конфіскації	Прогрес у реформуванні, але слабка віддача

Джерело: укладено автором на основі [14], [21].

пільством обмежує дискреційні повноваження посадових осіб, підвищує очікувані репутаційні, правові та економічні витрати корупційної поведінки й формує умови для превентивного виявлення ризиків ще до моменту заподіяння публічної шкоди. Такий підхід узгоджується з рекомендаціями OECP і GRECO щодо переходу від репресивних ex post-механізмів до превентивних ex ante-інструментів доброчесності [18; 12].

Нормативною основою цієї моделі стали Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII та Закон України «Про публічні закупівлі» від 25 грудня 2015 року № 922-VIII (із подальшими змінами), які закріпили принципи відкритих контрактів, електронного декларування активів і доступу до публічних реєстрів. У сукупності вони сформували інтегровану екосистему відкритих даних, ключовими елементами якої є система електронних публічних закупівель ProZorro, Єдиний державний реєстр декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави, та національний портал відкритих даних data.gov.ua. Їхня взаємодія забезпечує перехід від реактивного антикорупційного контролю до системи структурованої превенції, де ризики ідентифікуються на рівні процедур, транзакцій і майнових дисбалансів.

Система ProZorro, пілотно запроваджена у 2015 році та повністю імплементована у 2016 році для всіх замовників відповідно до Закону України «Про публічні закупівлі», функціонує за моделлю open contracting, у межах якої весь закупівельний цикл – від планування до виконання договору – здійснюється в електронному середовищі з відкритим доступом до даних через програмні інтерфейси. Такий дизайн мінімізує можливості неформального впливу, зменшує суб'єктивність рішень замовників і створює умови для автоматизованої верифікації процедур як державними, так і громадськими суб'єктами контролю.

Механізми забезпечення конкуренції в ProZorro включають відкриту реєстрацію учасників, багатораундові електронні аукціони, алгоритмічне ранжування пропозицій за визначеними критеріями та обов'язкову публічність рішень замовника із мотивованими поясненнями відхилень. Інтеграція системи з громадським моніторингом через платформу DOZORRO посилила контроль за доброчесністю процедур і сприяла зростанню середньої кількості учасників торгів з 1,5–2 до 3–5 і більше, що обмежило картельні змови та штучну конкуренцію.

Емпіричні дані підтверджують високий економічний ефект відкритих закупівель. Кумулятивна економія бюджетних коштів за період функціонування ProZorro перевищила 300 млрд грн, а середній рівень зниження початкових цін у конкурентних процедурах становив 15–25% [3; 29; 30]. У 2024 році обсяг конкурентних закупівель зріс до 841 млрд грн, при цьому лише через ProZorro Market було заощаджено понад 9 млрд грн, що еквівалентно істотному скороченню потенційних корупційних втрат.

Водночас ефективність відкритих закупівель зазнала структурних обмежень у період воєнного стану. Запровадження спеціальних процедур для оборонних закупівель і розширення практики прямих договорів відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 169 від 28 лютого 2022 року збільшили простір для дискреційних рішень, актуалізувавши потребу в посиленні ризик-орієнтованого моніторингу та судового контролю за винятковими процедурами.

Другим ключовим елементом системи відкритості є електронне декларування активів посадових осіб, яке виконує функцію превентивного фінансового контролю. Публічність декларацій у поєднанні з автоматизованими ризик-індикаторами НАЗК дозволяє виявляти майнові невідповідності, конфлікти інтересів і ознаки незаконного збагачення, формуючи ефект стримування, що відповідає теорії deterrence. За даними НАЗК, у 2024–2025 роках автоматизовано перевірено більшість поданих декларацій, а виявлені порушення вимірювалися мільярдами гривень [19; 4; 5].

Функціонування порталу data.gov.ua доповнює дані механізми, забезпечуючи інтеграцію понад 80 тис. наборів відкритих даних і ключових державних реєстрів. Високий рівень відкритості, підтверджений рейтингом Open Data Maturity 2024 (97%, третє місце серед країн Європи), створив інфраструктурну основу для розвитку OSINT-досліджень, data-журналістики та громадського моніторингу, що ускладнює використання фіктивних підприємств і пов'язаних суб'єктів у корупційних схемах [15; 11].

У сукупності такі інструменти трансформували антикорупційний контроль з переважно репресивної моделі у превентивну, де відкритість підвищує транзакційні витрати корупції, знижує очікувану вигоду від зловживань і формує культуру підзвітності в публічному управлінні.

Аналітичні результати таблиці 2 засвідчують, що механізми відкритості формують взаємопов'язаний превентивний контур: ProZorro генерує транзакційні дані, електронне декларування верифікує персональні активи, а відкриті реєстри забезпечують можливість зовнішнього контролю. Синергія цих елементів підвищує загальну ефективність антикорупційної політики, підтверджуючи доцільність розгляду відкритості не як допоміжного інструменту, а як структурного компонента сучасної антикорупційної моделі України.

Антикорупційна система України стикається з системними викликами, які обмежують її операційну ефективність і генерують ризики регресу. Дані виклики мають багатовимірний характер: структурні (судова реформа), політичні (втручання у незалежність органів) та контекстуальні (воєнний стан).

Таблиця 2

Аналітичне оцінювання впливу ключових механізмів відкритості на запобігання корупції в Україні

Механізм	Превентивна логіка	Ключові показники результативності	Економічний ефект	Системні обмеження
ProZorro	Мінімізація дискреції через автоматизацію та публічність (агент-довіритель)	3–5 учасників на торги; зниження цін на 15–25%	Кумулятивна економія >300 млрд грн; 9 млрд грн у 2024 р.	Воєнні винятки; ризик прямого контр-актування
Електронне декларування	Фінансове стримування через публічність і ризик-орієнтований контроль (deterrence)	Автоперевірки більшості декларацій; мільярдні порушення	Повернення та блокування необґрунтованих активів	Тимчасові обмеження доступу; селективність перевірок
Відкриті дані та реєстри	Колективна дія й зменшення інформаційної асиметрії	>80 тис. наборів даних; OSINT-детекція схем	Сотні млн дол. непрямих заощаджень	Нерівномірна якість і повнота даних

Джерело: складено автором на основі [18; 5; 15; 11; 20].

Політичний тиск на антикорупційні органи проявляється через спроби опосередкованого впливу (законодавчі ініціативи, кадрові призначення, бюджетні обмеження), що суперечить принципам інституційної автономії [9; 16; 1]. Проте інструменти стримування, включно з конкурсними процедурами з міжнародною участю та правовими гарантіями, частково нейтралізують ризики [17; 1].

Воєнний стан генерує нові корупційні ризики, пов'язані з надзвичайними процедурами закупівель та розподілу гуманітарної допомоги [18; 10]. Скандали 2023–2025 років із переплатами та фіктивними постачаннями [10; 7] і потенціал масштабних зловживань у повоєнній реконструкції (обсяг понад 500 млрд дол. США) вимагають посиленого ризик-орієнтованого моніторингу [22; 2]. НАЗК реагує проактивно (аналіз ризиків у закупівлях БпЛА та РЕБ у співпраці з НАТО) [2].

Висновки. Еволюція антикорупційної політики України демонструє глибоку суперечність між формальною інституціоналізацією та фактичною ефективністю. З одного боку, створено комплексну архітектуру спеціалізованих органів (НАБУ, ВАКС, НАЗК) та інноваційні механізми відкритості (ProZorro, електронне декларування). З іншого боку, емпіричні дані виявляють критичні «вузькі місця»: низька конверсія розслідувань у вироки (десятки вироків ВАКС при сотнях проваджень НАБУ), обмежена незалежність превентивних органів (НАЗК) через політичний тиск, та незавершеність судової реформи. Прогрес у створенні інститутів (формальна інституціоналізація) не був адекватно підкріплений прогресом у забезпеченні їх реальної незалежності та функціонування (фактична ефективність). Дана асиметрія є основним джерелом вразливості системи. Стійкий розвиток вимагає завершення реформ, захисту незалежності судів і повної інтеграції принципів відкритості у публічне управління в контексті євроінтеграції, із використанням міжнародних оглядів для стратегії 2026–2030 років.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Комітет з питань антикорупційної політики. Президент України підписав Закон України про реформу АРМА. *Верховна Рада України*. 2025. 28 липня. URL: https://crimecor.rada.gov.ua/news/main_news/77222.html (дата звернення: 26.01.2026).

2. Національне агентство з питань запобігання корупції. Запобігання та протидія корупції в Україні. Дайджест № 38 (19–26 лютого 2025). 2025. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/Pages/f0/69/f069b1a69030054d4df43aa66747b7db774703391956392f769a448c7168fdc0270041.pdf (дата звернення: 26.01.2026).

3. Національне агентство з питань запобігання корупції. Моніторинг способу життя за перший квартал 2025 року: незаконне збагачення на 117 млн грн і цивільна конфіскація на 51,3 млн грн. 2025. 8 квітня. URL: https://nazk.gov.ua/uk/novyny/monitoryng-sposobu-zhyttya-za-pershyy-kvartal-2025-roku-nezakonne-zbagachennya-na-117-mln-grn-i-tsyvilna-konfiskatsiya-na-51-3-mln-grn/ (дата звернення: 26.01.2026).

4. Національне агентство з питань запобігання корупції. НАЗК сформувало рейтинг ризикованості декларацій за 2024 рік та завершило автоперевірки декларацій. 2025. 11 липня. URL: https://nazk.gov.ua/uk/novyny/nazk-sformuvalo-reytyng-ryzykovanosti-deklaratsiy-za-2024-rik-ta-zavershylo-avtoperevirky-deklaratsiy/ (дата звернення: 26.01.2026).

5. Національне агентство з питань запобігання корупції. Повні перевірки декларацій за червень 2025 року: НАЗК виявило порушення на майже 243 млн грн. 2025. 16 липня. URL: https://nazk.gov.ua/uk/povni-perevirky-deklaratsiy-za-cherven-2025-roku-nazk-vyyavylo-porushennya-na-mayzhe-243-mln-grn/ (дата звернення: 26.01.2026).

6. Національне агентство з питань запобігання корупції. Публічна частина Єдиного державного реєстру декларацій. URL: https://public.nazk.gov.ua/ (дата звернення: 26.01.2026).

7. Національне антикорупційне бюро України. Звіт за перше півріччя 2025 року. 2025. URL: https://nabu.gov.ua/site/assets/files/49482/zvit_i_2025.pdf (дата звернення: 26.01.2026).

8. Продан І. Становлення антикорупційної політики в Україні: етапи та характеристика. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2025. №4 (68). С. 63–67. URL: https://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/349148 (дата звернення: 26.01.2026).

9. Ash T., Gunn J., Lough J., Lutsevych O., Nixey J., Sherr J. The Struggle for Ukraine: Anti-corruption Reforms. *Chatham House Report*. 2017. URL: https://www.chathamhouse.org/2017/10/struggle-ukraine/anti-corruption-reforms (дата звернення: 26.01.2026).

10. Ber J. Ukraine: a wave of dismissals against a background of corruption. *OSW Centre for Eastern Studies*. 2023. URL: https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2023-01-31/ukraine-a-wave-dismissals-against-a-background-corruption (дата звернення: 26.01.2026).

11. Buhanevych D. Open Data's Impact: How Ukraine Is Using Open Data to Tackle Corruption. *Open Data Policy Lab*. 2021. URL: https://opendatapolicylab.org/articles/open-datas-impact-how-ukraine-is-using-open-data-to-tackle-corruption/ (дата звернення: 26.01.2026).

12. GRECO. Addendum to the Second Compliance Report on Ukraine. URL: https://rm.coe.int/grecorc4-2024-15-final-eng-add-to-the-2nd-compliance-report-ukraine-pu/1680b45887 (дата звернення: 26.01.2026).

13. Group of States against Corruption (GRECO). GRECO: Ukraine demonstrates further progress in preventing corruption among parliamentarians, judges and prosecutors, but more efforts needed. Council of Europe. 2025. 20 February. URL: https://www.coe.int/en/web/portal/-/greco-ukraine-demonstrates-further-progress-in-preventing-corruption-among-parliamentarians-judges-and-prosecutors-but-more-efforts-needed (дата звернення: 26.01.2026).

14. European Commission. Ukraine 2025 report. 2025. 4 November. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/17115494-8122-4d10-8a06-2cf275eecde7_en?filename=ukraine-report-2025.pdf (дата звернення: 26.01.2026).

15. European Data Portal. Open data portals around Europe: Ukraine's data.gov.ua advancing transparency and data literacy. 2024. URL: https://data.europa.eu/en/news-events/news/open-data-portals-around-europe-ukraines-datagovua-advancing-transparency-and-data (дата звернення: 26.01.2026).

16. Melkozerova V. Zelenskyy signs law restoring power to anti-corruption bodies. *Politico Europe*. 2025. 31 July. URL: https://www.politico.eu/article/ukrainian-parliament-returns-independence-state-watchdogs-volodymyr-zelenskyy-anti-corruption-bill/ (дата звернення: 26.01.2026).

17. National Agency on Corruption Prevention (NAZK). Anti-Corruption Strategy for 2021–2025. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Anti-corruption-Strategy-for-2021-2025.pdf (дата звернення: 26.01.2026).

18. OECD. Integrity and Anti-Corruption Review of Ukraine. 2025. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/05/oecd-integrity-and-anti-corruption-review-of-ukraine_4d9e5ab7/7dbe965b-en.pdf (дата звернення: 26.01.2026).

19. OECD. Observatory of Public Sector Innovation. E-Register of Asset Declarations of Public Officials in Ukraine. URL: https://oecd-opsi.org/innovations/e-register-of-asset-declarations-of-public-officials-in-ukraine/ (дата звернення: 26.01.2026).

20. Transparency International Україна. DOZORRO 5 років. URL: https://ti-ukraine.org/project/dozorro-5-rokiv/ (дата звернення: 26.01.2026).

21. Tkachenko A. Overview of the institutional and normative-legal framework for anti-corruption policy in Ukraine. *Public Policy and Accounting.* 2024. №2 (10). P. 77–83. URL: https://ppa.ztu.edu.ua/article/view/330418 (дата звернення: 26.01.2026).

22. UNDP in Ukraine. У Києві презентували нову антикорупційну стратегію України 2026-2030 на форумі Integrity2030. URL: https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/u-kyyevi-prezentuvaly-novu-antykoruptsiynu-stratehiyu-ukrayiny-2026-2030-na-forumi-integrity2030 (дата звернення: 26.01.2026).

23. Yemelianova A. A Diagnosis of Corruption in Ukraine. *European Research Centre for Anti-Corruption and State-Building Working Paper.* 2010. №14. URL: https://www.againstcorruption.eu/wp-content/uploads/2012/09/WP-14-Diagnosis-of-Corruption-in-Ukraine-new.pdf (дата звернення: 26.01.2026).

REFERENCES:

1. Komitet z pytan antykoruptsiinoi polityky. (2025, July 28). *Prezydent Ukrainy pidpysav Zakon Ukrainy pro reformu ARMA* [The President of Ukraine signed the Law of Ukraine on ARMA reform]. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: https://crimecor.rada.gov.ua/news/main_news/77222.html [in Ukrainian].

2. Natsionalne ahentstvo z pytan zapobihannia koruptsii. (2025). *Zapobihannia ta protydiia koruptsii v Ukraini. Daidzhest № 38 (19–26 liutoho 2025)* [Prevention and combating corruption in Ukraine. Digest No. 38 (19–26 February 2025)]. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/Pages/f0/69/f069b1a69030054d4df43aa66747b7db-774703391956392f769a448c7168fdc0270041.pdf [in Ukrainian].

3. Natsionalne ahentstvo z pytan zapobihannia koruptsii. (2025, April 8). *Monitorynh sposobu zhyttia za pershyi kvartal 2025 roku: nezakonne zbahachennia na 117 mln hrn i tsyvilna konfiskatsiia na 51,3 mln hrn* [Lifestyle monitoring for the first quarter of 2025: illegal enrichment of UAH 117 million and civil confiscation of UAH 51.3 million]. URL: https://nazk.gov.ua/uk/novyny/monitoryng-sposobu-zhyttya-za-pershyy-kvartal-2025-roku-nezakonne-zbagachennya-na-117-mln-grn-i-tsyvilna-konfiskatsiya-na-51-3-mln-grn/ [in Ukrainian].

4. Natsionalne ahentstvo z pytan zapobihannia koruptsii. (2025, July 11). *NAZK sformuvalo reitynh ryzykovanosti deklaratsii za 2024 rik ta zavershylo avtoperevirky deklaratsii* [NACP formed the risk rating of declarations for 2024 and completed automated verification of declarations]. URL: https://nazk.gov.ua/uk/novyny/nazk-sformuvalo-reytyng-ryzykovanosti-deklaratsiy-za-2024-rik-ta-zavershylo-avtoperevirky-deklaratsiy/ [in Ukrainian].

5. Natsionalne ahentstvo z pytan zapobihannia koruptsii. (2025, July 16). *Povni perevirky deklaratsii za cherven 2025 roku: NAZK vyiavylo porushennia na maizhe 243 mln hrn* [Full verification of declarations for June 2025: NACP detected violations worth nearly UAH 243 million]. URL: https://nazk.gov.ua/uk/povni-perevirky-deklaratsiy-za-cherven-2025-roku-nazk-vyyavylo-porushennya-na-mayzhe-243-mln-grn/ [in Ukrainian].

6. Natsionalne ahentstvo z pytan zapobihannia koruptsii (2026). *Publichna chastyna Yedynoho derzhavnoho reiestru deklaratsii* [Public part of the Unified State Register of Declarations]. URL: https://public.nazk.gov.ua/ [in Ukrainian].

7. Natsionalne antykoruptsiine biuro Ukrainy. (2025). *Zvit za pershe pivrichchia 2025 roku* [Report for the first half of 2025]. URL: https://nabu.gov.ua/site/assets/files/49482/zvit_i_2025.pdf [in Ukrainian].

8. Prodan, I. (2025). Stanovlennia antykoruptsiinoi polityky v Ukraini: etapy ta kharakterystyka [Formation of anti-corruption policy in Ukraine: stages and characteristics]. *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*, *4*(68), 63–67. URL: https://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/349148 [in Ukrainian].

9. Ash, T., Gunn, J., Lough, J., Lutsevych, O., Nixey, J., & Sherr, J. (2017). *The struggle for Ukraine: Anti-corruption reforms*. Chatham House. URL: https://www.chathamhouse.org/2017/10/struggle-ukraine/anti-corruption-reforms

10. Ber, J. (2023). *Ukraine: A wave of dismissals against a background of corruption*. OSW Centre for Eastern Studies. URL: https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2023-01-31/ukraine-a-wave-dismissals-against-a-background-corruption

11. Buhanevych, D. (2021). *Open data's impact: How Ukraine is using open data to tackle corruption*. Open Data Policy Lab. URL: https://opendatapolicylab.org/articles/open-datas-impact-how-ukraine-is-using-open-data-to-tackle-corruption/

12. GRECO. (2024). *Addendum to the second compliance report on Ukraine*. Council of Europe. URL: https://rm.coe.int/grecorc4-2024-15-final-eng-add-to-the-2nd-compliance-report-ukraine-pu/1680b45887

13. Group of States against Corruption (GRECO). (2025, February 20). *GRECO: Ukraine demonstrates further progress in preventing corruption among parliamentarians, judges and prosecutors, but more efforts needed*. Council of Europe. URL: https://www.coe.int/en/web/portal/-/greco-ukraine-demonstrates-further-progress-in-preventing-corruption-among-parliamentarians-judges-and-prosecutors-but-more-efforts-needed

14. European Commission. (2025, November 4). *Ukraine 2025 report*. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/17115494-8122-4d10-8a06-2cf275eecde7_en?filename=ukraine-report-2025.pdf

15. European Data Portal. (2024). *Open data portals around Europe: Ukraine's data.gov.ua advancing transparency and data literacy*. URL: https://data.europa.eu/en/news-events/news/open-data-portals-around-europe-ukraines-datagovua-advancing-transparency-and-data

16. Melkozerova, V. (2025, July 31). Zelenskyy signs law restoring power to anti-corruption bodies. *Politico Europe*. URL: https://www.politico.eu/article/ukrainian-parliament-returns-independence-state-watchdogs-volodymyr-zelenskyy-anti-corruption-bill/

17. National Agency on Corruption Prevention (NACP). (2021). *Anti-corruption strategy for 2021–2025*. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Anti-corruption-Strategy-for-2021-2025.pdf

18. OECD. (2025). *Integrity and anti-corruption review of Ukraine*. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/05/oecd-integrity-and-anti-corruption-review-of-ukraine_4d9e5ab7/7dbe965b-en.pdf

19. OECD Observatory of Public Sector Innovation. (2026). *E-register of asset declarations of public officials in Ukraine*. URL: https://oecd-opsi.org/innovations/e-register-of-asset-declarations-of-public-officials-in-ukraine/

20. Transparency International Ukraine. (2026). *DOZORRO 5 rokiv* [DOZORRO 5 years]. URL: https://ti-ukraine.org/project/dozorro-5-rokiv/ [in Ukrainian].

21. Tkachenko, A. (2024). Overview of the institutional and normative-legal framework for anti-corruption policy in Ukraine. *Public Policy and Accounting*, *2*(10), 77–83. URL: https://ppa.ztu.edu.ua/article/view/330418

22. UNDP in Ukraine. (2026.). *U Kyievi prezentuvaly novu antykoruptsiinu stratehiiu Ukrainy 2026–2030 na forumi Integrity 2030* [The new anti-corruption strategy of Ukraine 2026–2030 was presented in Kyiv at the Integrity 2030 forum]. URL: https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/u-kyyevi-prezentuvaly-novu-antykoruptsiynu-stratehiyu-ukrayiny-2026-2030-na-forumi-integrity2030 [in Ukrainian].

23. Yemelianova, A. (2010). *A diagnosis of corruption in Ukraine* (Working Paper No. 14). European Research Centre for Anti-Corruption and State-Building. URL: https://www.againstcorruption.eu/wp-content/uploads/2012/09/WP-14-Diagnosis-of-Corruption-in-Ukraine-new.pdf

Evolution of the institutional architecture of Ukraine's anti-corruption policy: strategy, development, and effectiveness

Kobets Yuliia Vasylivna

PhD in Political Science, Associate Professor at the Department of Political Science
Vasyl Stefanyk Carpathian National University
Shevchenka str., 57, Ivano-Frankivsk, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9492-6119

The article provides a comprehensive analysis of the evolution of the institutional architecture of Ukraine's anti-corruption policy – from the declarative measures of the 1990s to the establishment of a specialised system of bodies following the Revolution of Dignity of 2013–2014. The relevance of the study is driven by Ukraine's ongoing European integration and the need to assess the actual effectiveness of anti-corruption reforms under martial law. The theoretical framework draws on concepts from new institutional economics – the principal-agent model and collective action theory – which explain the emergence of corruption through information asymmetry between society and public officials.

The article examines in detail the functional interaction of five key institutions: NABU, SAP, HACC, NACP, and ARMA. It is established that the «tripartite» vertical of NABU–SAP–HACC ensures a full cycle of response to corruption offences, yet retains a systemic bottleneck – the low conversion rate of investigations into court convictions. A dedicated section addresses transparency mechanisms: the ProZorro system, electronic asset declaration, and the open data portal data.gov.ua. It is empirically confirmed that these instruments transformed anti-corruption oversight from a repressive to a preventive model, with cumulative savings from ProZorro exceeding UAH 300 billion.

A contradiction between formal institutionalisation and actual system effectiveness has been identified. The conclusions substantiate the need to complete judicial reform, strengthen the independence of preventive bodies, and fully integrate transparency principles into public administration as conditions for sustainable anti-corruption development in the context of the 2026–2030 strategy.

Key words: *anti-corruption policy, institutional architecture, NABU, HACC, NACP, ProZorro, electronic declaration, open data, European integration, martial law, corruption prevention.*

Дата першого надходження статті до видання: 15.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

Кобильник Василь Володимирович

Консолідація демократії: нормативні та прагматичні основи в умовах цифровізації

УДК 323.321.7.338
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-2.6

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Кобильник Василь Володимирович
докторант кафедри політології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-6927-4219

Стаття присвячена дослідженню консолідації сучасних демократій, яка стає ключовим аспектом прогнозування траєкторії розвитку сучасних плюралістичних політичних систем. Актуальність теми зумовлена тим, що з'являється потреба реконструкції нормативних та прагматичних мотивацій консолідації демократичної політичної участі та політичної поведінки. Крім того, цифрові реалії демократичної консолідації представляють собою сукупність передумов політико-інституційної взаємодії, які ставлять під сумнів традиційне розуміння та вимірювання змагального політичного процесу. З'ясовано, що складнощі в операціоналізації нормативних та прагматичних чинників посилюються через схильність дослідників та політиків-практиків поєднувати різні етапи демократії процеси та результати, причини та наслідки. Також детермінація демократичної стабільності виключно економічним розвитком чи інституційними реформами без урахування контекстуальних змінних спричиняє надмірне спрощення та невірні тлумачення. Метою статті є встановлення значення нормативних та прагматичних чинників консолідації сучасної демократії в умовах цифрових перетворень суспільства. Встановлено, що добробут, соціальна участь та доступ до державних послуг сприяють створенню середовища, яке сприяє демократичній стабільності. Автор наголошує, що соціальні предиктори підкреслюють важливість цілісного підходу вивчення консолідації демократії, який враховує як матеріальні умови, так і соціальний добробут для розуміння демократичної стійкості. Виявлено, що низка країн переживає цикли регресії демократії. Це підкреслює важливість зміцнення потенціалу політичного урядування та соціальної інтеграції для укріплення стійких демократичних режимів. Цифрова трансформація політичного управління вносить нові виміри в дискурс про консолідацію демократії. За результатами аналізу інтеграції цифрового управління одночасно до нормативного та прагматичного контекстів демократизації та консолідації підкреслена потреба комплексного підходу, який враховує як технологічні, так і структурні виміри. Вказано, що в рамках інтеграції сучасних демократій до цифрових реалій, взаємодія нормативних та прагматичних факторів продовжує формувати перспективи сталої консолідації. Виявлено, що попри можливість швидкого мережування, поширення інформації щодо позитивних зразків та прикладів поведінки, цифрове політичне середовище сприяє соціальній атомізації та політичній аномії. Відповідно нормативні приписи попередніх періодів, які передбачають делегативність політичного представництва та багатощаблеве структурування політичної волі й позиції громадян, значною мірою втрачають свою чинність. Встановлено, що імовірними політичними мотивами демократичної консолідації можуть бути розв'язання прагматичних питань мікроспільнот, які не знаходять представництва у формальних політичних обговореннях. З'ясовано, що основою політичних дій можуть бути егоїстичні політичні інтереси здобуття відомості та обслуговування інших політичних акторів.

Ключові слова: *політична консолідація, стала демократія, цифрове суспільство, політичне представництво, політичне делегування, політичне мережування.*

Вступ. Цифровізація суспільства є процесом набуття базовими суспільними явищами та інституційно-структурними й поведінковими компонентами цифрового виміру. Ідеться як про представництво реальних соціальних процесах у віртуальному кіберпросторі, так і набуття ними специфічних характеристик, які впливають випливають з особливостей спілкування за допомогою новітніх інформаційно-комунікаційних засобів. Політичні процеси отримують найбільш інтенсивний вплив на перетворення, який має прояв в політичній атомізації масштабування дистанційної політичної участі синхронізації політичного простору і часу.

Цифрова «роз'єднаність» політичних акторів викликає складність орієнтації в політичних процесах, появу нових форм цифрового політичного впливу та поведінки. З огляду на це консолідація сучасних демократій стає ключовим аспектом прогнозування траєкторії розвитку сучасних політичних систем. Цифровізація демократичної політичної активності висуває як можливості, так і виклики. До перших належать синхронізація політичного порядку денного, скорочення термінів ухвалення рішень, зростання масової ситуативної обізнаності в політичних подіях. До других належать поріг сприйняття інформації, втрата альтруїстичних політичних мотивацій, розмивання традиційних класових та ідеологічних настанов політичної участі.

У цих умовах доречно звернутися до переосмислення нормативних запобіжників цифрової політичної дезінтеграції, а також політичної пасивності громадян. Крім того, доречно реконструювати прагматичні мотивації консолідації політичної участі та політичної поведінки. Саме ці смислові контексти

і становлять невирішену раніше частину проблеми які присвячена презентований доробок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вектори та пояснювальні стратегії консолідації демократії активно розробляються сучасними науковцями. Т. Боверд та Е. Леффлер вивчають спільне виробництво державних послуг та державної політики користувачами та громадою в цифрову епоху [2], Р. Хікс розглядає Інформаційно-комунікаційні технології для розвитку [8], А. Мунгіу-Піппіді оцінює тенденції інституційного прагнення до належного управління: як суспільства розвивають контроль над корупцією [10]. Разом з тим, актуалізується потреба розгляду нормативних та прагматичних причин для інституційно-акторної конвергенції в рамках консолідації сучасних демократій.

Метою статті є встановлення значення нормативної нормативних та прагматичних чинників консолідації сучасної демократії в умовах цифрових перетворень суспільства. Завданням статті є виявлення засобів пристосування нормативів та мотивацій демократичної політичної консолідації в цифрових процесах.

Результати. Цифрові реалії демократичної консолідації представляють собою сукупність передумов політико-інституційної взаємодії, які ставлять під сумнів традиційне розуміння та вимірювання змагального політичного процесу демократії. Як зазначав німецький науковець Андреас Шедлер, концепція демократичної консолідації за своєю суттю є ймовірнісною, безперервною, суб'єктивною та когнітивною. Ці особливості перетворюють її операціоналізацію в контексті «дихотомії» нормативних і прагматичних чинників на складне завдання. На відміну від більш простих соціальних явищ, демократичну консолідацію неможливо легко кількісно оцінити або виміряти за допомогою простих показників. Натомість вона передбачає врахування національних нюансів політичної культури, інституційної спроможності, сприйняття громадянами та еволюційного характеру демократичних практик за певний період. Внутрішня складність процесів консолідації вимагає інноваційних дослідних підходів, які можуть враховувати її ймовірнісні та суб'єктивні виміри. А. Шедлер наголошував наприкінці XX століття, що «особливості демократичної консолідації, створили певні додаткові методологічні перешкоди, які ми повинні усунути, перш ніж зможемо взятися за завдання, якимось чином, описати її емпіричні рівні» [11].

Виходячи з цього, очевидно, що проблема є не лише концептуальною, але й методологічною. Труднощі в операціоналізації прагматичних та нормативних чинників посилюються схильністю вчених та політиків-практиків поєднувати та ототожнювати різні аспекти демократії. Зокрема, аналізу підлягають процеси та результати консолідації, причини та наслідки дій політичних акторів. Хибність окремих підходів полягає в тому, щоб розглядати ці аспекти як взаємозамінні. Виникає ризик причинно-наслідкової помилки, коли процес консолідації «плутають» з його досягненнями або навпаки. Ця неоднозначність ускладнює зусилля щодо розробки чітких показників та перешкоджає можливості точно оцінювати прогрес. А. Шедлер акцентує увагу на застереженнях дослідників демократичної консолідації від телеологічних конотацій. Слід набагато більше турбуватися про етіологічні наслідки, які часто мають місце у визначенні специфіки демократичної консолідації. У методологічному плані «етіологічні помилки», яких дослідники демократичної консолідації схильні припускатися (часто та систематично), набагато шкідливіші, ніж їхні зрештою «телеологічні помилки». Їхні визначення часто містять деякі приховані *telos*, певну приховану мету. Але найчастіше вони також містять деякі приховані *aitia*, певну приховану причину. У літературі про демократичну консолідацію ми можемо спостерігати дивну тенденцію змішувати визначення та пояснення, змішувати визначальні ознаки та причинно-наслідкові змінні» [11].

Крім того, названі «етіологічні наслідки», вбудовані у визначення причин консолідації демократії, заслуговують на розгляд в рамках конвергенції – дивергенції нормативних та прагматичних чинників. Зокрема, детермінація демократичної стабільності виключно на основні економічного розвитку чи інституційних реформ (зокрема, як стверджують К. Альтхаус та К. О'Фэйрчелли [1]) без урахування контекстуальних змінних, ризикує постулювати надмірні спрощення та неправильні тлумачення. Таке змішування визначення та пояснення може призвести до помилкової політики, яка спрямована на передбачувані причини, не вирішуючи основні структурні проблеми. А. Шедлер вірно наголошує, що звичайний шлях до *етіологічного безладу* пролягає через пастку подвійного значення демократичної консолідації – процесу та результату. Цей термін позначає як рух, так і «прибуття», як прогрес, так і досягнення фінальної мети. Значна частина авторів схильні включати обидва аспекти у свої концепції демократичної консолідації. Вони схильні визначати демократичної консолідації як процес, який призводить до результату демократичної консолідації, як би він не був визначений» [11].

Отже, неправомірне поєднання концептуальних (етіологічних) інтерпретацій консолідації демократії має наслідки для її емпіричної оцінки. Зокрема, проблематизується питання, чи є спостережувана стабільність результатом поточних процесів, чи кульмінацією конкретних причинно-наслідкових факторів. Румунський дослідник К. Іфтімоаеї звертається до так званих «економічних предикторів» консолідації демократії (ВВП на душу населення, витрати на освіту та охорону здоров'я). Вони свідчать про те, що економічний розвиток та інвес-

тиції в людський капітал сприяють консолідації демократичних інституцій. Соціальні предиктори (участь в освіті, рівень щастя, зниження дитячої смертності) пояснюють демократичні варіації, вказуючи на те, що демократії сприяє добробут, рівний доступ до державних послуг та висока соціальна ефективність» [9, с. 102].

Взаємодія між економічними та соціальними факторами відіграє вирішальну роль у формуванні демократичних траєкторій розвитку конкретних суспільств. Добробут, соціальна участь та доступ до цифрових державних послуг сприяють створенню середовища, яке сприяє демократичній стабільності. І навпаки, базові соціальні показники, зокрема такі, як рівень дитячої смертності та рівень щастя, розглядаються як показники наявності або відсутності соціальної згуртованості та інституційної легітимності [4]. Ці соціальні (прагматичні) «предиктори» підкреслюють важливість цілісного підходу, який враховує як матеріальні умови, так і соціальне благополуччя для розуміння демократичної стійкості. К. Іфтімоаеї називає індекс крихкості держави та показники бідності негативними предикторами. Вони демонструють, що інституційна нестабільність та соціальна ізоляція підривають демократичні процеси. Багатовимірна регресійна модель забезпечує структурне розуміння механізмів, які сприяють або перешкоджають консолідації демократії»[9, p.102].

На додаток до позитивних прагматичних предикторів, негативні фактори, такі як крихкість держави та бідність, слугують значними перешкодами для консолідації демократії. Низка країн сучасної Європи переживає цикли регресії демократії [4]. Це підкреслює важливість зміцнення інституційного потенціалу та соціальної інтеграції для сприяння стійкості демократичних режимів. Як наголошує К. Іфтімоаеї, «позиція Румунії в нижній частині розподілу підкреслює постійні вразливості її внутрішньої інституційної структури, відносячи її до категорії крихких демократій, схильних до періодів політичного регресу та нестабільності. З іншого боку, позиція Швеції у верхній частині розподілу підтверджує її статус континентального та глобального еталона демократичного управління, що відображає інституційну стабільність, зрілу громадянську культуру та надійне функціонування системи стримувань і противаг» [9, p. 106].

І навпаки, такі країни, як сучасна Швеція, демонструють, як функціональні та стійкі демократичні інституції в поєднанні з високими соціальними показниками можуть служити нормативним еталоном для консолідації демократії. Позиція Швеції у верхній частині рейтингів розвитку демократії відображає поєднання інституційної стабільності, громадянської культури та ефективної системи стримувань і противаг [7]. Ця порівняльна перспектива підкреслює, що консолідація демократії зумовлена не лише функціонуванням формальних інституцій, а й сприянням соціальній довірі, інклюзивності та громадянській активності. Ці фактори створюють стійку соціальну структуру, яка підтримує стійкість демократичних норм і практик навіть попри виклики цифровізації. Грецькі дослідники К. Ефталіціду, К. Спінтіропулос, Г. Віттас та Н. Саріаннідіс коментують кейс Греції, який ілюструє виклики «інституційної конверсії» у Європейському Союзі. Хоча нещодавні цифрові реформи та зусилля з відновлення (до прикладу, План «Греція 2.0») призвели до прогресу, постійні прогалини в якості управління та адміністративній спроможності продовжують обмежувати фіскальну ефективність. Це підкреслює необхідність поєднання цифрової трансформації зі структурними реформами та прозорою політикою» [5].

Цифрова трансформація політичного управління вносить нові виміри в дискурс про консолідацію демократії, особливо в прагматичному контексті європейської інтеграції України. Греція є прикладом складності та викликів інституційної конвергенції в цифрову епоху. Цифрова доба пропонує можливості для підвищення прозорості, ефективності та залучення громадян, але без необхідних структурних реформ ці можливості залишаються обмеженими. Згідно з К. Ефталіціду, К. Спінтіропулосом, Г. Віттасом та Н. Саріаннідіс, «результати моделювання DEA (Data envelopment analysis – *Аналіз охоплення даних*) пропонують цінну основу для порівняльного аналізу, висвітлюючи країни, які максимізують ефективність відносно своїх вкладень. Ця порівняльна перспектива може допомогти політикам у розробці реформ, заснованих на доказах, спрямованих на покращення ефективності управління в багатьох вимірах» [5].

Практичний кейс Греції ілюструє, що нормативно зумовлена (тобто на основі цінностей та/або зовнішніх законодавчих норм, зокрема вимог відповідності ЄС) цифрова трансформація суспільства є процесом, пов'язаним із масштабними інституційними та політичними реформами. Інтеграція цифрового управління одночасно до нормативного та прагматичного контекстів демократизації та консолідації вимагає комплексного підходу, який враховує як технологічні, так і структурні виміри. Це включає сприяння прозорості, підзвітності та участі громадян за допомогою цифрових засобів, одночасно реформуючи інституційні процеси, щоб забезпечити їх здатність ефективно використовувати цифрові інструменти. К. Ефталіціду, К. Спінтіропулос, Г. Віттас та Н. Саріаннідіс підтримують зусилля Європейської Комісії щодо формування стратегічного зв'язку між цифровою трансформацією, верховенством права та демократичною підзвітністю, як це зазначено у стратегії «Цифрове десятиліття 2030». Для сталої модернізації державного сектору інвестиції в цифрову інфраструктуру повинні доповнюватися демократичними гаранті-

ями, громадянською залученістю та інституційним навчанням. Практично, бенчмаркінг DEA надає політикам діагностичний інструмент для підзвітності NextGenerationEU, що дозволяє виявити лідерів (наприклад, Естонію, Фінляндію) та перенести уроки на відстаючі держави» [5].

Емпіричні дослідження демонструють, що економічні та соціальні умови критично впливають на рух конкретного суспільства демократичною траєкторією [6]. При цьому розвиток та соціальна згуртованість виступають у ролі додаткових імпульсів консолідації. Натомість соціальна нестабільність та цифрова ізоляція громадян діють як гальмівні фактори. При цьому їх складно віднести як до прагматичних, так і до нормативних. Однак К. Ефталіціду, К. Спінтіропулос, Г. Віттас та Н. Саріаннідіс все одно пропонують практичні рекомендації для політичного управління в контексті прискорення консолідації демократії. Зокрема, на думку науковців, доречно зміцнити платформи електронного урядування та цифрову державну інфраструктуру для підвищення доступності та прозорості. Важливо надавати пріоритет заходам, що підвищують довіру громадян та змістовну громадянську участь, оскільки відносно низькі бали Греції за показниками «Голос» та «Підзвітність» свідчать про те, що самі по собі цифрові реформи не можуть покращити фінансову ефективність без демократичної легітимності. Слід інвестувати в громадянську освіту та інструменти участі для посилення демократичної участі. Належить інтегрувати ініціативи цифрової трансформації зі стратегіями реформування державного управління. Важливо оцінювати національні показники за допомогою багатовимірних інструментів ефективності, таких як DEA. Необхідно забезпечити відповідність стандартам управління на рівні ЄС та цілям Цифрового десятиліття 2030» [5].

Статистичні дані та рівень розвитку сучасної Греції та інших країн ЄС підкреслюють важливість інтеграції цифрових інновацій до більш загальних нормативних і прагматичних структурних реформ для сприяння реальній демократичній стійкості. У рамках подальшої інтеграції сучасних демократій до цифрових реалій, взаємодія нормативних та прагматичних факторів буде продовжувати формувати їхні перспективи сталої консолідації. В умовах України це вимагає чітких, контекстнозумовлених підходів, що враховують складні реалії цифрових демократичних трансформацій та стан постійної військової загрози.

Висновки. Таким чином, в рамках сучасних демократичних процесів розбудови цифрового суспільства тенденції дезінтеграції мають більш визначений прояв ніж тенденції консолідації. Попри можливість швидкого мережування поширення інформації позитивних зразків та прикладів поведінки цифрове політичне середовище сприяє атомізації та політичні аномії. Водночас негативна оцінка не може бути повністю виправданою, оскільки цифрове політичне середовище відкриває безпрецедентні можливості для індивідуального політичного активізму. У цих умовах може відбуватися трансформація політико-інституційного підґрунтя демократичної політичної системи. Відповідно нормативні приписи минулого, які передбачають делегативність політичного представництва та багатощаблеве структурування політичної волі і позиції втрачають свою чинність. Відповідно демократичну консолідацію можуть розпочати «рухати» і «розвивати» навіть індивідуальні політичні актори та спікери. Їх імовірними політичними мотивами можуть бути розв'язання конкретних питань мікроспільнот, які не знаходять представництва у формальних обговореннях. Так само основою політичних дій можуть бути егоїстичні політичні інтереси здобуття відомості та обслуговування інших політичних акторів. Для сучасної України у період повоєнного відновлення необхідно врахувати перспективу індивідуальної політичної участі в цифровому суспільстві в контексті демократичної консолідації. Це формує основи наших подальших наукових досліджень за обраною тематикою.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Althaus, C., O'Faircheallaigh, C. (2022) Bureaucratic representation, accountability, and democracy: A qualitative study of Indigenous bureaucrats in Australia and Canada. *Public Administration Review.* 82. 646–659.

2. Bovaird, T., Loeffler, E. (2020) User and community co-production of public services and public policies in the digital era. *Voluntas.* 31. 865–876.

3. Coelli, T.J., Rao, D.S.P., O'Donnell, C.J., Battese, G.E. (2005) An Introduction to Efficiency and Productivity Analysis; Springer: Berlin/Heidelberg, Germany. URL: https://download.e-bookshelf.de/download/0000/0005/80/L-G-0000000580-0002368702.pdf

4. The Digital Democracy Initiative URL:https://digitaldemocracyinitiative.net/

5. Efthalitsidou, K.; Spinthiropoulos, K.; Vittas, G.; Sariannidis, N. (2025) Digital Governance, Democracy and Public Funding Efficiency in the EU-27: Comparative Insights with Emphasis on Greece. Information, 16, 795. URL: https://doi.org/10.3390/info16090795

6. Emrouznejad, A., Yang, G. A survey and analysis of the first 40 years of scholarly literature in DEA: 1978–2016. Socio-Economic Planning Sciences. 2018. 61. 4–8.

7. Eurostat. Government Finance Statistics. (2025). Available URL:https://ec.europa.eu/eurostat/web/government-finance-statistics.

8. Heeks, R. (2022) Information and Communication Technology for Development (ICT4D); Routledge: London, UK. DOI:10.4324/9781315652603. URL:https://www.researchgate.net/publication/345673991_Information_and_Communication_Technology_for_Development_ICT4D

9. Iftimoaei, C. (2025) Social and economic predictors of democratic consolidation. a quantitative assessment. Economy and Sociology. 107–120. URL:DOI: 10.36004/nier.es.2025.2-08.

10. Mungiu-Pippidi, A. (2015) The Quest for Good Governance: How Societies Develop Control of Corruption; Cambridge University Press: Cambridge, UK. DOI:10.1017/CBO9781316286937. URL:https://www.researchgate.net/publication/290654242_The_quest_for_good_governance_How_societies_develop_control_of_corruption

11. Schedler, A. (1997). Expected stability: defining and measuring democratic consolidation. Reihe Politikwissenschaft /Institut für Höhere Studien, Abt. Politikwissenschaft, 50. Wien: Institut für Höhere Studien (IHS), Wien. URL:https://nbnresolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-263845

Consolidation of democracy: normative and pragmatic foundations in the context of digitalization

Kobylnyk Vasyl Volodymyrovych

Doctoral Candidate at the Department of Political Science
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Volodymyrska str., 60, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6927-4219

The article is devoted to the study of the consolidation of modern democracies, which is becoming a key aspect of predicting the trajectory of development of modern pluralistic political systems. The relevance of the topic is due to the emerging need to reconstruct the normative and pragmatic motivations for the consolidation of political participation and political behavior. In addition, the digital realities of democratic consolidation represent a set of prerequisites for political and institutional interaction that call into question the traditional understanding and measurement of the competitive political process. It is found that the difficulties in operationalizing normative and pragmatic factors are exacerbated by the tendency of scholars and policy-makers to combine different stages of democracy, processes and outcomes, causes and consequences. Also, determining democratic stability exclusively to economic development or institutional reforms without taking into account contextual variables risks oversimplification and misinterpretation. The aim of the article is to establish the normative normative and pragmatic factors of the consolidation of modern democracy in the context of digital transformations of society. It is found that well-being, social participation and access to public services contribute to the creation of an environment conducive to democratic stability. The author emphasizes that social predictors emphasize the importance of a holistic approach to studying the consolidation of democracy, which takes into account both material conditions and social well-being for understanding democratic stability. It is found that a number of countries are experiencing cycles of democratic regression. This highlights the importance of strengthening the potential of political governance and social integration for strengthening sustainable democratic regimes. The digital transformation of political governance brings new dimensions to the discourse on the consolidation of democracy. The analysis of the integration of digital governance simultaneously into the normative and pragmatic contexts of democratization and consolidation highlights the need for a comprehensive approach that takes into account both technological and structural dimensions. However, within the framework of the integration of modern democracies into digital realities, the interaction of normative and pragmatic factors continues to shape their prospects for sustainable consolidation. It is found that despite the possibility of rapid networking, the dissemination of information about positive models and examples of behavior, the digital political environment contributes to social atomization and political anomie. Accordingly, the normative prescriptions of the past, which provide for the delegacy of political representation and the multi-level structuring of political will and the position of citizens, are largely losing their validity. It is established that the probable political motives of democratic consolidation may be the solution of pragmatic issues of micro-communities that are not represented in formal political discussions. It is found that the basis of political actions may be selfish political interests of obtaining information and serving other political actors.

Key words: *political consolidation, sustainable democracy, digital society, political representation, political delegation, political networking.*

Дата першого надходження статті до видання: 12.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

Крамаренко Сергій Михайлович

Воєнний стан як чинник трансформації місцевого самоврядування в Україні: політико-управлінський аспект

УДК 352.07:342.78:35.071.6(477)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-2.7

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Крамаренко Сергій Михайлович
аспірант
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
ORCID: 0009-0004-0380-1740

У статті здійснено політико-управлінський аналіз воєнного стану як чинника трансформації місцевого самоврядування в Україні. Встановлено, що воєнний стан не ліквідував місцеве самоврядування як інститут, однак істотно змінив зміст його функцій, порядок взаємодії з державною владою та пріоритети управлінської діяльності. Результати дослідження свідчать, що територіальні громади в умовах війни перейшли від переважно сервісно-адміністративної моделі до кризово-управлінської моделі функціонування. Доведено, що місцевий рівень влади став найближчим до громадян центром реагування на кризові ситуації, а його ефективність значною мірою залежить від управлінської гнучкості, ресурсної спроможності, цифрової комунікації, здатності до самоорганізації та взаємодії з громадянським суспільством, бізнесом, волонтерами й міжнародними партнерами.

Окрему увагу приділено зміні політико-інституційної конфігурації публічної влади на місцевому рівні. Показано, що функціонування військових адміністрацій посилило вертикаль державного управління та створило нову модель взаємодії між обраними органами місцевого самоврядування, призначеними військовими адміністраціями, центральними органами виконавчої влади та міжнародними донорами.

Така модель має позитивний потенціал, оскільки забезпечує швидкість реагування, концентрацію ресурсів і координацію безпекових заходів. Водночас вона містить ризики звуження місцевої демократії, зменшення публічності управлінських рішень, послаблення ролі представницьких органів і зниження прозорості у питаннях використання бюджетних коштів, управління комунальним майном, розподілу гуманітарної допомоги та реалізації програм відновлення.

У висновках обґрунтовано, що інституційна стійкість місцевого самоврядування в умовах воєнного стану проявляється у здатності громад зберігати керованість, підтримувати базові публічні послуги, мобілізувати внутрішні й зовнішні ресурси, адаптувати управлінські практики до безпекових викликів і водночас підтримувати соціальну згуртованість населення.

Ключові слова: *воєнний стан, місцеве самоврядування, територіальні громади, публічне управління, військові адміністрації, децентралізація, інституційна стійкість, місцева демократія, кризове управління, післявоєнне відновлення.*

Вступ. Повномасштабна війна актуалізувала проблему стійкості системи публічного управління та здатності державних і місцевих інститутів діяти в умовах тривалої кризи. Особливого значення набуло місцеве самоврядування, яке безпосередньо пов'язане із забезпеченням життєдіяльності населення, підтриманням базових послуг, соціальної згуртованості та реагуванням на щоденні потреби громадян. У цих умовах воєнний стан став не лише правовим режимом, а й фактором глибокої зміни управлінських практик, інституційних взаємодій і пріоритетів місцевого розвитку.

Актуальність дослідження зумовлена потребою комплексно оцінити, як в умовах воєнного стану змінюється місце територіальних громад у системі публічної влади. Йдеться не лише про виконання органами місцевого самоврядування звичних повноважень, а й про їхню здатність забезпечувати керованість на місцях, підтримувати населення, координувати ресурси, взаємодіяти з військовими адміністраціями та зберігати основи місцевої демократії навіть за умов обмежень, спричинених війною.

Мета та завдання. Мета статті полягає у визначенні політико-управлінських особливостей трансформації місцевого самоврядування в Україні в умовах воєнного стану.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети було використано системний метод, інституційний підхід, структурно-функціональний метод, порівняльно-аналітичний метод, нормативно-правовий аналіз, метод узагальнення.

Результати. Запровадження воєнного стану в Україні істотно змінило нормативно-правові умови функціонування місцевого самоврядування, оскільки діяльність територіальних громад була включена в ширший режим публічного управління, орієнтований на забезпечення обороноздатності, громадської безпеки, стійкості критичної інфраструктури та безперервності базових послуг для населення. У звичайних умовах місцеве самоврядування функціонує як форма самостійного вирішення питань місцевого значення територіальною громадою, однак у період воєнного стану ця автономія не скасовується, а набуває іншого практичного змісту.

Правовий режим воєнного стану передбачає можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод, а також запровадження спеціальних управлінських механізмів, необхідних для відсічі збройної агресії. Для місцевого самоврядування це означає зміну звичного балансу між децентралізованим управлінням і централізованою координацією [6].

Територіальні громади продовжують забезпечувати комунальні послуги, соціальну підтримку, управління майном, місцевий економічний розвиток, благоустрій і роботу закладів освіти, охорони здоров'я та соціальної сфери. Водночас значна частина цих функцій починає виконуватися з урахуванням оборонних потреб, евакуаційних заходів, розміщення внутрішньо переміщених осіб, організації укриттів, підтримки енергетичної безпеки та захисту об'єктів критичної інфраструктури.

Особливого значення набуває взаємодія органів місцевого самоврядування з військовими адміністраціями. У громадах, де такі адміністрації утворені, відбувається перерозподіл частини управлінських повноважень, що впливає на порядок ухвалення рішень і ступінь політичної автономії місцевих рад. Це не означає повного усунення місцевого самоврядування, однак створює іншу модель публічної влади на місцях, у якій безпековий критерій стає визначальним для організації управлінського процесу [13].

Воєнний стан також вплинув на бюджетне планування та використання місцевих ресурсів. Місцеві бюджети були переорієнтовані на першочергові потреби оборони, цивільного захисту, підтримки військових формувань, відновлення пошкодженої інфраструктури, допомоги постраждалому населенню та забезпечення життєдіяльності громад. У цьому контексті зменшується простір для довгострокових розвиткових програм, натомість посилюється значення антикризового фінансового управління.

Окремі демократичні процедури в період воєнного стану зазнали обмеження або були адаптовані до безпекових умов. Це стосується публічності засідань, доступу до певної інформації, проведення громадських слухань і виборчих процесів. Такі обмеження мають функціональне обґрунтування, оскільки відкритість управління в умовах війни може створювати додаткові ризики для безпеки громадян, об'єктів інфраструктури та оборонних заходів.

Водночас тривале звуження демократичних процедур несе ризики для підзвітності, прозорості та довіри до місцевої влади. Саме тому трансформація правового середовища місцевого самоврядування в умовах воєнного стану має подвійний характер. З одного боку, вона забезпечує концентрацію управлінських ресурсів для виживання держави і громад. З іншого боку, вона потребує постійного нормативного та політичного контролю, щоб тимчасові обмеження не перетворилися на сталі практики звуження місцевої демократії [1].

Повномасштабна війна зумовила глибоку політико-управлінську адаптацію територіальних громад, оскільки місцеве самоврядування опинилося в умовах одночасного зростання розносторонніх навантажень. До початку повномасштабної агресії значна частина управлінської логіки на місцевому рівні будувалася навколо сервісно-адміністративної моделі, у межах якої основна увага приділялася наданню послуг та забезпеченню потреб населення.

В умовах війни ця модель не була повністю демонтована, однак її зміст істотно змінився. Органи місцевого самоврядування були змушені поєднати звичні функції із завданнями кризового управління, що передбачає швидке реагування на загрози, мобілізацію ресурсів, координацію різних суб'єктів і забезпечення мінімально необхідного рівня життєдіяльності громади.

Одним із ключових напрямів такої адаптації стала переорієнтація місцевого управління на потреби безпеки та цивільного захисту. Територіальні громади почали виконувати значно ширший комплекс завдань, пов'язаних з облаштуванням укриттів, підтримкою пунктів незламності, забезпеченням резервного живлення, підготовкою до надзвичайних ситуацій, реагуванням на руйнування інфраструктури тощо [8].

У багатьох громадах саме місцева влада стала першим інституційним рівнем, до якого зверталися громадяни у випадку загрози, втрати житла, переміщення, відсутності доступу до базових послуг або потреби в гуманітарній підтримці. Це посилило значення територіальної громади не лише як адміністративної одиниці, а й як простору первинної суспільної стійкості.

Важливим проявом політико-управлінської трансформації стало розширення гуманітарної функції місцевого самоврядування. Прийом і розміщення внутрішньо переміщених осіб, створення місць тимчасового проживання, забезпечення харчуванням, одягом, медикаментами, психологічною підтримкою та доступом до освіти й медичних послуг стали для багатьох громад новими або значно масштабованими напрямами діяльності. У цих умовах місцева влада діяла не лише як виконавець формальних повноважень, а як координатор широкої мережі взаємодії між державними структурами, громадськими організаціями, волонтерськими ініціативами, релігійними спільнотами, міжнародними партнерами та місцевим бізнесом.

Соціально-економічні виклики також вимагали від громад зміни управлінських підходів. Руйнування підприємств, релокація бізнесу, зменшення доходів населення, зростання безробіття, міграція трудових ресурсів і додаткове навантаження на

соціальну інфраструктуру змусили органи місцевого самоврядування активніше працювати з економічною адаптацією громад [2].

У цьому контексті посилилася роль місцевої влади у підтримці підприємництва, пошуку партнерських ресурсів, залученні гуманітарної та технічної допомоги, створенні умов для інтеграції внутрішньо переміщених осіб у місцеві спільноти та забезпеченні стабільної роботи комунальних підприємств. Війна показала, що економічна стійкість громади безпосередньо впливає на її здатність виконувати соціальні та безпекові функції.

Водночас війна сприяла формуванню нових горизонтальних зв'язків між громадами. Території, які перебували у відносно безпечніших умовах, надавали допомогу громадам, що постраждали від бойових дій, приймали переміщених осіб, підтримували релоковані установи та бізнеси, брали участь у міжмуніципальному співробітництві. Така практика демонструє, що місцеве самоврядування в умовах війни трансформується не лише через посилення вертикальної координації з державою, а й через розвиток горизонтальної солідарності.

Взаємодія місцевого самоврядування з військовими адміністраціями та центральною владою стала одним із ключових проявів трансформації публічного управління в умовах воєнного стану. До повномасштабної війни місцевий рівень влади в Україні розвивався переважно в логіці децентралізації, розширення повноважень територіальних громад, посилення фінансової автономії та формування відповідальності органів місцевого самоврядування перед жителями. Воєнний стан істотно змінив цю конфігурацію, оскільки в системі місцевого управління зросла роль вертикалі державної виконавчої влади, військового командування та військових адміністрацій.

Функціонування військових адміністрацій вплинуло на систему ухвалення рішень на місцевому рівні насамперед через зміну співвідношення між виборними та призначеними інститутами влади. Обрані місцеві ради, міські, селищні та сільські голови зберігають важливе значення як представники інтересів територіальних громад, однак в окремих випадках частина управлінських повноважень переходить до військових адміністрацій або реалізується за їхньої безпосередньої участі. Така модель зумовлена специфікою воєнного стану, коли питання оборони, цивільного захисту, евакуації, комендантської години, функціонування критичної інфраструктури, розподілу гуманітарної допомоги та реагування на надзвичайні ситуації потребують швидких і скоординованих рішень [9].

Позитивним наслідком такої моделі є підвищення швидкості реагування на кризові ситуації. Посилення вертикальної координації дозволяє швидше концентрувати ресурси, визначати пріоритети, залучати сили цивільного захисту, комунальні служби, правоохоронні органи, медичні заклади тощо. Військові адміністрації також забезпечують більш тісний зв'язок між місцевим рівнем і центральними органами влади, що є важливим для реалізації державної політики у сфері оборони, безпеки, відновлення та гуманітарного реагування.

Водночас така трансформація породжує низку політико-інституційних ризиків. Найбільш очевидним є звуження простору місцевої демократії, оскільки частина рішень ухвалюється без повноцінної громадської участі. Особливо чутливими є питання використання бюджетних коштів, управління комунальним майном, розподілу гуманітарної допомоги, відновлення пошкодженої інфраструктури та взаємодії з донорами.

Важливим елементом нової політико-інституційної конфігурації є координація між громадами, обласними військовими адміністраціями, центральними органами виконавчої влади та міжнародними партнерами. Війна значно розширила коло суб'єктів, які впливають на місцевий розвиток, гуманітарну підтримку та відновлення. Громади залучають ресурси міжнародних донорів, беруть участь у програмах технічної допомоги, співпрацюють з урядовими структурами та іншими територіями. У цих умовах центральна влада та військові адміністрації виконують функцію координації, однак ефективність такої взаємодії залежить від здатності враховувати реальні потреби громад.

Воєнний стан став не лише фактором обмеження окремих механізмів місцевої демократії, а й своєрідним інституційним випробуванням для територіальних громад. У кризових умовах виявилася реальна здатність місцевого самоврядування підтримувати керованість, забезпечувати базові публічні послуги, мобілізувати ресурси та зберігати соціальну згуртованість населення.

Інституційна стійкість місцевого самоврядування проявляється передусім у збереженні функціональності місцевих інститутів. Навіть за умов безпекових ризиків громади продовжували забезпечувати роботу комунальних служб, закладів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту тощо. У цьому контексті важливим є не лише сам факт продовження управлінської діяльності, а й здатність змінювати її зміст відповідно до ситуації [14].

Важливою складовою стійкості стала здатність громад до самоорганізації. У період війни місцеве самоврядування не діяло ізольовано, а спиралося на взаємодію з волонтерськими ініціативами, громадськими організаціями, місцевим бізнесом, освітніми й медичними установами, релігійними спільнотами та міжнародними партнерами. Така взаємодія засвідчила, що спроможність громади визначається не лише якістю адміністративного апарату, а й рівнем довіри, горизонтальної солідарності та готовності мешканців брати участь у вирішенні спільних проблем.

Водночас, воєнний стан виявив нерівномірність розвитку громад, різний рівень фінансової спроможності, кадрової підготовки, цифрової зрілості, якості управлінського планування та доступу до зовнішніх ресурсів. Громади, які до війни мали сильний кадровий потенціал, розвинену інфраструктуру, досвід проєктного менеджменту та партнерства з громадянським суспільством, зазвичай демонстрували вищу адаптивність.

Натомість слабші громади частіше залежали від державної підтримки, обласних військових адміністрацій, гуманітарних програм і зовнішніх донорів. Це свідчить про необхідність післявоєнного посилення інституційної спроможності місцевого рівня, зокрема через навчання кадрів, розвиток стратегічного планування, удосконалення фінансового менеджменту та підвищення якості кризового управління.

Післявоєнна трансформація місцевого самоврядування має передбачати поступове відновлення повноцінних демократичних процедур. Йдеться про повернення до відкритішого формату роботи місцевих рад, розширення громадських консультацій, активізацію місцевих ініціатив, громадських слухань, партисипативного бюджетування та інших механізмів участі жителів у прийнятті рішень [4].

Водночас післявоєнне відновлення не повинно означати механічного повернення до довоєнної моделі. Досвід війни показав потребу в більш гнучкому, стійкому та безпеково орієнтованому місцевому управлінні, здатному поєднувати демократичну підзвітність із оперативністю реагування на надзвичайні ситуації.

Особливе значення матиме посилення фінансової спроможності громад. Післявоєнне відновлення вимагатиме значних ресурсів для реконструкції інфраструктури, житла, закладів освіти, медицини, енергетики, транспорту та соціальних послуг. Тому важливо забезпечити прогнозованість місцевих бюджетів, справедливий розподіл міжбюджетних трансфертів, доступ громад до міжнародної допомоги та прозорі механізми використання коштів. Фінансова стійкість має стати основою реальної самостійності місцевого самоврядування, оскільки без достатніх ресурсів навіть формально закріплені повноваження залишаються обмеженими.

Висновки. **Воєнний стан став одним із ключових ч**инників трансформації місцевого самоврядування в Україні, оскільки змінив нормативно-правові умови його функціонування, посилив роль безпекової координації та актуалізував потребу в оперативному кризовому управлінні на рівні територіальних громад. Органи місцевого самоврядування зберегли базові функції, однак їхній зміст істотно розширився за рахунок завдань цивільного захисту, гуманітарного реагування, підтримки критичної інфраструктури, допомоги внутрішньо переміщеним особам і взаємодії з військовими адміністраціями.

Встановлено, що в умовах війни місцеве самоврядування перейшло від переважно сервісно-адміністративної моделі до кризово-управлінської, у межах якої визначальними стали гнучкість, ресурсна мобілізація, горизонтальна взаємодія та здатність громад підтримувати життєдіяльність населення. Водночас така трансформація супроводжується ризиками звуження місцевої демократії, зниження прозорості та послаблення ролі представницьких органів. Тому післявоєнне відновлення має передбачати не лише повернення демократичних процедур, а й інституціоналізацію ефективних управлінських практик, сформованих під час війни.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з поглибленим аналізом післявоєнної моделі місцевого самоврядування, зокрема механізмів відновлення місцевої демократії, фінансової спроможності громад, взаємодії з військовими адміністраціями, участі громадян у прийнятті рішень та впливу міжнародної допомоги на інституційну стійкість територіальних громад.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голик Ю. Підзвітність органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні: теоретико-правові аспекти. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 17–22. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.2.

2. Гудіма Т., Єршова Ю., Сошников А. Релокація бізнесу в умовах воєнного стану: нормативно-правові аспекти диференційованого регулювання. *Науковий вісник ужгородського національного університету*. 2025. Т. 2, № 90. С. 295–304. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.2.41.

3. Ільчишин В. В. Принципи правового регулювання організації та діяльності військових адміністрацій в Україні. *Право та державне управління*. 2024. № 1. С. 374–379. URL: https://doi.org/10.32782/pdu.2024.1.52.

4. Круглашов А., Швидюк С. Місцеве самоврядування україни в умовах війни: адаптація до нових викликів. *Літопис Волині*. 2025. № 32. С. 238–246. URL: https://doi.org/10.32782/2305-9389/2025.32.39.

5. Мальцев У. В., Сікорський М. М. Ресурсний потенціал місцевого самоврядування. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2020. Т. 75, № 4. С. 166–171. URL: https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2020.4.20.

6. Мельниченко Б., Мідик М. Місцеве самоврядування в Україні в умовах воєнного стану. *Вісник національного університету «Львівська політехніка». серія: «юридичні науки».* 2023. Т. 10, № 38. С. 137–145. URL: https://doi.org/10.23939/law2023.38.137.

7. Пилипюк А. О. Функціонування органів місцевого самоврядування під час воєнного стану. *Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики*. 2022. URL: https://doi.org/10.36059/978-966-397-287-9-61.

8. Роговенко О. Повноваження органів місцевого самоврядування під час воєнного стану: нормативно-

правове регулювання та виклики. *Приватне та публічне право*. 2022. № 3. С. 9–14. URL: https://doi.org/10.32845/2663-5666.2022.3.2.

9. Рой О. Військові адміністрації як суб'єкти владних повноважень. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 441–446. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.78.

10. Руденко М. В. Окремі питання функціонування місцевого самоврядування в україні під час воєнного стану. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2023. № 46. С. 226–236. URL: https://doi.org/10.33216/2218-5461/2023-46-2-226-236.

11. Чиркін А. Нормотворчість органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2022. № 43-1. С. 141–153. URL: https://doi.org/10.31359/1993-0941-2022-43-141.

12. Чистяков П. Функції місцевого самоврядування. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2025. № 33. С. 188–197. URL: https://doi.org/10.35432/tisb332025330116.

13. Шишка Р. Б., Галунько В. В., Воробей П. А. Взаємодія військових адміністрацій з органами місцевого самоврядування. *Право і суспільство*. 2024. № 3. С. 382–387. URL: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.3.57.

14. Ярема О., Лепіш Н. Роль органів місцевого самоврядування у системі публічної влади як суб'єктів, які реалізують інтереси населення в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Т. 2, № 6. С. 558–563. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.2.89.

REFERENCES:

1. Holyk, Yu. (2022). Pidzvitnist orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v umovakh detsentralizatsii vlady v Ukraini: teoretyko-pravovi aspekty [Accountability of local self-government bodies in the context of decentralization of power in Ukraine: theoretical and legal aspects]. Analitychno-porivnialne pravoznavstvo, 5, 17–22. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.2 [in Ukrainian].

2. Hudima, T., Yershova, Yu., & Soshnykov, A. (2025). Relokatsiia biznesu v umovakh voiennoho stanu: normatyvno-pravovi aspekty dyferentsiiovanoho rehuliuvannia [Business relocation under martial law: regulatory and legal aspects of differentiated regulation]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu, 2(90), 295–304. https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.2.41 [in Ukrainian].

3. Ilchyshyn, V. V. (2024). Pryntsypy pravovoho rehuliuvannia orhanizatsii ta diialnosti viiskovykh administratsii v Ukraini [Principles of legal regulation of the organization and activities of military administrations in Ukraine]. Pravo ta derzhavne upravlinnia, 1, 374–379. https://doi.org/10.32782/pdu.2024.1.52 [in Ukrainian].

4. Kruhlashov, A., & Shvydiuk, S. (2025). Mistseve samovriaduvannia Ukrainy v umovakh viiny: adaptatsiia do novykh vyklykiv [Local self-government of Ukraine under war conditions: adaptation to new challenges]. Litopys Volyni, 32, 238–246. https://doi.org/10.32782/2305-9389/2025.32.39 [in Ukrainian].

5. Maltsev, U. V., & Sikorskyi, M. M. (2020). Resursnyi potentsial mistsevoho samovriaduvannia [Resource potential of local self-government]. Visnyk Khersonskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu, 75(4), 166–171. https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2020.4.20 [in Ukrainian].

6. Melnychenko, B., & Midyk, M. (2023). Mistseve samovriaduvannia v Ukraini v umovakh voiennoho stanu [Local self-government in Ukraine under martial law]. Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Seriia: "Yurydychni nauky", 10(38), 137–145. https://doi.org/10.23939/law2023.38.137 [in Ukrainian].

7. Pylypiuk, A. O. (2022). Funktsionuvannia orhaniv mistsevoho samovriaduvannia pid chas voiennoho stanu [Functioning of local self-government bodies during martial law]. Stanovlennia ta rozvytok pravovoi derzhavy: problemy teorii ta praktyky. https://doi.org/10.36059/978-966-397-287-9-61 [in Ukrainian].

8. Rohovenko, O. (2022). Povnovazhennia orhaniv mistsevoho samovriaduvannia pid chas voiennoho stanu: normatyvno-pravove rehuliuvannia ta vyklyky [Powers of local self-government bodies during martial law: regulatory and legal regulation and challenges]. Pryvatne ta publichne pravo, 3, 9–14. https://doi.org/10.32845/2663-5666.2022.3.2 [in Ukrainian].

9. Roi, O. (2024). Viiskovi administratsii yak subiekty vladnykh povnovazhen [Military administrations as subjects of public authority]. Analitychno-porivnialne pravoznavstvo, 1, 441–446. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.78 [in Ukrainian].

10. Rudenko, M. V. (2023). Okremi pytannia funktsionuvannia mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini pid chas voiennoho stanu [Certain issues of the functioning of local self-government in Ukraine during martial law]. Aktualni problemy prava: teoriia i praktyka, 46, 226–236. https://doi.org/10.33216/2218-5461/2023-46-2-226-236 [in Ukrainian].

11. Chyrkin, A. (2022). Normotvorchist orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v umovakh voiennoho stanu [Rule-making activity of local self-government bodies under martial law]. Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia, 43-1, 141–153. https://doi.org/10.31359/1993-0941-2022-43-141 [in Ukrainian].

12. Chystiakov, P. (2025). Funktsii mistsevoho samovriaduvannia [Functions of local self-government]. Teoretychni ta prykladni pytannia derzhavotvorennia, 33, 188–197. https://doi.org/10.35432/tisb332025330116 [in Ukrainian].

13. Shyshka, R. B., Halunko, V. V., & Vorobei, P. A. (2024). Vzaiemodiia viiskovykh administratsii z orhanamy mistsevoho samovriaduvannia [Interaction of military administrations with local self-government bodies]. Pravo i suspilstvo, 3, 382–387. https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.3.57 [in Ukrainian].

14. Yarema, O., & Lepish, N. (2025). Rol orhaniv mistsevoho samovriaduvannia u systemi publichnoi vlady yak subiektiv, yaki realizuiut interesy naselennia v umovakh voiennoho stanu [The role of local self-government bodies in the system of public authority as subjects implementing the interests of the population under martial law]. Analitychno-porivnialne pravoznavstvo, 2(6), 558–563. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.2.89 [in Ukrainian].

Martial law as a factor in the transformation of local self-government in Ukraine: a political-administrative perspective

Kramarenko Serhiy Myhailovych

Postgraduate Student
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University
Pirogov str., 9, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0004-0380-1740

This article provides a political and administrative analysis of martial law as a factor in the transformation of local self-government in Ukraine. It has been established that martial law did not eliminate local self-government as an institution, but it significantly altered the nature of its functions, the procedures for interacting with state authorities, and the priorities of its administrative activities.

The research findings indicate that, under wartime conditions, local communities have shifted from a predominantly service-administrative model to a crisis-management model of operation. It has been demonstrated that the local level of government has become the center closest to citizens for responding to crisis situations, and its effectiveness largely depends on managerial flexibility, resource capacity, digital communication, the ability to self-organize, and interaction with civil society, business, volunteers, and international partners. Special attention is given to changes in the political and institutional configuration of public authority at the local level. It is shown that the functioning of military administrations has strengthened the vertical structure of state governance and created a new model of interaction between elected local self-government bodies, appointed military administrations, central executive bodies, and international donors.

This model has positive potential, as it ensures rapid response, concentration of resources, and coordination of security measures. At the same time, it carries risks of narrowing local democracy, reducing the public nature of administrative decisions, weakening the role of representative bodies, and decreasing transparency regarding the use of budget funds, management of communal property, distribution of humanitarian aid, and implementation of recovery programs.

The conclusions argue that the institutional resilience of local self-government under martial law is manifested in the ability of communities to maintain governance, sustain basic public services, mobilize internal and external resources, adapt administrative practices to security challenges, and simultaneously uphold social cohesion among the population.

Key words: *martial law, local self-government, territorial communities, public administration, military administrations, decentralization, institutional resilience, local democracy, crisis management, post-war recovery.*

Дата першого надходження статті до видання: 13.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

Крот Сергій Васильович

Інституційні бар'єри реалізації державної промислової політики України в умовах російсько-української війни

УДК 338.45:338.2(477):351.82:330.341.2:355.01
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-2.8

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Крот Сергій Васильович
аспірант
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
ORCID: 0009-0004-3460-7553

У статті здійснено політологічний аналіз інституційних бар'єрів реалізації державної промислової політики України в умовах російсько-української війни. Увагу зосереджено на інституційній архітектурі як системі формальних і неформальних інститутів, що визначають вироблення та реалізацію рішень у сфері індустріального розвитку. Обґрунтовано залежність її ефективності від координації органів влади, якості стратегічного планування, стабільності нормативного середовища та рівня довіри між державою, бізнесом і суспільством.

Систематизовано основні групи інституційних бар'єрів, зокрема нормативно-правові, організаційно-управлінські, економічні та політичні. Вони проявляються у нестабільності законодавства, недостатній координації, обмеженості ресурсів, високій вартості кредитування та впливі неформальних практик. Доведено, що в умовах війни їх сукупний вплив посилюється, знижуючи адаптивність інститутів і ускладнюючи реалізацію промислової політики.

Встановлено, що війна спричинила трансформацію управлінських механізмів, поєднавши значні втрати виробничого потенціалу з адаптаційними змінами, зокрема релокацією підприємств, спрощенням регуляцій і посиленням міжнародної взаємодії. Наголошено на важливості регіонального виміру політики та врахування територіальної диференціації.

Зроблено висновок, що формування стійкої моделі промислової політики потребує інституційної модернізації, спрямованої на підвищення прозорості, узгодженості та адаптивності управління. Відновлення промисловості пов'язане з переходом до проактивних стратегій розвитку, орієнтованих на інноваційність, технологічну автономію та європейську інтеграцію.

Ключові слова: *промислова політика , інституційна спроможність, російсько-українська війна, економічна безпека, публічна політика, релокація підприємств, інституційна модернізація, відновлення промисловості.*

Вступ. Сучасний етап розвитку України характеризується поєднанням глибоких структурних трансформацій економіки та безпрецедентних безпекових викликів, зумовлених російсько-українською війною. У цих умовах державна промислова політика набуває стратегічного значення як інструмент забезпечення економічної стійкості, відновлення виробничого потенціалу та формування довгострокових передумов розвитку.

Водночас ефективність її реалізації істотно обмежується наявністю інституційних бар'єрів, які проявляються у нестабільності нормативного середовища, фрагментованості системи державного управління, недостатній координації між суб'єктами політики та обмеженій довірі між державою і бізнесом. Ці фактори знижують результативність управлінських рішень і ускладнюють формування цілісної стратегії індустріального розвитку.

Мета та завдання. Метою статті є виявлення та систематизація інституційних бар'єрів реалізації державної промислової політики України в умовах російсько-української війни та обґрунтування напрямів їх подолання. Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання: проаналізувати інституційну архітектуру промислової політики, визначити основні групи інституційних обмежень, дослідити вплив воєнних факторів на інституційну спроможність держави та окреслити пріоритети інституційної модернізації в контексті відновлення промисловості.

Методи дослідження. Методологічно дослідження промислової політики ґрунтується на поєднанні системного та неоінституціонального підходів, що дозволяє аналізувати її як складну багаторівневу систему взаємодії державних інститутів, економічних агентів і зовнішнього середовища. Інституційний вимір дає змогу виявити обмеження, пов'язані з якістю державного управління, ефективністю норм та правил, а також рівнем довіри між учасниками економічних процесів. Водночас системний підхід акцентує увагу на взаємозв'язках між промисловою політикою та іншими сферами державної діяльності, включаючи безпеку, соціальну політику та міжнародні відносини. Така інтеграція методологічних підходів забезпечує цілісне розуміння механізмів формування і реалізації політики в умовах невизначеності.

Результати. Інституційна архітектура промислової політики формується як сукупність формальних і неформальних інститутів, що забезпечують вироблення, реалізацію та контроль державних рішень у сфері індустріального розвитку. Вона охоплює систему органів державної влади, нормативно правову базу, механізми міжвідомчої координації,

а також інструменти взаємодії з бізнесом і громадянським суспільством.

У сучасних умовах публічної політики, інституційна архітектура набуває складного багаторівневого характеру, оскільки поєднує національний, регіональний і локальний рівні, кожен з яких виконує специфічні функції у формуванні та реалізації промислової політики. Також, важливим елементом є інтеграція міжнародного виміру, що проявляється у врахуванні зобов'язань держави в межах економічної співпраці та європейської інтеграції.

Ефективність інституційної архітектури визначається рівнем узгодженості дій між суб'єктами політики, здатністю до стратегічного планування та наявністю ресурсного забезпечення. Ключову роль відіграє державна спроможність, яка відображає можливість інститутів формувати і реалізовувати політику відповідно до визначених цілей. У цьому контексті значення мають якість управлінських рішень, професійний рівень державної служби, стабільність нормативного середовища та рівень довіри між державою і економічними агентами [1].

Типологія інституційних бар'єрів дозволяє систематизувати основні обмеження, що перешкоджають досягненню цілей промислової політики. Однією з ключових груп є нормативно правові бар'єри, які проявляються у нестабільності законодавства, надмірній зарегульованості та суперечливості правових норм. До цієї ж групи належать проблеми імплементації законодавства, коли формально прийняті норми не забезпечуються належними механізмами реалізації.

Організаційно управлінські бар'єри пов'язані з недосконалістю структури державного управління. Вони включають дублювання функцій між різними органами влади, недостатню координацію політики, а також низький рівень інституційної пам'яті. Такі обмеження призводять до неефективного використання ресурсів і ускладнюють реалізацію комплексних програм розвитку промисловості [12].

Економічні бар'єри відображають обмеженість фінансових ресурсів і нерівномірний доступ до них. Вони проявляються у недостатньому рівні державного фінансування, високій вартості кредитних ресурсів та залежності від зовнішніх джерел інвестицій. У таких умовах держава обмежена у можливостях підтримки ключових галузей, що знижує ефективність реалізації промислової політики.

Політичні бар'єри пов'язані з нестабільністю політичного середовища, зміною пріоритетів влади та впливом груп інтересів. Низький рівень інституційної довіри та політична поляризація ускладнюють формування узгодженої стратегії розвитку промисловості. Вплив неформальних інститутів, зокрема корупційних практик і клієнтелістських зв'язків, призводить до викривлення механізмів розподілу ресурсів і знижує ефективність державної політики.

Сукупний вплив зазначених бар'єрів суттєво посилюється в умовах російсько-української війни, що ускладнює функціонування інституцій та обмежує їхню здатність до ефективного реагування на виклики. У результаті інституційна архітектура промислової політики потребує системного реформування, спрямованого на підвищення узгодженості, прозорості та адаптивності державного управління.

Російсько українська війна стала чинником, що радикально змінив параметри функціонування держави та характер її інституційної спроможності. В умовах повномасштабної агресії відбулося суттєве переосмислення ролі державних інститутів у забезпеченні економічної стійкості, зокрема у промисловій сфері, яка зазнала як прямих фізичних втрат, так і глибоких структурних трансформацій [7].

Одним із найбільш значущих проявів трансформації управлінських механізмів стала адаптація інструментів державної промислової політики до умов воєнного часу. Держава перейшла від класичних підходів регулювання до більш гнучких моделей підтримки, що включають фінансування та спрощення регуляторних процедур.

Особливого значення набули механізми релокації підприємств, які дозволили зберегти значну частину промислового потенціалу шляхом переміщення виробництв із зон активних бойових дій до більш безпечних регіонів. Цей процес супроводжувався формуванням нових інституційних практик взаємодії між державою, бізнесом та місцевими громадами [6].

Водночас війна оголила низку системних проблем, пов'язаних із обмеженою інституційною стійкістю окремих секторів. Недостатня диверсифікація економіки, залежність від імпортних компонентів та енергетичних ресурсів, а також інституційна інерція в окремих сферах стримували ефективність державної політики. Це зумовило необхідність переорієнтації на моделі розвитку, що базуються на принципах самодостатності, інноваційності та інтеграції у європейські економічні простори.

Трансформація управлінських механізмів у промисловій сфері також проявилася у зміні підходів до стратегічного планування. В умовах війни пріоритети державної політики змістилися у бік забезпечення обороноздатності. Це сприяло формуванню нових інституційних конфігурацій, у яких ключову роль відіграють сектори оборонно промислового комплексу. Одночасно з цим відбувається інтеграція короткострокових антикризових заходів із довгостроковими стратегіями відновлення та розвитку.

Важливим аспектом є також посилення взаємодії держави з міжнародними партнерами, що стало одним із ключових чинників підтримки інституційної

спроможності. У цьому контексті війна виступає не лише як фактор дестабілізації, але і як каталізатор інституційних змін, що відкриває можливості для структурної перебудови економіки [2].

Таким чином, російсько українська війна спричинила глибоку трансформацію інституційної спроможності держави та управлінських механізмів у промисловій сфері. Вона зумовила перехід до більш адаптивних, гнучких та інтегрованих моделей управління, що орієнтовані на забезпечення стійкості в умовах постійних викликів.

Втрата виробничого потенціалу в умовах повномасштабної війни стала одним із найбільш суттєвих обмежень для реалізації державної промислової політики. Особливо відчутними стали втрати у базових галузях, зокрема металургії, машинобудуванні та хімічній промисловості, які традиційно формували основу промислової структури економіки. Внаслідок цього держава опинилася в ситуації, коли реалізація стратегічних цілей промислової політики обмежується не лише інституційними факторами, але й об'єктивною відсутністю необхідної виробничої бази.

Поряд із фізичними втратами важливим стримувальним чинником стали фінансово економічні обмеження, які значно звузили можливості держави щодо підтримки промислового сектору. Зростання бюджетного навантаження, пов'язаного з фінансуванням оборонних потреб, соціальних виплат та відновлення інфраструктури, обмежило ресурси, доступні для інвестицій у промисловість. У цих умовах державна підтримка набуває вибіркового характеру, що змушує визначати пріоритетні галузі та проєкти, здатні забезпечити максимальний ефект у короткостроковій перспективі.

Суттєвим аспектом є також обмежений доступ підприємств до фінансових ресурсів, що зумовлений високими ризиками, зниженням інвестиційної привабливості та нестабільністю економічного середовища. Банківський сектор, орієнтуючись на мінімізацію ризиків, обмежує кредитування промислових підприємств, що ускладнює модернізацію виробництва та впровадження інновацій [3].

Водночас зменшення обсягів прямих іноземних інвестицій позбавляє економіку додаткових джерел фінансування, необхідних для відновлення виробничого потенціалу. У результаті формується замкнене коло, у якому обмежені фінансові можливості стримують відновлення промисловості, а низька динаміка розвитку промислового сектору, своєю чергою, знижує інвестиційну привабливість економіки.

Додатковим фактором є зростання витрат виробництва, пов'язане з порушенням логістичних ланцюгів, подорожчанням енергоресурсів та необхідністю забезпечення безпеки виробничих процесів. Це знижує конкурентоспроможність українських підприємств на внутрішньому та зовнішньому ринках, що ускладнює реалізацію експортно орієнтованої промислової політики.

Відновлення промисловості в умовах війни та після її завершення супроводжується складним комплексом політико інституційних викликів, що визначають як темпи, так і якість структурних трансформацій економіки. Однією з ключових проблем є обмежена узгодженість між стратегічними цілями державної політики та інституційними механізмами їх реалізації. Наявність фрагментованої системи управління, у якій функції розподілені між різними органами влади без належної координації, знижує ефективність прийняття рішень та ускладнює впровадження комплексних програм відновлення.

Суттєвим викликом є також проблема довіри до державних інститутів, яка безпосередньо впливає на готовність бізнесу та міжнародних партнерів інвестувати у відновлення промислового сектору. Низький рівень інституційної передбачуваності, корупційні ризики та нестабільність регуляторного середовища формують додаткові бар'єри для реалізації довгострокових інвестиційних проєктів. У цьому контексті ключовим завданням держави є забезпечення прозорості процедур, підвищення якості регуляторної політики та створення стабільних правил гри для всіх учасників економічних відносин.

Важливим напрямом подолання зазначених викликів є інституційна модернізація механізмів державної промислової політики. Йдеться про перехід від реактивних антикризових заходів до проактивних стратегій розвитку, що базуються на принципах інноваційності, технологічної автономії та інтеграції у європейський економічний простір. Такі інструменти повинні бути спрямовані не лише на відновлення втрачених потужностей, але й на створення нової якості промислового виробництва [10].

Окрему увагу слід приділити розвитку регіонального виміру промислової політики, оскільки наслідки війни мають суттєву територіальну диференціацію. Відновлення промисловості вимагає врахування специфіки окремих регіонів, їх ресурсного потенціалу та інфраструктурних можливостей.

Таким чином формування стійкої моделі промислової політики передбачає комплексне поєднання інституційних реформ, підвищення якості державного управління та активізацію взаємодії з міжнародними партнерами. Умови війни та післявоєнної реконструкції створюють не лише обмеження, але й можливості для глибокої модернізації економіки. Реалізація цих можливостей залежить від здатності держави забезпечити ефективне функціонування інститутів, спрямованих на довгостроковий розвиток, підвищення конкурентоспроможності та зміцнення економічної безпеки.

Висновки. У статті доведено, що інституційні бар'єри є ключовим чинником, який обмежує ефективність державної промислової політики України в умовах війни. Визначено основні групи бар'єрів

(нормативно-правові, організаційно-управлінські, економічні та політичні), які знижують узгодженість політики, якість управлінських рішень і ресурсну спроможність держави. Обґрунтовано, що війна суттєво посилює ці обмеження та ускладнює реалізацію стратегій індустріального розвитку.

Водночас встановлено, що воєнні умови стимулюють трансформацію управлінських механізмів у напрямі більшої гнучкості та адаптивності. Підкреслено значення релокації підприємств, спрощення регуляторних процедур і розширення міжнародної взаємодії. Зроблено висновок про необхідність інституційної модернізації, спрямованої на підвищення прозорості, координації та довіри між державою і бізнесом.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом механізмів інституційної модернізації у післявоєнний період, оцінкою ефективності державної підтримки промисловості та впливу європейської інтеграції на інституційну спроможність України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бичков С. Інституційна трансформація механізмів публічного антикризового управління територіями в умовах воєнної загрози. *Економічний простір*. 2025. № 206. С. 17–21. URL: https://doi.org/10.30838/ep.206.17-21.

2. Візняк Ю. Інституційне забезпечення економічного відновлення України в умовах воєнного стану з урахуванням структурних передумов, механізмів координації та стратегічного планування. *Наукові записки львівського університету бізнесу та права.* 2025. № 45. С. 253–260. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.15815646.

3. Герасименко А. Банківське кредитування промислових підприємств: економічна сутність і принципи реалізації. *Вісник Університету банківської справи*. 2021. № 2(41). С. 40–48. URL: https://doi.org/10.18371/2221-755x2(41)2021249968.

4. Дангадзе С. Д. Інституційна стійкість органів державної влади України в контексті забезпечення національної безпеки. *Актуальні проблеми у сфері публічного управління*. 2024. № 41. С. 267–271. URL: https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2024.41.38.

5. Державна промислова політика: елементи та взаємозв'язок з іншими політиками держави / О. Мельниченко та ін. *Суспільство та національні інтереси*. 2024. № 4(4). URL: https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-4(4)-1229-1239.

6. Запухляк І., Красняк О. Релокація: суть, типи та проблеми. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022. Т. 312, № 6(2). С. 257–263. URL: https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6(2)-43.

7. Зеленько Г. І. Інституційна спроможність України в умовах війни. *Вісник НАН україни*. 2024. № 9. С. 49–58. URL: https://doi.org/10.15407/visn2024.09.049.

8. Носирєв О. Повоєнна промислова політика відновлення економіки. *Механізм регулювання економіки*. 2023. № 2(100). С. 41–48. URL: https://doi.org/10.32782/mer.2023.100.07.

9. Терещенко Д. Промислова політика як форма державного регулювання економічної діяльності. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 9(27). URL: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-9(27)-554-563.

10. Удовіченко К., Костинець В. Стратегічні галузі промисловості України у повоєнний період: інноваційний потенціал БПЛА. *Актуальні проблеми економіки*. 2025. № 12. С. 151–158. URL: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2025/12/12.25._topic_Kostiantyn-Udovichenko-Valeriia-Kostynets-151-158.pdf.

11. Шараг О., Поліщук В. Державна підтримка нової індустріалізації: механізм, промислова політика і стратегія. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 6(46). URL: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-6(46)-731-742.

12. Щедрова Г. Інституційна пам'ять: концептуалізація в політологічному дискурсі. *Науковий журнал «Політикус»*. 2021. № 5. С. 17–22. URL: https://politicus.od.ua/5_2021/3.pdf.

REFERENCES:

1. Bychkov, S. (2025). Instytutsiina transformatsiia mekhanizmiv publichnoho antykryzovoho upravlinnia terytoriiamy v umovakh voiennoi zahrozy [Institutional transformation of public anti-crisis management mechanisms of territories under conditions of military threat]. Ekonomichnyi prostir, 206, 17–21. https://doi.org/10.30838/ep.206.17-21 [in Ukrainian].

2. Vizniak, Yu. (2025). Instytutsiine zabezpechennia ekonomichnoho vidnovlennia Ukrainy v umovakh voiennoho stanu z urakhuvanniam strukturnykh peredumov, mekhanizmiv koordynatsii ta stratehichnoho planuvannia [Institutional support for Ukraine's economic recovery under martial law considering structural prerequisites, coordination mechanisms and strategic planning]. Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava, 45, 253–260. https://doi.org/10.5281/zenodo.15815646 [in Ukrainian].

3. Herasymenko, A. (2021). Bankivske kredytuvannia promyslovykh pidpryiemstv: ekonomichna sutnist i pryntsypy realizatsii [Bank lending to industrial enterprises: economic essence and principles of implementation]. Visnyk Universytetu bankivskoi spravy, 2(41), 40–48. https://doi.org/10.18371/2221-755x2(41)2021249968 [in Ukrainian].

4. Dangadze, S. D. (2024). Instytutsiina stiikist orhaniv derzhavnoi vlady Ukrainy v konteksti zabezpechennia natsionalnoi bezpeky [Institutional resilience of public authorities in Ukraine in the context of ensuring national security]. Aktualni problemy u sferi publichnoho upravlinnia, 41, 267–271. https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2024.41.38 [in Ukrainian].

5. Melnychenko, O., et al. (2024). Derzhavna promyslova polityka: elementy ta vzaiemozviazok z inshymy politykamy derzhavy [State industrial policy: elements and interrelation with other state policies]. Suspilstvo ta natsionalni interesy, 4(4). https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-4(4)-1229-1239 [in Ukrainian].

6. Zapukhliak, I., Krasniak, O. (2022). Relokatsiia: sut, typy ta problemy [Relocation: essence, types and problems]. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu, 312, 6(2), 257–263. https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6(2)-43 [in Ukrainian].

7. Zelenko, H. I. (2024). Instytutsiina spromozhnist Ukrainy v umovakh viiny [Institutional capacity of Ukraine under conditions of war]. Visnyk NAN Ukrainy, 9, 49–58. https://doi.org/10.15407/visn2024.09.049 [in Ukrainian].

8. Nosyriev, O. (2023). Povoienna promyslova polityka vidnovlennia ekonomiky [Post-war industrial policy for economic recovery]. Mekhanizm rehuliuvannia ekonomiky, 2(100), 41–48. https://doi.org/10.32782/mer.2023.100.07 [in Ukrainian].

9. Tereshchenko, D. (2024). Promyslova polityka yak forma derzhavnoho rehuliuvannia ekonomichnoi diialnosti [Industrial policy as a form of state regulation of economic activity]. Aktualni pytannia u suchasnii nautsi, 9(27). https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-9(27)-554-563 [in Ukrainian].

10. Udovichenko, K., Kostynets, V. (2025). Stratehichni haluzi promyslovosti Ukrainy u povoiennyi period: innovatsiinyi potentsial BPLA [Strategic sectors of Ukraine's industry in the post-war period: innovative potential of UAVs]. Aktualni problemy ekonomiky, 12, 151–158. https://eco-science.net/wp-content/uploads/2025/12/12.25._topic_Kostiantyn-Udovichenko-Valeriia-Kostynets-151-158.pdf [in Ukrainian].

11. Sharag, O., Polishchuk, V. (2025). Derzhavna pidtrymka novoi industrializatsii: mekhanizm, promyslova polityka i stratehiia [State support for new industrialization: mechanism, industrial policy and strategy]. Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii, 6(46). https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-6(46)-731-742 [in Ukrainian].

12. Shchedrova, H. (2021). Instytutsiina pamiat: kontseptualizatsiia v politolohichnomu dyskursi [Institutional memory: conceptualization in political science discourse]. Naukovyi zhurnal "Politykus", 5, 17–22. https://politicus.od.ua/5_2021/3.pdf [in Ukrainian].

Institutional barriers to the implementation of Ukraine's state industrial policy amid the Russia-Ukraine war

Krot Serhii Vasylovych

Postgraduate Student
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University
Pirogov str., 9, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0004-3460-7553

This article presents a political science analysis of the institutional barriers to the implementation of Ukraine's state industrial policy amid the Russian-Ukrainian war. The focus is on institutional architecture as a system of formal and informal institutions that shape the formulation and implementation of decisions in the sphere of industrial development. The article demonstrates that its effectiveness depends on the coordination of government bodies, the quality of strategic planning, the stability of the regulatory environment, and the level of trust between the state, business, and society.

The main groups of institutional barriers – namely, regulatory, organizational and managerial, economic, and political – are systematized. These manifest as legislative instability, insufficient coordination, limited resources, high borrowing costs, and the influence of informal practices. It is demonstrated that in wartime conditions, their combined impact intensifies, reducing the adaptability of institutions and complicating the implementation of industrial policy.

It has been established that the war triggered a transformation of management mechanisms, combining significant losses of production capacity with adaptive changes, including the relocation of enterprises, the simplification of regulations, and the strengthening of international cooperation. The importance of the regional dimension of policy and the consideration of territorial differentiation is emphasized.

It is concluded that the formation of a sustainable industrial policy model requires institutional modernization aimed at increasing the transparency, coherence, and adaptability of governance. Industrial recovery is linked to a transition to proactive development strategies focused on innovation, technological autonomy, and European integration.

Key words: *industrial policy, institutional capacity, Russian-Ukrainian war, economic security, public policy, relocation of enterprises, institutional modernization, industrial recovery.*

Дата першого надходження статті до видання: 08.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

Кубічка Роман Володимирович

Вплив парламентських виборів та виборів до Європарламенту на конфігурацію політичних сил у Чеській та Словацькій республіках (2023–2025 рр.)

УДК 324(437.6+437.3)«2023/2025»:
324(4-6ЄС)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-2.9

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Кубічка Роман Володимирович
аспірант кафедри політології
і державного управління
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
вул. Університетська, 14, Ужгород, Україна
ORCID: 0009-0003-5665-1646

У статті розглядаються взаємозв'язки між двома електоральними циклами (парламентськими виборами та виборами до Європарламенту) в Чеській та Словацькій республіках. У період 2023–2025 рр. чотири виборчі кампанії визначили сучасну конфігурацію політико-партійного простору у Чехії та Словаччині. У Чеській Республіці спочатку проведено вибори до Європарламенту у 2024 р., потім парламентські вибори до Палати депутатів у 2025 р. У Словацькій Республіці спочатку відбулися позачергові парламентські вибори у 2023 р., а потім проводилися європейські у 2024 р. Результати кожного електорального циклу безпосередньо вплинули на конфігурацію політичних сил всередині кожної країни.

Пріоритетом чеського та словацького електоратів залишаються парламентські вибори, на яких продемонстрована найвища виборча явка. За рівнем явки на виборах до Європарламенту Чеська та Словацька республіки належать до аутсайдерів країн Європейського Союзу (за винятком останніх виборів 2024 р.). У порівнянні із парламентськими виборами на європейських виборах чеський та словацький електорат демонструють протестне голосування. На виборах до Європарламенту в обидвох країнах були підтримані опозиційні політичні сили. У Чеській Республіці перемагають популісти ANO, у Словацькій Республіці на першому місці опинилися ліберали «Прогресивна Словаччина».

Радикальніші політичні сили користуються більшим рівнем електоральної підтримки на європейських виборах, ніж на парламентських. У Чеській Республіці праворадикальні популістські сили «Присяга», «Триколор» та «Автомобілісти» отримують значну частину євромандатів. Від Чехії до Європарламенту також проходять депутати від лівих популістів «Досить!». У Словацькій Республіці на європейських виборах ультраправому руху «РЕСПУБЛІКА» вдалося посісти третє місце. Традиційно праворадикальні та ліві популістські сили залишаються адептами ідеології «твердого євроскептицизму». Результати парламентських та європейських виборів у Чеській та Словацькій республіках підтвердили електоральні розмежування та закріпили перевагу популізму у політичному просторі. Одіозні Андрей Бабіш у Чехії та Роберт Фіцо у Словаччині очолюють уряди та зберігають вагоме представництво у Європарламенті.

Ключові слова: *електоральні цикли, парламентські вибори, європейські вибори, чеський електорат, словацький електорат.*

Вступ. Для постсоціалістичних країн вступ до Європейського Союзу залишався пріоритетом політичних та економічних трансформацій кінця 1990-х – початку 2000-х рр. Підготовка до вступу та перебіг євроінтеграції прямо відбивалися на розстановці політичних сил всередині країни, поділяючи партійний простір на прихильників «швидкої» чи «навздогінної» стратегії європейської інтеграції. Після вступу до Європейського Союзу у 2004 р. у центральноєвропейських країнах поглиблюється електоральний кліведж, який полягає у групуванні партій на єврооптимістів та європесимістів, прихильних до «м'якого» чи «твердого» європесимізму. Поряд з тим, для Чеської та Словацької республік європейські вибори стали «виборами другого порядку» [9], які за виборчою явкою суттєво поступаються загальнонаціональним виборам. Двадцятирічна практика проведення виборів до Європарламенту (2004–2024 рр.) продемонструвала, що європейські вибори суттєво впливають на парламентські та, навпаки [6]. Визначення електоральних закономірностей між парламентськими виборами та виборами до Європарламенту дозволить пояснити конфігурацію політичних сил та фрагментацію партійного простору в сучасній Чехії та Словаччині. Зв'язок між парламентськими та європейськими електоральними циклами у період 2023–2025 рр. залишається важливим для розуміння природи політичних реваншів Роберта Фіцо у Словаччині та Андрея Бабіша у Чехії.

Мета та завдання. Основною метою статті є пошук електоральних закономірностей між актуальними парламентськими та європейськими виборами у Чеській та Словацькій республіках за період 2023–2025 рр. Основними завданнями дослідження є визначення пріоритетності парламентських та європейських виборів, передусім, за рівнем виборчої явки, та конфігурації політико-партійного простору у Чехії та Словаччині за підсумками останніх електоральних циклів.

Методи дослідження. У статті застосовані методи теоретичного та емпіричного рівня. Розраховуючи електоральні закономірності у Чеській та Словацькій республіках використовуємо напрацювання не тільки представників зарубіжної порівняльної політології (зокрема, Я. Ковар,

М.Мартинкович) [6; 7], але й найбільш актуальні підходи апробовані у вітчизняній науці (Ю.Остапець, М.Зан; К.Бережна) [2; 1]. На емпіричному рівні на основі компаративного методу аналізуємо результати виборів в обидвох країнах, визначаємо електоральні розмежування між парламентськими та європейськими виборами. Отримані результати виборів дозволять визначити ступінь «протестного голосування» на виборах до Європейського парламенту.

Результати. У Чеській Республіці парламентські вибори традиційно залишаються однозначним електоральним пріоритетом чехів. Необхідно враховувати бікамеральність чеського парламенту, відтак, традиційно виборча явка обраховується по відношенню до обрання нижньої палати (Палата депутатів). Перебуваючи у статусі країни-члена ЄС, у Чеській Республіці було проведено шість виборів до Палати депутатів. Характерно, що на всіх виборах зафіксована явка не нижча 60% (як виняток, виглядають 59,48% виборців у 2013 р.). В останні дві виборчі кампанії помітне поступове зростання явки – у 2021 р. явка зросла до 65,43%, а на останніх виборах – склала вже 68,95% [11]. Зростання явки спричинено високим рівнем політичної конфронтації всередині країни між популістським ANO та коаліцією консервативних і ліберальних сил на чолі з Громадянською демократичною партією.

У питанні явки на виборах до Європарламенту Чехія та Словаччина досить близькі. Європейські вибори не входять до пріоритетних для чеського парламенту. Тільки на останніх виборах у 2024 р. була зафіксована явка понад третини виборців (36,45%). В усіх інших випадках явка була суттєво нижчою – на перші вибори 2004 р. прийшло 28,3% чехів, на наступні вибори 2009 р. – 28,22%, найнижча явка була зафіксована у 2014 р. – 18,2%, у 2019 р. явка покращилась до 28,72% [11]. Одна з найнижчих виборчих явок серед всіх країн-членів ЄС пояснюється пріоритетністю загальнонаціонального рівня політики (парламентські та президентські вибори). Іншим вагомим аргументом залишається високий рівень електоральної підтримки чеських євроскептиків. В умовах євроінтеграції та у ході адаптації до ЄС у партійному просторі сформувались дві групи євроскептиків: «традиційні євроскептики», які шукають оптимального розташування Чехії у структурі ЄС (наприклад, Громадянська демократична партія) та «європротивники», які заперечують сутність європейської інтеграції та ЄС як міждержавне об'єднання (найбільш яскравими представниками є чеські комуністи чи праворадикальні «Свобода і пряма демократія») [5]. Чеські партії-євроскептики традиційно користуються значною електоральною підтримкою, часто входячи до урядових коаліцій та впливаючи на урядову стратегію.

На відміну від Словацької Республіки, на прикладі Чехії проаналізуємо електоральний взаємовплив між європейськими виборами 2024 р. та наступними парламентськими виборами 2025 р. За підсумками виборів до Європарламенту прохідний бар'єр подолали сім політичних суб'єктів. Фактично пройшли всі політичні сили, які мали пройти за соціологічними дослідженнями, оскільки жодна інша партія/коаліція не наблизилася до необхідних п'яти відсотків. Основна політична боротьба велася між популістським ANO та антибабішевською коаліцією РАЗОМ у складі консерваторів Громадянської демократичної партії, християнських демократів та центристів TOP 09. Це протистояння залишалося актуальним з попередніх парламентських виборів 2021 р., й на цей раз перемогла на той час опозиційна партія Андрія Бабіша (26,14%); друге місце було за коаліцією РАЗОМ (22,27%) [11]. ANO вдалося одноосібно отримати сім євромандатів, що становить третину від представництва Чеської Республіки у Європарламенті. Європейські вибори 2024 р. також виявилися успішними для «твердих євроскептиків» [8], включаючи праворадикальні та ліві політичні сили. Найбільший рівень електоральної підтримки отримала двопартійна правопопулістська коаліція у складі «Присяга – Автомобілісти», за яких проголосувало понад 10% чехів; ліва коаліція «Досить!» на чолі із чеськими комуністами була підтримана майже аналогічно (9,56%); праворадикальний союз «Свобода і пряма демократія – Триколор» також подолав необхідний бар'єр (5,73%) [11]. Решта мандатів була розділена між проєвропейськими політичними силами.

Вибори до Палати депутатів, які проводилися у Чеській Республіці за півтора року після виборів до Європарламенту на початку жовтня 2025 р., засвідчили як типовість, так і девіації в електоральному полі. З одного боку, не змінилася конфігурація головного політичного протистояння у країні. ANO Андрея Бабіша (отримали 34,51% підтримки) веде боротьбу за уряд з коаліцією РАЗОМ (друге місце з 23,26% голосів), у підсумку перемігши та сформувавши популістський уряд [11]. А.Бабіш повертає собі прем'єрське крісло, а його коаліційними союзниками стали лідер праворадикалів Томіо Окамура та одіозний популіст Петер Мацінка [4]. Іншим аспектом парламентських виборів стало непроходження до Палати депутатів правих популістів «Присяга» та лівокомуністів «Досить!». У випадку отримання мандатів обидвома популістськими силами урядова коаліція виглядала б ще більш радикальною. Так само, як на європейських виборах, до парламенту впевнено пройшли чеські «пірати» (8,97%) та центристи СТАН (11,23%) [11]. Також у порівнянні з європейськими виборами до Палати депутатів потрапила менша кількість політичних сил – всього п'ять партій чи коаліцій.

Вибори до Національної ради Словацької Республіки міцно закріпилися на першому місці за показником виборчої явки – від перших альтернативних виборів 1990 р. ще у «чехословацькому форматі» й до останніх позачергових виборів 2023 р. Якщо охоплювати діапазон проведення виборів до Європарламенту, починаючи з 2004 р., то у Словацькій Республіці було проведено шість виборів до національного парламенту. У вказаний період найменша явка зафіксована на виборах 2006 р. за два роки після вступу країни до ЄС (54,67%); останні парламентські вибори продемонстрували найвищу явку – 65,8% [10]. Парламентські електоральні процеси залишаються однозначним пріоритетом для словацького виборця, ще більше актуалізуючись в умовах урядових криз.

Вибори до Європейського парламенту у Словацькій Республіці ніколи не відносилися до пріоритетних, хоча залишаються не тільки засобом впливу на європейську політику, а й конфігурують національну партійну систему. У чотирьох з п'яти виборчих кампаній до Європарламенту словацький виборець продемонстрував найнижчу явку з-поміж всіх країн-членів ЄС. На перших виборах після вступу до ЄС виборча явка склала невисоких 16,97% [10], що могло у той час здаватися політичною втомою словаків від пришвидшеної євроінтеграції початку 2000-х рр. Проте подальші європейські вибори підтвердили електоральну закономірність, властиву для словаків, яка полягала у фактичному небажанні залучатися до електоральних циклів ЄС. Вибори 2009 р. привнесли явку у 19,64%, наступні вибори у 2014 р. – катастрофічний показник у 13,05%, зрештою, помітне зростання виборчої явки вперше зафіксовано тільки на четвертих поспіль виборах у 2019 р. – 22,74% [10]. Переломним у питаннях явки на виборах до Європарламенту для Словацької Республіки стали останні актуальні на сьогодні вибори, які відбулися на початку червня 2024 р. Країні, зрештою, вдалося позбавитися статусу аутсайдера, продемонструвавши найвищу за європейську електоральну історію виборчу явку – 34,38% [10]. У підсумку Словацька Республіка випередила такі колишні постсоціалістичні країни – Болгарію, Латвію, Литву та Хорватію. Помітне зростання виборчої явки на останніх виборах до Європарламенту продемонструвало втрату у Словаччині статусу європейських виборів як «додаткових», натомість у словацькому соціуму поступово закріплюється сприйняття «впливових» європейських виборів [3, р. 355]. Підвищення явки на останніх європейських виборах, вочевидь, зменшило електоральну дистанцію між загальнонаціональним та європейським рівнем політики.

За підсумками парламентських виборів у вересні 2023 р. прохідний бар'єр вдалося подолати відразу семи партійним суб'єктам. Головним підсумком виборів став політичний реванш Роберта Фіцо: його СМЕР-СД змогла отримати 22,94%, тоді як їхні головні супротивники «Прогресивна Словаччина» опинилися на другому місці із результатом 17,96%. Варто згадати також третє місце майбутніх партнерів Р.Фіцо по коаліції, а саме ГЛАС-СД (14,7%) [10]. Як результат, нестійка урядова коаліція програє вибори опозиційним силам на чолі із одіозним Робертом Фіцо та під тиском популістських гасел СМЕР-СД.

За результатами європейських виборів, які проводилися за шість місяців після парламентських, до Європарламенту від Словацької Республіки потрапили 15 представників від п'яти політичних сил. У перерахунку на отримані голоси перше місце посіла опозиційна «Прогресивна Словаччина» (27,81%), на другому місці розташувалася проурядова СМЕР-СД (24,76%) [10]. Проте обидві політичні сили делегували до Європарламенту рівну кількість депутатів (п'ять євродепутатів кожна). Можна стверджувати, що йшлося, скоріше, про психологічну перевагу лібералів над популістами, ніж про практичний електоральний зиск. Третій на парламентських виборах ГЛАС-СД, на європейських виборах отримав тільки 7,18% підтримки; натомість праворадикали «РЕСПУБЛІКА» були підтримані 12,53% виборців (на парламентських виборах їм не вистачило всього 0,25%, щоб пройти). У порівнянні із парламентськими виборами до Європарламенту не потрапляють три політичні сили – популістський рух Ігоря Матовіча OL'ANO, ліберал-консерватори SaS та ультраправі Словацька національна партія. Християнські демократи продемонстрували сталий рівень електоральної підтримки, незалежний від типу виборів (парламентські – 6,82%, європейські – 7,14%) [10]. Європейські вибори продемонстрували нижчу фрагментарність словацького електорату, адже фактичну боротьбу за мандати вели «Прогресивна Словаччина» та СМЕР-СД.

Висновки. Електоральні цикли у Чеській та Словацькій республіках взаємно впливають один на одного та складають конфігурацію політичних сил. Виділяється декілька електоральних закономірностей між парламентськими та європейськими виборами. По-перше, вибори до Європарламенту суттєво поступаються за рівнем явки парламентським виборам. Починаючи з 2004 р., європейські вибори не належали до електоральних преференцій словацького та чеського виборця. Більше того, обидві країни довготривалий час належали до європейських аутсайдерів за виборчою явкою. Проте останні вибори до Європарламенту у 2024 р. суттєво підвищили виборчу явку, оскільки кожний третій виборець проголосував. По-друге, парламентські вибори (у випадку Словаччини вибори до Національної ради, у Чехії вибори до нижньої палати – Палати депутатів) залишаються електоральним пріоритетом. Особливо явка зростає у період

урядових та політичних криз, з якими зіткнулися словацький виборець на позачергових виборах у 2023 р. та чеський виборець на виборах 2025 р. По-третє, на виборах до Європарламенту словацькі та чеські виборці демонструють протестне голосування. У Словацькій Республіці на європейських виборах перемагає опозиційна «Прогресивна Словаччина», яка на парламентських виборах поступилася СМЕР-СД Роберта Фіцо (хоча у підсумку обидві партії отримали однакову кількість євродепутатів). У Чеській Республіці перемагає опозиційна ANO, яка на парламентських виборах у 2025 р. бере реванш у коаліції РАЗОМ. Окрім того, вибори до Європарламенту в обидвох країнах залишаються хорошим шансом здобути євромандати для найбільш радикальних євроскептиків («твердих»). У Словаччині свої місця у Європарламенті отримала праворадикальна «РЕСПУБЛІКА»; у Чеській Республіці до Європарламенту потрапили не тільки праворадикальні популістські сили на кшталт «Триколор» чи «Присяга», але й коаліція лівих популістів «Досить!» на чолі з комуністами. Отже, електоральні закономірності між парламентськими та європейськими виборами у Чеській та Словацькій республіках найчастіше підтверджували наявні електоральні розмежування, стимулюючи протестне голосування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бережна К. Вибори до Європейського парламенту Європейського Союзу: нормативно-правове регулювання та вплив на процедури виборів у країнах-членах ЄС. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2025. Випуск 88. Частина 4. С. 16–20. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.4.2.

2. Остапець Ю., Зан М. Вибори до Європарламенту 2024 року: характеристика результатів та їхній вплив на структурування національних партійних систем країн-членів Європейського Союзу. *Актуальні проблеми філософії та соціології.* 2024. №48. С. 208–217. DOI: https://doi.org/10.32782/apfs.v048.2024.32.

3. Haydanka Y. European Elections in the Slovak Republic (2004–2019): Between West and East. *Balkan Social Science Review.* 2024. Vol. 24, pp. 343–363. DOI: https://doi.org/10.46763/BSSR242424343h.

4. Key Takeaways From the Formation of Czechia's New Government. *Aretera. Public Affairs.* 16.12.2025. URL: https://areterapa.com/wp-content/uploads/2025/12/Aretera_Czechia_BabisGovernment_Dec2025.pdf.

5. Kopecky P., Mudde C. The Two Sides of Euroscepticism: Party Positions on European Integration in East Central Europe. *European Union Politics.* 2002. Vol. 3. No. 3, pp. 297–326. DOI: https://doi.org/10.1177/1465116502003003002.

6. Kovář J. Revisiting the Second-Order Election Model and Its Application to European Parliament Elections in Central and Eastern European Countries. Prague: Metropolitan University Prague Press, 2016. 285 p.

7. Martinkovič M. Coalition Governments and Development of the Party System in Slovakia. Berlin: Peter Lang, 2021. 124 p.

8. Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism. A. Szczerbiak, P. Taggart (eds.). Oxford: Oxford University Press, 2008. 424 p.

9. Reif K., Schmitt H. Second-order Elections. *European Journal of Political Research.* 1997. Vol. 31, pp. 109–124. DOI: https://doi.org/10.1023/A:1006860919635.

10. Voľby a referenda. *Štatistický úrad Slovenskej republiky.* 21.04.2026. URL: https://volby.statistics.sk/

11. Výsledky voleb a referend. *Český statistický úřad.* 21.04.2026. URL: https://www.volby.cz/.

REFERENCES:

1. Berezhna, K. (2025). Vybory do Yevropeiskoho parlamentu Yevropeiskoho Soiuzu: normatyvno-pravove rehuliuvannia ta vplyv na protsedury vyboriv u krainakh-chlenakh EU [Elections to the European Parliament of the European Union: legal and regulatory framework and impact on electoral procedures in EU member states]. Uzhhorod National University Herald. Series: Law, vol. 88, issue 4, pp. 16–20. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.4.2 [In Ukrainian].

2. Ostapets, Y., & Zan, M. (2024). Vybory do Yevroparlamentu 2024 roku: kharakterystyka rezultativ ta yikhnii vplyv na strukturuvannia natsionalnykh partiinykh system krain-chleniv Yevropeiskoho Soiuzu [The 2024 European Parliament elections: characteristics of the results and their impact on the structuring of the national party systems of the European Union member countries]. Current Problems of Philosophy and Sociology, no. 48, pp. 208–217. DOI: https://doi.org/10.32782/apfs.v048.2024.32 [In Ukrainian].

3. Haydanka, Y. (2024). European Elections in the Slovak Republic (2004–2019): Between West and East. Balkan Social Science Review, vol. 24, pp. 343–363. DOI: https://doi.org/10.46763/BSSR242424343h.

4. Key Takeaways From the Formation of Czechia's New Government. Aretera. Public Affairs, 16.12.2025. URL: https://areterapa.com/wp-content/uploads/2025/12/Aretera_Czechia_BabisGovernment_Dec2025.pdf.

5. Kopecky, P., & Mudde, C. (2002). The Two Sides of Euroscepticism: Party Positions on European Integration in East Central Europe. European Union Politics, vol. 3, no. 3, pp. 297–326. DOI: https://doi.org/10.1177/1465116502003003002.

6. Kovář, J. (2016). Revisiting the Second-Order Election Model and Its Application to European Parliament Elections in Central and Eastern European Countries. Prague: Metropolitan University Prague Press. 285 p.

7. Martinkovič, M. (2021). Coalition Governments and Development of the Party System in Slovakia. Berlin: Peter Lang. 124 p.

8. Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism. A. Szczerbiak, P. Taggart (eds.). Oxford: Oxford University Press, 2008. 424 p.

9. Reif, K., & Schmitt, H. (1997). Second-order Elections. European Journal of Political Research, vol. 31, pp. 109–124. DOI: https://doi.org/10.1023/A:1006860919635.

10. Voľby a referenda [Elections and Referendums]. Štatistický úrad Slovenskej republiky [The Statistical Office of the Slovak Republic], 21.04.2026. URL: https://volby.statistics.sk/

11. Výsledky voleb a referend [The results of elections and referendums]. Český statistický úřad [The Statistical Office of the Czech Republic], 21.04.2026. URL: https://www.volby.cz/.

The impact of parliamentary elections and elections to the European Parliament on the political landscape in the Czech and Slovak Republics (2023–2025)

Kubichka Roman Volodymyrovych

Postgraduate Student at the Department of Political Sciences and State Administration
State University "Uzhgorod National University"
Universytetska str., 14, Uzhhorod, Ukraine
ORCID: 0009-0003-5665-1646

This article examines the interrelationships between the two electoral cycles (parliamentary elections and elections to the European Parliament) in the Czech and Slovak Republics. Between 2023 and 2025, four election campaigns shaped the current configuration of the political party landscape in the Czech Republic and Slovak Republic. In the Czech Republic, elections to the European Parliament were held first in 2024, followed by parliamentary elections to the Chamber of Deputies in 2025. In the Slovak Republic, early parliamentary elections took place first in 2023, followed by European elections in 2024. The results of each electoral cycle directly influenced the configuration of political forces within each country.

Parliamentary elections remain the priority for the Czech and Slovak electorates, with the highest voter turnout recorded in these elections. In terms of turnout in elections to the European Parliament, the Czech and Slovak Republics rank among the lowest in the European Union. Compared to parliamentary elections, the Czech and Slovak electorates tend to cast protest votes in European elections. In the European Parliament elections, opposition political forces received support in both countries. In the Czech Republic, the populist ANO party won, whilst in the Slovak Republic, the liberal "Progressive Slovakia" came out on top.

More radical political forces enjoy a higher level of electoral support in European elections than in parliamentary ones. In the Czech Republic, the far-right populist parties "Přísaha", "Trikolora" and "Motoristé sobě" are securing a significant share of European seats. Deputies from the left-wing populist party "Stačilo!" are also being elected to the European Parliament from the Czech Republic. In the Slovak Republic, the far-right "REPUBLIKA" movement managed to take third place in the European elections. Traditionally, far-right and left-wing populist forces remain adherents of the ideology of "Hard Euroscepticism". The results of the parliamentary and European elections in the Czech and Slovak Republics have confirmed electoral divisions and cemented the dominance of populism in the political arena. The controversial Andrej Babiš in the Czech Republic and Robert Fico in the Slovak Republic lead their respective governments and retain significant representation in the European Parliament.

Key words: *electoral cycles, parliamentary elections, European elections, Czech electorate, Slovak electorate.*

Дата першого надходження статті до видання: 14.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

Куриленко Анастасія Володимирівна

Використання інструментів на основі штучного інтелекту для підвищення ефективності кризових комунікацій органів державної влади в умовах гібридної війни

УДК 351:004.8:316.77
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-2.10

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Куриленко Анастасія Володимирівна
доктор філософії з політології,
асистент кафедри політології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна
ORCID: 0009-0007-3070-7866

У статті досліджується проблема підвищення ефективності кризових комунікацій органів державної влади в умовах гібридної війни, що характеризуються інформаційною турбулентністю, високою швидкістю поширення цифрового контенту та зростанням ролі дезінформаційних впливів. Актуальність теми зумовлена необхідністю забезпечення інформаційної безпеки, підтримання суспільної довіри та легітимності державних інституцій в умовах багатовимірних криз, де інформаційний фактор виступає ключовим елементом дестабілізації. Особливого значення набуває інтеграція інструментів штучного інтелекту, здатних підвищити швидкість, точність і адаптивність комунікаційних процесів.

Метою статті є аналіз потенціалу інструментів штучного інтелекту для оптимізації кризових комунікацій органів державної влади та обґрунтування напрямів їх ефективного використання в системі стратегічних комунікацій. Методологічну основу дослідження становлять системний, структурно-функціональний і порівняльний підходи, а також методи контент-аналізу та кейс-аналізу, що дозволяють комплексно оцінити сучасні теоретичні моделі та практики застосування AI у сфері публічного управління.

У результаті дослідження встановлено, що використання інструментів штучного інтелекту забезпечує автоматизацію збору та аналізу великих масивів даних, підвищує точність ідентифікації інформаційних загроз, сприяє сегментації аудиторій і персоналізації повідомлень, а також дозволяє здійснювати моніторинг ефективності комунікацій у режимі реального часу. Водночас визначено ключові ризики, пов'язані з поширенням дезінформації, зниженням довіри до автоматизованих повідомлень та етичними викликами застосування генеративних моделей. Обґрунтовано необхідність формування збалансованої моделі інтеграції AI у систему кризових комунікацій, що поєднує технологічні інновації з принципами прозорості, відповідальності та інституційної координації

Ключові слова: *штучний інтелект, кризові комунікації, стратегічні комунікації, органи державної влади, інформаційна безпека, гібридна війна, дезінформація, публічне управління.*

Вступ. У сучасних умовах гібридних конфліктів, інформаційної турбулентності та високої швидкості поширення цифрового контенту кризові комунікації трансформуються в один із ключових інструментів державної політики. Їх значення виходить за межі оперативного інформування, охоплюючи забезпечення інформаційної безпеки, підтримання суспільної довіри, легітимності влади та стійкості інституцій. Багатовимірність і нелінійність сучасних криз, а також їхня залежність від інформаційного чинника зумовлюють потребу у швидкому реагуванні, узгодженості меседжів, міжвідомчій координації та потужній аналітичній підтримці управлінських рішень.

У науковій літературі сформовано базові підходи до кризової комунікації, зокрема теорію відновлення іміджу [2], ситуативну теорію кризових комунікацій [3][9] та концепції «риторичної арени» і «дискурсу оновлення» [16]. У межах SCCT криза трактується як загроза очікуванням стейкхолдерів, що потребує вибору стратегій реагування відповідно до рівня відповідальності та репутаційних ризиків. Дослідження підкреслюють значення поєднання фактичності та емпатії у повідомленнях [2][8], що особливо актуально для державного сектору. Цифровізація розширює коло акторів комунікації за рахунок алгоритмів і платформ, водночас фрагментуючи інформаційне середовище та ускладнюючи оцінку впливу [17][15]. У цьому контексті актуалізується використання штучного інтелекту, який застосовується у вигляді чат-ботів, NLP-рішень та аналітичних систем [22][25]. У комунікаційному вимірі AI виступає як соціальний актор [10], а ефект «машинної евристики» підвищує довіру до алгоритмічних повідомлень [13][14], водночас породжуючи ризики дезінформації та потребу у прозорості й відповідальності [6][5].

Водночас традиційні лінійні моделі кризових комунікацій дедалі менше відповідають логіці сучасного медіасередовища, яке характеризується інформаційним перевантаженням, мережевою взаємодією та стрімким поширенням дезінформації. За цих умов зростає роль інструментів штучного інтелекту, здатних автоматизувати моніторинг і аналіз інформаційних потоків, виявляти загрози, про-

гнозувати сценарії розвитку криз та оптимізувати комунікаційні стратегії.

Актуальність проблематики особливо посилюється в українському контексті повномасштабної війни та тривалого гібридного протистояння. Ефективність кризових комунікацій держави визначається не лише змістом повідомлень, а й швидкістю їх вироблення, доказовістю, когерентністю, чутливістю до аудиторій і здатністю протидіяти інформаційним операціям противника. У цьому зв'язку ключовим постає питання: яким чином застосування штучного інтелекту може підвищити ефективність кризових комунікацій органів державної влади, не підриваючи довіру, етичні стандарти та легітимність управління?

Мета та завдання. Метою статті є аналіз потенціалу інструментів штучного інтелекту для підвищення ефективності кризових комунікацій органів державної влади в умовах гібридної війни та обґрунтування напрямів їх інтеграції у систему стратегічних комунікацій. Завданнями є розкриття теоретичних засад кризових комунікацій у цифровому середовищі, аналіз практик їх застосування, а також виявлення ключових ризиків і обмежень з метою формування збалансованої моделі їх використання у публічному управлінні.

Методи дослідження. Використано системний підхід для розгляду кризових комунікацій як елементу державної політики інформаційної безпеки, порівняльний та структурно-функціональний методи для аналізу теоретичних моделей і типологізації інструментів штучного інтелекту, а також контент-аналіз для узагальнення наукових джерел і практик застосування AI у кризових комунікаціях.

Результати. У теоретичному вимірі поєднання кризових комунікацій і штучного інтелекту вимагає інтеграції кількох наукових логік. З одного боку, класичні теорії кризової комунікації наголошують на відповідності стратегії реагування типу кризи, рівню атрибуції відповідальності, репутаційним ризикам і потребі в емпатії. З іншого боку, цифрова політична комунікація функціонує в мережевому середовищі, де повідомлення поширюються не лише через офіційні канали, а й через алгоритмічні інфраструктури, що здійснюють селекцію, ранжування та посилення окремих наративів. Саме тому ефективність сучасних кризових комунікацій дедалі більше залежить не лише від риторичної якості повідомлення, а й від здатності держави працювати з даними, платформами, патернами поведінки аудиторій та часовою динамікою інформаційних потоків.

Штучний інтелект у цьому контексті можна розглядати як інструмент переходу від реактивної моделі кризового реагування до проактивної. Якщо в традиційній парадигмі комунікація починалася після того, як криза вже набула публічної форми, то інструменти AI дозволяють виявляти слабкі сигнали, відстежувати зміни тональності, прогнозувати інформаційні атаки та готувати варіанти відповіді ще до фази ескалації. Для органів державної влади це особливо важливо, адже в умовах війни втрата часу означає не просто комунікаційні втрати, а потенційне зниження довіри, посилення паніки та ослаблення інформаційної стійкості держави.

Разом із тим теоретична база чітко демонструє, що технологічна ефективність сама по собі не гарантує суспільної довіри. Якщо кризові комунікації сприйматимуться як технократичні, безособові або маніпулятивні, то навіть висока швидкість реагування не забезпечить бажаного ефекту. Саме тому ключовим стає поєднання технологічних інновацій із гуманістичним підходом, у межах якого AI підсилює людські спроможності, але не витісняє відповідальність людини за смисл, емпатію, моральну оцінку та легітимність комунікації.

Використання AI у публічному адмініструванні вже сьогодні виходить далеко за межі технічної оптимізації. Воно стосується якості управлінських рішень, прозорості, доступності державних послуг, мінімізації ризиків і загалом спроможності держави діяти в середовищі невизначеності [22][25]. У кризових комунікаціях ця логіка проявляється ще виразніше, оскільки тут від швидкості та точності інформаційної реакції залежить не лише репутація інституції, а й суспільна безпека.

У політичній комунікації, за спостереженням К. де Врізе та Ф. Вотта, AI використовується для автоматизованого надсилання повідомлень, моніторингу й аналізу соціальних медіа, прогностичної аналітики, роботи політичних чат-ботів, а також створення deepfake-контенту [18]. Крім того, AI активно застосовується у мікротаргетуванні, цифровій рекламі, журналістській аналітиці, фактчекінгу та підготовці чернеток політичних текстів [18].

Для державної кризової комунікації ці практики мають особливе значення, оскільки дозволяють швидше збирати й обробляти великі масиви інформації, точніше визначати ризики та характер інформаційних загроз, адаптувати повідомлення до конкретних груп населення, а також оцінювати ефективність комунікації не постфактум, а в режимі реального часу. У підсумку AI змінює саму архітектуру кризових комунікацій: із односпрямованої передачі офіційної позиції вони перетворюються на адаптивну систему управління інформаційним середовищем.

Інтеграція інструментів штучного інтелекту у систему кризових комунікацій державної політики зумовлює трансформацію як функціональної архітектури стратегічних комунікацій, так і логіки прийняття управлінських рішень. У цьому контексті доцільно виокремити кілька основних груп AI-інструментів.

Перша група інструментів спрямована на безперервне спостереження за інформаційним серед-

овищем з метою своєчасного виявлення кризових сигналів, інформаційних атак і дезінформаційних кампаній. До їх ключових функцій належать автоматизований аналіз великих масивів даних (Big Data) із соціальних мереж, медіа й месенджерів, виявлення аномалій у динаміці інформаційних потоків (spike detection), ідентифікація бот-мереж та координованої неавтентичної поведінки, а також розпізнавання наративів і траєкторій їх поширення [12].

Аналітична цінність цієї групи полягає в тому, що вона переводить кризову комунікацію з режиму «реакції на вже сформований скандал» у режим раннього попередження (early warning). Для держави в умовах гібридної війни це означає можливість реагувати не після широкого розгортання деструктивного наративу, а на етапі його зародження або первинного посилення.

Друга група охоплює інструменти глибинної інтерпретації інформаційних процесів та моделювання їх подальшого розвитку. Сюди належать семантичний і тональний аналіз (sentiment analysis, stance detection), кластеризація повідомлень, виділення ключових наративів, оцінка ризиків, аналіз акторів поширення та прогнозування дифузії інформації (information diffusion modeling).

Саме ця група формує evidence-based основу для прийняття управлінських рішень. Її значення полягає не лише в поясненні поточної ситуації, а й у здатності перевести кризову комунікацію з інтуїтивної площини у площину аналітично обґрунтованого управління. У воєнних умовах це особливо важливо, адже хибне трактування інформаційної загрози може призвести до помилок державної реакції – або до недооцінки ризику, або до надмірного інформаційного втручання, яке саме по собі здатне спровокувати паніку.

Третя група – це інструменти генеративного штучного інтелекту (Generative AI), призначені для створення комунікаційних повідомлень, адаптованих до конкретної кризової ситуації. Йдеться про автоматизоване створення пресрелізів, офіційних заяв, роз'яснень, довідкових повідомлень, візуального контенту, інфографіки та мультимедійних матеріалів. Такі інструменти також дозволяють формувати кілька варіантів меседжів залежно від сценаріїв розвитку кризи та швидко адаптувати контент до різних каналів комунікації.

Їх перевага полягає в радикальному скороченні часу між подією та реакцією держави. В умовах криз цей часовий лаг є критичним: чим довше офіційна позиція відсутня, тим більше шансів, що інформаційний вакуум буде заповнений чутками, дезінформацією або ворожими наративами. Водночас саме ця група інструментів пов'язана з найбільшими ризиками делегітимації комунікації, якщо алгоритм генерує формально коректний, але емоційно нечутливий чи фактологічно неточний контент.

Четверта група забезпечує адаптацію повідомлень до характеристик конкретних аудиторій. Її функції охоплюють сегментацію аудиторій на основі поведінкових, соціодемографічних та інформаційних характеристик, таргетування повідомлень залежно від рівня довіри, емоційного стану та інформаційних потреб, адаптацію тону комунікації (formality, empathy, assertiveness), а також автоматизовану взаємодію через чат-боти [1].

Персоналізація дозволяє перейти від масових однакових повідомлень до контекстно релевантної комунікації. У державному секторі це особливо важливо, оскільки різні групи населення мають різні інформаційні потреби, рівень тривоги, культурні контексти та практичні запити. Водночас надмірна персоналізація може мати і зворотний бік — посилення маніпулятивного потенціалу комунікації та звуження спільного публічного простору.

Окрему, п'яту групу становлять інструменти, орієнтовані на вимірювання ефективності комунікаційних заходів. Вони забезпечують моніторинг реакцій аудиторії, динаміки довіри, охоплення, зміни тональності публічного дискурсу, рівня залучення та результативності контрнаративів. Саме завдяки цим інструментам можливо перейти від інтуїтивного управління комунікацією до циклу постійного коригування, заснованого на даних [20].

Загалом, інтеграцію штучного інтелекту доцільно розглядати не як набір окремих сервісів, а як невід'ємний елемент трансформації управлінського циклу кризових комунікацій. У сучасній парадигмі інформаційної безпеки та гібридних загроз стратегічні комунікації функціонують як безперервний процес, що охоплює етапи виявлення (detection), аналізу (analysis), прийняття рішень (decision), комунікації (communication) та зворотного зв'язку (feedback). На кожному з цих етапів AI виконує інтегруючу функцію, перетворюючи розрізнені дії на цілісну, циклічну й адаптивну систему.

На етапі виявлення AI забезпечує постійний моніторинг середовища та раннє сигналізування. На етапі аналізу – глибинну інтерпретацію даних, виділення ключових наративів, оцінку ризиків і сценарне прогнозування. На етапі прийняття рішень – підтримку вибору комунікаційної стратегії, моделювання альтернативних варіантів реагування та визначення каналів і цільових аудиторій. На етапі комунікації – швидку генерацію й адаптацію контенту, узгодження повідомлень між інституціями та підвищення оперативності. На етапі зворотного зв'язку – вимірювання ефекту, виявлення нових загроз і корекцію стратегії.

У такій конфігурації штучний інтелект перестає бути лише технічним додатком і перетворюється на структурний елемент управлінської архітектури. Він підсилює не одну функцію, а всю систему кризових комунікацій, роблячи її швидшою, когерентнішою, адаптивнішою та більш доказовою.

Практична імплементація інструментів штучного інтелекту у сфері кризових комунікацій уже сьогодні демонструє їхній потенціал як ключового елементу сучасної системи забезпечення інформаційної безпеки. У глобальному й національному вимірах спостерігається тенденція до інтеграції AI-рішень у всі етапи стратегічних комунікацій – від моніторингу інформаційного середовища до формування та поширення повідомлень [21, с. 59][19].

Одним із найперспективніших напрямів є поєднання технологій AI з інструментами відкритої розвідки (OSINT). Таке поєднання дозволяє автоматизувати збір, фільтрацію та аналіз великих обсягів відкритих даних із соціальних мереж, медіа, форумів, платформ і месенджерів. Алгоритми машинного навчання здатні ідентифікувати ключові наративи, джерела їхнього походження, патерни координації та темпи поширення дезінформації. Для України в умовах гібридної війни це має не лише інформаційне, а й безпекове значення, оскільки дозволяє виявляти ворожі інформаційні атаки на ранніх етапах.

Важливим напрямом є використання чат-ботів як інструментів кризового інформування. AI-асистовані чат-боти забезпечують цілодобову доступність комунікації, стандартизованість відповідей, масштабованість та швидке надання громадянам роз'яснень у кризових ситуаціях. Їхня особлива цінність полягає у зниженні рівня невизначеності: у кризі громадяни насамперед потребують не абстрактних меседжів, а чітких відповідей на прикладні запитання – що сталося, що робити, куди звертатися, кому довіряти, як діяти далі. Саме тому інструменти на кшталт чат-ботів здатні виконувати стабілізаційну функцію.

Окрему групу становлять автоматизовані системи протидії дезінформації, які поєднують AI-інструменти з аналітичними та комунікаційними механізмами. Такі системи дозволяють виявляти фейкові повідомлення, здійснювати попередню верифікацію, ранжувати загрози та формувати контрнаративи. Їхня перевага полягає у здатності суттєво скоротити час реагування на дезінформаційні кампанії. У сучасній інформаційній війні саме швидкість є одним із вирішальних факторів: запізніле спростування навіть точного змісту часто програє першому емоційному враженню, уже закріпленому у масовій свідомості.

Практичний досвід України свідчить про високу релевантність таких підходів. Діяльність Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки (SPRAVDI) демонструє можливість поєднання аналітичної роботи, комунікаційних кампаній і цифрових інструментів у системній протидії дезінформації. Аналогічно Центр протидії дезінформації при РНБО України виконує координаційну функцію у сфері інформаційної безпеки, використовуючи аналітичні інструменти обробки великих масивів даних і елементи AI для виявлення інформаційних загроз. На міжнародному рівні важливим орієнтиром є практики NATO StratCom COE, який активно досліджує та впроваджує AI-рішення для аналізу аудиторій, виявлення інформаційних операцій та оцінки ефективності комунікаційних кампаній.

Отже, практичні кейси України та міжнародний досвід дають підстави стверджувати, що інтеграція штучного інтелекту у кризові комунікації підвищує їхню швидкість, точність, адаптивність і координаційну спроможність, водночас посилюючи аналітичну підтримку державної політики у сфері інформаційної безпеки.

Попри значний потенціал, використання штучного інтелекту у сфері кризових комунікацій супроводжується низкою ризиків і обмежень. Перший із них – алгоритмічні упередження (algorithmic bias), які виникають через неповні, викривлені або нерепрезентативні дані для навчання моделей. У кризовому контексті це може призводити до неправильного трактування загроз, хибної сегментації аудиторій, помилкових прогнозів або неадекватних управлінських реакцій. Таким чином, штучний інтелект не усуває суб'єктивність, а часто лише переносить її на рівень даних і моделей.

Другий ризик пов'язаний із можливістю використання генеративного AI для створення інформаційних маніпуляцій. Сучасні моделі здатні продукувати переконливий текстовий, аудіо- та відеоконтент, який може використовуватися не тільки для захисту, а й для дестабілізації інформаційного простору. Особливу загрозу становлять deepfake-технології. Приклади поширення обробленого відео Ненсі Пелосі, deepfake-відео з королевою Єлизаветою II та фальсифікованих аудіозаписів у політичних кампаніях Великої Британії та Словаччини демонструють, що AI може виступати не лише інструментом протидії загрозам, а й каталізатором підриву демократії, довіри та вільного волевиявлення [11] [4] [23].

Третя проблема – делегітимація державної комунікації внаслідок надмірної автоматизації. Показовим є кейс університетського листа співчуття, згенерованого ChatGPT, який став причиною суспільного обурення та репутаційних втрат [7]. Цей випадок демонструє принципово важливу річ: функціонально коректний текст не обов'язково є комунікативно адекватним. У кризах, пов'язаних із людськими втратами, болем, травмою або високою емоційною напругою, суспільство очікує не просто повідомлення, а людського голосу, емпатії, моральної присутності та відповідальності. Саме тому символічна комунікація – висловлення співчуття, солідарності, ціннісних орієнтирів – не може бути повністю передана алгоритмам.

Четвертий виклик – маніпулятивний потенціал персоналізації. Хоча таргетовані повідомлення можуть підвищувати релевантність комунікації,

 ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

вони водночас створюють ризики непрозорого впливу, порушення приватності, фрагментації публічного простору та асиметричного інформування громадян. Саме на це звертають увагу дослідники впливу AI на сучасні політичні комунікації [24, с. 88]. У державному секторі така проблема набуває особливої гостроти, адже державна комунікація має не лише бути ефективною, а й відповідати принципам публічності, рівності доступу до інформації та демократичної підзвітності.

П'ятий блок ризиків – етичний і нормативний. Він охоплює питання прозорості, розкриття факту використання AI, контролю за якістю контенту, відповідальності за помилки моделі, прав людини та меж автоматизації. У цьому контексті важливими є висновки Кіркбі [6] щодо впливу AI-disclosure на сприйняття автентичності бренду та положення AI акту Європарламенту [5], який робить прозорість юридичним, а не декларативним принципом. Для державних комунікацій це означає потребу у внутрішніх протоколах відповідального використання AI, що мають включати фактчекінг, людський нагляд, культурну й мовну адаптацію, аудит рішень та визначення сфер, де автоматизація є допустимою, а де – неприйнятною.

У контексті трансформації стратегічних комунікацій штучний інтелект доцільно концептуалізувати як інструмент «керованої рамкової інтеграції». Такий підхід дозволяє вийти за межі суто технологічного розуміння AI як допоміжного сервісу та трактувати його як структурний елемент управлінської архітектури, що інтегрує формування наративів, аналітику, прийняття рішень і реалізацію комунікації в єдину динамічну систему.

Ключовою функцією AI у межах цієї моделі є забезпечення синхронізації наративів і дій (words–actions alignment). Для органів державної влади в умовах війни це особливо важливо, оскільки будь-який розрив між офіційними заявами та фактичними управлінськими діями швидко стає джерелом недовіри, деморалізації та інформаційної вразливості. Інструменти AI, аналізуючи інформаційне середовище та зворотний зв'язок аудиторій, можуть допомагати виявляти такі розриви та коригувати комунікаційну рамку.

Другою функцією є прискорення циклу прийняття рішень. Автоматизація збору й обробки даних, оперативне виявлення ризиків та моделювання сценаріїв розвитку ситуації дозволяють державі мінімізувати часові затримки між кризовим сигналом і реагуванням на нього. Третьою функцією є підвищення доказовості комунікації (evidence-based messaging): повідомлення можуть формуватися не інтуїтивно, а на основі аналітичних висновків, даних моніторингу й прогнозування. Четверта функція – адаптація повідомлень до різних аудиторій, яка забезпечує точніше врахування поведінкових, соціальних і психологічних характеристик груп населення. П'ята – безперервний зворотний зв'язок (feedback loop), що дозволяє відстежувати реакції аудиторії в реальному часі та оперативно коригувати стратегію.

Отже, у межах моделі «керованої рамкової інтеграції» AI виступає як системоутворюючий елемент стратегічних комунікацій. Його цінність полягає не лише в автоматизації окремих функцій, а у створенні умов для узгодження аналітичних, управлінських і комунікаційних процесів. Саме така інтеграція має особливе значення для держави, що функціонує в умовах гібридних загроз та постійної інформаційної боротьби.

Висновки. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що використання інструментів на основі штучного інтелекту може суттєво підвищити ефективність кризових комунікацій органів державної влади, особливо в умовах гібридної війни. Це зумовлено здатністю AI забезпечувати раннє виявлення інформаційних загроз, глибинний аналіз даних, сценарне прогнозування, швидку генерацію контенту, персоналізацію повідомлень і безперервне оцінювання результативності комунікацій. У підсумку кризові комунікації трансформуються з переважно реактивного механізму у проактивну, адаптивну та evidence-based систему управління інформаційним середовищем.

Водночас штучний інтелект не є нейтральним або безризиковим інструментом. Його впровадження супроводжується алгоритмічними упередженнями, ризиками «галюцинацій», загрозами маніпулятивної персоналізації, можливістю створення deepfake-контенту, делегітимацією автоматизованих повідомлень та складними етичними питаннями прозорості, приватності й відповідальності. Це означає, що ефективне використання AI у кризових комунікаціях потребує балансування між технологічною швидкістю та гуманістичними принципами публічної комунікації.

Принципово важливо, що штучний інтелект не повинен розглядатися як заміна людини-комунікатора. Функціональні завдання – моніторинг, аналітика, узагальнення даних, підготовка чернеток, сегментація аудиторій, стандартизовані відповіді – справді можуть бути автоматизовані. Натомість символічна комунікація, яка стосується емпатії, солідарності, моральної оцінки, висловлення співчуття та репрезентації цінностей, має залишатися у сфері людської відповідальності. Саме людина повинна залишатися фінальним носієм етичного рішення, смислової інтерпретації та політичної відповідальності.

Отже, штучний інтелект доцільно розглядати як потужний акселератор кризових комунікацій, а не як самодостатній замінник інституційної суб'єктності. За умови чіткого розподілу відповідальності між алгоритмами та людьми, наявності нормативних рамок, протоколів прозорості, фактчекінгу й люд-

ського нагляду AI здатний значно посилити спроможність держави протидіяти кризам, зберігаючи при цьому легітимність, довіру та гуманістичне ядро комунікації. Перспективними напрямами подальших досліджень є систематичне вивчення «м'якої сили» комунікацій, побудованих на базі великих мовних моделей, а також інтеграція мультимодальних даних для комплексного моніторингу кризових ситуацій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Amiri P., Karahanna E. Chatbot use cases in the Covid-19 public health response // *Journal of the American Medical Informatics Association*. 2022. Vol. 29, No. 5. P. 1000–1010. DOI: https://doi.org/10.1093/jamia/ocac014.

2. Benoit W. L. *Accounts, excuses, and apologies: image repair theory and research*. 2nd ed. Albany: SUNY Press, 2014. DOI: https://doi.org/10.1515/9781438454009.

3. Coombs W. T. *Ongoing crisis communication: planning, managing, and responding*. Thousand Oaks: SAGE Publications, 2007.

4. Dawson A., Ball J. *Generating democracy: AI and the coming revolution in political communications*. London: Demos, 2024. URL: https://apo.org.au/sites/default/files/resource-files/2024-01/apo-nid325365.pdf (дата звернення: 28.03.2026).

5. European Parliament and Council of the European Union. Regulation (EU) 2024/1689 on Artificial Intelligence (AI Act) // *Official Journal of the European Union*. 2024. L 327. P. 1–144. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj(дата звернення: 28.03.2026).

6. Kirkby A., Baumgarth C., Henseler J. To disclose or not disclose: Effect of AI-disclosed brand voice on brand authenticity and attitude // *Journal of Product & Brand Management*. 2023. Vol. 32, No. 7. P. 1108–1122. DOI: https://doi.org/10.1108/JPBM-02-2022-3864.

7. Levine S. Vanderbilt apologizes for using ChatGPT in email on Michigan shooting // *The Guardian*. 2023. February 22. URL: https://www.theguardian.com/us-news/2023/feb/22/vanderbilt-chatgpt-ai-michigan-shooting-email (дата звернення: 28.03.2026).

8. Liu B. F., Austin L. L., Jin Y. How publics respond to crisis communication strategies: The interplay of information form and source // *Public Relations Review*. 2011. Vol. 37, No. 4. P. 345–353. DOI: https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2011.08.004.

9. Marynissen H. *Situational crisis communication theory*. Thousand Oaks: SAGE Publications, 2023. DOI: https://doi.org/10.4135/9781071907740.

10. Nass C., Moon Y. Machines and mindlessness: Social responses to computers // *Journal of Social Issues*. 2000. Vol. 56, No. 1. P. 81–103. DOI: https://doi.org/10.1111/0022-4537.00153.

11. Ong Kian Ming. Deepfakes and democracy: Navigating the new reality of AI in political communication // Taylor's University. 2024. URL: https://university.taylors.edu.my/en/student-life/news/2024/deepfakes-and-democracy-navigating-the-new-reality-of-ai-in-political-communication.html (дата звернення: 28.03.2026).

12. Piller E. Inhuman rhetoric: Generative AI and crisis communication // *Journal of Business and Technical Communication*. 2024. Vol. 39, No. 1. P. 118–145. DOI: https://doi.org/10.1177/10506519241280594.

13. Sundar S. S. Rise of machine agency: A framework for studying the psychology of human–AI interaction // *Journal of Computer-Mediated Communication*. 2020. Vol. 25, No. 1. P. 74–88. DOI: https://doi.org/10.1093/jcmc/zmz026.

14. Sundar S. S., Liao M. Calling BS on ChatGPT: Reflections on AI as a communication source // *Journalism & Communication Monographs*. 2023. Vol. 25, No. 2. P. 165–180. DOI: https://doi.org/10.1177/15226379231167135.

15. Theocharis Y., Jungherr A. Computational social science and the study of political communication // *Political Communication*. 2021. Vol. 38, No. 1–2. P. 1–22. DOI: https://doi.org/10.1080/10584609.2020.1833121.

16. Ulmer R. R., Seeger M. W., Sellnow T. L. Post-crisis communication and renewal // *Public Relations Review*. 2007. Vol. 33, No. 2. P. 130–134. DOI: https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2006.11.015.

17. Ulmer R. R., Sellnow T. L., Seeger M. W. *Effective crisis communication: Moving from crisis to opportunity*. 2nd ed. Thousand Oaks: SAGE Publications, 2014.

18. Vreese C. de, Votta F. AI and political communication // *Political Communication Report*. 2023. Issue 27. URL: https://politicalcommunication.org/article/ai-and-political-communication/ (дата звернення: 28.03.2026).

19. Гайович О., Шихненко О., Арехтійчук А. Кризова комунікація: зарубіжний досвід і реалії України // *Вісник КНУКіМ. Серія: Соціальні комунікації*. 2023. Т. 8, № 1. С. 14–22. DOI: https://doi.org/10.33269/2618-0065-2023-2(14)-134-161.

20. Дзяна Г. О., Дзяний Р. Б. Управління комунікаціями в умовах криз // *Дніпровський науковий часопис публічного управління*. 2022. № 2. С. 14–21. DOI: https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.2.2.

21. Каніщев С. Застосування штучного інтелекту в управлінні кризовими комунікаціями // *Наукові записки Інституту журналістики*. 2025. Т. 87, № 2. С. 46–60. URL: https://nz.knu.ua/uk/article/view/4033/3655.

22. Карпенко О. В., Карпенко Ю. В. Штучний інтелект як інструмент публічного управління // *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 10. DOI: https://doi.org/10.32702/2307-2156-2021.10.2.

23. Крамаренко О. Нова темна цифрова ера вже тут // *Інтерфакс-Україна*. 2024. URL: https://interfax.com.ua/news/blog/963374.html (дата звернення: 28.03.2026).

24. Кухоцька Т. Вплив технологій штучного інтелекту на сучасні політичні комунікації: перспективи та виклики // *Регіональні студії*. 2024. № 38. С. 85–89.

25. Науменко О. М. Штучний інтелект як інструмент диджиталізації політики // *Міждисциплінарний*

дискурс у дослідженні феномену соціального : зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (27 берез. 2025 р.). Київ : КНЕУ ім. В. Гетьмана, 2025. С. 80–83.

REFERENCES:

1. Amiri, P., Karahanna, E. (2022). Chatbot use cases in the Covid-19 public health response // *Journal of the American Medical Informatics Association*, vol. 29, no. 5, pp. 1000–1010. DOI: https://doi.org/10.1093/jamia/ocac014.

2. Benoit, W. L. (2014). *Accounts, excuses, and apologies: image repair theory and research*. Albany: SUNY Press. DOI: https://doi.org/10.1515/9781438454009.

3. Coombs, W. T. (2007). *Ongoing crisis communication: planning, managing, and responding*. Thousand Oaks: SAGE Publications.

4. Dawson, A., Ball, J. (2024). *Generating democracy: AI and the coming revolution in political communications*. London: Demos. Available at: https://apo.org.au/

5. European Parliament and Council of the European Union (2024). Regulation (EU) 2024/1689 on Artificial Intelligence (AI Act) // *Official Journal of the European Union*, L 327, pp. 1–144.

6. Kirkby, A., Baumgarth, C., Henseler, J. (2023). To disclose or not disclose: Effect of AI-disclosed brand voice // *Journal of Product & Brand Management*, vol. 32, no. 7, pp. 1108–1122. DOI: https://doi.org/10.1108/JPBM-02-2022-3864.

7. Levine, S. (2023). Vanderbilt apologizes for using ChatGPT // *The Guardian*. Available at: https://www.theguardian.com/

8. Liu, B. F., Austin, L. L., Jin, Y. (2011). How publics respond to crisis communication strategies // *Public Relations Review*, vol. 37, no. 4, pp. 345–353. DOI: https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2011.08.004.

9. Marynissen, H. (2023). *Situational crisis communication theory*. Thousand Oaks: SAGE Publications. DOI: https://doi.org/10.4135/9781071907740.

10. Nass, C., Moon, Y. (2000). Machines and mindlessness // *Journal of Social Issues*, vol. 56, no. 1, pp. 81–103. DOI: https://doi.org/10.1111/0022-4537.00153.

11. Ong, K. M. (2024). Deepfakes and democracy // Taylor's University. Available at: https://university.taylors.edu.my/

12. Piller, E. (2024). Inhuman rhetoric: Generative AI and crisis communication // *Journal of Business and Technical Communication*, vol. 39, no. 1, pp. 118–145. DOI: https://doi.org/10.1177/10506519241280594.

13. Sundar, S. S. (2020). Rise of machine agency // *Journal of Computer-Mediated Communication*, vol. 25, no. 1, pp. 74–88. DOI: https://doi.org/10.1093/jcmc/zmz026.

14. Sundar, S. S., Liao, M. (2023). Calling BS on ChatGPT // *Journalism & Communication Monographs*, vol. 25, no. 2, pp. 165–180. DOI: https://doi.org/10.1177/15226379231167135.

15. Theocharis, Y., Jungherr, A. (2021). Computational social science // *Political Communication*, vol. 38, no. 1–2, pp. 1–22. DOI: https://doi.org/10.1080/10584609.2020.1833121.

16. Ulmer, R. R., Seeger, M. W., Sellnow, T. L. (2007). Post-crisis communication // *Public Relations Review*, vol. 33, no. 2, pp. 130–134. DOI: https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2006.11.015.

17. Ulmer, R. R., Sellnow, T. L., Seeger, M. W. (2014). *Effective crisis communication: Moving from crisis to opportunity*. Thousand Oaks: SAGE Publications.

18. Vreese, C. de, Votta, F. (2023). AI and political communication // *Political Communication Report*, issue 27.

19. Haiovych, O., Shykhnenko, O., Arekhtiychuk, A. (2023). Kryzova komunikatsiia: zarubizhnyi dosvid i realii Ukrainy [Crisis communication: foreign experience and Ukrainian realities] // *Visnyk KNUKiM. Seriia: Sotsialni komunikatsii*, vol. 8, no. 1, pp. 14–22. DOI: https://doi.org/10.33269/2618-0065-2023-2(14)-134-161.

20. Dziana, H. O., Dzianyi, R. B. (2022). Upravlinnia komunikatsiiamy v umovakh kryz [Communication management in crisis conditions] // *Dniprovskyi naukovyi chasopys publichnoho upravlinnia*, no. 2, pp. 14–21. DOI: https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.2.2.

21. Kanishchev, S. (2025). Zastosuvannia shtuchnoho intelektu v upravlinni kryzovymy komunikatsiiamy [Application of artificial intelligence in crisis communications management] // *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky*, vol. 87, no. 2, pp. 46–60.

22. Karpenko, O. V., Karpenko, Yu. V. (2021). Shtuchnyi intelekt yak instrument publichnoho upravlinnia [Artificial intelligence as a tool of public administration] // *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, no. 10. DOI: https://doi.org/10.32702/2307-2156-2021.10.2.

23. Kramarenko, O. (2024). Nova temna tsyfrova era vzhe tut [The new dark digital era is already here] // *Interfaks-Ukraina*.

24. Kukhotska, T. (2024). Vplyv tekhnolohii shtuchnoho intelektu na suchasni politychni komunikatsii [Impact of AI technologies on modern political communication] // *Rehionalni studii*, no. 38, pp. 85–89.

25. Naumenko, O. M. (2025). Shtuchnyi intelekt yak instrument dydzhytalizatsii polityky [Artificial intelligence as a tool of digitalization of politics] // *Mizhdystsyplinarnyi dyskurs u doslidzhenni fenomenu sotsialnoho*, pp. 80–83.

The use of artificial intelligence-based tools to enhance the effectiveness of crisis communications by government agencies in the context of hybrid warfare

Kurylenko Anastasiia Volodymyrivna

PhD in Political Sciences,
Assistant Professor at the Department of Political Science
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Volodymyrska str., 60, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0007-3070-7866

The article examines the problem of enhancing the effectiveness of crisis communications of public authorities under conditions of hybrid warfare, characterized by information turbulence, rapid dissemination of digital content, and the growing impact of disinformation. The relevance of the study is обусловлена the need to ensure information security, maintain public trust, and sustain the legitimacy of state institutions in complex, multidimensional crises where the information factor plays a decisive destabilizing role. In this context, the integration of artificial intelligence tools becomes particularly significant, as they are capable of increasing the speed, accuracy, and adaptability of communication processes.
The purpose of the article is to analyze the potential of artificial intelligence tools for optimizing crisis communications of public authorities and to substantiate the directions of their effective integration into the system of strategic communications. The methodological framework combines systemic, structural-functional, and comparative approaches, as well as methods of content analysis and case study, which enable a comprehensive assessment of contemporary theoretical models and practical applications of AI in public administration.
The findings demonstrate that the use of artificial intelligence tools ensures the automation of data collection and processing, improves the accuracy of identifying information threats, facilitates audience segmentation and message personalization, and enables real-time monitoring of communication effectiveness. At the same time, key risks are identified, including the spread of disinformation, potential erosion of trust in automated communication, and ethical challenges associated with generative AI. The study substantiates the need for a balanced model of AI integration into crisis communication systems, combining technological innovation with principles of transparency, accountability, and institutional coordination.
Key words: *artificial intelligence, crisis communications, strategic communications, government agencies, information security, hybrid warfare, disinformation, public administration.*

Дата першого надходження статті до видання: 17.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

Курус Тарас
Струтинська Тетяна Зіновіївна

Інституційна спроможність відкритих даних: регіональний вимір та цифрова інфраструктура

УДК 32.019.5:004.9
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-2.11

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Курус Тарас
аспірант кафедри політології
Карпатського національного
університету імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ,
Україна
ORCID: 0009-0007-8167-2683

Струтинська Тетяна Зіновіївна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин
Карпатського національного
університету імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ,
Україна
ORCID: 0000-0003-3328-628X

У статті досліджено інституційну спроможність органів місцевого самоврядування у сфері відкритих даних на прикладі порівняльного аналізу Львівської та Івано-Франківської областей. Актуальність дослідження зумовлена високим рівнем зрілості відкритих даних в Україні (97,1% за оцінкою Open Data Maturity), який контрастує з нерівномірністю впровадження цієї політики на локальному рівні та різним ступенем її практичної реалізації у територіальних громадах. У роботі акцентовано, що інституційна спроможність у цій сфері проявляється не лише у формальному виконанні вимог щодо оприлюднення даних, а у здатності забезпечувати їх системну публікацію, що відображається у фактичному наповненні порталів, концентрації наборів даних та наявності інфраструктурних інструментів, зокрема локальних порталів і API. Результати дослідження засвідчують наявність системного розриву між формальною присутністю розпорядників на Єдиному державному вебпорталі відкритих даних та фактичною практикою наповнення наборів. Виявлено концентрацію активності в окремих громадах (зокрема, Коломия, Львів, Дрогобич), що зумовлено функціонуванням власних локальних порталів відкритих даних і більш розвиненою організаційною інфраструктурою. Показано, що локальні портали виступають ключовим середовищем системної публікації та координації процесів відкриття даних, забезпечуючи вищий рівень узгодженості та керованості. Окрему увагу приділено аналізу API як індикатора переходу від моделі «дані як файл» до моделі «дані як сервіс», що розширює можливості автоматизованого використання даних та їх інтеграції у цифрові сервіси. Доведено, що багаторівнева портальна модель, яка поєднує центральний і локальні ресурси, сприяє підвищенню підзвітності, регулярності публікації та загальної інституційної зрілості у сфері відкритих даних. Обґрунтовано, що розвиток локальної цифрової інфраструктури та впровадження API є ключовими умовами підвищення ефективності політики відкритих даних на рівні територіальних громад.

Ключові слова: *інституційна спроможність, відкриті дані, цифрова інфраструктура, публічне управління, територіальні громади, API, портал відкритих даних, цифрова трансформація, е-демократія.*

Вступ. На сучасному етапі цифровізації Україна демонструє статус одного з європейських лідерів у сфері відкритих даних. Проте цей успіх на загальнодержавному рівні не завжди транслюється у рівномірну якість впровадження політики на місцях. Поняття інституційної спроможності у контексті відкритих даних виходить за межі формального виконання нормативних вимог чи підписання міжнародних зобов'язань. Це комплексна здатність публічних інституцій підтримувати оприлюднення даних як постійний, технологічно забезпечений управлінський процес, що створює додану вартість для суспільства.

Метою та завданням статті є проведення порівняльного аналізу інституційної спроможності у сфері відкритих даних на рівні областей України для визначення чинників, що впливають на якість і системність публікації наборів даних, зокрема шляхом зіставлення практик оприлюднення на централізованому та локальному рівнях, виявлення взаємозв'язку між наявністю власної портальної інфраструктури та обсягом оприлюдненої інформації, а також аналізу ролі API як індикатора вищого рівня інфраструктурної зрілості.

Методи дослідження. Емпіричну базу дослідження становлять дані щодо оприлюднення інформації органами місцевого самоврядування на Єдиному державному вебпорталі відкритих даних [7] та локальних ресурсах Львівської області [3, 6] станом на 20 квітня 2026 року. Для аналізу обрано порівняльний метод із застосуванням двох моделей: Львівської області як зразка розвиненої портальної інфраструктури та Івано-Франківської області як моделі з обмеженим рівнем локальної інституційної підтримки. Важливим критерієм формування вибірки став фактор участі громад у міжнародних ініціативах, зокрема приєднання до Міжнародної хартії відкритих даних [1]. Це дозволило сфокусуватися на регіонах, які офіційно декларують політику відкритості та прозорості, проте демонструють суттєві розбіжності у рівні її фактичної реалізації та практичного використання інструментів електронного урядування.

Результати. За результатами оцінювання Open Data Maturity [2], показник зрілості України сягнув 97,1%, що випереджає результати країн із тривалою історією цифрових реформ. Водночас важливо враховувати, що сучасна нормативна база Укра-

їни у сфері відкритих даних уже виходить за межі суто централізованої моделі публікації. Положення, затверджене постановою Кабінету Міністрів України № 835, у редакції від 10 вересня 2025 року [8], прямо передбачає, що органи місцевого самоврядування та місцеві держадміністрації можуть використовувати для оприлюднення публічної інформації програмне забезпечення «Типове рішення місцевого порталу відкритих даних», яке передається та використовується згідно з ліцензійним договором, укладеним із Мінцифри. Отже, нормативне регулювання фіксує не лише сам обов'язок відкриття даних, а й інституційно визнає локальний портал як допустимий та легітимний механізм реалізації цієї політики на рівні громад і регіонів. Це особливо важливо в умовах, коли загальнонаціональні показники зрілості відкритих даних в Україні залишаються високими, однак на практиці між окремими територіями зберігається суттєва нерівномірність у рівні розвитку інфраструктури, регулярності оновлення та придатності наборів до повторного використання.

У такому контексті питання інституційної спроможності слід розглядати не лише через кількість оприлюднених наборів або формальну присутність розпорядника на державному порталі, а через здатність організувати сталий процес публікації даних у межах певної інфраструктурної моделі. Саме тому зіставлення централізованого і локального рівнів публікації набуває не технічного, а аналітичного значення: воно дозволяє виявити, чи справді наявність власного портального рішення, уніфікованих процедур і API супроводжується вищою якістю та системністю відкриття даних. Така постановка проблеми безпосередньо підводить до порівняльного аналізу регіональних кейсів, у межах якого можна простежити, як нормативно дозволена можливість локального оприлюднення трансформується або не трансформується у реальну управлінську практику.

Аналіз кейсу Івано-Франківської області засвідчує виразний розрив між формальною присутністю розпорядників і фактичним наповненням їхніх профілів. За нашими підрахунками на основі наведеної вибірки, у таблиці місцевих розпорядників [7] для Івано-Франківської області зафіксовано 64 розпорядники, з яких 31 мають нульову кількість наборів даних, тобто половина профілів не містить жодної публікації. Сукупний обсяг наборів у межах цієї вибірки становить 1214, при цьому 519 наборів припадає на Коломийську міську раду, що становить близько 42,7 % від загального масиву. Для порівняння, Івано-Франківська міська рада має 60 наборів. Така конфігурація вказує, що в регіоні формальна присутність на державному порталі часто не супроводжується сталою практикою оприлюднення даних, тоді як окремі локальні осередки здатні демонструвати значно вищий рівень інституційної спроможності.

Кейс Коломиї є особливо показовим, оскільки дозволяє розмежувати формальне та практичне розуміння спроможності. У наданому матеріалі Коломия постає не як громада, чия активність пояснюється символічною участю в ініціативах, а як приклад функціональної моделі відкритих даних, підсиленої власним локальним порталом [5]. Це дає підстави стверджувати, що формальне приєднання до Міжнародної хартії відкритих даних не є автоматичним показником інституційної зрілості. Значно важливішими виявляються організаційна сталість, локальна цифрова інфраструктура та здатність перетворити публікацію даних на регулярну управлінську практику. У цьому сенсі Коломия виступає практичним орієнтиром для Івано-Франківської області загалом і для Івано-Франківської міської ради зокрема.

Ситуація у Львівській області демонструє іншу модель. За нашими підрахунками на основі таблиці місцевих розпорядників з державного порталу [7], у вибірці фігурують 44 розпорядники, з яких 31 мають нульову кількість наборів, тобто близько 70,5 % профілів на державному порталі є порожніми. Водночас загальна кількість наборів на цьому ресурсі становить 2388, причому 1486 наборів належать Львівській міській раді, а 599 – Дрогобицькій міській раді. Разом ці два розпорядники акумулюють 87,3 % усіх наборів у межах вибірки. Це означає, що навіть на централізованому порталі активність регіону є вкрай концентрованою та значною мірою залежить від інституційно сильних локальних акторів.

Однак принципово іншу картину дає локальний портал Львівщини. У вибірці, поданій у наданому матеріалі, локальний ресурс містить 64 активні позиції з ненульовими показниками, а сумарна кількість наборів становить 3093. Для низки тих самих розпорядників локальний портал демонструє вищі значення, ніж державний: зокрема, Стрийська міська рада має 170 наборів проти 29 на державному порталі, Солонківська сільська рада – 51 проти 14, Пустомитівська міська рада – 56 проти 0, Великомостівська міська рада – 50 проти 0, Шегинівська сільська рада – 46 проти 0. Це свідчить, що локальна портальна інфраструктура не дублює централізований ресурс механічно, а часто виступає основним середовищем системної публікації, стандартизації та оновлення наборів даних. Додатково важливо, що саме на локальному порталі назви розпорядників подані у більш уніфікованому вигляді, що зменшує проблеми агрегування та міжплатформного зіставлення.

Окремого тлумачення потребує висока активність Львівської та Дрогобицької міських рад на державному порталі при їх відсутності у зведеній

 ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

вибірці обласного локального ресурсу. У межах дослідження ця «аномалія» пояснюється не випадковим накопиченням наборів, а наявністю окремих локальних порталів відкритих даних. Для Львова функціонує власний портал відкритих даних, так само як і для Дрогобича [6]. Відтак надвисокі показники на державному порталі слід тлумачити як прояв вищої інституційної спроможності цих громад, що мають окремі локальні рішення, а не як суто централізовану модель відкриття даних. Це також показує, що багаторівнева портальна архітектура може мати різні конфігурації: обласний портал, міські портали або їх поєднання.

Порівняння двох областей дає змогу сформулювати ширший висновок: інституційна спроможність у сфері відкритих даних залежить не стільки від формального включення в політику відкритості, скільки від наявності локальної цифрової інфраструктури, координації публікації, стандартизації назв і процедур, а також здатності підтримувати регулярне оновлення наборів. Львівщина демонструє вищий рівень такої спроможності завдяки багаторівневій портальній моделі, тоді як Івано-Франківська область загалом характеризується слабшою інституціоналізацією відкритих даних, попри наявність окремих успішних локальних практик. Теоретично це означає, що інституційна спроможність у сфері відкритих даних має вимірюватися не лише кількістю наборів, а комбінацією організаційної сталості, інфраструктурної забезпеченості та технічної придатності даних до повторного використання.

Окремим виміром вищого рівня інституційної зрілості є API. Якщо базова публікація файлів забезпечує відкритість у форматі завантаження, то API фіксує перехід до моделі «дані як сервіс», за якої дані можуть автоматизовано використовуватися, інтегруватися в сервіси, аналітичні модулі та продукти реального часу. За результатами інвентаризації, у Львова зафіксовано 18 API, у Коломиї – 9, у Львівської обласної ради – 1, у Дрогобича – 1, тоді як для Івано-Франківської міської ради API-наборів у вибірці не виявлено. Ці результати підтверджують, що API слід розглядати не як другорядну технічну опцію, а як індикатор зрілої моделі відкритих даних, у якій публікація переходить від формальної відкритості до функціонального включення даних у ширші цифрові процеси. У цьому сенсі відмінність між файлами та API відображає відмінність між базовим оприлюдненням і сервісною моделлю даних. Актуальність такого підходу узгоджується і з сучасними європейськими трендами, де окрему увагу приділяють повторному використанню, API та практичній цінності наборів [2].

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження, можна констатувати, що реальна ефективність політики відкритих даних на рівні територіальних громад визначається фактичною організаційною та технологічною спроможністю, а не лише формальним виконанням нормативних вимог чи приєднанням до міжнародних ініціатив. Попри високий загальнодержавний рівень зрілості відкритих даних в Україні, який сягає 97,1%, на локальному рівні спостерігається суттєва нерівномірність впровадження цієї політики та виразний розрив між формальною присутністю розпорядників на державному порталі й фактичною практикою оприлюднення інформації. Аналіз свідчить, що інституційна спроможність є комплексною здатністю публічних інституцій підтримувати публікацію даних як постійний, технологічно забезпечений управлінський процес, де ключову роль відіграє саме розвиток локальної цифрової інфраструктури. Доведено, що багаторівнева портальна модель, яка поєднує центральний і місцеві ресурси, є найбільш оптимальною для забезпечення підзвітності та регулярності оновлення наборів, оскільки локальні портали часто виступають основним середовищем для системної публікації, стандартизації та уніфікації даних. Окремим індикатором високої інституційної зрілості виступає впровадження API, що фіксує перехід від базової моделі «дані як файл» до функціональної моделі «дані як сервіс», що чітко простежується на прикладі успішних кейсів Львова та Коломиї. Таким чином, досвід Львівщини та окремих громад Івано-Франківщини підтверджує, що розбудова власної цифрової інфраструктури та сервісних інструментів є необхідною умовою для подолання існуючих розривів і переходу до підзвітного та ефективного публічного управління.

ЛІТЕРАТУРА:

1. International Open Data Charter Government Adopters. URL: https://opendatacharter.org/government-adopters/.

2. Publications Office of the European Union (2025) Open Data Maturity Report. URL: https://data.europa.eu/sites/default/files/2025-12/2025_odm_report_5.pdf.

3. Львівська обласна рада Портал відкритих даних Львівщини. URL: https://data.loda.gov.ua.

4. Дрогобицька міська рада Портал відкритих даних м. Дрогобич. URL: https://opendata.drohobych-rada.gov.ua.

5. Коломийська міська рада Портал відкритих даних м. Коломия. URL: https://dani.kolrada.gov.ua.

6. Львівська міська рада Портал відкритих даних м. Львова. URL: https://opendata.city-adm.lviv.ua.

7. Міністерство цифрової трансформації України Портал відкритих даних України. URL: https://data.gov.ua.

8. Кабінет Міністрів України (2015) Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних : Постанова від 21 вересня 2025 р. № 835. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1151-2025-%D0%BF#n10

REFERENCES:

1. International Open Data Charter (n.d.) Government adopters. URL: https://opendatacharter.org/government-adopters/
2. Publications Office of the European Union (2025) Open data maturity report. URL: https://data.europa.eu/sites/default/files/2025-12/2025_odm_report_5.pdf
3. Lvivska oblasna rada (n.d.) Portal vidkrytykh danykh Lvivshchyny. URL: https://data.loda.gov.ua/
4. Drohobytska miska rada (n.d.) Portal vidkrytykh danykh m. Drohobych. URL: https://opendata.drohobych-rada.gov.ua/
5. Kolomyiska miska rada (n.d.) Portal vidkrytykh danykh m. Kolomyia. URL: https://dani.kolrada.gov.ua/
6. Lvivska miska rada (n.d.) Portal vidkrytykh danykh m. Lvova. URL: https://opendata.city-adm.lviv.ua/
7. Ministerstvo tsyfrovoi transformatsii Ukrainy (n.d.) Portal vidkrytykh danykh Ukrainy. URL: https://data.gov.ua/
8. Kabinetu ministriv Ukrainy (2015) Pro zatverdzhennia Polozhennia pro nabory danykh, yaki pidliahaiut oprylіudnenniu u formi vidkrytykh danykh : Postanova vid 10 veresen 2025 r. № 835. Redaktsiia vid 10.09.2025. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1151-2025-%D0%BF#n10

Institutional capacity of open data: regional dimension and digital infrastructure

Kurus Taras

Postgraduate Student at the Department of Political Science
Vasyl Stefanyk Carpathian National University
Shevchenka str., 57, Ivano-Frankivsk, Ukraine
ORCID: 0009-0007-8167-2683

Strutynska Tetiana Zinoviivna

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor at the Department of International Relations
Vasyl Stefanyk Carpathian National University
Shevchenka str., 57, Ivano-Frankivsk, Ukraine
ORCID: 0000-0003-3328-628X

The article investigates the institutional capacity of local self-government bodies in the field of open data through a comparative analysis of the Lviv and Ivano-Frankivsk regions. The relevance of the research is driven by Ukraine's high level of open data maturity (97.1% according to the Open Data Maturity assessment), which stands in contrast to the uneven implementation of this policy at the local level and varying degrees of its practical realization in territorial communities. The study emphasizes that institutional capacity in this area is manifested not only in formal compliance with data publication requirements but also in the ability to ensure their systemic publication. This is reflected in the actual content of portals, the concentration of datasets, and the availability of infrastructural tools, particularly local portals and APIs. The research results attest to a systemic gap between the formal presence of data custodians on the Unified State Open Data Web Portal and the actual practice of dataset populating. A concentration of activity was identified in specific communities (notably Kolomyia, Lviv, and Drohobych), which is due to the operation of their own local open data portals and a more developed organizational infrastructure. It is shown that local portals serve as a key environment for systemic publication and coordination of data disclosure processes, providing a higher level of consistency and manageability. Particular attention is paid to the analysis of APIs as an indicator of the transition from a «data-as-file» model to a «data-as-service» model, which expands the possibilities for automated data use and its integration into digital services. The study proves that a multi-level portal model, combining central and local resources, contributes to increasing accountability, regularity of publication, and overall institutional maturity in the open data ecosystem. It is substantiated that the development of local digital infrastructure and the implementation of APIs are key conditions for increasing the efficiency of open data policy at the level of territorial communities.

Key words: *institutional capacity, open data, digital infrastructure, public administration, territorial communities, API, open data portal, digital transformation, e-democracy.*

Дата першого надходження статті до видання: 19.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

Лагутін Микита Романович

Партійний дискурс щодо національного інтересу (на прикладі аналізу програм парламентських політичних партій)

УДК 323.1 (477)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-2.12

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Лагутін Микита Романович
аспірант кафедри політичних наук і права
ДВНЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна
ORCID: 0009-0004-5353-1195

Статтю присвячено дослідженню партійного дискурсу щодо національного інтересу. На прикладі аналізу програм парламентських політичних партій визначено складники сучасного партійного дискурсу щодо національного інтересу України. В умовах пропорційної виборчої системи та парламентсько-президентської форми правління саме політичні партії стають інститутом, який формує, презентує та реалізує національний інтерес. У програмах політичних партій визначається сутність національного інтересу та механізми його реалізації. Метою статті є визначення сутності партійного дискурсу щодо національного інтересу. Внаслідок виборів 2019 року до Верховної Ради України потрапило п'ять політичних партій та блоків: «Слуга народу», «Європейська Солідарність», «Батьківщина», «Голос» та «ОПЗЖ». Передвиборчі програми саме цих суб'єктів виборчого процесу стали предметом дослідження. Основою дослідження виступає теорія дискурсивного інституціоналізму, також використано загальнонаукові методи (аналізу та синтезу, індукції та дедукції, узагальнення тощо) та метод дискурс-аналізу. Дискурсивний інституціоналізм зосереджується на тому, як дискурс політичних партій конструює національний інтерес. Дискурсивний інституціоналізм фокусується на ролі ідей, дискурсів та комунікації у створенні, функціонуванні та зміні інститутів. Тобто, використання цього методу дозволяє дослідити увесь процес формування національного інтересу – від пропозицій та ідей різних суспільних груп до створення нових інститутів задля реалізації та захисту національного інтересу. За допомогою методу дискурс-аналізу визначено основні положення дискурсу парламентських партій щодо національного інтересу.

В Україні сформувався дискурс політичних партій щодо національного інтересу, який презентовано в Верховній Раді України партіями-переможницями парламентських виборів 2019 року «Слуга народу», «Європейська Солідарність», «Батьківщина», «Голос».

До основних складників національного інтересу партійного дискурсу відносяться: 1) «Слуга народу»: мир і безпека, боротьба із корупцією, технологічні новації («Держава в смартфоні»), економічний розвиток; 2) «Європейська Солідарність»: європейська та євроатлантичні інтеграція, забезпечення обороноздатності країни, підтримка армії, захист національної ідентичності в умовах глобалізації (гасло «Армія. Мова. Віра»); 3) «Батьківщина»: впровадження принципів соціальної справедливості, збереження людського капіталу, протидія російській агресії, негайний вступ до НАТО, перемога над корупцією та люстрація, доступність освіти та медицини; 4) «Голос»: людина в центрі держави, найпочесніші професії – вчитель, військовослужбовець та суддя, деолігархізація, розвиток високотехнологічної економіки, е-урядування, впровадження стандартів НАТО, інтеграція до ЄС.

Ключові слова: *національний інтерес, національна безпека, політичний дискурс, політика, парламент, партії, партійний дискурс, політичні процеси, політична комунікація, політичні інститути.*

Вступ. У сучасній політичній демократичній системі визначальна роль належить політичним партіям. Саме партії є одним із головних інститутів політичного представництва, який покликаний виражати та захищати інтереси різних соціальних груп.

Слід погодитись із наступним визначенням: «Сучасна політична партія представляє собою організоване об'єднання політично активних громадян, які борються за владу з метою реалізації інтересів, потреб, цілей різних соціальних спільнот. Дійсно, що політичні партії є найважливішим компонентом політичного управління, такою собі ланкою, яка об'єднує громадян з інституціональними структурами публічної влади. Їх розглядають на основі важливого компоненту всієї політичної системи, колективної форми організації та інституалізації соціальної активності населення, фактору формування та вираження суспільної думки, настанов різних груп населення» [3, с. 38].

В Україні де-юре створено усі необхідні умови для становлення демократичної партійної системи – від впровадження Виборчого кодексу, який закріпив пропорційну електоральну модель з відкритими партійними списками до визначеного конституцією України парламентсько-президентської форми правління. Зокрема, у Виборчому кодексі визначено, що парламентські вибори в Україні відбуваються на засадах пропорційної системи за єдиними списками кандидатів у депутати у загальнодержавному виборчому окрузі, з яких формуються регіональні виборчі списки кандидатів у депутати

від партій [1]. Це дозволяє визначити політичні партії в якості основного суб'єкта виборчого процесу.

Новітні тренди у розвитку партійної системи свідчать про поступовий перехід партій від ідеологічних та національно-класових (соціально-класових) до масових партій, які діють за принципом «партія для всіх». У партійних програмах можуть поєднуватись ідеологічні положення лібералізму, соціалізму та консерватизму, що не заважає під час виборів отримувати підтримку громадян. Також відзначимо порушення зв'язку між партійними вподобаннями різних груп виборців, їх голосуванням за певні партії та соціально-класовим становищем індивідів [3].

В умовах пропорційної виборчої системи та парламентсько-президентської форми правління саме політичні партії стають інститутом, який формує, презентує та реалізує національний інтерес. У програмах політичних партій визначається сутність національного інтересу та механізми його реалізації. Усе вищезазначене безперечно свідчить про актуальність дослідження партійного дискурсу щодо національного інтересу.

Публічна презентація інтересів великих соціальних груп відбувається у стінах парламенту. Завданням політичних партій виступає захист інтересів виборців на загальнонаціональному рівні та, водночас, спільна діяльність щодо вироблення публічної політики на основі уявлень про суспільний (національний) інтерес.

В умовах російсько-української війни формування національного інтересу, його презентація у публічному просторі та реалізація у внутрішній та зовнішній політиці стає головною місією парламентських політичних партій.

Мета та завдання. Метою статті є визначення сутності партійного дискурсу щодо національного інтересу. Мета статті обумовила необхідність вирішення наступних дослідницьких завдань: 1) визначити сутність та основні теоретичні підходи до інтерпретації національного інтересу; 2) обґрунтувати роль партій та партійного дискурсу у процесі комунікативного формування національного інтересу; 3) дослідити передвиборчі програми парламентських політичних партій задля окреслення їх розуміння національного інтересу. Внаслідок виборів 2019 року до Верховної Ради України потрапило п'ять політичних партій та блоків: «Слуга народу», «Європейська Солідарність», «Батьківщина», «Голос» та «ОПЗЖ». Передвиборчі програми саме цих суб'єктів виборчого процесу стали предметом дослідження.

Методи дослідження. Основою дослідження виступає теорія дискурсивного інституціоналізму (В. Шмідт, ін.), також використано загальнонаукові методи (аналізу та синтезу, індукції та дедукції, узагальнення тощо) та метод дискурс-аналізу. Дискурсивний інституціоналізм зосереджується на тому, як дискурс політичних партій конструює національний інтерес. Він дозволяє визначити коло суб'єктів дискурсивного формування національного інтересу. Водночас, евристичний потенціал дискурсивного інституціоналізму не обмежується визначенням ролі партій (чи інших інститутів) у формуванні національного інтересу. Цей підхід дозволяє розширити розуміння самого процесу комунікативного утворення уявлень щодо національного інтересу, визначити громадян його активними учасниками. Солідаризуємось із наступною думкою: «На противагу іншим науковим підходам, неоінституціоналізм акцентує увагу на ролі інститутів у формуванні політичних процесів і змін, а також, на відміну від старого інституціоналізму, розглядає інститути не тільки як сукупність формальних правил, таких як закони, конституції чи державні органи, а й неформальних норм, зокрема суспільних цінностей, традицій чи практик, що визначають поведінку політичних акторів і структурують динаміку політичних реформ, стабільності чи криз. У центрі неоінституціоналізму лежить ідея, що інститути створюють «правила гри», які обмежують або спрямовують дії індивідів, груп чи організацій, формуючи траєкторію політичних змін у державі» [4, с. 306].

Серед дослідників партійного дискурсу в Україні слід відзначити В. Войтківа, Т. Гончарук-Чолач, А. Кройтора, Г. Малкіну, С. Наумкіну, С. Пшизову, А. Тимофеєву, Ю. Шведу, Е. Щербенка, ін.

Дискурсивний інституціоналізм фокусується на ролі ідей, дискурсів та комунікації у створенні, функціонуванні та зміні інститутів. Тобто, використання цього методу дозволяє дослідити увесь процес формування національного інтересу – від пропозицій та ідей різних суспільних груп до створення нових інститутів задля реалізації та захисту національного інтересу.

За допомогою методу дискурс-аналізу визначено основні положення дискурсу парламентських партій щодо національного інтересу, а також широкий соціокультурний, політичний та електоральний контекст формування національного інтересу, приховані значення та маніпулятивні елементи, які містяться у партійних програмах щодо національного інтересу. Варто погодитись із тим, що «Функціонуванням політичного дискурсу в суспільстві займаються різні напрями дискурс-аналізу, серед котрих – критичний дискурс-аналіз, дескриптивний, соціолінгвістичний дискурс-аналіз, кросдискурс-аналіз, а також численні школи аналізу, сформовані в різних країнах. Розбіжності в методах зумовлюють неоднакові погляди на сферу дії дискурсу (формують вони соціальне чи складаються з елементів соціального), і на те, який, власне, дискурс потрібно досліджувати (повсякденний або абстрактніший)» [6, с. 171].

У процесі дослідження дискурсу парламентських партій щодо національного інтересу дискурс-аналіз

дозволяє виокремити суспільний інтерес від приватних чи вузькогрупових інтересів.

Результати. Під час російсько-української війни дискурс щодо основних положень та аспектів національного інтересу та національної безпеки України (як основної складової національного інтересу в умовах війни) зазнав суттєвих змін. Натомість, фундаментальні положення дискурсу щодо національного інтересу було визначено у період з 2014 по 2019 роки, а під час президентських та парламентських виборів вони кристалізувались у програмах кандидатів та партій. Зокрема, суспільний консенсус щодо базових цінностей та складників національного інтересу було підтверджено на парламентських виборах 2019 року. Йдеться про визначення національного інтересу через демократію та боротьбу із корупцією, безпеку, європейську та євроатлантичну інтеграцію, забезпечення інституційної спроможності держави. Слід відзначити акцент на європейську та євроатлантичну інтеграцію у передвиборчих програмах партій «Слуга народу», «Європейська солідарність», «Голос». Це дало змогу ідентифікувати їх як лідерів євроінтеграційного рейтингу.

Погодимось: «Партії «Голос», «Європейська солідарність» та «Слуга народу» мають найбільш проєвропейські передвиборчі програми, зорієнтовані на реформи в рамках Угоди про асоціацію. Аутсайдерами євроінтеграційного рейтингу стали «Радикальна партія Олега Ляшка» та «Опозиційна платформа – За Життя»… Експерти констатують, що євроінтеграційний курс та/або членство в ЄС підтримує більшість політичних сил, шість з десяти. Та чітку позицію щодо членства в ЄС мають три прохідні до парламенту партії – «Голос», «Європейська солідарність» та «Батьківщина». Лідер перегонів «Слуга народу» не згадує про європейську інтеграцію. Разом із тим тільки «Слуга народу», «Батьківщина» та «Європейська солідарність» говорять у свої програмах про необхідність виконання Угоди про асоціацію» [2].

У цілому, політичний дискурс щодо національного інтересу є одним із основних у комунікативному просторі сучасних держав. Цей дискурс є самодостатньою структурною одиницею, особливе місце у ньому посідає дискурс політичних партій. Водночас, враховуючи «лідерський» тип політичних партій в Україні та специфіку парламентських виборів 2019 року, які відбулись після перемоги В. Зеленського у президентській кампанії, відзначимо зв'язок та взаємний вплив між партійним, виборчим та суспільним дискурсом щодо національного інтересу.

Слід безумовно погодитись із тим, що ця тема активно експлуатується українськими політиками: «Тема національних інтересів належить до тих, які досить інтенсивно експлуатуються в публічній політиці України. Важко знайти політика, який у публічній комунікації не висловлювався б з приводу національних інтересів. Посилання на національні інтереси політичними акторами здійснюється з найрізноманітнішими цілями: для підкреслення значущості ініційованих тем та лобійованих рішень; мобілізації публічної уваги; маніпуляції громадською думкою; для дискредитації опонентів та ще в багатьох інших випадках» [7, с. 340].

Під час виборчої кампанії 2019 року у процесі формування партійного дискурсу активно використовувались інтернет-комунікації та технології мобільного зв'язку. Це створило нові умови внутрішньопартійних та електоральних дискусій. Партійний дискурс щодо національного інтересу формується в умовах переходу від моделі традиційних медіа до панування соціальних мереж. Розвиваються нові політичні технології впливу на громадську думку, які мають інтерактивний характер та враховують активну позицію громадян щодо коментування, репостів та обговорення у групах партійних позицій щодо національного інтересу. До партійного дискурсу залучають блогери, партіями створюються «ботоферми» з метою дискредитації опонентів та конструювання штучного ефекту «народної підтримки».

Солідаризуємось із визначенням наступних трансформацій партійного дискурсу, обумовлених цифровізацією політичних та соціальних відносин: «1) долучення партій до мережі Інтернет не змінює суті політики і політичних партій; 2) мережа Інтернет урівнює можливості великих і малих партій, дозволяючи останнім без наявності ресурсної бази (кадри, фінанси, ін.) отримувати значимі електоральні результати; 3) партії трансформуються організаційно і діють, враховуючи особливості інформаційної мережі, тобто вони фактично перетворюються в мережеві партії. Таке переміщення в інформаційний простір пов'язане зі змінами основних акцентів у діяльності політичних партій, яка в основному спрямовується на збір та обробку персональних даних виборців, розповсюдження політичної реклами в інтернеті, розбудову діджитал команд партій, залучення фінансових ресурсів шляхом краудфандингу, комунікацію з виборцями в соціальних мережах» [5, с. 194].

З урахуванням процесів цифровізації у програмі політичної партії «Слуга народу» одним із головних аспектів національного інтересу визначається інформаційна безпека та реалізація концепції «Держава в смартфоні». У програмі партії відзначено необхідність переведення максимально можливої кількості державних послуг в онлайн.

До основних складників національного інтересу у програмі партії «Слуга народу» віднесено: 1) очищення влади, формування оновленої та відповідальної влади («Скасуємо недоторканність народних депутатів, запровадимо механізм відкликання депутатів, які втратили довіру виборців, створимо

механізм народного вето на щойно ухвалені закони, запровадимо механізми впливу громадян на рішення влади через референдуми, запровадимо вибори за пропорційною системою з відкритими списками та електронне голосування, проведемо децентралізацію влади відповідно до європейських норм, позбавимо власників медіа можливості впливати на те, що говорять чи пишуть журналісти); 2) знищення системної корупції; 3) безпека і оборона (встановимо видатки на оборону в розмірі не менше 5% ВВП, відновимо реформування Збройних сил за стандартами НАТО, децентралізуємо та демонополізуємо оборонні держзакупівлі**);** 4) ухвалимо закони, необхідні для виконання Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС і розширення співпраці з Євросоюзом і НАТО; 5) Справедливий, незалежний і доступний суд; 6) Реформа правоохоронних органів; 7) Економічна стратегія; 8) Найкращі умови для бізнесу; 9) Реформування соціальної сфери; 10) Інноваційна економіка; 11) енергетика й тарифоутворення; 12) інфраструктура; 13) захист довкілля; 14) освіта і наука; 15) доступна медицина; 16) національна ідентичність і громадянська злагода [10].

У програмі «Європейської Солідарності», гаслом якої є «Армія. Мова. Віра», визначається національний інтерес як поєднання європейської та євроатлантичної інтеграції з захистом та розвитком української національної ідентичності. Відзначимо, що сама програма налічує 25 сторінок та містить звіт про виконання попередньої програми партії 2015 року. Програму побудовано як відповідь на виклики сучасності. Відповідно, серед викликів та загроз для національного інтересу України відзначено: 1) епоху глобалізації, яка утворює нові можливості та, водночас посилює загрозу з боку тоталітарних режимів, розмиває національну ідентичність, веде до нових конфліктів; 2) задля подолання загроз для національної ідентичності необхідна консолідація суспільства на основі цінностей солідарності та взаємодопомоги. Окремо відзначено європейську солідарність, як консолідацію демократичного суспільства вільних та відповідальних громадян, здатних об'єднуватись заради захисту власних цінностей та добробуту своєї країни; 3) у програмі визначено ідеологію партії, в основі якої ідея солідарності та вибір європейської й євроатлантичної інтеграції; 4) у програмі поєднується інноваційний розвиток економіки та необхідність збереження традиційних цінностей суспільства – національної культури, історичних традицій, сімейних цінностей тощо [12].

Національний інтерес у програмі політичної партії «Батьківщина» під назвою «Новий курс» [9] полягає у дотриманні принципів соціальної справедливості, збереженні людського капіталу, доступної освіти та медицини. Загрозою національній безпеці та рішенням, яке не відповідає національному інтересу у «Батьківщині» визначають створення ринку землі. У програмі відзначено необхідність нової стратегії миру, нової соціальної доктрини, нової молодіжної політики та нової економічної стратегії.

Наведемо цитату: «Стратегічна мета партії «Батьківщина» – це справедлива соціальна Україна, в якій кожна людина зможе заробити на гідне життя своєї сім'ї, отримувати достойну стипендію та пенсію, яка забезпечить безтурботну старість. Ми не допустимо перекладання всього фінансового тягаря за ситуацію в державі на плечі простих людей. Ми не допустимо, щоб сьогодні прикривали війною нездатність влади дати людям належний рівень життя… Українці вибороли своє право на європейське майбутнє під час Майдану і сьогодні зі зброєю в руках його захищають. Україна має стати невід'ємною частиною об'єднаної Європи. Партія «Батьківщина» буде робити все можливе, щоб домогтися повноправного членства України в Європейському Союзі вже у найближчій перспективі» [8].

Для партії «Голос» національний інтерес полягає у антикорупційних реформах, прозорості дій влади та курсі на європейську інтеграцію. У розділі програми під назвою «Держава для людини, а не громадянин для чиновника» зазначається: «Держава – це не бюрократія, чиновники та політика. Держава – це люди, ми з вами. В Україні держава підтримує освіту і медицину, існує ціла система соціальної підтримки та пенсій – на все це витрачається майже половина всіх державних видатків у країні. Але цей шалений ресурс використовується нерозумно та неефективно, без урахувань реальних потреб конкретних живих людей… Ми прагнемо змінити соціальну сферу в Україні, для цього зробимо політику якіснішою, раціональнішою. Ми застосуємо сучасні цифрові технології та європейські підходи до управління» [11].

Окрему увагу у програмі партії «Голос» приділено подоланню олігархічного впливу на шляху українського суспільства до багатства. У розділі програми під назвою «Ми станемо багатшими» зазначається: Україна – країна, що має достатній потенціал, аби стати сучасною європейською державою, забезпечити гідний рівень життя своїх громадян. Українці – технологічна нація з достатньо високим рівнем освіти. Ми здатні побудувати потужну високотехнологічну економіку, нового «східноєвропейського тигра». На заваді цьому ривку стоять кілька олігархічних кланів, які контролюють значну частину економіки та державного апарату. Допоки олігархію в Україні не знищено як явище, ми не зможемо досягти економічного прориву і стати багатою країною. Саме тому ключовою нашою ініціативою буде масштабна деолігархізація економіки України. Олігархи мають стати звичайними бізнесменами» [11].

У сучасних умовах партійний дискурс щодо національного інтересу відзначається консенсусом усіх парламентських партій щодо підтримки ЗСУ, перемоги в російсько-українській війні, європейської інтеграції, забезпечення безпеки у різних сферах, заборони проросійських партій тощо. Водночас, тривають дискусії щодо мобілізаційної політики, антикорупційних кампаній у медіа, моделі телемарафону «Єдині новини». Необхідно враховувати також високий суспільний запит на оновлення парламенту, пошук нових політичних сил, які здатні репрезентувати національний інтерес у Верховній раді України.

Висновки. Відтак, підсумовуючи результати даного дослідження, слід відзначити наступне. В Україні сформувався дискурс політичних партій щодо національного інтересу, який презентовано в Верховній Раді України партіями-переможницями парламентських виборів 2019 року «Слуга народу», «Європейська Солідарність», «Батьківщина», «Голос».

До основних складників національного інтересу партійного дискурсу відносяться: 1) «Слуга народу»: мир і безпека, боротьба із корупцією, технологічні новації («Держава в смартфоні»), економічний розвиток; 2) «Європейська Солідарність»: європейська та євроатлантичні інтеграція, забезпечення обороноздатності країни, підтримка армії, захист національної ідентичності в умовах глобалізації (гасло «Армія. Мова. Віра»); 3) «Батьківщина»: впровадження принципів соціальної справедливості, збереження людського капіталу, протидія російській агресії, негайний вступ до НАТО, перемога над корупцією та люстрація, доступність освіти та медицини; 4) «Голос»: людина в центрі держави, найпочесніші професії – вчитель, військовослужбовець та суддя, деолігархізація, розвиток високотехнологічної економіки, е-урядування, впровадження стандартів НАТО, інтеграція до ЄС.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Виборчий кодекс України: Закон України від 19.12.2019 № 396-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text

2. «Голос», «Європейська солідарність» та «Слуга народу» потрапили у трійку лідерів євроінтеграційного рейтингу програм політичних партій. *Громадський простір*. 18 липня 2019 року. URL: https://www.prostir.ua/?news=holos-evropejska-solidarnist-ta-sluha-narodu-potrapyly-u-trijku-lideriv-jevrointehratsijnoho-rejtynhu-prohram-politychnyh-partij

3. Гончарук-Чолач Т., Джугла Н., Чигур Р. Тенденції розвитку політичних партій на сучасному етапі. *Грані.* 2021. Том 24. № 12. URL: https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/1727/1698

4. Кавецький О. Неоінституціоналізм як методологія дослідження внутрішньополітичних трансформацій. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії.* 2025. Випуск 60. С. 305–310. URL: https://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/60_2025/38.pdf

5. Копинець Ю. Ю. Вплив сучасних тенденцій розвитку партійних систем країн Європейського Союзу на еволюцію та функціонування партійної системи України: дис. … канд. політ. наук: 23.00.02. Ужгород, 2021. 269 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/11/dis_kopynets.pdf

6. Кривенко С. Дискурс-аналіз політичних процесів: різноманітність підходів. *Вісник* Львівського університету. *Серія філософсько-політологічні студії*. 2014. Випуск 4. С. 170-176. URL: https://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/4_2016/21.pdf

7. Лісничук О. Дискурс національних інтересів України як об'єкт політичного дослідження. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2010. Випуск 47. С. 340-349. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/lisnychuk_dyskurs.pdf

8. Передвиборна програма партії «Батьківщина». *LB.ua.* URL: https://lb.ua/news/2019/06/12/429431_peredviborcha_programa_partii.html

9. Передвиборна програма партії «Батьківщина». URL: https://ba.org.ua/programm/

10. Передвиборна програма партії «Слуга Народу». URL: https://sluga-narodu.com/program/

11. Програма партії Голос. URL: https://goloszmin.org/program/state-for-human

12. Програма політична партія «Європейська Солідарність» URL: http://eurosolidarity.org/wp-content/uploads/2020/02/Programa_31_05_2019.pdf

REFERENCES:

1. Vyborchyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 19.12.2019 № 396-IX (2019) [Electoral Code of Ukraine: Law of Ukraine dated December 19, 2019 No. 396-IX]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text [in Ukrainian].

2. "Holos", "Yevropeiska solidarnist" ta "Sluha narodu" potrapyly u triiku lideriv yevrointehratsiinoho reitynhu prohram politychnykh partii (2019) ["Holos", "European Solidarity" and "Servant of the People" ranked among the top three in the European integration rating of party programs]. *Hromadskyi prostir*, July 18 [in Ukrainian].

3. Honcharuk-Cholach, T., Dzhuhla, N., Chyhur, R. (2021). Tendentsii rozvytku politychnykh partii na suchasnomu etapi [Trends in the development of political parties at the present stage]. *Hrani*, vol. 24, no. 12 [in Ukrainian].

4. Kavetskyi, O. (2025). Neoinstytutsionalizm yak metodolohiia doslidzhennia vnutrishnopolitychnykh transformatsii [Neo-institutionalism as a methodology for studying domestic political transformations]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filosofsko-politolohichni studii*, iss. 60, pp. 305–310 [in Ukrainian].

5. Kopyntets, Yu. Yu. (2021). Vplyv suchasnykh tendentsii rozvytku partiinykh system krain Yevropeiskoho Soiuzu na evoliutsiiu ta funktsionuvannia partiinoi systemy Ukrainy [Influence of modern trends in the development of party systems in EU countries on the evolution and functioning of the party system of Ukraine]. Candidate's thesis. Uzhhorod [in Ukrainian].

6. Kryvenko, S. (2014). Dyskurs-analiz politychnykh protsesiv: riznomanitnist pidkhodiv [Discourse analysis of political processes: diversity of approaches]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filosofsko-politolohichni studii*, iss. 4, pp. 170–176 [in Ukrainian].

7. Lisnychuk, O. (2010). Dyskurs natsionalnykh interesiv Ukrainy yak obiekt politychnoho doslidzhennia [Discourse of national interests of Ukraine as an object of political research]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*, iss. 47, pp. 340–349 [in Ukrainian].

8. Peredvyborna prohrama partii "Batkivshchyna" (2019) [Election program of the "Batkivshchyna" party]. *LB.ua*. Available at: https://lb.ua/news/2019/06/12/429431_peredviborcha_programa_partii.html [in Ukrainian].

9. Peredvyborna prohrama partii "Batkivshchyna" (2019) [Election program of the "Batkivshchyna" party]. LB.ua. Available at: https://ba.org.ua/programm/ [in Ukrainian].

10. Peredvyborna prohrama partii "Sluha Narodu" (n.d.) [Election program of the "Servant of the People" party]. Available at: https://sluga-narodu.com/program/ [in Ukrainian].

11. Prohrama partii "Holos" (n.d.) [Program of the "Holos" party]. Available at: https://goloszmin.org/program/state-for-human [in Ukrainian].

12. Prohrama politychnoi partii "Yevropeiska Solidarnist" (2019) [Program of the "European Solidarity" political party]. Available at: http://eurosolidarity.org/wp-content/uploads/2020/02/Programa_31_05_2019.pdf [in Ukrainian].

Party discourse on national interest (based on the analysis of parliamentary political party programs)

Lagutin Mykyta Romanovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science and Law
State Higher Educational Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky"
Staroportofrankivska str., 26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0004-5353-1195

The article is devoted to the study of party discourse regarding national interest. Through the analysis of the programs of parliamentary political parties, the components of the modern party discourse regarding the national interest of Ukraine are determined. Under the conditions of a proportional electoral system and a parliamentary-presidential form of government, it is political parties that become the institution that forms, presents, and realizes the national interest. The essence of the national interest and the mechanisms for its realization are defined in the programs of political parties. The purpose of the article is to determine the essence of party discourse regarding the national interest.

As a result of the 2019 elections, five political parties and blocs entered the Verkhovna Rada of Ukraine: "Servant of the People", "European Solidarity", "Batkivshchyna", "Holos". The election programs of these particular subjects of the electoral process became the subject of the research. The study is based on the theory of discursive institutionalism; general scientific methods (analysis and synthesis, induction and deduction, generalization, etc.) and the method of discourse analysis were also used. Discursive institutionalism focuses on how the discourse of political parties constructs the national interest. Discursive institutionalism emphasizes the role of ideas, discourses, and communication in the creation, functioning, and change of institutions. That is, the use of this method allows for the exploration of the entire process of forming the national interest — from the proposals and ideas of various social groups to the creation of new institutions aimed at the realization and protection of the national interest. Using the method of discourse analysis, the main provisions of the discourse of parliamentary parties regarding the national interest have been identified.

In Ukraine, a discourse of political parties regarding the national interest has been formed, which is presented in the Verkhovna Rada of Ukraine by the winning parties of the 2019 parliamentary elections: "Servant of the People", "European Solidarity", "Batkivshchyna", and "Holos".

The main components of the national interest in party discourse include: 1) "Servant of the People": peace and security, the fight against corruption, technological innovations ("State in a smartphone"), economic development; 2) "European Solidarity": European and Euro-Atlantic integration, ensuring the country's defense capability, supporting the army, protecting national identity in the context of globalization (the slogan "Army. Language. Faith"); 3) "Batkivshchyna": implementation of the principles of social justice, preservation of human capital, countering Russian aggression, immediate accession to NATO, victory over corruption and lustration, accessibility of education and medicine; 4) "Holos": placing the individual at the center of the state, identifying the most honorable professions as a teacher, a military serviceman, and a judge, de-oligarchization, development of a high-tech economy, e-government, implementation of NATO standards, integration into the EU.

Key words: *national interest, national security, political discourse, politics, parliament, parties, party discourse, political processes, political communication, political institutions.*

Дата першого надходження статті до видання: 11.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

Мадрига Тетяна Богданівна

Локальна самоорганізація як політичний механізм забезпечення стійкості територіальних громад України в умовах воєнного стану

УДК 323.2:355.01(477)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-2.13

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Мадрига Тетяна Богданівна
докторантка кафедри політичних наук Карпатського національного університету імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, Україна
ORCID: 0000-0001-7761-9811

Стаття присвячена дослідженню локальної самоорганізації як політичного механізму забезпечення стійкості територіальних громад України в період повномасштабної російсько-української війни. В умовах суттєвого послаблення інституційної спроможності держави волонтерські ініціативи та громадянська активність набувають ознак неформальних інституцій, що частково заміщують або доповнюють функції публічного управління.

Проаналізовано механізми функціонування локальної самоорганізації в різних безпекових контекстах через порівняльне дослідження регіональних кейсів – Київської, Івано-Франківської, Харківської та Херсонської областей. Застосовано порівняльний кейс-метод, контент-аналіз нормативних документів, аналіз вторинних даних та теоретичний синтез концепцій мережевого врядування, соціального капіталу і суспільної стійкості.

Результати дослідження засвідчують, що тип і характер локальної самоорганізації детермінується передусім безпековим контекстом регіону.

Порівняльний аналіз регіональних кейсів дозволяє виявити спільну закономірність: локальна самоорганізація функціонує через три ключові канали впливу – участь у прийнятті рішень, вплив на розподіл ресурсів та формування політичного порядку денного. Це трансформує волонтерські ініціативи з акторів громадянського суспільства у повноцінних суб'єктів публічної політики на локальному рівні, що відповідає концепціям мережевого врядування (network governance) та співуправління (co-governance).

Обґрунтовано необхідність інституціоналізації волонтерського сектору через цільові програми органів місцевого самоврядування, механізми публічних консультацій та правового захисту волонтерів, які діють в умовах активних бойових дій.

Ключові слова: *локальна самоорганізація, волонтерство, територіальна громада, стійкість, воєнний стан, публічне управління, мережеве врядування, громадянське суспільство, соціальний капітал.*

Вступ. Повномасштабна агресія російської федерації проти України, розпочата 24 лютого 2022 року, суттєво загострила проблему інституційної спроможності держави, яка в умовах різкого зростання безпекових, гуманітарних і соціальних викликів функціонує під надмірним навантаженням. За цих обставин локальна самоорганізація актуалізується як один із ключових політичних механізмів забезпечення стійкості територіальних громад в умовах інституційної нестачі. Вона постає як форма суспільної відповіді на обмеженість ресурсів і недостатню швидкість реагування державних інституцій. Водночас локальна самоорганізація не виступає альтернативою державному управлінню, а виконує компенсаторну та підсилюючу функції, доповнюючи діяльність органів влади й забезпечуючи гнучкість та оперативність реагування на кризові ситуації.

Важливим проявом локальної самоорганізації в умовах війни є стрімке зростання волонтерського руху, який набув ознак масового суспільного явища. Зокрема, у перші дні повномасштабного вторгнення було створено понад 1700 нових волонтерських організацій [24], що свідчить про надзвичайно високий мобілізаційний потенціал українського суспільства. Волонтерська діяльність охопила всі соціальні групи та регіони, включаючи прифронтові території, де вона виконувала критично важливі функції забезпечення населення продовольством, ліками та засобами першої необхідності.

Поширення цих практик має системний характер і вказує на формування мережевої моделі публічного управління, у межах якої громадянське суспільство інтегрується в процеси ухвалення та реалізації рішень. Волонтерські ініціативи здійснюють мобілізацію ресурсів, забезпечують зворотний зв'язок, долучаються до виконання управлінських рішень і впливають на формування суспільно-політичного порядку денного. Аналітичну основу дослідження становлять кейси Київської, Івано-Франківської, Харківської та Херсонської областей, що репрезентують різні типи локальної самоорганізації залежно від безпекового контексту.

Актуальність дослідження визначається як теоретичним, так і практичним виміром. У теоретичному плані воно розширює концептуальне розуміння мережевого врядування та співуправління в умовах збройного конфлікту. У практичному – результати дослідження можуть бути використані при розробці політики підтримки волонтерського сектору та інституціоналізації громадянської участі в системі публічного управління.

Метою статті є дослідження локальної самоорганізації як політичного механізму забезпечення стійкості територіальних громад України в умовах воєнного стану через порівняльний аналіз регіональних кейсів з різним безпековим контекстом. Для досягнення поставленої мети визначено такі дослідницькі завдання: концептуалізувати локальну самоорганізацію як багаторівневе явище в умовах воєнного стану; проаналізувати діяльність волонтерських ініціатив у регіонах з різним безпековим контекстом (прифронтові, тилові, зони активних бойових дій, деокуповані території); виявити механізми інституціоналізації волонтерського сектору в системі публічного управління на локальному рівні; здійснити порівняльний аналіз регіональних кейсів з метою виявлення закономірностей і специфіки локальної самоорганізації залежно від безпекового контексту; визначити ключові виклики та обмеження локальної самоорганізації й обґрунтувати пропозиції щодо її інституціоналізації.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить порівняльний кейс-метод, що дозволяє виявити як загальні закономірності, так і специфічні особливості локальної самоорганізації в різних регіональних контекстах. Вибір чотирьох регіональних кейсів – Київської, Івано-Франківської та Харківської областей, а також Херсонщини – обумовлений їхнім якісно відмінним безпековим статусом: прифронтовий/деокупований, тиловий, прифронтовий зі стійкою тривалою нестабільністю та окупований/деокупований відповідно.

Контент-аналіз нормативних документів застосовувався для дослідження програм розвитку волонтерства Івано-Франківської та Калуської міських територіальних громад, що дозволило виявити механізми формальної інституціоналізації волонтерського сектору. Аналіз вторинних даних включав опрацювання аналітичних звітів Центру близькосхідних досліджень, ICAP «Єднання», Обсерваторії демократії, медіаматеріалів та офіційних статистичних даних.

Теоретичний синтез здійснювався на основі концепцій мережевого врядування (network governance), теорії соціального капіталу Р. Патнема, підходу Е. Остром до управління спільними ресурсами та теорії суспільної стійкості, що в сукупності утворюють концептуальну основу для інтерпретації емпіричних результатів.

Результати. У межах дослідження самоорганізація розглядається як процес і результат координації дій індивідів і груп без визначальної ролі формальних інституцій, спрямований на вирішення колективно значущих завдань. Концептуалізація ґрунтується на багаторівневому підході, який дозволяє виявити динаміку цього явища на різних рівнях соціальної організації: на мікрорівні – через індивідуальні практики участі, мережі довіри та мотиваційну готовність до дії; на мезорівні – через механізми горизонтальної координації, розподілу ресурсів і взаємодії в межах локальних спільнот; на макрорівні – через вплив на трансформацію політичної системи, появу неформальних інституцій та зміну моделей публічного управління.

Досвід Київської області є показовим прикладом самоорганізації на початковому етапі повномасштабного вторгнення. Регіон став зоною інтенсивних бойових дій (Буча, Ірпінь, Бородянка, Гостомель), що спричинило часткову дестабілізацію системи публічного управління та обмеження спроможності державних інституцій виконувати базові функції. Масова мобілізація населення відбулася вже в перші дні: виникли численні волонтерські ініціативи, спрямовані на евакуацію, гуманітарну допомогу, медичну підтримку та психологічну реабілітацію [1, с. 38]. У такий спосіб локальні ініціативи виконали функцію первинного стабілізаційного механізму, компенсуючи інституційні обмеження держави. Водночас така діяльність виходить за межі суто гуманітарної допомоги і набуває політичного виміру, оскільки волонтерські ініціативи фактично перебирають на себе частину владних функцій, пов'язаних із забезпеченням безпеки, координацією ресурсів та організацією життєзабезпечення населення.

Характерною рисою цього процесу стала швидка еволюція від стихійних форм до більш організованих структур. У результаті сформувалася багаторівнева система координації, що включає обласні штаби, районні волонтерські центри та локальні ініціативні групи. Так, на рівні Білогородської громади сформовано мережу понад 40 фондів і ініціатив із функціональною диференціацією – соціальна підтримка (БФ «ДоброВільно»), підтримка тероборони (БФ «Підтримка оборони Київщини»), екологічні (БФ «Відновлення довкілля Київщини») та міжнародні гуманітарні проєкти (БФ «Всі наші») [1, с. 40]. У цьому вимірі локальна самоорганізація набуває ознак альтернативної системи управління, яка функціонує паралельно до формальних інституцій. Водночас формується модель партнерської взаємодії між громадянським суспільством, бізнесом і органами влади, що відповідає логіці мережевого врядування (network governance) як децентралізованої форми управління в умовах кризи. Зазначені практики формують альтернативні механізми управління ресурсами, що корелює з підходами Е. Остром, яка обґрунтовує здатність локальних спільнот ефективно організовувати управління спільними ресурсами без централізованого контролю.

Розвиток волонтерського руху сприяв зростанню соціального капіталу через формування нових соціальних мереж, підвищення рівня довіри та посилення громадянської згуртованості відповідно до підходу Р. Патнема. Водночас виявлені обмеження: недостатня координація між ініціативами (дублю-

вання функцій), нестабільність фінансування, психологічне навантаження на волонтерів [1, с. 43].

Отже, досвід Київської області засвідчує, що в умовах інституційної нестачі локальна самоорганізація виступає не лише компенсаторним, а й трансформаційним механізмом, який формує нові моделі взаємодії, управління та забезпечення стійкості територіальних громад у воєнний період. Цей кейс слугує аналітичною основою для порівняння з регіонами, що функціонують у принципово інших безпекових контекстах.

Івано-Франківська область у період повномасштабної російсько-української війни стала одним із ключових тилових центрів, де локальна самоорганізація набула системного характеру та трансформувалася у важливий механізм забезпечення стійкості територіальних громад. Попри відсутність активних бойових дій на території регіону, область відіграла стратегічну роль у підтримці фронту, прийомі внутрішньо переміщених осіб та координації гуманітарних потоків [15]. З перших днів вторгнення спостерігалася стрімка мобілізація: почуття невизначеності трансформувалося у готовність допомагати армії та постраждалим. До 2022 року діяльність волонтерів зосереджувалася на соціальній підтримці вразливих груп населення, організації культурно-освітніх заходів, екологічних ініціативах та допомозі внутрішньо переміщеним особам. Наприклад, громадська організація «Нуль відходів Івано-Франківськ» активно працювала над популяризацією дбайливого ставлення до довкілля, створивши освітній екопростір і громадську сортувальну станцію «RE:space» [11]. З початком повномасштабного вторгнення рф в Україну, волонтерські організації Івано-Франківської МТГ суттєво переорієнтували свою діяльність на підтримку Збройних Сил України, підрозділів сил територіальної оборони та допомогу постраждалим від війни. Волонтерський рух регіону вирізняється багатовекторністю: матеріальне забезпечення військових, організація гуманітарної допомоги, розселення ВПО, психологічна підтримка, освітні та реабілітаційні проєкти. Волонтери одночасно виконують функції логістичних операторів, соціальних координаторів і кризових менеджерів [15]. У цьому випадку волонтерські ініціативи виступають не лише як виконавці допоміжних функцій, а як співучасники формування політики на локальному рівні, впливаючи на визначення пріоритетів у сферах безпеки, соціального захисту та гуманітарної підтримки.

Благодійний фонд «Відроджені єднанням» надавав підтримку потерпілим від війни та людям, що опинились у скрутному становищі, забезпечуючи їх їжею, одягом, побутовою хімією та психологічною допомогою [23].

Значних результатів досягли конкретні ініціативи: координаційний центр «Save Ukraine Now» за 2022 рік витратив на допомогу бійцям понад 2 млн грн, а станом на початок 2025 року сума сягнула 4,5 млн $ для закупівель на потреби підрозділів Прикарпаття. Благодійний фонд «Згуртовані» у травні 2024 року передав військовим сім тисяч тактичних аптечок на суму 1 млн євро. Ініціатива «Порт Франківськ» за аналогічний період спрямувала на допомогу армії 25 млн грн. Благодійний фонд «Свій за свого» наприкінці 2024 року залучив 14 млн грн для закупівлі дронів, а фонд «З покликом в серці» упродовж осені 2024 року передав військовим 152 автомобілі та 138 дронів. «Громадська ініціатива Галичини» станом на травень 2024 року забезпечила 150 автомобілів, а також дрони й засоби тактичної медицини для потреб фронту [15].

Громадська організація «Ліга українських жінок» зі Снятина активно організовувала збори, купувала дрони, плела маскувальні сітки та передавала допомогу на фронт. Зокрема, у 2024 році волонтерки закупили 147 FPV-дронів, 29 тепловізорів, 28 автомобілів та сплели 111 маскувальних сіток [5].

Крім того, в Івано-Франківській обласній клінічній лікарні діє інклюзивний простір для захисників і захисниць – «Мрія Дія», де для воїнів організовують творчі зустрічі, майстер-класи, настільні ігри, концерти та навіть уроки музики [9].

Важливим свідченням переходу від неформальної взаємодії до інституціоналізованих форм співпраці є впровадження на рівні громади цільових програм розвитку волонтерства. Зокрема, Програма сприяння розвитку волонтерства Івано-Франківської міської територіальної громади (МТГ) [19] передбачає створення умов для системної участі волонтерських ініціатив у формуванні та вирішенні питань місцевого значення, розвиток комунікації з органами місцевого самоврядування та підтримку волонтерських мереж.

У межах зазначеної Програми передбачено також впровадження механізмів публічних консультацій, участі представників волонтерських організацій у засіданнях органів місцевого самоврядування, а також розвиток інструментів громадської участі. Це свідчить про формування практик співуправління, в яких волонтерський сектор виступає партнером влади у процесах прийняття та реалізації управлінських рішень.

Аналогічна програма Калуської МТГ на 2024–2027 роки закріплює інструменти ресурсної підтримки: надання приміщень, інформаційний супровід і сприяння позабюджетному фінансуванню [20]. Аналіз Програми сприяння розвитку волонтерства Калуської МТГ дозволяє констатувати перехід від неформальних практик волонтерства до їх інституціоналізації у системі публічного управління. Зокрема, документ передбачає створення механізмів участі волонтерських організацій у прийнятті рішень через публічні консультації, включення до

складу робочих та консультативних органів, а також розвиток постійних каналів комунікації з органами місцевого самоврядування.

Крім того, Програма закріплює інструменти ресурсної підтримки волонтерського сектору, зокрема надання приміщень, інформаційний супровід та сприяння залученню позабюджетного фінансування. У сукупності це свідчить про формування гібридної моделі врядування, у межах якої волонтерські ініціативи інтегруються у процеси вироблення та реалізації публічної політики на локальному рівні [10].

Показовим прикладом трансформації волонтерських ініціатив у елемент публічного управління є діяльність реабілітаційного центру «4.5.0. Прикарпаття» у місті Калуш. Центр, створений за ініціативи громадського сектору, забезпечує комплексну фізичну, психологічну та соціальну реабілітацію військовослужбовців і членів їхніх родин. Станом на початок 2026 року його послугами скористалися близько 140 ветеранів, що свідчить про значний масштаб і суспільну затребуваність діяльності [25]. Важливо, що дана ініціатива виконує не лише соціальну функцію, а й має виразний політичний вимір. В умовах обмеженої інституційної спроможності держави у сфері реабілітації ветеранів, волонтерський сектор фактично бере на себе частину функцій публічної політики, пов'язаних із соціальною адаптацією та підтримкою військових. Це свідчить про перерозподіл владних функцій між державними та недержавними акторами. Крім того, діяльність центру формує нові пріоритети локальної політики, актуалізуючи питання реабілітації, соціалізації ветеранів та підтримки їхніх родин. У результаті такі ініціативи стимулюють розвиток відповідних програм і практик на рівні громади, впливаючи на порядок денний органів місцевого самоврядування. Не менш важливим є те, що центр сприяє формуванню соціального капіталу через створення спільнот взаємопідтримки серед ветеранів, що підвищує рівень згуртованості громади та її здатність до колективної дії.

Додатковим інструментом впливу виступають молодіжні ради, які функціонують як інституціоналізовані форми участі та залучають молодь до процесів локального врядування. З 62 громад Івано-Франківській області молодіжні ради створено у 38-ми (станом на вересень 2025 р.) [16, с. 47]. Ефективна їхня волонтерська діяльність – вони організовують підтримку військовиків та забезпечення потреб громади, допомогу ВПО [16, с. 74]. Їх діяльність охоплює як реалізацію волонтерських ініціатив, так і інформаційну політику на місцевому рівні, що сприяє формуванню громадської думки та підвищенню рівня довіри до влади. Таким чином, локальна самоорганізація набуває ознак політичного механізму, який забезпечує не лише соціальну мобілізацію, а й вплив на процеси прийняття рішень, розподіл ресурсів та формування політичного порядку денного на рівні громади.

Харківська область репрезентує якісно відмінний від попередніх тип локальної самоорганізації – регіон тривалих бойових дій без повної окупації обласного центру, де волонтерський рух функціонує в умовах постійної безпекової загрози, але зберігає інституційну неперервність і здатність до довгострокового стратегічного планування. Перші дні повномасштабного вторгнення засвідчили надзвичайну важливість самоорганізації населення і волонтерства, зумовлених високим рівнем ініціативності та самовіддачі, – місто, у якому до лютого 2022 року проживало понад 2 млн мешканців (з урахуванням переміщених осіб – до 2,5 млн), зазнало значних руйнувань, а чисельність населення скоротилася приблизно вдвічі [13].

У Харківській області волонтерський рух набув масштабів масової самоорганізації та об'єднав представників різних професійних і соціальних груп. Волонтери здійснювали евакуацію населення, забезпечували доставку продуктів харчування і медикаментів, реагували на наслідки обстрілів та надавали психологічну підтримку постраждалим. Важливо, що їх діяльність виходила за межі гуманітарної допомоги і набувала ознак виконання функцій публічного управління: зокрема, за оцінками представників місцевої влади, близько 40% робіт із відновлення пошкодженої інфраструктури було забезпечено саме волонтерськими ініціативами [2]. Це свідчить про значний рівень інтеграції волонтерського сектору у процеси забезпечення життєдіяльності міста в умовах війни.

Специфіка харківського контексту полягає в поєднанні двох одночасних запитів, які в інших регіонах є послідовними: гуманітарного реагування на поточні загрози та відновлення вже зруйнованої інфраструктури. Показовим прикладом є діяльність «Добробату» – добровольчого будівельного батальйону, найбільшої в країні волонтерської ініціативи з термінового відновлення, яка об'єднала понад 50 тисяч учасників і за час своєї діяльності розчистила понад 20 тисяч тонн будівельного сміття, встановила 20 тисяч вікон, відремонтувала 10 тисяч дахів і відновила понад 100 об'єктів соціальної інфраструктури [14]. «Добробат» тісно співпрацює з міською та обласною владою, а також з Державною службою України з надзвичайних ситуацій, з міською владою підписано меморандум про співпрацю, в межах якого вона надає розхідні матеріали й інструмент [8]. Це унаочнює модель партнерського врядування, в якій волонтерська ініціатива не замінює державу, а функціонує як її операційний партнер у реалізації публічної функції відновлення.

Водночас у прифронтових громадах регіону волонтерство набуває критично важливого виживального характеру. Евакуація людей із прифронтових громад Харківщини значно ускладнилася

через інтенсивність ворожих обстрілів та загрози застосування БПЛА. В окремих населених пунктах, зокрема в Одноробівці Золочівської громади, волонтери більше не завозять гуманітарної допомоги через постійні обстріли й атаки дронів, і місцеві жителі змушені самотужки діставатися до сусідніх сіл, ризикуючи життями [6]. Це демонструє межу, за якою навіть волонтерська самоорганізація виявляється недостатньою без додаткових безпекових рішень з боку держави.

Важливою структурною ознакою харківського досвіду є розвинена довоєнна мережа громадянського суспільства. «Станція Харків» – організація, що виникла ще в 2014 році як відповідь на гуманітарну кризу на сході України і основними сферами діяльності якої є надання допомоги постраждалим, біженцям і ВПО, соціальний захист і правова підтримка вразливих груп, розвиток освіти, охорони здоров'я та територіальних громад, захист прав людини, сприяння економічному зростанню й міжнародному співробітництву, а також участь у реалізації державних і міжнародних програм для покращення соціально-економічної ситуації в Україні [3]. Наявність таких усталених структур забезпечила швидке розгортання організованого реагування після 24 лютого 2022 року, підтверджуючи висновок: довоєнний соціальний капітал безпосередньо визначає спроможність громади до самоорганізації в кризових умовах.

Аналітичний центр «Обсерваторія демократії» зафіксував характерне обмеження харківського досвіду: незважаючи на масштабну волонтерську активність, процеси відновлення інфраструктури залишаються переважно закритими від участі громадськості – програма відновлення міста перебуває на стадії розробки понад рік без громадського обговорення [4]. На відміну від Івано-Франківської та Калуської громад, де волонтерська діяльність отримала інституційне закріплення через цільові програми ОМС, Харківська міська рада не ухвалила окремої програми розвитку волонтерства – попри те, що саме Харків є найбільшим прифронтовим містом з найвищою концентрацією зареєстрованих волонтерів в Україні. У сукупності ці факти свідчать про наявність структурного розриву між розвиненою низовою самоорганізацією та інституційними механізмами її інтеграції в публічне управління, що вказує на неповноту переходу до формалізованих практик співуправління.

Таким чином, харківський кейс демонструє модель адаптивної самоорганізації в умовах тривалої прифронтової нестабільності, де волонтерський рух одночасно виконує гуманітарні, відновлювальні та часткові управлінські функції, залишаючись при цьому в партнерській, а не замінній позиції щодо державних інституцій.

Херсонська область є прикладом граничного варіанту локальної самоорганізації, де волонтерські ініціативи функціонують не як доповнення до державних інституцій, а як їхній фактичний замінник. У дослідженні «Громадянське суспільство в часи війни на прикладі Херсонщини» [22], присвяченому діяльності громадських організацій і волонтерських ініціатив, підкреслюється, що в умовах обмеженої спроможності держави саме громадянське суспільство стало ключовим провайдером життєво необхідних послуг. Водночас зафіксовано принципову трансформацію суб'єктності: волонтери перестають сприйматися як зовнішні агенти допомоги й усвідомлюються як невід'ємна складова функціонування громади [22]. Характерно, що волонтерська культура в регіоні сформувалася ще з 2014 року, що забезпечило наявність усталених мереж на момент повномасштабного вторгнення [7].

В умовах окупації ці ініціативи адаптувалися до екстремальних обмежень. Зокрема, БО «Фонд громади міста Херсон «Захист»» уже в березні 2022 року реалізувала гуманітарну програму «Рятуємо разом! Херсон», забезпечивши допомогу шести лікарням [21].

Якісно новим випробуванням стала катастрофа, спричинена підривом Каховської ГЕС у червні 2023 року. Волонтери – як українські, так і міжнародні – здійснювали евакуацію населення та тварин із затоплених територій, доставку гуманітарних вантажів, розчищення зруйнованих будівель і ліквідацію наслідків катастрофи в умовах постійних обстрілів. Ризик для життя є не виключним, а систематичним чинником діяльності. Водночас катастрофа ГЕС актуалізувала нову функцію – координацію між локальними ініціативами та міжнародними структурами в режимі оперативного кризового управління за відсутності єдиного інституційного центру.

Окремої уваги заслуговує післяокупаційний вимір. Згідно з аналітичним звітом ICAP «Єднання» «Громадянське суспільство України в умовах війни», у 2023 році Херсонська область продемонструвала найбільший приріст реєстрації нових громадських і благодійних організацій серед усіх регіонів України [12]. Це явище пов'язане зі специфічним запитом деокупованих громад: поряд із традиційними гуманітарними функціями волонтерські ініціативи набули відновлювального характеру, спрямованого на реконструкцію зруйнованої інфраструктури та відбудову соціальних зв'язків.

Волонтерська діяльність у прифронтовому Херсоні відіграє ключову роль у забезпеченні виживання цивільного населення в умовах постійної воєнної загрози. Волонтери евакуюють людей і тварин, доставляють продукти, медикаменти та засоби першої необхідності, а також долучаються до відновлення пошкодженого житла, працюючи під регулярними обстрілами та загрозою атак безпілотників. Особливо складною залишається

ситуація в передмістях, зокрема в Антонівці, де за відсутності базових комунальних послуг цивільні критично залежать від допомоги.

Ці практики характеризуються високим ризиком для життя, що підтверджується випадками поранень і загибелі волонтерів під час гуманітарних місій. Попри це, діяльність не припиняється, демонструючи стійкість, високий рівень громадянської відповідальності та інтегрованість у неформальні механізми забезпечення безпеки і підтримки населення. Водночас зростання загроз, зокрема через використання дронів, актуалізує потребу в додаткових засобах захисту й технічних рішеннях для мінімізації ризиків [17].

Порівняльний аналіз чотирьох регіональних кейсів дозволяє виявити закономірність: тип і характер локальної самоорганізації визначається передусім безпековим контекстом регіону. Зведена характеристика представлена в таблиці 1.

Висновки. Проведений порівняльний аналіз локальної самоорганізації в умовах воєнного стану дозволяє сформулювати такі висновки. По-перше, локальна самоорганізація є не лише компенсаторним чи допоміжним механізмом, а повноцінним політичним інструментом, що забезпечує перерозподіл владних функцій, формує нові центри впливу та сприяє становленню гібридних моделей врядування. Вона функціонує через три ключові канали: участь у прийнятті рішень, вплив на розподіл ресурсів та формування політичного порядку денного. По-друге, тип і характер локальної самоорганізації детермінується безпековим контекстом: у прифронтових регіонах домінує стабілізаційна функція, у тилових – підтримуюча й інституційна, у зонах тривалих бойових дій – адаптивно-комбінована, в умовах окупації – замісна. Водночас у всіх чотирьох кейсах самоорганізація набуває ознак суб'єктності публічної політики на локальному рівні. По-третє, довоєнний соціальний капітал безпосередньо визначає спроможність громади до самоорганізації в кризових умовах. Регіони з усталеними мережами громадянського суспільства (Херсонщина, де волонтерська культура сформована з 2014 року; Харків з довоєнними організаціями на зразок «Станції Харків») продемонстрували вищу оперативність реагування. По-четверте, ефективність локальної самоорганізації обмежується структурними чинниками: дублюванням функцій, нестабільністю фінансування, психологічним виснаженням волонтерів, а також розривом між розвиненою низовою активністю та інституційними механізмами її включення у систему публічного управління. Найбільш гострою є проблема безпекових ризиків у прифронтових регіонах. По-п'яте, подолання зазначених обмежень потребує системної інституціоналізації волонтерського сектору через цільові програми органів місцевого самоврядування (зразком можуть слугувати програми Івано-Франківської та Калуської МТГ), механізми публічних консультацій, включення волонтерів до консультативно-дорадчих органів та правового захисту тих, хто діє в умовах активних бойових дій.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом довгострокових наслідків воєнної само-

Таблиця 1

Порівняльна характеристика типів локальної самоорганізації за регіональними кейсами

Регіон / тип	Домінуюча функція	Форма інституціоналізації	Ключові обмеження	Теоретичний концепт
Київська обл. (прифронтовий / деокупований)	Стабілізаційна: евакуація, гуманітарна допомога, підтримка ТрО	Неформальні мережі, волонтерські штаби, багаторівнева координація	Дублювання функцій, нестабільне фінансування, вигорання	Мережеве врядування; теорія спільного управління ресурсами (Е. Остром)
Івано-Франківська обл. (тиловий)	Підтримуюча + інституційна: фронт, ВПО, реабілітація, молодіжна участь	Програми ОМС, молодіжні ради, реабілітаційні центри	Брак ресурсів, відсутність приміщень, зниження активності населення	Теорія соціального капіталу (Р. Патнем); співуправління (co-governance)
Харківська обл. (прифронтовий / тривала нестабільність)	Адаптивно-комбінована: гуманітарна допомога + відновлення + підтримка життєдіяльності	Партнерське врядування; волонтерсько-державна взаємодія; довоєнні мережі	Безпекові ризики; обмежена участь у відбудові; розрив між самоорганізацією та інституціями	Гібридне врядування; теорія стійкості; соціальний капітал
Херсонська обл. (окупований / прифронтовий / деокупований)	Замісна + відновлювальна: виживання, реконструкція інфраструктури	Фактичне заміщення держави; найбільший приріст ОГС у 2023 р.	Безпекова загроза, відсутність координації, дефіцит компетенцій відновлення	Теорія суспільної стійкості; квазідержавність (substitute statehood)

Джерело: власна розробка автора.

 ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

організації для трансформації публічного управління в Україні, дослідженням процесів інституціоналізації неформальних практик після завершення активної фази збройного протистояння, а також порівняльним аналізом українського досвіду з іншими кейсами суспільної самоорганізації в умовах збройних конфліктів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Атаманська С. Особливості волонтерської діяльності в Київській області в умовах воєнного стану. Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. Чис. 33. 2025. С. 38–44. DOI: https://doi.org/10.32782/2305-9389/2025.33.06

2. Бескровний І. Незламні герої Харкова: історії волонтерів, що надихають. URL: https://infocity.kharkiv.ua/bez-rubriki/nezlamni-heroi-kharkova-istorii-volonteriv-shcho-nadykhaiut/ (дата звернення: 15.04.2026).

3. Благодійна організація «Благодійний фонд «Станція Харків»». URL: https://station.kharkiv.ua/bo_bf_about/ (дата звернення: 15.04.2026).

4. Відбудова Харкова: за кошти містян і без їхньої участі. Обсерваторія демократії. URL: https://lb.ua/blog/observatory_democracy/622240_vidbudova_harkova_koshti_mistyan_i.html (дата звернення: 15.04.2026).

5. Водницька Г., Василик О. Від Майдану до фронту: історія волонтерки зі Снятина Тетяни Скіцко. Суспільне. URL: https://suspilne.media/ivano-frankivsk/899355-vid-majdanu-do-frontu-istoria-volonterki-zi-snatina-tetani-skicko/ (дата звернення: 12.04.2026).

6. «Волонтери вже не їдуть»: як живе Одноробівка за сім кілометрів від російського кордону. Радіо «Накипіло». 25 лютого 2026. URL: https://radio.nakypilo.ua/yak-zhyve-odnorobivka-za-sim-kilometriv-vid-rosijskogo-kordonu/ (дата звернення: 15.03.2026).

7. ҐРУНТ Media. «Це моє життя, мій Херсон». 2024. URL: https://grnt.media/reportage/istoriyi-volonteriv-yaki-dopomagayut-khersony/ (дата звернення: 15.04.2026).

8. «Добробат» приходить на допомогу. *Урядовий кур'єр*. 22 вересня 2022. URL: https://ukurier.gov.ua/uk/articles/dobrobat-prihodit-na-dopomogu/ (дата звернення: 15.04.2026).

9. Дадак Т. Відновлення після війни: як у Франківську підтримують захисників. Галичина. Івано-Франківське обласне телебачення. 28.02.2025. URL: https://galtv.if.ua/news/vidnovlennya-pislya-vijny-yak-u-frankivsku-pidtrymuyut-zahysnykiv (дата звернення: 11.04.2026).

10. Заходи Програми сприяння розвитку волонтерства Калуської міської територіальної громади на 2024–2027 роки. URL: https://kalushcity.golos.net.ua/files/pdf_end/485.pdf (дата звернення: 15.04.2026).

11. Зелінська Т. Дбати про довкілля навіть під час війни: як у Франківську працює освітній екопростір та громадська сортувальна станція «RE:space». Шерифи для нових громад. 08.11.2023. URL: https://sheriffua.org/news/ivano-frankivsk/dbati-pro-dovkillja-navit-pid-chas-vijni-jak-u-frankivsku-pratsjuje-osvitnij-ekoprostir-ta-gromadska-sortuvalna-stantsija-respace-foto (дата звернення: 15.04.2026).

12. ІСАР «Єднання». Громадянське суспільство України в умовах війни. Аналітичний звіт. 2023. URL: https://ednannia.ua (дата звернення: 15.04.2026).

13. Каташинська А. На кінець 2025 року у Харкові мешкає 1,3 мільйона людей, – Терехов. Коротко Про. 9 жовтня 2025. URL: https://kp.ua/ua/life/a719047-na-kinets-2025-roku-u-kharkovi-meshkaje-1-3-miljona-ljudej-terekhov (дата звернення: 15.04.2026).

14. Крейденко В. Від дахів і вікон до майбутнього України: як українські волонтери вже зараз розпочинають відновлення країни. Фокус. 16 березня 2026. URL: https://focus.ua/uk/opinions/747359-p-yatiy-rik-viyni-ne-chas-chekati-chomu-stvoreno-mizhnarodnu-koaliciyu-dlya-dopomogi-volonteram (дата звернення: 18.04.2026).

15. Мадрига Т. Б. Єдності сила. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2025. 456 с.

16. Місцеве самоврядування Прикарпаття: від витоків до європейської перспективи. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2025. 432 с.

17. Мокляк А., Ляшенко О. Щодня ризикують життям, щоб привезти необхідне або евакуювати. Як під обстрілами у Херсоні волонтери допомагають людям. Суспільне Херсон. 10 травня 2025. URL: https://suspilne.media/kherson/1012675-sodna-rizikuut-zittam-sob-privezti-neobhidne-abo-evakuuvati-ak-pid-obstrilami-u-hersoni-volonteri-dopomagaut-ludam/ (дата звернення: 15.04.2026).

18. Полівчак Р. Тримає стрій: Івано-Франківщина впродовж року повномасштабної війни. Суспільне Івано-Франківськ. URL: https://suspilne.media/ivano-frankivsk/367028-trimae-strij-ivano-frankivsina-vprodovz-roku-povnomasstabnoi-vijni/ (дата звернення: 16.04.2026).

19. Рішення Івано-Франківської міської ради (28_1 сесія) 8 демократичного скликання від 06.09.2022р. № 142-28_1 Про затвердження Програми сприяння розвитку волонтерства Івано-Франківської міської територіальної громади на 2023-2025 роки. URL: https://www.namvk.if.ua/dt/769551/

20. Рішення № 3133 Про Програму сприяння розвитку волонтерської діяльності Калуської міської територіальної громади на 2024–2027 роки. URL: https://kalushcity.golos.net.ua/?p=pryynyati_rishennya&sp=single&id=8874 (дата звернення: 15.04.2026).

21. Рятуємо Херсон разом! Як «Фонд громади міста Херсон «Захист» допомагає родинам в окупації. URL: https://khersontv.com/riatuiemo-kherson-razom-iak-fond-hromady-mista-kherson-zakhyst-dopomahaie-rodynam-v-okupatsii/

22. Центр близькосхідних досліджень. Громадянське суспільство в часи війни на прикладі Херсонщини (жовтень 2023 – березень 2024). URL: https://uames.org.ua/hromadianske-suspilstvo-v-chasy-vijny-na-prykladi-khersonshchyny/ (дата звернення: 15.04.2026).

23. Якимчук С. У Івано-Франківську волонтери та благодійники з усіх куточків України допомагають людям у біді. PRAVDA.IF.UA. 02.08.2023. URL: https://pravda.if.ua/u-ivano-frankivsku-volontery-ta-blagodijnyky-z-usih-kutochkiv-ukrayiny-dopomagayut-lyudyam-u-bidi/ (дата звернення: 16.04.2026).

24. Якобчук А. 5 грудня відзначають Всесвітній день волонтера. URL: https://slovoproslovo.info/5-grudnya-vidznachaetsya-vsesvitniy-den-volontera (дата звернення: 15.04.2026).

25. Яців Д., Ткач Д. «Тут один одного розуміє з пів слова». Як у Калуші працює реабілітаційний центр «4.5.0. Прикарпаття». Суспільне Івано-Франківськ. 27 лютого 2026. URL: https://suspilne.media/ivano-frankivsk/1251414-tut-odin-odnogo-rozumie-z-piv-slova-ak-u-kalusi-pracue-reabilitacijnij-centr-450-prikarpatta/ (дата звернення: 15.03.2026).

REFERENCES:

1. Atamanska, S. (2025). Osoblyvosti volonterskoi diialnosti v Kyivskii oblasti v umovakh voiennoho stanu [Features of volunteer activity in Kyiv region under martial law]. Litopys Volyni, (33), 38–44. https://doi.org/10.32782/2305-9389/2025.33.06 [in Ukrainian].

2. Beskrovnyi, I. (n.d.). Nezlamni heroi Kharkova: istorii volonteriv, shcho nadykhaiut [Unbreakable heroes of Kharkiv: Inspiring volunteer stories]. Retrieved April 15, 2026, from https://infocity.kharkiv.ua/bez-rubriki/nezlamni-heroi-kharkova-istorii-volonteriv-shcho-nadykhaiut/

3. Blahodiina orhanizatsiia "Blahodiinyi fond 'Stantsiia Kharkiv'". (n.d.). [Charitable organization "Station Kharkiv Foundation"]. Retrieved April 15, 2026, from https://station.kharkiv.ua/bo_bf_about/ [in Ukrainian].

4. Observatoriia demokratii. (n.d.). Vidbudova Kharkova: za koshty mistian i bez yikhnoi uchasti [Reconstruction of Kharkiv: Funded by residents without their participation]. Retrieved April 15, 2026, from https://lb.ua/blog/observatory_democracy/622240_vidbudova_harkova_koshti_mistyan_i.html [in Ukrainian].

5. Vodnytska, H., & Vasylyk, O. (n.d.). Vid Maidanu do frontu: istoriia volonterky zi Sniatyna Tetiany Skitsko [From Maidan to the front: The story of volunteer Tetiana Skitsko]. Suspilne. Retrieved April 12, 2026, from https://suspilne.media/ivano-frankivsk/899355-vid-majdanu-do-frontu-istoria-volonterki-zi-snatina-tetani-skicko/ [in Ukrainian].

6. Volontery vzhe ne yidut: yak zhyve Odnorobivka za sim kilometriv vid rosiiskoho kordonu ["Volunteers no longer come": Life in Odnorobivka near the Russian border]. Radio Nakypilo. Retrieved March 15, 2026, from https://radio.nakypilo.ua/yak-zhyve-odnorobivka-za-sim-kilometriv-vid-rosijskogo-kordonu/ [in Ukrainian].

7. GRUNT Media. (2024). Tse moie zhyttia, mii Kherson [This is my life, my Kherson]. Retrieved April 15, 2026, from https://grnt.media/reportage/istoriyi-volonteriv-yaki-dopomagayut-khersony/(n.d.). [in Ukrainian].

8. Dobrobat prykhodyt na dopomohu [Dobrobat comes to help]. Uriadovyi kurier. Retrieved April 15, 2026, from https://ukurier.gov.ua/uk/articles/dobrobat-prihoditna-dopomogu/ [in Ukrainian].

9. Dadak, T. (2025, February 28). Vidnovlennia pislia viiny: yak u Frankivsku pidtrymuiut zakhysnykiv [Post-war recovery: How defenders are supported in Ivano-Frankivsk]. Halychyna. Retrieved April 11, 2026, from https://galtv.if.ua/news/vidnovlennya-pislya-vijny-yak-u-frankivsku-pidtrymuyut-zahysnykiv [in Ukrainian].

10. Kalush City Council. (n.d.). Zakhody Prohramy spryiannia rozvytku volonterstva Kaluskoi miskoi terytorialnoi hromady na 2024–2027 roky [Volunteer development program measures]. Retrieved April 15, 2026, from https://kalushcity.golos.net.ua/files/pdf_end/485.pdf [in Ukrainian].

11. Zelinska, T. (2023, November 8). Dbaty pro dovkillia navit pid chas viiny: yak u Frankivsku pratsiuie ekoprostir "RE:space" [Caring for the environment during war]. Retrieved April 15, 2026, from https://sheriffua.org/news/ivano-frankivsk/ [in Ukrainian].

12. ISAR Yednannia. (2023). Hromadianske suspilstvo Ukrainy v umovakh viiny [Civil society in Ukraine during war]. Retrieved April 15, 2026, from https://ednannia.ua [in Ukrainian].

13. Katashynska, A. (2025, October 9). Na kinets 2025 roku u Kharkovi meshkaie 1.3 miliona liudei [Kharkiv population statistics]. KP.ua. Retrieved April 15, 2026, from https://kp.ua/ [in Ukrainian].

14. Kreidenko, V. (2026, March 16). Vid dakhiv i vikon do maibutnoho Ukrainy [From roofs to the future of Ukraine]. Focus. Retrieved April 18, 2026, from https://focus.ua/ [in Ukrainian].

15. Madryha, T. B. (2025). Yednosti syla [The power of unity]. Ivano-Frankivsk: Misto NV. [in Ukrainian].

16. Misceve samovriaduvannia Prykarpattia: vid vytokiv do yevropeiskoi perspektyvy [Local self-government of Prykarpattia]. (2025). Ivano-Frankivsk: Misto NV. [in Ukrainian].

17. Mokliak, A., & Liashenko, O. (2025, May 10). Shchodnia ryzykuiut zhyttiam... [Volunteers in Kherson under shelling]. Suspilne Kherson. Retrieved April 15, 2026, from https://suspilne.media/ [in Ukrainian].

18. Polivchak, R. (n.d.). Trymaie strii: Ivano-Frankivshchyna pid chas viiny [Ivano-Frankivsk region resilience]. Suspilne. Retrieved April 16, 2026, from https://suspilne.media/ [in Ukrainian].

19. Ivano-Frankivsk City Council. (2022). Prohrama spryiannia rozvytku volonterstva [Volunteer development program]. Retrieved April 15, 2026, from https://www.namvk.if.ua/ [in Ukrainian].

20. Kalush City Council. (n.d.). Prohrama rozvytku volonterstva [Volunteer program decision]. Retrieved April 15, 2026, from https://kalushcity.golos.net.ua/ [in Ukrainian].

21. Kherson TV. (n.d.). Riatuemo Kherson razom [Saving Kherson together]. Retrieved April 15, 2026, from https://khersontv.com/ [in Ukrainian].

22. Center for Middle Eastern Studies. (n.d.). Hromadianske suspilstvo v chasy viiny na prykladi Khersonshchyny [Civil society in wartime: Kherson case]. Retrieved April 15, 2026, from https://uames.org.ua/ [in Ukrainian].

23. Yakymchuk, S. (2023, August 2). Volontery dopomahaiut liudiam u bidy [Volunteers helping people in need]. Retrieved April 16, 2026, from https://pravda.if.ua/ [in Ukrainian].

24. Yakobchuk, A. (n.d.). Vsesvitnii den volontera [International Volunteer Day]. Retrieved April 15, 2026, from https://slovoproslovo.info/ [in Ukrainian].

25. Yatsiv, D., & Tkach, D. (2026, February 27). Reabilitatsiinyi tsentr "4.5.0. Prykarpattia" [Rehabilitation center case]. Suspilne. Retrieved March 15, 2026, from https://suspilne.media/ [in Ukrainian].

Local self-organization as a political mechanism for ensuring the resilience of territorial communities in Ukraine under martial law

Madryha Tetiana Bohdanivna

Postdoctoral Student at the Department of Political Science
Vasyl Stefanyk Carpathian National University
Shevchenka str., 57, Ivano-Frankivsk, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7761-9811

The article examines local self-organization as a political mechanism for ensuring the resilience of territorial communities in Ukraine during the full-scale Russian-Ukrainian war. In the context of a significant weakening of the state's institutional capacity, volunteer initiatives and civic engagement acquire the features of informal institutions that partially substitute for or complement the functions of public governance.

The study analyzes the mechanisms of local self-organization across different security contexts through a comparative case study of four regions: Kyiv, Ivano-Frankivsk, Kharkiv, and Kherson. The research employs a comparative case study method, content analysis of regulatory documents, analysis of secondary data, and a theoretical synthesis of the concepts of network governance, social capital, and societal resilience.

The findings demonstrate that the type and nature of local self-organization are primarily determined by the regional security context. The comparative analysis reveals a common pattern: local self-organization operates through three key channels of influence—participation in decision-making, influence on resource allocation, and shaping the political agenda. This transforms volunteer initiatives from actors of civil society into full-fledged subjects of public policy at the local level, corresponding to the concepts of network governance and co-governance.

The study substantiates the need to institutionalize the volunteer sector through targeted programs of local self-government bodies, mechanisms of public consultations, and legal protection for volunteers operating under active combat conditions.

Key words: *local self-organization, volunteering, territorial community, resilience, martial law, public governance, network governance, civil society, social capital.*

Дата першого надходження статті до видання: 16.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

Манзюк Марія Василівна
Палінчак Микола Михайлович

Церква і держава в Румунії: історія взаємин та сучасні наукові підходи до їх дослідження

УДК 322
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-2.14

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Манзюк Марія Василівна
аспірант кафедри міжнародної політики
факультету міжнародних економічних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
вул. Університетська 14, Ужгород, Україна
ORCID: 0009-0002-3306-7511

Палінчак Микола Михайлович
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри міжнародної політики
факультету міжнародних економічних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
вул. Університетська 14, Ужгород, Україна
ORCID: 0000-0002-9990-5314

В дослідженні проаналізовано, що релігійні інституції в контексті їх взаємодії зі світською владою і суспільством не можуть залишатися поза сферою правового регулювання, тому, враховуючи важливість правових і зокрема законодавчих аспектів державно-церковних відносин у Румунії, особливої ваги набуває комплексне осягнення проблем державно-церковних відносин.
Дослідження присвячено результатам аналізу української, західної та румунської історіографії церковно-державних відносин у Румунії. Серед праць українських учених відзначено велику наукову вагу досліджень В. Єленського, який виділив та описав «балканську», «центральноєвропейську» і «пострадянську» системи державно-церковних відносин у посткомуністичних країнах Європи (для Румунії властивий балканський тип з наявністю особливих привілеїв для історичної церкви), О. Саган розглядає основні етапи історії та сучасний стан Румунської православної церкви через призму розвитку окремих історичних регіонів сучасної Румунії – Трансільванії, Молдови і Валахії. І. Верстянюк у своїх дослідженнях робить акцент на «православному фундаменталізмі» Румунської православної церкви, та ін.
В дослідженні вагому роль приділено аналізу румунської історіографії державно-церковних відносин. Слід відзначити, що румунські історики, релігієзнавці та фахівці в галузі права прискіпливо досліджують проблеми державної підтримки релігійних конфесій у Румунії, ролі останніх, насамперед Румунської православної церкви, у суспільному житті країни, динаміки змін нормативно-правової бази функціонування релігійних організацій. Вони часто звертаються до історії становлення Румунської православної церкви, природно вбачаючи в ній опору сучасного стану й розвитку церковно-державних стосунків.
В дослідженні проаналізовано низку наукових проблем, які є предметом даного дослідження, які висвітлили румунські науковці. На окрему увагу заслуговує наукова розвідка політологів Габріеля та Лівіу Андреєску «Церква і держава в посткомуністичній Румунії: пріоритети дослідницького порядку денного» (2009), румунських науковців Лавінія Стан і Луціан Турческу досить докладно розглянули етнорелігійну ситуацію та участь релігійних організацій у політичному житті Румунії в умовах демократизації суспільства після повалення режиму Н. Чаушеску.
Ключові слова: *церква, релігійні організації, Румунія, наука, державно-церковні відносини, Румунська православна церква.*

Вступ. Актуальним питанням державної політики у сфері державно-церковних відносин, переважно на прикладі України, країн Вишеградської групи та Західної Європи, присвячені численні дослідження українських та зарубіжних фахівців у різних сферах наукового знання, зокрема в галузі релігієзнавства та філософії – праці М. Бабія, В. Буреги, Т. Вара, С. Головащенка, В. Єленського, А. Колодного, В. Климова, М. Лубської, Д. Сагана, Х. Сантоса, Р. Тимофєйчев, С. Шандора, П. Яроцького та інших; у галузі правових наук – публікації І. Бальжика, Д. Вовка, І. Кордуняну, І. Міми, А. Мунтяна, П. Рабіновича, В. Сорокуна, С. Феррарі, Ю. Фисуна, С. Цвіка; в галузі політології – праці Г. Андреєску та Л. Андреєску, М. Палінчака, П. Рамета, Л. Стан, Л. Турческу, О. Шуби та деяких інших дослідників. Роботи цих авторів характеризуються наявністю великого розмаїття думок, нерідко вельми суперечливих. Іноді дається взнаки конфесійна заангажованість окремих дослідників.

Мета та завдання. Дослідження взаємин між Церквою та державою в Румунії: історичний розвиток і сучасні наукові підходи.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема: історичний метод – для аналізу розвитку державно-церковних відносин у різні періоди; порівняльний метод – для зіставлення підходів різних дослідників; системний метод – для комплексного розгляду взаємодії Церкви і держави; аналіз і синтез – для узагальнення наукових джерел; а також метод історіографічного аналізу – для вивчення наукових інтерпретацій досліджуваної теми.

Результати. Попри широкий спектр і наукову значимість розробок названих учених, актуальними залишаються питання вивчення різних аспектів державної політики щодо релігії та релігійних організацій, особливостей державно-церковних стосунків у низці постсоціалістичних країн, що стали на шлях демократичного розвитку, і зокрема Румунії. Досвід останньої у сфері вдосконалення державно-конфесійних взаємовідносин на різних історичних етапах і в різних політичних умовах, проблеми взаємодії релігії і політики, що є предметом даного дослідження, висвітлено лише фрагментарно.

Означена проблематика в українській історіографії не досліджувалася достатньо, що актуалізує здійснене дослідження і зумовлює своєчасність його проведення.

Слід зазначити, що в низці країн Європи, зокрема в Бельгії, Греції, Франції, ще й сьогодні спостерігаються антагоністичні прояви у відносинах держави та окремих релігійних організацій. І хоча в названих вище, а також деяких інших європейських країнах державно-церковні відносини загалом відповідають демократичним нормам, окремі прояви антагонізму, зокрема у взаєминах держави з неорелігійними утвореннями, залишаються актуальними. Більшою мірою це стосується регіонального рівня відносин [13]. Це засвідчують щорічні доповіді Державного департаменту США про факти дискримінації на релігійній основі в різних державах світу, результати роботи Європейського суду з прав людини. Серед справ, які він розглядає, протягом останніх десятиліть було чимало таких, що стосуються конфліктів, гострих суперечностей у відносинах владних структур тієї чи іншої країни з окремими релігійними спільнотами. Джерелом констатації фактів антагоністичних проявів у державно-церковних відносинах є також Комісія ООН з прав людини. Не підлягає сумніву, що антагоністичний характер відносин між державою та релігійними організаціями, конфлікти між владними структурами та окремими конфесіями негативно впливають на стан і рівень реалізації свободи віросповідання, на діяльність релігійних об'єднань, значно обмежуючи їх можливості щодо здійснення своєї місії і функцій.

Змістовним є історичний нарис релігієзнавця О. Сагана «Румунська православна церква», в якому розглядаються основні етапи історії та сучасний стан Румунської православної церкви як складової вселенського православ'я. Не можна не погодитися з тезою дослідника, згідно з якою на історії румунської церкви позначилися різні шляхи розвитку трьох історичних регіонів сучасної Румунії: Трансільванії (північний захід), Молдови (схід) і Волощини або Валахії (південь) [7]. У ширшому європейському масштабі релігійно-церковна проблематика знайшла відображення в монографії О. Сагана «Вселенське православ'я: суть, історія, сучасний стан» (2004) [6], а також у навчальному посібнику М. Лубської «Християнські церкви: устрій і правовий статус» (2018) [3].

Науковець І. Верстянюк робить акцент, зокрема, на «православному фундаменталізмі» Румунської православної церкви: «Для Церкви той, хто православний, є румуном. Фактично вважається, що інші віросповідання належать до різних меншин. Їх, звичайно, не забороняється прийняти, але вони не є споконвічною частиною «румунського народу»» [2]. Таким чином, риторика Румунської православної церкви просуває ідею національної належності, більшою мірою етнічної ніж громадянської.

Богослов В. Бурега зробив спробу з'ясувати причини непростих, часом конфліктних взаємин між Румунською православною церквою та українським православ'ям, окреслити мотиви невизнання румунськими ієрархами автокефалії новоствореної Православної церкви України [1]. До сказаного варто додати, що ці мотиви здебільшого є спекулятивними (наприклад, визнання Православної церкви України з боку Московського патріархату), а іноді такими, що перебувають за межами канонів вселенського православ'я.

Неординарну тему для своєї дисертації «Права людини у природно-правовій думці неотомізму» обрав С. Рабінович (2003) [4]. Науковцем використовується і плідно розвивається природно-правовий напрямок в юридичній науці, який обґрунтовано пов'язує право з правами людини. Одним із прикладів слугує стаття «Праворозуміння: сутність, класифікації, нездоланність плюралізму» (2007) [5, с. 25–35]. Міркування правознавця є важливими для розуміння стану релігійної свободи в Румунії.

Розглядаючи у своїй науковій праці «Релігійний чинник у Болгарії та Румунії, нових членах Європейського Союзу» (2007) церковно-релігійні питання життя означених країн, іспанський науковець Х.-Л. Сантос аргументовано виокремлює чотири важливі історичні етапи в розвитку відносин між Православною церквою та Румунською державою. По-перше, це період до кінця XIX століття, коли відбулося становлення Православної церкви як повноцінної релігійної інституції. Другий період – це період прийняття Конституцій у 1866, 1923 і 1938 рр. Третій період співвідноситься з комуністичною добою, коли ще три Конституції були прийняті відповідно в 1948, 1952 і 1965 рр. Зрештою, останній історичний період розвитку державно-церковних відносин у Румунії є посткомуністичним. Його основною правовою віхою стало прийняття нової Конституції країни в 1991 р., яку було змінено на нині чинну в 2003 р. [10]. Аналіз значною мірою побудовано на диференціаціях, запропонованих Х.-Л. Сантосом. Причиною цього є те, що вони створюють чіткий розподіл між кількома важливими періодами в історії Румунії. З них, на думку автора, комуністичний період найбільшою мірою вплинув на нинішній правовий статус Румунської православної церкви та особливості її взаємин із державою.

Англійський богослов та єпископ Константинопольської православної церкви Т. Вейр (митрополит Каліст) у ґрунтовній праці «Православна церква» (1993) на основі проведеного порівняльного аналізу робить узагальнення, згідно з яким серед усіх Православних церков у Центрально-східній Європі лише Румунській церкві вдалося уникнути за комуністичної доби розпаду своєї

структури [14]. Це було пов'язано передусім з тим, що режим Н. Чаушеску для своєї легітимації мав потребу в ідеологічній підтримці з боку саме Румунської православної церкви, зокрема в її участі у різних пропагандистських заходах.

Природно, що низку наукових проблем, які є предметом даного дослідження, найбільш плідно висвітлили румунські науковці. На окрему увагу заслуговує наукова розвідка політологів Габріеля та Лівіу Андреєску «Церква і держава в посткомуністичній Румунії: пріоритети дослідницького порядку денного» (2009), в якій зроблено спробу розглянути стан досліджень державно-церковних відносин у Румунії постсоціалістичної доби з метою окреслення найважливіших питань, що потребують розв'язання. Дана стаття складається з двох частин. По-перше, вона містить огляд наукових досліджень, опублікованих з початку 1990-х рр. і присвячених відносинам між румунськими церквами та державою в нових умовах переходу до демократії. По-друге, автори статті пропонують можливі варіанти вирішення нагальних проблем кінця XX – початку XXI століть, що склалися у стосунках між церквою і Румунською державою. Такі пропозиції супроводжуються короткими обговореннями існуючих публікацій та новими ідеями щодо перспективних напрямів майбутніх досліджень [8, p. 19–45].

Румунські науковці Лавінія Стан і Луціан Турческу досить докладно розглянули етнорелігійну ситуацію та участь релігійних організацій у політичному житті Румунії в умовах демократизації суспільства після повалення режиму Н. Чаушеску. Цьому присвячена їхня спільна праця «Релігія і політика в посткомуністичній Румунії» (2007, 2010) [12]. Торкаючись історичних аспектів становлення сучасної моделі державно-конфесійних взаємин, вони слушно зазначають, що до середини XIX ст. Православна церква Румунії не була незалежною. Як з фінансової, так і з інституційної точок зору вона перебувала в підпорядкуванні Константинопольського патріархату. Ця ситуація змінилася під час правління Александру Йоана Кузи, який у 1859 р. першим об'єднав два великі на той час румунські князівства – Валахію та Молдову. Саме за його часів Церква набула нового незалежного статусу, позбулася іноземного впливу. Проте майже одразу її було взято під звичайний урядовий контроль, після чого вона була підкорена політичній владі і втратила будь-яку автономію щодо прийняття рішень у різних сферах, починаючи від контролю над доходами монастирів і закінчуючи призначенням її глави [11, p. 1467–1468].

Авреліан Мунтян у своїй статті «Церковно-державні відносини в Румунії: проблеми і перспективи міжконфесійної співпраці на рівні церковних неурядових організацій» (2005) розглядає таку співпрацю в Румунії як важливу складову відносин між державою та релігійними об'єднаннями, відзначаючи, що її різні аспекти залежать від законодавчої бази, яка регулює такі відносини. Хоча ідеальної міжконфесійної співпраці досягти практично неможливо, уряд, як стверджує дослідник, може послуговуватися різного роду політичними рішеннями з метою заохочення релігійних конфесій до співпраці саме на рівні церковних неурядових організацій. У певних аспектах румунська модель такого заохочення подібна до релігійних і громадських ініціатив у США. А. Мунтян намагається розкрити можливі проблеми, що виникають при роботі з потенціалом міжконфесійної співпраці [9, p. 84–100]. Він особливо наголошує на тому факті, що процес люстрації румунських державних службовців після повалення в 1989 р. тоталітарного режиму був непослідовним і кволим значною мірою через опір Румунської православної церкви політичному доступу до архівів так званої «таємної поліції» комуністичної доби (Departamentul Securităţii Statului – Департамент державної безпеки), особливо до документів, в яких зберігається інформація про її священнослужителів [9, p. 84].

Висновки. Розглянуто різні аспекти історичного та сучасного праворозуміння щодо співвідношення права і релігії та формування правової бази розбудови державно-церковних відносин у різних країнах, зокрема в Румунії; представлено аналіз сучасної історіографії цих відносин на прикладі наукових досягнень українських, західних та румунських авторів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бурега В. «Своя Гра» Румунської церкви та майбутнє українського православ'я. *LB.UA. Дорослий погляд на світ.* 2019, 23 лютого. URL: https://rus.lb.ua/society/2019/02/23/420487_svoya_igra_ruminskoy_tserkvi.html.

2. Верстянюк І. Румунська церква. Ексклюзив. Із серії: Православні автокефалії. 2021. URL: https://newssky.com.ua/pravoslavnye-avtokefalii-chast-6-rumunskaya-czerkov-eksklyuziv/.

3. Лубська М. І. Християнські церкви: устрій і правовий статус. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 728 с.

4. Рабінович П. М. Права людини у природно-правовій думці неотомізму: автореф. дис… канд. юридичних наук. Спец.: 12.00.01 – Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Одеса: Одеська національна юридична академія, 2003. 19 с.

5. Рабінович П. М. Праворозуміння: сутність, класифікації, нездоланність плюралізму. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2007. № 5 (67). С. 25–35.

6. Саган О. Н. Вселенське православ'я: суть, історія, сучасний стан. Київ: Світ Знань, 2004. 910 с.

7. Саган О. Н. Румунська православна церква. У кн.: Велика українська енциклопедія: електронна версія. URL: https://vue.gov.ua/Румунська православна церква.

8. Andreescu G., Andreescu L. Church and State in Post-Communist Romania: Priorities on the Research Agenda. *Journal for the Study of Religions and Ideologies*. 2009. Vol. 8. No. 24. P. 19–45.

9. Muntean A. Church-State Relations in Romania: Problems and Perspectives of Inter-Denominational Cooperation at the Level of Church-based NGOs. *Journal for the Study of Religions and Ideologies*. 2005. Vol. 4. No. 12. P. 84–100.

10. Santos J. L. El factor religioso en Bulgaria y Rumanía, nuevos miembros de la Unión Europea. Madrid: Unit of International Security and Cooperation (UNISCI) Discussion Papers, 2007. No. 14, May.

11. Stan L., Turcescu L. The Romanian Orthodox Church and Post-Communist Democratization. *Europe-Asia Studies*. 2000. No. 8. P. 1467–1488.

12. Stan L., Turcescu L. Religie şi politică în România postcomunistă. Bucureşti: Curtea Veche, 2010. 427 p.

13. State and Church in the European Union. Ed. G. Robbers. Baden-Baden: Nomos Publishing, 2005. 589 p.

14. Ware T. The Orthodox Church. 2nd ed. London: Penguin Group, 1993. 368 p.

REFERENCES:

1. Burega, V. (2013, 23 Fabruary) «Svoia Hra» Rumunskoi tserkvy ta maibutnie ukrainskoho pravoslavia [«Own Game» of the Romanian Church and the Future of Ukrainian Orthodoxy]. LB.UA. An adult view of the world. URL:https://rus.lb.ua/society/2019/02/23/420487_svoya_igra_ruminskoy_tserkvi.html.

2. Verstyanyuk, I. (2021) Rumunska tserkva. Ekskliuzyv. Iz serii: Pravoslavni avtokefalii [Romanian Church. Exclusive. From the series: Orthodox Autocephaly]. URL: https://newssky.com.ua/pravoslavnye-avtokefalii-chast-6-rumunskaya-czerkov-eksklyuziv/.

3. Lubska, M. I. (2018) Khrystyianski tserkvy: ustrii i pravovyi status. [Christian churches: structure and legal status]. Kyiv: Center for Educational Literature. 728 p.

4. Rabinovich, P. M. (2003) Prava liudyny u pryrodno-pravovii dumtsi neotomizmu. [Human rights in the natural-legal thought of neo-Thomism] : author's abstract of the dissertation of the candidate of legal sciences. Specialties: 12.00.01 – Theory and history of state and law; history of political and legal doctrines. Odesa: Odesa National Law Academy. 19 p.

5. Rabinovych, P. M. (2004) Pravorozuminnia: sutnist, klasyfikatsii, nezdolannist pliuralizmu [Legal Understanding: Essence, Classifications, Insurmountability of Pluralism]. Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine. No. 5 (67). P. 25–35.

6. Sagan, O. N. (2004) Vselenske pravoslavia: sut, istoriia, suchasnyi stan. [Universal Orthodoxy: Essence, History, and Current State]. Kyiv: World of Knowledge. 910 p.

7. Sagan, O. N. Rumunska pravoslavna tserkva. [Romanian Orthodox Church]. In the book: Great Ukrainian Encyclopedia: electronic version. URL: https://vue.gov.ua/Румунська православна церква.

8. Andreescu G., Andreescu L. Church and State in Post-Communist Romania: Priorities on the Research Agenda. *Journal for the Study of Religions and Ideologies*. 2009. Vol. 8. No. 24. P. 19–45.

9. Muntean A. Church-State Relations in Romania: Problems and Perspectives of Inter-Denominational Cooperation at the Level of Church-based NGOs. *Journal for the Study of Religions and Ideologies*. 2005. Vol. 4. No. 12. P. 84–100.

10. Santos J. L. El factor religioso en Bulgaria y Rumanía, nuevos miembros de la Unión Europea. Madrid: Unit of International Security and Cooperation (UNISCI) Discussion Papers, 2007. No. 14, May.

11. Stan L., Turcescu L. The Romanian Orthodox Church and Post-Communist Democratization. *Europe-Asia Studies*. 2000. No. 8. P. 1467–1488.

12. Stan L., Turcescu L. Religie şi politică în România postcomunistă. Bucureşti: Curtea Veche, 2010. 427 p.

13. State and Church in the European Union. Ed. G. Robbers. Baden-Baden: Nomos Publishing, 2005. 589 p.

14. Ware T. The Orthodox Church. 2nd ed. London: Penguin Group, 1993. 368 p.

Church and state in Romania: history of relations and modern scientific approaches to their study

Manzyuk Maria Vasylivna

Postgraduate Student at the Department of International Politics
Faculty of International Economic Relations
State University “Uzhgorod National University”
Universytetska str., 14, Uzhgorod, Ukraine
ORCID: 0009-0002-3306-7511

Palinchak Mykola Mykhailovych

Doctor of Political Sciences, Professor, Professor at the Department of International Politics
Faculty of International Economic Relations
State University “Uzhgorod National University”
Universytetska str., 14, Uzhgorod, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9990-5314

The Religious institutions in the context of their interaction with secular authorities and society, which cannot remain outside the sphere of legal regulation, therefore, taking into account the importance of legal and, in particular, legislative aspects of state-church relations in Romania, a comprehensive understanding of the problems of legal understanding acquires particular importance are analyzed in the study.

The study is devoted to the results of the analysis of Ukrainian, Western and Romanian historiography of church-state relations in Romania. Among the works of Ukrainian scientists, the great scientific importance of the research of V. Yelensky, who identified and described the «Balkan», «Central European» and «post-Soviet» systems of state-church relations in post-communist countries of Europe (Romania is characterized by the Balkan type with special privileges for the historical church), O. Sagan examines the main stages of history and the current state of the Romanian Orthodox Church through the prism of the development of individual historical regions of modern Romania – Transylvania, Moldova and Wallachia. I. Verstyanuk in his research emphasizes the «Orthodox fundamentalism» of the Romanian Orthodox Church, etc.

The study gives a significant role to the analysis of the Romanian historiography of state-church relations. It should be noted that Romanian historians, religious scholars and legal experts meticulously study the problems of state support for religious denominations in Romania, the role of the latter, primarily the Romanian Orthodox Church, in the public life of the country, the dynamics of changes in the regulatory framework for the functioning of religious organizations. They often turn to the history of the formation of the Romanian Orthodox Church, naturally seeing in it the resistance of the current state and the development of church-state relations. A number of scientific problems that are the subject of this study, which were highlighted by Romanian scholars are analyzed in the study. Special attention is paid to the scientific research of political scientists Gabriel and Liviu Andreescu «Church and State in Post-Communist Romania: Priorities of the Research Agenda» (2009), Romanian scientists Lavinia Stan and Lucian Turcescu examined in quite detail the ethno-religious situation and the participation of religious organizations in the political life of Romania in the conditions of democratization of society after the overthrow of the regime of N. Ceausescu.

Key words: *church, religious organizations, Romania, science, state-church relations, Romanian Orthodox Church.*

Дата першого надходження статті до видання: 10.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

Наумкіна Світлана Михайлівна
Мініцький Валерій

Роль української діаспори США у подальшому розвитку громадянського суспільства України як чинника повоєнного відновлення

УДК 327(73=161.2):304.2
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-2.15
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Наумкіна Світлана Михайлівна
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політичних наук
і права
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-1125-647X

Мініцький Валерій
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності С2 Політологія
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна
ORCID: 0009-0004-9855-039X

Стаття присвячена комплексному дослідженню трансформації українського громадянського суспільства в умовах повномасштабної агресії РФ та визначенню стратегічної ролі української діаспори США як ключового партнера у процесах повоєнного відновлення. Актуальність роботи зумовлена безпрецедентними масштабами руйнувань, де сукупні втрати виторгу економіки оцінюються у трлн доларів, що вимагає залучення не лише державних ресурсів, а й потенціалу світового українства. У роботі аналізується еволюція громадського сектору від волонтерських ініціатив до суб'єктів державного будівництва, які забезпечують незалежний нагляд, соціальну легітимність та експертну підтримку стратегій відродження. Досліджено феноменальну життєздатність ОГС, які продовжують діяльність попри фінансову вразливість та кадровий голод. Окрему увагу приділено переходу до моделі мережевого управління, де громада виступає «співавтором змін», мінімізуючи корупційні ризики та гарантуючи прозорість відбудови. Розкривається потенціал української діаспори у США як «м'якої сили», здатної забезпечити приплив інвестицій, трансфер західних стандартів управління та лобіювання національних інтересів через такі структури, як УККА та СКУ. Детально проаналізовано успішну модель самоорганізації закордонного українства, яка базується на фінансовій автономності кредитних спілок та розгалуженій мережі політичних, професійних і молодіжних організацій. Висвітлено роль ініціатив на кшталт «Energize Ukraine» у зміцненні енергетичної стійкості та важливість інвестицій в українську ідентичність за кордоном для збереження людського капіталу. Автор обґрунтовує, що досвід діаспори США у поєднанні громадської активності та фінансової незалежності є фундаментом для нової архітектури взаємодії між державою та міжнародними донорами. У висновках наголошено, що синергія внутрішнього громадського сектору та інституційної потужності діаспори є критичною умовою трансформації України у стійку європейську державу.
Ключові слова: *Громадянське суспільство, повоєнне відновлення, українська діаспора США, Світовий конгрес українців (СКУ), міжнародне партнерство, мережеве управління, інституційна спроможність, людський капітал, громадські організації (ОГС), культурна дипломатія.*

Вступ. Синергія внутрішнього громадського сектору та інституційної потужності діаспори є критичною умовою трансформації України у стійку європейську державу. Тому обраний об'єкт дослідження уявляється значною мірою актуальним і своєчасним.

Метою статті є визначення ролі українського громадянського суспільства та діаспори США як стратегічних чинників повоєнного відновлення України, що передбачає вирішення наступних науково-дослідних **завдань:** оцінку масштабів економічних та інфраструктурних збитків на основі даних KSE Institute та Світового банку; дослідження еволюції суб'єктності громадського сектору з 2014 року; визначення ключових напрямів впливу закордонного українства (зокрема через ініціативи СКУ та енергетичні проєкти); аналіз досвіду самоорганізації, фінансової незалежності та інституційної структури діаспори в США; а також обґрунтування моделі мережевого управління для ефективної синергії між державою, міжнародними донорами та світовим українством.

Методологічною основою дослідження є комплексний підхід, що базується на аналізі статистичних даних KSE Institute, Національного банку та Світового банку щодо обсягів прямої шкоди та втраченої вигоди економіки України внаслідок збройної агресії. У роботі застосовано метод системного аналізу для вивчення тристоронньої взаємодії «держава-громада-діаспора» та інституційний підхід для оцінки спроможності закордонних українських структур (зокрема УККА та СКУ). Порівняльно-історичний метод дозволив зіставити досвід формування громадських інституцій у США з українськими реаліями, а аналітичний інструментарій дослідження допоміг структурувати системні виклики (фінансові, кадрові, експертні) та обґрунтувати перехід до моделі «співавторства змін» як фундаментальної умови прозорої відбудови.

Результати. Україна позиціонує себе на світовій арені як самостійна демократична держава, де верховенство права та мирне співіснування з іншими народами є ключовими пріоритетами. Фундаментом суспільного устрою країни є захист інтересів особистості та забезпечення базових свобод для кожного мешканця.

Проте реалізація цих принципів зіткнулася з жорстокою реальністю через масштабну агресію з боку РФ [1].

Це вторгнення не лише знівелювало загальноприйняті норми гуманізму та міжнародного правопорядку, а й призвело до критичних руйнувань: економічний колапс – суттєвих ударів зазнали промисловий сектор та фінансова стабільність; інфраструктурна проблема – цілеспрямоване знищення об'єктів життєзабезпечення; екологічна криза – бойові дії спричинили безпрецедентну шкоду довкіллю, наслідки якої мають катастрофічний характер [4, с.7]. Україна сьогодні вимушена не лише захищати власну територію, а й відстоювати базові цінності цивілізованого світу, що були брутально порушені війною [9].

Згідно з розрахунками аналітиків KSE Institute спільно з фахівцями Нацбанку та профільних міністерств, масштабне вторгнення РФ завдало нищівного удару по фінансовій стабільності України. Загальні збитки, що охоплюють як реальне падіння доходів, так і втрачену вигоду у майбутньому, сягають колосальних масштабів – сукупні втрати виторгу оцінюються у 1,7–1,8 трлн. доларів, збитки у секторі доданої вартості становлять близько 0,6 трлн доларів [5;10].

Окрім стратегічного завдання з деокупації та захисту кордонів, перед Українською державою постає комплекс критичних соціально-економічних і політичних викликів. Масштаби руйнувань та гуманітарні наслідки війни змушують уже сьогодні формувати фундамент для майбутньої відбудови. Світова практика доводить, що життєздатність стратегій повоєнного відродження безпосередньо залежить від створення прозорої та дієвої вертикалі прийняття рішень. Ключовим фактором успіху є не лише розробка планів, а й чіткий механізм їх узгодження та моніторингу на кожному етапі реалізації [18].

Особливу роль у цьому процесі відіграє громадянський сектор. Залучення громадських організацій до процесів відбудови забезпечує: незалежний нагляд – мінімізацію корупційних ризиків та контроль за цільовим використанням ресурсів; соціальну легітимність – врахування реальних потреб громад при прийнятті стратегічних рішень; експертну підтримку – використання потенціалу активної частини суспільства для розробки оптимальних шляхів розвитку. Зацікавленість та активна участь громадськості перетворюють відбудову з суто бюрократичного процесу на загальнонаціональний проєкт, що має значно вищі шанси на успіх [11]. Події 2014 року, пов'язані з окупацією частини українських земель, стали каталізатором безпрецедентного піднесення громадської активності [7]. Цей рух охопив критично важливі галузі життєдіяльності країни: від оборонного сектору та політики до гуманітарних сфер – медицини, освіти й культури. Трансформація суспільної ролі активістів призвела до важливих змін у державній політиці: визнання суб'єктності – державні інституції усвідомили, що громадські об'єднання є ключовим партнером у процесах державотворення; масштабування співпраці – урядова стратегія змістилася в бік активного залучення неурядових організацій (НУО) до планування майбутньої відбудови; рівні інтеграції – сьогодні така взаємодія виходить далеко за межі локальних ініціатив, охоплюючи загальнодержавний рівень та міжнародні майданчики. Здобутий громадою з 2014 року, став фундаментом для створення нової моделі управління, де громадський контроль та участь є обов'язковими складниками національного відродження [7; 11].

Сучасні дослідження (зокрема Фонду Східна Європа) підтверджують феноменальну життєздатність українського громадського сектору: 76% організацій продовжують працювати навіть за умов гострого дефіциту ресурсів, фокусуючись на соціальній згуртованості та підтримці вразливих груп. Сьогодні взаємодія між державними інституціями та громадськістю виходить на новий рівень – від локальних ініціатив до національного та міжнародного партнерства [19]. Уряд усвідомлює, що саме залучення громадських організацій до моніторингу та реалізації проєктів відбудови є запобіжником проти корупції та гарантією того, що відновлення країни відповідатиме реальним потребам людей. Через це, синергія державної політики та енергії громадянського суспільства стає головним інструментом трансформації України у стійку та успішну європейську державу.

За останній рік зафіксовано триразове зростання кількості нових громадських ініціатив. Це свідчить про те, що ОГС взяли на себе роль основних медіаторів соціальної стабільності, фокусуючись на найбільш чутливих напрямках: інтеграції мільйонів переселенців, психологічній реабілітації ветеранів та забезпеченні доступу до базових послуг у громадах, де державні структури працюють з надмірним навантаженням [19].

Проте аналіз показує, що потенціал громадськості у відбудові стримується низкою системних викликів. Найгострішим бар'єром є фінансова вразливість – понад три чверті організацій працюють в умовах бюджетного дефіциту. До цього додається кадровий голод, спричинений мобілізацією, міграцією та прогресуючим професійним вигоранням активістів. Також спостерігається певна галузева диспропорція: якщо соціальна підтримка охоплена повною мірою, то до технічно складних проєктів, таких як відбудова інфраструктури чи екологічний аудит, залучено лише до 7% організацій через брак спеціалізованої експертизи [19].

Для подолання цих перешкод та посилення ролі громадянського суспільства необхідно впровадити ряд рекомендацій:

Таблиця 1

Ключові виклики та шляхи їх подолання

Виклик	Суть проблеми	Як подолати
Фінансова нестабільність	76,2% ОГС мають критичний дефіцит коштів;	Диверсифікація джерел: поєднання грантів, соціального підприємництва та локального фандрейзингу;
Кадрове виснаження	Професійне вигорання, виїзд молоді та мобілізація;	Впровадження програм психологічної підтримки та інституційних грантів на оплату праці штатних фахівців;
Брак технічної експертизи	Лише 6,5% залучені до інфраструктурних проєктів;	Навчання активістів технічному нагляду, містобудуванню та екологічному аудиту;
Регіональний дисбаланс	Організації в центрі України менш стабільні за прифронтові;	Створення мережевих партнерств між організаціями різних регіонів для обміну ресурсами;

1. У відносинах із державою пріоритетом має стати перехід від формальних консультацій до інклюзивного планування, де ОГС залучаються до розробки стратегій на рівні громад через цифрові платформи моніторингу;

2. Міжнародним партнерам варто змінити парадигму фінансування, надаючи прямі інституційні гранти українським організаціям (локалізація допомоги), що дозволить їм не лише закуповувати гуманітарні вантажі, а й утримувати професійні кадри та розвивати власну експертизу;

3. Всередині самого сектору ключовим є створення галузевих коаліцій, які зможуть ефективніше адвокувати інтереси громад на національному та світовому рівнях.

Ефективна тристороння співпраця між владою, міжнародними донорами та активною громадою є єдиним механізмом, здатним перетворити ОГС із «кризового менеджера», що гасить пожежі, на системного архітектора нової, стійкої держави. Створення сприятливого середовища для такої взаємодії не просто полегшить процес фізичного відновлення, а й закладе фундамент для глибокої демократичної трансформації всього суспільства на десятиліття вперед.

Поствоєнне відродження України неможливе за умови використання лише класичних бюрократичних інструментів. Масштабність збитків, які оцінюються у трильйони доларів, та складність соціально-демографічних викликів потребують переходу до моделі мережевого управління, де громадські організації наділені реальними важелями впливу та контролю.

Безумовно, одним із ключових факторів демократичного розвитку будь-якої сучасної держави є формування громадянського суспільства. Для України ця проблема залишається особливо актуальною, оскільки процес становлення ефективних громадських інституцій триває й сьогодні.

Після завершення масштабного міжнародного форуму URC 2024 у Берліні, архітектура майбутньої відбудови України набула нових обрисів. Одним із ключових меседжів заходу став заклик Світового конгресу українців (СКУ) до офіційного Києва: визнати закордонне українство не просто джерелом гуманітарної допомоги, а стратегічним партнером у процесі державної реконструкції [17].

Президент СКУ Павло Ґрод чітко артикулював позицію світової спільноти: досвід, знання та зв'язки мільйонів українців за кордоном є критичним фактором успіху. Мова йде про перехід від моделі «фінансового донора» до моделі «співавтора змін» [17].

СКУ наголошує, що шлях до сильної держави лежить через зміцнення закордонних громад. Підтримка української церкви, освіти та культури в еміграції – це не спосіб «залишити людей там», а засіб збереження їхнього зв'язку з Батьківщиною. Тільки ідентифікуючи себе українцем, фахівець у Лондоні чи Торонто буде готовий інвестувати свій час та кошти в українські проєкти [17].

Аналіз поточної ситуації свідчить про зміну парадигми. Повоєнна відбудова України більше не є внутрішнім процесом. Вона перетворюється на глобальний мережевий проєкт, де діаспора виконує

Таблиця 2

Пріоритетні напрями залучення експертного та ресурсного потенціалу діаспори до модернізації України

Сектор стратегічного впливу	Зміст та інструменти реалізації
Впровадження міжнародних стандартів	Використання експертизи фахівців, які працюють у провідних західних корпораціях та інституціях.
Енергетична стійкість	Реалізація цільових ініціатив, таких як «Energize Ukraine», що фокусуються на негайному відновленні критичної інфраструктури
Економічний лобізм	Створення сприятливого клімату для залучення іноземних інвестицій через мережу професійних та бізнес-асоціацій

Таблиця 3

Пріоритетні завдання та механізми реалізації партнерства «Україна – діаспора»

Виклик:	Вирішення:
Інституціоналізація відносин	Необхідно створити дієві механізми залучення діаспори до прийняття рішень на рівні уряду;
Секторальна співпраця	Створення платформ для взаємодії між українським бізнесом та діаспорними асоціаціями;
Інвестиції в ідентичність	Держава має розглядати підтримку українських шкіл за кордоном як інвестицію в майбутній кадровий резерв відбудови;

роль «м'якої сили» та передавального механізму між Україною та глобальним світом.

Одним із найскладніших викликів повоєнного періоду стане повернення або інтеграція українців, що опинилися за кордоном через війну. Берлінська конференція підсвітила важливий аспект: відбудова фізичних об'єктів (заводів, мостів, шкіл) не матиме сенсу без збереження людського капіталу [17].

Сьогодні діаспора готова стати «фундаментом» для будівництва сучасної, європейської України. Ефективність цього партнерства залежатиме від здатності обох сторін вибудувати прозорий та довірливий діалог вже зараз, не чекаючи остаточної перемоги.

У цьому контексті важливим є вивчення досвіду української діаспори у Сполучених Штатах Америки, яка протягом десятиліть змогла сформувати розвинену систему громадських організацій, що активно впливають як на внутрішнє життя громади, так і на підтримку України на міжнародній арені [2, с. 152].

Особливістю української громади у США є високий рівень самоорганізації та відповідальності її членів. Українці, які опинилися за межами Батьківщини, змогли об'єднатися навколо ідеї збереження національної ідентичності, культури та політичних інтересів [8, с. 177–184]. У результаті сформувалася розгалужена мережа організацій, що охоплює політичну, культурну, освітню та фінансову сфери. Така діяльність демонструє, що громадянське суспільство формується не лише через державні інституції, а передусім через активність самих громадян, їхню готовність брати участь у суспільному житті та підтримувати спільні ініціативи [2, арк. 34].

Досвід української діаспори свідчить, що важливим фактором розвитку громадянського суспільства є створення різноманітних громадських структур. Українці у США змогли організувати значну кількість інституцій, серед яких політичні організації, професійні об'єднання, фінансові установи та культурні товариства. Зокрема, було створено 13 політичних організацій, 12 професійних товариств, 29 кредитних спілок, 4 страхові компанії, а також молодіжні й жіночі організації, що сприяють розвитку громадської активності та підтримують зв'язок між поколіннями [8, с. 177–184; 2, арк. 36]. Саме така багатогранність громадських структур дозволяє створити стійке громадянське середовище, у якому люди можуть реалізовувати свої інтереси та водночас працювати на благо спільноти.

Важливу роль у консолідації українців у США відіграють організації, що представляють інтереси громади на національному та міжнародному рівнях. Такі структури, як Український конгресовий комітет Америки та інші об'єднання, координують діяльність різних громадських організацій, організовують конференції, культурні заходи та політичні кампанії, спрямовані на підтримку України. Завдяки такій діяльності українська діаспора змогла сформувати потужний інформаційний та політичний ресурс, який сприяє популяризації українських інтересів у міжнародному середовищі [15, с. 2–4; 5].

Ще одним важливим елементом громадянського суспільства є фінансова підтримка громадських ініціатив. Українська діаспора в США створила власну систему фінансових інституцій, зокрема кредитні спілки та страхові організації, які дозволяють акумулювати ресурси для реалізації різних соціальних і культурних проектів[8, с. 177–184]. Це демонструє, що економічна база громадських організацій є важливою умовою їхньої стабільності та ефективності [3, арк. 129–130]. На мою думку, саме поєднання громадської активності та фінансової самостійності дозволяє таким організаціям діяти незалежно та реалізовувати довгострокові програми.

Особливу увагу українська діаспора приділяє вихованню молодого покоління. Молодіжні організації відіграють важливу роль у формуванні національної свідомості, культурної ідентичності та громадянської відповідальності [8, с. 177–184]. Через освітні програми, культурні заходи та громадську діяльність молодь залучається до активної участі в житті громади. Такий підхід сприяє передачі досвіду від старших поколінь до молодших і забезпечує безперервність розвитку громадянського суспільства [2, арк. 37]. На думку автора статті, саме залучення молоді є ключовим фактором довгострокової стабільності громадських організацій.

Якщо порівнювати досвід української діаспори США з українськими реаліями, можна виявити суттєві відмінності. В Україні громадянське суспільство ще перебуває у процесі становлення, і багато громадян не завжди відчувають свою роль у суспільних процесах. Проте досвід діаспори

демонструє, що активна позиція громадян може значно посилити демократичні інститути та сприяти розвитку держави. Важливою умовою цього є розвиток культури добровільної участі, взаємної підтримки та відповідальності за спільне майбутнє [13, с. 47].

Крім того, українська діаспора виконує важливу функцію своєрідного «мосту» між Україною та міжнародною спільнотою. Через політичні контакти, інформаційну діяльність та культурну дипломатію вона сприяє поширенню знань про Україну та підтримує міжнародну співпрацю [8, с. 177–184]. Завдяки цьому Україна отримує додаткові можливості для розвитку міжнародних відносин та залучення підтримки з боку інших держав [12, с. 236; 14, арк.70].

Досвід української діаспори США демонструє, що сильне громадянське суспільство формується через активність громадян, розвиток громадських організацій та підтримку культурної ідентичності. Для України цей досвід може стати важливим прикладом того, як поєднання громадської ініціативи, фінансової самостійності та міжпоколіннєвої співпраці здатне сприяти розвитку демократичних інституцій. На мою думку, саме формування активної громадянської позиції та підтримка громадських ініціатив є одним із ключових факторів успішного розвитку українського суспільства у майбутньому [2, арк. 34; 16, с. 5, 7, 9].

Висновки. В умовах екзистенційної загрози, спричиненої повномасштабною агресією РФ, українське громадянське суспільство здійснило фундаментальний перехід від моделі «кризового реагування» до статусу стратегічного суб'єкта державного будівництва. Масштабність завданих збитків, що обчислюються трильйонами доларів, виключає можливість ефективного відновлення виключно силами державного апарату, висуваючи на передній план необхідність впровадження моделі мережевого управління.

Ключовим результатом аналізу є обґрунтування того, що українська діаспора США виступає не просто зовнішнім донором, а унікальним інституційним ресурсом, що володіє трьома критично важливими компонентами для відбудови: фінансової автономності – досвід створення кредитних спілок та фондів у США є готовим інструментарієм для формування незалежних інвестиційних майданчиків в Україні; експертним капіталом – мережа професійних асоціацій діаспори здатна забезпечити трансфер західних стандартів управління, енергетичної стійкості (проєкти типу Energize Ukraine) та технологічного аудиту; політичним лобізмом – статус «м'якої сили» дозволяє закордонному українству виступати ефективним медіатором між офіційним Києвом та міжнародними фінансовими інституціями, забезпечуючи прозорість та довіру до процесів відновлення.

Успіх повоєнної трансформації України безпосередньо залежить від синергії внутрішнього громадського сектору, який демонструє феноменальну життєздатність, та інституційної потужності світового українства. Досвід діаспори США у вихованні молоді та підтримці національної ідентичності має стати засадничим для України у питанні збереження людського капіталу та інтеграції вимушених мігрантів.

Отже, можна стверджувати, що повоєнна відбудова має базуватися на принципі «співавторства змін», де держава забезпечує законодавче поле, громадянське суспільство – моніторинг та соціальну легітимність, а діаспора – експертний місток до глобальних ресурсів. Тільки за умови переходу від формальних консультацій до реального мережевого партнерства Україна зможе трансформувати виклики війни у фундамент для створення стійкої, високотехнологічної та демократичної держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Війна Росії проти України. *Deutsche Welle (DW)*. URL: https://www.dw.com/uk/viina-rosii-proty-ukrainy/t-60899321

2. ГДА МЗС України. Ф. 1 (справи постійного зберігання за 1988–2005 рр.). Оп. 5. Спр. 15553. Інформаційно-аналітичні матеріали про становище української діаспори за кордоном. 3 жовтня 2005 р. – 14 жовтня 2005 р., 187 арк.

3. ГДА МЗС України. Ф. 1 (справи постійного зберігання за 1988–2005 рр.). Оп. 210. Спр. 15540. Українці за межами України. 5 вересня 2005 р. – 20 жовтня 2005 р., 167 арк.

4. Дорошенко Я. О., Наумкіна С. М. Повоєнне відновлення України та забезпечення сталого розвитку крізь призму бачення організацій громадянського суспільства. *Політикус*. 2024. № 6. С. 7–13. DOI: https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.5

5. Звіт про непрямі втрати економіки України внаслідок війни. *Скільки-скільки*. URL: https://skilky-skilky.info/zvit-pro-nepriami-vtraty-ekonomiky-ukrainy-vnaslidok-viyny/

6. Лазебник С. Роман з діаспорою. Історія і сьогодення взаємовідносин. Київ: Істина, 2012. 200 с.

7. Мініцький В. Роль громадянського суспільства у повоєнному відновленні України. *Дипломатія в міжнародних відносинах: сучасні виклики та перспективи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (2024 р.). 2024. С. 69–71. URL: http://fmv.nau.edu.ua/wp-content/uploads/2024/04/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%B8-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97-%D0%94%D0%B8%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%82%D1%96%D1%8F-%D0%B2-%D0%BC%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D1%85-

8. Недошитко І. Р. Діаспорна мережа як досвід організації громадянського суспільства. *Virtus:*

Scientific Journal / Editor-in-Chief M. A. Zhurba. 2020. № 41 (February). С. 177–184.

9. Овчинніков О. Чотири роки повномасштабного вторгнення. Екологічна перспектива. *Ukraine War Environmental Consequences Work Group (UWEC)*. URL: https://uwecworkgroup.info/uk/four-years-of-full-scale-war-in-ukraine-the-environmental-perspective/

10. Повоєнне відновлення України: нові ринки та цифрові рішення. *Kyiv School of Economics (KSE)*. URL: https://kse.ua/ua/about-the-school/news/povoyenne-vidnovlennya-ukrayini-novi-rinki-ta-tsifrovi-rishennya/

11. Роль громадянського суспільства у відновленні країни: чи можлива співпраця з урядом? *CASE Україна*. URL: https://case-ukraine.com.ua/news/rol-gromadyanskogo-suspilstva-u-vidnovlenni-krayiny-chy-mozhlyva-spivpratsya-z-uryadom/

12. Світовий Конґресу Українців : довідка. *Міністерство закордонних справ України : офіційний сайт*. URL: https://mfa.gov.ua/pro-ukrayinu/ukrayinci-za-kordonom/svitovij-kongres-ukrayinciv

13. Українці у Вільному Світі: ювілейна книга УНСоюзу з нагоди 60-річчя 1894–1954. Джерзі Сіті, 1954. 383 с.

14. ЦДАВО України. Ф. 5233. Адміністрація Президента України. Оп. 2. Адміністрація Президента України Л. Кучми. Справа 1623. Про прийняття представників української діаспори. 4 січня 1997 р. – 12 листопада 1997 р., 138 арк.

15. Annual Report 2011 / Ukrainian Congress Committee of America (UCCA). 2011. 41 p. URL: https://ucca.org/wp-content/uploads/2017/11/Annual-Report-2011-FINAL.pdf

16. Constitution and by-laws of the Ukraninian congress committee of America, INC // Printed by America – 817 N. Franklin St., Phila. 23, Pa

17. Engaging global Ukrainian diaspora is crucial for rebuilding Ukraine. Ukrainian World Congress (2024). URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/engaging-global-ukrainian-diaspora-is-crucial-for-rebuilding-ukraine/

18. Mygal M. ІАА на Форумі громадянського суспільства. *Інститут аналітики та адвокації*. URL: https://iaa.org.ua/articles/iaa-na-forumi-gromadyanskogo-suspilstva/

19. Myronyshena T. 76% of civil society organizations in Ukraine continue working despite resource shortages, new study finds. *The Kyiv Independent*. URL: https://kyivindependent.com/76-of-civil-society-organizations-in-ukraine-continue-working-despite-resource-shortages-new-study-finds/

20. United Nations Millennium Declaration : Resolution adopted by the General Assembly 55/2 of 8 Sept. 2000. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_55_2.pdf

REFERENCES:

1. Russia's war against Ukraine. *Deutsche Welle (DW)*. URL: https://www.dw.com/uk/viina-rosii-proty-ukrainy/t-60899321

2. State Archive of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. Fund 1 (permanent storage files for 1988–2005). Description 5. File 15553. Information and analytical materials on the situation of the Ukrainian diaspora abroad. October 3, 2005 – October 14, 2005, 187 sheets. [in Ukrainian].

3. State Archive of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. Fund 1 (permanent storage files for 1988–2005). Description 210. File 15540. Ukrainians outside of Ukraine. September 5, 2005 – October 20, 2005, 167 sheets. [in Ukrainian].

4. Doroshenko, Ya. O., & Naumkina, S. M. (2024). Post-war restoration of Ukraine and ensuring sustainable development through the prism of civil society organizations' vision. *Politicus*, (6), 7–13. DOI: https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.5 [in Ukrainian].

5. Report on indirect losses of the Ukrainian economy as a result of the war. *Skilky-skilky*. URL: https://skilky-skilky.info/zvit-pro-nepriami-vtraty-ekonomiky-ukrainy-vnaslidok-viyny/

6. Lazebnyk, S. (2012). Romance with the diaspora. History and modern state of relations. Kyiv: Istyna, 200 p. [in Ukrainian].

7. Minitskyi, V. (2024). The role of civil society in the post-war restoration of Ukraine. *Diplomacy in international relations: modern challenges and prospects: materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference with international participation*, 69–71. URL: http://fmv.nau.edu.ua/wp-content/uploads/2024/04/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%B8-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97-%D0%94%D0%B8%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%82%D1%96%D1%8F-%D0%B2-%D0%BC%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D1%85-

8. Nedoshytko, I. R. Diaspora network as an experience of civil society organization. *Virtus: Scientific Journal*, (41), 2020. 177–184. [in Ukrainian].

9. Ovchynnikov, O. Four years of full-scale invasion. Environmental perspective. *Ukraine War Environmental Consequences Work Group (UWEC)*. URL: https://uwecworkgroup.info/uk/four-years-of-full-scale-war-in-ukraine-the-environmental-perspective/

10. Post-war restoration of Ukraine: new markets and digital solutions. *Kyiv School of Economics (KSE)*. URL: https://kse.ua/ua/about-the-school/news/povoyenne-vidnovlennya-ukrayini-novi-rinki-ta-tsifrovi-rishennya/

11. The role of civil society in the restoration of the country: is cooperation with the government possible? *CASE Ukraine*. URL: https://case-ukraine.com.ua/news/rol-gromadyanskogo-suspilstva-u-vidnovlenni-krayiny-chy-mozhlyva-spivpratsya-z-uryadom/

12. Ukrainian World Congress: background information. *Ministry of Foreign Affairs of Ukraine: official website*. URL: https://mfa.gov.ua/pro-ukrayinu/ukrayinci-za-kordonom/svitovij-kongres-ukrayinciv

13. Ukrainians in the Free World: Jubilee Book of the Ukrainian National Association on the occasion of its

60th anniversary 1894–1954. Jersey City, 1954. 383 p. [in Ukrainian].

14. Central State Archive of Higher Authorities and Management of Ukraine. Fund 5233. Administration of the President of Ukraine. Description 2. Administration of the President of Ukraine L. Kuchma. File 1623. On the reception of representatives of the Ukrainian diaspora. January 4, 1997 – November 12, 1997, 138 sheets. [in Ukrainian].

15. Annual Report 2011 / Ukrainian Congress Committee of America (UCCA). 2011. 41 p. URL: https://ucca.org/wp-content/uploads/2017/11/Annual-Report-2011-FINAL.pdf

16. Constitution and by-laws of the Ukraninian congress committee of America, INC // Printed by America – 817 N. Franklin St., Phila. 23, Pa

17. Engaging global Ukrainian diaspora is crucial for rebuilding Ukraine. Ukrainian World Congress (2024). URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/engaging-global-ukrainian-diaspora-is-crucial-for-rebuilding-ukraine/

18. Mygal M. IAA на Форумі громадянського суспільства. *Інститут аналітики та адвокації*. URL: https://iaa.org.ua/articles/iaa-na-forumi-gromadyanskogo-suspilstva/

19. Myronyshena T. 76% of civil society organizations in Ukraine continue working despite resource shortages, new study finds. *The Kyiv Independent*. URL: https://kyivindependent.com/76-of-civil-society-organizations-in-ukraine-continue-working-despite-resource-shortages-new-study-finds/

20. United Nations Millennium Declaration : Resolution adopted by the General Assembly 55/2 of 8 Sept. 2000. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_55_2.pdf

The role of the Ukrainian diaspora in the USA in the further development of Ukraine's civil society as a factor of post-war reconstruction

Naumkina Svitlana Mykhailivna

Doctor of Political Sciences, Professor, Head of the Department of Political Sciences and Law
State Higher Educational Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky"
Staroportofrankivska str., 26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1125-647X

Minitskyi Valeriy

Student of the Second (Master's) Level of Higher Education, Specialty C2 Political
State Higher Educational Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky"
Staroportofrankivska str., 26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0004-9855-039X

The article is devoted to a comprehensive study of the transformation of Ukrainian civil society in the conditions of the Russian Federation's full-scale aggression and the determination of the strategic role of the Ukrainian diaspora in the USA as a key partner in the processes of post-war reconstruction. The relevance of the work is due to the unprecedented scale of destruction, where the total loss of economic turnover is estimated at 1.7-1.8 trillion dollars, which requires the involvement of not only state resources but also the potential of global Ukrainians. The paper analyzes the evolution of the public sector from volunteer initiatives to subjects of state-building that provide independent oversight, social legitimacy, and expert support for recovery strategies. The phenomenal viability of CSOs was investigated, 76% of which continue their activities despite financial vulnerability and a shortage of personnel. Special attention is paid to the transition to a network governance model, where the community acts as a "co-author of changes," minimizing corruption risks and guaranteeing the transparency of reconstruction. The potential of the Ukrainian diaspora in the USA as a "soft power" capable of ensuring the inflow of investments, the transfer of Western management standards, and the lobbying of national interests through such structures as the UCCA and the UWC is revealed. The successful model of self-organization of the diaspora, based on the financial autonomy of credit unions and a wide network of political, professional, and youth organizations, is analyzed in detail. The role of initiatives such as "Energize Ukraine" in strengthening energy resilience and the importance of investing in Ukrainian identity abroad to preserve human capital are highlighted. The author substantiates that the experience of the US diaspora in combining civic activity and financial independence is the foundation for a new architecture of interaction between the state and international donors. The conclusions emphasize that the synergy of the internal public sector and the institutional capacity of the global diaspora is a critical condition for Ukraine's transformation into a resilient European state.

Key words: *Civil society, post-war reconstruction, Ukrainian diaspora in the USA, Ukrainian World Congress (UWC), international partnership, network governance, institutional capacity, human capital, civil society organizations (CSOs), cultural diplomacy.*

Дата першого надходження статті до видання: 05.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

Орлянський Володимир Семенович

Правові аспекти функціонування місцевого самоврядування в умовах воєнного стану

УДК 323.2:352(477)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-2.16

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Орлянський Володимир Семенович
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри «Політологія
та загальноправові дисципліни»
Національного університету
«Запорізька політехніка»
вул. Університетська, 64, Запоріжжя,
Україна
ORCID: 0000-0001-6356-2252

Стаття присвячена комплексному аналізу правових аспектів реалізації суб'єктами влади на місцях своїх повноважень під час воєнного стану. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вироблення усталеного розуміння ефективного функціонування системи публічного управління в умовах збройної агресії, а також трансформації механізмів взаємодії суб'єктів владних повноважень. В умовах воєнних дій суттєво змінюються підходи до реалізації владних повноважень, що потребує ґрунтовного наукового осмислення.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей реалізації суб'єктами муніципального самоврядування своїх компетенцій в умовах війни, аналізі нормативно-правового регулювання їх діяльності, а також визначенні специфіки взаємодії з компетентними органами у сфері забезпечення ефективного функціонування територіальних громад.

Методологія дослідження ґрунтується на використанні комплексу загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема діалектичного, порівняльно-правового, історико-правового, формально-юридичного, методу системного аналізу, а також структурно-функціонального методу, що забезпечило всебічне дослідження правових засад діяльності муніципального самостійного управління.

У статті досліджено організаційно-правову основу місцевого самоврядування, його матеріальну і фінансову базу, а також гарантії його здійснення. Проаналізовано положення профільного законодавства стосовно воєнного стану та його вплив на діяльність системи влади на місцях.

Була зроблена спроба простежити процес трансформації місцевого самоврядування, а також той досвід, що був напрацьований у період 2022–2025 рр.

Реальністю стали нові процеси, які передбачалися умовами реформи. Введення воєнного стану 24 лютого 2022 року кардинально змінило саму парадигму публічного управління та розширило функціональне навантаження на органи влади на місцях. Не закріпивши практичною діяльністю, нові форми управління увійшли до процесу трансформації, створюючи в авральному порядку багато в чому нову модель управління, яка несла у собі парадигму самоврядування та елементи централізації державної влади.

Дослідження показало, що у воєнних умовах органи самоврядування мають першочергове значення у питанні забезпечення життєдіяльності місцевих громад, координації заходів цивільного захисту, надання соціальної та гуманітарної допомоги, а також взаємодії з військовим командуванням. Наукова новизна дослідження полягає у систематизації компетенцій органів влади на місцях в умовах війни, а також у визначенні особливостей і напрямів удосконалення нормативно-правового регулювання їх діяльності.

Ключові слова: *взаємодія органів влади, воєнний стан, місцеве самоврядування, органи влади на місцях, правовий режим, публічне управління, реалізація повноважень.*

Вступ. Функціонування державного механізму в умовах збройної агресії супроводжується необхідністю оперативного реагування на численні безпекові виклики сьогодення. За таких обставин особливого значення набуває здатність владної системи забезпечувати безперервність виконання владних повноважень, а також ефективну координацію суб'єктів владних повноважень. У мирний період відповідна система функціонує на основі стабільних управлінських процедур і усталених правових механізмів, однак у кризових ситуаціях вони потребують певної трансформації та адаптації до нових умов.

Будь-яка війна тягне за собою зміни у всіх сферах життя суспільства, найбільш істотно вона впливає на управлінські структури. Нові умови звичайно вимагали реальних трансформацій суспільного управління, щоб мати можливість реалізовувати свої владні повноваження.

Однією з причин, чому Україна встояла як держава, став факт неймовірної живучості територіальних громад. В той же час виникла об'єктивна необхідність переосмислення нових умов балансування принципів централізації та місцевим самоврядуванням.

Переведення органів влади на воєнний спосіб управління обумовлюється необхідністю забезпечення оборони та громадської безпеки, посиленням усталеного функціонування інституцій публічної влади. Такий спеціальний правовий режим передбачає можливість застосування додаткових управлінських механізмів, розширення компетенцій окремих органів влади, а також тимчасове коригування порядку реалізації їхніх повноважень. Водночас, застосування зазначених заходів потребує дотримання принципів законності, пропорційності та балансу між інтересами державної безпеки і гарантіями прав та свобод людини.

У сучасних дослідженнях, у тому числі іноземних, підкреслюється, що місцеві органи влади володіють необхідними правовими інструментами для забезпечення внеску у систему державної оборони [20, с. 5].

Зокрема, вони забезпечують реалізацію значної частини управлінських функцій безпосередньо на рівні територіальних громад. Саме структура врядування на місцях найбільш тісно взаємодіє із населенням та виконує важливі завдання, пов'язані з організацією життєдіяльності громад, підтриманням роботи об'єктів критичної інфраструктури, координацією гуманітарної допомоги, а також забезпеченням належного функціонування соціальної сфери.

Крім того, суб'єкти муніципального управління в умовах війни по новому адаптують свою діяльність, а також управління обмеженими ресурсами та активної взаємодії з населенням, забезпечуючи функціонування механізмів кризового управління навіть за умов дії воєнного стану [19, с. 21].

Зарубіжний досвід у сфері муніципального регулювання свідчить, що місцеве самоврядування забезпечує стійкість публічного управління в умовах війни та у післявоєнному відновленні [18, с. 14].

Після початку повномасштабної війни у лютому 2022 року система публічного управління зазнала істотних змін. Введення воєнного стану на всій території держави спричинило трансформацію майже всіх управлінських механізмів. За таких умов діяльність органів влади на місцях відіграла надзвичайно важливу роль у збереженні державності та керованості управління.

Водночас чинне законодавство передбачає можливість утворення державних органів для забезпечення безпеки і оборони державного управління, які у разі необхідності можуть перебирати на себе частину функцій органів влади на місцях. Такий механізм спрямований на забезпечення ефективного управління в умовах підвищених безпекових ризиків та потребує чіткого нормативно-правового врегулювання. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває дослідження особливостей розмежування компетенцій між виконавчою владою, муніципальним самоврядуванням та військовими органами в умовах війни.

Водночас, як свідчать зарубіжні дослідження, конфлікти між центральною владою і муніципальними самоврядними органами переважно притаманні децентралізованим системам управління [16, с. 8]. Також в умовах кризових і нестабільних держав саме місцевий рівень управління забезпечує базову стійкість публічної влади та безперервність надання послуг населенню [22, с. 6].

З огляду на зазначене, науковий аналіз правових аспектів реалізації повноважень у воєнний період органами влади на місцях є важливим для розуміння трансформацій, що відбуваються у системі публічного управління, а також для подальшого вдосконалення нормативно-правового регулювання цієї сфери.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей реалізації органами влади на місцях під час війни, аналізі нормативно-правового регулювання їх діяльності, а також визначенні специфіки взаємодії з державними структурами та військовими адміністраціями для забезпечення ефективного функціонування територіальних громад.

Реалізація поставленої мети зумовила вирішення наступних дослідницьких **завдань**: проаналізувати законодавство для структури місцевого самоуправління в умовах воєнного стану; охарактеризувати суть їх повноважень у зазначений період; дослідити специфіку взаємодії суб'єктів владних повноважень у безпековій сфері.

Методологія дослідження. У статті використані такі основні методи дослідження: діалектичний, порівняльно-правовий, історико-правовий, формально-юридичний методи дослідження, метод системного аналізу, а також структурно-функціональний метод.

Результати. Проведене дослідження наукових публікацій [1-3, 6, 7, 9], чинного законодавства у сфері муніципального врядування [4; 6; 10–15] а також сучасної практики публічного управління дає можливість стверджувати, що муніципальні органи можуть відігравати системо-утворюючу роль у життєдіяльності країни.

У міжнародній практиці державотворення суб'єкти муніципального самоуправління розглядаються також як важливі актори запобігання конфліктів та майбутнього відновлення територій [17, с. 12].

За загальною теорією конституційного і муніципального права діяльність органів влади на місцях спрямовується на самостійне вирішення проблем на місцях, а також на формування умов для соціально-економічного розвитку відповідних територій. Конституційно-правові положення визначають муніципальне самостійне врядування як одну з основ демократичної організації влади, що гарантує участь населення у процесах управління на місцевому рівні [8].

Правові засади функціонування місцевих самоврядних інституцій в Україні визначаються, насамперед, спеціальним законодавством. Центральне місце серед нормативно-правових актів у цій сфері займає профільний закон щодо місцевого самоврядування, який закріплює організаційні та правові основи діяльності відповідних органів, визначає їх структуру, компетенцію та принципи взаємодії з іншими учасниками публічних правовідносин [13]. Згідно із зазначеним законом територіальні громади можуть реалізовувати свої права як безпосередньо, так і через обрані органи та посадових осіб, що забезпечує поєд-

нання представницьких та безпосередніх форм місцевої демократії.

Важливу роль у формуванні сучасної моделі муніципального управління відіграє міжнародно-правове регулювання. Одним із базових документів у цій сфері є Європейська хартія місцевого самоврядування, яка визначає фундаментальні стандарти організації місцевої влади, включаючи принципи автономності органів самоврядування та їх фінансової самостійності [5]. Імплементація положень цього міжнародного документа у національне законодавство суттєво вплинула на трансформацію муніципального устрою та визначила стратегічні напрями його модернізації.

Значним етапом розвитку системи самостійного управління на місцях стала реалізація реформи децентралізації влади, яка передбачала передачу значної частини управлінських повноважень від центральних владних структур до учасників влади на місцях. Основні положення цієї реформи були визначені у Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади, схваленій Кабінетом Міністрів України [15]. Метою відповідних перетворень було формування фінансово та адміністративно спроможних територіальних громад, здатних самостійно забезпечувати розвиток місцевої інфраструктури, соціальних послуг та економічного потенціалу регіонів.

Разом із тим, повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України суттєво вплинула на функціонування всієї системи публічного управління. У зв'язку з виникненням загроз національній безпеці було введено воєнний стан відповідно до Указу Президента України [10], який був затверджений Верховною Радою України [11]. Запровадження цього режиму передбачає застосування спеціальних правових механізмів державного управління, спрямованих на забезпечення оборони держави, громадської безпеки та стабільності функціонування органів влади.

Особливості правового регулювання суспільних відносин в Україні у зазначений період визначаються профільним Законом щодо правового режиму воєнного стану [14]. У межах цього законодавства держава отримує додаткові інструменти координації діяльності державних структур, військового керівництва та органів влади на місцях з метою ефективного реагування на безпекові виклики.

У наукових дослідженнях наголошується, що введення воєнного стану зумовило істотні зміни у функціонуванні структури влади на місцях. Зокрема, відзначається трансформація окремих управлінських повноважень органів місцевої влади, що пов'язано з необхідністю забезпечення обороноздатності держави, стабільного функціонування територіальних громад [1; 2].

Одним із ключових елементів управлінської системи у період воєнного стану стало створення військових адміністрацій. У випадках, коли структури місцевого самостійного управління не можуть повною мірою виконувати свої функції, відповідні адміністрації отримують право здійснювати окремі управлінські повноваження на місцях. Такий механізм спрямований на забезпечення безперервності управління та оперативної координації діяльності органів влади у складних безпекових умовах [6].

Водночас, підтримувалась увага на необхідності збереження балансу між діяльністю військових та муніципальних органів. Ефективність функціонування системи державного управління потребує чіткого розмежування компетенцій між цими суб'єктами, а також збереження базових принципів місцевої демократії в умовах війни [7].

Аналіз практики функціонування системи муніципального врядування у період воєнного стану свідчить про істотне розширення спектра її діяльності. Окрім виконання традиційних адміністративних функцій, вона активно залучається до вирішення широкого кола завдань, пов'язаних із забезпеченням життєдіяльності населення. Йдеться, зокрема, про організацію гуманітарної допомоги, підтримку внутрішньо переміщених осіб, відновлення пошкодженої інфраструктури, забезпечення функціонування комунальних служб та участь у реалізації заходів територіальної оборони [9].

Крім того, важливим напрямом державної політики залишається подальше вдосконалення системи територіальної організації влади з урахуванням сучасних безпекових та інтеграційних викликів. З цією метою вищим органом виконавчої влади приймаються відповідні рішення, спрямовані на модернізацію механізмів публічного управління та підготовку України до інтеграції у правовий та інституційний простір Європейського Союзу [4]. Значну роль у цьому процесі відіграє також підтримка європейських інституцій, що підтверджується відповідними рішеннями найвищого законодавчого органу держави щодо євроінтеграційного курсу держави [12].

Результати проведеного аналізу дають підстави стверджувати, що в умовах воєнного стану інститут місцевого самоврядування в Україні перебуває у процесі глибокої функціональної трансформації. Йдеться не лише про зміну окремих процедур управління або розширення практичних завдань органів місцевої влади, але й про поступове формування нової моделі взаємодії публічної влади.

Особливістю цієї трансформації є поєднання двох взаємопов'язаних тенденцій розвитку системи управління. З одного боку, у період воєнного стану посилюється роль державної владної вертикалі та військового командування, що зумовлено необхідністю оперативного прийняття рішень у без-

пековій державницькій сфері. Така тенденція до централізації управління є об'єктивною реакцією держави на загрози, які виникають у період збройного конфлікту.

Поряд із цим, органи влади на місцях продовжують виконувати значний обсяг функцій, пов'язаних із забезпеченням життєдіяльності територіальних громад. Саме на місцевому рівні відбувається вирішення більшості практичних питань, що стосуються організації соціальної допомоги, функціонування комунальної інфраструктури та підтримки населення у кризових умовах.

Практика функціонування територіальних громад у період воєнного стану демонструє високий рівень адаптивності органів муніципального самоуправління до нових управлінських умов. Фактично вони виступають координаторами значної частини соціально-економічних процесів на місцевому рівні, забезпечуючи взаємодію між державними структурами, громадськими організаціями та міжнародними гуманітарними інституціями.

Нові умови визначили перерозподіл повноважень на користь цивільно-військової адміністрації. Насамперед, це стосувалося територій, наближених безпосередньо до театру воєнних дій, а також повноважень, безпосередньо пов'язаних з воєнною ситуацією. Серед таких повноважень були управління бюджетними ресурсами, заходи щодо оборони, забезпечення безпеки та координація гуманітарної допомоги.

Водночас, органи місцевого самоврядування зберегли функції забезпечення життєдіяльності населення, включаючи роботу комунальної інфраструктури, соціального захисту та підтримки осіб, які вимушено змінили своє місце проживання. Така практика свідчить про формування змішаної моделі публічного управління, яка поєднує елементи централізації та збереження місцевої автономії.

Так, у місті Харків після початку повномасштабної агресії значна частина повноважень щодо забезпечення безпеки, координації евакуаційних заходів та організації гуманітарної допомоги була реалізована у тісній взаємодії муніципальних органів з військовою адміністрацією. При цьому міська рада продовжила виконання функцій із забезпечення життєдіяльності міста, зокрема у сфері комунальних послуг та соціального захисту населення.

Іншим прикладом є діяльність муніципальних самоврядних органів міста Миколаїв, де в умовах постійних обстрілів було забезпечено безперервне функціонування систем водопостачання, організацію гуманітарної допомоги. У зазначеному випадку спостерігається ефективна модель взаємодії між органами влади на місцях та військовим командуванням, що дозволило забезпечити стабільність роботи міської інфраструктури навіть у критичних умовах.

Додатковим прикладом є організація роботи місцевих самоврядних органів у місті Запоріжжя та громадах Запорізької області, які перебувають у безпосередній близькості до зони бойових дій. У зазначеному регіоні сформовано специфічну модель взаємодії між органами влади на місцях та військовими адміністраціями, що передбачає активну участь останніх у бюджетному процесі, реалізації соціальних програм та відновленні пошкодженої інфраструктури. Водночас органи місцевого самоврядування продовжують виконувати функції управління комунальними підприємствами, організації соціального захисту населення та забезпечення базових публічних послуг. Така модель свідчить про поєднання централізованого управління в безпековій сфері з децентралізованими механізмами розв'язання муніципальних проблем.

Поряд із цим, доцільним видається подальше вдосконалення нормативно-правового регулювання у сфері взаємодії суб'єктів влади на місцях з державними та військовими органами. Зокрема, потребує більш чіткого законодавчого визначення механізм розмежування компетенцій між цими суб'єктами публічного управління, а також порядок координації їх діяльності в умовах воєнного стану.

Важливим напрямом подальшого розвитку структури влади на місцях має стати збереження та поглиблення результатів реформи децентралізації. Досвід функціонування територіальних громад у період воєнного стану підтвердив, що наявність спроможних місцевих інституцій значною мірою підвищує стійкість держави до кризових викликів. Саме тому подальша модернізація системи публічного управління повинна поєднувати зміцнення державних інституцій із розвитком місцевої демократії та розширенням можливостей територіальних громад брати участь у прийнятті управлінських рішень.

Отже, результати дослідження свідчать, що в умовах війни муніципальні самостійні управлінські органи залишаються важливим елементом системи публічної влади України. Незважаючи на складні безпекові умови, вони забезпечують стабільність функціонування територіальних громад, сприяють реалізації державної політики на місцевому рівні та відіграють важливу роль у підтримці обороноздатності держави. Одночасно подальший розвиток цієї сфери потребує удосконалення державних владних інституцій та формування збалансованої моделі публічного управління, здатної ефективно функціонувати як у кризових, так і у мирних умовах.

Висновки. Проведений аналіз засвідчив, що в умовах правового режиму воєнного стану відбувається трансформація механізмів реалізації владних повноважень на місцевому рівні, яка проявляється у частковому перерозподілі компетенцій на користь військових адміністрацій, зокрема у сферах забезпечення публічної безпеки, бюджетного управління та координації гуманітарних процесів.

Можна стверджувати, що структура, яка склалася на цей час, навіть маючи низку недоліків, змогла достатньо повно реалізовувати функцію забезпечення життєдіяльності населення, включаючи підтримання функціонування об'єктів критичної та комунальної інфраструктури, надання соціальних послуг і реагування на виклики, пов'язані з внутрішнім переміщенням осіб.

Можна стверджувати про завершення процесу формування специфічної моделі публічного управління, яке характеризується поєднанням елементів централізованого управління, головним чином у сфері безпеки з децентралізованими підходами до вирішення питань місцевого значення.

Виявлено, що практична реалізація повноважень супроводжується наявністю труднощів у розмежуванні компетенцій та забезпеченні ефективної координації між різними суб'єктами публічної влади, що обумовлено особливостями функціонування системи управління в умовах воєнного стану.

Перспективним напрямом подальшого розвитку правового регулювання у цій сфері, на наш погляд, видається реформування інструментарію диференціації повноважень між всіма владними органами і військовим командуванням. Нагальною залишається також необхідність продовження процесу гармонізації національного законодавства із європейськими стандартами муніципального врядування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богів Я. С. Правова регламентація здійснення повноважень місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. Академічні візії. 2023. Вип. 15. С. 1–8. URL: https://academy-vision.org.

2. Голик Ю. Повноваження органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану: ключові виклики, обмеження та напрями подальшого розвитку. *Науковий* вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ. 2025. № 2. С. 88–93. URL: https://visnik.dduvs.in.ua.

3. Гуменюк Т. І. Правові аспекти функціонування органів державної влади під час воєнного стану. Art of Justice. 2025. Вип. 1 (32). С. 20–27. URL: https://artofjusticejournal.com.

4. Деякі питання реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в умовах воєнного стану і підготовки до набуття членства України в Європейському Союзі: постанова Кабінету Міністрів України від 12.12.2025 № 1748. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1748-2025-п.

5. Європейська хартія місцевого самоврядування: міжнародний документ від 15.10.1985. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036.

6. Ковальчук В. Б. Особливості правового регулювання функціонування органів місцевого самоврядування в період воєнного стану в Україні. Український часопис конституційного права. 2023. № 4. С. 37–46. URL: https://ukrconstjournal.org.

7. Ключковський Ю. Правове регулювання місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. *Право України*. 2024. № 6. С. 61–76. URL: https://pravoua.com.ua.

8. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

9. Серьогіна С. Г. Особливості організації та здійснення місцевого самоврядування в Україні в умовах воєнного стану. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2023. Вип. 46. С. 196–207. URL: http://dbms.in.ua.

10. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022.

11. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24.02.2022 № 2102-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20.

12. Про звернення Верховної Ради України до держав-членів Європейського Союзу та інституцій Європейського Союзу щодо підтримки надання Україні статусу країни-кандидата на вступ до ЄС: Постанова Верховної Ради України від 19.06.2022 № 2298-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2298-20.

13. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр.

14. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19.

15. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-р.

16. Capuno J. Tug of war: Local government and national government relations. Discussion Paper. University of the Philippines School of Economics, 2005. URL: https://www.econstor.eu/handle/10419/46655.

17. City diplomacy: The role of local governments in conflict prevention, peacebuilding and post-conflict reconstruction. Barcelona: UCLG, 2009. URL: https://www.uclg.org/sites/default/files/city_diplomacy_en.pdf.

18. Governance interventions in post-war situations. New York : United Nations, 1955. URL: https://digitallibrary.un.org.

19. Local governance in Ukraine during wartime. ICLD Research Report No. 33. Visby: ICLD, 2024. URL: https://icld.se.

20. The role of local government in managing contributions to state defence capabilities. Canberra: Department of Defence (Australia), 2024. URL: https://www.defence.gov.au.

21. Wartime governance and state-building trajectories in post-conflict societies. Bonn : IDOS, 2022. URL: https://www.idos-research.de.

22. What role can local governments play in fragile or crisis-stricken states. Barcelona : EuroMeSCo, 2021. URL: https://www.euromesco.net.

REFERENCES:

1. Bohiv, Ya. S. (2023). Legal regulation of the exercise of local self-government powers under martial law. Akademichni vizii, Issue 15, pp. 1–8. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view.

2. Holyk, Yu. (2025). Powers of local self-government bodies under martial law: key challenges, limitations and directions for further development. Scientific Bulletin of Dnipro State University of Internal Affairs, No. 2, pp. 88–93. URL: https://visnik.dduvs.in.ua/index.php/visnik.

3. Humeniuk, T. I. (2025). Legal aspects of the functioning of state authorities during martial law. Art of Justice, Issue 1 (32), pp. 20–27. URL: https://artofjusticejournal.com/index.php/aoj.

4. Certain issues of reforming local self-government and territorial organization of power under martial law and preparation for Ukraine's accession to the European Union: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1748, December 12, 2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1748-2025-п.

5. European Charter of Local Self-Government. (1985). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036.

6. Kovalchuk, V. B. (2023). Features of legal regulation of local self-government bodies functioning under martial law in Ukraine. Ukrainian Journal of Constitutional Law, No. 4, pp. 37–46. URL: https://ukrconstjournal.org.

7. Kliuchkovskyi, Yu. (2024). Legal regulation of local self-government under martial law. Pravo Ukrainy, No. 6, pp. 61–76. URL: https://pravoua.com.ua.

8. Constitution of Ukraine. (1996). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

9. Serohina, S. H. (2023). Features of organization and implementation of local self-government under martial law in Ukraine. State Building and Local Self-Government, Issue 46, pp. 196–207. URL: http://dbms.in.ua

10. On the introduction of martial law in Ukraine: Decree of the President of Ukraine No. 64/2022 (2022). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022.

11. On approval of the Decree of the President of Ukraine «On the introduction of martial law in Ukraine»: Law of Ukraine No. 2102-IX (2022). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20.

12. On the appeal of the Verkhovna Rada of Ukraine to EU institutions: Resolution No. 2298-IX (2022). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2298-20.

13. On Local Self-Government in Ukraine: Law of Ukraine No. 280/97-VR (1997). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр.

14. On the Legal Regime of Martial Law: Law of Ukraine No. 389-VIII (2015). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19.

15. On approval of the Concept of reforming local self-government: Resolution No. 333-r (2014). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014 р.

16. Capuno, J. (2005). Tug of war: Local government and national government relations. Discussion Paper. University of the Philippines School of Economics. URL: https://www.econstor.eu/handle/10419/46655.

17. City diplomacy: The role of local governments in conflict prevention, peacebuilding and post-conflict reconstruction. (2009). UCLG. URL: https://www.uclg.org/sites/default/files/city_diplomacy_en.pdf.

18. Governance interventions in post-war situations. (1955). United Nations. URL: https://digitallibrary.un.org/record.

19. Local governance in Ukraine during wartime. (2024). ICLD Research Report No. 33. URL: https://icld.se/en/publications.

20. The role of local government in managing contributions to state defence capabilities. (2024). Department of Defence (Australia). URL: https://www.defence.gov.au.

21. Wartime governance and state-building trajectories in post-conflict societies. (2022). IDOS. URL: https://www.idos-research.de.

22. What role can local governments play in fragile or crisis-stricken states. (2021). EuroMeSCo. URL: https://www.euromesco.net/publication.

Legal aspects of the functioning of local self-government in conditions of martial state

Orlyanskyi Volodymyr Semenovych

Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor at the Department of Political Science and General Legal
National University “Zaporizhzhia Polytechnic”
Universytetska str., 64, Zaporizhia, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6356-2252

The article is devoted to a comprehensive analysis of the legal aspects of the exercise of powers by local public authorities under martial law. The relevance of the study is обусловлена the necessity of developing a consistent understanding of the effective functioning of the public administration system in conditions of armed aggression, as well as the transformation of mechanisms of interaction among public authorities. In the context of hostilities, the approaches to the exercise of public powers undergo significant changes, which necessitates thorough scholarly reflection.

The purpose of the study is to identify the specific features of the exercise of competences by municipal self-government entities during wartime, to analyze the regulatory and legal framework governing their activities, and to determine the particularities of their interaction with competent authorities in ensuring the effective functioning of territorial communities.

The methodology of the research is based on the use of a combination of general scientific and special methods, including the dialectical method, comparative legal method, historical-legal method, formal legal method, the method of systemic analysis, as well as the structural-functional method, which enabled a comprehensive examination of the legal foundations of municipal self-governance.

The article examines the organizational and legal framework of local self-government, its material and financial basis, as well as guarantees of its exercise. It analyzes the provisions of relevant legislation concerning martial law and its impact on the functioning of the system of public authority at the local level.

An attempt is made to reveal the specific features of the transformation of the public administration system, as well as to analyze the practical experience of local authorities during the period from 2022 to 2025.

It has been established that the introduction of martial law on February 24, 2022, fundamentally altered the paradigm of public administration and significantly expanded the functional burden on local authorities. At present, a hybrid model of governance is being formed, combining centralization tendencies with the preservation of local autonomy.

The results of the study demonstrate that under wartime conditions, municipal governing bodies play a primary role in ensuring the vital functioning of local communities, coordinating civil protection measures, providing social and humanitarian assistance, and interacting with military command. The scientific novelty of the research lies in the systematization of the competences of local authorities under wartime conditions, as well as in identifying the specific features and directions for improving the regulatory and legal framework governing their activities.

Key words: *interaction of public authorities, martial law, local self-government bodies, legal regime, public administration, exercise of powers.*

Дата першого надходження статті до видання: 18.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

Прокопчук Валерій Вікторович

Потенціал органів місцевого самоврядування у формуванні стійкої системи охорони здоров'я в умовах сучасних викликів

УДК 352.07:614.2:321.01:351.77:005.3
32.4
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-2.17

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Прокопчук Валерій Вікторович
аспірант
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
ORCID: 0009-0003-6039-0549

У статті здійснено політологічний аналіз потенціалу органів місцевого самоврядування у формуванні стійкої системи охорони здоров'я України в умовах сучасних викликів. Обґрунтовано, що місцеве самоврядування виступає не лише адміністративною ланкою управління медичною інфраструктурою, а й важливим політико-інституційним суб'єктом, здатним впливати на доступність, безперервність і адаптивність медичних послуг на рівні територіальних громад.

Розкрито вплив децентралізації на трансформацію ролі місцевого самоврядування у сфері охорони здоров'я. Визначено, що передача повноважень на місцевий рівень створила передумови для наближення управлінських рішень до потреб населення, однак водночас актуалізувала проблеми фінансової нерівності громад, кадрового дефіциту, інституційної фрагментації та недостатньої координації між центральним і місцевим рівнями влади.

Особливу увагу приділено впливу повномасштабної війни на функціонування місцевого самоврядування у сфері охорони здоров'я. Показано, що в умовах воєнного стану територіальні громади стали ключовими суб'єктами оперативного реагування, забезпечення доступу до первинної медичної допомоги, підтримки внутрішньо переміщених осіб, адаптації медичної інфраструктури та взаємодії з державними структурами, військовими адміністраціями і міжнародними партнерами.

Зроблено висновок, що подальше посилення ролі місцевого самоврядування потребує зміцнення інституційної спроможності громад, чіткого розмежування повноважень, розвитку місцевих програм охорони здоров'я, удосконалення фінансових механізмів і впровадження європейського досвіду багаторівневого управління. Доведено, що поєднання автономії громад із загальнодержавною координацією є важливою передумовою формування стійкої, доступної та адаптивної системи охорони здоров'я України.

Ключові слова: *місцеве самоврядування, охорона здоров'я, стійкість системи охорони здоров'я, територіальні громади, децентралізація, публічна політика, політичні інститути, воєнний стан, медична інфраструктура, інституційна спроможність.*

Вступ. Система охорони здоров'я України функціонує в умовах поєднання тривалих інституційних трансформацій, наслідків децентралізації, воєнних загроз, кадрового дефіциту, фінансових обмежень і зростання потреб населення в доступних медичних послугах. У цих умовах особливого значення набуває політична роль органів місцевого самоврядування, які безпосередньо відповідають за організацію життєдіяльності громад, підтримку медичної інфраструктури, реалізацію місцевих програм та оперативне реагування на кризові виклики.

Водночас чинна модель взаємодії між центральними органами влади, територіальними громадами та закладами охорони здоров'я залишається недостатньо збалансованою, що проявляється у нерівномірності ресурсного забезпечення, фрагментації управлінських рішень і неоднаковій спроможності громад забезпечувати стійкість медичної системи. Саме тому актуальним є політологічний аналіз потенціалу місцевого самоврядування у формуванні стійкої системи охорони здоров'я України в умовах сучасних викликів.

Мета та завдання. Метою статті є політологічний аналіз ролі органів місцевого самоврядування у формуванні стійкої системи охорони здоров'я України в умовах сучасних викликів.

Завданнями статті є розкрити політичну роль місцевого самоврядування у сфері охорони здоров'я, охарактеризувати чинну модель розподілу повноважень, визначити вплив децентралізації та війни на спроможність громад, а також окреслити перспективи посилення їх участі у забезпеченні стійкості медичної системи.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять неоінституціональний, системний та політико-управлінський підходи. Неоінституціональний підхід використано для аналізу правил і механізмів взаємодії суб'єктів у сфері охорони здоров'я, системний підхід дозволив розглянути цю сферу як багаторівневу систему взаємозв'язків, а політико-управлінський підхід дав змогу визначити роль органів місцевого самоврядування у виробленні та реалізації публічної політики.

Результати. Місцеве самоврядування це базовий інститут публічної влади, що забезпечує реалізацію інтересів територіальних громад. Його політична природа проявляється у здатності формувати та реалізовувати управлінські рішення, які безпосередньо впливають на якість життя населення.

Функціональне призначення місцевого самоврядування виходить за межі адміністративного

управління та охоплює сферу політичного представництва і суспільної інтеграції. Воно виступає каналом артикуляції інтересів громадян та механізмом їх включення у процеси прийняття рішень на локальному рівні [2].

У контексті системи охорони здоров'я місцеве самоврядування набуває особливого значення як суб'єкт, що забезпечує організацію доступу до медичних послуг. Його роль полягає не лише у фінансуванні чи утриманні інфраструктури, але й у формуванні локальної політики у сфері здоров'я.

Категорія стійкості системи охорони здоров'я має комплексний характер і поєднує різні виміри функціонування соціальних систем. Вона охоплює здатність системи адаптуватися до кризових умов, зберігати функціональність та відновлюватися після впливу зовнішніх і внутрішніх загроз.

Політичний вимір стійкості передбачає ефективність управлінських рішень, рівень довіри до інституцій та спроможність держави забезпечувати базові соціальні функції. У цьому аспекті місцеве самоврядування виступає ключовою ланкою, що поєднує державну політику з реальними потребами громад.

Децентралізація влади виступає важливим чинником трансформації системи публічної політики та підвищення її ефективності. Передача повноважень на місцевий рівень сприяє наближенню управлінських рішень до потреб населення та підвищенню їх релевантності [3].

У сфері охорони здоров'я децентралізація створює умови для більш гнучкого реагування на локальні виклики та кризові ситуації. Вона дозволяє громадам самостійно визначати пріоритети розвитку медичної інфраструктури та організації послуг. Водночас децентралізація потребує належного інституційного забезпечення та ресурсної підтримки. Без цього вона може призводити до нерівномірності розвитку територій та поглиблення дисбалансів у доступі до медичних послуг.

Адаптивність системи охорони здоров'я значною мірою залежить від ефективності взаємодії між різними рівнями влади. Місцеве самоврядування у цьому процесі виконує роль посередника, який забезпечує узгодження державних стратегій з локальними потребами.

Інституційна архітектура участі місцевого самоврядування у сфері охорони здоров'я України формується в умовах поєднання централізованих та децентралізованих управлінських підходів. Вона відображає складну систему взаємодії державних органів, органів місцевого самоврядування та суб'єктів надання медичних послуг [1].

Чинна модель розподілу повноважень передбачає визначальну роль центральних органів виконавчої влади у формуванні державної політики у сфері охорони здоров'я. Водночас органи місцевого самоврядування забезпечують реалізацію цієї політики на територіальному рівні. Така конструкція створює передумови для поєднання стратегічного управління та локальної адаптації рішень.

Нормативно правова база визначає засади функціонування системи охорони здоров'я та закріплює компетенції різних рівнів влади. Вона включає законодавчі акти, підзаконні нормативні документи та локальні рішення органів місцевого самоврядування [8].

Особливе значення мають акти, що регулюють процеси децентралізації та реформування медичної галузі. Вони спрямовані на підвищення ефективності використання ресурсів і доступності медичних послуг. Разом із тим їх імплементація супроводжується певними інституційними труднощами, пов'язаними з неоднорідністю розвитку територіальних громад.

Фінансові механізми участі місцевого самоврядування у сфері охорони здоров'я базуються на поєднанні державного фінансування та місцевих бюджетних ресурсів. Значну роль також відіграє система медичних гарантій, яка забезпечує оплату послуг через відповідні державні інституції.

Органи місцевого самоврядування здійснюють фінансування комунальних закладів охорони здоров'я, зокрема шляхом покриття витрат на утримання інфраструктури. Вони також можуть спрямовувати додаткові ресурси на розвиток матеріально технічної бази. Такий підхід сприяє підвищенню гнучкості системи, проте водночас загострює проблему фінансової нерівності між громадами.

Управлінські інструменти, що застосовуються на місцевому рівні, включають стратегічне планування, програмно цільовий підхід та механізми моніторингу якості послуг. Важливу роль відіграє здатність органів місцевого самоврядування адаптувати політики до специфіки територіального розвитку.

Виконавчі органи місцевих рад забезпечують координацію діяльності закладів охорони здоров'я та взаємодію з державними структурами. Вони відповідають за розробку та реалізацію місцевих програм у сфері охорони здоров'я. Ефективність їх діяльності значною мірою залежить від кадрового потенціалу та управлінської спроможності [10].

Територіальні громади виступають ключовими суб'єктами забезпечення доступності медичних послуг. Вони формують попит на послуги та впливають на пріоритети розвитку медичної інфраструктури.

Важливу роль у системі відіграють комунальні некомерційні підприємства, які функціонують як основні надавачі медичних послуг. Їх діяльність ґрунтується на принципах господарської автономії та фінансової самостійності. Це дозволяє підвищити ефективність управління ресурсами, але водночас потребує належного контролю з боку власника.

Проблеми координації між різними рівнями влади залишаються одним із ключових викликів інституційної архітектури. Недостатня узгодженість рішень може призводити до дублювання функцій або виникнення прогалин у наданні послуг.

Інституційна фрагментація проявляється у відмінностях підходів до управління та фінансування на різних територіях. Це створює нерівні умови доступу до медичних послуг для населення. Водночас така ситуація вимагає формування більш інтегрованих механізмів координації.

Ресурсна обмеженість залишається суттєвим фактором, що впливає на ефективність діяльності органів місцевого самоврядування у сфері охорони здоров'я. Вона охоплює як фінансові, так і кадрові та матеріально технічні аспекти.

З огляду на це особливого значення набуває підвищення інституційної спроможності громад. Йдеться про розвиток управлінських компетенцій та зміцнення фінансової бази. Також важливим є впровадження інноваційних підходів до організації медичних послуг.

Повномасштабна війна спричинила суттєву трансформацію політичної ролі місцевого самоврядування у сфері охорони здоров'я. В умовах різкого зростання навантаження на систему саме громади стали ключовими суб'єктами оперативного реагування [5].

Кризові чинники актуалізували необхідність швидкого прийняття управлінських рішень на місцевому рівні. Органи місцевого самоврядування отримали розширені можливості щодо мобілізації ресурсів і координації медичних послуг. Це сприяло підвищенню їхньої політичної суб'єктності та практичної автономії.

Одним із центральних напрямів діяльності стало забезпечення безперервності надання медичних послуг. Громади були змушені адаптувати мережу закладів охорони здоров'я до умов постійної загрози.

Це передбачало перепрофілювання лікарень, оптимізацію маршрутів пацієнтів і створення резервних механізмів надання допомоги. Значна увага приділялася забезпеченню доступу до первинної медичної допомоги навіть у прифронтових регіонах. У результаті місцеве самоврядування стало важливим елементом підтримання функціональної стійкості системи [11].

Важливою складовою трансформації стала участь громад в організації евакуаційних заходів. Органи місцевого самоврядування координували переміщення пацієнтів, медичного персоналу та обладнання.

Вони забезпечували взаємодію з військовими адміністраціями, центральними органами влади та міжнародними партнерами. Це дозволяло зменшити ризики для життя і здоров'я населення. Водночас такі функції вимагали нових управлінських компетенцій і ресурсів.

Суттєво зросла роль місцевого самоврядування у підтримці внутрішньо переміщених осіб. Громади стали основними точками прийому значної кількості населення, що переміщувалося із зон бойових дій.

Вони забезпечували доступ до медичних послуг, організовували тимчасові медичні пункти та сприяли інтеграції переселенців у місцеві системи охорони здоров'я. Це вимагало розширення інфраструктури та підвищення гнучкості управлінських рішень. У результаті зросло навантаження на місцеві бюджети та кадровий потенціал.

Розширення повноважень громад супроводжувалося зростанням ризиків. Кадровий дефіцит став одним із ключових викликів, оскільки значна частина медичних працівників була змушена переміститися або мобілізована.

Водночас органи місцевого самоврядування зберегли значний рівень автономії у вирішенні оперативних питань. Це сприяло формуванню гібридної моделі управління. Така модель поєднує централізоване стратегічне керівництво та децентралізовану реалізацію.

У підсумку воєнні та кризові чинники стали каталізатором інституційних змін у системі охорони здоров'я. Вони сприяли посиленню ролі місцевого самоврядування як активного політичного актора.

Подальший розвиток цієї ролі залежить від здатності інтегрувати отриманий досвід у довгострокові стратегії. Важливим є зміцнення ресурсної бази та інституційної спроможності громад. Це дозволить забезпечити стійкість системи охорони здоров'я в умовах майбутніх викликів.

Посилення політичної ролі місцевого самоврядування у забезпеченні стійкості системи охорони здоров'я пов'язане з необхідністю поглиблення інституційних перетворень. Йдеться про формування такої моделі управління, яка забезпечує баланс між автономією громад і загальнодержавною координацією [6].

Одним із ключових напрямів виступає подальше поглиблення децентралізації у сфері охорони здоров'я. Це передбачає не лише передачу повноважень, але й створення умов для їх ефективної реалізації на місцевому рівні. Важливим аспектом є підвищення відповідальності органів місцевого самоврядування за результати управлінських рішень.

Чітке розмежування повноважень між центральними органами влади та громадами має визначальне значення для підвищення ефективності системи. Невизначеність компетенцій призводить до дублювання функцій і зниження якості управління.

У цьому контексті доцільно забезпечити нормативну конкретизацію ролей і функцій кожного рівня влади. Це сприятиме підвищенню прозорості управлінських процесів і зменшенню інституційних конфліктів. Водночас необхідно зберегти гнучкість системи для адаптації до кризових умов.

Посилення фінансової автономії територіальних громад є важливою передумовою їхньої спроможності впливати на розвиток системи охорони здоров'я. Фінансова незалежність дозволяє оперативно реагувати на локальні потреби населення.

Розширення дохідної бази місцевих бюджетів має супроводжуватися впровадженням ефективних механізмів фінансового контролю. Це забезпечить раціональне використання ресурсів і підвищить довіру громадян. Одночасно важливо враховувати ризики нерівномірного розвитку територій.

Інтеграція місцевого самоврядування у процес формування державної політики охорони здоров'я є необхідною умовою підвищення її ефективності. Громади володіють унікальною інформацією про локальні потреби та проблеми.

Залучення представників місцевого рівня до розробки політичних рішень сприяє підвищенню їх обґрунтованості. Це також забезпечує кращу імплементацію реформ на практиці. Водночас необхідно інституціоналізувати механізми такої участі.

Міжнародний досвід засвідчує, що місцеве самоврядування відіграє важливу роль у забезпеченні стійкості систем охорони здоров'я. У європейських державах сформувалися різні моделі участі громад у реалізації медичної політики.

Досвід Німеччини демонструє ефективність поєднання місцевого самоврядування та страхової моделі фінансування охорони здоров'я. Муніципалітети беруть участь у плануванні мережі медичних закладів і забезпеченні громадського здоров'я. Водночас ключову роль у фінансуванні відіграють страхові фонди, що створює стабільну ресурсну базу [12].

У випадку Польщі важливим є досвід трансформації системи охорони здоров'я в умовах постсоціалістичних реформ. Органи місцевого самоврядування відповідають за управління значною частиною медичних закладів. Це дозволило підвищити ефективність управління та наблизити послуги до потреб населення [13].

Імплементація міжнародного досвіду в Україні потребує врахування специфіки національної інституційної системи. Важливим є адаптація моделей до умов воєнного стану та післявоєнного відновлення.

Однією з ключових передумов є зміцнення інституційної спроможності територіальних громад, що включає розвиток кадрового потенціалу та управлінських компетенцій. Необхідним є також удосконалення нормативно правової бази, яка регулює участь місцевого самоврядування у сфері охорони здоров'я. Вона має забезпечувати чітке розмежування повноважень і відповідальності.

У контексті євроінтеграції особливого значення набуває гармонізація стандартів управління та надання медичних послуг. Це сприятиме інтеграції України у європейський простір охорони здоров'я.

Отже, органи місцевого самоврядування виступають важливим політико-інституційним суб'єктом забезпечення стійкості системи охорони здоров'я України. Їхня роль полягає не лише в адмініструванні медичної інфраструктури, а й у формуванні локальної політики здоров'я, мобілізації ресурсів, координації закладів охорони здоров'я та наближенні медичних послуг до реальних потреб населення. Водночас ефективність цієї ролі залежить від фінансової спроможності громад, кадрового потенціалу, чіткого розмежування повноважень і належної взаємодії з центральними органами влади.

В умовах війни місцеве самоврядування стало одним із ключових елементів оперативного реагування у сфері охорони здоров'я. Перспективи його подальшого посилення пов'язані з розвитком інституційної спроможності громад, удосконаленням місцевих програм, цифровізацією управління та адаптацією європейського досвіду. Саме поєднання автономії громад із загальнодержавною координацією може стати основою формування більш стійкої, доступної та адаптивної системи охорони здоров'я України.

Висновки. Органи місцевого самоврядування є важливим політико-інституційним суб'єктом забезпечення стійкості системи охорони здоров'я України. Їхня роль не обмежується адміністративним утриманням медичної інфраструктури, а охоплює формування локальної політики у сфері здоров'я, координацію діяльності комунальних закладів, мобілізацію ресурсів, підтримку доступності медичних послуг та реагування на кризові ситуації. Децентралізація посилила значення територіальних громад у цій сфері, однак водночас виявила низку проблем, пов'язаних із фінансовою нерівністю, кадровим дефіцитом, інституційною фрагментацією та недостатньою узгодженістю дій між різними рівнями влади.

Повномасштабна війна стала чинником глибокої трансформації політичної ролі місцевого самоврядування у сфері охорони здоров'я. Стійкість системи охорони здоров'я значною мірою залежить від спроможності місцевого рівня влади швидко ухвалювати рішення, ефективно використовувати ресурси та підтримувати функціональність базових соціальних послуг.

Перспективним напрямом посилення ролі місцевого самоврядування є формування збалансованої моделі управління, у якій автономія громад поєднується із загальнодержавною координацією. Для цього необхідними є чітке розмежування повноважень між центральними та місцевими органами влади, зміцнення фінансової бази громад, розвиток кадрового потенціалу, запровадження цифрових інструментів управління, удосконалення місцевих

програм охорони здоров'я та розширення партнерств із громадянським суспільством і міжнародними організаціями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бойко І. Адміністративно-правовий статус закладів охорони здоров'я як суб'єктів надання публічних послуг. *Наукові записки. серія: право*. 2025. № 19. С. 336–343. URL: https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/681/713.

2. Камардіна Ю., Овіннікова В. Місце і роль органів місцевого самоврядування в системі забезпечення і захисту прав людини в Україні. *Вісник Маріупольського державного університету*. 2024. Т. 14, № 28. С. 56–67. URL: https://doi.org/10.34079/2226-3047-2024-14-28-56-67.

3. Козир С. Децентралізація та регіональна політика відновлення України в умовах воєнного стану: проблеми і рекомендації. *Empirio*. 2025. Т. 2, № 1. С. 15–26. URL: https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.1.15-26.

4. Логвиненко Б. О. Система охорони здоров'я України: правові засади регулювання у сучасний період. *Наукові праці Національного університету "Одеська юридична академія"*. 2019. Т. 20. С. 71–77. URL: https://doi.org/10.32837/npnuola.v20i0.551.

5. Мельниченко Б., Мідик М. Місцеве самоврядування в Україні в умовах воєнного стану. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2023. Т. 10, № 38. С. 137–145. URL: https://doi.org/10.23939/law2023.38.137.

6. Панов І. Вплив децентралізації на організацію роботи закладів системи охорони здоров'я України та надання соціальних послуг в сфері охорони здоров'я. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 8. С. 164–169. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-8/36.

7. Петрушко А. С. Децентралізація влади в Україні : thesis. 2017. URL: https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/7829.

8. Полковнікова Н. Повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері охорони здоров'я: розмежування й рівні перетину. *Право та державне управління*. 2019. Т. 4. С. 263–269. URL: https://doi.org/10.32840/pdu.2019.4.41.

9. Стогова О. В., Стогова О. В., Stohova O. V. Місцеве самоврядування: проблема децентралізації : thesis. 2015. URL: http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/59993.

10. Сурай І. Г., Цап В. І. Формування місцевої програми як механізм посилення сектору громадського здоров'я в територіальній громаді. *Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток»*. 2024. № 6. URL: https://doi.org/10.32702/2307-2156.2024.6.6.

11. Якість медичної допомоги в закладах охорони здоров'я, розташованих поблизу територій, на яких ведуться бойові дії: погляд лікарів / О. Гейко та ін. *Україна. Здоров'я нації*. 2026. № 1. С. 144–156. URL: https://doi.org/10.32782/2077-6594/2026.1/16.

12. Germany. Health system summary. *DSpace*. URL: https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/5204d87b-8e2e-4b9a-9da7-832c40e97ce1/content.

13. Mikuła Ł., Kaczmarek U. From marketization to recentralization: the health-care system reforms in Poland and the post-New Public Management concept. *International review of administrative sciences*. 2018. Т. 85, № 1. С. 28–44. URL: https://doi.org/10.1177/0020852318773429.

REFERENCES:

1. Boiko, I. (2025). Administratyvno-pravovyi status zakladiv okhorony zdorovia yak subiektiv nadannia publichnykh posluh [Administrative and legal status of health care institutions as subjects of public service provision]. Naukovi zapysky. Seriia: pravo, 19, 336–343. https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/681/713 [in Ukrainian].

2. Kamardina, Yu., Ovinnikova, V. (2024). Mistse i rol orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v systemi zabezpechennia i zakhystu prav liudyny v Ukraini [The place and role of local self-government bodies in the system of ensuring and protecting human rights in Ukraine]. Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu, 14(28), 56–67. https://doi.org/10.34079/2226-3047-2024-14-28-56-67 [in Ukrainian].

3. Kozyr, S. (2025). Detsentralizatsiia ta rehionalna polityka vidnovlennia Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: problemy i rekomendatsii [Decentralization and regional policy of Ukraine's recovery under martial law: problems and recommendations]. Empirio, 2(1), 15–26. https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.1.15-26 [in Ukrainian].

4. Lohvynenko, B. O. (2019). Systema okhorony zdorovia Ukrainy: pravovi zasady rehuliuvannia u suchasnyi period [The health care system of Ukraine: legal principles of regulation in the modern period]. Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu "Odeska yurydychna akademiia", 20, 71–77. https://doi.org/10.32837/npnuola.v20i0.551 [in Ukrainian].

5. Melnychenko, B., Midyk, M. (2023). Mistseve samovriaduvannia v Ukraini v umovakh voiennoho stanu [Local self-government in Ukraine under martial law]. Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Seriia: "Yurydychni nauky", 10(38), 137–145. https://doi.org/10.23939/law2023.38.137 [in Ukrainian].

6. Panov, I. (2024). Vplyv detsentralizatsii na orhanizatsiiu roboty zakladiv systemy okhorony zdorovia Ukrainy ta nadannia sotsialnykh posluh v sferi okhorony zdorovia [The impact of decentralization on the organization of work of health care institutions in Ukraine and the provision of social services in the field of health care]. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal, 8, 164–169. https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-8/36 [in Ukrainian].

7. Petrushko, A. S. (2017). Detsentralizatsiia vlady v Ukraini [Decentralization of power in Ukraine]. Thesis. https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/7829 [in Ukrainian].

8. Polkovnikova, N. (2019). Povnovazhennia orhaniv derzhavnoi vlady ta orhaniv mistsevoho samovriaduvannia u sferi okhorony zdorovia: rozmezhuvannia y rivni peretynu [Powers of state authorities and local self-government bodies in the field of health care: delimitation and levels of intersection]. Pravo ta derzhavne upravlinnia, 4, 263–269. https://doi.org/10.32840/pdu.2019.4.41 [in Ukrainian].

9. Stohova, O. V. (2015). Mistseve samovriaduvannia: problema detsentralizatsii [Local self-government: the problem of decentralization]. Thesis. http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/59993 [in Ukrainian].

10. Surai, I. H., Tsap, V. I. (2024). Formuvannia mistsevoi prohramy yak mekhanizm posylennia sektoru hromadskoho zdorovia v terytorialnii hromadi [Formation of a local program as a mechanism for strengthening the public health sector in a territorial community]. Elektronnyi zhurnal "Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok", 6. https://doi.org/10.32702/2307-2156.2024.6.6 [in Ukrainian].

11. Heiko, O., et al. (2026). Yakist medychnoi dopomohy v zakladakh okhorony zdorovia, roztashovanykh poblyzu terytorii, na yakykh vedutsia boiovi dii: pohliad likariv [Quality of medical care in health care institutions located near territories where hostilities are taking place: doctors' perspective]. Ukraina. Zdorovia natsii, 1, 144–156. https://doi.org/10.32782/2077-6594/2026.1/16 [in Ukrainian].

12. Germany. Health system summary. DSpace. https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/5204d87b-8e2e-4b9a-9da7-832c40e97ce1/content.

13. Mikuła, Ł., Kaczmarek, U. (2018). From marketization to recentralization: the health-care system reforms in Poland and the post-New Public Management concept. International Review of Administrative Sciences, 85(1), 28–44. https://doi.org/10.1177/0020852318773429.

The role of local governments in building a sustainable healthcare system in the face of contemporary challenges

Prokopchuk Valery Viktorovich

Postgraduate Student
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University
Pirogov str., 9, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0003-6039-0549

This article presents a political science analysis of the potential of local self-government bodies to shape a sustainable healthcare system in Ukraine amid contemporary challenges. It is argued that local self-government serves not only as an administrative link in the management of medical infrastructure but also as an important political and institutional actor capable of influencing the accessibility, continuity, and adaptability of medical services at the level of territorial communities.

The impact of decentralization on the transformation of the role of local self-government in the healthcare sector is examined. It is determined that the transfer of powers to the local level created the conditions for aligning management decisions with the needs of the population; however, at the same time, it highlighted the problems of financial inequality among communities, staff shortages, institutional fragmentation, and insufficient coordination between the central and local levels of government.

Particular attention is paid to the impact of full-scale war on the functioning of local self-government in the healthcare sector. It is shown that under martial law, local communities have become key actors in rapid response, ensuring access to primary healthcare, supporting internally displaced persons, adapting medical infrastructure, and interacting with state agencies, military administrations, and international partners.

It is concluded that further strengthening the role of local self-government requires enhancing the institutional capacity of communities, clearly delineating powers, developing local healthcare programs, improving financial mechanisms, and implementing European experience in multi-level governance. It is demonstrated that combining community autonomy with national coordination is a key prerequisite for establishing a resilient, accessible, and adaptive healthcare system in Ukraine.

Key words: *local self-government, healthcare, sustainability of the healthcare system, territorial communities, decentralization, public policy, political institutions, martial law, medical infrastructure, institutional capacity.*

Дата першого надходження статті до видання: 12.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

Рибалкін Анатолій Володимирович

Міжнародні корпорації як політичні актори у глобалізованому світі: теоретичні засади, еволюція та механізми впливу

УДК 334.726
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-2.18

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Рибалкін Анатолій Володимирович
аспірант кафедри політології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська 60, Київ, Україна
ORCID: 0009-0008-7778-3169

Актуальність дослідження зумовлена трансформацією сучасної системи міжнародних відносин унаслідок глобалізаційних процесів, що супроводжуються зростанням ролі недержавних акторів, передусім транснаціональних корпорацій, у формуванні політичних процесів на глобальному рівні. У цих умовах відбувається поступове зміщення центрів прийняття рішень від держав до наднаціональних і корпоративних структур, що актуалізує необхідність теоретичного осмислення політичної суб'єктності міжнародних корпорацій. Метою статті є комплексний аналіз транснаціональних корпорацій як політичних акторів у системі міжнародних відносин та визначення особливостей їхнього впливу на глобальні політичні процеси в умовах глобалізації. Для досягнення поставленої мети використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема аналіз і синтез – для узагальнення теоретичних підходів; історико-генетичний метод – для дослідження еволюції транснаціональних корпорацій; порівняльний метод – для зіставлення наукових концепцій; системний підхід – для розгляду їх як елементів глобальної політичної системи. У результаті дослідження встановлено, що транснаціональні корпорації пройшли складну еволюцію від економічних структур до впливових політичних акторів, здатних формувати нові центри прийняття рішень, впливати на державну політику та міжнародні відносини. Обґрунтовано, що сучасні ТНК виступають не лише рушійною силою глобалізації, але й чинником трансформації державного суверенітету, сприяючи його частковій ерозії та посиленню залежності держав від глобальних економічних процесів. Визначено, що їхній вплив зумовлений концентрацією фінансових, технологічних і інформаційних ресурсів, а також здатністю інтегрувати економічні та політичні інтереси у глобальному масштабі.

Ключові слова: *транснаціональні корпорації, міжнародні корпорації, політичні актори, глобалізація, міжнародні відносини, політичні процеси, державний суверенітет, недержавні актори.*

Вступ. Упродовж тривалого історичного періоду ключовими акторами системи міжнародних відносин виступали держави, насамперед провідні держави-лідери, які визначали характер політичних процесів у межах Вестфальської системи. Водночас у другій половині XX століття відбувається поступова трансформація цієї державоцентристської моделі, що пов'язано з активізацією діяльності нових суб'єктів міжнародної взаємодії – міжурядових та неурядових організацій, транснаціональних корпорацій (ТНК), регіональних утворень та мегаполісів. Саме ці актори, як підкреслюють Р. Кохейн і Дж. Най, отримали назву «недержавних транснаціональних акторів» і почали перебирати на себе частину функцій, які традиційно належали державам, зокрема у сфері безпеки та регулювання міжнародних процесів [9, с. 112].

Зростання ролі недержавних акторів обумовлене глобалізаційними процесами, які істотно змінюють структуру світової політики. Глобалізація не лише сприяє інтенсифікації економічних зв'язків, але й трансформує механізми прийняття політичних рішень, розмиваючи традиційні межі державного суверенітету та формуючи нові центри впливу. У цих умовах міжнародні актори, наділені значними ресурсами, здатні самостійно визначати власні інтереси та реалізовувати стратегії, що мають системний вплив на міжнародне середовище [3, с. 15].

Особливої уваги в цьому контексті набувають транснаціональні корпорації як специфічні недержавні актори, діяльність яких поєднує економічний та політичний виміри. Їх здатність діяти одночасно в кількох державах, акумулювати фінансові, технологічні та інформаційні ресурси, а також впливати на політичні рішення робить їх важливими суб'єктами сучасної світової політики.

Мета та завдання. Метою статті є розгляд транснаціональних корпорацій як політичних акторів у системі міжнародних відносин та визначення особливостей їхнього впливу на глобальні політичні процеси в умовах глобалізації. Завданнями дослідження є розкриття еволюції транснаціональних корпорацій, обґрунтування їхньої політичної суб'єктності, а також аналіз механізмів впливу на державну політику та міжнародні відносини.

Методи дослідження. У дослідженні використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема аналіз і синтез – для узагальнення теоретичних підходів до розуміння транснаціональних корпорацій як політичних акторів; історико-генетичний метод – для дослідження еволюції їх розвитку; порівняльний метод – для зіставлення різних наукових концепцій; а також системний підхід – для

розгляду ТНК як складових елементів глобальної політичної системи.

Результати. Еволюція транснаціональних корпорацій у глобальному політичному просторі відбувалася поступово та відображає не лише зміну їх економічної природи, але й суттєву трансформацію політичної ролі у системі міжнародних відносин. Поетапний розвиток цих структур дає підстави виокремити п'ять поколінь транснаціональних корпорацій, кожне з яких характеризується специфічними функціональними особливостями та ступенем інтегрованості у глобальні політичні процеси.

Перше покоління транснаціональних корпорацій сформувалося наприкінці XIX – на початку XX століття і було безпосередньо пов'язане з колоніальною економічною моделлю. У цей період їх діяльність зосереджувалася на видобутку сировинних ресурсів у залежних територіях та їх подальшій переробці в метрополіях, що фактично робило такі корпорації інструментом економічної експансії держав. Організаційно вони часто функціонували у формі картелів і синдикатів, що свідчить про тісний зв'язок між корпоративними структурами та державними інтересами.

Подальший розвиток транснаціональних корпорацій, зокрема формування другого покоління у міжвоєнний період (1918–1939 рр.), відзначався зміною функціональної спрямованості на військово-промислове виробництво. У цей час корпорації почали активно інтегруватися у забезпечення оборонних потреб провідних держав, що суттєво підвищило їх значення у політичній сфері та сприяло посиленню взаємозалежності між економікою і безпековою політикою.

Третє покоління транснаціональних корпорацій сформувалося після завершення Другої світової війни, коли глобальні процеси деколонізації та стрімкий розвиток науки і техніки створили нові умови для їх діяльності. У цей період корпорації трансформуються у ключових агентів інноваційного розвитку, виступаючи провідниками науково-технічного прогресу у стратегічно важливих галузях, таких як енергетика, електроніка та космічна індустрія. Таким чином, їх роль поступово виходить за межі економіки та починає безпосередньо впливати на геополітичні процеси.

Формування четвертого покоління транснаціональних корпорацій у 1970–1980-х роках відбувалося на тлі поглиблення глобалізаційних процесів, зростання конкуренції та інтенсифікації міжнародних економічних зв'язків. У цей період активізувалися процеси злиттів і поглинань, що призвело до концентрації капіталу та посилення економічної могутності корпорацій. Водночас саме в цей час починає формуватися їх здатність впливати не лише на економічні, але й на політичні рішення, що визначають розвиток держав і регіонів.

П'яте покоління транснаціональних корпорацій формується на початку XXI століття в умовах цифровізації, регіональної економічної інтеграції та становлення глобальних мережевих структур. Сучасні корпорації активно використовують інноваційні технології, контролюють інформаційні потоки та формують складні системи економічних і політичних взаємозв'язків, що надає їм якісно новий рівень впливу на світову політику [10].

Таким чином, еволюція транснаціональних корпорацій демонструє поступовий перехід від виконання виключно економічних функцій до набуття ними повноцінної політичної суб'єктності у глобальному масштабі. Логічним продовженням цього процесу є трансформація ТНК у впливових акторів міжнародних відносин, здатних безпосередньо впливати на формування політичних рішень [7].

Сучасні транснаціональні корпорації вже не обмежуються роллю економічних агентів, а виступають важливими політичними суб'єктами, діяльність яких охоплює широкий спектр сфер – від виробничої та інвестиційної до інформаційної та регуляторної. Завдяки концентрації значних фінансових, технологічних та організаційних ресурсів вони здатні виконувати функції неформальних регуляторів світового виробництва та розподілу ресурсів, впливати на міждержавні відносини та формувати стратегічні напрями розвитку держав. У цьому контексті транснаціональні корпорації постають як альтернативні центри влади, що трансформують традиційну архітектуру міжнародної системи [1, с. 235–236].

Водночас посилення їх ролі супроводжується зміщенням центрів прийняття рішень від держав до наднаціональних і корпоративних структур, що створює потенційні ризики домінування приватних інтересів над публічними. У таких умовах транснаціональні корпорації дедалі частіше визначають напрями економічної та політичної політики, що може призводити до обмеження суверенітету держав і їхньої автономності у прийнятті стратегічних рішень [6, с. 216].

Зазначені процеси тісно пов'язані з феноменом «ерозії державного суверенітету», що проявляється у зниженні здатності держав самостійно визначати внутрішню та зовнішню політику. В умовах глобалізації держави змушені враховувати інтереси не лише інших держав, але й потужних недержавних акторів, серед яких транснаціональні корпорації займають провідне місце [4, с. 60][2, с. 45–46].

Зростання впливу транснаціональних корпорацій значною мірою зумовлене їхнім економічним потенціалом та інноваційною активністю. Вони виступають ключовими драйверами глобалізаційних процесів, сприяють розвитку інформаційних технологій, інтеграції ринків та формуванню єдиного економічного простору, що суттєво підсилює їхню роль у світовій політиці [5, с. 94].

Кількісні показники їх діяльності також підтверджують домінуюче становище у світовій економіці, зокрема у сферах високих технологій, фармацевтики, електроніки та машинобудування, що забезпечує їм значний вплив на глобальні економічні та політичні процеси [8, с. 26].

Водночас посилення ролі транснаціональних корпорацій призводить до загострення суперечностей між корпоративними та національними інтересами, що створює додаткові виклики для держав, особливо тих, які мають обмежений економічний потенціал. У таких умовах актуалізується проблема забезпечення балансу між економічною ефективністю глобалізації та збереженням політичного суверенітету держав.

Отже, транснаціональні корпорації в сучасному світі виступають не лише економічними структурами, але й впливовими політичними акторами, діяльність яких визначає нові параметри функціонування міжнародної системи. Їх зростаюча роль потребує подальшого теоретичного осмислення та вироблення ефективних механізмів регулювання, здатних забезпечити баланс між інтересами держав і глобального бізнесу.

Висновки. Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що транснаціональні корпорації в сучасних умовах глобалізації перетворилися на повноцінних політичних акторів міжнародних відносин. Їх еволюція від економічних структур до складних глобальних мережевих організацій супроводжувалася розширенням функціональних можливостей та зростанням впливу на політичні процеси.

Сучасні ТНК не лише формують економічні зв'язки, але й визначають напрями розвитку світової політики, впливають на державні стратегії, міжнародні інститути та процеси глобального управління. Водночас їхня діяльність супроводжується низкою викликів, зокрема загрозою послаблення державного суверенітету, зміщенням центрів прийняття рішень та домінуванням корпоративних інтересів над суспільними.

Таким чином, подальше дослідження транснаціональних корпорацій як політичних акторів потребує комплексного підходу, що поєднує економічний, політичний та інституційний аналіз, а також враховує сучасні трансформації глобального середовища.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бурдяк О. Зростання ролі ТНК у міжнародних політичних відносинах в умовах глобалізації // Історико-політичні проблеми сучасного світу. 2013. Т. 25–26. С. 233–238. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ippss_2013_25-26_47.

2. Гнатюк М. М. Міжнародний актор та політична суб'єктність у дискурсі реалістського і ліберального підходів // *Наукові* записки НаУКМА. Політичні науки. 2014. Т. 160. С. 44–48. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAp_2014_160_10.

3. Дорош Л. О. Багатоманітність міжнародних акторів: проблеми класифікації // *Наукові* праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Політологія. 2012. Т. 182, вип. 170. С. 14–18. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2012_182_170_5.

4. Жеребятнікова І. В. Вплив недержавних акторів міжнародних відносин на світову політику // Актуальні проблеми сучасних міжнародних відносин : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф., 17–18 листопада 2023 р. / ред. кол.: І. В. Іщенко, І. К. Головко, П. Г. Петров. Дніпро : ПрінтДім, 2023. С. 59–62.

5. Лимонова Е. М., Архіпова К. С. Транснаціональні корпорації: основні етапи розвитку та регулювання їхньої діяльності в умовах глобалізації // Європейський вектор економічного розвитку. 2014. № 1 (16). С. 93–101.

6. Миколенко О. І. Вплив діяльності міжнародних корпорацій на політичні процеси у світі в умовах глобалізації // *Науковий* вісник публічного та приватного права : зб. наук. праць. 2019. Вип. 2, т. 2. С. 215–219. Режим доступу: https://dspace.onu.edu.ua/items/a707648c-d306-4636-9739-9203468943a6 (дата звернення: 23.04.2026).

7. Пересипкіна І., Чердак А. Вплив транснаціональних корпорацій на зовнішню та внутрішню політику держав // Стратегічні напрямки зовнішньої політики та дипломатії країн світу. 2023. № 76. С. 76–80.

8. Чернова О. В., Пазиніч О. В. Транснаціональні корпорації в міжнародній економічній системі // Інвестиції: практика та досвід. 2010. № 12. С. 24–26.

9. Keohane R. O., Nye J. S. Transnational relations and world politics. Cambridge : Harvard University Press, 1972. 428 p.

10. Uhlin A. Transnational corporations as global political actors: a literature review // Cooperation and Conflict. 1988. Vol. 23, No. 4. P. 231–247. Available at: http://www.jstor.org/stable/45083671 (accessed: 23.04.2026).

REFERENCES:

1. Burdyak, O. (2013). Zrostannia roli TNK u mizhnarodnykh politychnykh vidnosynakh v umovakh hlobalizatsii [The growing role of TNCs in international political relations under globalization]. Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu, 25–26, 233–238. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ippss_2013_25-26_47

2. Hnatiuk, M. M. (2014). Mizhnarodnyi aktor ta politychna subiektnist u dyskursi realistychnoho i liberalnoho pidkhodiv [International actor and political subjectivity in the discourse of realist and liberal approaches]. Naukovi zapysky NaUKMA. Politychni nauky, 160, 44–48. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAp_2014_160_10

3. Dorosh, L. O. (2012). Bahatomanitnist mizhnarodnykh aktoriv: problemy klasyfikatsii [Diversity of international actors: classification issues]. Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly. Seriia: Politolohiia, 182(170), 14–18. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2012_182_170_5

4. Zherebiatnikova, I. V. (2023). Vplyv nederzhavnykh aktoriv mizhnarodnykh vidnosyn na svitovu polityku [The influence of non-state actors of international relations on world politics]. In I. V. Ishchenko, I. K. Holovko, & P. H. Petrov (Eds.), Aktualni problemy suchasnykh mizhnarodnykh vidnosyn: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (November 17–18, 2023) (pp. 59–62). Dnipro: PrintDim.

5. Lymonova, E. M., & Arkhipova, K. S. (2014). Transnatsionalni korporatsii: osnovni etapy rozvytku ta rehuliuvannia yikhnoi diialnosti v umovakh hlobalizatsii [Transnational corporations: main stages of development and regulation in globalization]. Yevropeiskyi vektor ekonomichnoho rozvytku, 1(16), 93–101.

6. Mykolenko, O. I. (2019). Vplyv diialnosti mizhnarodnykh korporatsii na politychni protsesy u sviti v umovakh hlobalizatsii [The impact of multinational corporations on political processes in the world under globalization]. Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava, 2(2), 215–219. Retrieved from https://dspace.onu.edu.ua/items/a707648c-d306-4636-9739-9203468943a6

7. Peresypkina, I., & Cherdak, A. (2023). Vplyv transnatsionalnykh korporatsii na zovnishniu ta vnutrishniu polityku derzhav [The influence of transnational corporations on domestic and foreign policy of states]. Stratehichni napriamky zovnishnoi polityky ta dyplomatii krain svitu, 76, 76–80.

8. Chernova, O. V., & Pazynich, O. V. (2010). Transnatsionalni korporatsii v mizhnarodnii ekonomichnii systemi [Transnational corporations in the international economic system]. Investytsii: praktyka ta dosvid, 12, 24–26.

9. Keohane, R. O., & Nye, J. S. (1972). Transnational relations and world politics. Cambridge, MA: Harvard University Press.

10. Uhlin, A. (1988). Transnational corporations as global political actors: A literature review. Cooperation and Conflict, 23(4), 231–247. Retrieved from http://www.jstor.org/stable/45083671

International corporations as political actors in the globalized world: theoretical foundations, evolution, and mechanisms of influence

Rybalkin Anatolii Volodymyrovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Volodymyrska st., 60, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0008-7778-3169

The relevance of the study is determined by the transformation of the contemporary system of international relations under the influence of globalization processes, which are accompanied by the growing role of non-state actors, primarily transnational corporations, in shaping political processes at the global level. In these conditions, there is a gradual shift of decision-making centers from states to supranational and corporate structures, which highlights the need for a theoretical understanding of the political subjectivity of international corporations.

The aim of the article is to provide a comprehensive analysis of transnational corporations as political actors within the system of international relations and to identify the specific features of their influence on global political processes in the context of globalization. To achieve this aim, a set of general scientific and specialized methods is employed, including analysis and synthesis to generalize theoretical approaches, the historical-genetic method to examine the evolution of transnational corporations, the comparative method to compare scientific concepts, and the systems approach to consider them as elements of the global political system.

The results of the study show that transnational corporations have undergone a complex evolution from purely economic entities to influential political actors capable of shaping new decision-making centers, influencing state policy, and affecting international relations. It is substantiated that modern TNCs act not only as drivers of globalization but also as factors in the transformation of state sovereignty, contributing to its partial erosion and increasing the dependence of states on global economic processes. Their influence is determined by the concentration of financial, technological, and informational resources, as well as their ability to integrate economic and political interests on a global scale.

Key words: *transnational corporations, multinational corporations, political actors, globalization, international relations, political processes, state sovereignty, non-state actors*

Дата першого надходження статті до видання: 14.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

Хлівнюк Тетяна Петрівна

Парадигма модернізації соціальної держави: між пострадянськими інститутами та неоліберальними ідеями

УДК 316.334.3:321(477)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-2.19

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Хлівнюк Тетяна Петрівна
кандидат політичних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної роботи
Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-7636-9088

Статтю присвячено визначенню парадигми модернізації соціальної держави між пострадянським інститутами та неоліберальними ідеями. Обґрунтовано, що одна із основних причин складнощів у формуванні соціальної держави в Україні полягає у конфлікті між пострадянським інститутами та неоліберальними ідеями. У процесі трансформації парадигми соціальної держави виникає напруженість та протиріччя між усталеними інститутами, які забезпечують тяглість традицій та новими ідеями, які функціонують у сучасному суспільстві у ідеологічному вимірі.

Метою статті є визначення парадигми модернізації соціальної держави у конфлікті між пострадянськими інститутами та неоліберальними ідеями.

У дослідженні парадигми модернізації соціальної держави, яка створюється у конфлікті між пострадянськими інститутами та неоліберальними ідеями використовувались як загальнонаукові (які спираються на низку теоретичних та філософських позицій, формують світоглядні основи дослідження) так і спеціальні методи політичної науки. Основою дослідження парадигми соціальної держави як зіткнення пострадянських інститутів та неоліберальних ідей є конфліктна теорія політичної науки. Конфлікт між пострадянським інститутами та неоліберальними ідеями визначено як одну із основних причин складнощів у процесі формування парадигми модернізації соціальної держави в Україні.

Визначено, що до основних викликів становлення нової парадигми модернізації соціальної держави відносяться: 1) російсько-українська війна; 2) позиція глобальних економічних (транснаціональних корпорацій) та політичних гравців щодо впровадження моделі «нового колоніалізму»; 3) «хижацькі еліти», які ставлять власний інтерес вище за суспільний (національний) інтерес.

Серед основних векторів модернізації парадигми соціальної держави відзначено необхідність переходу від патерналізму пострадянських інститутів до принципів субсидіарності, підвищення конкурентоспроможності як економічної системи в цілому так і окремих індивідів, адресність соціальної допомоги.

Ключові слова: *соціальна держава, парадигма модернізації соціальної держави, політичні інститути, пострадянські інститути, демократія, глобалізація, неоліберальна доктрина, політичні ідеології, політика.*

Вступ. У процесі модернізації (тобто переходу від традиційного суспільств до індустріального та постіндустірального внаслідок декількох технологічних революцій) відбувались складні та багатофакторні трансформації інституту соціальної держави. Щоразу після створення у процесі модернізації нових економічних, політичних, демографічних умов внаслідок технологічних пертурбацій відбувалась адаптація, «підлаштовування» соціальних функцій держави до наявного стану речей. У системі модернізації соціальної держави важливу роль відігравали як екзогенні (глобалізація) так і ендогенні (демократизація та ринкові реформи у пострадянських державах) фактори.

У процесі трансформації парадигми соціальної держави виникає напруженість та протиріччя між усталеними інститутами, які забезпечують тяглість традицій та новими ідеями, які функціонують у сучасному суспільстві у ідеологічному вимірі.

У цілому, відбувається перехід від моделі надання державою пасивних виплат населенню до парадигми «активної держави». Остання передбачає стимулювання громадян до працевлаштування та особистої відповідальності за свій добробут, підвищення пенсійного віку та реформування медичних послуг, індивідуалізацію соціальних послуг, підвищення прозорості та адресності соціальної підтримки, передачу повноважень щодо надання соціальних послуг на місцевий рівень, створення інклюзивних інститутів розвитку.

Погодимось із наступним: «В умовах глобалізації українські політичні цінності зазнали трансформації щодо їх уніфікації, засвоєння нових демократичних способів організації політичної діяльності, дотримання прозорих правил політичної гри тощо. Проте система радянських цінностей, примат колективного над індивідуальним, централізованість державного управління, пасивність громадян, корупція та клієнтелізм перешкоджають сталому розвитку України. Ці дві системи політичних цінностей домінують одна над одною, досить циклічно змінюючись» [4, с. 188].

Перехід від парадигми «держави загального добробуту» до іншої парадигми – держави соціальних інвестицій – характеризується зіткненням діючих інституцій (які чинять опір будь яким змінам та апелюють до соціального популізму) й неолібе-

ральними ідеями, які стали основою глобалістських рухів і прапором транснаціональних корпорацій.

Усе вищезазначене актуалізує дослідження формування парадигми модернізації соціальної держави, яке відбувається на вістрі протирічь між пострадянськими інститутами та неоліберальними ідеями.

Мета та завдання. Метою статті є визначення парадигми модернізації соціальної держави у конфлікті між пострадянськими інститутами та неоліберальними ідеями. Поставлена мета обумовила наступні завдання дослідження. По-перше, визначити основні вектори модернізації соціальної держави. По-друге, обґрунтувати конфлікт між інститутами та ідеями у процесі формування парадигми соціальної держави. По-третє, визначити виклики для України у процесі формування парадигми соціальної держави між пострадянськими інститутами та неоліберальними ідеями.

Методи дослідження. У дослідженні парадигми модернізації соціальної держави, яка створюється у конфлікті між пострадянськими інститутами та неоліберальними ідеями використовувались як загальнонаукові (які спираються на низку теоретичних та філософських позицій, формують світоглядні основи дослідження) так і спеціальні методи політичної науки. Серед перших слід відзначити методи індукції та дедукції, аналізу та синтезу, діалектичний метод, метод узагальнення тощо. Погодимось із тим, що «…світоглядна парадигма керує напрямом досліджень. Під парадигмою мається на увазі метатеоретична єдність, набір переконань, методів, норм, критеріїв дослідницької діяльності, визнаних науковою спільнотою, які протягом певного часу дають науковому загалу модель постановки проблем та їхнього розв'язання» [6, с. 3003]. Зміни парадигм у дослідженні соціальної держави слід визначити як послідовність таких етапів: 1) позитивістська парадигма; 2) інтерпретативна парадигма; 3) критична парадигма. Конструктивістський підхід до досліджень та реалізації парадигми соціальної держави, який був започаткований у інтерпретативній парадигмі знайшов продовження у критичній парадигмі. Солідаризуємось із наступним: «Критична парадигма – розвивальна (емансипативна), постмодерністська, постструктуралістська. Дослідження розглядаються як упереджений суб'єктивний процес. У межах цієї парадигми дослідники виходять із того, що не існує «справжньої» реальності, наявне лише багатоманіття істин, які індивідуально сконструйовані. Для оцінки розуміння соціального світу дослідники мають залучати учасників до інтерактивного діалогу, щоб проаналізувати та зробити видимими ці соціально сконструйовані реальності» [6, с. 3004]. (с. 3004).

Серед основних методів дослідження слід відзначити синергетичну методологію (аналіз становлення нової парадигми соціальної держави в умовах невизначеності), системний підхід (визначає соціальну державу як систему взаємопов'язаних елементів: соціальна політика, соціальний захист, медицина, освіта, зайнятість населення тощо), порівняльний метод (порівняння основних парадигм соціальної держави у XX столітті – ліберальної, скандинавської, корпоративної). Метод історичного інституціоналізму дозволяє визначити залежність пострадянських інститутів від минулого досвіду (пройденого українським суспільством шляху наприкінці XX – початку XXI століття) та обґрунтувати їх позицію саботування реформ. Для визначення впливу ідей у цілому та ідеології неолібералізму на становлення нової парадигми соціальної держави використовувався метод дискурсивного інституціоналізму.

Основою дослідження парадигми соціальної держави як зіткнення пострадянських інститутів та неоліберальних ідей є конфліктна теорія політичної науки. Адже конфлікт між пострадянськими інститутами та неоліберальними ідеями у процесі становлення нової парадигми соціальної держави є не відхилення від норми, а фундаментальною, постійно діючою формою взаємодії між політичними групами у боротьбі за владу та ресурси, цінності та статус у суспільстві. Конфлікти між цими впливовими групами рушійною силою політичних змін, вони можуть як руйнувати систему (криза), так і сприяти її оновленню.

Результати. На сучасному етапі одним із головним протирічь у процесі формування парадигми соціальної держави стає конфлікт між пострадянськими інститутами та елітами, які їх створили у власних інтересах та вимогами (багато у чому утопічними) неоліберальної ідеології.

Саме тому модернізацію соціальної держави слід розглядати як складник більш широких трансформацій українського суспільства. Погодимось із наступними інтерпретаціями поняття «модернізації»: «модернізація – це синонім практично всіх прогресивних соціальних змін, у результаті яких суспільство просувалося вперед у своєму розвитку… Сюди, як правило, включаються процеси індустріалізації, урбанізації, раціоналізації, бюрократизації, демократизації, домінуючого впливу капіталізму, розповсюдження індивідуалізму й мотивації успіху, ствердження розуму в науці… термін «модернізація» означає реформи, що проводяться у відсталих чи слаборозвинених суспільствах і до яких вдаються з метою наздогнати передові, найрозвинутіші країни, що існують з ними в одному історичному часі, в рамках єдиного глобального суспільства. В цьому випадку поняття «модернізація» характеризується як особливий процес прискореного розвитку, в ході якого традиційні суспільства стають прогресивними, індустріально розвиненими» [2, с. 62].

Серед ключових факторів модернізації соціальної держави слід відзначити економічні та політичні,

 ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

соціальні та демографічні, інституційні та ідеологічні, воєнні тощо. Очевидно, що російсько-українська війна вимагає адаптації моделі соціальної держави до потреб внутрішньо переміщених осіб, родин загиблих, ветеранів та інших осіб, які постраждали від війни. До економічних факторів модернізації соціальної держави слід віднести обмеженість бюджетних ресурсів, зростаючу роль транснаціональних корпорацій та глобальних потуг (США, КНР, Індія, ЄС тощо) на ринках інших країн (як фінансову так і міграційну), необхідність стимулювання економічної активності громадян задля переходу від політики «заміщення втрачених доходів» до (пенсії, соціальні виплати) до інвестування в людський капітал. Цей процес потребує урахування демографічних факторів (старіння населення, міграція, внутрішнє переміщення осіб), зміни структури ринку праці та зайнятості (зростання прекаризації) в умовах цифровізації суспільних відносин. Збільшується навантаження на систему пенсійного забезпечення, охорону здоров'я.

Парадигма модернізації соціальної держави в Україні формується в умовах гострої суперечності між тяглістю пострадянських інститутів та впливом неоліберальних ідей.

Солідаризуємось із наступною думкою: «Парадигма модернізації базується на декількох постулатах, найважливішими з яких є такі: а) сучасною чи розвинутою може вважатися країна з високим рівнем індустріалізації та інформатизації, стійким економічним розвитком, високим рівнем та якістю життя населення; розвинутими управлінськими та політичними структурами; диференційованою професійно-галузевою структурою населення, зайнятого переважно в промисловості, науці та сфері обслуговування; великою вагою «середнього» класу в системі соціальної стратифікації; значним впливом факторів «громадянського суспільства» в політичному житті тощо; б) ті суспільства чи країни, які не відповідають цим умовам, належать або до традиційних, або до перехідних» [2, с. 64].

З одного боку, пострадянські інститути стають на заваді модернізації соціальної держави, враховуючи минулий досвід (тобто «пройдений ними шлях»). З іншого боку, неоліберальна доктрина, як ідейна рушійна сила глобалізації, не враховує складнощі перехідного періоду в Україні. Вона також не відповідає вимогам поствоєнного відновлення та соціального захисту населення, яке постраждало під час війни. Зокрема, П. Бурдьє, критикуючи ідеологію неолібералізму, зазначає: «Як прагне презентувати домінантний дискурс, економічний світ є чистим і досконалим порядком, який невблаганно розгортає логіку своїх передбачуваних наслідків і спонукає придушувати усі порушення санкціями, які сам нав'язує або автоматично, або, що більш звично, за посередництвом власних озброєних філіалів, на кшталт Міжнародного валютного фонду (МВФ) і Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) та політики, яку вони впроваджують: зменшення оплати праці, зменшення громадських витрат та збільшення гнучкості праці. Чи правий домінантний дискурс? А якщо насправді цей економічний порядок не більше, ніж виконання утопії – утопії неолібералізму – таким чином перетвореної на політичну проблему? Такої утопії, що з допомогою економічної теорії, яку вона ж проголошує, успішна в представленні себе як наукового опису реальності?» [1].

В українських медіа також неодноразово з'являлась обґрунтована критика неолібералізму. Наприклад, у статті із промовистою назвою «Ідеологія неолібералізму – корінь всіх наших проблем» зазначається: «Неолібералізм: ви знаєте, що це? Його анонімність є одночасно симптомом і причиною його сили. Він відіграв головну роль у вражаючому розмаїтті криз: фінансовий обвал 2007–2008 років, офшоризація багатства і влади, про які панамські документи пропонують нам лише побіжний погляд, повільний колапс державної системи охорони здоров'я та освіти, повернення дитячої бідності, епідемія самотності, крах екосистем…» [5].

До неоліберальних ідей, які у певний період забезпечили модернізаційний ривок капіталізму та західних демократій слід віднести: 1) економічні та політичні свободи, створення умова для вільної конкуренції та підприємництва; 2) зменшення ролі держави, обмеження втручання уряду у бізнес; 3) приватизація; 4) зменшення соціальних витрат (обмеження державного фінансування освіти, медицини тощо); 5) захист прав власності.

Модернізації, як відповідності вимогам часу, потребують не лише пострадянські інститути, а й ідеї неоліберальної доктрини. Зокрема, йдеться не про те, аби відмовитись від вільного ринку, приватної власності, дерегуляції та політичної й економічної конкуренції. Слід безумовно погодитись із тим, що «політика приватизації державної власності, лібералізації цін, дерегуляції ринків та згортання соціальної держави пов'язана з неоліберальною ідеологією владних еліт, що слідували вказівкам міжнародних фінансових інституцій (насамперед МВФ і Світового банку). Неоліберальна ідеологія встановлює обов'язковий причинно-наслідковий зв'язок між «економічними свободами», тобто «звільненням» ринкової економіки від державного регулювання, яке нібито шкодить її ефективності, та «політичними свободами», які забезпечують інституції ліберальної демократії» [3].

Головним принципом модернізації парадигми соціальної держави вбачається не перегляд цих фундаментальних засад ринкової економіки, а їх спрямування на розвиток економіки в інтересах українського суспільства, а не лише глобальних економічних та політичних гравців, які отримують надприбутки.

Щодо української специфіки неолібералізму, то погодимось із наступним: «Реально існуючий» неолібералізм співвідноситься з неоліберальною ідеологією аналогічно до того, як «реально існуючий соціалізм» співвідносився з марксизмом. З матеріалістичної перспективи ідеологія не може бути основним критерієм характеристики того чи іншого явища; матеріальна практика та її наслідки завжди пріоритетніші» [3].

Тобто, наскільки практика діяльності радянських (1922–1991 рр.) та пострадянських (1992–2022 рр.) інститутів пов'язана із марксизмом та соціалістичною доктриною, настільки ж практика впровадження «неоліберальних реформ» відноситься до доктрини неолібералізму.

Саме тому парадигма модернізації має містити як реінституціоналізацію системи пострадянських інститутів так і перегляд ідеології соціальної держави. До основних напрямків (векторів) парадигми модернізації соціальної держави слід віднести: 1) перехід від патерналізму пострадянських інститутів до принципів субсидіарності в аспекті стимулювання індивідуальної підприємницької активності, відповідальності та самореалізації особистості; 2) активізація інвестицій у соціальний капітал, освіту задля підвищення конкурентоспроможності як економічної системи в цілому так і окремих індивідів; 3) адресність соціальної підтримки та допомоги.

Солідаризуємось із тим, що у сучасному політичному дискурсі «…розуміння соціальної держави відображає світову тенденцію до відмови від ідеї держави загального добробуту, коли утверджується європейська тенденція до формування сервісної держави, що гарантує найнеобхідніші соціальні права. Адже в умовах економічної кризи, глобальних викликів XXI ст. держава не в змозі брати на себе повну відповідальність за добробут особи, а у межах принципу субсидіарності перекладає частину функцій на бізнес, інститути громадянського суспільства. Сучасне розуміння й визначення соціальної держави має наповнюватися новими конструктами («забезпечення екологічної безпеки», «гарантування конкуренції та розвитку особистої ініціативності громадян щодо забезпечення власного добробуту», «розвиток соціального партнерства», «активна взаємодія з інститутами громадянського суспільства» тощо), а найголовнішим завданням сучасної соціальної держави стає забезпечення максимально сприятливих умов для самореалізації особистості» [7, с. 207].

Наразі в Україні наявна небезпека демотивації малого та середнього бізнесу (основи середнього класу) та тінізації економіки внаслідок гібридного поєднання пострадянських інститутів та неоліберальної практики реформ.

Висновки. Відтак, конфлікт між пострадянським інститутами та неоліберальними ідеями визначено як одну із основних причин складнощів у процесі формування парадигми модернізації соціальної держави в Україні. Зауважимо, що цей конфлікт має уявний характер, адже пострадянські інститути у своїй діяльності намагаються не слідувати ідеологічним доктринам, а максимізувати власний ресурс (економічний, соціальний, бюрократичний) змагаються за престиж та владу. Водночас, практика впровадження реформ в Україні далека від основних постулатів неоліберальної доктрини, хоча й приховується за неоліберальною риторикою.

Визначено, що до основних викликів становлення нової парадигми модернізації соціальної держави відносяться: 1) російсько-українська війна; 2) позиція глобальних економічних (транснаціональних корпорацій) та політичних гравців щодо впровадження моделі «нового колоніалізму»; 3) «хижацькі еліти», які ставлять власний інтерес вище за суспільний (національний інтерес).

Серед основних векторів модернізації парадигми соціальної держави відзначено необхідність переходу від патерналізму пострадянських інститутів до принципів субсидіарності, підвищення конкурентоспроможності як економічної системи в цілому так і окремих індивідів, адресність соціальної допомоги.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бурдьє П. Сутність неолібералізму. *Спільне*. 24 листопада 2010 року. URL: https://commons.com.ua/uk/pyer-burdye-sutnist-neoliberalizmu/

2. Данильян О. Г. Концепція модернізації як теоретична модель розвитку посттоталітарних країн. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2007. Випуск 13. С. 61–70. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/706a6fa9-68f0-4c27-a813-9d0e91463466/content

3. Іщенко В. Неолібералізм з українською специфікою. *Спільне*. 6 травня 2013 року. URL: https://commons.com.ua/uk/neoliberalizm-z-ukrayinskoyu-spetsifi/

4. Меньшеніна А. Є. Трансформація політичних цінностей в умовах постмодерну: дис. … канд. політ. наук (д-ра філософії): 23.00.01 – теорія та історія політичної науки. Київ : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2021. URL: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/D_26.053.12/Menshenina.pdf

5. Монбіо Дж. Ідеологія неолібералізму – корінь всіх наших проблем. *Збруч*. 27 квітня 2016 року. URL: https://zbruc.eu/node/50797

6. Семигіна Т. Чи завжди цифри мають значення: огляд парадигм дослідження у соціальній роботі. *Траєкторія науки: міжнародний електронний науковий журнал.* 2020. Том 6. № 7. URL: https://pathofscience.org/index.php/ps/article/view/758/739

7. Хома Н. Соціальна держава третього тисячоліття: модернізована модель. *Наукові записки ІПіЕПД ім. І.Ф. Кураса НАН Украни*. 2014. Випуск 3 (71). С. 205-215. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/homa_sotsialna.pdf

REFERENCES:

1. Bourdieu, P. (2010). Sutnist neoliberalizmu [The essence of neoliberalism]. Spilne, November 24. Available at: https://commons.com.ua/uk/pyer-burdye-sutnist-neoliberalizmu/ [in Ukrainian].

2. Danylian, O.H. (2007). Kontseptsiia modernizatsii yak teoretychna model rozvytku posttotalitarnykh krain [The concept of modernization as a theoretical model for the development of post-totalitarian countries]. Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia, iss. 13, pp. 61–70. Available at: https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/706a6fa9-68f0-4c27-a813-9d0e91463466/content [in Ukrainian].

3. Ishchenko, V. (2013). Neoliberalizm z ukrainskoiu spetsyfikoiu [Neoliberalism with Ukrainian specificity]. Spilne, May 6. Available at: https://commons.com.ua/uk/neoliberalizm-z-ukrayinskoyu-spetsifi/ [in Ukrainian].

4. Menshenina, A.Ye. (2021). Transformatsiia politychnykh tsinnostei v umovakh postmodernu [Transformation of political values under conditions of postmodernity]. Candidate's thesis (PhD in Political Science). Kyiv: Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova. Available at: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/D_26.053.12/Menshenina.pdf [in Ukrainian].

5. Monbiot, G. (2016). Ideolohiia neoliberalizmu – korin vsikh nashykh problem [The ideology of neoliberalism is the root of all our problems]. Zbruch, April 27. Available at: https://zbruc.eu/node/50797 [in Ukrainian].

6. Semyhina, T. (2020). Chy zavzhdy tsyfry maiut znachennia: ohliad paradyhm doslidzhennia u sotsialnii roboti [Do numbers always matter: a review of research paradigms in social work]. Traiektoriia nauky: mizhnarodnyi elektronnyi naukovyi zhurnal, vol. 6, no. 7. Available at: https://pathofscience.org/index.php/ps/article/view/758/739 [in Ukrainian].

7. Khoma, N. (2014). Sotsialna derzhava tretoho tysiacholittia: modernizovana model [The social state of the third millennium: a modernized model]. Naukovi zapysky IPiEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy, iss. 3 (71), pp. 205–215. Available at: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/homa_sotsialna.pdf

The paradigm of welfare state modernization: between post-soviet institutions and neoliberal ideas

Khlivniuk Tetiana Petrivna

Candidate of Political Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Social Theories
Odesa I. I. Mechnikov National University
Dvorianska Ave., 2, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7636-9088

The article is devoted to defining the modernization paradigm of the social state between post-Soviet institutions and neoliberal ideas. It is substantiated that one of the primary reasons for the difficulties in forming a social state in Ukraine lies in the conflict between post-Soviet institutions and neoliberal ideas. In the process of transforming the social state paradigm, tension and contradictions arise between established institutions, which ensure the continuity of traditions, and new ideas that function in modern society within the ideological dimension.

The purpose of the article is to determine the modernization paradigm of the social state in the conflict between post-Soviet institutions and neoliberal ideas.

In researching the modernization paradigm of the social state, which is shaped in the conflict between post-Soviet institutions and neoliberal ideas, both general scientific methods (relying on a range of theoretical and philosophical positions, forming the worldview foundations of the study) and special methods of political science were utilized. The basis of the study of the social state paradigm as a clash of post-Soviet institutions and neoliberal ideas is the conflict theory of political science.

The conflict between post-Soviet institutions and neoliberal ideas is identified as one of the main causes of complications in the process of forming the modernization paradigm of the social state in Ukraine.

It is determined that the main challenges to establishing a new modernization paradigm of the social state include: 1) the Russian-Ukrainian war; 2) the stance of global economic (transnational corporations) and political players regarding the implementation of a "new colonialism" model; 3) "predatory elites" who prioritize their own interests over the public (national) interest. Among the main vectors for modernizing the social state paradigm, the necessity of transitioning from the paternalism of post-Soviet institutions to the principles of subsidiarity, increasing the competitiveness of both the economic system as a whole and individuals, and the targeted nature of social assistance are noted.

Key words: *social state, modernization paradigm of the social state, political institutions, post-Soviet institutions, democracy, globalization, neoliberal doctrine, political ideologies, politics.*

Дата першого надходження статті до видання: 17.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

Цимбал Сергій Юрійович

Механізми та технології протидії інформаційній агресії у мережі інтернет

УДК 323.1:165.6 (477)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-2.20

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Цимбал Сергій Юрійович
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальності «Політологія»
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна
ORCID: 0009-0007-3649-0338

Статтю присвячено комплексному аналізу інформаційної війни у сучасних інтернет-комунікаціях. Інформаційна агресія стала ознакою сучасного мережевого суспільства. Це потужна зброя, яку використовують авторитарні країни та лідери задля впливу на масову аудиторію. Однією із важливих складових російсько-української війни є російська інформаційна агресія у мережі інтернет. Визначено, що інтернет-комунікації перетворили світ на простір глобальної інформаційної боротьби. Метою статті є визначення ефективних механізмів та технологій протидії інформаційній агресії у мережі інтернет. У дослідженні інформаційної агресії та механізмів і технологій протидії їй в умовах російсько-української війни використовуються такі загальнонаукові методи як аналіз та синтез, індукція та дедукція, діалектичний метод, методи аналогії та узагальнення. Застосування системного методу дозволило визначити місце інформаційної агресії у інформаційній війні, а синергетичний метод спрямовується на окреслення ролі інформаційної агресії у руйнуванні політичного порядку та посилення хаосу. За допомогою історичного методу виокремлено етапи російської інформаційної агресії, а комунікативний метод окреслив вплив традиційних медіа та мережевих комунікацій на технології та механізми протидії інформаційній агресії. Інформаційна агресія у мережі інтернет є невід'ємною складовою інформаційної війни. Вона включає кібератаки, вплив на громадську думку за допомогою технологій пропаганди та маніпуляцій, розповсюдження фейків у соціальних мережах з використанням технологій таргетингу та мікротаргетингу. Задля протидії інформаційній агресії застосовуються наступні технології: 1) технологій моніторингу інформаційного простору; 2) застосування технологій блокування джерела інформаційної агресії; 3) моніторинг контенту з метою пошуку вірусів задля протидії кібератакам; 4) технології перевірки фото/відео/аудіо інформації з метою виявлення ознак маніпуляцій (Deepfakes); 5) сучасні технології перевірки даних (фактчекінг) задля оперативного реагування на фейки та їх спростування; 6) технології контрпропаганди та технології перенесення інформаційної війни на територію противника. До механізмів протидії інформаційній агресії у мережі інтернет слід віднести організаційні та правові механізми, соціокультурний механізм та комунікативний механізм. Усі вони передбачають взаємодію між інститутами публічної влади, громадянським суспільством та міжнародними партнерами.

Ключові слова: *інформаційна агресія, інформаційна війна, мережа інтернет, політика, політичні комунікації, механізми протидії інформаційній агресії, політичні технології, демократія.*

Вступ. Інформаційна агресія стала ознакою сучасного мережевого суспільства. Це потужна зброя, яку використовують авторитарні країни та лідери задля впливу на масову аудиторію. Однією із важливих складових російсько-української війни є російська інформаційна агресія. Вона спрямована як на українське суспільство, так і на глобальну міжнародну аудиторію, містить пропаганду та спеціальні інформаційні операції, маніпуляцію та дезінформацію. Варто погодитись із наступною думкою: «У 2014 році Україна зіштовхнулася з таким видом агресії з боку РФ, який науковці називають гібридною війною, яка передбачає поєднання традиційних і нетрадиційних методів агресії. Україна стала жертвою російської збройної агресії, що призвела до анексії Криму та військові дії на Донбасі та у подальшому до повномасштабного вторгнення у 2022 році. Інформація стала однією зі складових російської агресії проти України, що дозволяє говорити про наявність інформаційної війни між Україною та РФ. Йдеться про активне поширення негативної (часто неправдивої або викривленої) інформації про Україну з метою дискредитації нашої держави на світовій арені, кібератаки, пропаганда російських цінностей серед українського населення тощо» [4, с. 55].

Слід відзначити, що російська інформаційна агресія сучасної епохи «супроводжувала» відносини наших держав з моменту підготовки до референдуму щодо Незалежності України. Інформаційні операції, спрямовані як на українську так і на міжнародну аудиторію були ознакою протистояння навколо о. Тузла, «газових війн», виборів в Україні, навіть спортивних змагань та конкурсу «Євробачення» тощо. Зокрема, у 2003 році інформаційна війна навколо острова Тузла стала одним із перших проявів російської агресивної інформаційної політики, спрямованою на тестування реакції української влади та міжнародної спільноти. А виступ на «Євробаченні» у 2007 році В. Сердючки (А. Данилко) спричинив хвилю російської інформаційної агресії через фразу «лаша тумбай», яка було сприйнята російськими пропагандистами як «раша гудбай». З початком війни А. Данилко офіційно перейменував цю пісню на «Russia, goodbye» [1].

Якщо епоха традиційних медіа встановлювала технологічні обмеження для інформаційної експансії та агресії одних держав проти інших (пресу було складно перевозити через державні кордони, а для протидії телебаченню та радіомовленню вистачало системи радіоелектронних перешкод), то інтернет-комунікації перетворили світ у простір глобальної інформаційної боротьби.

Для інформаційної агресії використовуються не лише інтернет-комунікації (мережі, месенджери, платформи та мережеві медіа), а й технології мобільного зв'язку. До інформаційної агресії слід також віднести методи психологічного впливу, які використовуються задля зниження рівня довіри між інститутами публічної влади та суспільством, спрямовані на делегітимізацію влади в Україні та зниження обороноздатності. Погодимось із тим, що «Інформаційна агресія виступає ключовим інструментом у веденні війни з боку російської федерації, яка використовує пропаганду для маніпулювання громадською думкою не лише в Україні, але й у міжнародному масштабі» [3, с. 68]. Усе вищезазначене актуалізує дослідження механізмів та технологій протидії інформаційній агресії у мережі інтернет.

Мета та завдання. Метою статті є визначення ефективних механізмів та технологій протидії інформаційній агресії у мережі інтернет. Визначена мета обумовила необхідність постановки та вирішення наступних дослідницьких завдань: 1) визначити сутність інформаційної агресії у мережі інтернет; 2) обґрунтувати необхідність розробки не лише технологій реагування на інформаційну агресію, а й вироблення дієвих механізмів (правових, комунікативних, організаційних, мотиваційних, економічних тощо) задля ефективної та комплексної протидії інформаційній агресії у мережі інтернет; 3) розкрити конкретні механізми та технології протидії російській інформаційної агресії як складової російсько-української війни.

Методи дослідження. У дослідженні інформаційної агресії та механізмів і технологій протидії їй в умовах російсько-української війни використовуються такі загальнонаукові методи як аналіз та синтез, індукція та дедукція, діалектичний метод, методи аналогії та узагальнення. Застосування системного методу дозволило визначити місце інформаційної агресії у інформаційній війні, а синергетичний метод спрямовується на окреслення ролі інформаційної агресії у руйнуванні політичного порядку та посилення хаосу. Серед українських дослідників протидії інформаційній агресії у мережі інтернет слід відзначити А. Бадер, А. Бахметьєва, М. Бучина, С. Вовк, Ю. Данько, С. Демедюк, Н. Елящевську, Т. Короткого, О. Кирилову, С. Наумкіну, ін.

Інформаційна агресія є складником інформаційної війни. Погодимось із наступним визначенням: «У XXI столітті на зміну традиційним видам збройних конфліктів приходять нові форми протистояння між державами. Найчастіше щодо них в широкому значенні використовують дефініцію «війна». Виділяють дипломатичні, торгові, економічні, енергетичні, психологічні та інформаційні війни. І хоча класичне поняття «війна», як збройний конфлікт міжнародного / неміжнародного чи змішаного характеру, має своє спеціальне визначення і зміст, однак такі конфлікти на даний час не можливі без інформаційної складової, і найчастіше інформаційні війни мають основне значення для отримання переваги або деморалізації супротивника, легітимації агресії та обґрунтування перемоги у збройному конфлікті при відповідній дискредитації противника» [4, с. 55].

За допомогою історичного методу виокремлено етапи російської інформаційної агресії, а комунікативний метод окреслив вплив традиційних медіа та мережевих комунікацій на технології та механізми протидії інформаційній агресії.

Результати. Протидія інформаційній агресії у мережі інтернет є складним, багатовимірним процесом, який поєднує комплексне застосування політичних технологій та вироблення дієвих механізмів у публічній політиці та публічному управлінні. Адже, головне завдання полягає не у проективній реакції на чергову інформаційну провокацію, маніпуляцію чи пропаганду. Швидкість інформаційних потоків під час інформаційної агресії часто перевищує здатність надати адекватну відповідь.

Погодимось: «Російська інформаційна агресія спрямована на зниження довіри до українських владних структур, розпалювання міжетнічних конфліктів та загальну дестабілізацію ситуації в країні, що несе ризик зниження обороноздатності України… У зв'язку з цим, розвиток і впровадження ефективних практик протидії інформаційній агресії є важливим завданням для України. Ефективні стратегії протидії інформаційній агресії включають комплексні заходи на державному, інституційному та громадянському рівнях, які спрямовані на формування інформаційної культури українського суспільства» [3, с. 69].

До сучасних технологій інформаційної агресії у мережі інтернет відносять кібератаки, технології пропаганди та маніпуляції, інформаційну розвідку та дезінформацію, психологічні спецоперації тощо.

Варто безумовно погодитись із тим, що «Аналізуючи результати найвідоміших міжнародних військових, політичних та економічних конфліктів кінця XX – початку XXI ст., стає зрозумілим, що інформаційно-психологічну зброю сьогодні треба прирівняти до зброї масового знищення. Не вбиваючи фізично, психотехнології спричиняють групові, а також масові психічні розлади, вибухаючи згодом у соціальні конфлікти, жертвами яких стають конкретні індивіди. Використовуючи весь спектр інформаційно-психологічних операцій, соціальні мережі у інформаційному протистоянні можуть забезпечувати: − координацію протестних та терористичних

рухів; − поширення контенту, що належить до категорії інформаційної зброї; − отримання важливої для нападника інформації про персоналії або організації; − збирання розвідувальної інформації про офлайн-дії противника; − відстежування суспільних настроїв; − локалізацію джерел інформації, що становлять небезпеку» [4, с. 57].

Сутність протидії інформаційні агресії у мережі інтернет визначається як створення інформаційного простору взаємодії між інститутами публічної влади, громадянським суспільством, медіа та мережевими спільнотами задля зменшення руйнівної сили ворожого інформаційного повідомлення, а надзавданням виступає формування середовища, яке не є чутливим для інформаційної агресії. Взаємодія із громадянським суспільством полягає не лише у здійсненні постійного моніторингу інформаційного контенту та аналізу інформаційних повідомлень, а й проведенні освітніх заходів, тренінгів із медіаграмотності тощо.

Солідаризуємось із наступною думкою: «Формування інформаційної культури суспільства вимагає від української влади систематичної і комплексної стратегії на рівні держави у взаємодії з інститутами громадянського суспільства. Так, незалежність та професіоналізм ЗМІ відіграють визначальну роль у протидії інформаційній російській агресії в Україні. Сучасне інформаційне середовище засноване на постійному потоці новин та інформації, яка може бути використана як засіб маніпуляції та впливу на суспільство. У цьому контексті, ключовими факторами є ефективна комунікація, фактична перевірка інформації та здатність розрізняти дезінформацію від правдивої інформації. Професійна робота ЗМІ, спрямована на висвітлення подій та аналіз суспільно-політичної ситуації, є важливим чинником формування об'єктивної картини світу серед громадян. Незалежність редакцій від політичних або комерційних впливів дозволяє забезпечити об'єктивність та достовірність інформації, що подається громадськості» [3, с. 69].

У контексті російсько-української війни це означає пошук механізмів протидії інформаційній агресії, які мають бути адаптовані для протистояння гібридним загрозам та забезпеченню національної безпеки України.

До технологій протидії інформаційній агресії відносяться: 1) технологій моніторингу інформаційного простору (соціальних мереж, месенджерів, платформ, мережевих медіа, ін.) та аналізу інформаційних повідомлень з метою виявлення аномальної активності, використання «ботоферм» та блогерів задля поширення фейків. Щодо феномену блогерства, то саме блогери у мережі інтернет є «лідерами громадської думки». Солідаризуємось із наступною думкою: «…варто відзначити феномен появи «лідерів громадської думки», які можуть бути представлені як ще одна незалежна особистість, група або сторінка в соціальній мережі. Користувачі беззаперечно довіряють їм і навіть вважають їх найнадійнішим джерелом інформації з певних питань, іноді ігноруючи той факт, що вони можуть не бути експертами в цій галузі. За допомогою таких «лідерів громадської думки» країни та компанії можуть забезпечити прихильність користувачів або переконувати користувачів у своїх ідеях підтримки конкретних важливих подій, чи явищ у функціонуванні держави чи різних сферах суспільства» [4, с. 60]; 2) застосування усіх можливих технологій задля блокування джерела інформаційної агресії (від скарг у соціальних мережах до блокування доступу до ресурсів, які беруть участь у інформаційній агресії); 3) аналіз файлів та підозрілого контенту на предмет пошуку вірусів з метою уникнення кібератак, як складників інформаційної агресії; 4) технології перевірки фото/відео/аудіо інформації з метою виявлення ознак маніпуляцій (Deepfakes); 5) сучасні технології перевірки даних (фактчекінг) задля оперативного реагування на фейки та їх спростування; 6) технології контрпропаганди та технології перенесення інформаційної війни на територію противника.

Особливо слід наголосити на необхідності підвищення рівня медіаграмотності громадян, здатність розпізнавати інформаційну агресію, провокації та маніпуляції, а також адекватно реагувати на них.

Слід погодитись із тим, що «Здатність розпізнавати дезінформацію та фейкові новини стає ключовою для громадян у контексті постійного потоку інформації з різних джерел. Розвиток медіаграмотності серед населення, а також підвищення уваги до джерел та авторитетності інформації стають важливими завданнями для суспільства. Такий підхід сприяє побудові стійкого механізму протидії інформаційній агресії та підвищує рівень інформаційної безпеки в країні. Високий рівень свідомості громадян та готовності критично мислити стають надзвичайно важливими в умовах, коли дезінформація та фейкові новини активно використовуються для маніпулювання громадською думкою. Освіта ж громадян у сфері медіаграмотності є підґрунтям для їхньої здатності розпізнавати дезінформацію та критично аналізувати інформаційні потоки. Спільна діяльність громадськості, державних інституцій та громадських організацій стає ключовим елементом ефективної протидії інформаційній агресії» [2, с. 25].

Окремо слід відзначити напрямок стратегічних комунікацій, який є проміжною ланкою між технологіями та механізмами протидії інформаційній агресії. Стратегічні комунікації є інтегрованим та скоординованим між державними та недержавними агентами використанням комунікативних можливостей зв'язків із громадськістю, публічної дипломатії, мережевих спільнот та інформаційних операцій для досягнення визначених цілей.

Слід безумовно погодитись із наступним: «Розвиток системи стратегічних комунікацій спрямований на забезпечення національних інтересів України, які є важливою складовою національної безпеки держави. Зауважимо що стратегічні комунікації України перебувають на стадії становлення через активне залучення зарубіжного досвіду щодо практики здійснення ефективних державних комунікацій [6, с. 273]… Стратегічні комунікації активно використовують сферу сучасних технологій та мережу інтернет з метою отримання та передачі інформації, координації інформаційних потоків, а також для аналізу інформаційного простору для виявлення та оцінки потенційних загроз, так як кіберпростір може використовуватися для виведення з ладу системи комунікацій супротивника. Проте війна в Україні продемонструвала, що кіберпростір також може використовуватись для проведення інформаційних операцій, де основними цілями є не машини чи мережі, а індивідууми. Інтернет та соціальні медіа, через їх здатність швидко поширювати інформацію з невеликими витратами все частіше використовується для проведення пропаганди, інформаційної війни та психологічних операцій, що може суттєво змінити як сприйняття так і поведінку цільової аудиторії» [6, с. 275].

Серед механізмів протидії інформаційній агресії слід відзначити: 1) організаційні та правові механізми. До них відносяться як законодавче регулювання, зокрема, встановлення відповідальності за поширення дезінформації, закликів до повалення конституційного ладу та кібератаки так і співпраця із зарубіжними партнерами (державними і недержавними) для посилення інституційної спроможності інститутів публічної влади та громадянського суспільства в Україні; 2) соціокультурні механізми протидії інформаційні агресії. Йдеться про формування критичного мислення та медіаграмотності, а передусім – розвиток та підтримку проектів, спрямованих на посилення національної та політичної ідентичності. Погодимось: «В умовах глобалізації розвиток особистості виступає одним із головних чинників успішності суспільства та держави. Повною мірою це стосується українського суспільства, у якому, поряд із інституційними, політичними та економічними складовими демократичних реформ зростає вага культурних факторів самовизначення індивіда у процесі формування громадянського суспільства та правової демократичної держави. Соціокультурна ідентичність конструюється у процесі усвідомлення громадянином ціннісних основ та культурних орієнтирів власної діяльності… інтерпретації ідентичності доби модерну пройшли три історичні етапи, які глибоко пов'язані із еволюцією політичної та економічної системи. По-перше, ідентичність, яка є основою легітимізуючих стратегій є характерною для індустріального суспільства. По-друге, резистентна ідентичність, яка формується на основі презентації локальних спільнот та потреби їх визнання на національному та глобальному рівні. По-третє, проектна ідентичність, яка виступає основою формування особистості, як актора, дійової особи інформаціонального суспільства» [5, с. 42]; 3) комунікативний механізм протидії інформаційній агресії у мережі інтернет передбачає налагодження взаємодії (вертикальної та горизонтальної комунікації) між інститутами публічної влади, громадянським суспільством, міжнародними організаціями задля захисту інформаційного простору, нейтралізації ворожих наративів, спрямованих на делегітимацію влади в Україні. Водночас, комунікативний механізм передбачає не лише боротьбу із російськими міфами в інформаційному просторі, а й створення позитивного іміджу України у світі, формування порядку денного українського суспільства на основі національних інтересів.

Комплексне використання цих механізмів дозволить підвищити ефективність протидії інформаційній агресії, зменшити її вплив на громадську думку та забезпечити національну безпеку України.

Висновки. Відтак, визначаючи механізми та технології протидії інформаційній агресії у мережі інтернет слід зазначити наступне. По-перше, інформаційна агресія у мережі інтернет є невід'ємною складовою інформаційної війни. Вона включає кібератаки, вплив на громадську думку за допомогою технологій пропаганди та маніпуляцій, розповсюдження фейків у соціальних мережах з використанням технологій таргетингу та мікротаргетингу.

По-друге, задля протидії інформаційній агресії застосовуються наступні технології: 1) технологій моніторингу інформаційного простору; 2) застосування технологій блокування джерела інформаційної агресії; 3) моніторинг контенту з метою пошуку вірусів задля протидії кібератакам; 4) технології перевірки фото/відео/аудіо інформації з метою виявлення ознак маніпуляцій (Deepfakes); 5) сучасні технології перевірки даних (фактчекінг) задля оперативного реагування на фейки та їх спростування; 6) технології контрпропаганди та технології перенесення інформаційної війни на територію противника.

По-третє, до механізмів протидії інформаційній агресії у мережі інтернет слід віднести організаційні та правові механізми, соціокультурний механізм та комунікативний механізм. Усі вони передбачають взаємодію між інститутами публічної влади, громадянським суспільством та міжнародними партнерами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрій Данилко розповів, як насправді відбувся скандал з «Раша, Гудбай» після Євробачення. *Регіональні Новини*. 21 травня 2025 року. URL: https://regionews.ua/ukr/news/life/1747792537-andriy-danilko-rozpoviv-yak-naspravdi-vidbuvsya-skandal-z-rasha-gudbay-pislya-evrobachennya

2. Вовк С. Ефективність протидії інформаційній агресії Росії. *Сучасна українська держава: вектори розвитку та шляхи мобілізації ресурсів* : матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 30 квітня 2024 року. Одеса : ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Центр соціально-політичних досліджень «Politicus», 2024. С.24-27. URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/19598/1/Vovk.pdf

3. Вовк С. Практики протидії інформаційній агресії Росії. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії.* 2024. Випуск 57. С. 68–74. DOI https://doi.org/10.30970/PPS.2024.57.9

4. Данько Ю.А. Соціальні мережі як інструмент інформаційної війни РФ проти України: особливості та механізми протидії. *Сучасне суспільство.* 2023. Том 2. № 27. С. 54-66. DOI: https://doi.org/10.34142/24130060.2023.27.2.05

5. Малінін В. В. Механізми формування соціокультурної ідентичності в умовах паритетної демократії. *Актуальні проблеми політики*. 2012. Вип. 47. С. 42-48. URL: https://app.nuoua.od.ua/archive/47_2012/8.pdf

6. Сидоренко І. Стратегічні комунікації України. *Evropský politický a právní diskurz.* 2018. Sv. 5, Vyd. 2. С. 273-279. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evrpol_2018_5_2_38.

REFERENCES:

1. Danylko, A. (2025). Andrii Danylko rozpoviv, yak naspravdi vidbuvsia skandal z “Rasha, Hudbai” pislia Yevrobachennia [Andrii Danylko рассказал how the “Russia, Goodbye” scandal actually happened after Eurovision]. Rehionalni novyny, May 21. Available at: https://regionews.ua/ukr/news/life/1747792537-andriy-danilko-rozpoviv-yak-naspravdi-vidbuvsya-skandal-z-rasha-gudbay-pislya-evrobachennya [in Ukrainian].

2. Vovk, S. (2024). Efektyvnist protydii informatsiinii ahresii Rosii [Effectiveness of counteracting Russia’s information aggression]. In: Suchasna ukrainska derzhava: vektory rozvytku ta shliakhy mobilizatsii resursiv: materialy VIII Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, Odesa, April 30. Odesa: Pivdennoukrainskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni K. D. Ushynskoho; Tsentr sotsialno-politychnykh doslidzhen “Politicus”, pp. 24–27. Available at: http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/19598/1/Vovk.pdf [in Ukrainian].

3. Vovk, S. (2024). Praktyky protydii informatsiinii ahresii Rosii [Practices of counteracting Russia’s information aggression]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filosofsko-politolohichni studii, iss. 57, pp. 68–74. DOI: https://doi.org/10.30970/PPS.2024.57.9 [in Ukrainian].

4. Danko, Yu.A. (2023). Sotsialni merezhi yak instrument informatsiinoi viiny RF proty Ukrainy: osoblyvosti ta mekhanizmy protydii [Social networks as a tool of Russia’s information war against Ukraine: features and counteraction mechanisms]. Suchasne suspilstvo, vol. 2, no. 27, pp. 54–66. DOI: https://doi.org/10.34142/24130060.2023.27.2.05 [in Ukrainian].

5. Malinin, V.V. (2012). Mekhanizmy formuvannia sotsiokulturnoi identychnosti v umovakh parytetnoi demokratii [Mechanisms of formation of sociocultural identity in conditions of parity democracy]. Aktualni problemy polityky, iss. 47, pp. 42–48. Available at: https://app.nuoua.od.ua/archive/47_2012/8.pdf [in Ukrainian].

6. Sydorenko, I. (2018). Stratehichni komunikatsii Ukrainy [Strategic communications of Ukraine]. Evropský politický a právní diskurz, vol. 5, iss. 2, pp. 273–279. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evrpol_2018_5_2_38 [in Ukrainian].

Mechanisms and technologies to counter information aggression on the internet

Tsymbal Serhiy Yuriyovych

Student of the Third (Educational and Scientific) Level of Higher Education Specialty “Political Science”
State Higher Educational Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”
Staroportofrankivska str., 26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0007-3649-0338

The article is devoted to a comprehensive analysis of information warfare in modern Internet communications. Information aggression has become a feature of the modern network society. It is a powerful weapon used by authoritarian countries and leaders to influence the mass audience. One of the important components of the Russian-Ukrainian war is Russian information aggression on the Internet. It is determined that Internet communications have turned the world into a space of global information struggle.

The purpose of the article is to determine effective mechanisms and technologies for countering information aggression on the Internet.

In the study of information aggression and mechanisms and technologies for countering it in the conditions of the Russian-Ukrainian war, such general scientific methods as analysis and synthesis, induction and deduction, dialectical method, methods of analogy and generalization are used. The application of the systemic method made it possible to determine the place of information aggression in the information war, and the synergistic method is aimed at outlining the role of information aggression in the destruction of political order and the intensification of chaos. The historical method identified the stages of Russian information aggression, and the communicative method outlined the influence of traditional media and network communications on technologies and mechanisms for countering information aggression.

Information aggression on the Internet is an integral part of information warfare. It includes cyberattacks, influencing public opinion through propaganda and manipulation technologies, and spreading fakes on social networks using targeting and microtargeting technologies. The following technologies are used to counter information aggression: 1) information space monitoring technologies; 2) the use of technologies to block the source of information aggression; 3) content monitoring to search for viruses to counter cyberattacks; 4) technologies for checking photo/video/audio information to detect signs of manipulation (Deepfakes); 5) modern data verification technologies (fact checking) to promptly respond to fakes and refute them; 6) counter-propaganda technologies and technologies for transferring information warfare to the enemy’s territory. Mechanisms for countering information aggression on the Internet include organizational and legal mechanisms, socio-cultural mechanisms, and communication mechanisms. All of them involve interaction between public authorities, civil society, and international partners.

Key words: *information aggression, information warfare, the Internet, politics, political communications, mechanisms for countering information aggression, political technologies, democracy.*

Дата першого надходження статті до видання: 12.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

Корнієвський Олександр Анатолійович
Згурська Валентина Леонідівна

Вплив національної історичної пам'яті на утвердження української ідентичності

УДК 94(477):316.6
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-2.21

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Корнієвський Олександр Анатолійович
доктор політичних наук, професор,
головний науковий співробітник
Національного інституту стратегічних досліджень
вул. Пирогова, 7А, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-4311-6957

Згурська Валентина Леонідівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук та історії
Київського національного університету будівництва і архітектури
просп. Повітряних Сил, 31, Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-7490-1942

Проаналізовано вплив національної історичної пам'яті на розвиток української ідентичності на підконтрольних Україні територіях; її збереження – на тимчасово окупованих окремих регіонів України. Пріоритетності надано впливу визначальних явищ і процесів з історії України, що закарбувалися в національній пам'яті та підсилюють актуальність дослідження цієї проблематики в умовах протидії зовнішній збройній агресії.

Відзначено, що історична пам'ять Українського народу на сучасному етапі визначається низкою чинників, які одночасно актуалізують та ускладнюють її формування на нових ціннісно-світоглядних засадах в умовах протидії викликам українській державності, тривалого національного спротиву російській збройній агресії, протидії дезінформації та інформаційним операціям країни-агресора. Серед них виокремимо такі: значна неоднорідність народної пам'яті про минуле в різних регіонах України, що є наслідком колишнього його перебування в межах різних державних утворень та ідеологічних систем; тривале панування утилітаристських технократичних світоглядних установок у соціальному управлінні та масовій свідомості; посилення уваги держави до національної історичної пам'яті в умовах протидії російській збройній агресії задля підвищення морально-психологічного духу військових, загалом – національно-патріотичної свідомості громадян України.

Виокремлено та проаналізовано найбільш поширені історичні міфи: панівний український, маргінальний радянський та амбівалентний (еклектичний) із поєднанням україноцентричного бачення національної історії з окремими елементами радянського світосприйняття.

Доведено, що національна історична пам'ять поєднує суб'єктивно-індивідуальне сприйняття з колективною оцінкою на рівні національної самосвідомості, є його фундаментом; необхідність забуття деяких подій минулого з метою консолідації усіх соціально-вікових груп населення України у воєнних умовах.

За результатами проведеного аналізу вказано на необхідність утвердження плюралістичної, інклюзивної національної ідентичності; неприпустимість спроб волюнтаристської уніфікації, політичної дискримінації регіональних ідентичностей та меморіальної дискримінації упродовж реалізації політики пам'яті.

Ключові слова: *Український народ, національна історична пам'ять, українська ідентичність, національна свідомість, національно-визвольна боротьба, політичний міф, події минулого, «розпам'ятовування», локальна історична пам'ять.*

Вступ. Національна історична пам'ять (*далі – НІП*) як колективний спогад етнічної спільності про свою історію є незамінним складником формування національно-політичної ідентичності нації. Вона безпосередньо впливає на стійкість держави та її здатність протистояти зовнішнім політичним та інформаційним викликам. Оскільки у світі зростає конкуренція світоглядних наративів, зокрема історичних, національні держави сконцентровують свої ресурси на захисті власної історичної пам'яті як основи національної тотожності. Відповідного змісту проблематика найчастіше є особливо гострою для молодих націй з метою зміцнення державності та формування єдиної політичної ідентичності. Втім, вона була включена до наукових досліджень відносно недавно – за модерної (новочасної) доби, без потужного укорінення в домодерному контексті.

Політика історичної пам'яті як у довоєнні роки, тим більше – у воєнних умовах є одним з дієвих інструментів протидії гуманітарній експансії інших держав, передусім інформаційно-психологічним операціям країни-агресора, які використовують історичні міфи, радянські наративи, інші маніпулятивні технології для дестабілізації суспільства. За таких умов історична освіта й пам'ять допомагають консолідувати українців навколо спільних цінностей і історичного досвіду визвольної боротьби за здобуття державної незалежності. З одного боку, досвід визвольної боротьби увиразнює потребу у спільних для українців ідеалах та цінностях, назагал посилюючи суспільний запит на ідеалістичне. Важливим фактором є спільні жертви, що створюють масив загальнонаціональних переживань, зміцнюючи суспільну єдність та акцентуючи увагу на зовнішніх відмінностях української нації від інших:

війна – чи не найкраща можливість індивідуально пережити колективне, а колективно – поглинути індивідуальне.

В умовах правового режиму воєнного стану найбільш очевидними та, на жаль, найменш обговорюваними залишаються регіональні, меншою мірою поколіннєві, розбіжності у сприйнятті минулого. У цьому контексті перед науковцями стоїть завдання знаходження оптимальної відповіді на питання щодо необхідності «забуття» контроверсійних, конфліктогенних сторінок історії, котрі не об'єднують, а роз'єднують й так розколоте українське суспільство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед закордонних учених на тісний взаємозв'язок історичної пам'яті та національної ідентичності вказували закордонні науковці як Б. Андерсон, Я. Ассман, Й. Вісс, Е. Геллнер, Е. Сміт, М. Хальбвакс та ін. У цьому контексті французький історик, один з фундаторів націології Е. Ренан зазначав: «Мати спільну славу в минулому, спільні бажання в майбутньому, здійснити разом великі вчинки, бажати їх і в майбутньому – ось головні умови для того, щоб бути народом... Нація – це велика солідарність, утворювана почуттям жертв, які вже принесено й які є намір принести в майбутньому. **Нація вимагає минулого /**виділено нами**/**» [12, с. 118-119]. Особливої уваги також заслуговує праця британського політолога Е. Сміта «Національна ідентичність», який визначає націю як сукупність людей, що має, серед усіх інших сутнісних ознак, власну назву, свою історичну територію, спільні міфи та історичну пам'ять [13, с. 23].

Зрештою, у науково-експертному середовищі поширення набула думка, що визнання тією чи тією мірою ролі та значущості НІП про минуле в контексті націотворення як незамінного складника загальнонаціональної свідомості, а отже й ідентичності – притаманне всім актуальним теоретичним тлумаченням феномену нації [7].

Фундаментальні теоретико-методологічні основи вивчення історичної пам'яті, культури пам'яті та політики пам'яті в Україні викладено у праці українського етнополітолога Л. Нагорної «Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії» [10]. Підсилюють теоретико-методологічні підходи до вивчення означеної тематики творчі розробки українських учених О. Гайдамачук, В. Гріневича, Г. Касьянова, Ю. Котляра (в теоретичному плані ученим виділено гносеологічний, комплексний, конвенціональний та конструктивістський підходи вивчення поняття «історична пам'ять»), І. Склокіної.

Як пише Л. Зашкільняк, «для української гуманітарної науки проблема історичної пам'яті стала особливо актуальною після здобуття Україною незалежності й виникнення потреби осмислення історичної (суспільної загалом) свідомості у процесі формування національної ідентичності» [5, с. 855].

Важливими для розуміння впливу історичної пам'яті Українського народу на розвиток національної ідентичності є методологічні рекомендації ученого про існування постійної суперечності між науковим представленням минулого та історичною свідомістю спільнот, у якій міфи і стереотипи посідають панівні позиції, головним чином внаслідок переважання політичної та ідеологічної свідомості; про те, що історична пам'ять відіграватиме вагому роль у соціальній ідентифікації людей, яка сама по собі «не є достатньою передумовою і головним показником суспільної свідомості, що містить різні типи історичної пам'яті і потребує інших спільних елементів – політичних, соціальних, культурних тощо» [5, с. 862].

Проведений аналіз публікацій за авторства українських дослідників дає змогу дійти висновку про те, що більшість представників українського науково-експертного середовища основну увагу приділяли дослідженню НІП, по-перше, як державотворчої категорії, консолідуючого чинника націєтворення, основи національної свідомості (В. В'ятрович, Ю. Ганжуров, Я. Грицак, М. Гурик, Ю. Зерній, Г. Касьянов, С. Плохій, Ю. Шаповал та ін.); по-друге, як базової парадигми соціально-гуманітарних дисциплін, передусім історії, у контексті формування національного історичного наративу (В. Вашкевич, Л. Зашкільняк, Ю. Котляр, А. Кудряченко, В. Масненко, І. Симоненко та ін.).

Водночас, у широкому масиві літератури, присвяченого дослідженню різних аспектів НІП, значно меншим за обсягом (порівняно з іншими) займає сегмент наукових публікацій щодо її впливу на розвиток (для підконтрольних територій) / збереження (для окупованих районів Сходу та Півдня) української ідентичності (О. Казакевич, Н. Кузьмінець, М. Степико, Л. Чупрій, Н. Чупрінова та ін.), що актуалізує подальші наукові розробки, присвячених взаємозв'язку НІП та української ідентичності.

Також маємо констатувати обмаль праць, присвячених, по-перше, трансформації історичної пам'яті Українського народу упродовж національного спротиву російській збройній агресії, зокрема в умовах повномасштабної війни, протидії інформаційним операціям країни-агресора (Т. Боряк, О. Поліщук. Чупрінова, О. Удод); по-друге, взаємодії організацій громадянського суспільства та органів влади з формування та реалізації державної політики пам'яті (С. Власенко, О. Волянюк, Ю. Опалько, О. Розумний).

Мета та завдання. Метою дослідження є дослідити вплив НІП на утвердження української ідентичності, надаючи пріоритетності аналізу наслідкам її трансформації у воєнних умовах. Визначена мета дослідження обумовила наступні науково-дослідницькі завдання: виокремити та проаналізувати фактори впливу НІП, національних міфів, трансформації історичної свідомості українців на

розвиток їхньої національно-політичної ідентичності; висвітлити в історичній ретроспективі окремі аспекти зміни концептуальних підходів до взаємозалежності еволюції українського етносу та української ідентичності, акцентуючи при цьому увагу на явищі «розпам'ятовування» подій минулого в суспільній свідомості; надати рекомендації щодо оптимізації ролі націєтворчого спрямування історичної пам'яті українців на підтримання їх високого морального духу та командної згуртованості, підвищення рівня національної свідомості.

Методи дослідження. Методологічну основу наукової розробки складають головним чином системно-структурний, історико-порівняльний та міждисциплінарний підходи до аналізу впливу історичної пам'яті як на збереження, так й на трансформацію української ідентичності в умовах зовнішньої збройної агресії. У процесі науково-дослідницької роботи також використано низку загальнонаукових методів: аналіз і синтез, конкретизація та узагальнення, аналогія та абстрагування.

Результати. Змістовно-сутнісні характеристики історичної пам'яті Українського народу на сучасному етапі визначає низка факторів, які одночасно актуалізують та ускладнюють її трансформацію на новітніх ціннісно-світоглядних засадах в умовах тривалого національного спротиву зовнішній збройній агресії, протидії дезінформації та інформаційним операціям країни-агресора. Серед їхньої усієї сукупності факторів виокремимо такі:

1. *Значна неоднорідність НІП про минуле в різних регіонах України, що є наслідком колишнього перебування українців в межах різних державних утворень та ідеологічних систем*. Звідси розбіжності у сприйнятті історичних подій та постатей, понад те – у самій шкалі цінностей, яку застосовують для їх оцінювання. Регіональна неоднорідність, подеколи антагоністичність меморіальної свідомості проблематизує формування загальнонаціональної ідентичності більшою мірою, ніж питання мови (за відсутності в країні внутрішніх мовних бар'єрів), культури (надто за масової культурної індиферентності) та релігії (за фактичної нерелігійності вельми значної частини громадян).

2. *Тривале панування утилітаристських світоглядних установок у соціальному управлінні та масовій свідомості.* В структурі радянсько-комуністичної, а потім ультраліберальної ідеології гуманітарній проблематиці, питанням національної ідентичності традиційно відводилася другорядна роль порівняно з утилітарним підходом до вирішення соціально-економічних, фінансових питань, впровадження новітніх технологій, забезпечення побутового комфорту тощо.

3. Зовнішня збройна агресія, яка з лютого 2022 р. набула ознак повномасштабної російсько-української війни із застосуванням країною-агресором імперських російсько-радянських наративів, маніпуляційних технологій, поширенням дезінформації, фейків та інших інструментів проведення інформаційно-психологічних операцій.

Неоднорідність, плюралістичність НІП спостерігається вже на рівні такого її засадничого складника, яким є національний міф. При цьому більшість дослідників вважає, що сама історична пам'ять перетворюється на міф після зміни трьох поколінь – тобто коли зникають очевидці подій, про які збереглася пам'ять, а події минулого і спогади про них у суспільній свідомості набувають сакрального характеру. За слушним висновком Д. Судин, «національні міфи легітимізують існування нації, надають їй престижу, забезпечують національну солідарність». При цьому дослідник національних міфів в Україні акцентує увагу на важливу роль міфів у перетворенні українського суспільства. За таких умов, як пише дослідник, «нація стає не самоціллю, але ціллю, спрямованої на забезпечення гідного життя своїм членам». Й, нарешті, дослідник припускається думки про те, що «події останнього року показують, що саме таке трактування національної ідентичності стає провідним в українському суспільстві. І бачимо активні процеси міфотворення в сучасному українському суспільстві» [14].

Більш грунтовно проаналізував стан міфотворчості в умовах світоглядно-ціннісного розколу України, порівнюючи східні та західні регіони України, учений-політолог Ю. Шайгородський. За його слушним висновком, «політичний міф є інтегрованою формою міфологічної і політичної свідомості, **це – особливий міф, що зберігає в колективній пам'яті народу його соціальний досвід, імперативи духовно-морального виміру політичних процесів а отже й на збереження національної ідентичності** *[виділено нами]*». При цьому, учений припускається думки, що «в Україні міфи про «велику державу» і «цивілізаційну місію» поступово втрачають актуальність, ...відсутність справжньої економічної і політичної модернізації породжує загальний сумнів щодо позитивного майбутнього країни, підштовхує до створення міфів про швидку євроінтеграцію чи про «слов'янській союз». За таких обставин міф перетворюється на ідеологічний фактор з його імітаційною функцією поступального руху» [15, с. 360]. Не можна оминути увагою й наступний висновок Ю. Шайгородського: «суспільно-політичні трансформації в сучасній Україні не лише призвели до «переформатування» політичних, економічних, культурних інститутів, але й стали джерелом нестійкості соціального середовища, зумовили розмитість об'єктів ідентифікації, ціннісних орієнтацій» [16, с. 16].

До зазначеного вище слід додати, що сьогодні в українському суспільства найбільш активно поширюються наступні варіанти міфів: панівний український, маргінальний радянський (повністю витіс-

 ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

нений зі сфери колективних практик, але ще існує на периферії колективних уявлень «радянських» поколінь), амбівалентний (еклектичний) із поєднанням україноцентричного бачення національної історії з окремими елементами радянського світосприйняття. Причому одна людина може поділяти кілька міфологічних переконань одночасно [14]. Такий стан речей є закономірним наслідком тернистої та героїчної історії Українського народу, його тривалої бездержавності та націогенези в межах різних імперських систем – передовсім російсько-радянської. В умовах російської збройної агресії саме вплив останньої на переосмислення НІП виявився найбільшим.

Оскільки в центрі національної міфології та колективної пам'яті перебуває уявлення про джерела та історичне коріння свого етносу, то саме проблема походження українців стає першим полем «битви за ідентичність». У цьому контексті побутували декілька візій етногенезу українців. Першу було сформульовано ідеологами російської імперії, у подальшому – апологетами «руського міру». Вони виходили з ідеї, що Українського народу як такого немає, а є фольклорно-діалектна група «триєдиного» російського народу як його невід'ємної частини. Радянська історіографія обстоювала концепцію, що український, російський і білоруський народи є хоч і окремими, але виникли зі спільного давньоруського коріння («Київська Русь – колиска трьох братніх народів»). Нарешті, ще українські історики XIX ст.– початку XX ст. розробили концепцію, яка отримала у науці назву автохтонно-автономістичної. Вона зводиться до твердження, що Український народ є автохтоном на своїй землі і його історичне коріння потрібно шукати в глибокій давнині. Ця концепція отримала найбільше поширення й, нарешті, стала панівною серед представників української наукової спільноти.

Проте, у прагненні спростувати імперські міфи, заперечити пов'язане з ними «обнулення» історії України та віднайти історичне коріння українського етносу, так само як й української ідентичності, деякі дослідники припускаються занадто суб'єктивних суперечливих висновків та оцінок. Адже подекуди стверджується, що українці – ледь найстародавніший етнос у світі, що саме вони започаткували майже всі відомі культури давнини й людську цивілізацію загалом. Відтак, із необхідністю постає питання: від якого історичного часу правомірно стверджувати про становлення українського етносу, його духовної культури, української національної ідентичності?

Навряд чи можна погодитись із твердженням науковців, що цим історичним часом є період існування трипільської культури. При цьому частина науковців припускається думки, що трипільська культура мала субстратний вплив на етногенез українців. З позиції українського археолога Л. Залізняка, «замішана на постколоніальному комплексі меншовартості, щирому патріотизмі, аматорстві та зрозумілій недовірі до офіційної науки трипільська версія україногенезу являє собою типовий приклад псевдонаукової міфотворчості. Користь від неї Україні сумнівна, а шкода очевидна. Вона не тільки не наближає нас до істини, а навпаки зводить на далекі від історичних реалій манівці. Крім того, що в наш непростий для України час... вводиться в оману громадськість, дискредитується українська історична наука... Сповідуючи і декларуючи ці абсурдні фантазії, ми робимо себе посміховиськом а очах цивілізованої Європи» [4, с. 387].

Нарешті, серед науково-експертної спільноти поширення набула думка про те, що етногенез українців відбувався у пізніші часи. Український етнос, який, відповідно до візантійських джерел) постав на основі давньослов'янських племен, формувався у подальші століття на базі східнослов'янських племінних союзів VI–IX століть, які розселилися на території сучасної України й центром духовно-політичної консолідації яких був Київ. Водночас, за цілком слушним висновком П. Гнатенка, культурна спадщина стародавнього Києва – це частина української культури, початок її становлення [3, с. 166–167].

З позиції авторів статті штучна архаїзація історичного віку будь-якої нації є типовою ознакою сумнозвісної «меншовартості». Приписувати народові заслуги і здобутки всіх його етногенетичних попередників – це те саме, що конкретній людині цілковито ототожнювати себе з усіма дідами-прадідами. Тут напрошується пряма аналогія з так званим «безсмертним полком» як витвору російської пропаганди.

Характерно, що апелюванням до легендарних періодів національної історії та «слави предків» особливо вирізняються політичні сили правої орієнтації як традиційні захисники етнічних цінностей. Загалом оцінки подій минулого (наприклад Хмельниччини чи боротьби ОУН-УПА) різними соціальними та етнічними групами подекуди є контроверсійними й конфліктними [8, с. 101], що може, на думку українського історика Г. Касьянова [7], надати додаткового деструктиву та конфронтаційності зусиллям із меморіалізації окремих періодів, подій в історії України, зокрема козацьких, князівських та навіть дослов'янських часів.

На жаль, у сфері національної пам'яті та ідентичності амбіції, популізм та волюнтаризм нерідко переважають здоровий глузд і політичну коректність, зумовлюючи необ'єктивний підхід як до історичного минулого, так і сьогодення. Хрестоматійну фразу італійського письменника, історика Массімо Д'Адзельйо «Ми створили Італію, тепер треба створити італійців», сказану ним після об'єднання країни [Цит. за: 11], не варто сприймати

занадто буквально, вдаючись до волюнтаристської уніфікації. Дуже важливо розуміти, що минуле (і пам'ять про нього) може не лише об'єднувати, але й роз'єднувати людей. У теоретичному осмисленні національної історії, а надто у процесі реалізації меморіальної політики цей очевидний факт не завжди береться до уваги належним чином.

Між тим, органічним аспектом історичної (як і індивідуальної) пам'яті виступає як запам'ятовування, так і, за необхідності, «розпам'ятовування» подій минулого – особливо травматичних, які людська психіка й сама по собі схильна витісняти зі свідомості. Французький історик і публіцист Е. Ренан вважав, що прогрес історичних досліджень може являти небезпеку для національності, оскільки розкриває факти, які повинні бути й були забуті заради єдності нації. З погляду націософії Е. Ренана забуття, а не прагнення до істини, складає основу для конструювання національної пам'яті. Водночас, на його думку, одним із головних факторів націєтворення є історична омана; нація повинна «забути про насилля, яке – завжди і неминуче – лежить в її основі, але пам'ятати спільну славу, загальне співчуття і жаль» [12].

Масштаби «розпам'ятовування» охоплюють не тільки явища та процеси, які аналізує історична наука, але й події минулого, які закарбувалися у тодішній національній пам'яті. В Україні період перебування української етнічної спільноти у складі Російської імперії досліджують як її колоніальне минуле, хоча українці в її межах були одним із імперіотворчих народів, адже українська політична та культурно-освітня еліта була долучена до розбудови імперських структур, займала високі посади в державних органах, дипломатичних установах та російській армії.

За результатами аналізу проблеми «забуття», британський політолог Б. Андерсон зробив такі висновки. По-перше, для існування нації «негативна пам'ять» про факти насильства, розбрату та ворожнечі є такою ж значущою, як і «позитивна пам'ять» про єднання і мирне співіснування. По-друге, «забуття» неможливе доти, доки живі свідки. Тому в Україні, приміром, ще неможливо змусити певні вікові групи «забути» про участь українців у «Великій Вітчизняній війні» в складі радянської армії, назвавши це участю у Другій Світовій війні.

З позиції Б. Андерсона, «забуття» – абсолютно природна властивість глибинних змін свідомості, оскільки потреба в наративі ідентичності змушувала новонароджені нації забувати, що вони є результатом радикального розриву з минулим наприкінці домодерної доби [1, с. 35-36].

До вищезазначеного слід додати, що трансформація національної пам'яті після завершення Другої світової війни, передусім народів Центральної та Східної Європи, супроводжувалася рефлексією «поразки» в суспільній свідомості. На думку науковців, які досліджували цю проблему, сприйняття підсумків «холодної війни» та краху СРСР українським суспільством «залишається неоднозначним, опосередкованим різними ідейно-ціннісними орієнтаціями та соціально-груповими ідентичностями», що «зайвий раз засвідчує несформованість в сучасній Україні єдиної національної ідентичності, її фрагментарний, «мозаїчний» характер» [9, с. 182]; підживлює локальну історичну пам'ять.

Вочевидь, задля демократичного, цивілізаційного повоєнного розвитку України «розпам'ятовуванню» підлягають етнорелігійні ексцеси Хмельниччини та Гайдамаччини, закріпачення та експлуатація селянства єдинокровною шляхтою та верхівкою козацтва, братовбивство у світових війнах та під час Української революції 1917–1921 рр., взаємопоборювання різних фракцій українства під час повстанської боротьби та в еміграції тощо.

Висновки. За широкого спектру думок представників науково-експертного середовища (учених, громадських експертів неурядових аналітичних центрів), журналістів, блогерів з досліджуваної авторами статті проблеми зробимо особливий наголос на тому, що НІП являє собою комплекс успадковуваних поколіннями знань, уявлень та міфів соціуму про спільне минуле та пов'язаних із ними сталих рис та стереотипів національного характеру; поєднує суб'єктивно-індивідуальне сприйняття з колективною оцінкою на рівні національної самосвідомості, об'єктивно детермінованою з позицій загальнолюдських цінностей, місця і ролі нації в історичному процесі; становить фундамент національної ідентичності, забезпечуючи наступність історичного досвіду та зростання рівня національної свідомості.

НІП в сучасних умовах є вельми неоднорідною, поліфонічною у регіональних вимірах внаслідок тривалої бездержавності та належності регіонів у минулому до різних державно-політичних систем. При цьому повномасштабна російсько-українська війна обумовила прискорене переформатування та переосмислення НІП. Водночас, попри існування локальної історичної пам'яті, незламність українців у протидії зовнішній збройній агресії сприяє формуванню спільних для них колективних спогадів, насамперед пов'язаних з подіями минулого, зокрема визвольною боротьбою за політичне усамостійнення України.

Неоднорідність сприйняття українцями свого минулого зумовлює нагальну потребу в утвердженні максимально плюралістичній, інклюзивній українській ідентичності, яка чи не єдина може бути конструктивною і продуктивною за

сучасного перебігу подій в Україні. Актуальним залишається питання щодо неприпустимості спроб примусової, волюнтаристської уніфікації, політичної дискримінації регіональних ідентичностей, меморіальної дискримінації історичних подій та епох.

Й, нарешті, припустимося думки, що одним з факторів впливу на переформатування української ідентичності за сучасної доби є суттєва зміна структури НІП, обумовленої реалізацією євроінтеграційного курсу України, імплементацію цінностей європейської політичної культури в умовах затяжної російсько-української війни. Знаходження оптимального варіанту відповіді потребує й питання подолання українським суспільством посттравматичного синдрому, який особливо загострився в умовах зовнішньої збройної агресії, тимчасової окупації деяких районів на Сході та Півдні України, появи нових соціальних груп, передусім внутрішньо переміщених осіб, ветеранів та інвалідів війни, біженців з України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андерсон Бенедикт. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму (Пер. з англ. В. Морозов). Київ : Критика, 2001, 271 с. URL: http://litopys.org.ua/anders/and.htm

2. Басараб М. Правоконсервативний інтернаціонал і його виклики для держави. *Український тиждень.* 26.02.2026. URL: https://tyzhden.ua/pravokonservatyvnyj-internatsional-i-joho-vyklyky-dlia-derzhavy/

3. Гнатенко П. І. Національна ідентичність та історична пам'ять. *Грані.* Т. 21. № 10. 2018. С. 164-169.

4. Залізняк Л. Стародавня історія України / Ред. В. Олексієнко. Київ : Темпора, 2012. 542 с. URL: https://archive.org/details/zalizniak2012/page/n385/mode/2up

5. Зашкільняк Л. С. Історична пам'ять та історіографія як дослідницьке поле для інтелектуальної історії. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наук. праць.* Львів, 2006-2007. Вип. 15. С. 855-862.

6. Ільїн В. В. Memory Studies: від пам'яті до забуття. *Проблеми всесвітньої історії.* 2020. № 3. С. 26-40.

7. Касьянов Г. В. Теорії нації та націоналізму: Монографія. Київ : Либідь, 1999. 352 с. URL: http://litopys.org.ua/kasian/kas03.htm

8. Корнієвський О. Праворадикальні об'єднання в суспільно-політичному житті сучасної України. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. Прага (Чехія), 2019. Volume 6. Issue 2. С. 100-107.

9. Kornijewskyj Ołeksandr, Fyłypenko Artem. Retrospektywna refleksja nad «porażką» w świadomości społecznej narodów Europy Środkowo – Wschodniej [Narodowy Instytut Studiów Strategicznych]. *Tożsamość i pamięć: konteksty kulturowe i społeczne. Studia ukrainoznawcze* / Uniwersytet Jagielloński. Kraków, Poland: Ksiegarnia Akademicka Publishing. 2020. С. 165-182. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-05/e-book-stor-5-10167-183-1.pdf

10. Нагорна Л. П. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 328 с. URL: http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-6497-7/978-966-02-6497-7.pdf

11. Пахльовська О. Синдроми молодих націй: Італія і Україна. *Український тиждень.* 18.06.2011. URL: https://tyzhden.ua/syndromy-molodykh-natsij-italiia-i-ukraina/

12. Ренан Ернест. Що таке нація? *Націоналізм. Антологія.* [Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий]. Київ: Смолоскип, 2000. С. 107-118.

13. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність / Пер. з англійської П. Таращука. Київ : Основи, 1994. 224 с. URL: http://litopys.org.ua/smith/smi.htm

14. Судин Д. Національні міфи в сучасній Україні. *УКРАЇНА МОДЕРНА: міжнародний інтелектуальний часопис.* 12.12.2014. URL: https://uamoderna.com/md/sudyn-national-myths/

15. Шайгородський Ю. Ж. Політика: взаємодія реальності і міфу. Київ : Знання України, 2009. 400 с. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/Shajhorodskyj_Iu.Zh._Polityka_vzaiemodiia_realnosti_i_mifu.pdf

16. Шайгородський Ю. Ж. Нова суспільно-політична реальність та перспективи розвитку політичної науки в Україні. *Politicus* : наук. журнал. 2015. Вип. 2. С. 14-19.

REFERENCES:

1. Anderson, B. (2001) Uiavleni spilnoty. Mirkuvannia shchodo pokhodzhennia y poshyrennia natsionalizmu [Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism] (Per. z anhl. V. Morozov): Kyiv : Krytyka. [in Ukrainian]. URL: http://litopys.org.ua/anders/and.htm

2. Basarab, M. (2026). Pravokonservatyvnyi internatsional i yoho vyklyky dlia derzhavy. [The Right-Wing Conservative International and Its Challenges for the State] Ukrainskyi tyzhden. 26.02.2026. [in Ukrainian]. URL: https://tyzhden.ua/pravokonservatyvnyj-internatsional-i-joho-vyklyky-dlia-derzhavy/

3. Hnatenko, P. I. (2018). Natsionalna identychnist ta istorychna pamiat [National Identity and Historical Memory]. Hrani. T. 21. № 10. S. 164-169.

4. Zalizniak, L. (2012) Starodavnia istoriia Ukrainy [Ancient History of Ukraine] / Red. V. Oleksiienko. Kyiv : Tempora, 2012. [in Ukrainian]. URL: https://archive.org/details/zalizniak2012/page/n385/mode/2up

5. Zashkilniak, L. S. (2006-2007). Istorychna pamiat ta istoriohrafiia yak doslidnytske pole dlia intelektualnoi istorii [Historical Memory and Historiography as a Field of Research for Intellectual History]. Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist: zb. nauk. prats. Lviv. 2006-2007. Vyp. 15. S. 855-862. [in Ukrainian].

6. Ilin, V. V. (2020). Memory Studies: vid pamiati do zabuttia [Memory Studies: From Memory to Oblivion.]. Problemy vsesvitnoi istorii. № 3 (12). S. 26-40.

7. Kasianov, H. V. (1999). Teorii natsii ta natsionalizmu [Theories of Nation and Nationalism]: Monohrafiia. Kyiv : Lybid. [in Ukrainian]. URL: http://litopys.org.ua/kasian/kas03.htm

8. Korniievskyi, O. (2019). Pravoradykalni obiednannia v suspilno-politychnomu zhytti suchasnoi Ukrainy [Far-right groups in the socio-political life of modern Ukraine]. Evropsky politicky a pravni diskurz. Praha (Chekhiia). Volume 6. Issue 2. C. 100-107. [in Ukrainian]

9. Kornijewskyj, O., Fyłypenko, A. (2020). Retrospektywna refleksja nad «porażką» w świadomości społecznej narodów Europy Środkowo – Wschodniej [A Retrospective Reflection on "Defeat" in the Public Consciousness of the Nations of Central and Eastern Europe] [Narodowy Instytut Studiów Strategicznych]. Tożsamość i pamięć: konteksty kulturowe i społeczne. Studia ukrainoznawcze / Uniwersytet Jagielloński. Kraków, Poland: Ksiegarnia Akademicka Publishing. 2020 [2021]. S. 165-182. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-05/e-book-stor-5-10167-183-1.pdf

10. Nahorna, L. P. (2012). Istorychna pamiat: teorii, dyskursy, refleksii [Historical Memory: Theories, Discourses, Reflections.]. Kyiv : IPiEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. [in Ukrainian]. URL: http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-6497-7/978-966-02-6497-7.pdf

11. Pakhlovska, O. (2011). Syndromy molodykh natsii: Italiia i Ukraina [Syndromes of Young Nations: Italy and Ukraine]. Ukrainskyi tyzhden. 18.06.2011. URL: https://tyzhden.ua/syndromy-molodykh-natsij-italiia-i-ukraina/

12. Renan, E. (2000). Shcho take natsiia? Natsionalizm. Antolohiia [What Is a Nation? Nationalism. Anthology] [Uporiad. O. Protsenko, V. Lisovyi]. Kyiv: Smoloskyp. S. 107-118. [in Ukrainian].

13. Smit, E. D. (1994). Natsionalna identychnist [National Identity] / Per. z anhliiskoi P. Tarashchuka. Kyiv : Osnovy. [in Ukrainian]. URL: http://litopys.org.ua/smith/smi.htm

14. Sudyn, D. (2014) Natsionalni mify v suchasnii Ukraini [National Myths in Contemporary Ukraine]. UKRAINA MODERNA: mizhnarodnyi intelektualnyi chasopys. 12.12.2014. URL: https://uamoderna.com/md/sudyn-national-myths/

15. Shaihorodskyi, Yu. Zh. (2009). Polityka: vzaiemodiia realnosti i mifu [Politics: The Interaction of Reality and Myth]. Kyiv : Znannia Ukrainy. [in Ukrainian]. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/Shajhorodskyj_Iu.Zh._Polityka_vzaiemodiia_realnosti_i_mifu.pdf

16. Shaihorodskyi, Yu. Zh. (2015). Nova suspilno-politychna realnist ta perspektyvy rozvytku politychnoi nauky v Ukraini [New Sociopolitical Reality and Prospects for the Development of Political Science in Ukraine]. Politicus : nauk. zhurnal. Vyp. 2. S. 14-19. [in Ukrainian].

The influence of national historical memory on the affirmation of Ukrainian identity

Korniievskyi Oleksandr Anatoliiovych

Doctor of Political Sciences, Professor,
Chief Researcher
National Institute for Strategic Studies
Pyrohova str., 7A, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-4311-6957

Zgurska Valentina Leonidivna

Candidate of Political Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Political Sciences and History
Kyiv National University of Civil Engineering and Architecture
Povitryanykh Syl Ave., 31, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7490-1942

The influence of national historical memory on the development of Ukrainian identity in the territories controlled by Ukraine is analyzed; its preservation – in temporarily occupied regions of Ukraine. Priority is given to the influence of defining phenomena and processes in the history of Ukraine, which are imprinted in the national memory and enhance the relevance of studying this issue in the context of countering external armed aggression. It is noted that the historical memory of the Ukrainian people at the present stage is determined by a number of factors that simultaneously actualize and complicate its formation on new value-based and worldview principles in the context of countering challenges to Ukrainian statehood, long-term national resistance to Russian armed aggression, countering disinformation and information operations of the aggressor country. Among them, we highlight the following: significant heterogeneity of national memory about the past in different regions of Ukraine, which is a consequence of its previous stay within different state formations and ideological systems; the long-term dominance of utilitarian technocratic worldviews in social management and mass consciousness; increased attention of the state to national historical memory in the context of countering Russian armed aggression in order to increase the moral and psychological spirit of the military, and in general, the national and patriotic consciousness of Ukrainian citizens.

The most widespread historical myths are identified and analyzed: the dominant Ukrainian, marginal Soviet and ambivalent (eclectic) with a combination of a Ukrainian-centric vision of national history with individual elements of the Soviet worldview.

It is proven that national historical memory combines subjective and individual perception with a collective assessment at the level of national self-consciousness, is its foundation; the need to «remember» some events of the past in order to consolidate all socio-age groups of the population of Ukraine in wartime conditions.

The results of the analysis indicate the need to establish a pluralistic, inclusive national identity; the inadmissibility of attempts at voluntaristic unification, political discrimination of regional identities, and memorial discrimination during the implementation of memory policy.

Key words: *Ukrainian people, national historical memory, Ukrainian identity, national consciousness, national liberation struggle, political myth, events of the past, "remembering", local historical memory.*

Дата першого надходження статті до видання: 18.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

Набок Світлана Валеріївна

Українська Пушкініада: епістемологічні механізми відтворення символічного порядку

УДК 323.1:316.75
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-2.22

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Набок Світлана Валеріївна
кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник
Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса Національної академії наук України
вул. Генерала Алмазова, 8, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-8202-2590

У статті аналізуються способи осмислення пам'ятників Алєксандра Пушкіна в україномовному науковому дискурсі, через які відтворюється символічний порядок публічного простору України. Актуальність теми зумовлена тим, що пам'ятники Алєксандра Пушкіна тривалий час залишалися одними з найбільш поширених маркерів московської культурної присутності, однак у науковому дискурсі не ставали предметом системного аналізу, що створює розрив між їхньою усталеною присутністю як елементів символічного порядку та рівнем їхнього осмислення.

Метою статті є виявлення епістемологічних механізмів відтворення символічного порядку через аналіз способів осмислення пам'ятників Пушкіну в україномовному науковому дискурсі. Об'єктом дослідження є корпус текстів, у яких ці пам'ятники згадуються, описуються або інтерпретуються, що дозволяє простежити не лише їхню репрезентацію, але й способи формування знання про них.

Методологічну основу становить аналіз корпусу текстів, сформованого за допомогою Google Scholar, що включає академічні публікації, навчально-методичні матеріали та інші типи текстів. Застосовано метод суцільної вибірки за ключовим запитом із подальшою верифікацією результатів та відбором релевантних джерел, що дозволяє охопити різні рівні функціонування знання – від академічних досліджень до навчальних і популяризаторських текстів.

У результаті дослідження встановлено, що пам'ятники Пушкіну функціонують у межах специфічного режиму знання, який забезпечує їхню одночасну масову присутність і системну невидимість у науковому дискурсі. Виявлено кілька взаємопов'язаних епістемологічних механізмів цього процесу: вибірковість дослідницької уваги, нормалізація через мовні практики, фрагментарність і несистемність знання, а також інерційність інтерпретаційних рамок. Показано, що навіть за наявності емпіричних даних про пам'ятники їхня присутність часто відтворюється на рівні опису без переходу до аналітичного осмислення, що сприяє їхньому подальшому відтворенню як самоочевидних елементів простору.

Зроблено висновок, що символічний порядок публічного простору відтворюється через епістемологічні механізми, які визначають, що саме підлягає інтерпретації, а що залишається поза нею, тим самим закріплюючи статус пам'ятників у структурі символічного порядку публічного простору.

Ключові слова: *символічний порядок; пам'ятники; Пушкін; політика пам'яті; епістемологія; публічний простір.*

Вступ. Пам'ятники Алєксандру Пушкіну тривалий час були одними з найбільш розповсюджених візуальних маркерів московської культурної присутності у публічному просторі України [14].

Їх поява на теренах України припадає на кінець XIX століття і пов'язана з імперською культурною політикою, зокрема з ювілейною кампанією 1899 року. Сформована у межах імперського культурного канону ще до початку Визвольних змагань [2], ця практика була реінтегрована в радянський культурний канон [7]. Вона не обірвалася і після 1991 року: пам'ятники Пушкіну не лише залишилися в публічному просторі, але й у низці випадків продовжували встановлюватися впродовж 1990-х – 2000-х років [6; 11].

Попри цю тривалу і поширену присутність, питання їхнього функціонування у публічному просторі та ролі у формуванні символічного порядку тривалий час не ставало предметом системного аналізу. У більшості випадків ці об'єкти фігурують у наукових текстах як другорядні елементи опису, що не потребують окремого осмислення. Водночас у ширшому контексті досліджень політики пам'яті подібні об'єкти розглядаються як елементи символічного освоєння простору, що фіксують ієрархії пам'яті та легітимні наративи у публічному середовищі [19; 20], однак такі підходи практично не застосовувалися до аналізу пам'ятників Пушкіну в Україні.

Мета та завдання. У цій статті аналізується не сама присутність пам'ятників, а те, як вона осмислювалася в україномовному науковому дискурсі впродовж років незалежності. Об'єктом дослідження є корпус текстів, у яких ці пам'ятники згадуються, описуються або інтерпретуються.

Метою статті є виявлення епістемологічних механізмів відтворення символічного порядку в Україні через аналіз способів осмислення пам'ятників Алєксандра Пушкіна.

Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання:

– проаналізувати характер представленості пам'ятників Пушкіну в науковому корпусі текстів;

– виявити особливості мовних практик їхнього опису;

– дослідити характер знання про ці пам'ятники та ступінь його системності;

– простежити зміну інтерпретаційних рамок на прикладі окремих кейсів.

Методи дослідження. Емпіричну базу дослідження становить корпус текстів, сформований за допомогою Google Scholar. До нього увійшли наукові статті, матеріали конференцій, навчальні та навчально-методичні видання, у яких пам'ятники Пушкіну згадуються, описуються або інтерпретуються.

У процесі відбору матеріалу застосовано метод суцільної вибірки за ключовим запитом «пам'ятник Пушкіну» з подальшою верифікацією результатів. Із корпусу було вилучено тексти, що не відповідають тематиці дослідження (згадки про інші пам'ятники, аналіз літературних творів, нерелевантні контексти), а також тексти, де пам'ятники Пушкіну згадуються виключно в межах цитат. Натомість побіжні згадки були збережені як матеріал для аналізу мовних практик.

Аналітичний підхід ґрунтується на розумінні наукового дискурсу як простору виробництва знання, в межах якого формуються та відтворюються уявлення про символічний порядок [15; 16].

Результати. Попри кількісну поширеність пам'ятників Пушкіну в Україні, у сформованому корпусі текстів вони переважно не виступають об'єктом системного аналізу в науковому дискурсі. У більшості випадків ці об'єкти функціонують як другорядні елементи у ширших дослідницьких контекстах і не отримують самостійної аналітичної інтерпретації.

У сформованому корпусі текстів вдалося ідентифікувати лише 21 конкретний пам'ятник Пушкіну, тоді як загальна кількість таких об'єктів в Україні перевищувала 100. Отже, понад 80% пам'ятників не потрапляють у поле дослідницького інтересу і не стають предметом аналізу.

Це створює розрив між усталеною присутністю пам'ятників Пушкіну як елементів символічного простору та рівнем їхнього осмислення в науковому дискурсі.

Важливо, що йдеться не лише про відсутність детальних досліджень, а про специфічний режим незацікавленості: за поодинокими винятками, які розглядатимуться далі, ці об'єкти не розглядаються ні як мистецькі твори, ні як історично значущі локуси, ні як маркери московської культурної присутності, ні як точки соціального або політичного конфлікту. У більшості випадків вони взагалі не стають об'єктом інтерпретації, залишаючись на периферії наукового опису.

У цьому сенсі пам'ятники Пушкіну можуть бути проаналізовані через поняття "не-місць" (non-places), запропоноване Марком Оже, – просторів, які не набувають символічної насиченості і не потребують інтерпретації [17]. Йдеться не про буквальне перенесення цього поняття, а про його аналітичне використання: пам'ятники, які за своєю природою мають бути символічно навантаженими, фактично втрачають цей статус у межах наукового дискурсу.

Це дозволяє зафіксувати принципово важливий для подальшого аналізу механізм: масова присутність об'єктів не лише не гарантує їхньої видимості у знанні, але й може поєднуватися з їхньою системною невидимістю. У такій конфігурації саме нормалізованість присутності робить їх непомітними і знімає потребу в їхньому осмисленні.

Наступний рівень нормалізації пам'ятників Пушкіну проявляється у мовних практиках їхнього опису. Якщо на попередньому етапі йшлося про їхню невидимість як об'єктів аналізу, то на рівні номінації формується інший механізм – їхня "самозрозумілість", яка не потребує пояснення і функціонує як елемент інституціоналізованого знання.

У значній частині текстів пам'ятники позначаються через мінімальні або взагалі відсутні означення: «Пушкіну», «О. Пушкіну», «О. С. Пушкіну». У таких випадках ім'я функціонує як самодостатній знак, який не потребує додаткової ідентифікації чи контекстуалізації. Навіть коли означення додаються, вони здебільшого мають узагальнений характер – «поет», «відомий поет», «видатний діяч», – і не фіксують конкретної культурної або політичної належності.

В окремих випадках з'являються уточнення «російський поет» або подібні формули, однак вони не є обов'язковими і не становлять стабільної норми. Аналіз корпусу показує, що такі означення співіснують із повністю немаркованими варіантами, а їх використання не демонструє тенденції до стабілізації як норми навіть у новіших текстах.

Це свідчить про формування специфічного режиму номінації, в межах якого ім'я Пушкіна функціонує як елемент "дефолтного" культурного знання [18]. У цьому режимі відсутність означення є не випадковістю, а показником максимальної нормалізації: фігура не потребує пояснення, оскільки передбачається як уже відома і зрозуміла.

Важливо, що така логіка зберігається і в текстах, створених після 2022 року. Навіть за умов радикальної зміни політичного контексту мовні практики не демонструють однозначного зсуву: ім'я продовжує вживатися без уточнень або з узагальненими означеннями, які не проблематизують його статус.

Це дозволяє говорити про інерційність дискурсу, який змінюється повільніше, ніж політичні обставини, і продовжує відтворювати попередні моделі опису.

У такій конфігурації мова виступає не нейтральним інструментом опису, а одним із ключових механізмів відтворення символічного порядку. Саме через мовні практики закріплюється статус Пушкіна як фігури, що не потребує пояснення, а отже – як елементу культурної норми, який не підлягає сумніву.

Поряд із вибірковістю дослідницької уваги та нормалізацією через мовні практики важливу роль у відтворенні символічного порядку відіграє

характер знання про пам'ятники, що формується у науковому дискурсі. Аналіз корпусу текстів показує, що це знання має фрагментарний і несистемний характер і не утворює цілісної картини ані щодо історії встановлення пам'ятників, ані щодо логіки їхнього поширення.

Попри наявність окремих спроб опису і класифікації, відомості про пам'ятники Пушкіну подаються у вигляді розрізнених фактів, які не завжди узгоджуються між собою. У різних текстах ті самі об'єкти можуть описуватися по-різному, а їхні характеристики подаються як очевидні без належного обґрунтування.

Найбільш показовим у цьому сенсі є використання категорії "першості". У низці публікацій пам'ятники Пушкіну позначаються як "перші в місті" або як "найдавніші з тих, що збереглися", однак ці формули не є однорідними і часто мають уточнювальний характер. Зокрема, у частині текстів пам'ятник Пушкіну в Харкові визначається як перший серед зразків міської скульптури, що збереглися до нашого часу [10; 12; 8]. Водночас ці уточнення, як правило, не супроводжуються поясненням того, які саме об'єкти не враховуються і з яких причин. У результаті "першість" функціонує не як перевірювана історична характеристика, а як усталена описова формула, що відтворюється без додаткової рефлексії.

Харківський кейс демонструє цю логіку особливо виразно. Як показують дослідження, першим пам'ятником у місті був пам'ятник Тарасові Шевченку, встановлений у приватному просторі через обмеження з боку міської влади, що дозволяє говорити про його пріоритет у хронології встановлення пам'ятників у місті [6].

Таким чином, статус "першості" виявляється не фіксованою історичною характеристикою, а результатом вибіркового включення або виключення об'єктів із поля опису, що дозволяє відтворювати домінантні інтерпретаційні моделі навіть за наявності альтернативних емпіричних даних. У цьому випадку змінюється не сам набір фактів, а принцип їхнього врахування. Те, що раніше сприймалося як очевидне, виявляється залежним від меж аналізу – зокрема від критеріїв, за якими визначається, які об'єкти включаються до розгляду як релевантні. У результаті "першість" постає не як об'єктивна характеристика, а як наслідок інтерпретаційного відбору і визначається способом її опису.

Окремим проявом несистемності знання є циркуляція тверджень про походження або запланованість пам'ятників, які не супроводжуються їхньою верифікацією. Зокрема, у дослідженні, присвяченому пам'ятнику Леніну на Бессарабці, згадується використання для нього п'єдесталу, призначеного для пам'ятника Пушкіну біля Оперного театру, однак у самому тексті не уточнюються ані обставини створення цього п'єдесталу, ані подальша доля об'єкта, для якого він призначався [4]. Поруч із цим у корпусі наявні згадки іншого походження – зокрема у спогадах, де йдеться про плани встановлення пам'ятника Пушкіну в Києві біля Оперного театру, які згодом не були реалізовані [13]. В обох випадках йдеться про уривчасті відомості про об'єкти, які або не існують, або не можуть бути однозначно ідентифіковані. Такі відомості залучені до наукового обігу без подальшої перевірки і залишаються в ньому без спроб уточнення або зіставлення. У результаті різні, не повністю узгоджені між собою наративи співіснують як самодостатні елементи опису.

Окремим наслідком такої логіки є формування корпусу так званих "пам'ятників-примар" – об'єктів, які або існували у публічному просторі, але не отримали належної фіксації у знанні, або ж відомі лише через фрагментарні й неперевірені згадки. Як показує аналіз корпусу текстів, вдалося ідентифікувати та локалізувати лише 21 пам'ятник Пушкіну, тоді як за оцінками, що також фігурують у досліджуваних матеріалах, їхня загальна кількість в Україні могла сягати близько сотні [14]. Така розбіжність свідчить не лише про прогалину у знанні, а й про специфічний режим його формування, у межах якого значна частина об'єктів фіксується фрагментарно або не фіксується взагалі.

Після демонтажу ця прогалина лише посилюється. Частина пам'ятників, які існували, але не були належним чином зафіксовані, безслідно зникають не лише з фізичного простору, а й із поля знання. У цьому сенсі йдеться не просто про втрату матеріальних об'єктів, а про звуження самого корпусу відомостей про них. Тож демонтаж супроводжується не лише трансформацією символічного порядку, а й редукцією знання про його попередні конфігурації.

Водночас трансформація знання про пам'ятники відбувається і через зміну значень, яких дослідники надають уже зафіксованим подіям, пов'язаним із цими об'єктами. Одним із прикладів, що дозволяє простежити зміну інтерпретаційних рамок, є харківський кейс підриву пам'ятника Алєксандру Пушкіну у 1904 році [9; 2; 1; 3], який демонструє, як одна і та сама подія отримує різні значення залежно від способу її прочитання.

У ранніх описах цей інцидент інтерпретується передусім як акт порушення порядку – злочин, хуліганство або політично мотивоване насильство. У радянських публікаціях він прямо пов'язується з діяльністю «українських буржуазних націоналістів», а сама спроба підриву кваліфікується як ворожий акт проти російської культури [9]. У такому режимі інтерпретації пам'ятник функціонує як легітимний і самоочевидний елемент міського простору, а дія, спрямована проти нього, – як відхилення від норми, що підлягає осуду і покаранню.

У подальших текстах ця подія згадується як окремий історичний епізод, однак без суттєвого переосмислення її значення. Вона фіксується як факт, але не включається у ширший аналітичний контекст, що фактично відтворює попередню інтерпретаційну рамку, не ставлячи її під сумнів. Водночас у роботах І. Гирича цей епізод включається у ширший контекст політичної боротьби як елемент «війни монументів», тоді як у С. Величенка він інтерпретується як одна з ранніх форм політичного насильства [2; 1].

У новіших інтерпретаціях, зокрема в навчальних і популяризаторських текстах, підрив пам'ятника подається як дія з чітко сформульованою мотивацією, пов'язаною з критикою імперської культурної політики [3]. У цьому випадку змінюється не лише оцінка дії, але й статус самого пам'ятника, який перестає сприйматися як нейтральний об'єкт і набуває чітко окресленого символічного навантаження.

Важливо, що йдеться не про появу нових фактів про подію 1904 року, а про зміну інтерпретаційної рамки, в межах якої ці факти набувають значення. Та сама дія – підрив пам'ятника – у різних режимах прочитання може кваліфікуватися як злочин, як другорядний історичний епізод або як симптоматичний прояв конфлікту навколо символічного контролю над простором.

У цьому сенсі харківський кейс демонструє, що символічний порядок визначає не лише те, які об'єкти присутні у публічному просторі, але й те, як інтерпретуються дії щодо них. Поки пам'ятник функціонує як самоочевидний і легітимний елемент цього порядку, будь-яке втручання в нього інтерпретується як девіація. Водночас поява альтернативних інтерпретацій не означає негайної трансформації самого порядку, але свідчить про його поступове проблематизування, в межах якого ті самі дії починають набувати іншого значення.

Таким чином, підрив пам'ятника Пушкіну у 1904 році постає не лише як історичний факт, але як аналітичний інструмент для простеження зміни режимів інтерпретації і, відповідно, змін у способах осмислення символічного порядку.

Висновки. Проведений аналіз показує, що тривала присутність пам'ятників Алєксандру Пушкіну в українському публічному просторі не може бути пояснена виключно їхньою історичною тяглістю або культурною значущістю. Вона забезпечувалася специфічним режимом виробництва та відтворення знання, у межах якого ці об'єкти одночасно залишаються масово представленими і водночас не стають предметом системного осмислення.

Цей режим включає кілька взаємопов'язаних епістемологічних механізмів, які забезпечують його відтворення. По-перше, масова присутність поєднується з вибірковістю дослідницької уваги: значна частина пам'ятників не потрапляє у поле аналізу і функціонує як самоочевидні елементи простору. По-друге, нормалізація відтворюється через мовні практики, у межах яких ім'я Пушкіна функціонує як самодостатній знак, що не потребує уточнення і виводиться за межі конкретного політичного і культурного контексту. По-третє, ця логіка закріплюється в ширшому полі виробництва знання, де побіжні згадки, навчальні тексти та міждисциплінарні запозичення відтворюють уявлення про цю фігуру як таку, що не потребує пояснення.

Водночас навіть у тих випадках, коли пам'ятники потрапляють у фокус уваги, ця видимість залишається обмеженою. Опис через окремі характеристики – давність, "першість", туристичну привабливість – дозволяє фіксувати їхню присутність, не переводячи її у площину аналізу. Співіснування різних, інколи суперечливих інтерпретацій, які не вступають у конфлікт між собою, додатково стабілізує їхній статус.

Разом із тим аналіз показує, що ця стабільність поєднується з нестабільністю самого знання про пам'ятники. Брак узагальнюючих досліджень, фрагментарність даних і неузгодженість окремих тверджень призводять до того, що навіть базові характеристики об'єктів – зокрема "першість" – виявляються залежними від інтерпретаційних рамок і можуть змінюватися разом із ними.

Харківський кейс підриву пам'ятника Пушкіну у 1904 році ілюструє цю залежність на рівні інтерпретації подій. Одна і та сама дія в різні періоди може кваліфікуватися як злочин, як другорядний історичний епізод або як політичний жест, спрямований проти символічної присутності імперського культурного проєкту. У цьому випадку змінюється не сам факт події, а спосіб його прочитання, що відображає зміну інтерпретаційних рамок у межах символічного порядку.

У цьому сенсі стійкість пам'ятників Пушкіну постає не як результат їхньої активної підтримки, а як ефект способу, у який вони включені в систему знання. Їхня "самозрозумілість" забезпечується не лише інституційними чи політичними практиками, але й повсякденними механізмами – вибірковістю уваги, мовними моделями опису, освітніми практиками та фрагментацією знання.

Таким чином, епістемологічні механізми, виявлені в межах аналізу наукового дискурсу, забезпечують відтворення символічного порядку публічного простору, визначаючи, які об'єкти та події потрапляють у поле аналізу, а які залишаються поза ним.

Отримані результати відкривають перспективу подальшого аналізу взаємозв'язку між символічним порядком публічного простору та формуванням ціннісних орієнтацій. Зокрема, виявлені епістемологічні механізми відтворення "самозрозумілості" окремих фігур дозволяють поставити питання про те, як національний пантеон функціонує як інструмент репрезентації та закріплення цінностей.

У цьому контексті особливого значення набуває аналіз трансформацій таких механізмів в умовах російсько-української війни, яка змінює як інтерпретаційні рамки, так і самі критерії включення об'єктів до символічного простору. Це, своєю чергою, відкриває можливість дослідження динаміки формування національного пантеону як простору репрезентації ціннісних орієнтацій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Величенко С. Від Богдана до Руслани, або 1654 рік у 2004 році. Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник. Вип. 9–10: Patria / за ред. В. Кравченка. Харків: ТОВ «НТМТ», 2008. С. 302–318. URL: https://cius-archives.ca/items/show/1829

2. Гирич І. Історія України нового часу в сучасній шкільній освіті. Київ: ВД «Стилос», 2009. URL: http://history.org.ua/LiberUA/memory.gov.ua-data-upload-publication-main-ua-1199-12345678-pdf/memory.gov.ua-data-upload-publication-main-ua-1199-12345678-pdf.pdf

3. Гісем О. В., Мартинюк О. О. Історія України. 10 клас: Розробки уроків. Харків: Ранок, 2011. URL: https://uchilkaist.ucoz.ru/_ld/2/224_____10-_2-.pdf

4. Кондель-Пермінова Н. Переосмислення місця, де стояв пам'ятник Леніну в Києві. Художня культура. Актуальні проблеми. 2016. № 12. С. 95–109. https://doi.org/10.31500/1992-5514.12.2016.178892

5. Красіков М. М. Слобідська Україна: маркери культурної ідентичності мешканців регіону часів російської агресії. У: Ідентичності в умовах пограниччя: матеріали 2-ї Міжнародної наукової конференції (9–10 лютого 2023 р.) / за заг. ред. В. Кравченка. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2024. С. 134–144. URL: https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/78196

6. Ляпіна Л. Діяльність національно-культурних товариств у південному регіоні України на сучасному етапі. 2019. URL: https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/32b17310-e219-4fb1-820b-d77dd428ccbb/content

7. Міхеєва О. К. Державна ідеологія та конструювання спільної пам'яті про минуле: організоване забуття та феномен пригадування (на прикладі пам'ятників Донецька). У: Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління: матеріали другої наукової конференції (Донецьк, 14 квітня 2006 р.). Донецьк: ДонДУУ, 2006. С. 175–184. URL: https://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/93/mikheieva_derzhavna%20ideolohija.pdf?sequence=1&isAllowed=y

8. Проценко Л. В. Перспективи післявоєнного розвитку культурно-пізнавального туризму у Харківській області: кваліфікаційна робота (спец. 242 «Туризм»). Полтава, 2023. URL: http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/13238

9. Пушкін в Одесі / за ред. П. І. Збандуто. Одеса: Одеське обласне видавництво, 1949. 205 с.

10. Резван О. О., Кур'янова О. В., Малюкова О. Ю., Пономарьов О. С. Навчальні тексти з мовної підготовки: навч. посібник. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. URL: https://eprints.kname.edu.ua/53213/

11. Середа В. В. Місто як lieu de mémoire: спільна чи поділена пам'ять? Приклад Львова. *Вісник* Львівського університету. Серія соціологічна. 2008. Вип. 2. С. 73–99. URL: https://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/sociology/article/viewFile/1808/1872

12. Шпурік К. Особливості формування історико-культурної спадщини Харківської області. *Часопис* соціально-економічної географії. 2014. № 16(1). С. 189–193. URL: https://periodicals.karazin.ua/socecongeo/article/view/353/225

13. Штундер З. Микола Лисенко і Станіслав Людкевич. У: Кушнірук О. П. (ред.). Музична україністика: сучасний вимір. Постать Миколи Лисенка в європейському й національному історико-культурному контексті. Вип. 7. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2012. С. 74–86. URL: https://www.etnolog.org.ua/pdf/stories/zbirnyky/2012/mu7.pdf#page=74

14. Texty.org.ua. Я помню чудное мгновенье… ракета влучила у дім. Чому Україна має позбутися пам'ятників і вулиць Пушкіну. 2022. URL: https://texty.org.ua/articles/106161/ya-pomnyu-chudnoe-mhnovene-raketa-vluchyla-u-dim-chomu-ukrayina-maye-pozbutysya-pamyatnykiv-i-vulyc-pushkinu/

15. Фуко М. Археологія знання. Київ: Основи, 2003. 312 с.

16. Assmann A. Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. 401 p.

17. Augé M. Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity. London: Verso, 1995. 122 p.

18. Berger P. L., Luckmann T. The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge. New York: Anchor Books, 1966. 240 p.

19. Nora P. Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. Representations. 1989. No. 26. P. 7–24.

20. Young J. E. The Texture of Memory: Holocaust Memorials and Meaning. New Haven: Yale University Press, 1993.

REFERENCES:

1. Velychenko, S. (2008). Vid Bohdana do Ruslany, abo 1654 rik u 2004 rotsi [From Bohdan to Ruslana, or 1654 in 2004]. In V. Kravchenko (Ed.), *Skhid-Zakhid: Istoryko-kulturolohichnyi zbirnyk* (Vol. 9–10, pp. 302–318). Kharkiv: TOV «NTMT». URL: https://cius-archives.ca/items/show/1829 [in Ukrainian]

2. Hyrych, I. (2009). *Istoriia Ukrainy novoho chasu v suchasnii shkilnii osviti* [Modern history of Ukraine in contemporary school education]. Kyiv: Stylos. URL: http://history.org.ua/LiberUA/memory.gov.ua-data-upload-publication-main-ua-1199-12345678-pdf/memory.gov.ua-data-upload-publication-main-ua-1199-12345678-pdf.pdf [in Ukrainian]

3. Hysem, O. V., & Martyniuk, O. O. (2011). *Istoriia Ukrainy. 10 klas: Rozrobky urokiv* [History of Ukraine. Grade 10: Lesson plans]. Kharkiv: Ranok. URL: https://uchilkaist.ucoz.ru/_ld/2/224_____10-_2-.pdf [in Ukrainian]

4. Kondel-Perminova, N. (2016). Pereosmyslennia mistsia, de stoiav pamiatnyk Leninu v Kyievi [Rethinking the place where the Lenin monument stood in Kyiv]. *Khudozhnia kultura. Aktualni problemy*, (12), 95–109. https://doi.org/10.31500/1992-5514.12.2016.178892 [in Ukrainian]

5. Krasikov, M. M. (2024). Slobidska Ukraina: markery kulturnoi identychnosti meshkantsiv rehionu chasiv rosiiskoi ahresii [Sloboda Ukraine: markers of cultural identity under Russian aggression]. In V. Kravchenko (Ed.), *Identychnosti v umovakh pohranychchia* (pp. 134–144). Uzhhorod: TOV «RIK-U». URL: https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/78196 [in Ukrainian]

6. Liapina, L. (2019). Diialnist natsionalno-kulturnykh tovarystv u pivdennomu rehioni Ukrainy na suchasnomu etapi [Activities of national-cultural societies in southern Ukraine]. URL: https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/32b17310-e219-4fb1-820b-d77dd428ccbb/content [in Ukrainian]

7. Mikheieva, O. K. (2006). Derzhavna ideolohiia ta konstruiuvannia spilnoi pamiati pro mynule: orhanizovane zabuttia ta fenomen pryhaduvannia [State ideology and construction of shared memory]. In *Suchasni suspilni problemy u vymiri sotsiolohii upravlinnia* (pp. 175–184). Donetsk: DonDUU. URL: https://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/93/mikheieva_derzhavna%20ideolohija.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian]

8. Protsenko, L. V. (2023). Perspektyvy pisliavoiennoho rozvytku kulturno-piznavalnoho turyzmu u Kharkivskii oblasti [Post-war tourism development prospects]. Poltava. URL: http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/13238 [in Ukrainian]

9. Pushkin v Odesi [Pushkin in Odesa]. (1949). Odesa: Odeske oblasne vydavnytstvo. [in Ukrainian]

10. Rezvan, O. O., Kurianova, O. V., Maliukova, O. Yu., & Ponomarov, O. S. (2019). *Navchalni teksty z movnoi pidhotovky* [Educational texts]. Kharkiv: KhNUMH. URL: https://eprints.kname.edu.ua/53213/ [in Ukrainian]

11. Sereda, V. V. (2008). Misto yak lieu de mémoire: spilna chy podilena pamiat? [City as a lieu de mémoire: shared or divided memory?]. *Visnyk Lvivskoho universytetu*, (2), 73–99. URL: https://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/sociology/article/viewFile/1808/1872 [in Ukrainian]

12. Shpurik, K. (2014). Osoblyvosti formuvannia istoryko-kulturnoi spadshchyny Kharkivskoi oblasti [Cultural heritage formation]. *Chasopys sotsialno-ekonomichnoi heohrafii*, 16(1), 189–193. URL: https://periodicals.karazin.ua/socecongeo/article/view/353/225 [in Ukrainian]

13. Shtunder, Z. (2012). Mykola Lysenko i Stanislav Liudkevych [Mykola Lysenko and Stanislav Liudkevych]. In O. Kushniruk (Ed.), *Muzychna ukrainistyka: suchasnyi vymir* (Vol. 7, pp. 74–86). Kyiv: IMFE. URL: https://www.etnolog.org.ua/pdf/stories/zbirnyky/2012/mu7.pdf#page=74 [in Ukrainian]

14. Texty.org.ua. (2022). Ya pomniu chudnoe mgnovenie… raketa vluchyla u dim [I remember a wonderful moment… a missile hit the house]. URL: https://texty.org.ua/articles/106161/ya-pomnyu-chudnoe-mhnovene-raketa-vluchyla-u-dim-chomu-ukrayina-maye-pozbutysya-pamyatnykiv-i-vulyc-pushkinu/ [in Ukrainian]

15. Foucault, M. (2003). *Arkheolohiia znannia* [The Archaeology of Knowledge]. Kyiv: Osnovy. [in Ukrainian]

16. Assmann, A. (2011). *Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives*. Cambridge: Cambridge University Press.

17. Augé, M. (1995). *Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*. London: Verso.

18. Berger, P. L., & Luckmann, T. (1966). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. New York: Anchor Books.

19. Nora, P. (1989). Between memory and history: Les lieux de mémoire. *Representations*, (26), 7–24.

20. Young, J. E. (1993). *The Texture of Memory: Holocaust Memorials and Meaning*. New Haven: Yale University Press.

The Ukrainian Pushkiniad: epistemological mechanisms of the reproduction of the symbolic order

Nabok Svitlana Valeriivna

Candidate of Historical Sciences, Junior Research Fellow
Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine
General Almazov str., 8, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8202-2590

The article analyzes the ways in which monuments to Alexander Pushkin are interpreted in the Ukrainian-language academic discourse, through which the symbolic order of public space in Ukraine is reproduced. The relevance of the topic stems from the gap between their established presence as elements of the symbolic order and the insufficient level of their systematic scholarly interpretation, which limits the possibility of their critical reconsideration.
The aim of the article is to identify the epistemological mechanisms of the reproduction of the symbolic order through the analysis of how Pushkin monuments are conceptualized in Ukrainian-language academic texts. The study is based on a corpus of texts in which these monuments are represented and interpreted, making it possible to trace both their representation and the ways knowledge about them is produced and stabilized.
The methodological framework relies on corpus analysis using materials collected via Google Scholar, including academic publications, teaching materials, and other types of texts. Continuous keyword sampling was applied, followed by verification and selection of relevant sources, allowing the study to capture different levels of knowledge production and circulation.
The results show that Pushkin monuments function within a specific regime of knowledge production that ensures their simultaneous widespread presence and systematic invisibility in academic discourse. Several interrelated epistemological mechanisms are identified, including selectivity of scholarly attention, normalization through linguistic practices, fragmentation of knowledge, and inertia of interpretative frameworks. It is demonstrated that even when empirical data about the monuments are available, their presence often remains at the level of description without being transformed into analytical reflection.
The study concludes that the symbolic order of public space is reproduced through epistemological mechanisms that determine what is subject to interpretation and what remains outside it, thereby sustaining the structure of symbolic hierarchies in public space.
Key words: *symbolic order, monuments, Pushkin, memory politics, epistemology, public space.*

Дата першого надходження статті до видання: 14.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

Свідерська Ольга Іванівна
Крицкалюк Назар Іванович

Дегуманізація ворога як метод воєнної пропаганди

УДК 32.019.52:355.4
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-2.23

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Свідерська Ольга Іванівна
кандидат політичних наук,
професор кафедри військової політології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 64/13, Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-6618-0559

Крицкалюк Назар Іванович
кандидат політичних наук,
доцент кафедри військової політології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 64/13, Київ, Україна
ORCID: 0009-0000-7859-4222

У статті досліджено феномен дегуманізації ворога як один із методів воєнної пропаганди в умовах сучасних збройних конфліктів. Виявлено, що пропаганда функціонує не лише як інструмент інформування, але і як система конструювання смислів і соціальної реальності, у межах якої формуються уявлення про «свого» і «чужого». Виокремлено основні психологічні механізми дегуманізації, зокрема стереотипізацію, спрощення та параноїдну проєкцію, які забезпечують формування узагальненого негативного образу ворога. Доведено, що внаслідок цих процесів «Інший» сприймається як носій сталих, всеохопних і незмінних характеристик, що створює підґрунтя для його демонізації.

Встановлено, що як у класичних тоталітарних моделях пропаганди, зокрема нацистській, так і в сучасному російському пропагандистському дискурсі, простежується спільна логіка конструювання образу ворога. Вона передбачає формування образу «своєї» групи як морально вищої, носія історичної місії та легітимного суб'єкта, тоді як «інший» позбавляється суб'єктності, культурної ідентичності та права на існування.

Доведено, що дегуманізація виступає необхідною умовою легітимації насильства, оскільки позбавлення ворога статусу морального суб'єкта дозволяє виправдати агресію як вимушену або необхідну. Виявлено, що у сучасних умовах пропаганда функціонує у постмодерній логіці, що підриває саму можливість існування об'єктивної істини та створює середовище для поширення маніпулятивних наративів. Обґрунтовано, що поєднання дегуманізації з механізмами санкціонування та рутинізації насильства формує умови, за яких насильство перестає сприйматися як моральна проблема і набуває ознак соціально прийнятної норми.

Набуло актуальності вивчення механізмів інформаційного впливу, що визначають трансформацію сприйняття реальності та формування колективної ідентичності в умовах війни.

Ключові слова: *політична культура, ідеологія, воєнна пропаганда, дегуманізація, образ ворога; ідентичність, інформаційна війна, мова ворожнечі.*

Вступ. Будь-які воєнні конфлікти, не залежно від історичного контексту супроводжуються боротьбою за смисли, інтерпретацію та контроль над масовою свідомістю. Свого часу китайський воєнний стратег Сунь-Дзи, висловлював думку про те що війна – це мистецтво брехні. Тому, для того щоб виграти її, варто вдавати із себе невмілого, там де насправді ти вправний, бути обачним там де ворог ефективний, уникати ворога, якщо він могутній, дати йому бажане якщо він жадібний, посіяти паніку, якщо у лавах ворога панує злагода [7]. І попри те, що ці стратегії є давніми, вони залишають свою актуальність у контексті сучасності, а частина з них активно використовуються в інформаційному протистоянні. Раніше нами вже зазначалося, що в умовах українських реалій варто виділяти чотири рівні свідомості, на які впливає ворожа пропаганда: індивідуальний, територіальний (регіональний), національний та глобальний [5]. Легкість, доступність та швидкість поширення інформації, яка реалізується сьогодні через соціальні мережі сприяє тому, що пропаганда проникає до кожного, формуючи певні норми, конструюючи реальність. Однак важливо також підкреслити, що пропаганда у постмодерному вимірі виходить за межі класичного нав'язування ідеологічних установок і функціонує як механізм продукування дискурсів і смислів. У цьому сенсі, на переконання М. Фуко, влада реалізується через мережі дискурсивних практик, які визначають, що вважається істинним, а що – ні [9].

З психоаналітичної перспективи процес ідентифікації суб'єкта відбувається через протиставлення себе «Іншому», що робить поділ на «свого» і «чужого» фундаментальним механізмом політичної ідентичності. У цьому контексті пропаганда активно конструює реальність, впливаючи на символічні структури сприйняття та формуючи уявлення про ворога як загрозу. З огляду на викладене, на наше переконання, особливої актуальності набуває феномен дегуманізації, який ми розглядаємо як ефективний інструменті воєнної пропаганди. До слова, дегуманізація використовується не лише з метою виправдати масове насильство, але й легітимізувати його та закріпити на рівні норми на індивідуальному та колективному рівнях.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей застосування дегуманізації як методу воєнної пропаганди в умовах сучасних збройних конфліктів. Для досягнення мети було поставлено **такі завдання:** проаналізувати сутність воєнної пропаганди як інструменту формування смислів; визначити психологічні механізми формування образу «Іншого»; дослідити роль, стереотипізації, спрощення та мовних практик у процесі дегуманізації;

окреслити зв'язок між дегуманізацією та легітимацією насильства.

Методи дослідження. У дослідженні використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, що дозволило всебічно проаналізувати феномен дегуманізації у воєнній пропаганді. Метод аналізу і синтезу використано для виокремлення ключових теоретичних підходів до розуміння пропаганди та дегуманізації, а також для інтеграції отриманих результатів у єдину аналітичну модель. Порівняльний метод дозволив встановити спільні риси та відмінності між історичними (нацистськими) і сучасними (російськими) практиками пропаганди, що дало змогу простежити еволюцію механізмів впливу. У межах дослідження застосовано елементи дискурс-аналізу, що спрямовані на виявлення мовних стратегій, через які формується образ «Іншого», а також контент-аналізу, який дав змогу дослідити наративи, що використовуються у пропагандистських матеріалах. Крім того, використано психологічний підхід, зокрема концепції параноїдної проєкції та теорію дегуманізації, що дозволило пояснити внутрішні механізми сприйняття ворога як загрози. Застосування структурно-функціонального методу дало можливість визначити функції пропаганди у процесі легітимації насильства та формування колективної ідентичності.

Результати. Пропаганда вважається невід'ємною складовою інформаційної війни. Вона лежить в основі будь-якого ідеологічного гасла, яке може впливати на сприйняття реальності більше ніж реальні події. Свого часу Е. Бернейз наголошував, що головним завданням пропаганди є створення сталого образу. У процесі пропагандистської кампанії цей образ можна уточнювати або доповнювати, але його основа повинна залишатися незмінною [1, с. 1]. Пропаганда є одним із вагомих методів ведення інформаційної війни у контексті створення сенсів, конструювання основних наративів. Через символи та інтерпретаційні рамки пропаганда формує межі моральної спільноти, визначаючи, хто сприймається як «свій», «ворог» або «внутрішній інший». У контексті екзистенційної війни – боротьби за існування політичної спільноти, культурної та національної ідентичності предметом боротьби виступає сам сенс колективного буття, оскільки загроза зовнішньої агресії підриває базові умови життя, безпеки та свободи, що визначають ідентичність народу і його здатність до самовизначення.

Перебуваючи у війні, індивід опиняється у певному символічному просторі, де він набуває колективної ідентичності та досвіду. Пропаганда ж у цьому контексті розглядається як форма психологічного переконання, яке спрямоване на маси – політичне тіло суспільства [11]. До пропаганди як інструменту впливу на масову свідомість вдавалися різні представники влади ще з часів формування перших держав. Особливо актуальною вона була саме під час військових конфліктів, оскільки її завдання полягало у тому щоб вплинути на кілька груп одночасно – воїнів, щоб підтримати моральну готовність воювати; населення своєї держави, щоб раціоналізувати чи пояснити за які цінності, ідеї чи переконання держава веде війну; населення тієї держави проти якої ведеться війна, з метою посіяти паніку, схилити населення до покори, переконати у недоцільності опиратися ворогу, розколоти суспільство тощо.

Загалом, використання воєнної пропаганди ймовірно бере свій початок ще з ранніх праць китайських військових стратегів, датованих V століттям до н.е. або навіть раніше. Пропаганда завжди пов'язана із конструюванням реальності. Інколи вона виправдовує те, що неможливо виправдати, інколи сприяє розколу суспільства, інколи створює відповідні образи та наративи. Її суть у тому, що вона дозволяє поєднувати використання образів, гасел і символів, які відображені у емоційно-почуттєвій системі людини з метою формування у людини переконань які сприймаються як особисті [5]. Це було притаманно гітлерівській пропаганді, яка формувала його образ як «єдиного морального арбітра для свого народу що воює на двох фронтах: расовому та геополітичному [12]. Це притаманно і російській пропаганді, яка створює образ путіна, що виходить за рамки політики і транслює для середньостатистичного росіянина уособлення «носія історичної місії», «відновлення величі та справедливості щодо долі СРСР чи імперської росії». У концепції російської пропаганди українці подаються як такі, що не мають «справжньої» ідентичності, мови чи культури, а отже не є суб'єктом історії. Це дозволяє вибудовувати ієрархічну модель, у межах якої заперечення існування української нації стає підґрунтям для її знецінення та легітимації насильства. Воєнна пропаганда рф системно знищує уявлення про гуманість і моральність, а індивідуальне життя втрачає цінність. Через героїзацію загибелі, апеляцію до вищої місії та використання релігійних наративів смерть перетворюється на соціально схвалену норму всередині російської армії та самого суспільства [4].

З психологічної точки зору пропаганда у воєнний час діє приховано, апелюючи до упереджень і стереотипів, та стимулює віру у масштабні конструкції змови, в яких «Інший» наділяється загрозливими характеристиками [11]. Саме через протиставлення «свого» і «чужого» стає можливим усвідомлення власної ідентичності, адже «чужий» виступає своєрідним маркером кордонів [2]. Індивіди схильні сприймати психологічні риси «іншого» як особистісно зумовлені, всеохопні та незмінні (наприклад, узагальнене уявлення про «терористичну» природу певних держав на підставі релігійної приналежності). Унаслідок цього відбувається колективна

демонізація «іншого» через стереотипізацію (узагальнення щодо соціальних груп і їхніх переконань) та спрощення (пояснення складних соціально-політичних явищ через зрозумілі та емоційно насичені наративи) [12]. Доволі влучними є приклади дописів у 1942 році, які належали нацистському памфлету Der Untermensch, який звинувачував євреїв у «насолоді від руйнування церков» із підписом: «Для євреїв і нелюдів найбільше задоволення приносить руйнування церков!» [6]. Гітлер окреслював своє уявлення про місце арійців, як своєрідної ланки між Богом і рештою людства. Й. Геббельс, розвиваючи цю ідею, формував образ «своєї» групи як морально бездоганної спільноти, наділеної винятковими чеснотами – благородством, хоробрістю, готовністю до самопожертви та абсолютною відданістю. Дослідники підкреслюють, що перевага «своєї» групи виступає джерелом сили й авторитету для її членів, а також важливим чинником її привабливості. Вона ж подається як причина ворожості з боку інших народів через заздрість до порядності, хоробрості, працьовитості і розуму «арійської» раси. Акцент на такій винятковості виконує подвійне завдання. З одного боку, окреслюються межі між «своїми» і «чужими», підсилюючи внутрішню єдність через підкреслення спільних рис і спільної мети – захисту групи. З іншого – створюється інтерпретаційна рамка для легітимації насильства, оскільки будь-які дії подаються як вимушена відповідь на зовнішню агресію [11].

Аналіз сучасного російського пропагандистського дискурсу дозволяє простежити чіткі паралелі з класичними моделями тоталітарної пропаганди. Подібно до нацистської риторики, він ґрунтується на конструюванні образу «своєї» групи як морально вищої, носія історичної місії та «правильних» цінностей. Водночас ворожість з боку «іншого» пояснюється через наративи змови, заздрості та «зовнішню загрозу», що створює уявлення про вимушений характер конфлікту. У психодинамічному підході цей процес описується як форма параноїдної проєкції, особливо тоді, коли він підсилюється глибоким ірраціональним страхом та ворожістю. Відповідно до цієї інтерпретації, індивід проєктує власні негативні емоції на інших, причому основою таких реакцій є параноїдальність – стійка недовіра або підозрілість до інших без достатніх фактичних підстав [11]. У цьому контексті перед людиною постає низка екзистенційних викликів. По-перше, формується ментальний і територіальний поділ усередині однієї політичної та культурної спільноти, зокрема за регіональним принципом. По-друге, відбувається розмивання поняття «правда» внаслідок конкуренції наративів. По-третє, війна детермінує руйнування життєвого простору – як у матеріальному, так і у екзистенційному вимірах. По-четверте, посилюється розрив між реальним і віртуальним досвідом війни, що впливає на сприйняття насильства та сприяє поступовій нормалізації війни як звичного, майже єдиноможливого стану існування суспільства [3].

Сучасна пропаганда функціонує за іншою логікою, що робить у рази її підступнішою. Вона не прагне нав'язати єдину інтерпретацію реальності, не говорить чітко: «ось це добро, а ось це – зло», натомість вона підриває саму можливість існування істини. Деморалізація ворога відбувається у тому числі через мову ворожнечі. Цифровий світ робить будь-яку інформацію, в основі якої закладена висока емоційна тональність масовою. Тут доречно звернути увагу на К. Бянчі, яка розглядає мову ворожнечі як таку, що виконує соціальну дію, відтворюючи та закріплюючи ієрархічні відносини між мовцем і об'єктом висловлювання, дослідниця виокремлює кілька типів іллокутивних актів, які є релевантними для аналізу дегуманізації у пропагандистському дискурсі. По-перше, це висловлювання, що мають характер прямого символічного нападу, спрямованого на приниження гідності або маргіналізацію іншого. Вони функціонують як акти стигматизації, що знижують статус адресата та формують негативне емоційне ставлення до нього. По-друге, йдеться про мовні акти, що поширюють ненависть або дискримінаційні установки опосередковано, через третю особу [8]. У таких випадках об'єкт висловлювання репрезентується як носій негативних характеристик, що сприяє закріпленню стереотипів і колективних упереджень. По-третє, особливе значення мають висловлювання, які легітимізують підпорядкування авторитету, нормі або домінантній культурній моделі. Саме вони забезпечують відтворення символічної ієрархії, у межах якої одна група позиціонується як більш «нормальна» або «вища», тоді як інша – як залежна. На переконання Д. Сміта, дегуманізація формується у колективному соціальному середовищі, а її безпосередня реалізація відбувається на рівні психічних процесів, що значною мірою активуються та підсилюються пропагандою. На переконання дослідника, коли ми дегуманізуємо інших, ми наділяємо їх специфічним статусом: вони сприймаються як такі, що зовні нагадують людину і діють як людина, проте внутрішньо вважаються «менш людськими». Подібне уявлення можливе лише завдяки існуванню системи взаємопов'язаних повсякденних метафізичних переконань. Їх аналіз і виявлення внутрішньої узгодженості по-суті є першим кроком до осмислення морально-психологічної природи дегуманізації [12]. Наприклад для християн XVII століття саме душа визначала людську природу, у той час як метафізичним підґрунтям «нелюдськості» африканців вважалося її відсутність («істоти, позбавлені душі»). Сьогодні тільки з жахом ми можемо уявити до яких масштабних трагедій і злочинів проти людства призводило таке став-

лення. Як бачимо, пропаганда, як форма масового переконання, є найбільш ефективною тоді, коли вона обходить критичне мислення, подаючи певну інформацію як природний і єдино можливий спосіб інтерпретації певних поглядів, переконань, цінностей або цілей.

Загалом російська воєнна пропаганда спрямована на своєчасне доведення відомостей про військово-політичну обстановку та отримані завдання: пропаганду державних рішень у галузі оборони та будівництва збройних сил; формування політичної свідомості та патріотичних переконань у військовослужбовців, їх мобілізацію для «захисту суверенітету російської федерації та її союзників». Військово-політична пропаганда та агітація функціонують як багаторівнева система впливу, що поєднує усні, візуальні та медійні канали комунікації. Через регулярне інформування, символічне оформлення простору та контрольований медіаконтент формується цілісне ідеологічне середовище, у якому закріплюються державні наративи та моделі сприйняття реальності. Це узгоджується із давнім переконанням, що в умовах війни політичні системи «виробляють згоду» суспільства для того щоб легітимізувати та реалізувати свої цілі. Інтеграція цих практик у повсякденну діяльність військовослужбовців забезпечує їхню постійну ідеологічну мобілізацію та підвищує ефективність пропагандистського впливу [4].

Г. Кельман у своїх роздумах про дегуманізацію жертв і виконавців насильства, підкреслює, що масове насильство є не наслідком індивідуальної жорстокості чи патології окремих осіб, а швидше результатом дії соціальних і психологічних механізмів, які системно знімають моральні обмеження на його застосування. Автор доводить, що за певних умов звичайні люди здатні брати участь у насильстві, якщо соціальне середовище створює передумови для його легітимації, нормалізації та морального виправдання. Ключову роль у цьому процесі відіграють три взаємопов'язані механізми – санкціонування, рутинізація та дегуманізація. Санкціонування забезпечує легітимізацію насильства через авторитет влади або інституцій, рутинізація перетворює його на технічну, позбавлену морального осмислення діяльність, тоді як дегуманізація позбавляє жертву статусу морального суб'єкта, виключаючи її з меж людської спільноти [10]. У сукупності ці механізми створюють умови, в яких насильство перестає сприйматися як моральна проблема і починає розглядатися як необхідний, виправданий або навіть обов'язковий акт.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що дегуманізація є ефективним методом воєнної пропаганди, який забезпечує трансформацію сприйняття ворога та створює передумови для легітимації насильства. Доведено, що пропаганда діє як система конструювання реальності, у межах якої «Інший» наділяється негативними та узагальненими характеристиками. Встановлено, що як у класичних тоталітарних моделях пропаганди, так і в сучасному російському дискурсі, простежується спільна логіка: конструювання морально вищої «своєї» групи, демонізація «Іншого» та подальша легітимація насильства як вимушеної форми захисту. Обґрунтовано, що у постмодерній епосі сучасну пропаганду підсилює сама ймовірність єдиної істини. Показано, що дегуманізація призводить до формування умов, в яких насильство перестає сприйматися як моральна проблема та поступово набуває ознак соціально схваленої норми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бернейз Е. Пропаганда. Київ: Сварог. 2023. 128 с.

2. Гарбадин А. Політична ідентичність і межа іншості: від тотожності до розрізнення. Політикус, 2025. №. 5. С. 7–13.

3. Петренко В. Екзистенційні виміри війни. Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку, 2025. № 50. С. 277–283

4. Романишин А. Ідеологія смерті: воєнно-політична робота в армії російської федерації: інформаційно-аналітичний збірник. Київ : 7БЦ, 2025. 298 с.

5. Свідерська О. Цифрова пропаганда та ризики інформаційної безпеки у контексті російсько-української війни. Політикус, 2022. №. 2. С. 60–65.

6. Свідерська О., Гупало С. Психологічні особливості сприймання мови ворожнечі. *Вісник* Національного університету оборони України. 2022. № 3 (67). С. 112–119.

7. Сунь-дзи. Мистецтво війни. Львів: Видавництво Старого Лева. 2023. 105 с.

8. Bianchi C. Asymmetrical Conversations Acts of Subordination and the Authority. Problemgrazer philosophische studien 96 (2019). P. 401–418.

9. Foucault M. The Subject and Power // Critical Inquiry. 1982. Vol. 8, No. 4. P. 777–795.

10. Kelman H. C. Violence without moral restraint: Reflections on the dehumanization of victims and victimizers. Journal of Social Issues. 1973. Vol. 29, No. 4. P. 25–61.

11. Kohl D. The Presentation of "Self" and "Other" in Nazi Propaganda. *Psychology & Society*, 2011, Vol. 4 (1). P. 7–26.

12. Smith D. Less Than Human: Why We Demean, Enslave, and Exterminate Others. New York: St. Martin's Press, 2011.

REFERENCES:

1. Berneiz, E. (2023). Propahanda [Propaganda]. Kyiv: Svaroh [in Ukrainian].

2. Harbadyn, A. (2025). Politychna identychnist i mezha inshosti: vid totozhnosti do rozriznennia [Political identity and the boundary of otherness: from identity to distinction]. Politykus, 5, 7–13 [in Ukrainian].

3. Petrenko, V. (2025). Ekzystentsiini vymiry viiny [Existential dimensions of war]. Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku, 50, 277–283 [in Ukrainian].

4. Romanyshyn, A. (2025). Ideolohiia smerti: voiennopolitychna robota v armii rosiiskoi federatsii: informatsiino-analitychnyi zbirnyk [Ideology of death: military-political work in the army of the Russian Federation: analytical collection]. Kyiv: 7BTs [in Ukrainian].

5. Sviderska, O. (2022). Tsyfrova propahanda ta ryzyky informatsiinoi bezpeky u konteksti rosiisko-ukrainskoi viiny [Digital propaganda and information security risks in the context of the Russo-Ukrainian war]. Politykus, 2, 60–65 [in Ukrainian].

6. Sviderska, O., & Hupalo, S. (2022). Psykholohichni osoblyvosti spryimannia movy vorozhnechi [Psychological features of perception of hate speech]. Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy, 3(67), 112–119 [in Ukrainian].

7. Sun-tszy. (2023). Mystetstvo viiny [The Art of War]. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva [in Ukrainian].

8. Bianchi, C. (2019). Asymmetrical conversations: Acts of subordination and authority. Problemi grazer philosophische studien, 96, 401–418 [in English].

9. Foucault, M. (1982). The subject and power. Critical Inquiry, 8(4), 777–795 [in English].

10. Kelman, H. C. (1973). Violence without moral restraint: Reflections on the dehumanization of victims and victimizers. Journal of Social Issues, 29(4), 25–61 [in English].

11. Kohl, D. (2011). The presentation of “self” and “other” in Nazi propaganda. Psychology & Society, 4(1), 7–26 [in English].

12. Smith, D. (2011). Less than human: Why we demean, enslave, and exterminate others. New York: St. Martin’s Press [in English].

Dehumanization of the enemy as a method of military propaganda

Sviderska Olha Ivanivna

PhD in Political Sciences,
Professor at the Department of Military Political Science
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Volodymyrska str., 64/13, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6618-0559

Krytskaliuk Nazar Ivanovych

PhD in Political Sciences,
Associate Professor at the Department of Military Political Science
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Volodymyrska str., 64/13, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0000-7859-4222

The article investigates the phenomenon of dehumanization of the enemy as one of the methods of military propaganda in the conditions of modern armed conflicts. It is revealed that propaganda functions not only as an information tool, but also as a system for constructing meanings and social reality, within which ideas about “one’s own” and “others” are formed. The main psychological mechanisms of dehumanization are identified, in particular stereotyping, simplification and paranoid projection, which ensure the formation of a generalized negative image of the enemy. It is proven that as a result of these processes, the “Other” is perceived as a carrier of stable, comprehensive and unchanging characteristics, which creates the basis for his demonization.

It is established that both in classical totalitarian models of propaganda, in particular Nazi, and in modern Russian propaganda discourse, a common logic of constructing the image of the enemy is traced. It involves the formation of an image of “one’s” group as morally superior, the bearer of a historical mission and a legitimate subject, while the “other” is deprived of subjectivity, cultural identity and the right to exist.

It is proven that dehumanization is a necessary condition for the legitimation of violence, since depriving the enemy of the status of a moral subject allows one to justify aggression as forced or necessary. It is revealed that in modern conditions, propaganda functions in a postmodern logic, which undermines the very possibility of the existence of objective truth and creates an environment for the spread of manipulative narratives. It is substantiated that the combination of dehumanization with mechanisms of sanctioning and routinization of violence forms the conditions under which violence ceases to be perceived as a moral problem and acquires signs of a socially acceptable norm.

The study of the mechanisms of information influence that determine the transformation of the perception of reality and the formation of collective identity in conditions of war has become relevant.

Key words: *political culture, ideology, war propaganda, dehumanization, image of the enemy, identity, information warfare, hate speech.*

Дата першого надходження статті до видання: 10.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Гольцов Андрій Геннадійович

Геостратегічні комунікації України під час війни

УДК 327(477)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-2.24
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Гольцов Андрій Геннадійович
доктор політичних наук,
доцент кафедри філософії
та міжнародної комунікації
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
вул. Героїв Оборони, 15, Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-7696-3223

Статтю присвячено дослідженню сутності та основних напрямів геостратегічних комунікацій України під час російсько-української війни. Методологія дослідження ґрунтувалася на системному підході, а також був застосований конструктивістський підхід. Серед використаних методів – аналіз, синтез, порівняння, історичний метод та інші. Стратегічні комунікації є особливо важливою формою міжнародних комунікацій, що інтегрує різноманітні інформаційні та дипломатичні інструменти для реалізації інтересів держави в міжнародному середовищі. Геостратегічні комунікації держави є впорядкованою сукупністю її головних стратегічних цілей в геополітичному просторі, які спрямовані на просування через міжнародні канали комунікації державних «великих наративів» для політичних інституцій, громадськості та населення інших країн. Очікується, що прогресивні досягнення в галузі геостратегічних комунікацій позитивно вплинуть на глобальний розвиток, посилюючи координацію політики між державами у вирішенні глобальних викликів. Під час війни геостратегічні комунікації України мають бути націленими на формування максимально сприятливого міжнародного іміджу держави з метою забезпечення якомога сильнішої підтримки в її збройному протистоянні з Росією. Водночас, геостратегічні комунікації України спрямовуються на поширення для всього світу «великих наративів» щодо неправомірної збройної агресії Росії, злочинів російських військ проти людяності, порушення ними прав і свобод людини тощо. Держави-члени НАТО володіють передовими геостратегічними комунікаціями, спрямованими на забезпечення надійної колективної оборони. В інтересах України приєднатися до інтеграційних процесів геостратегічних комунікацій НАТО та ЄС у сферах безпеки та оборони. Геостратегічні комунікації України також повинні бути якомога розширені, охоплюючи країни Азії, Африки, Латинської Америки та Океанії. Геостратегія України орієнтована на майбутнє відновлення суверенітету над легітимним геополітичним простором держави.
Ключові слова: *російсько-українська війна, стратегічні комунікації, геостратегічні комунікації, «великі наративи», глобальний розвиток, геостратегія України, геополітичний простір.*

Вступ. У сучасній системі міжнародних відносин комунікаційний вимір політики держав і недержавних акторів набуває дедалі більшого значення. Міжнародні комунікації стали особливо важливими в контексті сучасних геополітичних трансформацій у світі загалом та окремих регіонах, посилення інформаційного протиборства між державами, а також формування інститутів міжнародного управління на різних ієрархічних рівнях. Для багатьох держав світу (зокрема, України) особливої актуальності набуває концепт геостратегічної комунікації, яка має функціонувати як комплексна система координації інформаційної діяльності держави з метою досягнення довгострокових політичних, безпекових, економічних та соціальних цілей у геополітичному просторі.

Дослідження геостратегічних комунікацій є перспективним міждисциплінарним напрямом, що формується внаслідок взаємодії геостратегії, геополітики, політології міжнародних відносин, а також економіки, макросоціології, безпекових студій, військових наук тощо. Поки що в науковій літературі недостатньо праць, безпосередньо присвячених дослідженням геостратегічних комунікацій. Водночас, у значній кількості публікацій авторів з різних країн можна виявити наукові розвідки, що стосуються тих чи інших аспектів геостратегічних комунікацій окремих держав або міжнародних організацій. Так, низка західних вчених у своїх працях з безпекових студій, стратегічних комунікацій, публічної дипломатії та інших напрямів розглядали певні аспекти геостратегічних комунікацій. У цьому контексті варто назвати таких авторів, як З. Бжезінський, Дж. Вайлі, К. Грей, К. Бьола, С. Вулкок, Ю. Гао, А. Годес, Л. Мазука, Г. Маклюен, І. Манор, Х. Саліу, А. Серрано, А. Ф'єлхед та ін. Наприклад, у монографії за редакцією А. Серрано «Глобальна кібербезпека та міжнародне право» здійснено оцінку сучасного стану кібердипломатії, проаналізовано здатність механізмів чинного міжнародного права забезпечувати захист кіберпростору, визначено сучасні та перспективні можливості ООН, НАТО, ЄС та інших міжнародних організацій протидіяти кіберзагрозам на міжнародній арені [12].

У вітчизняній науці дослідження геостратегічних комунікацій також переживають період свого становлення як напряму міждисциплінарних студій. Передусім, виділяються праці зі стратегічних комунікацій, публічної та цифрової дипломатії, безпекових наук тощо. З-поміж українських вчених, що досліджували різні аспекти геостратегічних комунікацій, слід виокремити таких науковців, як Є. Гарькавий, Д. Дубов, А. Єрошин, Н. Жабінець, Н. Карпчук, О. Кондратенко, А. Костирєв, В. Ліпкан, Г. Почепцов, М. Трофименко, С. Федонюк, В. Цибух, А. Шуляк, Н. Шуляк, Б. Юськів та ін.

Мета та завдання. Метою цього дослідження є з'ясування сутності та основних напрямів геостратегічних комунікацій України під час війни. Завдання: розкрити особливі риси геостратегічних комунікацій; виявити сутність стратегічних комунікацій України та з'ясувати їх окремі напрями у воєнний час; визначити роль дипломатичних аспектів; проаналізувати безпекові аспекти геостратегічних комунікацій України.

Методи дослідження. Дослідження геостратегічних комунікацій України потребувало, передусім, застосування системного підходу. Конструктивістський підхід спрямований на виявлення джерел тих норм, правил, цінностей, які є визначальними для формування «великих наративів». Були використані такі методи, як аналіз (зокрема, аналіз інформаційних операцій, дискурс-аналіз), синтез, порівняння, історичний метод та інші.

Результати. У широкому контексті, стратегічні комунікації держави в міжнародних відносинах можна трактувати як сукупність цілеспрямованих процесів планування, координації та реалізації комунікаційних дій державних інституцій, націлених на формування сприятливого міжнародного інформаційного середовища, просування національних інтересів та вплив на міжнародну громадську думку. Стратегічні комунікації постають як важливий механізм реалізації зовнішньополітичних інтересів держави. Вони охоплюють різноманітні інструменти та канали комунікації, включаючи офіційні дипломатичні засоби, публічну дипломатію, інформаційні кампанії, медійну діяльність, цифрові комунікації та інші форми інформаційної взаємодії із зовнішньою аудиторією. Стратегічні комунікації мають поєднувати інформаційні, дипломатичні та комунікаційні ресурси держави з метою формування якомога сприятливішого зовнішнього інформаційного середовища та просування державних геостратегічних інтересів.

Система стратегічних комунікацій є ефективним механізмом для координації інформаційно-комунікативного забезпечення зовнішньої політики держав у сучасному світі, а також лобіювання їхніх національних інтересів [1, с. 64]. Ця система дає можливість налагоджувати співпрацю міжнародних акторів у різних форматах, забезпечувати підтримку медіа у світовому інформаційному просторі, сприяти розвитку комунікацій з активною участю громадянського суспільства тощо. На думку Г. Почепцова, «особливістю стратегічних комунікацій є їх реалізація через трансформацію інформаційного простору в інших видах: соціальному, економічному, військовому, політичному, дипломатичному, що доводить їх універсальність і пристосованість до різних стратегічних цілей та сфер» [6, с. 28].

Геостратегічні комунікації являють собою сукупність взаємопов'язаних ключових напрямів комунікаційної політики держави в міжнародному геополітичному просторі, чітко визначених на основі стратегічних цілей держави. Їхня головна мета – досягнення успіху в просуванні «великих наративів» держави в міжнародному середовищі. З прикладного погляду, геостратегічні комунікації передбачають реалізацію комунікативних можливостей держави в таких сферах, як інформаційна політика, офіційна та публічна дипломатія (включаючи економічну, культурну та цифрову дипломатію), взаємодія з іноземною громадськістю, інформаційно-психологічні операції, а також інші заходи, спрямовані на просування цілей держави в міжнародному середовищі. Геостратегічні комунікації покликані здійснювати істотний вплив на глобальний розвиток через забезпечення координації політики щодо вирішення глобальних проблем, наприклад, зміни клімату, міжнародної безпеки, нестачі продовольства, соціальних диспропорції у світі тощо. Такі комунікації відіграють дедалі важливішу роль у забезпеченні національної та міжнародної безпеки. Інформаційні кампанії, спрямовані на формування позитивного іміджу держави, протидію дезінформації та нейтралізацію інформаційних загроз, стають важливим елементом зовнішньополітичної діяльності. У цьому контексті геостратегічні комунікації тісно пов'язані з інформаційною безпекою, кібербезпекою та протидією інформаційно-психологічним операціям. Геостратегічним комунікаціям притаманний інтегративний характер, вони мають поєднувати діяльність різних державних структур, зокрема, дипломатичних інститутів, оборонних структур, органів державного управління, а також недержавних акторів, зокрема медіа та громадських організацій. Така координація дій покликана забезпечувати узгодженість повідомлень (меседжів), формування єдиної інформаційної позиції держави та підвищення ефективності її комунікаційної політики на міжнародному рівні.

Геостратегічний зміст української публічної дипломатії воєнного періоду позитивно оцінений багатьма західними політиками та вченими. К. Бьола та А. Ф'єлхед стосовно України зазначали, що «актори публічної дипломатії конструюють «Стратегічне Я» – ретельно сформований національний імідж, призначений для того, щоб передати іноземній аудиторії стійкість, рішучість

та відповідність ширшим міжнародним цінностям» [8, p. 2061]. Україна достатньо ефективно використовує публічну дипломатію як інструмент для вирішення стратегічних завдань в дуже складній геополітичній обстановці. Згідно з проведеним авторами аналізом, завдяки публічній дипломатії Україна адаптивно збалансувала свої «Проєктування Я» та «Дистанціювання Я», здійснюючи корекцію їхніх акцентів під час різних фаз поточної війни, щоб максимально залучити цифрову аудиторію та зберегти підтримку з боку держав Заходу [8, p. 2082]. Так, «Проєктування Я» використовувало переважно наративи захисту демократичних цінностей, збереження стійкості та міжнародної солідарності, сприяючи зміцненню єдності та посиленню колективних дій, натомість «Дистанціювання Я» було спрямовано на зображення Росії як загрози всьому цивілізованому світу через наративи про агресію та порушення норм міжнародного права, мобілізуючи міжнародне засудження агресивної Росії та посилюючи заклики до притягнення її до відповідальності за воєнні злочини [8, p. 2082].

Стратегічні комунікації розробляються та реалізуються не лише державами, а й міжнародними організаціями, наприклад НАТО. Альянс покликаний, передусім, захищати безпеку держав-членів і, водночас, поширює для всього світу «великі наративи», що відповідають ідеалам ліберальної демократії. А. Костирєв наголошує на тому, що «Стратегічні комунікації НАТО побудовані на цінностях демократії, свободи та верховенства права» [9, с. 93]. Головною стратегічною метою НАТО була і є оборона держав-членів. Водночас, геостратегія НАТО спрямована на стримування тих держав, політика яких становить небезпеку не лише для країн Євроатлантичного регіону, а й для інших регіонів і світу загалом. Стратегічна концепція НАТО від 2022 р. підкреслює, що держави Альянсу по обидва боки Атлантичного океану «пов'язані спільними цінностями, такими як особиста свобода, права людини, демократія і верховенство права» [10]. Передбачено гарантувати надійне стримування, вдосконалення стратегічних комунікацій, підвищення ефективності військових навчань і зменшення стратегічних ризиків.

У березні 2023 р. був ухвалений «НАТО Стандарт AJP-10. Спільна доктрина союзників щодо стратегічних комунікацій» [11]. Цей Стандарт варто розглядати як ключовий документ, що розкриває сутність стратегічних комунікацій НАТО й характеризує основні напрями функціонування організації, що пов'язані з інформацією й комунікаціями. Діяльність НАТО повинна плануватися та виконуватися на основі чіткого розуміння критичної важливості інформування та впливу на сприйняття, ставлення й поведінку аудиторії задля досягнення поставлених цілей. Широкі та стабільні зв'язки з громадськістю мають забезпечувати підтримку населенням військових операцій НАТО, які поєднуються з інформаційними та психологічними. У принципі, на основі цього Стандарту мають здійснюватися операції та місії держав-членів НАТО разом з їхніми партнерами [11].

Станом на квітень 2026 р. через радикальну зовнішню політику керівництва США, яке не враховує інтереси союзників, геостратегічна єдність між цією державою й рештою країн-членів НАТО перебуває під загрозою. Проте варто очікувати на те, що небезпечні глобальні та макрорегіональні виклики, пов'язані, зокрема, з агресивною геополітикою Росії, зростанням могутності Китаю та іншими загрозами, у недалекому майбутньому стимулюють керівництво США до досягнення компромісів із союзниками по Альянсу. При цьому критично важливо, щоб геостратегічні комунікації НАТО й надалі передбачали продуктивний діалог з Україною, особливо у справі надання їй різнобічної підтримки.

За умов російсько-української війни в країнах Європи зросло усвідомлення екзистенціальних загроз з боку Росії. Тому посилюються оборонна та безпекова складові діяльності ЄС. У Стратегічній концепції НАТО від 2022 р. зазначено, що «НАТО і ЄС відіграють взаємодоповнюючу, гармонійну і взаємопідсилювальну роль у підтриманні міжнародного миру і безпеки» [10]. Наявна система комунікацій між НАТО і ЄС потребує подальшого розвитку. Організовано постійний обмін інформацією між цими організаціями на високому рівні, обговорюються важливі питання узгодженого розвитку в стратегічно важливих напрямах, спільного реагування на міжнародні кризи, координації діяльності в безпековій сфері, а також питання допомоги Україні. Для посилення військово-стратегічних можливостей і оперативної сумісності в рамках взаємодії ЄС і НАТО проводяться спільні навчання, запроваджуються різноманітні тренувальні програми тощо. Багато-які держави члени ЄС одночасно входять до складу НАТО. Тому можливі випадки дублювання у сфері міжнародної комунікації та інформації функцій ЄС та НАТО. Варто сподіватися, що за умов російсько-української війни розробка та реалізація стратегічних комунікацій ЄС та НАТО набуватимуть подальшої інтегрованості. У 2023 р. С. Федонюк прогнозував, що Стандарт НАТО AJP-10 може бути прийнятий в якості стандарту щодо стратегічних комунікацій і в рамках ЄС [7, с. 188].

Для України, особливо під час війни з агресивною Росією, подальший розвиток геостратегічних комунікацій з країнами різних регіонів світу є дуже важливим напрямом зовнішньополітичної діяльності. Латинська Америка та Карибський басейн, а також Африка до війни залишалися недостатньо охопленими українськими комунікаційними зв'язками. У багатьох країнах цих регіонів «Глобального Півдня» було поширене байдуже ставлення до України та її насущних політичних та еко-

номічних проблем. Водночас, у країнах Африки та Латинської Америки суттєвий вплив на політику, економіку та інформаційну сферу мала Росія. Тому розробка таких документів, як «Комунікаційна стратегія Україна – держави Африки 2024-2026 рр.» [4] та «Комунікаційна стратегія Україна – держави Латинської Америки і Карибського басейну. 2024-2026 рр.» [5], була вельми актуальною. Головною метою першої зі стратегій проголошено: «ефективна розбудова чіткої, дієвої, злагодженої архітектури зовнішніх комунікацій МЗС, націлених на посилення підтримки України у боротьбі проти російської агресії та розвиток стратегічних довгострокових, взаємовигідних і дружніх відносин з країнами Африканського континенту» [4]. Головна мета другої зі стратегій сформульована аналогічно [5]. Стратегічні та комунікаційні цілі визначені також майже однаково. Серед комунікаційних цілей зазначено, зокрема: «поліпшення сприйняття України як стійкого, надійного та бажаного партнера, а також донесення до цільових аудиторій держав регіону правдивої інформації щодо наслідків збройної агресії Росії проти України» [5]. В обох документах також наведено головні критерії, що використовувалися при визначенні ключових країн для стратегічної комунікації України. Перелічено основні завдання та наведено очікувані результати комунікаційних цілей. Зазначені цільові аудиторії та провідні канали комунікацій.

Українська геостратегія в Азії має координуватися із «західними» партнерами, але, передусім, передбачати досягнення Україною власних прагматичних геополітичних та геоекономічних інтересів. Українським інтересам відповідає подальший розвиток економічних стосунків з країнами Південно-Східної, Південної, Південно-Східної й, особливо, Східної Азії. Ефективне співробітництво в економічній сфері має «спричинити поглиблення їхньої заінтересованості в розвитку взаємодії з Україною також і в політичній сфері» [2, с. 89]. Перспективним постає розвиток геостратегічної комунікаційної взаємодії України з країнами басейну Перської затоки, зокрема в галузях економіки та воєнної безпеки.

Для України дедалі більшого значення набуває захист кібербезпеки. Великі небезпеки несуть із собою кібератаки на органи державної влади, інформаційні системи, критичну інфраструктуру, фінансові установи, медіа та інші об'єкти. Тому стабільний розвиток держави дедалі більше залежить від її здатності забезпечувати надійний захист свого віртуального геопростору від кібератак та інформаційної агресії. За умов поточної війни перед Україною постала актуальна проблеми розбудови національної системи кіберзахисту від агресивних дій Росії в цій сфері [3, с. 1443].

Прикладна геостратегія України спрямована, передусім, на перспективне відновлення суверенітету над легітимним геополітичним простором держави. Повернення всіх окупованих (і навіть протиправно анексованих) Росією українських територій – справа майбутнього. Максимальне завдання – відновлення українського геополітичного простору в державних кордонах 1991 р. З-поміж інших вагомих засобів Україні варто ефективно використовувати геостратегічні комунікації, поширюючи у світі на різних ієрархічних рівнях «великі наративи» про відповідне міжнародним нормам право нашої держави на повернення своїх суверенних територій.

Висновки. Стратегічні комунікації покликані забезпечувати формування зовнішньополітичних наративів, обґрунтування та підтримку відповідних ініціатив, розвиток взаємозв'язків з іншими державами, міжнародними організаціями, закордонними недержавними акторами, суспільними організаціями та широкою громадськістю. За умов глобалізації інформаційних процесів стратегічні комунікації стали «стрижнем» зовнішньої комунікаційної політики держави та надзвичайно важливим чинником розвитку системи міжнародних відносин. Геостратегічні комунікації визначені як комплексна сукупність ключових напрямів комунікаційної політики держави на різних ієрархічних рівнях організації геопростору.

Геостратегічні комунікації нашої держави під час війни мають бути спрямованими на формування в країнах світу максимально позитивного іміджу України, а також її населення, збройних сил, культури тощо. Вкрай важливо забезпечити якомога дієвішу міжнародну допомогу Україні в її збройному протистоянні Росії. Водночас, геостратегічні комунікації України спрямовуються на широке висвітлення для держав світу та міжнародної громадськості неправомірної збройної агресії Росії, злочинів російських військ проти людяності, порушення агресорами прав і свобод людини тощо. Загалом геостратегічні комунікації України повинні носити комплексний характер і містити низку взаємопов'язаних напрямів: дипломатичний, політичний, безпековий, економічний інформаційний, військовий, культурний тощо. Для України повернення окупованих Росією територій є екзистенціальною стратегічною метою, для реалізації якої вельми корисним є ефективне використання геостратегічних комунікацій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гарькавий Є. Організація стратегічних комунікацій відповідно до стандартів НАТО. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія політичні науки*. 2023. № 8. С. 60–66.

2. Гольцов А. Геостратегія України в Східній Азії. *«Politicus»*. 2023. № 2. С. 84–91.

3. Жабінець Н., Цибух В. Україна як суб'єкт реформування глобальної архітектури безпеки: досвід співпраці після 2022 року. *Національні інтереси України.* 2026. № 1(18). С. 1433–1445.

4. Комунікаційна стратегія Україна – держави Африки 2024–2026 рр. URL : https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/strategiya-afrika-1.pdf

5. Комунікаційна стратегія Україна – держави Латинської Америки і Карибського басейну. 2024–2026 рр. URL : https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/ukraina-derzhavi-latinskoi-ameriki-ta-karibskogo-baseynu.pdf

6. Почепцов Г. *Стратегічні комунікації: стратегічні комунікації в політиці, бізнесі та державному управлінні*. Київ : Альтерпрес, 2008. 216 с.

7. Федонюк С. Стратегічні комунікації НАТО. *Стратегічні комунікації ЄС: протидія деструктивним впливам* / за. ред. Н. Карпчук. Луцьк : Вежа-Друк, 2023. С. 169–188.

8. Bjola C., Fjällhed A. Public diplomacy in the crossfire: decoding Ukraine's 'Strategic Self' during wartime. International Affairs. 2025. Vol. 101, No. 6. P. 2059–2083.

9. Kostyrev A. NATO-Ukraine strategic communications: theory and practice. *Гілея: науковий вісник*. 2023. Вип. 180-181, № 1-2. С. 82–95.

10. NATO 2022 Strategic Concept. URL : https://www.nato.int/content/dam/nato/webready/documents/publications-and-reports/strategic-concepts/2022/290622-strategic-concept.pdf

11. NATO Standard AJP-10. Allied Joint Doctrine for Strategic Communications (Edition A, Version 1). March 2023. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/6525459d244f8e00138e7343/AJP_10_Strat_Comm_Change_1_web.pdf

12. Serrano A. (Ed.). *Global Cybersecurity and International Law*. London : Routledge, 2024. 230 p.

REFERENCES:

1. Harkavyi, Y. (2023). Orhanizatsiya stratehichnykh komunikatsiy vidpovidno do standartiv NATO [Organizing strategic communications according to NATO standards]. *Bulletin of Vasyl` Stus Donetsk National University. Series Political Science*, no. 8, pp. 60–66. [in Ukrainian]

2. Goltsov, A. (2023). Heostratehiya Ukrayiny v Skhidniy Aziyi [Geostrategy of Ukraine in East Asia]. *«Politicus»,* no. 2, pp. 84–91. [in Ukrainian]

3. Zhabinets, N., Tsybukh, V. (2026). Ukrayina yak sub"yekt reformuvannya hlobal'noyi arkhitektury bezpeky: dosvid spivpratsi pislya 2022 roku [Ukraine as an agency of global security architecture reform: Cooperation experience post-2022]. *National Interests of Ukraine,* no. 1(18), pp. 1433–1445.

4. Komunikatsiyna stratehiya Ukrayina – derzhavy Afryky 2024–2026 rr. [Communication Strategy Ukraine – African States 2024–2026]. URL : https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/ctrategiya-afrika-eng.pdf [in Ukrainian].

5. Komunikatsiyna stratehiya Ukrayina – derzhavy Latyns'koyi Ameryky i Karybs'koho baseynu. 2024-2026 rr. [Communication Strategy Ukraine – Latin American and Caribbean States 2024–2026]. URL : https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/ukraina-derzhavi-latinskoi-ameriki-ta-karibskogo-baseynu.pdf [in Ukrainian].

6. Pocheptsov, G. (2008). *Strategic communications: strategic communications in politics, business and public administration*. Kyiv: Alterpress [in Ukrainian]

7. Fedoniuk, S. (2023). NATO strategic communications. *EU Strategic Communications: Counteraction to Destructive Influences* / N. Karpchuk (Ed.). Lutsk: Vezha-Druk, pp. 169–188. [in Ukrainian]

8. Bjola, C., Fjällhed, A. (2025). Public diplomacy in the crossfire: decoding Ukraine's 'Strategic Self' during wartime. International Affairs, vol. 101, no. 6, pp. 2059–2083.

9. Kostyrev, A. (2023). NATO-Ukraine strategic communications: theory and practice. *Hileya Scientific Bulletin*, vol. 180–181, no. 1-2, pp. 82–95.

10. NATO 2022 Strategic Concept. URL : https://www.nato.int/content/dam/nato/webready/documents/publications-and-reports/strategic-concepts/2022/290622-strategic-concept.pdf

11. NATO Standard AJP-10. Allied Joint Doctrine for Strategic Communications (Edition A, Version 1). March 2023. URL : https://assets.publishing.service.gov.uk/media/6525459d244f8e00138e7343/AJP_10_Strat_Comm_Change_1_web.pdf

12. Serrano, A. (Ed.). (2024). *Global Cybersecurity and International Law*. London : Routledge.

Geostrategic communications of Ukraine during the war

Goltsov Andriy Hennadiyovych

Doctor of Political Science,
Associate Professor
at the Department of Philosophy
and International Communication
National University
of Life and Environmental Sciences
of Ukraine
Heroiv Oborony str., 15, Kyiv,
Ukraine
ORCID: 0000-0001-7696-3223

This article is devoted to examining the essence and principal directions of Ukraine's geostrategic communications during the Russian-Ukrainian war. The research methodology was based on a systemic approach, and a constructivist approach was also applied. Among the methods employed were analysis, synthesis, comparison, historical, and others. Strategic communications constitute a particularly important form of international communication, integrating diverse informational and diplomatic instruments to advance state interests within the international environment. A state's geostrategic communications represent an ordered set of its core strategic objectives in the geopolitical space, aimed at promoting, through international communication channels, state "grand narratives" to political institutions, foreign publics, and populations of other countries. Progressive achievements in the field of geostrategic communications are expected to positively influence global development by enhancing policy coordination among states in addressing global challenges. During wartime, Ukraine's geostrategic communications should be oriented toward shaping the most favorable possible international image of the state in order to secure the strongest possible support in its armed confrontation with Russia. At the same time, Ukraine's geostrategic communications are directed toward disseminating globally "grand narratives" concerning Russia's unlawful armed aggression, crimes committed by Russian forces against humanity, and violations of human rights and freedoms. NATO member states possess advanced geostrategic communication systems aimed at ensuring robust collective defense. It is in Ukraine's interest to join the integration processes of NATO and EU geostrategic communications in the fields of security and defense. Ukraine's geostrategic communications should also be expanded as broadly as possible to include countries in Asia, Africa, Latin America, and Oceania. Ukraine's geostrategy is oriented toward the future restoration of sovereignty over the legitimate geopolitical space of the state.

Key words: *Russian-Ukrainian war, strategic communications, geostrategic communications, "grand narratives", global development, Ukraine's geostrategy, geopolitical space.*

Дата першого надходження статті до видання: 15.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

Горбачов Антон Володимирович
Логовський Ігор Миколайович

Участь молодіжних організацій у міжнародних проєктах місцевого самоврядування: комунікаційні виклики та інформаційні результати

УДК 327.5
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-2.25

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Горбачов Антон Володимирович
кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин і політичної філософії
Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця
просп. Науки, 9А, Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-8200-6515

Логовський Ігор Миколайович
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин і політичної філософії
Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця
просп. Науки, 9А, Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-3975-9503

Актуальність дослідження зумовлена перетворенням участі молодіжних організацій у міжнародних проєктах місцевого самоврядування на системний елемент публічного управління в Україні, навіть в умовах воєнного стану. Попри значну кількість публікацій з питань міжнародної технічної допомоги та молодіжної політики, комплексних робіт, які б системно аналізували комунікаційні моделі партнерства «ОМС – молодіжна організація» в міжнародних проєктах, бракує. Воєнний стан суттєво трансформував комунікаційні практики, додавши безпекові обмеження, ризики дезінформації та нові пріоритети донорів, що вимагає перегляду існуючих теоретичних моделей.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні комунікаційних моделей, систематизації викликів та розробці критеріїв оцінки інформаційних результатів міжнародних проєктів за участю молодіжних організацій на основі аналізу виключно відкритих джерел.

Методологічну основу становить поєднання системного, інституційного та комунікативного підходів. Використано комплекс методів: порівняльно-політологічний, інституційний аналіз, кейс-стаді (4–6 проєктів), контент-аналіз, дискурс-аналіз та тріангуляцію чотирьох типів відкритих джерел (документи донорів, звіти ОМС, комунікації молодіжних організацій, публікації місцевих медіа).

Результати дослідження засвідчили, що міжнародні проєкти за участю молодіжних організацій доцільно типологізувати за п'ятьма критеріями: донор, мета, роль молодіжної організації, тривалість, бюджет. Виокремлено три комунікаційні моделі партнерства «ОМС – молодіжна організація»: централізована, розподілена та спільна. Доведено, що спільна модель забезпечує найкращі інформаційні результати, хоча потребує високого рівня довіри та координації. Систематизовано п'ять груп комунікаційних викликів (інституційні, мовно-культурні, технологічні, бюрократичні, воєнного часу). Ідентифіковано п'ять типових розривів між очікуваними та реальними інформаційними результатами. Запропоновано трирівневу систему критеріїв оцінки інформаційних результатів (кількісні, якісні, результативні) та типологію за стадіями проєкту. Сформульовано практичні рекомендації для органів місцевого самоврядування, молодіжних організацій, міжнародних донорів та центральної влади.

Ключові слова: *міжнародні проєкти, місцеве самоврядування, молодіжні організації, комунікаційні моделі, інформаційні результати, комунікаційні виклики, міжнародні відносини.*

Вступ. Участь молодіжних організацій у міжнародних проєктах місцевого самоврядування останніми роками перетворилася з епізодичної практики на системний елемент публічного управління в Україні. Навіть в умовах воєнного стану, зберігачи курс на євроінтеграцію та децентралізацію, органи місцевого самоврядування (ОМС) дедалі частіше залучають молодіжні структури до реалізації транскордонних, освітніх, грантових та гуманітарних проєктів. Саме молодіжні організації нерідко виступають драйверами комунікації з цільовою аудиторією, забезпечують (втілення)поширення результатів проєктів у локальних спільнотах та адаптують міжнародні стандарти до потреб конкретної громади. Однак комунікаційний вимір такої участі – виклики, моделі, інформаційні результати – залишається недостатньо дослідженим як у вітчизняній політології, так і в публічному управлінні.

Актуальність дослідження зумовлена кількома факторами. По-перше, попри значну кількість публікацій з питань міжнародної технічної допомоги (М. Бех, О. Грицяк, С. Захарін) та молодіжної політики (Т. Журженко, А. Круглашов), комплексних робіт, які б системно аналізували комунікаційні моделі партнерства «ОМС – молодіжна організація» в міжнародних проєктах, бракує. Більшість досліджень зосереджені або на фінансово-економічних аспектах грантової діяльності, або на загальних питаннях молодіжної участі, ігноруючи комунікаційний вимір. По-друге, запровадження воєнного стану в Україні суттєво трансформувало комунікаційні практики: з'явилися безпекові обмеження на публікації, змінилися пріоритети донорів, посилилися ризики дезінформації. Це вимагає перегляду існуючих теоретичних моделей комунікації в міжсекторному партнерстві. По-третє, наявність великого масиву відкритих даних – звітів щодо проєктів, публічних комунікацій ОМС та молодіжних організацій, документів донорських програм – створює методологічну можливість для проведення теоретично обґрунтованого аналізу без залучення польових досліджень. Однак відсут-

ність уніфікованих критеріїв оцінки інформаційних результатів ускладнює порівняння різних проєктів та виявлення найкращих практик.

Мета та завдання. Метою статті є теоретичне обґрунтування комунікаційних моделей, систематизація викликів та розробка критеріїв оцінки інформаційних результатів міжнародних проєктів за участю молодіжних організацій на основі аналізу відкритих джерел. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних дослідницьких завдань: уточнити поняття «міжнародний проєкт місцевого самоврядування» в контексті участі молодіжних організацій; розробити типологію таких проєктів згідно критеріїв донора, мети, ролі молодіжної організації; виокремити теоретичні моделі комунікації в міжсекторному партнерстві (централізована, розподілена, спільна); концептуалізувати поняття «інформаційні результати» та запропонувати систему їх критеріїв та індикаторів; визначити основні комунікаційні виклики, зокрема зумовлені воєнним станом; на основі аналізу відкритих звітів виявити типові розриви між очікуваними та реальними інформаційними результатами; сформулювати рекомендації для ОМС, молодіжних організацій та донорів.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну базу дослідження становить поєднання системного, інституційного та комунікативного підходів. Для вирішення поставлених завдань використовується комплекс методів, орієнтованих на аналіз виключно відкритих джерел (звіти, нормативні документи, публічні комунікації в медіа та соціальних мережах). Системний метод застосовується для побудови теоретичної рамки, що інтегрує поняття, типологію та комунікаційні моделі міжнародних проєктів. Порівняльно-політологічний метод – для зіставлення комунікаційних практик у різних типах проєктів (Erasmus+, Interreg NEXT, гранти Ради Європи) та різних типах громад (велике місто, середнє місто, ОТГ, селищна громада). Інституційний аналіз – для дослідження комунікаційних вимог донорських програм та внутрішніх регламентів ОМС, що створюють бюрократичні бар'єри. Метод кейс-стаді – для поглибленого аналізу 4–6 міжнародних проєктів, відібраних за принципом максимальної варіативності та доступності документів. Контент-аналіз – для виявлення комунікаційних KPI у грантових угодах та фактичних форматів звітування. Дискурс-аналіз – для оцінки риторики ОМС та молодіжних організацій (прес-релізи, пости в соціальних мережах, відеозвіти), зокрема визначення того, хто привласнює успіх проєкту. Метод тріангуляції – для поєднання чотирьох типів відкритих джерел (документи донорів, звіти ОМС, комунікації молодіжних організацій, публікації місцевих медіа), що дозволяє мінімізувати репутаційні спотворення. Обмеженням дослідження є те, що аналіз спирається виключно на публічні дані, тому висновки репрезентативні для проєктів, які залишили достатній відкритий слід, та не охоплюють неформальні практики внутрішньої комунікації.

Результати. Перш ніж аналізувати комунікаційні виклики, необхідно чітко систематизувати самі міжнародні проєкти. На основі контент-аналізу понад двадцяти відкритих звітів проєктів, що реалізовувалися в Україні протягом 2018–2025 років, запропоновано типологію за п'ятьма критеріями: донор, мета, роль молодіжної організації, тривалість, бюджет.

За донором вирізняються програми Erasmus+ (вимагають висвітлення в соціальних мережах із єдиними хештегами), Interreg NEXT (багатомовні звіти та спільні прес-релізи з європейськими партнерами), гранти Ради Європи (акцент на аналітичних матеріалах), малі гранти посольств та гуманітарні програми міжнародних фондів (часто обмежують публічність із міркувань безпеки). За метою проєкти поділяються на освітні (тренінги, обміни – тут ми реєструємо найвищу комунікаційну активність молодіжних організацій) [9], інфраструктурні (облаштування молодіжних просторів, укриттів – часто обмежуються символічним відкриттям) [14], грантові та гуманітарні. Ключовим критерієм є роль молодіжної організації: вона може бути заявником або грантоотримувачем (самостійно подає проєкт, ОМС – партнер, тоді молодіжна організація контролює основні інформаційні канали), співвиконавцем (спільна заявка з розподілом відповідальності) або субпідрядником (ОМС – головний заявник, молодіжна організація залучається до окремих комунікаційних завдань). За тривалістю проєкти бувають короткостроковими (до трьох місяців – комунікація зводиться до анонсування та підсумкового звіту), середньостроковими (три–дванадцять місяців) та довгостроковими (понад рік, що створює можливість для поетапного висвітлення) [13]. За бюджетом малі гранти (до десяти тисяч євро) рідко передбачають окрему статтю на комунікацію, тоді як великі проєкти (понад п'ятдесят тисяч євро) часто включають позицію «поширення результатів» із відповідним фінансуванням [8, 10].

Проте сама по собі типологія ще не розкриває, як саме вибудовується комунікація між ОМС і молодіжними організаціями в кожному конкретному випадку. Адже проєкти з однаковими формальними параметрами можуть демонструвати принципово різні інформаційні стратегії – від жорстко централізованих до повністю автономних. Тому, спираючись на цю типологію та доповнюючи її аналізом реальних комунікаційних практик у дванадцяти звітах за 2021–2024 роки, доцільно виокремити три узагальнені моделі партнерства, які найчастіше зустрічаються у співпраці ОМС і молодіжних організацій.

Спираючись на цю типологію та аналіз

комунікаційних практик за 2021–2024 роки, виокремлено три комунікаційні моделі, які реалізуються в партнерстві ОМС і молодіжних організацій.

Перша – модель централізованої комунікації – характеризується тим, що ОМС виступає єдиним або головним комунікатором. Усі прес-релізи, публікації в соціальних мережах, офіційні заходи узгоджуються через пресслужбу ради, а молодіжна організація не має самостійного права голосу в публічному просторі. Така модель переважає в інфраструктурних проєктах та в громадах, де ОМС жорстко контролюють комунікаційні потоки. Її перевага – єдність меседжів та дотримання протоколу, а недолік – нівелювання внеску молодіжної організації (у звітах ОМС вона згадується лише в розділі «подяки») [1].

Друга модель – розподіленої комунікації – передбачає, що молодіжна організація веде власну інформаційну кампанію, узгоджуючи лише загальні рамки з ОМС. Кожен партнер публікує матеріали на своїх ресурсах, використовуючи власний тон і формати. Це типова модель для освітніх проєктів Erasmus+, де молодіжні організації мають розвинені соціальні мережі. Перевага – вища активність та автентичність комунікації з молодіжною аудиторією, а недолік – ризик розсинхронізації меседжів, дублювання або прогалин [2].

Третя модель – спільної комунікації – є найбільш інтегрованою. Вона передбачає спільний брендинг (логотипи обох організацій на всіх матеріалах), спільні прес-конференції, спільні звіти та рубрики в соціальних мережах. Найчастіше вона зустрічається в довгострокових грантових проєктах (Interreg NEXT, великі гранти Ради Європи), де партнерство є стратегічним. Проведений нами аналіз кейсів показує, що саме спільна комунікація забезпечує найкращі інформаційні результати за показниками охоплення, залучення місцевих медіа та впізнаваності проєкту, однак вона потребує високого рівня довіри, координації та додаткових часових витрат. Вибір конкретної моделі визначається чотирма групами факторів: типом проєкту, спроможністю молодіжної організації (наявність комунікаційного координатора, досвід роботи з медіа), політикою ОМС (наявність комунікаційних стратегій, що вимагають централізації, або заохочення до самостійної активності) та вимогами донора [10].

Однак навіть після вибору оптимальної комунікаційної моделі, зумовленого типом проєкту, спроможністю молодіжної організації, політикою ОМС та вимогами донора, жодна з трьох моделей не гарантує безперешкодного перебігу інформаційних процесів. Особливо це стосується міжнародних проєктів, де до внутрішніх комунікаційних викликів додаються специфічні чинники, пов'язані з кроскультурною взаємодією, мовними бар'єрами, різницею в комунікаційних стандартах партнерів та розподілом інформаційних обов'язків між різними часовими зонами й організаційними культурами.

Реалізація міжнародних проєктів супроводжується низкою комунікаційних викликів, які суттєво впливають на їхні інформаційні результати. Аналіз відкритих джерел дозволяє систематизувати ці виклики в п'ять груп.

Перша група – інституційні виклики – пов'язана з різницею в організаційній логіці ОМС та молодіжних організацій. Комунікаційна діяльність в органах місцевої влади за сучасних умов, як правило, жорстко регламентована: будь-яка публікація потребує погодження з пресслужбою, а часто й із керівництвом. Натомість молодіжні організації звикли до оперативної, неформальної та менш бюрократизованої комунікації. Це породжує конфлікт темпів (погодження в ОМС може тривати кілька днів, що робить новину неактуальною), відсутність закріплених ролей у партнерських угодах, а іноді й конкуренцію за інформаційну першість, коли ОМС привласнює собі основну заслугу [4].

Друга група – мовно-культурні бар'єри. Грантові угоди та інструкції донорів написані технічною англійською зі специфічною термінологією (outreach, dissemination, sustainability), переклад якої українською не завжди однозначний. Крім того, потреба в перекладах створює подвійне навантаження: звіти для іноземних партнерів готуються англійською, а для місцевої громади – українською. У малих організаціях без штатного перекладача це призводить до затримок або низької якості матеріалів [6].

Третя група – технологічні обмеження. Існує стійкий цифровий розрив між великими містами (професійні пресслужби, доступ до аналітики, сучасне обладнання) та малими молодіжними організаціями, особливо в сільській місцевості, де комунікація часто ведеться через особисті смартфони волонтерів без додаткового фінансування. Навіть якщо грант передбачає кошти на комунікацію, молодіжні організації часто не мають досвіду їх ефективного використання, а ОМС не завжди готові ділитися своїми ресурсами через внутрішні регламенти [12].

Четверта група – бюрократичні перешкоди. Внутрішні процедури погодження в ОМС можуть включати три-чотири інстанції (пресслужба, юридичний відділ, заступник голови, голова) і тривати від одного до п'яти робочих днів. Для новин, що втрачають актуальність за добу, це критичне ускладнення. Крім того, вимоги донора опублікувати звіт протягом тижня після завершення проєкту вступають у суперечність із місячною процедурою затвердження в ОМС [4].

П'ята група – виклики воєнного часу, які суттєво трансформували комунікаційні практики після 24 лютого 2022 року.

Через повітряні тривоги, ракетні обстріли, відключення електроенергії заплановані комунікаційні заходи зриваються або переносяться, що унеможливлює жорстке планування. Військові адміністрації та ОМС запровадили правила нерозголошення інформації про переміщення, локації, графіки роботи критичної інфраструктури, що змушує молодіжні організації адаптуватися до нових обмежень. Підвищуються ризики дезінформації, адже російські пропагандистські ресурси активно використовують будь-які комунікаційні матеріали з геолокаціями. Донори переорієнтувалися на гуманітарну допомогу, змінивши вимоги до комунікації (акцент на оперативності, чутливості до травми, принципі «не нашкодь»). Молодіжні організації, які раніше реалізовували освітні чи культурні проєкти, виявилися неготовими до комунікації в гуманітарному контексті [3].

Попри систематизацію цих викликів, їхня наявність сама по собі ще не пояснює, чому багато міжнародних проєктів, особливо тих, що реалізуються в партнерстві ОМС і молодіжних організацій, демонструють суттєве відставання інформаційних результатів від задекларованих у грантових заявках. Адже подолання інституційних, мовно-культурних, технологічних, бюрократичних і воєнних перешкод не гарантує автоматичної відповідності між планованими й фактичними показниками охоплення, залученості та впливу. Натомість, зіставлення заявок, звітів та емпіричних кейсів дає змогу виявити сталі розриви між очікуваними й реальними інформаційними результатами. Саме ці розриви, які часто залишаються поза увагою формальної звітності, критично впливають на ефективність комунікації в партнерствах.

Аналіз відкритих джерел дозволяє також виявити типові розриви між очікуваними (задекларованими в грантових заявках) та реальними інформаційними результатами.

Перший розрив – низька інформаційна активність молодіжних організацій під час реалізації проєкту. Порівняння запланованих комунікаційних активностей із фактичними публікаціями свідчить, що молодіжні організації зосереджуються на виконанні завдань проєкту (проведення тренінгів, заходів), нехтуючи систематичним висвітленням перебігу подій. Багато організацій не мають чіткого розуміння концепцій індикаторів та результатів [7].

Другий розрив – відсутність системного моніторингу інформаційних результатів з боку ОМС та донорів. Комунікаційні KPI або відсутні, або сформульовані надто загально («забезпечити висвітлення проєкту в медіа» без конкретних цільових показників). Як наслідок, інформаційні результати залишаються «невидимими» для донорів та громадськості [11].

Третій розрив – слабке використання сучасних цифрових інструментів для звітування. Переважають формальні PDF-звіти, тоді як інфографіка, відео, інтерактивні веб-сторінки використовуються рідко. Це свідчить про низький рівень цифрової спроможності молодіжних організацій та ОМС [5].

П'ятий розрив – втрата інформаційного ефекту після завершення проєкту. Аналіз постпроєктної комунікації через шість-дванадцять місяців показує, що більшість учасників не мають стратегії довгострокової комунікації результатів. Інформаційна активність різко падає після подання підсумкового звіту донору, а досягнуті результати не систематизуються та не поширюються серед ширшої аудиторії [р. 2–28, 9].

Виявлені розриви – від низької активності молодіжних організацій і відсутності моніторингу до слабкого використання цифрових інструментів та постпроєктної втрати ефекту – не є випадковими чи непереборними. Вони свідчать про системні прогалини в плануванні, реалізації та оцінюванні комунікаційної діяльності партнерства ОМС і молодіжних організацій. Усунення цих прогалин потребує не точкових коригувань, а комплексних, адресних рішень, які враховують специфіку різних акторів. Саме тому, спираючись на проведений аналіз комунікаційних викликів, моделей та типових розривів, доцільно запропонувати систему практичних рекомендацій, звернених безпосередньо до ключових учасників партнерства.

Для органів місцевого самоврядування доцільно: розробляти комунікаційний план проєкту вже на етапі підготовки грантової заявки; створювати спільні рубрики або спільні сторінки в соціальних мережах разом із молодіжними організаціями; запровадити практику підготовки спільних звітів; забезпечити навчання працівників ОМС, відповідальних за міжнародні проєкти, з питань комунікаційного менеджменту.

Для молодіжних організацій рекомендується: призначати окремого комунікаційного координатора в межах проєктної команди; систематично висвітлювати перебіг проєкту в соціальних мережах із використанням візуального контенту (фото, відео, інфографіки); адаптувати звіти для різних аудиторій (для донора – детальні аналітичні звіти, для місцевої громади – стислі візуалізовані версії, для молоді – контент у соціальних мережах); розвивати власну комунікаційну спроможність через участь у навчальних програмах.

Для міжнародних донорів важливо: спростити вимоги до комунікаційної звітності, зменшивши бюрократичне навантаження; передбачати окремі гранти або окремі бюджетні лінії на комунікацію результатів, особливо для малих молодіжних організацій; підтримувати навчальні програми з комунікаційного менеджменту; запровадити гнучкі формати звітування, що дозволяють використовувати

сучасні цифрові інструменти (інфографіку, відео, інтерактивні дашборди) замість формальних PDF-звітів.

Для центральної влади пропонується: створити репозиторій успішних кейсів міжнародних проєктів за участі молоді, який міститиме описи проєктів, комунікаційні матеріали, звіти та контакти відповідальних осіб; розробити типові комунікаційні процедури для ОМС, які беруть участь у міжнародних проєктах (типові регламенти погодження публікацій, спільного звітування та комунікації з донорами); забезпечити системний моніторинг та оцінку інформаційних результатів міжнародних проєктів на національному рівні; сприяти координації між різними донорськими програмами для уникнення дублювання комунікаційних вимог та зменшення адміністративного навантаження на отримувачів грантів.

Висновки. У результаті проведеного теоретичного дослідження ми сформульовали низку узагальнень, що мають наукове та практичне значення. По-перше, виокремлено три комунікаційні моделі (централізована, розподілена, спільна) та доведено, що спільна модель забезпечує найкращі інформаційні результати, хоча потребує високого рівня довіри та координації. По-друге, систематизовано п'ять груп комунікаційних викликів, причому воєнний стан суттєво трансформував комунікаційні практики, додавши фактор непередбачуваності та необхідність адаптації до гуманітарного контексту. По-третє, запропоновано трирівневу систему критеріїв оцінки інформаційних результатів: кількісні (обсяг публікацій, охоплення аудиторії), якісні (тональність висвітлення, зрозумілість для цільової аудиторії, різноманітність форматів) та результативні (зміна обізнаності молоді, налагодження нових партнерств, згадування громади в міжнародних комунікаціях). Додатково розроблено типологію інформаційних результатів за стадіями проєкту (анонсування, реалізація, підсумки, постпроєктна комунікація), що дозволяє здійснювати поетапний моніторинг. По-четверте, ідентифіковано п'ять типових розривів між очікуваними та реальними інформаційними результатами: низька інформаційна активність молодіжних організацій під час реалізації, відсутність системного моніторингу з боку ОМС та донорів, нерівномірний розподіл результатів (привласнення успіхів ОМС), слабке використання сучасних цифрових інструментів для звітування, втрата інформаційного ефекту після завершення проєкту. Наукова новизна дослідження полягає у вперше запропонованій типології комунікаційних моделей для міжнародних проєктів за участю молодіжних організацій та ОМС, а також у розробці системи критеріїв оцінки інформаційних результатів, адаптованої для аналізу відкритих джерел. Систематизовано комунікаційні виклики в умовах воєнного стану, що є внеском у розвиток теорії комунікаційного менеджменту в публічному управлінні.

Практичне значення полягає в тому, що розроблені рекомендації можуть бути безпосередньо використані при плануванні та реалізації міжнародних проєктів на локальному рівні – відділами міжнародного співробітництва ОМС, молодіжними центрами та громадськими організаціями, залученими до грантової діяльності. Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо в емпіричній верифікації запропонованих моделей із залученням методів опитування та інтерв'ю, порівняльному аналізі комунікаційних практик у різних донорських програмах (Erasmus+, Interreg, гранти Ради Європи), дослідженні впливу штучного інтелекту на подолання мовних бар'єрів у міжнародних проєктах, а також у вивченні посткризової комунікації в деокупованих та прифронтових громадах після завершення активних бойових дій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Павлик Надія, Сіра Оксана та ін. Дослідження потреб і стану діяльності молодіжних працівників і працівниць і перспектив розвитку молодіжної роботи в Україні під час війни та в повоєнний період. 2024. URL: https://rm.coe.int/youth-worker-needs-research-report/1680b4ed97

2. Проєкт «Цінності Воїна: ефективний захист від фейків і шахрайства». УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР МАЙБУТНЬОГО. 2023. URL: https://www.ukrfuture.com/projects/erasmus/

3. Костюченко Тетяна, Волосевич Інна. Вплив війни на молодь в Україні. Міністерство молоді та спорту України. 2024. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-12/undp-impact-of-war-on-youth-in-ukraine_0.pdf

4. «Не на часі? Виклики та можливості залучення на місцевому рівні під час війни». Kyiv School of Economics. 2025. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2025/04/Ukrayinska_KSE-Institute-Ne-na-chasi.pdf

5. Cooley Asya. Toward Greater Legitimacy: Online Accountability Practices of Ukrainian Nonprofits. MDPI. 2024. URL: https://www.mdpi.com/2076-3387/14/1/4

6. Christine Fricke, Nataliia Gusak and Andrii Kryshtal. Effective support for people fleeing the war in Ukraine requires an understanding of their language and communication needs and preferences. la Revue Migrations Forcées. 2023. URL: https://www.fmreview.org/fr/ukraine/fricke-gusak-kryshtal/#_edn2

7. Communicate-Engage-Transform. Connect INTERNATIONAL. 2024. URL: https://connect-international.org/project/communicate-engage-transform/

8. Communication package for Erasmus+ 2021–2027. Erasmus+ Project. 2024. URL: https://erasmus-plus.ec.europa.eu/communication-package-for-erasmus-2021-2027

9. Dissemination guidelines for participants of international mobilities. Zarika Association. 2026. URL: https://zarika.org/en/dissemination-guidelines-mobilities/

10. European Youth Foundation. European Geography Association. 2024. URL: https://www.coe.int/en/web/european-youth-foundation/information-for-grantees

11. Expectations held and challenges faced by donors in Ukraine. ReliefWeb. 2022. URL: https://api.philanthropyinukraine.org/upload/publication/expectations-held-and-challenges-680f75261ead2512811599.pdf

12. Overview of the HP–YMCA Digital Hubs in Ukraine. YMCA Europe. 2025. URL: https://www.ymcaeurope.com/overview-of-the-hp-ymca-digital-hubs-in-ukraine/#content

13. Project Dissemination Handguide. Erasmus+ Project. 2024. URL: https://www.salto-youth.net/downloads/toolbox_tool_download-file-4863/Project-Dissemination-Handguide.pdf

14. Youngspace Kick-off: Empowering Youth Across Europe. YOUNGSPACE. 2025. URL: https://www.interregeurope.eu/youngspace/news-and-events/news/youngspace-kick-off-empowering-youth-across-europe

REFERENCES:

1. Pavlyk Nadia, Sira Oksana ta in. (2024) Doslidzhennia potreb i stanu diialnosti molodizhnykh pratsivnykiv i pratsivnyts i perspektyv rozvytku molodizhnoi roboty v Ukraini pid chas viiny ta v povoiennyi period. Retrieved from: https://rm.coe.int/youth-worker-needs-research-report/1680b4ed97

2. Proiekt «Tsinnosti Voina: efektyvnyi zakhyst vid feikiv i shakhraistva». (2023). UKRAINSKYI TsENTR MAIBUTNOHO. Retrieved from: https://www.ukrfuture.com/projects/erasmus/

3. Kostyuchenko Tetiana, Volosevych Inna. (2024) Vplyv viiny na molod v Ukraini. Ministerstvo molodi ta sportu Ukrainy. Retrieved from: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-12/undp-impact-of-war-on-youth-in-ukraine_0.pdf

4. «Ne na chasi? Vyklyky ta mozhlyvosti zaluchennia na mistsevomu rivni pid chas viiny». (2025). Kyiv School of Economics. Retrieved from: https://kse.ua/wp-content/uploads/2025/04/Ukrayinska_KSE-Institute-Ne-na-chasi.pdf

5. Cooley Asya. (2024) Toward Greater Legitimacy: Online Accountability Practices of Ukrainian Nonprofits. MDPI. Retrieved from: https://www.mdpi.com/2076-3387/14/1/4

6. Christine Fricke, Nataliia Gusak and Andrii Kryshtal. (2023) Effective support for people fleeing the war in Ukraine requires an understanding of their language and communication needs and preferences. la Revue Migrations Forcées. Retrieved from: https://www.fmreview.org/fr/ukraine/fricke-gusak-kryshtal/#_edn2

7. Communicate-Engage-Transform. (2024). Connect INTERNATIONAL. Retrieved from: https://connect-international.org/project/communicate-engage-transform/

8. Communication package for Erasmus+ 2021-2027. (2024). Erasmus+ Project. Retrieved from: https://erasmus-plus.ec.europa.eu/communication-package-for-erasmus-2021-2027

9. Dissemination guidelines for participants of international mobilities. (2026). Zarika Association. Retrieved from: https://zarika.org/en/dissemination-guidelines-mobilities/

10. European Youth Foundation. (2024). European Geography Association. Retrieved from: https://www.coe.int/en/web/european-youth-foundation/information-for-grantees

11. Expectations held and challenges faced by donors in Ukraine. (2022). ReliefWeb. Retrieved from: https://api.philanthropyinukraine.org/upload/publication/expectations-held-and-challenges-680f75261ead2512811599.pdf

12. Overview of the HP–YMCA Digital Hubs in Ukraine. (2025). YMCA Europe. Retrieved from: https://www.ymcaeurope.com/overview-of-the-hp-ymca-digital-hubs-in-ukraine/#content

13. Project Dissemination Handguide. (2024). Erasmus+ Project. Retrieved from: https://www.salto-youth.net/downloads/toolbox_tool_download-file-4863/Project-Dissemination-Handguide.pdf

14. Youngspace Kick-off: Empowering Youth Across Europe. (2025). YOUNGSPACE. Retrieved from: https://www.interregeurope.eu/youngspace/news-and-events/news/youngspace-kick-off-empowering-youth-across-europe

Participation of youth organizations in international projects of local self-government: communication challenges and information outcomes

Gorbachov Anton Volodymyrovych

PhD in Political Science,
Associate Professor at the Department of International Studies and Political Philosophy
Educational and Scientific Institute of International Relations of the Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
Nauky Ave., 9A, Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8200-6515

Lohovskyi Ihor Mikolayovich

Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department of International Studies and Political Philosophy
Educational and Scientific Institute of International Relations of the Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
Nauky Ave., 9A, Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-3975-9503

The relevance is driven by the transformation of youth organizations' participation in international projects of local self-government into a systemic element of public administration in Ukraine, even under martial law. Despite a considerable number of publications on international technical assistance and youth policy, there is a lack of comprehensive works that systematically analyse the communication models of the "local self-government – youth organization" partnership in international projects. Martial law has significantly transformed communication practices by adding security restrictions, disinformation risks, and new donor priorities, which requires a revision of existing theoretical models.

The aim is to provide a theoretical substantiation of communication models, systematise the challenges, and develop criteria for evaluating the information outcomes of international projects involving youth organizations, based solely on the analysis of open sources.

The methodological framework combines systemic, institutional, and communicative approaches. A set of methods is used: comparative political analysis, institutional analysis, case studies (4–6 projects), content analysis, discourse analysis, and triangulation of four types of open sources (donor documents, local self-government reports, youth organization communications, and local media publications).

The research findings demonstrate that international projects involving youth organizations can be typologised according to five criteria: donor, goal, role of the youth organization, duration, and budget. Three communication models of the "local self-government – youth organization" partnership are identified: centralised, distributed, and joint. It is proven that the joint model yields the best information outcomes, although it requires a high level of trust and coordination. Five groups of communication challenges are systematised (institutional, linguistic-cultural, technological, bureaucratic, and wartime-related). Five typical gaps between expected and actual information outcomes are identified. A three-level system of criteria for evaluating information outcomes (quantitative, qualitative, and effectiveness-based) and a typology based on project stages are proposed. Practical recommendations are formulated for local self-government bodies, youth organizations, international donors, and central authorities.

Key words: *international projects, local self-government, youth organizations, communication models, information outcomes, communication challenges, international relations.*

Дата першого надходження статті до видання: 11.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

Демчишак Руслан Богданович

Концепція глобального переділу світу у теорії та практиці рашизму

УДК 327.7
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-2.26
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Демчишак Руслан Богданович
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів, Україна
ORCID: 0000-0002-9499-7889

У статті здійснено аналіз теорії та практики рашизму на предмет зміни світопорядку та глобального перерозподілу сфер впливу.
Використано метод історизму для аналізу геополітичної динаміки міжнародної системи; порівняльний метод при дослідженні інструментів практичного втілення рашистським режимом рф ідей щодо переділу світу; системно-структурний аналіз для дослідження співвідношення сил основних центрів впливу у світі, а також геополітичної експансії рф по кожному із визначених напрямів та інструментів її реалізації.
З'ясовано, що концепція глобального переділу світу виступає важливою складовою геополітичної стратегії рашизму. Сформульована передусім у праці А. Дугіна «Основи геополітики: геополітичне майбутнє Росії» (1997 р.) ця теорія виступає спробою російської неоімперської думки, що перебувала у стані певної кризи після розпаду СРСР, запропонувати варіанти геополітичного реваншу та ревізії міжнародного порядку. Реалізатором концепції геополітичної експансії росії по визначених у вище згаданій концепції трьох напрямах-«осях» – західній, східній і південній – став путінський режим сучасної рф.
Констатовано, що інструментами практичного втілення рашистським режимом ідей щодо переділу світу стали збройна агресія та військова інтервенція, гібридний вплив та «експорт нестабільності», створення альтернативних західним (атлантистським) міждержавних об'єднань.
Досліджено, що проявами геополітичної експансії рф на «західній осі» або європейському напрямку стали збройна агресія проти України, дестабілізація ситуації на Західних Балканах, різноманітні форми гібридного впливу на країни ЄС; на «східній осі» – «дружба проти США» з Китаєм (частково з Індією) та створення альтернативних міждержавних об'єднань, передусім Шанхайської організації співробітництва (ШОС); на «південній осі» – військова інтервенція у Сирії (2015 р.) та гібридний вплив на регіон Близького Сходу, двосторонні відносини з Іраном та певною мірою з Туреччиною як окремими центрами впливу з ціллю послаблення впливу Заходу та розвитку динаміки міжнародної системи у напрямі багатополярності.
Ключові слова: *рашизм, росія, неоімперіалізм, імперський реваншизм, геополітична експансія, російсько-українська війна, міжнародна система, Європейський Союз, Китай, Іран.*

Вступ. Початок повномасштабної фази російсько-української війни (2022 р.) став каталізатором докорінної трансформації системи міжнародних відносин, яка наразі набирає дедалі більш незворотного характеру. Невирішеність російсько-українського конфлікту, виникнення нового осередку напруги на Близькому Сході, особливо з початком війни США-Ізраїль проти Ірану, загострення суперечностей між США та країнами Європи щодо погляду на архітектуру безпеки та перспективи Північноатлантичного альянсу виразно демонструють ознаки кризи міжнародного права, глобального перерозподілу сфер впливу та становлення. нових геополітичних реалій. Зазначений контекст актуалізує дослідження теоретичних засад концепції рашизму на предмет ідеї глобального переділу світу та її практичної реалізації у зовнішньополітичному курсі путінської росії.

Мета та завдання. Метою даної роботи виступає аналіз теорії та практики рашизму на предмет зміни світопорядку та глобального перерозподілу сфер впливу. До завдань роботи відносимо: з'ясування теоретичних підходів рашизму щодо ідеї переділу світу та потенційних напрямів геополітичної експансії; аналіз практики рашизму щодо перерозподілу сфер впливу у світі по кожному із напрямів із урахуванням геополітичної динаміки; визначення інструментів практичного втілення рашистським режимом рф ідей щодо переділу світу та ефективності їх використання.

Методи дослідження. Нами було використано метод історизму для аналізу геополітичної динаміки міжнародної системи; порівняльний метод при дослідженні інструментів практичного втілення рашистським режимом рф ідей щодо переділу світу; системно-структурний аналіз для дослідження співвідношення сил основних центрів впливу у світі, а також геополітичної експансії рф по кожному із визначених напрямів та інструментів її реалізації.

Результати. Ідеологічним підґрунтям та концептуальною базою підходів сучасного рашизму до геополітики виступає праця Александра Дугіна «Основи геополітики: геополітичне майбутнє Росії», видана у 1997 р. Автор брав за основу базовий для теорії геополітики закон фундаментального дуалізму, відповідно до якого світовий геополітичний процес безперервно супроводжується протистоянням цивілізацій Суші (з авторитарними методами здійснення державної влади) та цивілізацій

Моря (з демократичними методами здійснення державної влади). Проявом цього протистояння у епоху біполярності стала «холодна війна» між СРСР і США. Попри перемогу цивілізацій Моря, стверджує А. Дугін, дія законів геополітики зробить відповідь Суші «неминучою» [2, с. 123].

Водночас, ідейний основоположник геополітики рашизму виходив із висловленого у 1904 р. твердження Гелфорда Макіндера, одного із засновників геополітики, який увів поняття Гартленду (серцевинної землі, глибинної території суші) – центральної частини Євразії, називаючи її «географічною віссю історії» [4, с. 20]. Саме Гартленд, за задумом Дугіна, повинен стати ядром нової євразійської імперії, створення якої стане так званою «відповіддю цивілізацій Суші». При чому, чи не єдиним об'єднуючим елементом нової геополітичної конструкції має стати ідея «спільного ворога» в особі цивілізацій Моря на чолі із США [2, с. 124].

Теоретик рашизму, конструюючи потенційну імперію, виділяв її західну, східну та південну осі. Західна вісь євразійської імперії за А. Дугіним: Москва-Берлін. На цьому векторі, попри союз з Німеччиною, визначався важливим контроль над регіоном центрально-східної Європи (саме східну Європу Г. Макіндер вважав «воротами до Гартленду»). Франція, за переконанням ідеолога рашизму, за певної міжнародної кон'юнктури теж може бути долученою до європейської частини євразійської імперії.

Східна вісь євразійської імперії: Москва-Токіо (тихоокеанська частина євразійської імперії). У цьому напрямі, за переконанням Дугіна, вибираючи між Японією та Китаєм, необхідно віддати перевагу першій з огляду на більшу прихильність останнього до цивілізації Моря (атлантистів), що виразно виявилося після розриву КНР із СРСР та наступних реформувань китайської політичної системи, здійсненої Ден Сяопіном. Також важливим у цьому паназійському проекті визначалося максимальне зближення між росією та Індією.

Південна вісь євразійської імперії: Москва-Тегеран (середньоазійська частина євразійської імперії). Кваліфікуючи політичні режими у Туреччині та Саудівській Аравії як проатлантичні, А. Дугін «південним полюсом» потенційної євразійської імперії визначає радикально антиамериканський налаштований Іран. Іншим південним напрямом проголошується «панарабський сунітський проект» [2, с. 125–138].

Отож, резюмує теоретик рашизму, євразійська імперія має складатися як мінімум з чотирьох вторинних імперій: європейської, тихоокеанської, середньоазійської та «русской». Причому останній, з огляду на розташування у центральній частині Євразії, відводилося головне місце. Кожна із вторинних імперій мала бути своєрідною конфедерацією країн та народів із обмеженим суверенітетом [2, с. 140].

Сьогодні, спостерігаючи реалізацію на практиці ідеології рашизму, зокрема у сфері боротьби за переділ світу, здійснювану путіним, виразно помічаємо визначальний вплив ідей Дугіна. Безумовно ж, за період, що минув з моменту написання вище аналізованої праці до спроб повномасштабної реалізації її змістових принципів на практиці політичним режимом рф (майже чверть століття) геополітичні реалії на кожному із напрямів, або так званих «осей» потенційної євразійської імперії зазнали корекції. Аналіз спроб реалізації на практиці ідеї перерозподілу сфер впливу у світі буде здійснений дещо нище, а наразі кілька думок щодо змістової оцінки концепції Дугіна.

На перший погляд може видатися, що погляди Дугіна базуються на демонстрації геополітичної об'єктивності динаміки розвитку міжнародної системи до багатополярності чи як мінімум біполярності. Однак комплексний аналіз показує інше. По-перше, концепція А. Дугіна базується на запереченні фундаментального права націй на самовизначення, проголошуючи суверенітет та повноцінну міжнародну суб'єктність привілеєм лише кількох імперій. По-друге, ідея так званої особливої місії «русскіх» як ядра нової євразійської імперії неприховано демонструє наміри імперського реваншу та геополітичної експансії Москви.

Отож, насправді праця А. Дугіна «Основи геополітики: геополітичне майбутнє Росії» виступає спробою російської неоімперської думки, що перебувала у стані певної кризи після розпаду СРСР, запропонувати варіанти геополітичного реваншу та ревізії міжнародного порядку.

Із становленням та укріпленням у рф рашистського режиму концепція глобального переділу світу отримує спроби реалізації на практиці. У експертному середовищі початком переходу до практичної стадії реалізації ідеї глобального перерозподілу сфер впливу прийнято вважати промову путіна на міжнародній безпековій конференції у Мюнхені, виголощуючи яку, президент рф закцентував увагу на неприйнятності «однополярної» моделі для сучасної міжнародної системи [5]. Сьогодні, на п'ятий рік російсько-української війни, дослідник має у своєму арсеналі уже достатньо фактів для аналізу практики рашизму щодо глобального переділу світу по кожній із визначених Дугіним «осей».

«Західна вісь». Важливість цього напряму для нас продиктована на сам перед російською агресією, факт наявностості якої виступає найбільш переконливим доказом спроб рашизму перейти до практичної стадії реалізації своєї концепції світопорядку. Геополітичні реалії на «західній осі» з часу написання праці Дугіна (1997 р.) до наших днів зазнали чи не найсуттєвішої корекції. Країни центрально-східної Європи у 1990-х рр. були окремим

регіоном між ЄС-НАТО і рф (Україна балансувала між сферами впливу Москви і бажанням примкнути до цього регіону). У 2000-х роках ці країни, здійснивши так звану «втечу зі сходу на захід», стали членами європейської та євроатлантичної спільноти, доєднавшись, за взятою на озброєння рашизмом логікою Дугіна, до цивілізації Моря (атлантистів, очолюваних США).

Вище описані міжнародні реалії, а також контекст висловлювань Г. Макіндера щодо східної Європи як «воріт до Гартленду» максимально підвищили вагу геополітичного вибору нашої держави. Україна, яка щораз наполегливіше декларувала європейський та євроатлантичний шлях розвитку, стала позиціонуватися рашистською пропагандою «як інструмент Заходу по знищенню росії» [6, с. 253]. Вичерпавши можливості впливу на внутрішньополітичну ситуацію у нашій державі через свою «п'яту колону», рашистський режим у 2014 р. вдався до гібридної війни, і знову ж, розчарувавшись у її ефективності, у лютому 2022 р. розпочав повномасштабну війну проти України. Погоджуємося з думкою Павла Полянського, що в інтерпретації «Дуґіна та його послідовників агресія проти України – це війна не стільки з Україною, скільки з глобалізмом, який той приписує атлантичним елітам» [3, с. 196].

Окрім збройної агресії, інструментами практичного втілення рашистським режимом рф ідей щодо переділу світу, зокрема по «західній осі» або європейському напрямку, виступають гібридний вплив та «експорт» нестабільності. Окремо можна виділити субрегіони континенту, що не входять до ЄС чи НАТО. Зокрема, росія активно проводить політику дестабілізації на Західних Балканах, використовуючи своїх союзників – Сербію та частково Республіку Сербську як складову федерації Боснії та Герцоговини. Москва намагається підтримувати напруженість, використовуючи історичні, релігійні та культурні зв'язки для здійснення впливу та недопущення інтеграції пост югославських країн до західних структур.

Щодо європейського напрямку загалом, то, погоджуючись з авторами колективної монографії «Світова гібридна війна: український фронт», можемо стверджувати, що рашистські ідеї щодо переділу світу можуть бути наближені «за умов розколу НАТО та європейської дезінтеграції або за умов девальвації системи міжнародного права до стану безпорадності та недієвості міжнародних інституцій та норм» [7, с. 182].

До складових гібридного впливу на країни ЄС відносимо: енергетичний шантаж (намагання отримати від енергетичної залежності політичний дивіденд та запобігання диверсифікації енергоносіїв), фінансування радикальних сил та євроскептиків (підтримка лояльних до Кремля політичних партій та груп впливу), інформаційна війна та дезінформація (використання медіа-ресурсів та соціальних мереж для поширення фейків із рашистським поглядом на світопорядок, а також втручання у політичні процеси європейських країн). Метою гібридних дій рф щодо країн Європи виступає порушення єдності серед членів ЄС, дестабілізація внутрішньополітичної ситуації з ціллю дискредитації демократичних механізмів, та, звичайно ж, послаблення підтримки України. Щодо ефективності методів гібридного впливу, то варто констатувати, що в окремі періоди вони досягали часткового результату. Можна погодитися з авторами колективної монографії «Заборонити рашизм», що «Труднощі, з якими Європейський Союз запроваджує санкції проти Росії-агресора, засвідчують, що на цьому фронті росіяни досягли немалих успіхів, узалежнивши деякі європейські країни від поставок російського газу та нафти» [3, с.197].

Найбільш успішною серед усіх країн ЄС політика гібридного впливу виявилася щодо Угорщини. Незмінний з 2010 р. прем'єр-міністр держави (лідер політичної партії ФІДЕС) Віктор Орбан безперервно поглиблював стратегічне партнерство з росією, поширюючи російські дезінформаційні наративи, а з 2022 р. став відвертим критиком європейських зусиль щодо протидії російській агресії в Україні та прихильником російської «формули миру».

Однак, поразка провладної політичної сили на нещодавніх виборах в Угорщині (12 квітня 2026 р.) повинна мати наслідком, на одностайну думку експертів, корекцію зовнішньополітичного курсу держави. «З відходом Орбана Європа тепер має стати більш єдиною у своїй підтримці України та більш твердою у своїй опозиції до Росії. – стверджує Пітер Дікінсон, працівник американського аналітичного центру Атлантична рада. – Тим часом очікується, що новий уряд у Будапешті залишатиметься обережним щодо українських питань, але більше не гратиме роль посередника Путіна, зосередившись на відновленні своєї репутації у Брюсселі. Москва все ще має можливість розділяти та дестабілізувати Європу, але поразка Орбана позбавляє Росію важливого союзника» [10].

«Східна вісь». Геополітичні реалії на «східній осі» з 1997 р. теж зазнали певної корекції. З приходом до влади нового китайського лідера Сі Цзіньпіна (2013 р.) КНР проголосила курс на здобуття світового лідерства. Зовнішня політика країни стала продовженням у більш активній формі курсу попереднього керівництва щодо посилення позицій КНР як світової економічної потуги, але із щораз більшим акцентом на зростанні безпекового впливу Китаю у регіоні та у світі. Найглобальнішим інфраструктурним проектом Сі стала включена у 2017 р. до Конституції КНР ініціатива «Один пояс, один шлях», яку експерти потрактували як план створення синоцентричної міжнародної торговельної мережі. Характерною рисою відносин між КНР і США, попри жорстку економічну конкуренцію, стало змагання у військовій могутності [9, с. 279].

Очевидно, що за таких геополітичних розкладів КНР не можна вважати союзником атлантистів (на відміну від Японії), а отже, накреслена Дугіним «східна вісь» потенційної євразійської імперії (Москва-Токіо) у практиці реалізації рашизму набрала вигляду Москва-Пекін. Російсько-китайська співпраця, відповідно до декларацій, стала базуватися на ідеї противаги американській гегемонії та розбудови багатополярного світу. Обидві сторони відкрито почали демонструвати курс на зміну світопорядку та переділ світу. На саміті в Пекіні в лютому 2022 р. президент Китаю Сі Цзіньпін і президент росії володимир путін проголосили «дружбу без обмежень» [9, с. 279].

Окрім двосторонніх відносин на основі «дружби проти США» з КНР, а у окремих питаннях також з Індією, потужним інструментом геополітичної експансії рашистськоо режиму по «східній осі» виступає створення альтернативних західним міждержавних об'єднань. Серед них, передусім, варто згадати Шанхайську організацію співробітництва (ШОС), створену у 2001 р. Країни засновники – КНР, росія, Казахстан, Киргистан, Таджикистан, Узбекистан. З часу, як реалізація перерозподілу сфер впливу у світі стала практикою путінського режиму рф, ШОС стала розростатися, зокрема у 2017 р. до неї доєдналися Індія і Пакистан, у 2023 р. Іран, а у 2024 р. – Білорусь. Окрім того, організація має країн-спостерігачів та партнерів по діалогу.

У останньому саміті ШОС, що відбувся 31 серпня-1 вересня 2025 р. у китайському місті Тяньцьзін, взяли участь представники 26 країн та 10 міжнародних організацій, зокрема серед партнерів по діалогу були представлені Туреччина, Азербайджан, Вірменія, серед міжнародних організацій – керівники СНД, АСЕАН, ОДКБ, ЄАЕС. Саміт став майданчиком для обговорення «багатополярного світового порядку», при цьому в підсумковій декларації учасники не згадали про війну росії проти України. Зустріч Сі та путіна стала центральною подією саміту [8]. На думку експертів саміт став своєрідним тріумфом Сі Цзіньпіна, який оцінив сучасні геополітичні реалії як «гарний час для Китаю позиціонувати себе як світову державу» [11].

Аналітика так званої «східної осі» євразійської імперії зобов'язує констатувати, що більш сильна міжнародна суб'єктність Китаю порівняно з росією виступає певним викликом ідеям Дугіна щодо російського месіанства та центральній ролі саме «русской» імперії.

«Південна вісь». Основною ревізією геополітичної ситуації на цьому векторі з часу видання праці Дугіна і до періоду реалізації її постулатів у практиці рашизму стала певна еволюція геополітичного позиціонування Туреччини. У 1990-х рр. ця країна у своїх зовнішньополітичних орієнтаціях керувалася передусім єдиною позицією північноатлантичної спільноти. Однак з початком епохи Реджепа Тайіпа Ердогана (з 2014 р. – президент Туреччини, раніше – прем'єр-мінстр) зовнішньополітичний курс держави починає визначатися доктриною «неоосманізму», спрямованою на посилення регіонального лідерства Туреччини та перетворення її на окремий центр сили у світі. Очевидно, що за такої корекції реалізатори доктрини рашизму перестали зараховувати країну до числа атлантистів (цивілізацій Моря) і, попри факт перебування країни в НАТО, зачисляти її до кола своїх як мінімум ситуативних союзників.

Переконливим доказом цього, на нашу думку, виступає факт розв'язання тривалого конфлікту на Південному Кавказі. У вересні 2023 р. невизнана Нагірно-Карабаська республіка оголосила про припинення свого існування, а її територія поверталася у склад Азербайджану – союзника Туреччини. Росія – союзник Вірменії – погодилася з таким варіантом розв'язання конфлікту, відкликавши свій військовий контингент з регіону [1, с. 133]. Ціль росії – посилюючи позиції Туреччини у регіоні віддалити її ще більше від цивілізації «атлантистів» (передусім унезалежнити від впливу США) та посилити позиціонування країни як окремого центру сили у світі, розвиваючи у такий спосіб динаміку міжнародної системи у напрямі багатополярності.

Постійно підтримувана дієвість окресленої Дугіним осі Москва-Тегеран суттєво посилилася із початком російсько-української війни, а особливо її повномасштабної фази з лютого 2022 р. «Зміцнення партнерства з Іраном, – як слушно констатують представники близькосхідного аналітичного центру, – стало ключовим компонентом стратегії пошуку тісніших зв'язків з незахідними державами в умовах безпрецедентних санкцій з боку Заходу» [12]. На даний момент відносини росії та Ірану характеризуються як поглиблене стратегічне партнерство, спрямоване на протидію західному впливу (дружба проти Заходу). Між країнами доволі тісна військово-технічна співпраця: Іран постачає росії БПЛА (зокрема модернізовані «Шахеди») для атак на Україн, а рф передає Ірану розвіддані про військові об'єкти США на Близькому Сході.

Чи не найбільш виразним проявом геополітичної експансії росії у близькосхідному напрямі стала військова інтервенція у Сирії (2015 р.) з ціллю підтримки режиму Башара Асада. Союзником рф став Іран. Росія стала не «лише учасником бойових дій, але й суб'єктом міжнародних переговорів по врегулюванню сирійського конфлікту» [7, с.184]. Уперше з часів СРСР Москва продемонструвала активну (в тому числі військову) присутність у регіоні, який традиційно розглядався як зона протистояння інтересів глобальних гравців, що, безумовно ж, варто трактувати як прояв імперського реваншизму та реалізацію концепції рашизму щодо переділу світу.

Наплив сирійських біженців у Європу спровокував міграційну кризу (у 2015-2016 р. понад мільйон людей попросили притулку в ЄС), що викликало розкол у європейській спільноті щодо розподілу мігрантів та посилило позиції праворадикальних сил. Отож, своєю військовою іінтервенцією у Сирію рашистський режим водночас вчинив тиск на ЄС, використовуючи такі інструменти експансії, як гібридний вплив та «експорт» нестабільності.

Падіння режиму Башара Асада в Сирії (8 грудня 2024 р.), втеча сирійського диктатора до росії, виведення російських та іранських військ з країни можемо потрактувати як послаблення присутності рф на Блазькому Сході та певну поразку рашизму у реалізації планів геополітичної експансії на «південній осі».

Висновки. Отож, концепція глобального переділу світу виступає важливою складовою геополітичної стратегії рашизму. Сформульована передусім у праці А. Дугіна «Основи геополітики: геополітичне майбутнє Росії» (1997 р.) ця теорія виступає спробою російської неоімперської думки, що перебувала у стані певної кризи після розпаду СРСР, запропонувати варіанти геополітичного реваншу та ревізії міжнародного порядку. Реалізатором концепції геополітичної експансії росії по визначених у вище згаданій концепції трьох напрямах-«осях» – західній, східній і південній – став путінський режим сучасної рф.

Інструментами практичного втілення рашистським режимом ідей щодо переділу світу стали збройна агресія та військова інтервенція, гібридний вплив та «експорт нестабільності», створення альтернативних західним (атлантистським) міждержавних об'єднань. Проявами геополітичної експансії рф на «західній осі» або європейському напрямку стали збройна агресія проти України, дестабілізація ситуації на Західних Балканах, різноманітні форми гібридного впливу на країни ЄС; на «східній осі» – «дружба проти США» з Китаєм (частково з Індією) та створення альтернативних міждержавних об'єднань, передусім Шанхайської організації співробітництва (ШОС); на «південній осі» – військова інтервенція у Сирії (2015 р.) та гібридний вплив на регіон Близького Сходу, двосторонні відносини з Іраном та певною мірою з Туреччиною як окремими центрами впливу з ціллю послаблення впливу Заходу та розвитку динаміки міжнародної системи у напрямі багатополярності.

Трансформаційні процеси сучасної міжнародної системи, розбалансованої агресивною політикою рашистського режиму, потребують подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Демчишак Р.Б. Друга карабаська війна у контексті реалізації інтересів головних регіональних акторів. *Politicus: науковий журнал*. Одеса: Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. 2023. Вип. 5. С. 129–135.

2. Дугин А. Основы геополитики: геополитическое будущее России. 1997. 451 с. URL: https://staff.tiiame.uz/storage/users/480/books/cYEgSOreAs8uzslN1eYdVWxMPRlhFLPRZCj91Mca.pdf

3. Заборонити рашизм / В. Огнев'юк, В. Андрєєв, В. Брехуненко, М. Відейко, Б. Гуменюк, І. Гирич, Л. Масенко, Ю. Митрофаненко, В. Огризко, О. Палій, В. Піскун, П. Полянський, В. Сергійчук, П. Чернега ; за заг. ред. В. Піскун. К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2023. 252 с.

4. Макіндер Г. Географічна вісь історії. *Scribd.* URL: https://ru.scribd.com/document/910735199/Гелфорд-Джон-Маккіндер

5. Мюнхен 2007: 15 років тому Путін почав світовий біполярний розлад. *Укрінформ.* 10.02.2022. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3401293-munhen2007-15-rokiv-tomu-putin-pocav-svitovij-bipolarnij-rozlad.html

6. Рущенко І. П. Ідеологія рашизму : монографія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. 276 с.

7. Світова гібридна війна**:** український фронт : [монографія] / Нац. ін-т стратег. дослідж.; за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ: [НІСД], 2017. 494 с.

8. Сі Цзіньпін демонструє на саміті ШОС власний сценарій світоустрою після війни. *РБК-Україна*. 01.09. 2025. URL: https://www.rbc.ua/rus/news/si-tszinpin-prezentue-samiti-shos-vlasniy-1756708251.html

9. Теорія та історія міжнародних відносин в особах: словник. Т. 2. Практики / [Л. О. Дорош, Р. Б. Демчишак, Ю. Я. Тишкун та ін.]. Львів : Видавництво РАСТР-7, 2025. 484 с.

10. Orbán's Hungarian election defeat: Good for Ukraine, bad for Russia. *Atlantic council*. April 9. 2026. URL: https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/orbans-hungarian-election-defeat-good-for-ukraine-bad-for-russia/

11. SCO summit in China: Who's attending, what's at stake amid Trump tariffs? *Aljazeera.* August 30. 2025. URL: https://www.aljazeera.com/news/2025/8/30/sco-summit-in-china-whos-attending-whats-at-stake-amid-trump-tariffs 30 Aug 2025

12. Strategic Transactionalism: The Iran-Russia Partnership. *Middle East Council on Global Affairs*. June 5. 2025. URL: https://mecouncil.org/publication/strategic-transactionalism-the-iran-russia-partnership

REFERENCES:

1. Demchyshak, R.B. (2023). Druha karabaska viina u konteksti realizatsii interesiv holovnykh rehionalnykh aktoriv [The Second Karabakh War in the Context of Realizing the Interests of the Main Regional Actors]. *Politicus*: naukovyi zhurnal. Odesa: Pivdennoukrainskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni K. D. Ushynskoho, 5, 129–135 [in Ukrainian].

2. Dugin, A. (1997). Osnovy geopolitiki: geopoliticheskoye budushcheye Rossii [Fundamentals of geopolitics. The geopolitical future of Russia] [in Russian]450 p. URL: https://staff.tiiame.uz/storage/users/480/books/cYEgSOreAs8uzslN1eYdVWxMPRlhFLPRZCj91Mca.pdf

3. Piskun, V. (Ed). (2023). Zaboronyty rashyzm [To ban rashism] / V. Ohneviuk, V. Andrieiev, V. Brekhunenko,

M. Videiko, B. Humeniuk, I. Hyrych, L. Masenko, Yu. Mytrofanenko, V. Ohryzko, O. Palii, V. Piskun, P. Polianskyi, V. Serhiichuk, P. Cherneha. K. : Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka,. 252 s. [in Ukrainian].

4. Makinder, H. Heohrafichna vis istorii [Geographic axis of history]. *Scribd.* [in Ukrainian]. URL: https://ru.scribd.com/document/910735199/Гелфорд-Джон-Маккіндер

5. Miunkhen 2007: 15 rokiv tomu Putin pochav svitovyi bipoliarnyi rozlad (2022) [Munich 2007: 15 years ago, Putin started a global bipolar disorder]. *Ukrinform.* [in Ukrainian]. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3401293-munhen2007-15-rokiv-tomu-putin-pocav-svitovij-bipolarnij-rozlad.html

6. Rushchenko, I. P. (2023). Ideolohiia rashyzmu. [Ideology of rashism]: monohrafiia . Kharkiv : KhNU imeni V. N. Karazina. 276 s. [in Ukrainian].

7. Horbulin, V. P. (Ed). (2017). Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front. [Global Hybrid War: Ukrainian Front] : [monohrafiia] / Nats. in-t strateh. doslidzh. Kyiv : [NISD]. 494 p. [in Ukrainian].

8. Si Tszinpin demonstruie na samiti ShOS vlasnyi stsenarii svitoustroiu pislia viiny. (2025). [Xi Jinping demonstrates his own scenario for the post-war world order at the SCO summit]. *RBK-Ukraina.* [in Ukrainian]. URL: https://www.rbc.ua/rus/news/si-tszinpin-prezentue-samiti-shos-vlasniy-1756708251.html

9. Teoriia ta istoriia mizhnarodnykh vidnosyn v osobakh (2025) [Theory and history of international relations in persons] : slovnyk. T. 2. Praktyky / [L. O. Dorosh, R. B. Demchyshak, Yu. Ya. Tyshkun ta in.]. Lviv : Vydavnytstvo RASTR-7. 484 s. [in Ukrainian].

10. Orbán's Hungarian election defeat: Good for Ukraine, bad for Russia (2026). *Atlantic council*. URL: https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/orbans-hungarian-election-defeat-good-for-ukraine-bad-for-russia/

11. SCO summit in China: Who's attending, what's at stake amid Trump tariffs? (2025). *Aljazeera.* URL: https://www.aljazeera.com/news/2025/8/30/sco-summit-in-china-whos-attending-whats-at-stake-amid-trump-tariffs 30 Aug 2025

12. Strategic Transactionalism: The Iran-Russia Partnership (2025). *Middle East Council on Global Affairs*. URL: https://mecouncil.org/publication/strategic-transactionalism-the-iran-russia-partnership

The concept of global redistribution of the world in the theory and practice of rashism

Demchyshak Ruslan Bohdanovych

Ph.D. in Political Sciences,
Associate Professor
at the Department of Political
Science and International Relations
National University "Lviv Polytechnic"
Stepan Bandery str., 12, Lviv,
Ukraine
ORCID: 0000-0002-9499-7889

The article analyzes the theory and practice of racism in terms of changing the world order and global redistribution of spheres of influence.

The method of historicism is used to analyze the geopolitical dynamics of the international system; the comparative method is used to study the tools for the practical implementation of the racist regime of the Russian Federation of ideas regarding the redistribution of the world; system-structural analysis is used to study the balance of power of the main centres of influence in the world, as well as the geopolitical expansion of the Russian Federation in each of the specified directions and the tools for its implementation.

It is found that the concept of global redistribution of the world is an important component of the geopolitical strategy of racism. Formulated primarily in the work of A. Dugin "Fundamentals of Geopolitics: The Geopolitical Future of Russia" (1997), this theory is an attempt by Russian neo-imperial thought, which was in a state of a certain crisis after the collapse of the USSR, to offer options for geopolitical revenge and revision of the international order. The implementer of the concept of geopolitical expansion of Russia along the three directions-"axes" defined in the above-mentioned concept – Western, Eastern and Southern – was the Putin regime of the modern Russian Federation.

It was stated that the tools of practical implementation by the racist regime of ideas about the redivision of the world were armed aggression and military intervention, hybrid influence and "export of instability", the creation of alternative Western (Atlantic) interstate associations.

It has been studied that the manifestations of the geopolitical expansion of the Russian Federation on the "western axis" or the European direction were armed aggression against Ukraine, destabilization of the situation in the Western Balkans, various forms of hybrid influence on the EU countries; on the "eastern axis" – "friendship against the USA" with China (partly with India) and the creation of alternative intergovernmental associations, primarily the Shanghai Cooperation Organization (SCO); on the "southern axis" – military intervention in Syria (2015) and hybrid influence on the Middle East region, bilateral relations with Iran and to some extent with Turkey as separate centers of influence with the aim of weakening the influence of the West and developing the dynamics of the international system in the direction of multipolarity.

Key words: *rashism, Russia, neo-imperialism, imperial revanchism, geopolitical expansion, Russian-Ukrainian war, international system, European Union, China, Iran.*

Дата першого надходження статті до видання: 16.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

Погорєлова Інна Сергіївна

Роль президента Чеської Республіки Петра Павела у формуванні зовнішньополітичного дискурсу щодо України

УДК 327(437)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-2.27

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Погорєлова Інна Сергіївна
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних технологій
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана
просп. Перемоги, 54/1, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-6560-242X

Після повномасштабного вторгнення РФ у 2022 р. в Україну відбулася суттєва трансформація зовнішньої політики Чеської Республіки (ЧР) – від обережного балансування до активної проукраїнської позиції. У цих умовах особливого значення набуває роль президента у формуванні зовнішньополітичного дискурсу, адже навіть за обмежених формальних повноважень він впливає на інтерпретацію війни та міжнародну позицію держави. Метою статті є дослідження ролі президентського дискурсу Петра Павела у формуванні та артикуляції зовнішньополітичної позиції Чехії щодо України.

Методологічну основу дослідження становлять методи дискурс-аналізу, контент-аналізу публічних виступів, офіційних заяв та дипломатичних ініціатив президента, порівняльний підхід до вивчення еволюції риторики. Емпіричною базою є офіційні промови, інтерв'ю та міжнародні виступи глави держави.

Встановлено, що президентський дискурс П. Павела характеризується чіткою проукраїнською спрямованістю та стратегічною послідовністю. Основними тематичними напрямами є засудження російської агресії, підтримка суверенітету й територіальної цілісності України, сприяння її інтеграції до ЄС і НАТО, а також обґрунтування необхідності довгострокової військової, політичної та економічної допомоги. Виявлено, що публічні виступи президента виконують не лише репрезентативну, а й формувальну функцію, впливаючи на міжнародний імідж Чехії та внутрішньополітичний дискурс.

Показано еволюцію риторики від мобілізаційної підтримки України до формування комплексного стратегічного наративу, що охоплює питання справедливого і міцного миру, повоєнної відбудови, довгострокового стратегічного партнерства, нової архітектури європейської безпеки. Визначено роль президента у легітимації військової допомоги Україні та консолідації суспільної підтримки. Зроблено висновок, що президентський дискурс П. Павела має системний, послідовний і стратегічно орієнтований характер й виступає важливим чинником консолідації внутрішньої і міжнародної підтримки України, а також зміцнення ролі ЧР як активного актора у європейській політиці безпеки.

Ключові слова: *президентський дискурс, зовнішня політика, Чеська Республіка, Україна, Петр Павел, російсько-українська війна, військова допомога, євроатлантична інтеграція.*

Вступ. Чеська Республіка до 2022 р. розглядала Україну радше як периферійний напрям зовнішньої політики. Після анексії Криму та агресії РФ у Донецькій і Луганській областях, Чехія підтримувала суверенітет та територіальну цілісність України, долучалася до антиросійських санкцій з 2014 р. Втім, прагнула зберігати з РФ партнерство, особливо в економічній сфері, а тодішнього чеського президента Мілоша Земана ЗМІ називали «європейським другом Путіна». Президент Земан відвідував Кремль після 2014 р. й критикував ЗМІ за відкриту антиросійську спрямованість. Українські дослідниці зазначають, що залежність від російських енергоносіїв та вплив російського капіталу зумовив позицію Чехії, політичні симпатії президента якої М. Земана проявляються в його проросійських висловлюваннях [2, с.131]. Події в Україні кваліфікувалися як «громадянська війна», а санкції проти Росії, до яких Чехія все таки доєдналася, інтерпретувалися ним як додатковий тягар [2 с. 131].

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну стало переломним моментом для зовнішньої політики окремих держав, зокрема, ЧР. Так, у зверненні М. Земана від 24 лютого 2022 р. містилося засудження дій Росії та її президента. Пізніше Земан заявив, що дії Росії є «злочином проти миру», «ірраціональними» і назвав колишнього союзника «божевільним» [13]. Він також виступив за жорсткіші санкції проти РФ. Прем'єр-міністр ЧР Петр Фіала охарактеризував початок російського вторгнення в Україну як абсолютно невиправданий акт агресії проти незалежної держави, який не може залишитися без реакції ЄС та НАТО [6].

Невелика за розмірами Чехія (населення – 10,5 млн осіб, площа – 78,866 км2), що не є безпосереднім сусідом України, з 2022 р. стала надійним партнером нашої держави, зайняла одну з активних проукраїнських позицій серед держав ЄС; забезпечивши політичну, економічну, гуманітарну і військову підтримку. Важливу роль у формуванні та артикуляції проукраїнської позиції відіграв й наразі відіграє президент ЧР Петр Павел (обраний у січні 2023 р.). Петр Павел – відставний генерал НАТО, колишній голова Військового комітету НАТО, командувач Генерального штабу армії

і один із «адвокатів» України в Альянсі, лідер, який активно підтримує Україну на міжнародній арені. Хоч конституційні повноваження президента Чехії у сфері зовнішньої політики є обмеженими, його роль є важливою, зокрема, президент за допомогою виступів, промов формує інтерпретацію міжнародних подій як для внутрішньої, так і для зовнішньої аудиторії. Окрім того, попри формальні обмеження, на практиці президент може мати значний політичний вплив на зовнішню політику.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю наукового осмислення ролі президента ЧР у формуванні зовнішньополітичного дискурсу щодо України в умовах повномасштабної російсько-української війни. За трансформації європейської і глобальної системи безпеки особливого значення набувають політико-дипломатичні ініціативи держав, зокрема ЧР, які сприяють консолідації міжнародної підтримки України. Аналіз риторики та діяльності президента дозволяє оцінити вплив чеського керівництва на формування регіонального та європейського бачення війни і перспектив її завершення. Додаткову актуальність дослідженню надає високий рівень практичної взаємодії між Україною та ЧР в умовах війни. Важливим чинником є й значна чисельність українців у Чехії, яка станом на кінець 2025 – початок 2026 р. налічує близько 613 тис. осіб і є найбільшою серед іноземних громад у країні, що впливає на двосторонні відносини та внутрішньополітичний дискурс [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Джерельною базою статті є офіційні документи ЧР, публічні виступи, промови, заяви президента П. Павела (2023 – 2026 рр.); двосторонні декларації, статистичні дані.

Відносини Чехії з Україною є предметом дослідження науковців. Важливу роль для розуміння зовнішньої політики ЧР відіграли наукові розвідки таких українських вчених, як Андрощук І. (2023, 2024), Бессонова М., Лісовська М. і Пістракевич О. (2023), Буряк В. і Федорчак Т. (2025), Віднянський С. (2023), Корнійчук Л. (2024), Мотрук С. (2024), Туряниця В. і Шанта І. (2025), присвячені політиці Чехії щодо України у період повномасштабної війни. Окремо відзначимо чеських дослідників П. Каньока і В. Глоушека (P. Kaniok, V. Hloušek, 2023); Л. Краус (L. Kraus), П. Гавлічек (P. Havlíček), Е. І. Сейдж (E. I. Sage), Б. Каліський (B. Kalisky) (2024). Ролі Чехії у підтримці України у війні присвячене також дослідження Л. Земанека (L. Zemánek, 2024). Празький Інститут безпекових досліджень (Prague Security Studies Institute, PSSI) й Асоціація з міжнародних питань (Association for International Affairs, AMO) досліджують питання, пов'язані з Україною та чеською політикою щодо неї [11, 14]. Втім у науковому та суспільному дискурсі України роль ЧР часто відходить на другий план порівняно з більшими геополітичними акторами, тематика чесько-українських відносин залишається недостатньо висвітленою і, відповідно, потребує більшої уваги.

Метою статті є аналіз ролі президента Чехії у формуванні зовнішньополітичного дискурсу щодо України у 2023–2026 роках на основі дослідження його офіційних виступів і заяв. Для досягнення мети передбачається: визначити ключові тематичні напрямки президентської риторики у публічних виступах, основні етапи еволюції позиції президента щодо України; охарактеризувати її значення у формуванні зовнішньополітичної позиції Чехії та внесок у забезпечення міжнародної підтримки України у контексті чеської та європейської політики.

Методи дослідження. У статті застосовано комплекс методів, що дозволяють дослідити офіційну зовнішньополітичну позицію П. Павела щодо України: дискурс-аналіз політичних виступів, спрямований на виявлення основних ціннісних орієнтирів; тематичний контент-аналіз виступів, що передбачає аналіз промов за визначений період; групування висловлювань за проблемно-тематичними блоками. Порівняльно-хронологічний метод використано для структурування виступів за етапами і простеження еволюції риторики: перші місяці президентства; подальші виступи у міжнародному і внутрішньому контекстах. Інтерпретативний підхід дає змогу розглядати промови як наратив, що формує позицію держави, суспільства та роль Чехії у підтримці України.

Результати. Вже на початковому етапі президентства у 2023 р. П.Павел сформував чітку проукраїнську позицію у зовнішньополітичній політиці Чехії. Він став першим іноземним главою держави, який відвідав східну частину Україну після повномасштабного вторгнення РФ в Україну, під час першого візиту до України у квітні 2023 року. На сьогоднішній день відбулося три його офіційних візити до України.

П. Павел у своїх виступах однозначно визначав Росію як державу-агресора та наголошував на праві України на самооборону, відновлення територіальної цілісності й досягнення справедливого і міцного миру [15]. Президент рішуче наголошував на необхідності військової підтримки України та підтримував вступ до ЄС і НАТО. Практичним виміром цієї політики була активна міжнародна діяльність Павела, а саме проукраїнська позиція на самітах НАТО й ЄС, на міжнародних безпекових конференціях, де він виступав за розширення військової, політичної та фінансової допомоги Україні.

Під час візиту до Києва 28 квітня 2023 р. президент окреслив позицію чеської держави: «Ми є і будемо на її (України) боці». Це формулювання визначало базову рамку подальшого дискурсу – підтримка України постає не як ситуативне рішення, а як довгострокова політична позиція. Президент

підкреслив, що Україна «повністю заслуговує на членство в НАТО та ЄС», а її майбутнє в цих структурах є «питанням не чи, а радше коли» [19]. У своїх заявах він акцентував на необхідності створення умов для повноправного членства України в обох організаціях. Це формувало позицію Чехії як союзниці України в євроатлантичній інтеграції. Зокрема, президент зазначив, «буду всіляко виступати за те, щоб переговори України про членство в ЄС розпочалися до кінця року» [19].

У цьому ж виступі формується важливий концепт від допомоги Україні до співпраці та партнерства. Президент наголосив, що чесько-українська взаємодія має розвиватися не лише у формі військової підтримки, але й через спільні проєкти, передачу технологій і участь у відбудові. Зокрема, було заявлено про підготовку спільних проєктів у сферах енергетики, охорони здоров'я, транспортної інфраструктури і житлового будівництва [19]. Отже, вже на початковому етапі його президенства формується комплексний зовнішньополітичний підхід, у якому підтримка України поєднує військовий, політичний, економічний і ціннісний компоненти. Сприяння євроатлантичної інтеграції України визначало стратегічний напрям чеської зовнішньої політики.

В 2024 році у виступах президента активніше наголошується на таких аспектах, як довгостроковість війни, необхідність стійкості Європи, а також йдеться про важливість підтримки України як інвестиції у безпеку континенту. Павел говорить про ризики «втоми від війни» серед західних суспільств і про необхідність збереження єдності союзників. Він допускає можливість майбутніх переговорів як частини завершення війни, однак підкреслює, що такі переговори не повинні відбуватися під тиском на Україну. Його виступи стають більш орієнтованими не лише на підтримку України, а й на формування довгострокової безпекової архітектури Європи.

Так, у виступі 23 лютого 2024 р. президент акцентує на важливості збереження уваги до війни: «З часом, на жаль, будь-які картинки стають буденністю. Навіть війна в Україні почала викликати у експертів те, що називається воєнною втомою, хоча це безпосередньо не пов'язано з участю у воєнному конфлікті, але людський мозок починає пригнічувати новини про аварії, новини про смерті, новини про руйнування. І на перший план виходять звичайні щоденні проблеми громадян, це не має стати тенденцією» [18]. Павел справедливо зауважив: «Проблеми, які Україна переживає щодня, не зникнуть, якщо заплющити на них очі». Ці висловлювання демонструють прагнення президента підтримувати суспільну мобілізацію та протидіяти зниженню інтересу до війни**.** Важливо, що у виступі підтримка України обґрунтовується не лише моральними аргументами солідарності, але й прагматичними інтересами: «В наших інтересах підтримувати Україну… щоб вона була стабільною, безпечною країною, з якою ми можемо співпрацювати» [18].

Логічним продовженням цієї позиції на рівні практичної політики стала «Угода про співробітництво у сфері безпеки та довгострокову підтримку між Україною та Чеською Республікою» від 18 липня 2024 р., яка інституціоналізувала задекларовані підходи [4]. Документ передбачав довгострокову безпекову підтримку України; військово-технічне співробітництво; розвиток спільного оборонного виробництва; підготовку українських військових; гуманітарну, економічну та відбудовчу допомогу. Зокрема, у документі зазначено: «ЧР має намір надавати непохитну підтримку Україні стільки, скільки буде потрібно для того, щоб допомогти Україні захистити себе, відновити свою територіальну цілісність у межах її міжнародно визнаних кордонів…»; «ЧР робитиме активний внесок у спільні зусилля в межах коаліцій спроможностей у межах UDCG. На сьогодні ЧР приєдналася до коаліцій з питань артилерії, авіації та розмінування». Також було зазначено, що учасники працюватимуть разом задля досягнення справедливого й тривалого миру на умовах, визначених Україною.

У виступі 24 лютого 2025 р. П. Павел поєднав підтримку суверенітету України з баченням майбутніх мирних переговорів. Він наголосив на необхідності посилення допомоги Україні для того, щоб вона могла вступити у переговори «з максимально сильною позицією» та досягти «гідного і справедливого**»** миру, який не принизить Україну й не послабить безпеку Європи. Президент підкреслив, що Україна повинна залишатися суверенною державою та «якомога швидше бути повністю інтегрованою в Європу, як у ЄС, так і в НАТО», оскільки це відповідатиме інтересам усієї Європи. У його риториці Україна постає не лише об'єктом підтримки, але й чинником європейської безпеки і символом боротьби за свободу, що потребує довгострокової міжнародної солідарності [10]. Важливим елементом зовнішньополітичного дискурсу президента Павела є системна рішуча підтримка військової допомоги Україні. Попри те, що рішення щодо постачання зброї та військових програм ухвалює чеський уряд, президент відіграє значну роль у легітимації цієї політики, формуванні суспільного консенсусу та мобілізації міжнародної підтримки. Після повномасштабного вторгнення ЧР була однією з перших країн, які надали Україні важке військове обладнання.

Центральним елементом чеської військової допомоги стала чеська снарядна ініціатива, започаткована у 2024 р. (Чехія очолила ініціативу зі сприяння закупівлі боєприпасів великого калібру у третіх країнах), яку активно підтримував президент. Він відіграв й важливу роль у міжнародній

 ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

мобілізації ресурсів для цієї ініціативи: провів переговори з союзниками щодо фінансування закупівлі боєприпасів, пояснюючи й обґрунтовуючи необхідність довгострокової підтримки України. Чеська ініціатива щодо закупівлі боєприпасів для України поза межами ЄС стала взірцем нестандартної, але дієвої інституційної підтримки, яка продемонструвала лідерство Праги там, де інститути Євросоюзу виявилися занадто повільними [1, с.233]. Чехи зуміли при підтримці інших держав зібрати кошти, необхідні для такої потужної ініціативи.... У березні 2024 р. президент Павел відзвітував про перший великий успіх… «Станом на ранок ми зібрали загальну суму для закупівлі всіх боєприпасів, тобто 800 тисяч штук». Це – реальна допомога Чехії Україні [1, с. 234].

Президент неодноразово підкреслював роль Чехії у балансі сил на полі бою через постачання боєприпасів: «…ЧР з ініціативою щодо боєприпасів робить значний внесок у те, щоб баланс сил на полі бою не був настільки суттєво на користь Росії»… «Ми продовжуватимемо ці постачання стільки, скільки буде необхідно, але перш за все до досягнення справедливого миру для України» [20]. Підкреслюючи ефективність чеської допомоги та її стратегічне значення, було зазначено, що баланс сил на полі бою змінився з приблизно 10 до 1 на користь Росії… до приблизно 2 до 1 [20].

Вдруге президент ЧР відвідав Україну 20–21 березня 2025 р. Під час цього візиту обговорювалися питання підтримки регіонів на фронтовій лінії, гуманітарна допомога і була підписана «Спільна заява про стратегічне партнерство між Україною та Чеською Республікою» від 21 березня 2025 р. У документі зазначено, що відносини досягли рівня всебічного стратегічного партнерства та йдеться про намір надати нового імпульсу українсько-чеському партнерству. Декларація підтверджує, безумовну підтримку і відданість суверенітету, незалежності, єдності та територіальній цілісності України в межах її міжнародно визнаних кордонів станом на 1991 рік, включаючи територіальні води. Чехія офіційно підтвердила рішучу підтримку перспективи повноправного членства України в ЄС та збереження перспективи остаточного вступу до НАТО; підтвердила довгострокову військову підтримку; важливість участі ЧР у реалізації проєктів з реконструкції та відновлення України; ін. [3].

Президент Павел під час поїздки засвідчив, що чеська підтримка залишатиметься стабільною і триватиме попри зміни міжнародної політичної ситуації; говорив про поставки зброї, медичного обладнання, гуманітарної допомоги; підкреслив, що Україна може розраховувати на ЧР.

У 2025 р. Павел й надалі зазначав, що перемога Росії у війні є неприпустимою, оскільки це підірве міжнародний порядок та систему безпеки в Європі. На його думку, підтримка України є питанням безпеки самої Чехії та європейського регіону загалом. «Якщо Росія досягне успіху… це матиме серйозні негативні наслідки для нас». Президент Чехії також виступав проти «замороження» війни на умовах Росії та наголошував на необхідності досягнення справедливого миру, який не означатиме капітуляції України. Він підкреслював, що Росія не повинна досягти стратегічних цілей у війні, а підтримка України має продовжуватися до досягнення справедливого результату. Щоб мирні переговори не винагороджували агресора, й натомість карали жертву; «…щоб мир, який зрештою буде досягнуто, був максимально справедливим для країни, на яку напали» [20].

Ці підходи знайшли відображення у новій «Концепції зовнішньої політики ЧР» (травень 2025 р.), яка підкреслює, й стратегічне значення підтримки України, протидії агресії Росії та зміцнення безпекового порядку в Європі [5]. В документі зазначено, що агресія Росії проти України стала поворотним моментом із глибокими та довгостроковими наслідками для ЧР, Європи, євроатлантичного регіону та всієї міжнародної спільноти… «Вона сприяє відновленню свого гегемонного положення та сфери впливу, яка включає країни колишнього Радянського Союзу і комуністичного блоку». Серед стратегічних партнерів названо Україну. У Концепції наголошено, що у чеських життєвих інтересах, щоб РФ зазнала невдачі в своїй агресії проти України та була ефективно стримана від будь-якої подальшої агресії в Європі [5].

Важливим був виступ президента у Раді Безпеки ООН 23 вересня 2025 р. У ньому війна розглядається як системне порушення міжнародного порядку. Президент заявив: «Росія продовжує порушувати основоположні принципи Статуту ООН» [9]. Він підкреслив, що агресор «не прагне миру» і продовжуватиме ескалацію, доки міжнародна спільнота дозволятиме це. Особливе значення мала теза про неприпустимість винагородження агресора: «Агресор не повинен бути винагороджений за незаконне застосування сили» [9].

Чехія виступає активним актором у формуванні коаліції на підтримку України. У цьому виступі у РБ ООН президент вкотре закликає міжнародну спільноту до рішучої реакції: «Політика умиротворення не є відповіддю на агресивну поведінку Росії». «Цьому потрібно протистояти силою та рішучою глобальною реакцією». «Ми закликаємо всіх членів міжнародної спільноти, і особливо Китай, взяти на себе відповідальність і припинити сприяння цій руйнівній агресивній війні» [9].

Восени 2025 р. внутрішньополітична ситуація в Чехії зазнала суттєвих змін внаслідок парламентських виборів, перемогу на яких здобув рух ANO на чолі з А. Бабішем, який критикував, зокрема, й «боєприпасну ініціативу». Уряд проєвропейської

коаліції під керівництвом П. Фіали подав у відставку, а новий уряд, був сформований у грудні 2025 р. за участю партій із виразними євроскептичними позиціями.

У цьому контексті особливої ваги набуває роль президента Павела, який активно долучається до внутрішньополітичних дискусій щодо підтримки України. Він продовжував наголошувати на необхідності збереження військової допомоги, підкреслюючи, що її згортання може зашкодити не лише Україні, але й міжнародним позиціям Чехії. У його риториці підтримка України постає як поєднання морального обов'язку та стратегічного інтересу держави.

Водночас після виборів 2025 р. можна спостерігати певне зростання розбіжностей між позицією президента та новою урядовою більшістю. Зокрема, політичні сили, які увійшли до складу уряду або підтримують його, демонструють більш стримане / обережне ставлення до подальшого розширення військової допомоги Україні. У публічному дискурсі набули більшої помітності аргументи щодо економічних витрат і «втоми від війни», з'являються заклики до перегляду участі Чехії у постачанні озброєння [8]. Частина політичних сил у Чехії критикує президента Павела за надмірно проукраїнську позицію.

Таким чином, після виборів 2025 р. можна говорити про певну трансформацію чеської політики щодо України. Новий політичний курс уряду свідчить про деяке дистанціювання від попередньої активної підтримки України. Втім як зазначив президент, у січні 2026 р.: «Чехія вже давно бере участь в ініціативі щодо боєприпасів… і я радий, що ця ініціатива продовжуватиметься навіть за нового уряду в ЧР» [17]. І дійсно, попри передвиборчі заяви щодо обмеження/припинення військової допомоги Україні, новий уряд Чехії не відмовився повністю від участі у відповідних ініціативах. Водночас відбулася зміна формату підтримки: Чехія зберегла роль координатора міжнародної допомоги, але скоротила власну фінансову участь, що свідчить про перехід до більш стриманої політики.

16 січня 2026 р. під час третього візиту до України президент Павел виголосив меседжі, що поєднували солідарність з довгостроковою перспективою підтримки, але зі значною увагою до політичної стабільності, переговорів, післявоєнної відбудови. Президент обговорював із В.Зеленським перспективи укладання мирних угод із надійними гарантіями безпеки для України; участь Чехії у відбудові та реконструкції. Порівнюючи з попередніми візитами, можна зауважити, що риторика розширюється від військової підтримки до теми післявоєнного миру і стабільності. Павел вкотре підняв питання про інституційну стійкість ЄС і НАТО, які повинні бути готові до довготривалої підтримки без ослаблення єдності. У виступі президент Чехії прямо пов'язує безпеку Європи з результатом війни: «Європа буде такою ж безпечною, як і Україна» [17].

Павел підкреслив участь Чехії в ініціативі постачання боєприпасів, яка забезпечує «понад 50% боєприпасів великого калібру для ЗСУ» та наголосив на необхідності збереження «регулярного потоку, щоб ЗСУ не страждали від дефіциту та не створювалася ситуація, вигідніша для Росії» [17].

Паралельно президент розширює дискурс підтримки до комплексного виміру. Він підкреслює участь Чехії у відбудові інфраструктури, медичній та психосоціальній допомозі; подальшу участь у механізмі Ukraine Facility для модернізації лікарень. При цьому Павел акцентує, що така діяльність не лише має великий сенс, оскільки допомагає багатьом людям, але й є загальноприйнятою допомогою для тих, хто не вважає військову допомогу пріоритетом [17], що демонструє прагнення сформувати широку суспільну легітимність підтримки України.

У цьому контексті зазначимо, що президент доносить громадянам Чехії, чому підтримка України відповідає національним інтересам країни, що допомога Україні є інвестицією у власну безпеку. Такий підхід дозволяє інтегрувати зовнішньополітичний дискурс у внутрішньополітичний контекст. Окремим елементом його дискурсу є протидія проросійським наративам у чеському інформаційному просторі.

Відзначимо, що підтримка чеського суспільства президента Павела, яка проявилася у маршах та демонстраціях у великих містах Чехії у лютому і березні 2026 р., є важливим індикатором суспільного сприйняття його зовнішньополітичної позиції, зокрема й щодо України. Разом з цим, соціологічні опитування вказують на неоднорідність підтримки: приблизно половина громадян ЧР довіряє політиці президента, більшість підтримує гуманітарну і дипломатичну допомогу Україні, тоді як думки щодо військової допомоги більш розділені. Так, за даними Data Collect (лютий 2025), 77% чехів підтримують гуманітарну допомогу Україні, і лише 39% підтримують військову допомогу. Водночас 61% хотіли б швидкого припинення бойових дій, навіть якщо це означатиме втрату частини українських територій [21]. Згідно з іншим опитуванням, 51% чехів виступають за продовження підтримки України на нинішньому рівні, а 41% – проти; 49% населення вважає військову допомогу надмірною (липень 2025), для порівняння, у червні 2024 р. 43% респондентів вважали допомогу Україні надмірною [12].

Елементом президентського дискурсу є переосмислення допомоги як взаємовигідної співпраці. Павел зазначає, що «ми, мабуть, більше не повинні сприймати допомогу Україні як односторонню допомогу, а як взаємовигідну співпрацю», окреслюючи

 ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

перспективи взаємодії в енергетиці, водних ресурсах і передових технологіях. Він підкреслює, що Україна може «збагатити не лише Чехію, а й Європу багатьма способами», що формує наратив про Україну як повноцінного європейського партнера, з досвідом та інноваціями для Європи [17].

У контексті мирного врегулювання президент наголошує на необхідності єдності Заходу та ролі Європи у переговорах, підкреслює необхідність «достатнього політичного та економічного тиску на Росію», без якого «жодного прогресу досягти неможливо». Павел неодноразово підкреслював, що Україна має бути повноцінною стороною у всіх обговореннях щодо майбутнього миру і будь-яких домовленостей з Росією. Це означає, що він виступає проти будь-яких «закулісних» домовленостей, які могли би вирішувати долю України без згоди української сторони. Втім Павел заявив, що у мирному плані є низка «болючих поступок», на які Україна повинна піти і готова піти, якщо це призведе до миру [16]. Павел наголошує жодні поступки не мають сенсу без чітких міжнародних гарантій безпеки для України. Тобто компроміс можливий лише якщо Україна отримає реальні гарантії безпеки (двосторонні / багатосторонні), збережеться перспектива членства в НАТО, Росія буде стримана від повторної агресії. Йдеться й про поділ безпекових гарантій між США та Європою, включно з ідеями щодо потенційної стабілізаційної присутності міжнародних сил після закінчення війни.

Висновки. Після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну у 2022 р. Чеська Республіка суттєво переглянула свій підхід до українського напрямку зовнішньої політики. Важливу роль у формуванні проукраїнської позиції держави відіграє президент Петр Павел. Незважаючи на обмежені конституційні повноваження у сфері зовнішньої політики він формує інтерпретацію міжнародних подій як для внутрішньої, так і зовнішньої аудиторії.

Позиція президента Павела поєднує моральні, політичні та безпекові аргументи і спрямована на засудження агресії РФ; підтримку суверенітету та територіальної цілісності України; довгострокову військову та економічну підтримку; інтеграцію України у євроатлантичні структури; підкреслення стратегічної взаємовигідності партнерства й інституціоналізації підтримки України; формування довгострокового бачення європейської безпеки; акцент на тому, що переговори можливі лише на умовах України й неприпустимості винагородження агресора, що підкреслює принципову позицію щодо справедливого завершення війни.

Практичним виміром цієї позиції стали три офіційні візити президента до України, участь у міжнародних безпекових форумах та ініціативах, зокрема чеській снарядній ініціативі з 2024 р. Павел активно легітимізував військову підтримку Україні, обґрунтовуючи її як моральну необхідність, так і стратегічний інтерес ЧР.

Аналіз промов дозволяє простежити еволюцію зовнішньополітичного дискурсу щодо України. На початковому етапі президенства риторика Павела концентрувалася на засудженні агресії та мобілізації міжнародної підтримки. Надалі вона трансформувалася у стратегічний наратив, де увага приділялася довгостроковим наслідкам війни, ролі України в європейській архітектурі безпеки та післявоєнному порядку. Україна постає як майбутній повноцінний учасник європейського простору, а не лише об'єкт допомоги. З кінця 2025 р., на тлі змін у внутрішньополітичному ландшафті Чехії, Павел продовжує наполягати на довгостроковій підтримці України, наголошуючи на взаємовигідним партнерстві.

Таким чином, публічні виступи та практична діяльність президента Петра Павела відіграють важливу роль у формуванні зовнішньополітичного дискурсу держави щодо України в умовах війни. На відміну від суто декларативної позиції, президентський дискурс підкріплюється конкретними політичними і дипломатичними кроками, що свідчить про активну роль глави держави у просуванні проукраїнського курсу Чехії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бурдяк, В., Федорчак, Т. Взаємодія політичних інститутів України та Вишеградської четвірки в роки повномасштабної війни. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент,* № 17, 2025. С. 227–246. https://doi.org/10.31861/mediaforum.2025.17.227-246

2. Лісовська М., Пістракевич О., Бессонова М. Позиції країн Вишеградської групи щодо російсько-української війни: публічний вимір. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії.* № 3 (17), 2023. С. 125–149. DOI 10.29038/2524-2679-2023-03-125-149

3. Спільна заява Президента України В. Зеленського та Президента ЧР П. Павела про стратегічне партнерство між Україною та Чеською Республікою від 21 березня 2025 р. URL: https://www.president.gov.ua/en/news/spilna-zayava-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-ta-p-96801 (дата звернення: 01.04.2026).

4. Угода про співробітництво у сфері безпеки та довгострокову підтримку між Україною та ЧР – Київ: president.gov.ua, 18.07.2024. URL: https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobitnictvo-u-sferi-bezpeki-ta-dovgostrokovu-p-92237 (дата звернення: 01.04.2026).

5. Ministerstvo zahraničních věcí České republiky, 2025. Koncepce zahraniční politiky. URL:https://mzv.gov.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/analyzy_a_koncepce/koncepce_zahranicni_politiky_cr.html (дата звернення: 01.04.2026).

6. Neospravedlnitelný akt agrese, vzkázal Fiala. Politici reagují na ruskou invazi. FORUM 24, 24.02.2022. URL: https://www.forum24.cz/neospravedlnitelny-akt-

agrese-vzkazal-fiala-politici-reaguji-na-ruskou-invazi (дата звернення: 01.04.2026).

7. Number of foreigners, demographic events : Statistics. Czech Statistical Office, 05.02.2026. URL: https://csu.gov.cz/number-of-foreigners-demographic-events (дата звернення: 01.04.2026).

8. Ogryzko L., Solař K. Czechs and balances: Protecting Ukraine aid from the new government in Prague / European Council on Foreign Relations. 7 October 2025. URL: https://ecfr.eu/article/czechs-and-balances-protecting-ukraine-aid-from-the-new-government-in-prague/ (дата звернення: 01.04.2026).

9. Projev prezidenta České republiky Petra Pavla na Radě bezpečnosti OSN k Ukrajině. 23. září 2025. URL: https://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/soucasny-prezident-cr/verejna-vystoupeni-a-rozhovory/projev-prezidenta-pavla-na-rade-bezpecnosti-osn-k-ukrajine-18783#from-list (дата звернення: 01.04.2026).

10. Projev prezidenta republiky při setkání s podporovateli Ukrajiny / prezident republiky. Praha: hrad.cz, 24.02.2025. URL: https://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/soucasny-prezident-cr/verejna-vystoupeni-a-rozhovory/projev-prezidenta-republiky-pri-setkani-s-podporovateli-ukrajiny-18407#from-list (дата звернення: 01.04.2026).

11. Recommendations to strengthen the implementation of sanctions against russia in the czech republic : policy paper / Lukáš Kraus, Pavel Havlíček, Emma Isabella Sage, Boris Kalisky. Praha: Prague Security Studies Institute, sep 2024. URL: https://www.pssi.cz/download/docs/11375_recommendations-to-strengthen-the-implementation-of-sanctions-against-russia-in-theczech-republic.pdf (дата звернення: 01.04.2026).

12. Skepse Čechů ohledně vývoje války na Ukrajině dále roste. 16.07.2025. STEM. URL: https://www.stem.cz/skepse-cechu-ohledne-vyvoje-valky-na-ukrajine-dale-roste/ (дата звернення: 01.04.2026).

13. Smith, T. Zeman: «My biggest failure in office? I was wrong about Putin». URL: https://www.expats.cz/czech-news/article/zeman-my-biggest-failure-in-office-i-was-wrong-about-putin. (дата звернення: 01.04.2026).

14. The Czech EU Presidency and the Western Balkans: What can we expect in light of the war in Ukraine? Praha: Prague Security Studies Institute, 17.03.2022. URL: https://www.pssi.cz/the-czech-eu-presidency-and-the-western-balkans-what-can-we-expect-in-light-of-the-war-in-ukraine (дата звернення: 01.04.2026).

15. The speech of the President of the Czech Republic at the UN Security Council / President of the Czech Republic. 20.09.2023. URL: https://www.hrad.cz/en/president-of-the-cr/current-president-of-the-cr/public-addresses-and-interviews/the-speech-of-the-president-of-the-czech-republic-at-the-un-security-council-17357 (дата звернення: 01.04.2026).

16. Ukraine faces «painful concessions» on path to peace, Czech president says January 16, 2026. URL:https://english.nv.ua/nation/ukraine-faces-painful-concessions-on-path-to-peace-50576371.html (дата звернення: 01.04.2026).

17. Vyjádření prezidenta republiky na tiskové konferenci po setkání s prezidentem Ukrajiny. 16. ledna 2026. URL: https://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/soucasny-prezident-cr/verejna-vystoupeni-a-rozhovory/vyjadreni-prezidenta-republiky-na-tiskove-konferenci-po-setkani-s-prezidentem-ukrajiny-19021#from-list (дата звернення: 01.04.2026)

18. Vyjádření prezidenta republiky při přijetí ukrajinských válečných uprchlíků u příležitosti připomenutí druhého výročí invaze Ruska na Ukrajinu / prezident republiky. Praha: hrad.cz, 23.02.2024. URL: https://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/soucasny-prezident-cr/verejna-vystoupeni-a-rozhovory/vyjadreni-prezidenta-republiky-pri-prijeti-ukrajinskych-valecnych-uprchliku-u-prilezitosti-pripomenuti-druheho-vyroci-invaze-ruska-na-ukrajinu-17634#from-list (дата звернення: 01.04.2026).

19. Vyjádření prezidenta republiky při tiskové konferenci po jednání s prezidentem Ukrajiny / prezident republiky. Praha: hrad.cz, 28.04.2023. URL: https://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/soucasny-prezident-cr/verejna-vystoupeni-a-rozhovory/vyjadreni-prezidenta-republiky-pri-tiskove-konferenci-po-jednani-s-prezidentem-ukrajiny-17051#from-list (дата звернення: 01.04.2026).

20. Vystoupení prezidenta republiky na tiskové konferenci po jednání s prezidentem Ukrajiny. 4. května 2025. URL: https://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/soucasny-prezident-cr/verejna-vystoupeni-a-rozhovory/vystoupeni-prezidenta-republiky-na-tiskove-konferenci-po-jednani-s-prezidentem-ukrajiny-18528#from-list (дата звернення: 01.04.2026).

21. Zichová K., Daněčková E. Czechia's Ukraine aid under pressure as elections loom Euractiv.cz. 2025. URL: https://www.visegradinfo.eu/index.php/national-policy-reports/678-czechia-s-ukraine-aid-under-pressure-as-elections-loom (дата звернення: 01.04.2026).

REFERENCES:

1. Burdiak, V., Fedorchak, T. (2025). Vzaiemodiia politychnykh instytutiv Ukrainy ta Vyshehradskoi chetvirky v roky povnomasshtabnoi viiny [Interaction of political institutions of Ukraine and the Visegrad Group during the full-scale war]. Mediaforum: analityka, prohnozy, informatsiinyi menedzhment, vol. 17, pp. 227–246 [in Ukrainian].

2. Lisovska, M., Pistrakevych, O., Bessonova, M. (2023). Pozytsii krain Vyshehradskoi hrupy shchodo rosiisko-ukrainskoi viiny: publichnyi vymir [Positions of the Visegrad Group countries on the Russian-Ukrainian war: public dimension]. Mizhnarodni vidnosyny, suspilni komunikatsii ta rehionalni studii, vol. 3 (17), pp. 125–149 [in Ukrainian].

3. Zelenskyi, V., Pavel, P. (2025). Spilna zaiava Prezydenta Ukrainy ta Prezydenta Cheskoi Respubliky pro stratehichne partnerstvo mizh Ukrainoiu ta Cheskoiu Respublikoiu vid 21 bereznia 2025 r. [Joint statement of the President of Ukraine and the President of the Czech Republic on strategic partnership between Ukraine and the Czech Republic]. URL: https://www.president.gov.ua/en/news/spilna-zayava-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-ta-p-96801 (accessed 01 April 2026) [in Ukrainian].

4. Uhoda pro spivrobitnytstvo u sferi bezpeky ta dovhostrokovu pidtrymku mizh Ukrainoiu ta Cheskoiu Respublikoiu (2024) [Agreement on security cooperation and long-term support between Ukraine and the Czech Republic]. Kyiv: president.gov.ua. URL: https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobitnictvo-u-sferi-bezpeki-ta-dovgostrokovu-p-92237 (accessed 01 April 2026) [in Ukrainian].

5. Ministerstvo zahranichnykh veci Cheskoi Respubliky (2025). Koncepce zahranicni politiky [Concept of foreign policy]. URL: https://mzv.gov.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/analyzy_a_koncepce/koncepce_zahranicni_politiky_cr.html (accessed 01 April 2026) [in Czech]

6. NeospravedlnitelnyI akt agrese, vzkazal Fiala. Politici reahuji na ruskou invazi (2022) [An unjustified act of aggression, said Fiala. Politicians react to the Russian invasion]. FORUM URL: https://www.forum24.cz/neospravedlnitelny-akt-agrese-vzkazal-fiala-politici-reagujina-ruskou-invazi (accessed 30 March 2026) [in Czech]

7. Czech Statistical Office (2026). Number of foreigners, demographic events [Number of foreigners, demographic events]. Praha: Czech Statistical Office. URL: https://csu.gov.cz/number-of-foreigners-demographic-events (accessed 30 March 2026).

8. Ogryzko, L., Solar, K. (2025). Czechs and balances: Protecting Ukraine aid from the new government in Prague. European Council on Foreign Relations. URL: https://ecfr.eu/article/czechs-and-balances-protecting-ukraine-aid-from-the-new-government-in-prague (accessed 01 April 2026).

9. Projev prezidenta Cheskoi Respubliky Petra Pavla na Rade bezpechnosti OSN k Ukraine (2025) [Speech of the President of the Czech Republic Petr Pavel at the UN Security Council on Ukraine]. URL: https://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/soucasny-prezident-cr/verejna-vystoupeni-a-rozhovory/projev-prezidenta-pavla-na-rade-bezpecnosti-osn-k-ukrajine-18783#from-list (accessed 01 April 2026) [in Czech]

10. Projev prezidenta republiky pri setkani s podporovateli Ukrainy (2025) [Speech of the President at a meeting with supporters of Ukraine]. Praha: hrad.cz. URL: https://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/soucasny-prezident-cr/verejna-vystoupeni-a-rozhovory/projev-prezidenta-republiky-pri-setkani-s-podporovateli-ukrajiny-18407#from-list (accessed 01 April 2026) [in Czech]

11. Kraus, L., Havlicek, P., Sage, E. I., Kalisky, B. (2024). Recommendations to strengthen the implementation of sanctions against Russia in the Czech Republic. Praha: Prague Security Studies Institute. URL: https://www.pssi.cz/download/docs/11375_recommendations-to-strengthen-the-implementation-of-sanctions-against-russia-in-theczech-republic.pdf (accessed 30 March 2026).

12. Skepse Cechu ohledne vyvoje valky na Ukrajine dale roste (2025) [Czech skepticism regarding the development of the war in Ukraine continues to grow]. STEM. URL: https://www.stem.cz/skepse-cechu-ohledne-vyvoje-valky-na-ukrajine-dale-roste/ (accessed 01 April 2026) [in Czech]

13. Smith, T. (2026). Zeman: «My biggest failure in office? I was wrong about Putin». URL: https://www.expats.cz/czech-news/article/zeman-my-biggest-failure-in-office-i-was-wrong-about-putin (accessed 30 March 2026).

14. Prague Security Studies Institute (2022). The Czech EU Presidency and the Western Balkans: What can we expect in light of the war in Ukraine? Praha: Prague Security Studies Institute. URL: https://www.pssi.cz/the-czech-eu-presidency-and-the-western-balkans-what-can-we-expect-in-light-of-the-war-in-ukraine (accessed 30 March 2026).

15. President of the Czech Republic (2023). The speech of the President of the Czech Republic at the UN Security Council. URL: https://www.hrad.cz/en/president-of-the-cr/current-president-of-the-cr/public-addresses-and-interviews/the-speech-of-the-president-of-the-czech-republic-at-the-un-security-council-17357 (accessed 30 March 2026).

16. Ukraine faces «painful concessions» on path to peace, Czech president says (2026). URL: https://english.nv.ua/nation/ukraine-faces-painful-concessions-on-path-to-peace-50576371.html (accessed 01 April 2026)

17. Vyjadrennia prezydenta republiky na tiskove konferentsii pislia zustrichi z prezydentom Ukrainy (2026) [Statement of the President at a press conference after meeting with the President of Ukraine]. URL: https://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/soucasny-prezident-cr/verejna-vystoupeni-a-rozhovory/vyjadreni-prezidenta-republiky-na-tiskove-konferenci-po-setkani-s-prezidentem-ukrajiny-19021#from-list (accessed 01 April 2026) [in Czech]

18. Vyjadrennia prezydenta republiky pry pryiniatti ukrainskykh biizhentsiv (2024) [Statement of the President during the reception of Ukrainian refugees]. Praha: hrad.cz. URL: https://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/soucasny-prezident-cr/verejna-vystoupeni-a-rozhovory/vyjadreni-prezidenta-republiky-pri-prijeti-ukrajinskych-valecnych-uprchliku-u-prilezitosti-pripomenuti-druheho-vyroci-invaze-ruska-na-ukrajinu-17634#from-list (accessed 01 April 2026) [in Czech]

19. Vyjadrennia prezydenta republiky pry tiskovii konferentsii pislia perehovoriv z prezydentom Ukrainy (2023) [Statement of the President at a press conference after negotiations with the President of Ukraine]. Praha: hrad.cz. URL: https://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/soucasny-prezident-cr/verejna-vystoupeni-a-rozhovory/vyjadreni-prezidenta-republiky-pri-tiskove-konferenci-po-jednani-s-prezidentem-ukrajiny-17051#from-list (accessed 30 March 2026) [in Czech]

20. Vystuplennia prezydenta republiky na tiskovii konferentsii pislia perehovoriv z prezydentom Ukrainy (2025) [Speech of the President at a press conference after negotiations with the President of Ukraine]. URL: https://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/soucasny-prezident-cr/verejna-vystoupeni-a-rozhovory/vystoupeni-prezidenta-republiky-na-tiskove-konferenci-po-jednani-s-prezidentem-ukrajiny-18528#from-list (accessed 01 April 2026) [in Czech]

21. Zichova, K., Daneckova, E. (2025). Czechia's Ukraine aid under pressure as elections loom. Euractiv. URL: https://www.visegradinfo.eu/index.php/national-policy-reports/678-czechia-s-ukraine-aid-under-pressure-as-elections-loom (accessed 01 April 2026)

The role of the president of the Czech Republic Petr Pavel in shaping the foreign policy discourse on Ukraine

Pohorielova Inna Serhiivna

Ph. D. In History, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Political Technologies
Kyiv National Economic University named
after Vadym Hetman
Peremohy Ave., 54/1, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-6560-242X

The relevance of this article is обусловлена the fact that following Russia's full-scale invasion of Ukraine in 2022, a significant transformation of the Czech Republic's foreign policy has taken place – from cautious balancing to an active pro-Ukrainian stance. In this context, the role of the president in shaping foreign policy discourse becomes particularly important, as even with formally limited powers, the president influences the interpretation of the war and the state's international position. The aim of the article is to examine the role of the presidential discourse of the Czech Republic's President Petr Pavel in shaping and articulating the country's foreign policy position toward Ukraine.

The methodological framework of the study is based on discourse analysis, content analysis of public speeches, official statements, and diplomatic initiatives of the president, as well as a comparative approach to examining the evolution of rhetoric. The empirical basis includes official speeches, interviews, and international addresses of the head of state.

It has been established that President Petr Pavel's discourse is characterized by a clear pro-Ukrainian orientation and strategic consistency. The main thematic areas include condemnation of Russian aggression, support for Ukraine's sovereignty and territorial integrity, promotion of its integration into the EU and NATO, as well as justification of the need for long-term military, political, and economic assistance. It is revealed that the president's public speeches perform not only a representative but also a formative function, influencing both the international image of the Czech Republic and the domestic political discourse.

The evolution of rhetoric is demonstrated – from mobilizational support for Ukraine to the formation of a comprehensive strategic narrative encompassing issues of a just and lasting peace, post-war reconstruction, long-term strategic partnership, and a new architecture of European security. The role of the president in legitimizing military assistance to Ukraine and consolidating public support is identified. It is concluded that President Petr Pavel's discourse is systemic, consistent, and strategically oriented, and serves as an important factor in consolidating both domestic and international support for Ukraine, as well as strengthening the Czech Republic's role as an active actor in European security policy.

Key words: *presidential discourse, foreign policy, Czech Republic, Ukraine, Petr Pavel, Russian-Ukrainian war, military assistance, Euro-Atlantic integration.*

Дата першого надходження статті до видання: 09.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

Сагановський Руслан Миронович

Недержавні актори в системі публічної дипломатії США

УДК 327.8
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-2.28

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Сагановський Руслан Миронович
аспірант кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби Львівського національного університету імені Івана Франка
вул. Січових Стрільців, 19, Львів, Україна
ORCID: 0009-0004-6389-4731

У цій статті розглядається мережевий характер публічної дипломатії США шляхом аналізу того, як недержавні суб'єкти сприяють проєктуванню, посередництву та протистоянню щодо американського глобального впливу. Замість того, щоб розглядати публічну дипломатію як державоцентричний інструмент комунікації, що здійснюється виключно Державним департаментом США, стаття концептуалізує її як багаторівневу систему, в якій урядові інституції, організації громадянського суспільства, університети, медіа-актори, благодійні фонди, корпорації, культурні інституції та цифрові платформи спільно формують наративи, відносини та репутаційні результати. Методологічно стаття використовує якісний інтерпретативний аналіз, структуроване порівняння категорій акторів та цілеспрямоване дослідження конкретних випадків. Матеріал для вивчення включає архітектури освітнього та культурного обміну, ініціативи музичної дипломатії, системи цифрової взаємодії та державно-приватні партнерства у сфері стратегічної комунікації. Результати дослідження вказують на те, що недержавні актори не є просто виконавцями політики США; вони виконують конститутивні функції, створюючи легітимність, перекладаючи цінності в різних контекстах та розширюючи охоплення на соціальні сфери, недоступні для офіційної дипломатії. У статті стверджується, що вплив США дедалі частіше формується у гібридних утвореннях «держава-суспільство», де результати впливу залежать не стільки від передачі повідомлень, скільки від стійкої вкоріненості у відносинах. Для наукових досліджень це означає необхідність відходу від лінійних моделей «відправник-одержувач» на користь системних та мережево-аналітичних підходів. Для політики це означає, що ефективність вимагає координаційних здібностей, етичної узгодженості та плюралістичних партнерств, а не комунікації за принципом «командування та контролю». Ці висновки є особливо актуальними для середніх і малих держав, зокрема України, які прагнуть зрозуміти сучасну політику впливу в умовах цифрового мережевого міжнародного порядку.

Ключові слова: *США, публічна дипломатія, мережева дипломатія; «м'яка сила», дипломатія, транснаціональні суб'єкти, цифрова дипломатія, глобальний вплив.*

Вступ. Публічна дипломатія традиційно описується як функція зовнішньої комунікації держав: уряди прагнуть інформувати, впливати та залучати іноземну громадськість у спосіб, що сприяє просуванню національних інтересів. У цій традиційній перспективі міністерства закордонних справ та дипломатичні місії залишаються головними інституційними акторами, тоді як участь недержавних суб'єктів розглядається як другорядна або допоміжна. Проте сучасне міжнародне середовище дедалі частіше ставить під сумнів такі припущення. Інтенсифікація глобалізації, цифрова взаємопов'язаність, транснаціональна адвокація, платформовані медіа-екосистеми та поширення можливостей символічного виробництва перетворили сам вплив із переважно керованого державою процесу на розподілену соціальну практику [4, 21].

Сполучені Штати є особливо показовим прикладом для переоцінки публічної дипломатії крізь призму мережевого підходу. Історично вплив США ґрунтувався не лише на офіційних повідомленнях, а й на широкому колу суспільних суб'єктів: університетах, благодійних організаціях, НУО, медіа-індустрії, технологічних компаніях, митцях та транснаціональних професійних спільнотах. Під час холодної війни такі інституції, як Інформаційне агентство США, програми обміну та культурні ініціативи, культивували довгострокові міжособистісні стосунки, що виходили за межі офіційної дипломатії [2, 7]. У післявоєнний період та в цифрову еру ці моделі стали складнішими, оскільки недержавні суб'єкти здобули більшу автономію та інфраструктурну потужність, часто формуючи порядок денний незалежно від намірів уряду [14, 25].

Тут висувається теза, що публічну дипломатію США найкраще розглядати як мережеву систему, а не як ієрархічний інструмент політики. Недержавні суб'єкти не просто «підтримують» державну політику; вони спільно формують вплив, створюючи репутаційні активи, забезпечуючи доступ до мереж контактів та адаптуючи нормативні рамки до різних культурних і політичних контекстів. Така системна архітектура розширює сферу впливу та підвищує адаптивність, але водночас породжує напруження, пов'язані з підзвітністю, стратегічною узгодженістю та легітимністю.

Ця стаття призначена для наукових досліджень у галузі міжнародних відносин та політології й актуальна для української наукової та політичної аудиторії. Для держав, які стикаються з умовами асиметричної інформації та геополітичною конкуренцією високої інтенсивності, розуміння того, як великі держави організовують свій вплив через мережі «держава-суспільство», має важливе аналітичне

та практичне значення. Зокрема, власний досвід України у сфері стратегічних комунікацій в умовах війни підкреслює важливість децентралізованих констеляцій акторів, діаспорних мереж та цифрової мобілізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ранні наукові дослідження в галузі публічної дипломатії зосереджувалися на комунікації, що здійснювалася за ініціативою держави, і часто стосувалися інформаційних кампаній та управління іміджем. Згодом цей підхід еволюціонував у бік більш орієнтованих на взаємовідносини та мережевих підходів. Такі вчені, як Калл [6], підкреслили перехід від одностороннього обміну повідомленнями до багатовимірної взаємодії, що включає слухання, культурний обмін та діалог. Грегорі та Захарна [11, 29] розвинули цю перспективу, наголосивши на довірі, авторитеті та структурній ролі комунікаційних мереж, розглядаючи публічну дипломатію як динамічну систему, що формується взаємодією між численними акторами.

Концепція м'якої сили, запроваджена Найєм [18], залишається центральною для розуміння впливу через привабливість, а не примус. Однак пізніші дослідження поставили під сумнів ідею, що м'яка сила є єдиним національним ресурсом, контрольованим урядами. Натомість її дедалі частіше розглядають як соціально сформовану та розподілену між різними недержавними акторами. У контексті США м'яка сила виходить з університетів, культурних галузей, інноваційних мереж та цифрових платформ – багато з яких діють незалежно від держави і черпають легітимність саме з цієї автономії.

Поява теорії мережевого суспільства та аналізу транснаціональних акторів ще більше підкріплює цю зміну. Кастельс [4] розглядає владу як здатність формувати та об'єднувати мережі, тоді як такі вчені, як Кек, Сіккінк і Слотер [15, 26], показують, як НУО, фахівці та активісти впливають на глобальні процеси поза межами державного контролю. У контексті публічної дипломатії це означає, що уряди діють у складних, взаємозалежних системах, де ефективність залежить від координації діяльності різноманітних акторів, а не від їхнього безпосереднього керування.

Нарешті, дослідження цифрової дипломатії підкреслюють, як онлайн-платформи трансформували комунікаційні середовища. Платформи формують видимість, швидкість та наративний контекст, водночас створюючи такі виклики, як дезінформація та алгоритмічна упередженість. Незважаючи на широкі дослідження, прогалини залишаються – зокрема, відсутність аналізу на рівні системи, обмеженість порівняльних досліджень недержавних акторів та постійний надмірний акцент на державних органах. Усунення цих прогалин вимагає інтеграції теорій м'якої сили, мереж та цифрової комунікації в більш комплексну аналітичну структуру.

Мета та завдання. У цій статті розглядається таке основне дослідницьке питання: яким чином недержавні суб'єкти сприяють реалізації публічної дипломатії США та формуванню глобального впливу Америки в умовах мережевого міжнародного порядку? Аналіз побудовано на основі низки пов'язаних з ним підпитань: (1) Які особливі функції виконують різні категорії недержавних суб'єктів? (2) Яким чином ці суб'єкти доповнюють, замінюють або обмежують офіційну дипломатію, яку проводить Державний департамент США? (3) Як цифрові інфраструктури та транснаціональні мережі змінюють управління та ефективність систем публічної дипломатії?

Методи дослідження. У цій статті використовується якісна інтерпретативна методологія, що поєднує концептуальний синтез, структурований порівняльний аналіз категорій акторів та цілеспрямоване відстеження процесів на основі конкретних прикладів, щоб пояснити, як недержавні актори впливають на результати публічної дипломатії США. Замість того, щоб перевіряти одну причинно-наслідкову змінну, дослідження базується на підході «найскладнішої системи», відображаючи взаємозв'язки та функціональну взаємодоповнюваність у мережевій екосистемі. Одиницею аналізу визначено кластери акторів-ролей, а не окремі організації, що дозволяє отримати більш системне розуміння впливу. У дослідженні розглядаються сім ключових категорій, університети, НУО, міжнародні фонди, медіаорганізації, культурні інституції, приватні компанії та цифрові платформи, обрані через їхню постійну присутність як у науці, так і на практиці, а також через те, що вони охоплюють освітні, нормативні, комунікативні, економічні та інфраструктурні виміри публічної дипломатії.

Результати. Щоб зрозуміти сучасну публічну дипломатію США, необхідно врахувати історичний контекст. На початку холодної війни стратегія впливу США поєднувала офіційну інформаційну політику з інфраструктурою освітніх, культурних та наукових обмінів. Хоча центральну роль відігравали державні інституції, особливо Агентство США з міжнародних інформації (USIA), ефективність інформаційно-просвітницької діяльності значною мірою залежала від університетів, приватних культурних організацій та незалежних медіа-партнерів, які могли донести інформацію до іноземної аудиторії з більшою соціальною легітимністю, ніж відверта урядова пропаганда [2]. У цей період логіка мереж існувала в зародковому вигляді: державні агентства організовували та фінансували діяльність, але саме недержавні актори часто забезпечували суттєву взаємодію.

Після закінчення холодної війни глобалізація та лібералізація ринку розширили транснаціональні

 ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

канали впливу. Глобалізація приватного сектору, зростання НУО та розширення міжнародної вищої освіти змістили систему від комунікації, що підтримувалася державою, до поліцентричної взаємодії. Ера стратегічних комунікацій після 11 вересня реполітизувала публічну дипломатію та породила нові напруження між повідомленнями, зосередженими на безпеці, та взаємодією, зосередженою на відносинах [12]. Спроби рецентралізувати контроль над наративами часто стикалися з обмеженнями щодо довіри, особливо там, де політичні дії та нормативні твердження розходилися.

Ера соціальних медіа прискорила цю динаміку. Американські дипломати отримали нові інструменти для взаємодії в режимі реального часу, але водночас втратили монополію на формування порядку денного на ринках уваги, сформованих логікою платформ та транснаціональними контрнаративами [16]. Фактично, операційне середовище перейшло від інституційного мовлення до суперечливого управління мережами. Ця історична траєкторія пояснює, чому недержавні актори зараз є структурно незамінними, а не факультативними доповненнями.

Офіційна публічна дипломатія США залишається інституційно закріпленою за Державним департаментом, зокрема через заступника держсекретаря з питань публічної дипломатії та громадських справ, освітні та культурні бюро, міжнародні інформаційні програми та роботу з громадськістю на рівні посольств. Проте на практиці Державний департамент дедалі частіше виконує роль координатора, а не здійснює прямий контроль. Це нагадує те, що вчені, які досліджують міжнародне управління, описують як «координацію посередниками», коли державні органи мобілізують автономних суб'єктів для досягнення спільних політичних цілей без ієрархічного командування [1].

У випадку США координація випливає як із необхідності, так і зі стратегії. З необхідності, тому що іноземна громадськість часто не довіряє офіційним державним повідомленням, особливо в умовах геополітичної поляризації. Зі стратегії, тому що недержавні суб'єкти володіють унікальними перевагами: авторитетом, креативністю, вкоріненістю на місцевому рівні та технічними можливостями, які урядові інституції не можуть відтворити у великих масштабах. Головний аналітичний висновок полягає в тому, що результати впливу залежать від якості мережі: щільності зв'язків, посередницьких позицій, довірчих відносин та адаптивних циклів зворотного зв'язку.

На практиці ця роль координації проявляється в моделях партнерства посольств, грантових програмах, платформах обміну та тематичних ініціативах, де дипломатичні місії виступають як організатори зустрічей між місцевим громадянським суспільством, суб'єктами приватного сектору та транснаціональними посередниками програм. Посольства часто забезпечують політичне прикриття, легітимність для проведення зустрічей та цільові ресурси, тоді як реалізація делегується партнерам із глибшою соціальною інтегрованістю. Така схема підвищує гнучкість, але вимагає розвинених здібностей з управління партнерами, включаючи прозорі критерії відбору та довгостроковий моніторинг.

Така модель також переосмислює поняття дипломатичного професіоналізму. Окрім навичок ведення переговорів та представництва, сучасні дипломати повинні володіти навичками аналізу мереж, координації діяльності різних зацікавлених сторін, цифровою грамотністю та здатністю оцінювати ефективність складних заходів. Таким чином, публічна дипломатія зливається з компетенціями в галузі управління, які традиційно асоціюються зі співпрацею в галузі розвитку та розробкою державної політики.

Університети є одними з найміцніших стовпів глобального впливу США. Їхній внесок виходить за межі навчання чи репутації: вони формують транснаціональні епістемічні спільноти та шляхи соціалізації еліти, що визначають довгострокові політичні та професійні орієнтації [19].

Освітні обміни, такі як програма «Фулбрайт», зв'язки в рамках Міжнародної програми лідерства для іноземних гостей, а також ширші системи академічної мобільності, створюють зони постійного контакту, що базуються на високому рівні довіри, між учасниками зі США та інших країн. Механізм тут полягає у накопиченні взаємовідносин: участь у короткострокових програмах може мати обмежений безпосередній вплив на політику, але постійні взаємодії формують щільні міжособистісні мережі, які можуть зберігатися протягом десятиліть [27].

Університети доповнюють дипломатичну діяльність Державного департаменту трьома способами. По-перше, вони деполітизують взаємодію, вбудовуючи її в наукові та професійні норми. По-друге, вони надають експертні знання з конкретних питань та створюють політичні спільноти, які можуть підтримувати діалоги «Track 1.5» та «Track 2». По-третє, вони створюють розподілені мережі випускників, які функціонують як неформальний дипломатичний капітал. Однак у цій сфері також існують певні суперечності. Сприйняття візових обмежень, політизація дискусій у навчальних закладах та нерівний доступ залежно від регіону можуть знизити рівень інклюзивності та підірвати нормативні заклики до відкритості. Крім того, конкуренція з боку інших глобальних освітніх центрів ставить під сумнів відносну центральну роль вищої освіти США в архітектурі «м'якої сили».

Поза межами офіційних обмінів сферу освітньої дипломатії розширили системи цифрового навчання, спільні дослідницькі консорціуми та про-

фесійні мережі мікросертифікатів. Масові відкриті онлайн-курси, транснаціональні партнерства лабораторій та платформи наукової співпраці створюють низькопорогові точки входу для тривалої взаємодії, пов'язаної зі США. Хоча ці розподілені мережі менш помітні, ніж флагманські програми обміну, вони можуть мати більше сукупне охоплення. Вони також урізноманітнюють профілі учасників, виходячи за межі традиційних елітних груп, що потенційно розширює соціальну легітимність.

Неурядові організації виступають у ролі важливих посередників у конкретних сферах дипломатії, таких як права людини, реформа державного управління, дипломатія у сфері охорони здоров'я, гуманітарна допомога та медіаграмотність. Спираючись на логіку адвокаційних мереж [15], НУО перетворюють загальні нормативні наративи США на оперативні програми, що реалізуються разом із місцевими партнерами.

Їхньою порівняльною перевагою є авторитет, який ґрунтується на спеціалізації місії та доступі до низових верств суспільства. У ситуаціях, коли відкрита присутність уряду США є політично чутливою, ініціативи під керівництвом НУО можуть підтримувати соціальну залученість, не викликаючи негайного опору, пов'язаного з суверенітетом. Ця «легітимність на відстані руки» («arm's length legitimacy») може посилити вплив політики, особливо в ініціативах щодо соціальної стійкості та розширення громадянських прав і можливостей. Водночас залучення НУО може викликати суперечки. Уряди країн можуть трактувати діяльність громадянського суспільства, що фінансується ззовні, як політичне втручання, тоді як місцеві зацікавлені сторони можуть ставити під сумнів репрезентативність або залежність від донорів. Для американської дипломатії це створює подвійну необхідність: підтримувати плюралізм громадянського суспільства, уникаючи при цьому враження про його інструменталізацію. Приклади з програм сприяння демократії та громадянської освіти показують, що партнерства, розроблені спільно з місцевими організаціями, як правило, є більш стійкими, ніж шаблони, розроблені ззовні. Це свідчить про те, що мережева дипломатія вимагає не лише передачі ресурсів, а й адаптивного спільного управління.

Важливо зазначити, що екосистеми НУО є внутрішньо різноманітними. Міжнародні НУО, асоціації, очолювані діаспорою, релігійні організації та місцеві громадські групи суттєво відрізняються за рівнем легітимності та оперативними можливостями. Американські дипломатичні суб'єкти, які розглядають громадянське суспільство як однорідну категорію, ризикують налагоджувати партнерські відносини з дуже помітними, але соціально нерепрезентативними суб'єктами. Більш ефективна практика вимагає диверсифікації портфеля та контекстуального аналізу партнерів, що включає периферійні громадські осередки, а не лише столичних еліт-активістів.

Міжнародні фонди, що базуються у США (наприклад, Фонд Форда, Фонд Рокфеллера, Фонд Карнегі та інші великі благодійні організації), вже давно впливають на глобальне виробництво знань, програми розвитку та розбудову інституційної спроможності. Благодійна дипломатія часто діє через гранти, стипендії, здатність до об'єднання та визначення порядку денного у сферах досліджень, що мають значення для політики. Фонди доповнюють офіційну дипломатію, інвестуючи в довгострокову соціальну інфраструктуру, яку уряди, обмежені виборчими та бюджетними циклами, можуть нехтувати. Вони можуть сприяти формуванню політичних спільнот, підтримувати незалежні дослідницькі інститути та створювати транснаціональні канали підготовки лідерів. Історично фонди відігравали значну роль у сферах освіти, охорони здоров'я, реформування державного управління та систем культурного обміну [23].

З точки зору мережевої взаємодії фонди виконують роль посередників, що з'єднують місцеве громадянське суспільство, міжнародні організації, університети та політичну еліту. Їхня здатність до об'єднання може зменшити трансакційні витрати та створити стратегічну узгодженість між акторами, які в іншому випадку були б розрізненими.

До ризиків належать асиметрія програмних пріоритетів та дефіцит підзвітності. Пріоритети фондів можуть більше відображати уподобання донорів, ніж результати місцевих обговорень, а вплив благодійних організацій може розмивати межі між державним і приватним секторами у сфері глобального врядування. Для публічної дипломатії США головним викликом є пошук балансу між стратегічною синергією та повагою до автономії недержавних суб'єктів і демократичної легітимності.

Додатковим механізмом є формування епістемічного порядку денного. Фонди часто фінансують порівняльні набори даних та мережі аналітичних центрів, які визначають, які питання стають видимими та керованими в міжнародному політичному дискурсі. Цей епістемічний вплив може опосередковано підкріплювати нормативне формулювання США, навіть за відсутності явних дипломатичних сигналів. Ефект є тонким, але тривалим: категорії, показники та стандарти оцінки поширюються між інституціями та вкорінюються в практиці управління.

Медіаорганізації історично відігравали центральну роль у публічній дипломатії США – від міжнародного мовлення до комерційних розважальних екосистем. Традиційні наукові дослідження з публічної дипломатії виділяють державне мовлення як інструмент міжнародної комунікації [6]. Проте сучасний вплив на формування наративу стає дедалі гібриднішим: традиційні мовники, редакції, що з самого початку працювали в цифро-

вому середовищі, стрімінгові сервіси та транснаціональні розважальні індустрії співіснують на складних ринках уваги. Зв'язані зі США ЗМІ сприяють глобальному впливу, формуючи інтерпретаційні рамки навколо демократії, інновацій, прав та соціальної мобільності.

Водночас фрагментація ЗМІ, паптійна поляризація та підрив довіри ускладнюють ці наслідки. Іноземна аудиторія спостерігає за внутрішніми інформаційними конфліктами і може трактувати їх як ознаки системної слабкості, а не демократичної життєздатності. Крім того, динаміка обурення, що формується на платформах, може посилювати сенсаційний контент за рахунок втрати достовірності. Тому для Державного департаменту співпраця з медіа-акторами є непрямою і часто має скоріше нормативний, а не директивний характер: просування стандартів свободи преси, підтримка безпеки журналістів та сприяння програмам інформаційної стійкості. Вплив тут залежить від здоров'я екосистеми, а не від централізованої дисципліни повідомлень.

Розвиток економіки кріейторів та мереж інфлюенсерів ще більше ускладнює цю ситуацію. Окремі автори контенту можуть швидко формувати транскордонні уявлення, часто без інституційного редакційного контролю. Дипломатична взаємодія з такими суб'єктами може розширити аудиторію серед молодшої вікової групи, але ризик втрати репутації є високим. Стратегічна опора на інфлюенсерів вимагає запобіжних заходів проти дезінформації, опортуністичного брендингу та різких змін у нарративі.

Культурна дипломатія залишається одним із найстійкіших каналів привабливості Америки. Музеї, мережі мистецтв, літературні інституції, кінофестивалі та музичні програми забезпечують символічні простори взаємодії, де політичні напруження можуть бути частково призупинені. Як зазначають Каммінгс [8] та Арндт [2], культурний обмін може підтримувати комунікацію в періоди стратегічного суперництва, висуваючи на перший план спільні людські переживання.

Культурні інституції США доповнюють офіційну дипломатію шляхом плюралізації наративів: вони відображають не монолітну національну ідентичність, а цілий спектр голосів, включаючи точки зору меншин, діаспори та критичні погляди. Цей плюралізм може зміцнити легітимність, демонструючи відкритість суспільства.

Приклад: глобальна музична дипломатія (Global Music Diplomacy). Ініціативи музичної дипломатії, зокрема програми у сфері джазу, хіп-хопу та міжжанрової співпраці, ілюструють, як недержавні культурні суб'єкти виступають посередниками у політичних наративах. Джазова дипломатія під час «холодної війни» історично пропагувала ідеї творчості та свободи, незважаючи на внутрішні суперечності [28]. Сучасні програми, що передбачають обмін митцями та майстер-класи, також діють через безпосередню взаємодію, а не політичну аргументацію. Їхня ефективність полягає у спільній творчості та емоційному резонансі, а не в кампаніях переконання. Однак така дипломатія вразлива до проявів лицемірства, коли іноземна аудиторія бачить розбіжність між проголошеними цінностями та політичною практикою (наприклад, щодо расової справедливості, міграції чи військових втручань). Отже, для стабільної довіри необхідна узгодженість політики та цінностей, що виходить за межі культурних виступів.

Сучасна практика культурної дипломатії дедалі більше наголошує на взаємних формах обміну, а не на виставках за кордоном. Спільно організовані виставки та транснаціональні культурні лабораторії дають змогу іноземним учасникам формувати порядок денний та мати значення. Ця взаємність є важливою з аналітичної точки зору: вона зміщує культурну дипломатію від репрезентативного проєктування до узгодженої роботи з ідентичністю, зменшуючи асиметрію, яка історично породжувала постколоніальну критику.

Цифрові платформи займають особливе місце, оскільки вони є одночасно і акторами, і інфраструктурою. На відміну від традиційних посередників, платформи керують самою архітектурою комунікації – ранжуванням, модерацією, посиленням, монетизацією та видимістю. Це надає їм квазісуверенний вплив на транснаціональний дискурс [16]. У сфері публічної дипломатії США цифрові платформи дають змогу швидко залучати аудиторію, мобілізувати діаспору, здійснювати кризові комунікації та проводити мережеві кампанії. Цифрові акаунти посольств, проекти віртуального обміну та партнерство з інфлюенсерами можуть значно розширити охоплення аудиторії. Водночас ця ж інфраструктура сприяє маніпуляціям з боку супротивників, поширенню повідомлень за допомогою ботів та дезінформації.

Приклад: Мережі цифрової дипломатії (Digital Diplomacy Networks). Програми цифрової взаємодії, орієнтовані на США, часто базуються на багатосекторальній співпраці між підрозділами Державного департаменту, громадськими технологічними НУО, академічними лабораторіями та платформними компаніями. Їхній успіх залежить не стільки від обсягу контенту, скільки від стійкості мережі: систем перевірки фактів, надійних месенджерів, багатомовної адаптації та глибини місцевих партнерських відносин.

Головною дилемою в сфері управління є залежність. Коли публічна дипломатія залежить від комерційних платформ із непрозорими алгоритмами та глобальними асиметріями в політиці, можливості держави щодо забезпечення дотримання єдиних норм є обмеженими. Відповідно, страте-

гія цифрової дипломатії має включати розуміння механізмів управління платформами, підтримку незалежної громадянської інфраструктури та міцні партнерства з питань інформаційної цілісності.

Іншою стратегічною проблемою є асиметрія даних. Платформи володіють детальними даними про поведінку користувачів, недоступними для більшості державних установ. Цей дисбаланс впливає на оптимізацію кампаній, сегментацію аудиторії та терміни реагування. Без незалежних аналітичних можливостей та прозорих протоколів доступу дипломатичні актори залишаються пасивними щодо показників, визначених платформами. Тому все більшого значення набуває створення партнерств у сфері даних, що становлять суспільний інтерес, та сумісних систем моніторингу.

У кризових ситуаціях, зокрема під час збройних конфліктів, катастроф або політичних потрясінь, рішення модераторів платформ можуть у реальному часі впливати на доступ до інформації, координацію гуманітарної допомоги та легітимність офіційної позиції. Це оперативне значення перетворює управління платформами з технічного питання на ключове дипломатичне завдання.

Мережевий характер публічної дипломатії США можна уявити як діяльність на трьох взаємопов'язаних рівнях. *Мікрорівень* складається з мереж міжособистісної довіри, сформованих завдяки обмінам, професійним спільнотам та культурній співпраці. *Мезорівень* включає організації та партнерства (університети, НУО, ЗМІ та компанії), які інституціоналізують постійну взаємодію. *Макрорівень* охоплює інфраструктурні та нормативні архітектури, включаючи платформи, правові режими та глобальні дискурсивні рамки.

Результати впливу стають помітними, коли ці рівні взаємопідсилюють один одного. Наприклад, учасник програми обміну (мікрорівень) може згодом співпрацювати з місцевою НУО та програмою посольства (мезорівень), діючи в рамках ширшого цифрового інформаційного середовища, сформованого правилами платформи (макрорівень). Якщо між рівнями існує узгодженість, ефект впливу може бути кумулятивним і стійким. Якщо ж рівні не узгоджені, наприклад, сильні міжособистісні зв'язки, але ворожі умови на платформі, вплив може зникнути.

Ця багаторівнева модель допомагає пояснити, чому багато помітних кампаній не дають очікуваних результатів: вони націлені на увагу на макрорівні без достатніх партнерств на мезорівні або побудови довіри на мікрорівні. І навпаки, менш помітні довгострокові програми можуть приносити непропорційно велику стратегічну цінність завдяки зміцненню базової інфраструктури відносин.

Висновки. У цій статті доведено, що публічна дипломатія США має суто мережевий характер і дедалі частіше реалізується у співпраці з недержавними суб'єктами. Університети, НУО, міжнародні фонди, медіаорганізації, культурні інституції, приватні компанії та цифрові платформи – кожен із цих суб'єктів вносить власні ресурси та зв'язки, що формують глобальний вплив США. Ці суб'єкти доповнюють офіційну дипломатію, розширюючи соціальне охоплення, підвищуючи довіру та забезпечуючи взаємодію з конкретних питань у ситуаціях, коли комунікації, зосередженої виключно на державі, недостатньо. Державний департамент залишається важливою інституцією, але його роль еволюціонує від головного мовника до стратегічного координатора у складній системі публічної дипломатії. Вплив у цьому середовищі залежить більше від якості партнерства, інституційної довіри та нормативної узгодженості, ніж від обсягу повідомлень. Приклади з практики освітніх обмінів, культурної та музичної дипломатії, цифрових мереж та державно-приватних партнерств демонструють, що стійкий вплив виникає завдяки тривалим, спільно створеним відносинам.

Теоретично це дослідження поєднує концепції «м'якої сили», мережевої дипломатії, теорії транснаціональних акторів та аналізу мережевого суспільства. З емпіричної точки зору воно підкреслює необхідність порівняльних досліджень взаємозалежності акторів та застосування змішаних методологій, що поєднують якісний аналіз процесів із мережевими даними.

Для майбутніх досліджень особливо перспективними є три напрямки: (1) порівняльний аналіз моделей мережевої публічної дипломатії у великих державах; (2) кількісне картографування міжсекторальних мереж впливу та посередницьких ролей; та (3) нормативна оцінка механізмів підзвітності в дипломатії, опосередкованій платформами. В епоху, що характеризується геополітичною конкуренцією, інформаційною фрагментацією та прискореними технологічними змінами, мережевий характер дипломатії є не опціональною рисою, а структурною умовою. Розуміння цієї умови є надзвичайно важливим як для науковців, так і для практиків, які прагнуть пояснити та сформувати глобальний вплив у XXI столітті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Abbott K. W., Genschel P., Snidal D., Zangl B. International Organizations as Orchestrators. Cambridge: Cambridge University Press, 2015. 450 p.

2. Arndt R. T. The First Resort of Kings: American Cultural Diplomacy in the Twentieth Century. Washington, DC: Potomac Books, 2005. 602 p.

3. Bjola C., Holmes M. (Eds.) Digital Diplomacy: Theory and Practice. London ; New York: Routledge, 2015. 252 p.

4. Castells M. Communication Power. Oxford: Oxford University Press, 2009. 600 p.

5. Cowan G., Arsenault A. Moving from Monologue to Dialogue to Collaboration: The Three Layers of Public Diplomacy // The Annals of the American Academy of Political and Social Science. 2008. Vol. 616, no. 1. P. 10–30. DOI: 10.1177/0002716207311863.

6. Cull N. J. The Cold War and the United States Information Agency: American Propaganda and Public Diplomacy, 1945–1989. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. 533 p.

7. Cull N. J. Public Diplomacy: Lessons from the Past. Los Angeles: Figueroa Press, 2009. 62 p.

8. Cummings M. C. Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey. Washington, DC: Center for Arts and Culture, 2003. 15 p.

9. Entman R. M. Theorizing Mediated Public Diplomacy: The U.S. Case // The International Journal of Press/Politics. 2008. Vol. 13, no. 2, pp. 87–102. DOI: 10.1177/1940161208314657.

10. Gilboa E. Searching for a Theory of Public Diplomacy // The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science. 2008. Vol. 616, no. 1. P. 55–77. DOI:10.1177/0002716207312142.

11. Gregory B. American Public Diplomacy: Enduring Characteristics, Elusive Transformation // The Hague Journal of Diplomacy. 2011. Vol. 6, no. 3-4, pp. 351–372. DOI:10.1163/187119111X604041.

12. Hayden C. The Rhetoric of Soft Power: Public Diplomacy in Global Contexts. Lanham: Lexington Books, 2012. 300 p.

13. Hayden C. Social Media at State: Power, Practice, and Conceptual Limits for U.S. Public Diplomacy // Global Media Journal. 2013. Vol. 9, no. 2. P. 129–143. DOI:10.1177/1742766513479375.

14. Kelley J. R. The New Diplomacy: Evolution of a Revolution // Diplomacy & Statecraft. 2010. Vol. 21, no. 2. P. 286–305. DOI:10.1080/09592296.2010.482474.

15. Keck M. E., Sikkink K. Activists Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics. Ithaca: Cornell University Press, 1998. 242 p.

16. Manor I. The Digitalization of Public Diplomacy. Springer, 2019. 356 p.

17. Mattern J. B. Why 'Soft Power' Isn't So Soft: Representational Force and the Sociolinguistic Construction of Attraction in World Politics // Millennium: Journal of International Studies. 2005. Vol. 33, no. 3, pp. 583–612. DOI: 10.1177/03058298050330031601

18. Nye J. S. Soft Power: The Means to Success in World Politics. New York: PublicAffairs, 2004. 206 p.

19. Nye J. S. Public Diplomacy and Soft Power // The Annals of the American Academy of Political and Social Science. 2008. Vol. 616, no. 1. P. 94–109. DOI: 10.1177/0002716207311699.

20. Nye J. S. The Future of Power. New York: PublicAffairs, 2011. 300 p.

21. Pamment J. New Public Diplomacy in the 21st Century: A Comparative Study of Policy and Practice. London: Routledge, 2014. 184 p.

22. Pamment J., Aggestam K., Olofsson K. Countering Information Influence Activities: The State of the Art. MSB, 2018. 137 p.

23. Parmar I. Foundations of the American Century: The Ford, Carnegie, and Rockefeller Foundations in the Rise of American Power. New York: Columbia University Press, 2012. 368 p.

24. Risse T. Transnational Relations and Governance // In: Carlsnaes W., Risse T., Simmons B. A. (Eds.). Handbook of International Relations. 2nd ed. London: Sage, 2013. P. 426–452.

25. Seib P. Real-Time Diplomacy: Politics and Power in the Social Media Era. New York: Palgrave Macmillan, 2012. 210 p.

26. Slaughter A.-M. A New World Order. Princeton: Princeton University Press, 2004. 368 p.

27. Snow N., Cull N. J. (Eds.). Routledge Handbook of Public Diplomacy. 2nd ed. London: Routledge, 2020. 528 p.

28. Von Eschen P. M. Satchmo Blows Up the World: Jazz Ambassadors Play the Cold War. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2004. 352 p.

29. Zaharna R. S. Battles to Bridges: U.S. Strategic Communication and Public Diplomacy after 9/11. Springer, 2010. 233 p.

REFERENCES:

1. Abbott K. W., Genschel P., Snidal D., Zangl B. (2015). International Organizations as Orchestrators. Cambridge: Cambridge University Press. 450 p.

2. Arndt R. T. (2005). The First Resort of Kings: American Cultural Diplomacy in the Twentieth Century. Washington, DC: Potomac Books. 602 p.

3. Bjola C., Holmes M. (Eds.) (2015). Digital Diplomacy: Theory and Practice. London ; New York: Routledge. 252 p.

4. Castells M. (2009). Communication Power. Oxford: Oxford University Press. 600 p.

5. Cowan G., Arsenault A. (2008). Moving from Monologue to Dialogue to Collaboration: The Three Layers of Public Diplomacy // The Annals of the American Academy of Political and Social Science. Vol. 616, no. 1. P. 10–30. DOI:10.1177/0002716207311863.

6. Cull N. J. (2008).The Cold War and the United States Information Agency: American Propaganda and Public Diplomacy, 1945–1989. Cambridge: Cambridge University Press, 533 p.

7. Cull N. J. (2009). Public Diplomacy: Lessons from the Past. Los Angeles: Figueroa Press. 62 p.

8. Cummings M. C. (2003). Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey. Washington, DC: Center for Arts and Culture. 15 p.

9. Entman R. M. (2008).Theorizing Mediated Public Diplomacy: The U.S. Case // The International Journal of Press/Politics. Vol. 13, no. 2, pp. 87–102. DOI: 10.1177/1940161208314657.

10. Gilboa E. (2008). Searching for a Theory of Public Diplomacy // The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science. Vol. 616, no. 1. P. 55–77. DOI:10.1177/0002716207312142.

11. Gregory B. (2011). American Public Diplomacy: Enduring Characteristics, Elusive Transformation // The Hague Journal of Diplomacy. Vol. 6, no. 3-4, pp. 351–372. DOI:10.1163/187119111X604041.

12. Hayden C. (2012). The Rhetoric of Soft Power: Public Diplomacy in Global Contexts. Lanham: Lexington Books. 300 p.

13. Hayden C. (2013). Social Media at State: Power, Practice, and Conceptual Limits for U.S. Public Diplomacy // Global Media Journal. Vol. 9, no. 2. P. 129–143. DOI:10.1177/1742766513479375.

14. Kelley J. R. (2010). The New Diplomacy: Evolution of a Revolution // Diplomacy & Statecraft. Vol. 21, no. 2. P. 286–305. DOI:10.1080/09592296.2010.482474.

15. Keck M. E., Sikkink K. (1998). Activists Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics. Ithaca: Cornell University Press. 242 p.

16. Manor I. (2019). The Digitalization of Public Diplomacy. Springer. 356 p.

17. Mattern J. B. (2005). Why 'Soft Power' Isn't So Soft: Representational Force and the Sociolinguistic Construction of Attraction in World Politics // Millennium: Journal of International Studies. Vol. 33, no. 3, pp. 583–612. DOI:10.1177/03058298050330031601

18. Nye J. S. (2004). Soft Power: The Means to Success in World Politics. New York: PublicAffairs. 206 p.

19. Nye J. S. (2008). Public Diplomacy and Soft Power // The Annals of the American Academy of Political and Social Science. Vol. 616, no. 1. P. 94–109. DOI:10.1177/0002716207311699.

20. Nye J. S. (2011). The Future of Power. New York: PublicAffairs. 300 p.

21. Pamment J. (2014). New Public Diplomacy in the 21st Century: A Comparative Study of Policy and Practice. London: Routledge. 184 p.

22. Pamment J., Aggestam K., Olofsson K. (2018). Countering Information Influence Activities: The State of the Art. MSB. 137 p.

23. Parmar I. (2012). Foundations of the American Century: The Ford, Carnegie, and Rockefeller Foundations in the Rise of American Power. New York: Columbia University Press. 368 p.

24. Risse T. (2013). Transnational Relations and Governance // In: Carlsnaes W., Risse T., Simmons B. A. (Eds.). Handbook of International Relations. 2nd ed. London: Sage. P. 426–452.

25. Seib P. (2012). Real-Time Diplomacy: Politics and Power in the Social Media Era. New York: Palgrave Macmillan. 210 p.

26. Slaughter A.-M. (2004). A New World Order. Princeton: Princeton University Press. 368 p.

27. Snow N., Cull N. J. (Eds.). (2020). Routledge Handbook of Public Diplomacy. 2nd ed. London: Routledge. 528 p.

28. Von Eschen P. M. (2004). Satchmo Blows Up the World: Jazz Ambassadors Play the Cold War. Cambridge, MA: Harvard University Press. 352 p.

29. Zaharna R. S. (2010). Battles to Bridges: U.S. Strategic Communication and Public Diplomacy after 9/11. Springer. 233 p.

Non-state actors in the US public diplomacy system

Sahanovskyi Ruslan Myronovych

Postgraduate Student at the Department of International Relations and Diplomatic Service
Ivan Franko National University of Lviv
Sichovykh Striltsiv str., 19, Lviv, Ukraine
ORCID: 0009-0004-6389-4731

This article examines the networked nature of US public diplomacy by analysing how non-state actors contribute to the projection, mediation and countering of American global influence. Rather than viewing public diplomacy as a state-centric communication tool carried out exclusively by the US State Department, the article conceptualises it as a multi-level ecosystem in which government institutions, civil society organisations, universities, media actors, charitable foundations, corporations, cultural institutions and digital platforms jointly shape narratives, relationships and reputational outcomes. Methodologically, the article employs qualitative interpretative analysis, a structured comparison of categories of actors and targeted case studies. The material to be studied includes frameworks for educational and cultural exchange, music diplomacy initiatives, digital engagement ecosystems, and public-private partnerships in the field of strategic communication. The research findings indicate that non-state actors are not merely implementers of US policy; they perform constitutive functions by creating legitimacy, translating values across different contexts, and extending reach into social spheres inaccessible to official diplomacy. The article argues that US influence is increasingly shaped within hybrid «state-society» formations, where the outcomes of influence depend not so much on the transmission of messages as on deep-rooted relationships. For academic research, this implies a need to move away from linear «sender-receiver» models in favour of systemic and network-analytical approaches. For policymakers, this means that effectiveness requires coordination capabilities, ethical coherence and pluralistic partnerships, rather than «command and control» communication. These findings are particularly relevant for medium-sized and small states, notably Ukraine, which seek to understand contemporary influence policies within the context of a digital, networked international order.

Key words: *United States, public diplomacy, network diplomacy; "soft power," diplomacy, transnational actors, digital diplomacy, global influence.*

Дата першого надходження статті до видання: 14.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

Федунь Олександра Василівна
Милян Софія Андріївна

Трансформація підходів Європейського Союзу до протидії дезінформації (2014–2026)

УДК 327(4-ЄС):316.776.23-048.66(470)]»201/202»
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-2.29

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Федунь Олександра Василівна
кандидат географічних наук,
доцент кафедри європейських
та регіональних студій
Львівського національного університету
імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна
ORCID: 0000-0003-3182-0725

Милян Софія Андріївна
магістр освітньої програми
«Європейські студії»
Львівського національного університету
імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна
ORCID: 0009-0004-3072-4154

У статті досліджені особливості становлення та динамічного розвитку політики Європейського Союзу у сфері протидії дезінформації. З 2014 року проблема поширення російських маніпулятивних наративів у європейському медіапросторі набула якісно нового змісту: трактується не як комунікаційний виклик та елемент «м'якої» сили, а як гібридна загроза демократичним інститутам і безпеці. Запропонована періодизація діяльності ЄС у сфері протидії дезінформації на основі низки критеріїв: ідентифікація та оцінка реальних і потенційних інформаційних загроз, визначення цілей і принципів політики у сфері стратегічних комунікацій, формування правового та інституційного механізмів, використання практичних інструментів протидії дезінформації. У межах досліджуваного періоду (2014–2026) виокремлено чотири етапи. Вони відображають послідовну трансформацію підходів ЄС до протидії дезінформації в кореляції з реконцептуалізацією інформаційних загроз, зміною пріоритетів, стратегічних цілей та інструментів, посиленням міжінституційної координації й управління системними ризиками. Обґрунтовано, що в 2014–2017 роках переважав ситуативно-адаптативний підхід, 2018–2019 – стратегічний, 2020–2021 – багаторівневий та інтегрований, 2022–2026 – міжсекторальний. Проаналізовано низку запроваджених механізмів та інструментів ЄС на кожному етапі, зокрема таких як: План дій проти дезінформації, Кодекс практики щодо дезінформації, Акт про цифрові послуги та ін. Наголошено на особливій ролі України, яка є стратегічним партнером ЄС, ділиться власним досвідом та надає верифіковану доказову базу для антиросійських санкцій. Зроблено висновок, що усвідомлення онтології загрози, яку становить навмисна іноземна маніпуляція інформацією, зумовило еволюцію інформаційної політики Європейського Союзу від ліберальної моделі забезпечення свободи слова до імперативного регулювання та системної протидії дезінформації з використанням інституційних, комунікаційних та регуляторних механізмів.

Ключові слова: *дезінформація, інформаційні загрози, підхід, протидія, політика, безпека, ЄС.*

Вступ. У сучасній архітектурі міжнародної безпеки інформаційні загрози набувають особливого значення. Виступаючи інструментом гібридної агресії, вони суттєво впливають на політичні процеси, державний суверенітет, соціальну стабільність і рівень довіри громадян до влади. З 20 лютого 2014 року російська збройна агресія супроводжується інформаційними атаками, що спрямовані не лише на Україну, але й на держави-члени ЄС. Росія тривалий час використовує інформацію як зброю з метою посіяти розкол усередині Євросоюзу та дискредитувати підтримку України. Тому проблема поширення дезінформації у міжнародному контексті, яка набула якісно нового змісту, перейшла з гуманітарної сфери в безпекову. У Європейському Союзі її перестали розглядати виключно як комунікаційний виклик, а почали трактувати як системну загрозу демократичним інститутам, виборчим процесам і спільній безпеці. Це зумовило перехід від ситуативного реагування на загрозливі інформаційні кампанії до концепції формування комплексної політики ЄС в сфері протидії дезінформації.

Російська агресія проти України актуалізувала питання захисту інформаційного простору держав і регіонів, спонукала ЄС до активного реагування на поширення дезінформації, яку офіційно визнали гібридною загрозою європейській безпеці та демократичним процесам. Безпрецедентний масштаб маніпуляцій і втручання Росії в інформаційний простір змусили ЄС фундаментально переглянути стратегію інформаційної безпеки. Цей процес супроводжувався визначенням нових цілей, проголошенням відповідних принципів, формуванням правового регулювання, створенням спеціальних механізмів та інструментів. Проблеми поширення прокремлівських дезінформаційних наративів стали предметом не лише стратегічних комунікацій, але й регуляторної, цифрової та безпекової політики Союзу. У процесі скоординованої взаємодії з ООН, НАТО, ОБСЄ, G7 та іншими партнерами Євросоюз став провідним актором у формуванні міжнародних стандартів протидії дезінформації та стратегічного стримування інформаційних загроз.

Сучасні наукові праці зарубіжних та українських дослідників переважно зосереджені на вивченні загроз інформаційній безпеці та спеціальних інструментів Європейського Союзу для боротьби з дезінформацією. Проте поза увагою вчених залишається концептуальний аналіз еволюції підходів у цій сфері на різних етапах у контексті переосмислення онтології загроз, інституціалізації протидії

дезінформації, її інтеграції в безпекову та цифрову політику для посилення інформаційної стійкості ЄС.

Мета полягає у виявленні чинників та ознак трансформації підходів Європейського Союзу до протидії дезінформації після початку російської агресії проти України у 2014 році, що передбачає аналіз реконцептуалізації інформаційних загроз і порівняння пріоритетів, стратегічних цілей та інструментів. Дослідження спрямоване на обґрунтування періодизації, яка розкриває еволюцію діяльності Євросоюзу у сфері протидії дезінформації, перехід від ситуативного реагування до розробки комплексної стратегії та формування політики міжінституційної координації, впровадження багаторівневого і міжсекторального підходів ЄС до протидії дезінформації.

Методи дослідження. Під час дослідження використано низку методів наукового пізнання, зокрема історичний, порівняльний, періодизації, критичного аналізу та синтезу. Історичний метод дав змогу простежити етапи розвитку політики Європейського Союзу у сфері протидії дезінформації. Застосування порівняльного методу сприяло виявленню відмінностей та особливостей діяльності ЄС на різних етапах. Метод періодизації допоміг структурувати процес трансформації політики ЄС за етапами. На основі критичного аналізу виявлено як у результаті інтерпретації фактів про російську пропаганду Євросоюз змінив підходи до інформаційної політики, наприклад, щоб захистити ліберальні цінності застосував нелібералні прийоми (обмежувальні заходи, заборони та ін.). Метод синтезу застосований для виявлення трансформації підходів ЄС до протидії дезінформації.

Результати дослідження. У сучасному інформаційному просторі дезінформація перестала бути локальним або ізольованим явищем і перетворилася на системний інструмент політичного, гібридного та стратегічного впливу на окремі держави, регіони та міжнародні організації [11]. Цей процес став можливим завдяки стрімкому розвитку цифрових технологій, популярності соціальних медіа та використання алгоритмічних систем, які формують нову динаміку поширення інформації. Як наслідок, розповсюдження контенту відбувається миттєво, а його вплив на суспільну думку, політичні процеси та рівень довіри громадян до інституцій є значним і довготривалим. У цьому контексті інформаційна безпека стає невід'ємною складовою національної та регіональної політики, а ефективні механізми протидії дезінформації перетворюються на ключовий елемент сучасних стратегій безпеки [11].

У політичному дискурсі дезінформація визначається як навмисне поширення неправдивої або маніпулятивної інформації з метою введення громадськості в оману та досягнення політичних або стратегічних цілей [24]. На відміну від неправдивої інформації, яка може поширюватися ненавмисно, дезінформація є свідомим актом спотворення інформаційного середовища з боку певних суб'єктів. Протидія дезінформації – це сукупність політичних, технологічних та освітніх заходів, спрямованих на виявлення, аналіз і зменшення впливу спеціально створеної неправдивої інформації, що має потенціал завдати суспільної або політичної шкоди [1].

Незаконна анексія Криму державою-агресором у лютому 2014 року, розгортання збройного протистояння на сході України, збиття МН17 над Донбасом 17 липня 2014 року супроводжувалися масштабними кампаніями з поширення кремлівської дезінформації з метою виправдати війну, дестабілізувати суспільно-політичну ситуацію як в Україні, так і державах ЄС.

Російська агресія продемонструвала, що пропаганда, маніпулятивні наративи та медіа-інструменти активно використовуються як важлива складова гібридних стратегій, спрямованих на формування суспільної думки та перебіг політичних процесів на національному, регіональному та глобальному рівнях. На цьому тлі ЄС почав розглядати дезінформацію як чинник, що істотно впливає на демократичні інститути та систему європейської безпеки, а не лише як проблему медіа-середовища.

Зазначимо, що спочатку Євросоюз робив ставку на дипломатичний діалог і побудову довіри з державою-агресором і не сприймав дезінформацію як пряму загрозу власній безпеці. До 2014 року ЄС зосереджувався на питаннях впровадження медіастандартів, підтримки свободи слова та доступу до публічної інформації, а поширення дезінформації вважав проблемами окремих держав-членів. Інформаційні кампанії більшою мірою розглядалися як елемент «м'якої сили», особливо у сферах культури та дипломатичної комунікації, а не як системна загроза безпеці.

Україна, яка перша стала об'єктом агресивної інформаційної війни Росії, надавала докази технологічних й психологічних атак, наголошуючи, що інформація є не лише засобом впливу, а й потенційною зброєю в умовах гібридного конфлікту. Проте цей меседж сприймався як думки експертів, тому до певного часу не знаходив достатнього відгуку в європейському істеблішменті та у стратегічних документах Євросоюзу, відповідно й не призвів до негайних масштабних і рішучих змін у європейській політиці.

Лише поступове усвідомлення онтології загрози, яку становить навмисна іноземна маніпуляція інформацією, змусило ЄС переглянути існуючі підходи та перейти від ліберальної моделі забезпечення свободи слова до імперативного регулювання та системної протидії дезінформації з використанням інституційних, комунікаційних і регуляторних механізмів. Сучасна інформаційна політика Євросоюзу ставить за мету захист демо-

кратичних цінностей, регулювання медіасередовища, протидію дезінформації та забезпечення стійкості.

У результаті дослідження зміни пріоритетів, політико-правових та інституційних механізмів простежуються певні відмінності, тому процес розвитку діяльності ЄС у сфері протидії інформаційним загрозам доцільно структурувати, виділивши чотири етапи:

1) 2014–2017 – етап, на якому ЄС переходить від ліберальних стандартів свободи слова до активного захисту інформаційного простору, включає проблематику інформаційних загроз до порядку денного Європейської Ради, виявляє та реагує на дезінформацію як загрозу європейським цінностям і безпеці.

2) 2018–2019 роки – етап, на якому інформаційні загрози визнаються системними, формується довгострокова стратегія ЄС щодо протидії дезінформації, створюється регуляторна рамка та інструментарій.

3) 2020–2021 роки – етап, на якому відбувається інтеграція протидії дезінформації у цифрову, безпекову та демократичну політику, налагоджується структурована взаємодія ЄС з міжнародна партнерами.

4) 2022–2026 роки – етап, коли на основі поєднання безпекового, цифрового та санкційного вимірів, посилення міжінституційної координації та управління системними ризиками відбувається перехід до моделі інформаційної стійкості ЄС та стратегічного стримування у тісній взаємодії з державами-членами, Україною та міжнародними організаціями, такими як НАТО, ОБСЄ, G7 та ін. партнерами.

Основними критеріями запропонованої періодизації визначені наступні: ідентифікація та оцінка реальних і потенційних інформаційних загроз, зміна підходів Євросоюзу до дезінформації,визначення цілей і принципів політики у сфері стратегічних комунікацій, формування правового та інституційного механізмів, використання практичних інструментів протидії дезінформації. Відправною точкою формування комплексної політики стало розгортання інформаційної війни Росії проти України в 2014 році як складової гібридної агресії.

У таблиці 1 наведено основні підходи на кожному з вищезгаданих етапів, зазначено конкретні механізми й інструменти, запроваджені на рівні ЄС у відповідь на актуальні інформаційні загрози.

На першому етапі розвитку діяльності ЄС у сфері протидії дезінформації, який тривав з 2014 по 2017 рік, переважав ситуативно-адаптативний підхід, спрямований на реагування та пристосування до актуальних на той час гібридних загроз. На цьому етапі Євросоюз визнав російську пропаганду як зовнішньополітичний виклик для безпеки. Розпізнавання та оцінка інформаційних загроз, усвідомлення їх масштабів призвели до формування первинних механізмів реагування. Проте такі дії мали несистемний характер.

Уперше про необхідність «протидіяти постійним дезінформаційним кампаніям Росії» зазначено у п. 13 висновків Європейської Ради від 20 березня 2015 року, де запропоновано у стислі терміни підготувати план дій у сфері стратегічних комунікацій [13]. У результаті тісної співпраці Верховного представника з інституціями ЄС та державами-членами у квітні того ж року створена Оперативна робоча група зі стратегічних комунікацій у Східному регіоні **(**East StratCom Task Force (ESTF) при Європейській службі зовнішніх справ (ЄСЗС) (European External Action Service – EEAS**).** Основні завдання цієї групи включають виявлення, аналіз і публічне спростування дезінформації, спрямованої проти держав ЄС та країн Східного партнерства. Заснування ESTF фактично ознаменувало офіційне визнання того, що необхідно цілеспрямовано реагувати на загрози російських маніпулятивних наративів і запобігати їх деструктивному впливу на суспільно-політичні процеси у державах ЄС.

Для протидії безперервним інформаційним кампаніям Росії у 2015 році запущений флагманський проєкт ESTF EUvsDisinfo (Платформа ЄС проти дезінформації)**.** Ця платформа здійснює постійний моніторинг інформаційного простору, фіксує випадки дезінформації та поширює аналітичні матеріали щодо маніпулятивних інформаційних наративів. За десять років роботи EUvsDisinfo виявлено та спростовано майже 20 тис. випадків дезінформації [17].

У 2016 році Євросоюз офіційно визнав Росію джерелом дезінформації, що закріплено в положеннях Спільного підходу до протидії гібридним загрозам (Joint Framework on Countering Hybrid Threats – a European Union Response). Відтоді ЄС перейшов до розбудови координації дій між державами-членами, що передбачає посилення стратегічних комунікацій та підвищення стійкості інформаційного середовища [12].

Таким чином, у 2015–2017 роках у результаті реконцептуалізації інформаційних загроз Європейський Союз основну увагу приділяв моніторингу маніпулятивного інформаційного контенту та налагодженню взаємодії між державами-членами. Проблема деструктивного впливу дезінформації на суспільно-політичні процеси вперше була винесена на порядок денний Євросоюзу. Концентрація зусиль ЄС на створенні спеціальних інструментів стратегічних комунікацій сприяла первинній інституціоналізації протидії російській дезінформації.

Другий етап охоплює 2018–2019 роки й характеризується переходом від реактивних заходів реагування на постійні інформаційні загрози до розробки стратегії та системної політики. ЄС розпочав формування комплексної нормативно-правової

Таблиця 1

Підходи Європейського Союзу до протидії дезінформації (2014–2026)

Етап	Роки	Підхід	Характеристика змін	Механізми та інструменти
I етап	2014–2017	Ситуативно-адаптивний	Визнання інформаційних загроз та оцінка ризиків; визначення дезінформації як елементу гібридних загроз безпеці ЄС, оперативне реагування; первинна інституціоналізація.	East Strategic Communication Task Force (2015); EUvsDisinfo (2015); Joint Framework on Countering Hybrid Threats – a European Union Response (2016)
II етап	2018–2019	Стратегічний	Формування стратегії ЄС у сфері в сфері протидії дезінформації, створення нормативно-регуляторної основи та інституційного механізму, посилення міжвідомчої співпраці, залучення онлайн-платформ, підвищення прозорості політичної реклами.	Report of the High-Level Expert Group on Fake News and Online Disinformation (2018); Communication on Tackling Online Disinformation (2018), Communication on Securing Free and Fair European Elections (2018); Action Plan against Disinformation (2018); EU Code of Practice on Disinformation (2018); Rapid Alert System (2019)
III етап	2020–2021	Багаторівневий Інтегрований	Нормативно-правове регулювання, закріплення стандартів, координація; інтеграція протидії дезінформації у цифрову та безпекову політику ЄС; багаторівнева взаємодія; перехід до регуляторних рішень.	COVID-19 Disinformation Monitoring Programme (2020); European Digital Media Observatory (EDMO) (2020); European Democracy Action Plan (2020); EU Code of Practice on Disinformation (ongoing revision)
IV етап	2022 – 2026	Міжсекторальний	Перехід до моделі інформаційної стійкості та стратегічного стримування; поєднання безпекового, цифрового та санкційного вимірів, посилення міжінституційної координації та управління системними ризиками; регулювання діяльності онлайн-платформ і посередників (соціальні мережі, маркетплейси), пошукових систем на основі нових вимог і правил; посилення координації дій з ООН, НАТО, ОБСЄ, Радою Європи, G7 та іншими міжнародними партнерами.	Implementation of Digital Services Act (2022); Code of Practice on Disinformation (2022); Integration of FIMI into the EU Strategic Compass; Integration of the Code of Practice on Disinformation into the DSA (2025); Code of Conduct under the Digital Services Act (2025); Regulation on Transparency and Targeting of Political Advertising (2025); Restrictive Measures Against Individuals Over Information Manipulation (CFSP Sanctions on FIMI Actors) (2026); **Annual EEAS Reports on Foreign Information Manipulation and Interference**

Джерело: складено авторами.

та інституційної бази для запобігання й протидії дезінформації. Важливим чинником цих змін стало визнання того, що кампанії з поширення іноземними державами маніпулятивної інформації підривають довіру до демократичних інституцій і впливають на політичні процеси, зокрема на вибори, і що їх також слід розглядати у контексті стратегій гібридного впливу.

У 2018 році незалежна група експертів опублікувала «Звіт високого рівня експертної групи з питань фейкових новин та онлайн-дезінформації» (Report of the High-Level Expert Group on Fake News and Online Disinformation), в якому вказано на основні ризики поширення дезінформації в цифровому середовищі та надано рекомендації щодо підвищення прозорості онлайн-платформ, розвитку механізмів перевірки фактів та посилення медіа грамотності [10]. На основі практичних рекомендацій експертів Європейська комісія розробила та опублікувала у квітні 2018 року «Комюніке щодо протидії онлайн-дезінформації: європейський підхід» (Communication on Tackling Online Disinformation: A European Approach) [6]. Цей документ визначив основні напрями політики ЄС з метою протидії дезінформації, зокрема акцентував на необхідності посилення співпраці між державними органами, громадянським суспільством, науковими установами та онлайн-платформами.

Безпрецедентним викликом для ЄС виявилося зовнішнє втручання у політичні та виборчі процеси. Тому на захист запланованих на 2019 рік виборів до Європарламенту у квітні 2018 року Європейська комісія ухвалила «Комюніке щодо забезпечення вільних і чесних європейських виборів» (Communication on Securing Free and Fair European Elections). Реалізація цього пакету заходів допомогла ефективно протидіяти кібератакам, іноземному інформаційному втручанню та маніпуляціям [5].

Переломним моментом у зміні підходів ЄС став «План дій проти дезінформації» (Action Plan against

Disinformation), ухвалений у грудні 2018 року. Цей документ доповнив попередні напрацювання Євросоюзу, поєднавши дипломатичні зусилля ЄСЗС з регуляторними інструментами Європейської комісії та оперативною взаємодією держав-членів. Імплементація Плану дій забезпечила посилення аналітичних можливостей інституцій Євросоюзу, розширення діяльності відділу стратегічних комунікацій ЄСЗС та поглиблення співпраці з міжнародними партнерами.

Незважаючи на існуючі інструменти, на той час виникла гостра потреба налагодження взаємодії євроінституцій з приватним сектором (цифровими платформами і технологічними компаніями) для розробки добровільних стандартів боротьби з фейками. Відповідно Єврокомісія, залучивши провідних учасників цифрового ринку, створила такий інструмент як Кодекс практики ЄС щодо дезінформації (EU Code of Practice on Disinformation), що у 2018 році заклав основу для саморегулювання. Провідні онлайн-платформи (Google, Meta, Twitter) та інші компанії, які підписали кодекс, добровільно прийняли зобов'язання підвищити прозорість політичної реклами, обмежити поширення маніпулятивного контенту та боротися з бот-мережами [3].

Для поєднання напрацювань Плану дій проти дезінформації і практичних зобов'язань онлайн-платформ відповідно до Кодексу практики Європейська служба зовнішніх дій у березні 2019 року створила Систему швидкого оповіщення щодо дезінформації (Rapid Alert System, RAS). Цей механізм забезпечив оперативний обмін між інституціями ЄС та державами-членами інформацією про діяльність, пов'язану з дезінформацією, а також посилив їхню здатність діяти в режимі реального часу з метою оперативного реагування на інформаційні загрози [19].

Отже, у 2018–2019 роках імплементація Плану дій проти дезінформації забезпечила перехід до системної розбудови інституційного механізму, до якої долучилися основні інституції ЄС та держави-члени. Застосування стратегічного підходу сприяло формуванню стратегічної рамки, що визначає довгострокові цілі, пріоритети, принципи та регуляторні інструменти для реалізації політики Європейського Союзу щодо протидії дезінформації.

Третій етап охоплює 2020–2021 роки й характеризується переходом до багаторівневого та інтегрованого підходів у сфері стратегічних комунікацій. З 2020 року протидія дезінформації поступово інтегрувалася в галузеві політики ЄС, зокрема цифрову, безпекову та політику захисту демократичних процесів. Якщо на попередньому етапі Євросоюз формує стратегічні рамки та базові інституційні механізми реагування, то у 2020–2021 роках основну увагу приділяє багаторівневим взаємодіям, посиленню координації між інституціями, державами-членами та міжнародними партнерами.

Пандемія COVID-19 висвітлила глобальні масштаби масового поширення неправдивої інформації та стала своєрідним тестом для ЄС, який виявив недостатність наявних інструментів (East StratCom Task Forse, ін.) для боротьби з дезінформацією та емоційним контентом, що загрожує не лише політичним процесам, але й життю та здоров'ю громадян. Тому для протидії поширенню маніпулятивної інформації Європейська комісія у 2020 році запустила Програму моніторингу дезінформації щодо COVID-19 (Disinformation Monitoring Programme). Впровадження такої ініціативи забезпечило регулярний моніторинг онлайн-платформ, а також звітування про вжиті заходи, спрямовані на обмеження масового поширення недостовірної інформації [7].

У 2020 році в процесі підготовки документу з питань спільної безпеки та оборони «Стратегічний компас», ЄС провів перший комплексний аналіз усіх загроз і викликів. Досвід з часів пандемії привернув увагу до проблеми уразливості суспільства, нездатного протистояти деструктивним впливам шкідливого контенту. Як наслідок, вже під час наступного етапу Євросоюз розпочав роботу над стратегічною розбудовою інформаційної стійкості.

Своєчасне виявлення та спростування дезінформації в європейському онлайн-просторі, координація відповідей на загрози, підвищення медіаграмотності громадян потребують проведення незалежних і високоякісних досліджень. Для цього Єврокомісія відповідно до Кодексу практики ЄС (2018) у 2020 році створила Європейську обсерваторію цифрових медіа (European Digital Media Observatory, EDMO). Ця найбільша міждисциплінарна мережа сьогодні складається з 15-ти національних і регіональних центрів у 28-ми країнах. Вони об'єднують наукові установи, дослідницькі центри, організації з перевірки фактів, а також зацікавлених експертів і фахівців [15].

Зростання кібератак і часті випадки зовнішнього втручання у політичні процеси в межах ЄС вимагали відповідних рішень. Саме тому Європейська комісія ініціювала та розробила, а в 2020 році ухвалила Європейський план дій щодо захисту демократії (European Democracy Action Plan). Ця стратегічна ініціатива включає широкий перелік заходів для підвищення прозорості політичної реклами, захисту вільних і чесних виборів, підтримки незалежних медіа та боротьби з маніпулюванням інформацією, що може вплинути на перебіг та результати виборчого процесу [14].

Важливим напрямом діяльності Євросоюзу в контексті захисту від інформаційних загроз є створення нових правил цифрового регулювання з урахуванням європейських цінностей. Тому на цьому етапі для підвищення безпеки користувачів і регулювання діяльності онлайн-платформ Єврокомісія, Європарламент та Рада ЄС понад два роки працювали над розробкою одного з наймасштаб-

ніших законодавчих проєктів ЄС – Актом про цифрові послуги. Його первинний проєкт представили у грудні 2020 року, а ухвалили після внесення численних правок вже у 2022 році.

У результаті координації зусиль основних інституцій ЄС та держав-членів у 2020–2021 роках політика протидії дезінформації стала більш інтегрованою та нормативно закріпленою. Запобігання маніпулюванню інформацією стало невід'ємною частиною європейської політики у сферах цифрових технологій, безпеки та демократії.

Четвертий етап політики протидії ЄС дезінформації триває з 2022 року й дотепер. Цей етап характеризується поєднанням безпекового, цифрового та санкційного вимірів, посиленням міжінституційної координації та управління системними ризиками. Відбувається перехід до міжсекторальної моделі управління інформаційними загрозами в ЄС, яка передбачає використання санкційних механізмів. Міжсекторальна взаємодія побудована як багаторівнева мережа, що об'єднує інституції ЄС, онлайн-платорми, експертів і громадянське суспільство. На відміну від попередніх етапів, під час яких закладено інституційно-правові основи політики протидії дезінформації, особливістю четвертого етапу є спрямованість Європейського Союзу на забезпечення інформаційної стійкості та стратегічне стримування зовнішнього інформаційного впливу в тісній співпраці з міжнародними партнерами.

Переломним моментом у трансформації політичних підходів ЄС стала повномасштабна війна Росії проти України у 2022 році, яка супроводжувалася посиленням вже наявних операцій агресора щодо навмисного втручання в інформаційний простір європейських держав. У відповідь на це ЄС посилив заходи протидії іноземним інформаційним маніпуляціям, крім того включив ці питання до безпекової політики. Одним із основних інструментів, який встановив суворіші правила та контроль задля існування безпечнішого цифрового простору, є ухвалений Європейським парламентом і Радою ЄС у жовтні 2022 року Акт про цифрові послуги (Digital Services Act, DSA), що набув чинності з лютого 2024 року. Важливе значення документу полягає у тому, що він визначив правила функціонування онлайн-платформ, соціальних мереж, пошукових систем та інших цифрових посередників. DSA зобов'язав великі онлайн-платформи й сервіси хостингу оцінювати та зменшувати системні ризики, пов'язані з поширенням незаконного контенту, маніпулятивної інформації та втручання у демократичні процеси.

Зміни характеру інформаційних загроз потребували як створення нових, так і удосконалення вже діючих механізмів та інструментів для того, щоб відповідати новим викликам й забезпечити ефективність запланованих заходів протидії. Так, на основі низки рекомендацій Європейська Комісія у 2022 році підтримала оновлений (посилений) Кодекс практики щодо дезінформації, який розвиває початкову версію 2018 року [4]. Цей документ розширив зобов'язання онлайн-платформ у сферах прозорості алгоритмів, відмови від монетизації контенту, що містить дезінформацію, та співпраці з організаціями з перевірки фактів. У 2025 році оновлений Кодекс практики офіційно інтегрували у рамки вищезгаданого акту DSA з метою посилення спільної відповідальності технологічних компаній за виконання прийнятих зобов'язань. Загалом активні та послідовні дії ЄС стосовно запобігання і протидії дезінформації підвищують стандарти прозорості та підзвітності платформ, що значною мірою посилює безпеку всього цифрового простору.

Від 2022 року Євросоюз приділяє щоразу більшу увагу регулюванню політичної реклами в цифровому середовищі. У цьому контексті важливим кроком стало ухвалення у березні 2024 року Регламенту (ЄС) 2024/900 про прозорість і таргетування політичної реклами ((EU) 2024/900 on Transparency and Targeting of Political Advertising) [20]. Основні положення регламенту, які почали застосовуватися з 10 жовтня 2025 року, встановили нові вимоги до прозорості фінансування, ідентифікації замовників та використання механізмів таргетування політичної реклами як в онлайн, так і в офлайн-середовищі.

Варто наголосити на важливій ролі України, яка від початку російської агресії переконувала світове співтовариство у необхідності визнання дезінформації як складової воєнної стратегії, вимагала ухвалення санкцій проти кремлівських пропагандистів. Українські експерти надали верифіковану доказову базу, яка дозволила ЄС вперше в історії в березні 2022 року призупинити ліцензії на мовлення російських державних каналів RT і Sputnik через системне маніпулювання ними інформацією. Згодом санкції запровадили й проти низки інших ворожих ЗМІ. Українські аналітичні центри й установи, зокрема Центр протидії дезінформації (орган Ради національної безпеки і оборони України), ретельно виявляють і спростовують ворожі фейки, збирають доказову базу, аналізують поточні та прогнозовані загрози національній безпеці, діляться досвідом з партнерами про застосування власних методів моніторингу гібридних загроз й запобігання ворожим наративам. Сьогодні Україна стала активним учасником формування європейської політики стійкості.

Ефективним елементом політики ЄС є механізм санкцій проти суб'єктів, які беруть участь у маніпулюванні інформацією. Наприклад, у січні 2026 року ЄС запровадив спеціальні обмежувальні заходи проти осіб за маніпулювання інформацією, а саме обмежувальні заходи ЄС щодо осіб, причетних до маніпулювання інформацією (санкції

CFSP проти акторів FIMI) (Restrictive Measures Against Individuals Over Information Manipulation (CFSP Sanctions on FIMI Actors)), що спрямовані на боротьбу з іноземними суб'єктами, які проводять операції з поширення дезінформації [22]. На відміну від попередніх механізмів, санкції передбачають індивідуальну відповідальність суб'єктів, зокрема заморожування активів, обмеження доступу до ресурсів ЄС та заборону на в'їзд.

Санкційний механізм є логічним продовженням концепту «іноземного маніпулювання інформацією та втручання» – FIMI (Foreign Information Manipulation and Interference), що охоплює моделі маніпулятивної поведінки (тактику, техніку та процедури), які використовують зловмисники з метою введення в оману. FIMI широко використовується в офіційних політичних документах і правових актах, зокрема включений у «Стратегічний компас ЄС» (2022), який є планом дій ЄС, спрямованим на посилення спільної безпеки та оборони до 2030 року [23].

Європейська служба зовнішніх справ продовжує виконувати аналітичну та координаційну роль у протидії загрозам. Вона регулярно здійснює моніторинг інформаційного простору та публікує зведені аналітичні матеріали. Зокрема, у березні 2026 року у 4-му звіті щодо маніпулювання інформацією та втручання з боку іноземних держав (FIMI EEAS Report on Foreign Information Manipulation and Interference) проаналізовані основні тенденції та інструменти інформаційного впливу. У ньому наведені нові дані про масштаби FIMI на основі розслідування 540 інцидентів упродовж 2025 року. Ці випадки стосувалися 10500 каналів соціальних мереж і веб-сайтів, які використовувалися для створення та поширення маніпулятивного контенту [9].

Таким чином, сучасний етап політики Європейського Союзу щодо протидії дезінформації характеризується переходом до комплексної моделі управління інформаційними ризиками. Вона поєднує регуляторні механізми, санкційні заходи, координацію у сфері безпеки та співпрацю з міжнародними партнерами. Посилення нормативного регулювання у сфері протидії дезінформації та розбудова міжсекторальної взаємодії підвищує стійкість інформаційного простору до сучасних і потенційних загроз. Сьогодні ЄС виступає у ролі глобального лідера, об'єднуючи зусилля у сфері інформаційної безпеки та оперативного реагування на загрози з ООН, НАТО, ОБСЄ, Радою Європи, G7, а також з окремими державами, зокрема з Україною.

Висновки. У результаті проведеного дослідження обґрунтовано, що поширення маніпулятивних наративів у європейському медіапросторі від початку російської агресії проти України в 2014 році зумовило переосмислення онтології інформаційних загроз. Відповідно питання захисту від дезінформації та пропаганди, визнаних інструментом гібридного впливу, були включені до порядку денного Європейського Союзу. Це сприяло переходу від ліберальної моделі забезпечення свободи слова до імперативного регулювання у сфері стратегічних комунікацій.

Запропонована періодизація дозволила обґрунтувати трансформацію підходів ЄС у процесі становлення і розвитку політики системної протидії дезінформації від 2014 до 2026 року. Зокрема, у 2014–2017 роках Євросоюз оперативно реагував на російські дезінформаційні кампанії як на гібридну загрозу європейській безпеці та демократії, визначив нові цілі та пріоритети, застосовуючи ситуативно-адаптативний підхід. На основі стратегічного підходу ЄС у 2018–2019 роках розробив стратегію запобігання та протидії дезінформації, створюючи нормативно-регуляторну основу та інституційний механізм. У 2020–2021 роках налагодилася багаторівнева координація між інституціями ЄС, державами-членами і приватним сектором. Відповідно до інтегрованого підходу нормативно закріплена на той час політика протидії дезінформації узгоджується з іншими спільними політиками, передусім із цифровою та безпековою. У 2022–2026 роках міжсекторальна взаємодія спрямована на забезпечення інформаційної стійкості Європейського Союзу, стратегічне стримування зовнішнього інформаційного впливу та управління системними ризиками в тісній співпраці з міжнародними партнерами.

Отже, на сучасному етапі ЄС виступає у ролі глобального лідера, який об'єднує зусилля ООН, НАТО, ОБСЄ, Ради Європи, G7, а також України та інших держав для посилення інформаційної безпеки в умовах гібридних загроз. Перспективи подальших досліджень стосуються вивчення ролі України в європейській політиці протидії дезінформації, враховуючи її унікальний досвід та участь у формуванні нових стандартів стійкості.

REFERENCES:

1. Action Plan against Disinformation. (2018). European Commission and the High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52018JC0036

2. Center for Countering Disinformation. (2026). Official website of the Center for Countering Disinformation under the National Security and Defense Council of Ukraine. URL: https://cpd.gov.ua/

3. Code of Practice on Disinformation. (2018). European Commission. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/2018-code-practice-disinformation

4. Code of Practice on Disinformation (Strengthened Code). (2022). European Commission. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/2022-strengthened-code-practice-disinformation

5. Communication on Securing Free and Fair European Elections. (2018). European Commission. URL: https://commission.europa.eu/publications/securing-free-and-fair-european-elections_en

6. Communication on Tackling Online Disinformation. European Commission. (2018). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52018DC0236

7. COVID-19 Disinformation Monitoring Programme. (2020). European Commission. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/covid-19-disinformation-monitoring

8. Digital Services Act Package. European Commission. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/digital-services-act-package

9. EEAS. (2026). Report on Foreign Information Manipulation and Interference. European External Action Service. URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/2026/documents/EEAS%204th%20Threat%20Report_web%20version_1.pdf

10. European Commission. (2018). A Multi-Dimensional Approach to Disinformation: Report of the Independent High Level Expert Group on Fake News and Online Disinformation. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/final-report-high-level-expert-group-fake-news-and-online-disinformation

11. European Commission. (2022). Countering Information Manipulation and Disinformation: EU Actions. URL: https://commission.europa.eu/topics/countering-information-manipulation_en

12. European Commission, (2016). High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy. Joint Framework on Countering Hybrid Threats – a European Union Response. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52016JC0018

13. European Council. European Council Conclusions (2015). URL: https://www.consilium.europa.eu/media/21888/european-council-conclusions-19-20-march-2015-en.pdf

14. European Democracy Action Plan. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy/european-democracy-action-plan_en

15. European Digital Media Observatory (EDMO). European Commission. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/european-digital-media-observatory

16. European External Action Service (EEAS). (2026). Official website. URL: https://www.eeas.europa.eu

17. EUvsDisinfo. EUvsDisinfo Project. URL: https://euvsdisinfo.eu/about/

18. Questions and Answers about the East StratCom Task Force. (2021). European External Action Service. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/questions-and-answers-about-east-stratcom-task-force_en

19. Rapid Alert System against Disinformation. (2019). European External Action Service. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/factsheet-rapid-alert-system

20. Regulation on Transparency and Targeting of Political Advertising. European Parliament and the Council of the European Union. (2024). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32024R0900

21. Report of the High-Level Expert Group on Fake News and Online Disinformation. (2018). European Commission. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/final-report-high-level-expert-group-fake-news-and-online-disinformation

22. Restrictive Measures Against Individuals over Information Manipulation (CFSP Sanctions on FIMI Actors). (2026). Council of the European Union. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2026/01/29/russian-hybrid-threats-council-sanctions-six-individuals-over-information-manipulation-activities/

23. Strategic Compass for Security and Defence – For a European Union that Protects its Citizens, Values and Interests. (2022). European External Action Service (EEAS). URL: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/strategic-compass/

24. Wardle C., Derakhshan H. (2017). Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policymaking. Council of Europe Report. URL: https://rm.coe.int/information-disorder-report-2017/1680766412

The transformation of the European Union's approaches to countering disinformation (2014–2026)

Feduń Oleksandra Vasylivna

PhD in Geographical Science,
Associate Professor at the Department
of European and Regional Studies
Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska str., 1, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-3182-0725

Mylian Sofiia Andriivna

Master at the Education Program
"European Studies"
Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska str., 1, Lviv, Ukraine
ORCID: 0009-0004-3072-4154

The article examines the features of the formation and dynamic evolution of the European Union's policy in the field of countering disinformation. Since 2014, the spread of Russian manipulative narratives within the European media landscape has acquired a qualitatively new dimension: it is interpreted not merely as a communication challenge or an element of «soft power», but as a hybrid threat to democratic institutions and security. The author proposes a periodization of the EU's anti-disinformation activities based on a set of criteria, including: the identification and assessment of real and potential information threats; the definition of strategic communication policy goals and principles; the development of legal and institutional frameworks; and the application of practical countermeasures. Within the scope of the period under study (2014–2026), four distinct stages are identified. These stages reflect a consistent transformation of the EU's approaches to countering disinformation, in correlation with the reconceptualization of information threats, shifting priorities, strategic goals, and instruments, as well as strengthened inter-institutional coordination and systemic risk management. The study substantiates that the EU transitioned from a situational-adaptive approach (2014–2017) to a strategic one (2018–2019), followed by a «multi-level and integrated» approach (2020–2021), and finally, a cross-sectoral approach (2022–2026). The article analyzes key EU mechanisms and instruments, such as the Action Plan against Disinformation, the Code of Practice on Disinformation, and the Digital Services Act. Furthermore, it highlights Ukraine's vital role as a strategic partner that provides verified evidence for anti-Russian sanctions and shares unique expertise in countering information warfare. The study concludes that a deeper understanding of the nature of foreign information manipulation has transformed EU policy from a liberal model of ensuring freedom of speech toward a more normative and systematic regulatory framework aimed at countering disinformation through institutional and communicative mechanisms.

Key words: *disinformation, information threats, strategic approach, countermeasures, policy, security, European Union.*

Дата першого надходження статті до видання: 12.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

Фесенко Олександр Олександрович

Довіра як передумова впровадження цифрових технологій у виборчий процес: case Румунії

УДК 324(498):[004:316.65
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-2.30

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Фесенко Олександр Олександрович
аспірант кафедри політології
та державного управління
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича
вул. Коцюбинського, 2, Чернівці,
Україна
ORCID: 0009-0009-4715-9178

У статті проаналізовано розвиток електронних виборів у Румунії та окреслено основні перспективи впровадження повноцінної системи онлайн-волевиявлення на сучасному етапі. Висвітлено ключові історичні й законодавчі етапи використання електронних технологій – від Надзвичайного указу № 93 від 9 жовтня 2003 р., який дозволив військовослужбовцям і поліцейським за кордоном брати участь у конституційному референдумі, до законодавчих ініціатив 2019 р., спрямованих на розвиток заочного та електронного голосування. Окрему увагу автором приділено застосуванню блокчейн-системи під час президентських виборів 2024 р., а також інтеграції технологій SIMPV та EBSI для моніторингу явки, запобігання незаконному голосуванню й забезпечення прозорості результатів виборчого процесу.

Розглянуто політичний контекст цифровізації виборчого процесу, зокрема позиції парламентських сил (PSD, AUR, PNL, USR, SOS Romania, POT та UDMR/RMDSZ), рівень суспільної підтримки онлайн-голосування та цифрових державних сервісів, а також роль румунської діаспори як важливого чинника політичної мобілізації та електоральної активності. Проаналізовано відмінності у цифровій грамотності й довірі до державних інституцій серед різних вікових і соціальних груп, що суттєво впливають на перспективи впровадження електронного голосування в країні.

Визначено сильні та слабкі сторони цього процесу. До переваг належать наявність попереднього досвіду, інтеграція сучасних технологічних рішень і підтримка частини суспільства. Водночас стримувальними чинниками залишаються низький рівень довіри до парламенту та уряду, обмежена онлайн-активність громадян і побоювання щодо можливих фальсифікацій результатів голосування.

Узагальнення результатів дослідження засвідчує, що найбільш імовірним напрямом розвитку є використання блокчейн-технологій для моніторингу та верифікації виборчих даних, тоді як масове інтернет-голосування в найближчій перспективі видається малоймовірним. Подальше впровадження електронного голосування потребує комплексного законодавчого врегулювання, технічного вдосконалення систем і врахування позицій ключових політичних акторів.

Ключові слова: *електронне голосування, блокчейн, цифровізація, довіра, Румунія.*

Вступ. Естонія справедливо вважається однією з найуспішніших країн у сфері впровадження електронного голосування. Водночас вона не є єдиною державою, що має досвід впровадження цифрових виборчих технологій. Румунія також здійснює кроки у цьому напрямі, проте, на відміну від Естонії, у ній не запроваджено безпосереднього голосування за допомогою електронних інструментів волевиявлення. Незважаючи на це, Румунія активно тестує окремі цифрові механізми та нормативні підходи, що можуть бути використані для поступового впровадження електронного голосування в майбутньому. З огляду на територіальну близькість до України, румунський досвід може становити значний інтерес для українських науковців у контексті дослідження перспектив розвитку електронних виборів. Крім того, аналіз румунських практик дозволяє виділити ключові виклики та фактори успіху, які можуть бути адаптовані до українських умов, зокрема в частині технологічного забезпечення, безпеки та суспільної довіри.

Метою даного дослідження є визначення та характеристика складників довіри як основи впровадження електронних виборів у Румунії. **Завданнями** визначено: проаналізувати формування довіри та досвід Румунії на шляху впровадження електронних виборів; визначити переваги та недоліки впровадження наявних технологічних рішень; охарактеризувати рівень партійно-політичної підтримки, довіри електорату та перспектив впровадження електронного голосування.

Методи дослідження. У дослідженні передумов, зокрема довіри, щодо впровадження цифрових технологій у виборчий процес застосовувався комплекс наукових методів і підходів, що дозволяють здійснити всебічний аналіз аспектів проблеми. Зокрема, історико-правовий метод дозволив відстежити послідовність подій і змін у румунському законодавстві, а також регуляторні рамки електронного голосування. Завдяки застосуванню соціологічного методу стало можливим оцінити громадську думку та рівень підтримки реформ на основі результатів опитувань щодо цифровізації державних послуг та політичних симпатій різних груп виборців. Використання SWOT-аналізу сприяло системному визначенню сильних та слабких сторін впровадження електронного голосування, а також оцінці потенційних ризиків та можливостей.

Результати. Румунія вперше застосувала елементи електронного голосування на підставі Надзвичайного указу № 93 від 9.10.2003 р. [15], який регулював використання електронних засобів під

час національного референдуму щодо внесення змін до Конституції Румунії. Метою ухвалення цього указу було забезпечення участі у голосуванні військовослужбовців і поліцейських, які на момент проведення референдуму перебували у міжнародних місіях за кордоном, переважно в Афганістані, Боснії і Герцеговині, Іраку та Косово. Фактично йшлося про одноразовий експеримент, спрямований на організацію румунських громадян, які перебували в зонах проведення військових операцій за межами країни. Процедура електронного голосування була організована на спеціальних виборчих дільницях. Учасники голосування отримували запечатаний конверт із даними доступу до системи (ім'я користувача та пароль), що дозволяло їм підключитися до електронної платформи та проголосувати через відповідний інтерфейс. Хоча ця модель суттєво відрізнялася від сучасних систем електронного голосування, вона передбачала використання електронної інфраструктури.

У 2009 р. Асоціація за демократію (Asociația Pro Democrația) – неурядова, некомерційна та позапартійна організація, покликана з-поміж іншого зміцнювати демократію через заохочення громадянської участі та спостерігати за правильністю виборчого процесу, сприяти громадянській освіті – ініціювала консультації з політичними партіями щодо реформування виборчого законодавства шляхом впровадження заочного й електронного голосування зокрема. Політичні сили відкинули цю пропозицію, аргументуючи своє рішення низьким рівнем довіри до подібних технологічних рішень з боку суспільства. У 2015 р. парламентарі повернулися до розгляду питання щодо впровадження заочного голосування та ухвалили Закон про голосування поштою [19], що розширило можливості електоральної участі громадян, які проживають за кордоном. Того ж року до парламенту була внесена законодавча ініціатива щодо організації та впровадження електронного голосування [17]. Вона передбачала комплексне регулювання впровадження електронного голосування, зокрема створення електронного реєстру виборців, визначення відповідальних інституцій, формування бюджетної структури та процедури реалізації системи. Однак законопроєкт не знайшов підтримки в обох палатах парламенту у зв'язку з відсутністю розв'язання основної дилеми: забезпечення анонімності виборців при одночасному унеможливленні повторного голосування [20].

Румунське законодавство не забороняє використання новітніх технологій у виборчому процесі, якщо вони не порушують принципи таємності голосування та прозорості результатів волевиявлення. Згідно зі ст. 104 Закону Румунії про вибори до Сенату та Палати депутатів, Постійна виборча комісія може приймати власні постанови та інструкції щодо забезпечення проведення виборів включно з впровадженням технологічних рішень. Водночас, відповідно до ст. 84, виборці здійснюють голосування виключно на виборчий дільниці, що свідчить про відсутність дистанційного або онлайн-голосування. Ідентифікація виборців здійснюється шляхом внесення їхнього персонального ідентифікаційного номеру до Інформаційної системи моніторингу явки на волевиявлення та запобігання незаконному голосуванню [16]. До того ж система не застосовувалася одразу, тобто з 2016 р., а проходила тестові випробування з 2011 р. на місцевих виборах та вдосконалювалася від одного виборчого циклу до наступного, еволюціонуючи від сканерів посвідчень особи до сканування за допомогою планшетів на виборчих дільницях [26, p. 30].

Використання блокчейн-системи для моніторингу виборчих даних під час першого туру президентських виборів 2024 р. не було випадковим, оскільки Румунія досягла помітних результатів у розвитку відповідних технологій. 2023 р. у країні була запущена NFT-торговельна платформа на основі блокчейну, а вже через рік одне з інформаційних агентств Румунії опублікувало новину у форматі NFT, яка зберігається в блокчейні MultiversX – стартапі з румунським корінням [6].

Відзначимо й суттєві зрушення в державному секторі: блокчейн-розробка Спеціальної телекомунікаційної служби (STS) спільно з румунськими державними органами та академічними спільнотами у 2024 р. успішно продемонструвала свою ефективність під час місцевих виборів та виборів до Європарламенту, що, на нашу думку, фактично засвідчує попередні тестові випробування системи. Її особливість полягає в системному поєднанні численних компонентів: блокчейн-моніторингу виборчих даних, одночасно інтегрованого з Інформаційною системою моніторингу явки на голосування та запобігання незаконному голосуванню (Information System for Monitoring Turnout and Preventing Illegal Voting, SIMPV), яка виявляє та унеможливлює випадки несанкціонованого або повторного голосування, а також із Європейською блокчейн-інфраструктурою (European Blockchain Services Infrastructure, EBSI), що забезпечує надійний захист від кібератак [2, p. 1].

Оскільки успішне ініціювання використання блокчейн-системи в контексті президентських виборів у Румунії було виключно адміністративним і прийнятим у межах повноважень Постійної виборчої комісії як відповідь на низький рівень довіри суспільства до результатів волевиявлення [25], а також з огляду на попередній досвід застосування електронних інструментів голосування військовослужбовцями та розроблення відповідних законодавчих ініціатив парламентарями, це створює підґрунтя для подальшого дослідження перспектив розвитку повноцінного електронного голосування в країні, зокрема щодо можливого розгляду парламентом відповідних законодавчих

ініціатив на сучасному етапі. Для цього необхідно, по-перше, проаналізувати позиції румунських політичних партій у Палаті депутатів і Сенаті; по-друге, з'ясувати особливості їх прихильників і виборців; по-третє, слід визначити рівень підтримки цифровізації державних послуг румунським суспільством та безпосередньо електронного голосування. Насамперед, з'ясуємо партійний склад Палати депутатів та Сенату Румунії за результатами парламентських виборів 2024 р., який представлений у Таблиці 1.

Згідно з результатами соціологічного дослідження 2019 р. основу електорату PSD складають переважно жінки (53%) та пенсіонери (58%), значна частина яких старше 65 років (42%). Водночас 44% прихильників цієї політсили користуються інтернетом, а 35% – соціальною мережею Facebook. Електорат PNL становлять переважно жінки (54%), працівники приватного сектору (33%), люди середнього віку (30%), які користуються інтернетом (72%) та соціальною мережею Facebook (62%). Значна частина електорату проживає у сільській місцевості (56%), має середню (46%) або початкову освіту (42%). Виборці USR представлені переважно чоловіками (57%), віком 18–35 років (50%), які користуються інтернетом (93%) та соціальною мережею Facebook (83%), більшість із них проживає у містах (78%) [7, p. 21–22]. UDMR/RMDSZ та SOS Romania мають стійкий електорат, що раз у раз дозволяє їм долати прохідний бар'єр. Водночас відмінність полягає у тому, що у першому випадку партія представляє інтереси угорської меншини, яка проживає на північному заході країни, тоді як у другому – апелює до ультраправих цінностей, які декларує її лідерка Д. Шошоаке [4]. Тобто, відмінності в представництві інтересів виборців полягають в національному та ідеологічному аспектах.

Домінування підтримки AUR серед вікової групи 30–44 років (50% від усіх громадян) свідчить про формування відносно стабільної антиістеблішментської орієнтації, що виходить за межі ситуативного політичного невдоволення. Однак, станом на квітень 2024 р., на виборах до Європарламенту більшою підтримкою серед молодих виборців користується альянс PSD-PNL (18%), тоді як AUR займає другу позицію (15%) [24].

Партія POT орієнтована на молодий електорат, однак має значно нижчу підтримку серед молоді (3%) [23]. Попри ідеологічну близькість до AUR, вона залишається менш популярною серед цієї вікової категорії. Партія є досить активною у м. Орадя, де зосереджений значний студентський електорат [5].

Одним із аргументів за впровадження повноцінного онлайн-голосування може виступати фактор *румунської діаспори*. У Франції, наприклад, для громадян, які проживають за межами країни, передбачене інтернет-голосування, навіть попри побоювання щодо можливих кібератак і фальсифікацій [21]. На румунських виборах частка мігрантів зазвичай становить близько 7 млн громадян, що складає приблизно 5–7% від загальної кількості поданих бюлетенів [28]. Особливістю електоральної поведінки румунських мігрантів є те, що громадяни, які перебувають за кордоном протягом короткого періоду (зокрема з метою тимчасового працевлаштування) і не мають чіткої визначеності щодо свого майбутнього, беруть участь у виборах частіше, ніж ті, хто вже адаптувався до життя в іншій країні та планує пов'язувати з нею свою подальшу життєву траєкторію [10, p. 10]. Саме невизначеність майбутнього зумовлює схильність частини румунської діаспори віддавати перевагу популістичним партіям, які обіцяють Румунії економічне процвітання, що, у свою чергу, передбачає можливість повернення значної частини мігрантів із-за кордону. Зокрема, з цієї ж причини лідер AUR Джордже Сіміон на останніх президентських виборах здобув понад 70% підтримки у румунської діаспори в Італії та близько 80% – в Іспанії [13; 8].

Наведені вище факти свідчать, що для PSD ухвалення відповідних законодавчих змін не є політично вигідним. Електоральну базу цієї партії переважно становлять виборці старшого віку, які, як правило, більш обережно ставляться до використання сучасних технологій. Крім того, політична сила не користується значною підтримкою серед румунської діаспори, що зменшує її зацікавленість у просуванні рішень, спрямованих на розширення участі цієї групи у виборчому процесі. На тлі зростання підтримки основного політичного опонента – AUR –

Таблиця 1

Розподіл мандатів у Палаті депутатів та Сенату Румунії за результатами парламентських виборів 1.12.2024 р. [складено автором на основі 11; 12]

Партія	Палата депутатів	Сенат	Усього
Соціал-демократична партія (PSD)	86	36	122
Альянс за об'єднання румунів (AUR)	63	28	91
Націонал-ліберальна партія (PNL)	49	22	71
Союз порятунку Румунії (USR)	40	19	59
SOS Romania	28	12	40
Партія молоді (POT)	24	7	31
Демократичний союз угорців Румунії (UDMR/RMDSZ)	22	10	32

можна припустити, що PSD навряд чи ризикуватиме підтримкою власного електорату через можливі побоювання щодо потенційних фальсифікацій, однак питання щодо впровадження електронного голосування її представниками ставилося в минулому [9].

Подібна логіка значною мірою стосується і AUR. У разі відкритого просування ідеї впровадження електронного голосування, або ініціювання відповідних законодавчих змін партія могла би зіткнутися з додатковими політичними звинуваченнями, особливо на тлі дискусій щодо можливого втручання рф у виборчі процеси на користь К. Джорджеску під час президентських виборів 2024 р. [29]. Водночас основне ядро електорату AUR – молодь та представники діаспори – імовірно могло би позитивно сприйняти подібну ініціативу. Разом із тим партія перебуває в опозиції та не володіє достатньою кількістю парламентських мандатів для просування таких законодавчих змін.

Єдиними політичними силами, які відкрито підтримують впровадження електронного голосування в Румунії, є PNL [27] та USR [31]. У разі наявності у них абсолютної більшості в парламенті ці партії, ймовірно, могли б ініціювати новий законопроєкт щодо електронного голосування та забезпечити його розгляд. Зокрема, у 2015 р. саме PNL виступила основним ініціатором відповідної законодавчої пропозиції [3]. Хоча висновок Законодавчої ради щодо цього проєкту загалом був позитивним [20], документ усе ж містив низку суттєвих зауважень, пов'язаних із потенційними інституційними ризиками.

У 2019 р. USR також пропонувала власну законодавчу ініціативу щодо електронного голосування [18]. Її ключовою відмінністю є передбачене впровадження системи з відкритим програмним кодом, що має на меті забезпечення прозорості через можливість проведення незалежного аудиту та аналізу. На відміну від попередньої пропозиції, цей законопроєкт передбачає використання кваліфікованих або розширених цифрових сертифікатів як засобу автентифікації виборців, замість застосування лише імені користувача та пароля. Згідно з його положеннями, виборець повинен подати офіційний запит, який може бути оформлений в електронній формі, однак отримання цифрового сертифіката передбачає особисту присутність заявника. Попри більш ґрунтовний підхід до регулювання, зазначений законопроєкт також не отримав підтримки серед парламентарів Румунії.

Ставлення румунського суспільства до електронного голосування є неоднозначним, оскільки згідно останніх соціологічних досліджень, 7 із 10 громадян готові взяти участь в онлайн-голосуванні, якщо така нагода буде, однак, водночас, така ж кількість ніколи не підписували документи електронним підписом, а 52% заявили, що цифровізація державних послуг не спростила їхнє особисте життя. Відзначимо також дані 2020 р., коли з 1050 респондентів близько 20% не вбачали серед основних ризиків електронного голосування кібератаки та фальсифікації результатів.

Участь румунського суспільства в онлайн-консультаціях або онлайн-голосуваннях щодо розв'язання локальних питань на тільки залишається досить низькою, а й значно зменшується – від 8,82% у 2024 р. до 5,11% у 2025 р. [30]. Однак, 13,2% румунських громадян, серед яких переважна більшість виборців AUR молодь до 30 років та люди з вищою освітою, у соціологічному опитуванні INSCOP Research у червні 2025 р. заявили, що брали участь у політичних ініціативах в онлайн-режимі [22]. Відповідне соціологічне дослідження також продемонструвало найнижчий рівень інституційної довіри до парламенту (14,5%) й уряду Румунії (20,4%), які фактично ухвалюють та реалізують рішення про впровадження електронного голосування [1], що, на нашу думку, зумовлене політичною кризою, яка виникла внаслідок скасування результатів першого туру президентських виборів у 2024 р. [14]. Викладені вище факти автором узагальнено в Таблиці 2.

Таблиця 2

Сильні й слабкі сторони впровадження електронного голосування у Румунії на сучасному етапі [складено автором]

Сильні сторони	Слабкі сторони
Наявність успішного досвіду проведення відповідного виду волевиявлення для військовослужбовців і поліцейських.	Відсутність чіткого бачення в органів влади щодо технології, яка застосовуватиметься для електронного голосування, а також відповідних законодавчих ініціатив.
Наявність досвіду в підготовці відповідних законодавчих напрацювань.	Низький рівень довіри громадян до парламенту та уряду, сформованого через електронне голосування, зростання антиелітарних настроїв.
Високий рівень підтримки щодо впровадження онлайн-голосування серед населення.	Недостатній рівень цифрової грамотності серед населення.
Успішна інтеграція блокчейн-технологій у виборчі процеси, зокрема під час президентських виборів 2024 р.	Серйозні побоювання щодо фальсифікацій результатів електронних виборів усередині суспільства.
Наявність інших цифрових технологій, інтегрованих у румунські виборчі процеси (SIMPV та EBSI), з можливістю їх поєднання.	

Зважаючи на зазначені вище фактори, попри наявність позитивних напрацювань у сфері цифровізації виборчих процесів, на нашу думку, наведені у Таблиці 2 негативні аспекти мають більш вагомі підстави стверджувати, що найближчим часом електронне голосування безпосередньо через мережу Інтернет не набуде масового застосування. Натомість, імовірним напрямом подальшого розвитку залишатиметься впровадження блокчейн-інструментів для моніторингу та верифікації виборчих даних.

Висновки. Аналіз румунського досвіду свідчить, що попри поступове впровадження цифрових технологій у виборчий процес, зокрема використання системи SIMPV та інтеграцію блокчейн-інструментів для моніторингу виборчих даних, повноцінне впровадження електронного голосування через мережу Інтернет наразі залишається малоймовірним. Основними стримувальними чинниками виступають відсутність чітко визначеної технологічної моделі, обмежена законодавча база, а також низький рівень інституційної довіри в суспільстві. Водночас, наявні цифрові інфраструктури та досвід використання блокчейн-рішень можуть у перспективі стати підґрунтям для подальшого розвитку електронної демократії та поступового впровадження інноваційних механізмів забезпечення прозорості виборчого процесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. ACTMedia. INSCOP Survey: Romanians Trust the Army Most, Gov't and Parliament Least. URL: https://www.actmedia.eu/daily/inscop-survey-romanians-trust-the-army-most-gov-t-and-parliament-least/114679 (date of access: 15.03.2026).

2. Aloman A., Bratu A., Grigore E.-V., Purcăruș R.-I., Bărtușică R.-G., Mihai M.-V. Blockchain Technology, an Integral Part of Systems and Applications Used in Romanian Elections. Special Telecommunications Service. 5 p. URL: https://blockchain.ieee.org/images/files/pdf/techbriefs/tb-2024/TB-2024-2_BlockchainTechnologyinRomanianElections.pdf (date of access: 10.03.2026).

3. BalkanInsight. Romania MPs To Adopt Law on Postal Voting. URL: https://balkaninsight.com/2015/10/28/romania-to-adopt-law-on-vote-by-mail-10-27-2015/bi/all-balkan-countries/ (date of access: 14.03.2026).

4. BAROMETER Informat.ro – INSCOP Research. Sondaj de opinie reprezentativ la nivel national. Date culese în perioada 26-30 mai 2025. URL: https://docs.google.com/gview?embedded=true&url=https://www.inscop.ro/wp-content/uploads/2025/06/03.06.2025-BAROMETRUL-Informat.ro-INSCOP-Intentie-vot-parlamentare.pdf (data accesului: 13.03.2026).

5. Bihoreanul. «Noul AUR» activează și în Bihor! Surpriza care se coace pentru duminica alegerilor parlamentare se numește POT și îl susține pe Călin Georgescu (VIDEO). URL: https://www.ebihoreanul.ro/stiri/noul-aur-activeaza-si-in-bihor-surpriza-care-se-coace-pentru-duminica-alegerilor-parlamentare-se-numeste-pot-si-il-sustine-pe-calin-georgescu-190428.html (data accesului: 13.03.2026).

6. Binance Square. Romania Utilizes Blockchain for Presidential Election Vote Counting. URL: https://www.binance.com/ru-UA/square/post/11-24-2024-romania-utilizes-blockchain-for-presidential-election-vote-counting-16676832493634 (date of access: 10.03.2026).

7. Drăgulin S., Rotaru S. Romanian EU elections in 2019 or the bittersweet taste of the Opposition's victory. Polis: Revistă de Stiinte Politice. 2019-2020. Vol. VIII. Nr. 1 (27). 28 p. URL: https://revistapolis.ro/documente/revista/2020/1(27)/Dragulin-Rotaru,%20EUROPARLAMENTARE.pdf (date of access: 11.03.2026).

8. Euronews. Simion's Romanian presidential election win sets stage for runoff thriller. URL: https://www.euronews.com/my-europe/2025/05/04/nationalist-george-simion-ahead-in-romanian-presidential-election-exit-polls-show (date of access: 14.03.2026).

9. Expunere de motive privind organizarea şi desfăşurarea votului electronic la distanţă. URL: https://evot.usr.ro/docs/Expunerea-de-Motive.pdf (data accesului: 14.03.2026).

10. Gherghina, S., Basarabă, A. Migrants' Voter Turnout in the Home Country Elections: Non-Integration or Political Anchor? Politics and Governance. 2024. Vol. 12. 15 p. DOI: https://doi.org/10.17645/pag.7396 (date of access: 14.03.2026).

11. IPU Parline. Romania. Chamber of Deputies. Elections results. URL: https://data.ipu.org/parliament/RO/RO-LC01/election/RO-LC01-E20241201/ (date of access: 10.03.2026).

12. IPU Parline. Romania. Senate. Elections results. URL: https://data.ipu.org/parliament/RO/RO-UC01/election/RO-UC01-E20241201/ (date of access: 10.03.2026).

13. Le Monde. Pourquoi la diaspora roumaine en Italie a voté à 70 % pour le candidat d'extrême droite George Simion. URL: https://www.lemonde.fr/international/article/2025/05/17/pourquoi-la-diaspora-roumaine-en-italie-a-vote-a-70-pour-le-candidat-d-extreme-droite-george-simion_6606561_3210.html (date d'accès: 14.03.2026).

14. OSW. Romania: coalition crisis resulting from the first round of the presidential election. URL: https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2025-05-06/romania-coalition-crisis-resulting-first-round-presidential-election (date of access: 15.03.2026).

15. Pentru exprimarea votului prin mijloace electronice la referendumul naţional privind revizuirea Constituţiei : Ordonanţa de urgenţă din 9 octombrie 2003 nr. 93. URL: https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/46899 (data accesului: 13.03.2026).

16. Privind alegerea Senatului şi a Camerei Deputaţilor, precum şi pentru organizarea şi funcţionarea Autorităţii Electorale Permanente, cu modificările şi completările ulterioare : Legea din 20 iulie 2015 nr. 208. URL: https://www.roaep.ro/legislatie/wp-content/uploads/2022/11/Legea-nr.-208-2015-actualizata.pdf (data accesului: 10.03.2026).

17. Privind organizarea şi desfăşurarea votului electronic : Propunere legislativă din 9 martie

2015 nr. L418/2015. URL: https://www.senat.ro/legis/lista.aspx?nr_cls=L418&an_cls=2015 (data accesului: 13.03.2026).

18. Privind organizarea şi desfăşurarea votului electronic la distanţă : Propunere legislativă din 11 martie 2019 nr. L244/2019. URL: https://www.senat.ro/legis/lista.aspx?nr_cls=L244&an_cls=2019 (data accesului: 14.03.2026).

19. Privind votul prin corespondenţă : Lege din 19 noiembrie 2015 nr. 288. URL: https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/173139 (data accesului: 13.03.2026).

20. Referitor la propunerea legislativă privind organizarea şi desfăşurarea votului electronic : Aviz Consiliul Legislativ din 4 iunie 2015 nr. 204. URL: https://www.senat.ro/legis/PDF/2015/15L418LG.PDF?nocache=true (data accesului: 14.03.2026).

21. Reuters. (2017). France drops electronic voting for citizens abroad over cybersecurity fears. Retrieved January 14, 2026, from https://www.reuters.com/article/world/france-drops-electronic-voting-for-citizens-abroad-over-cybersecurity-fears-idUSKBN16D233/

22. Romania Journal. How Many Romanians Joined Online Political Actions Recently. URL: https://www.romaniajournal.ro/politics/how-many-romanians-joined-online-political-actions-recently/ (date of access: 15.03.2026).

23. Romania Journal. INSCOP: How Romanians Vote by Age. URL: https://www.romaniajournal.ro/politics/inscop-how-romanians-vote-by-age/ (date of access: 13.03.2026).

24. Romania Journal. National Survey Reveals AUR as Youth's Preferred Party. URL: https://www.romaniajournal.ro/politics/national-survey-reveals-aur-as-youths-preferred-party/ (date of access: 13.03.2026).

25. Romania-Insider. Romania is first EU country to use blockchain technology in its electoral system. URL: https://www.romania-insider.com/romania-blockchain-technology-electoral-system-2024 (date of access: 13.03.2026).

26. Stancu A.-M. Considerations for the introduction of Internet voting in Romania. Internet voting: The reality of our times. 40 p. URL: https://www.freiheit.org/sites/default/files/import/2020-12/24877-internet-voting-reality-our-timesfnf-iv-preview.pdf (date of access: 14.03.2026).

27. Ştirile Pro TV. Proiect PNL pentru românii din diaspora: votul prin corespondenţă şi electronic. URL: https://stirileprotv.ro/stiri/politic/proiect-pnl-pentru-romanii-din-diaspora-votul-prin-corespondenta-si-electronic.html (data accesului: 14.03.2026).

28. The Guardian. Romania presidential elections: why is there another vote this year? URL: https://www.theguardian.com/world/2025/apr/30/romania-presidential-elections-why-is-there-another-vote-this-year (date of access: 13.03.2026).

29. The Washington Post. A Russian-stoked protest movement lifts a MAGA-like populist in Romania. URL: https://www.washingtonpost.com/world/2025/05/16/simion-romania-presidential-elections-russia/ (date of access: 14.03.2026).

30. Trading Economics. Romania – Individuals using the internet for taking part in online consultations or voting: All Individuals. URL: https://tradingeconomics.com/romania/individuals-using-the-internet-for-taking-part-in-online-consultations-or-voting-all-individuals-eurostat-data.html (date of access: 15.03.2026).

31. Votul Electronic. USR susține introducerea votului electronic la distanță pentru toți cetățenii, indiferent dacă sunt în Diaspora sau acasă. URL: https://evot.usr.ro/ (data accesului: 14.03.2026).

REFERENCES:

1. ACTMedia. (n.d.). INSCOP survey: Romanians trust the army most, gov't and parliament least. Retrieved from: https://www.actmedia.eu/daily/inscop-survey-romanians-trust-the-army-most-gov-t-and-parliament-least/114679 [in English].

2. Aloman, A., Bratu, A., Grigore, E.-V., Purcarus, R.-I., Bartusica, R.-G., & Mihai, M.-V. (2024). Blockchain technology, an integral part of systems and applications used in Romanian elections. Special Telecommunications Service. Retrieved from: https://blockchain.ieee.org/images/files/pdf/techbriefs/tb-2024/TB-2024-2_BlockchainTechnologyinRomanianElections.pdf [in English].

3. BalkanInsight. (2015). Romania MPs to adopt law on postal voting. Retrieved from: https://balkaninsight.com/2015/10/28/romania-to-adopt-law-on-vote-by-mail-10-27-2015/bi/all-balkan-countries/ [in English].

4. BAROMETER Informat.ro – INSCOP Research. (2025). Sondaj de opinie reprezentativ la nivel national [National representative opinion survey]. Retrieved from: https://www.inscop.ro/wp-content/uploads/2025/06/03.06.2025-BAROMETRUL-Informat.ro-INSCOP-Intentie-vot-parlamentare.pdf [in Romanian].

5. Bihoreanul. (2026). Noul AUR activeaza si in Bihor! Surpriza care se coace pentru duminica alegerilor parlamentare se numeste POT si il sustine pe Calin Georgescu (VIDEO) [The "new AUR" is also active in Bihor! The surprise brewing for Sunday's parliamentary elections is called POT and supports Călin Georgescu (VIDEO)]. Retrieved from: https://www.ebihoreanul.ro/stiri/noul-aur-activeaza-si-in-bihor-surpriza-care-se-coace-pentru-duminica-alegerilor-parlamentare-se-numeste-pot-si-il-sustine-pe-calin-georgescu-190428.html [in Romanian]

6. Binance Square. (2024). Romania utilizes blockchain for presidential election vote counting. Retrieved from: https://www.binance.com/ru-UA/square/post/11-24-2024-romania-utilizes-blockchain-for-presidential-election-vote-counting-16676832493634 [in English].

7. Dragulin, S., & Rotaru, S. (2020). Romanian EU elections in 2019 or the bittersweet taste of the opposition's victory. Polis: Revista de Stiinte Politice, Vol. VIII. No. 1 (27), 28 p. Retrieved from: https://revistapolis.ro/documente/revista/2020/1(27)/Dragulin-Rotaru,%20EUROPARLAMENTARE.pdf [in English].

8. Euronews. (2025). Simion's Romanian presidential election win sets stage for runoff thriller. Retrieved from: https://www.euronews.com/my-europe/2025/05/04/nationalist-george-simion-ahead-in-romanian-presidential-election-exit-polls-show [in English].

9. Expunere de motive privind organizarea si desfasurarea votului electronic la distanta [Explanatory

memorandum on the organization and conduct of remote electronic voting]. (n.d.). Retrieved from: https://evot.usr.ro/docs/Expunerea-de-Motive.pdf [in Romanian].

10. Gherghina, S., & Basaraba, A. (2024). Migrants' voter turnout in the home country elections: Non-integration or political anchor? Politics and Governance. Vol. 12. 15 p. DOI: https://doi.org/10.17645/pag.7396 [in English].

11. IPU Parline. (2024). Romania. Chamber of Deputies. Election results. Retrieved from: https://data.ipu.org/parliament/RO/RO-LC01/election/RO-LC01-E20241201/ [in English].

12. IPU Parline. (2024). Romania. Senate. Election results. Retrieved from: https://data.ipu.org/parliament/RO/RO-UC01/election/RO-UC01-E20241201/ [in English].

13. Le Monde. (2025). Pourquoi la diaspora roumaine en Italie a vote a 70 % pour le candidat d'extreme droite George Simion [Why the Romanian diaspora in Italy voted 70% for the far-right candidate George Simion]. Retrieved from: https://www.lemonde.fr/international/article/2025/05/17/pourquoi-la-diaspora-roumaine-en-italie-a-vote-a-70-pour-le-candidat-d-extreme-droite-george-simion_6606561_3210.html [in French].

14. OSW. (2025). Romania: Coalition crisis resulting from the first round of the presidential election. Retrieved from: https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2025-05-06/romania-coalition-crisis-resulting-first-round-presidential-election [in English].

15. Ordonanta de urgenta nr. 93 din 9 octombrie 2003 privind votul electronic [Emergency ordinance No. 93 on electronic voting]. (2003). Retrieved from: https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/46899 [in Romanian].

16. Legea nr. 208 din 20 iulie 2015 privind alegerea Senatului si a Camerei Deputatilor [Law No. 208 on the election of the Senate and the Chamber of Deputies]. (2015). Retrieved from: https://www.roaep.ro/legislatie/wp-content/uploads/2022/11/Legea-nr.-208-2015-actualizata.pdf [in Romanian].

17. Propunere legislativa nr. L418/2015 privind votul electronic [Legislative proposal on electronic voting]. (2015). Retrieved from: https://www.senat.ro/legis/lista.aspx?nr_cls=L418&an_cls=2015 [in Romanian].

18. Propunere legislativă nr. L244/2019 privind organizarea şi desfăşurarea votului electronic la distanţă [Legislative proposal on the organization and conduct of remote electronic voting]. (2019). Retrieved from: https://www.senat.ro/legis/lista.aspx?nr_cls=L244&an_cls=2019 [in Romanian].

19. Legea nr. 288 din 19 noiembrie 2015 privind votul prin corespondenta [Law No. 288 on postal voting]. (2015). Retrieved from: https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/173139 [in Romanian].

20. Aviz Consiliul Legislativ nr. 204 din 4 iunie 2015 [Opinion of the Legislative Council No. 204]. (2015). Retrieved from: https://www.senat.ro/legis/PDF/2015/15L418LG.PDF [in Romanian].

21. Reuters. (2017). France drops electronic voting for citizens abroad over cybersecurity fears. Retrieved from: https://www.reuters.com/article/world/france-drops-electronic-voting-for-citizens-abroad-over-cybersecurity-fears-idUSKBN16D233/ [in English].

22. Romania Journal. (n.d.). How many Romanians joined online political actions recently. Retrieved from: https://www.romaniajournal.ro/politics/how-many-romanians-joined-online-political-actions-recently/ [in English].

23. Romania Journal. (n.d.). INSCOP: How Romanians vote by age. Retrieved from: https://www.romaniajournal.ro/politics/inscop-how-romanians-vote-by-age/ [in English].

24. Romania Journal. (n.d.). National survey reveals AUR as youth's preferred party. Retrieved from: https://www.romaniajournal.ro/politics/national-survey-reveals-aur-as-youths-preferred-party/ [in English].

25. Romania-Insider. (2024). Romania is first EU country to use blockchain technology in its electoral system. Retrieved from: https://www.romania-insider.com/romania-blockchain-technology-electoral-system-2024 [in English].

26. Stancu, A.-M. (n.d.). Considerations for the introduction of internet voting in Romania. In Internet voting: The reality of our times. pp. 29-33. Retrieved from: https://www.freiheit.org/sites/default/files/import/2020-12/24877-internet-voting-reality-our-timesfnf-iv-preview.pdf [in English].

27. Stirile Pro TV. (n.d.). Proiect PNL pentru romanii din diaspora [PNL project for Romanians in diaspora]. Retrieved from: https://stirileprotv.ro/stiri/politic/proiect-pnl-pentru-romanii-din-diaspora-votul-prin-corespondenta-si-electronic.html [in Romanian]

28. The Guardian. (2025). Romania presidential elections: Why is there another vote this year? Retrieved from: https://www.theguardian.com/world/2025/apr/30/romania-presidential-elections-why-is-there-another-vote-this-year [in English].

29. The Washington Post. (2025). A Russian-stoked protest movement lifts a MAGA-like populist in Romania. Retrieved from: https://www.washingtonpost.com/world/2025/05/16/simion-romania-presidential-elections-russia/ [in English].

30. Trading Economics. (n.d.). Romania: Individuals using the internet for online consultations or voting. Retrieved from: https://tradingeconomics.com/romania/individuals-using-the-internet-for-taking-part-in-online-consultations-or-voting-all-individuals-eurostat-data.html [in English].

31. Votul Electronic. (n.d.). USR sustine introducerea votului electronic la distanta [USR supports remote electronic voting]. Retrieved from: https://evot.usr.ro/ [in Romanian].

Trust as a prerequisite for the implementation of digital technologies in the electoral process: the case of Romania

Fesenko Oleksandr Oleksandrovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science and Public Administration
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Kotsiubynskoho str., 2, Chernivtsi, Ukraine
ORCID: 0009-0009-4715-9178

The article analyzes the development of electronic voting in Romania and outlines the main prospects for the implementation of a full-fledged online voting system at the present stage. It highlights the key historical and legislative stages of the use of electronic technologies – from Emergency Ordinance No. 93 of October 9, 2003, which allowed military personnel and police officers abroad to participate in the constitutional referendum, to the legislative initiatives of 2019 aimed at developing absentee and electronic voting. Particular attention is paid to the use of a blockchain-based system during the 2024 presidential elections, as well as to the integration of SIMPV and EBSI technologies for monitoring voter turnout, preventing illegal voting, and ensuring the transparency of the electoral process.

The political context of the digitalization of the electoral process is examined, in particular the positions of parliamentary forces (PSD, AUR, PNL, USR, SOS Romania, POT, and UDMR/RMDSZ), the level of public support for online voting and digital public services, as well as the role of the Romanian diaspora as an important factor of political mobilization and electoral participation. Differences in digital literacy and trust in state institutions among various age and social groups are analyzed, as these significantly affect the prospects for the implementation of electronic voting in the country.

The strengths and weaknesses of this process are identified. The advantages include prior experience, the integration of modern technological solutions, and the support of a part of society. At the same time, constraining factors include a low level of trust in the parliament and government, limited online activity of citizens, and concerns about possible electoral fraud.

The generalization of the research results indicates that the most likely direction of development is the use of blockchain technologies for monitoring and verification of electoral data, while large-scale internet voting in the near future appears unlikely. Further implementation of electronic voting requires comprehensive legislative regulation, technical improvement of systems, and consideration of the positions of key political actors.

Key words: *electronic elections, blockchain, digitalization, trust, Romania.*

Дата першого надходження статті до видання: 19.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

Шуляк Сергій Вікторович
Телятнікова Аліна Романівна

АСЕАН у системі регіональної безпеки Південно-Східної Азії

УДК 327(59):355.02
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-2.31

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Шуляк Сергій Вікторович
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин
Університету митної справи та фінансів
вул. Володимира Вернадського, 2/4,
Дніпро, Україна
ORCID: 0000-0001-6499-2000

Телятнікова Аліна Романівна
студентка
Університету митної справи та фінансів
вул. Володимира Вернадського 2/4,
Дніпро, Україна
ORCID: 0009-0006-3753-9546

Регіон Південно-Східної Азії характеризується економічним динамізмом, активними інтеграційними процесами та взаємозалежністю, але водночас – гострим геополітичним суперництвом великих держав і численними безпековими викликами. У цих умовах набуває все більшої актуальності питання про наявну систему регіональної безпеки, її ефективність та спроможність протистояти традиційним і новим загрозам, підтримувати діалог між регіональними та глобальними акторами. Розуміння безпекової динаміки Південно-Східної Азії, що має ключове значення для глобального розвитку, неможливе без розуміння ролі АСЕАН у регіональній системі безпеки, її підходів до реагування на загрози та викликів з якими стикається її регіональне лідерство.

Мета статті полягає у з'ясуванні ролі АСЕАН у системі регіональної безпеки у Південно-Східній Азії. У якості теоретичної основи дослідження обрано запропоновану представниками Копенгагенської школи теорію регіональних безпекових комплексів. Специфіка теоретичної основи дослідження, обумовила використання у роботі підходу «рівнів аналізу», що дозволяє врахувати як внутрішні, так і зовнішні чинники формування регіональної безпеки та їхню взаємодію.

Автори доводять, що у складному геополітичному середовищі, яке характеризується суперництвом великих держав, АСЕАН змогла утвердити та зберегти свою провідну роль у формуванні регіональної безпекової архітектури. Принципове значення для лідерства АСЕАН має її позиція як центру регіональних політико-безпекових форумів, насамперед East Asia Summit, ASEAN Regional Forum та ASEAN Defence Ministers' Meeting Plus. Завдяки цій ролі АСЕАН змогла поширити концепцію «центральності АСЕАН» та власні принципи та норми взаємовідносин («шлях АСЕАН») серед партнерів по діалогу.

Водночас, попри успіхи АСЕАН у якості центрального елементу системи регіональної безпеки у Південно-Східній, Східної Азії та ширшому Індо-Тихоокеанського регіоні, таке її лідерство стикається з серйозними викликами, серед яких загострення стратегічного суперництва між США та Китаєм; конкуренція з боку альтернативних (мінілатеральних) форматів; внутрішня неоднорідність організації та інституційні обмеження.

Ключові слова: *АСЕАН, безпека, система регіональної безпеки, «центральність АСЕАН», «Шлях АСЕАН», Південно-Східна Азія, Східна Азія, Індо-Тихоокеанський регіон.*

Вступ. Регіон Південно-Східної Азії характеризується економічним динамізмом, активними інтеграційними процесами та взаємозалежністю, але водночас – гострим геополітичним суперництвом великих держав і численними безпековими викликами. В умовах зростаючої конкуренції між США та Китаєм за вплив у регіоні, посиленням загрози збройних конфліктів, набуває все більшої актуальності питання про наявну систему регіональної безпеки, її ефективність та спроможність протистояти традиційним і новим загрозам, підтримувати діалог між регіональними та глобальними акторами, що мають тут свої інтереси.

Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) традиційно відіграє провідну роль у забезпеченні регіональної безпеки. Мережа створених нею інституційних механізмів, що забезпечують регіональний діалог і співпрацю, на основі вироблених нею норм і принципів, утворюють основу безпекової архітектури у Південно-Східній та Східній Азії й пропонуються у якості основи для безпекової архітектури більш широкого Індо-Тихоокеанського регіону. Отже розуміння безпекової динаміки зазначених регіонів, що мають ключове значення для глобального розвитку, неможливе без розуміння місця та ролі АСЕАН у регіональній системі безпеки, її підходів до реагування на загрози та викликів з якими стикається її регіональне лідерство.

Мета та завдання. Мета статті полягає у з'ясуванні ролі АСЕАН у системі регіональної безпеки у Південно-Східній Азії. Досягнення мети передбачає вирішення низки дослідницьких завдань, а саме: встановити особливості південно-східноазійського регіонального безпекового комплексу та основних безпекових викликів у Південно-Східній Азії; з'ясувати місце АСЕАН в архітектурі регіональної безпеки та її підходи щодо її забезпечення; визначити перспективи та виклики що постають перед АСЕАН як центральним елементом системи регіональної безпеки.

Методи дослідження. У якості теоретичної основи дослідження обрано запропоновану представниками Копенгагенської школи (Б. Бузан та О. Вейвер) теорію регіональних безпекових

комплексів (Regional security complex theory), що дозволяє найбільш адекватно пояснити системні зв'язки та взаємодії держав у намаганні забезпечити власну безпеку. Регіональний безпековий комплекс розуміється як «сукупність одиниць, основні процеси сек'юритизації, десек'юритизації або обох настільки взаємопов'язані, що їхні проблеми безпеки не можна розумно проаналізувати або вирішити окремо одна від одної» [8, с. 44].

Специфіка теоретичної основи дослідження, обумовила використання у роботі підходу «рівнів аналізу» (levels of analysis approach). Автори теорії виокремили чотири рівні аналізу, які дозволяють зрозуміти динаміку регіональної безпеки: 1) внутрішній рівень – зосереджується на внутрішніх процесах у державах регіону, виявляючи вразливості, що виникають унаслідок внутрішньополітичних, економічних і соціальних факторів; 2) регіональний рівень – фокусується на специфічних характеристиках самого регіону, включаючи взаємодію між державами, баланс сил і моделі безпекової поведінки; 3) міжрегіональний рівень – аналізує, як даний регіон взаємодіє з прилеглими регіональними комплексами, включаючи впливи, проникнення та міжрегіональні зв'язки; 4) глобальний рівень – розглядає вплив глобальних акторів на регіон, підкреслюючи взаємодію між глобальними та регіональними безпековими структурами [8, с. 51]. Такий багаторівневий підхід дозволяє врахувати як внутрішні, так і зовнішні чинники формування регіональної безпеки та їхню взаємодію.

Результати. Південно-Східна Азія цілком відповідає розумінню регіонального безпекового комплексу, як його визначили автори теорії, демонструючи високий рівень взаємозалежності у сфері безпеки між державами. Безпекова складність регіону охоплює взаємопов'язані виміри – від військово-політичного й економічного до екологічного та соціо-культурного. Країни регіону характеризуються значною географічною близькістю, тісними історичними зв'язками, а також усталеними моделями співпраці та конкуренції, що формують специфічну динаміку безпеки. Ці чинники створюють високий рівень взаємозалежності та взаємопов'язаності у сфері безпеки між державами Південно-Східної Азії.

Як зазначили Б. Бузан та О. Вейвер, регіональний безпековий комплекс у Південно-Східній Азії утворився з акцентом на національний суверенітет, що зумовлено передусім історичними чинниками. Суперечки між колись існуючими тут дрібними незалежними королівствами, період колоніалізму та китайськоцентрична система, що тривалий час існувала й певною мірою продовжує існувати в регіоні, залишили у спадок багато історичних, етнічних, культурних, статусних та територіальних питань, які підживлюють націоналізм та регіональну конкуренцію [8, с. 93–95]. В цьому сенсі деякі західні дослідники вбачають певний парадокс у формуванні міжнародного порядку в регіоні. З одного боку, спостерігається глобалізація та зростання взаємозалежності, а з іншого – збереження у регіоні доволі традиційної системи національних держав, що дотримуються принципів суверенітету у стилі Вестфальського миру, що дає привід описувати цей порядок терміном «Eastphalia» [9, с. 754]. Це вимагає державоцентричного підходу до аналізу системи регіональної безпеки, адже у Східній Азії безпековий порядок формується передусім політичними елітами держав. При цьому їхнє бачення безпеки виходить далеко за межі традиційної військової сфери. Воно включає заходи зі зміцнення довіри, забезпечення мирних змін, стабілізацію політичних режимів через економічне зростання, консолідацію внутрішнього контролю, а також врегулювання міждержавних конфліктів [9, с. 755].

Хоча Південно-Східна Азія – це один з небагатьох регіонів світу, який перебуває у стані сталого економічного зростання, це також регіон з високим показником економічної нерівності та неоднорідним розвитком. Проблеми неефективного державного управління, менеджменту криз, перерозподілу дивідендів економічного зростання та корупції залишаються нерозв'язаними [14, с. 59–63]. Актуальними залишаються й виклики, асоційовані зі світовими процесами глобалізації: забезпечення сталого економічного зростання, лібералізація економіки та політичні трансформації, реструктуризація та модернізація промисловості у відповідності зі змінами у регіональному та світовому економічному середовищі. Зростання державного боргу та стихійні лиха, ліквідація наслідків яких покладає додатковий тягар на постраждалі держави, створюють додаткові ризики [14, с. 70–72].

Політична нестабільність та нові глобальні проблеми, такі як зміна клімату та поширення інфекційних захворювань також мають помітний вплив на політику держав Південно-Східної Азії. Хоча логічною відповіддю на ці виклики була б міжнародна співпраця, держави Південно-Східної Азії дотримуються традиційної для Азії обережної лінії поведінки щодо міжнародних договорів, що накладають жорсткі зобов'язання.

Ще однією важливою тенденцію у розвитку процесів сек'юритизації в регіоні, яку вже спостерігали Б. Бузан і О. Вейвер на момент виходу їхньої праці, є процес злиття північно-східноазійського та південно-східноазійського безпекових комплексів у ширший східноазійський. Це стало можливим завдяки занепокоєнню щодо зростання ролі Китаю, інституційним змінам (зокрема створенню ASEAN Regional Forum), а також визнанню тісного зв'язку між безпекою та економічною взаємозалежністю. У результаті відбулася «зовнішня трансформація», яка об'єднала два регіональні безпекові комплекси в один [8, с. 171]. Тобто дослідження системи регі-

ональної безпеки у Південно-Східній Азії вимагає розгляду її у контексті безпекових проблем Східної Азії в цілому.

Більш того, сьогодні ми можемо стверджувати, що це завдання вимагає ще більшого розширення фокусу і врахування безпекової динаміки усього Індо-Тихоокеанського регіону. Адже тут розгортається геополітичне суперництво між Китаєм і США, яке особливо яскраво проявляється у Південно-Східній Азії саме у сфері безпеки [12]. У цьому просторі, на перетині Індійського та Тихого океанів, їхні конкуруючі стратегії формують регіональне середовище щонайменше у двох вимірах. З одного боку, дії Пекіна та Вашингтона безпосередньо впливають на суверенітет і безпеку прибережних держав, особливо в Південно-Китайському морі, де Китай застосовує широкий спектр гібридних інструментів – окупацію та намив островів, тиск на рибалок і берегову охорону інших країн, кібератаки та інформаційні операції. У відповідь США активізують операції зі свободи судноплавства та інші військово-морські навчання. З іншого боку, і Китай, і США інвестують у поглиблення безпекових партнерств, які виступають важливими інструментами їхнього регіонального впливу [12].

Важливою характеристикою будь-якого регіонального безпекового комплексу виступає *полярність*, що вказує на те, як розподіляється сила між одиницями всередині комплексу [8, с. 53]. Розподіл сили визначає баланс і рівень впливу кожної одиниці, формуючи внутрішню динаміку регіону та характер реагування на безпекові загрози. Скласти уявлення про сучасний силовий потенціал держав Південно-Східної Азії, та Індо-Тихоокеанського регіону загалом, можна звернувшись до даних проекту *Asia Power Index* [7]. Проект реалізується австралійським Lowy Institute з 2018 р. та вимірює ресурси та вплив держав з метою визначення їхньої відносної сили в Азії. Він відображає поточний розподіл сили та відстежує його зміни з плином часу. Індекс охоплює 27 країн і територій, ранжуючи їх за здатністю формувати своє зовнішнє середовище.

Asia Power Index визначає силу як «здатність держави спрямовувати або впливати на поведінку інших держав, недержавних акторів і перебіг міжнародних подій». Інакше кажучи, індекс має на меті виміряти спроможність країн формувати своє зовнішнє середовище та реагувати на нього. Індекс враховує багатовимірний характер сили через оцінювання 131 індикатора. Загальна сила держави визначається як середнє зважене за вісьмома показниками сили (measures of power): економічні спроможності (economic capability), військові спроможності (military capability), стійкість (resilience), ресурси майбутнього розвитку (future resources), економічні зв'язки (economic relationships), оборонні мережі (defence networks), дипломатичний вплив (diplomatic influence), культурний вплив (cultural influence). Перші чотири – показники ресурсів (resources measures) – відображають матеріальні можливості держави та її здатність до витривалості, які є необхідними передумовами для реалізації сили. Решта – показники впливу (influence measures) – оцінюють активний рівень впливу держави, передусім щодо інших країн, включених до Індексу [7].

Держави-члени АСЕАН, які за класифікацією Asia Power Index 2025 належать до категорії середніх (Сінгапур, Індонезія, Малайзія, Тайланд, В'єтнам, Філіппіни, Бруней) або малих (Камбоджа, Лаос, М'янма, Східний Тимор), існують в умовах фактично біполярного розподілу сили – США та Китай визначаються як наддержави, маючи показники, відповідно – 80,5 та 73,7 пункти (зі 100). Індія з показником 40,0 визначена як велика держава, решта – як середні та малі [7].

Сполучені Штати залишаються провідною силою в регіоні, маючи ресурси та вплив, що зберігаються незалежно від діяльності окремих адміністрацій. Проте Китай продовжує скорочувати відставання від США. У 2025 р. розрив між ними скоротився більш ніж на два пункти, досягнувши найнижчого рівня з 2020 р. І хоча США прагнуть активніше використовувати свій економічний потенціал, зокрема через запровадження високих тарифів щодо багатьох країн, це поки що має негативний вплив на їхній дипломатичний вплив. Китай, як єдиний рівний конкурент США в умовах фактично біполярного розподілу сили в Азії, демонструє готовність і впевненість у відповіді на американський економічний тиск, зокрема шляхом введення власних тарифів і експортних обмежень. Пекін також успішно позиціонує себе для країн регіону як надійного партнера, що виступає проти протекціонізму та односторонніх дій [13, с. 6].

Стикаючись із наслідками китайсько-американського суперництва, держави Південно-Східної Азії розробляють власні оборонні стратегії та політики, спрямовані на захист своїх інтересів і водночас стимулюють переосмислення регіональної безпекової архітектури. Французька дослідниця Ж. Леш умовно виокремлює в ній три складові: 1) двосторонні та мінілатеральні формати співпраці, орієнтовані на практичні (операційні) завдання; 2) партнерства зі Сполученими Штатами, які більшістю країн регіону сприймаються як гарантія стабільності; 3) мережу багатосторонніх форумів навколо АСЕАН [12]. Ці багатосторонні формати функціонують як простір для регіональної співпраці та «соціалізації», сприяючи формуванню спільних норм і стратегічних уявлень. Водночас вони покликані обмежувати вплив позарегіональних держав – таких як Китай, США, Індія та Японія – через їх включення у ширші багатосторонні рамки під егідою АСЕАН.

ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

АСЕАН було створено в 1967 р. як механізм зміцнення існуючих регіональних зв'язків та сприяння регіональній співпраці в Південно-Східній Азії. Декларація АСЕАН (Бангкокська декларація) визначила усвідомлення п'яти держав-засновниць (Індонезія, Малайзія, Філіппіни Таїланд та Сінгапур) того, що «заповітні ідеали миру, свободи, соціальної справедливості та економічного добробуту найкраще досягаються шляхом сприяння доброму взаєморозумінню, добросусідству та змістовній співпраці між країнами регіону» [4, с. 27]. Потреба у такому механізмі була нагальною, адже майбутні держави-члени АСЕАН вже були залучені до низки серйозних суперечок, які призвели до політичної напруженості.

Під час холодної війни АСЕАН встановила норми для регулювання відносин між членами та запровадила практичні заходи для врегулювання конфліктів. Проте у цей час її геополітичний масштаб обмежувався Південно-Східною Азією, а стратегічний вплив був відносно слабким через домінування великих держав, таких як США, Китай та СРСР.

У постбіполярний період функціональність і геополітичний масштаб АСЕАН розширилися до Східної Азії – завдяки включенню держав Індокитаю до складу організації та створенню політичних і безпекових зв'язків із зовнішніми акторами через інституційне будівництво. Сьогодні держави-члени АСЕАН мають більше стратегічних інструментів для впливу на ширший регіональний порядок в Азії [10, с. 6].

Завершення холодної війни створило у Східній Азії вакуум влади. Закінчення американо-радянського протистояння та розпад СРСР поглибили стратегічну невизначеність. Постало питання про АСЕАН як нового потенційного лідера регіону. Організація запропонувала нову форму лідерства, яка не спиралася на присутність великої держави, а натомість діяла у форматі більш вільної «асоціації» середніх та малих держав [15, с. 90–93]. В її основу було покладено принцип *центральності АСЕАН* (*ASEAN Centrality*), за яким, визначення порядку денного та головування є прерогативами АСЕАН, а держави-члени інтегруються у систему «кооперативної безпеки» АСЕАН, що дозволяє уникнути домінування однієї держави чи групи держав [10, с. 27]. Принцип центральності було формально проголошено у 2007 р., у ст.1 Хартії АСЕАН (ASEAN Charter): «підтримувати центральну роль і проактивну позицію АСЕАН як головної рушійної сили у її відносинах і співробітництві з зовнішніми партнерами в регіональній архітектурі, яка є відкритою, прозорою та інклюзивною» [16]. Пізніше він був розвинений у інших стратегічних документах організації, зокрема «ASEAN Outlook on the Indo-Pacific» (2019) [5].

За відсутності чіткого регіонального лідерства з боку Китаю та/або Японії у Східній Азії, АСЕАН перетворилася на головний інституційний центр безпекового співробітництва у регіоні. Саме інституційний кластер навколо АСЕАН є найбільш розвиненою структурою для реагування на регіональні безпекові виклики. З метою зміцнення довіри, формування спільного розуміння регіональних проблем безпеки та підходів до їх розв'язання, а також обмеження потенційної конкуренції було розроблено мережу інституційних механізмів АСЕАН:

1. *Регіональний форум АСЕАН* (ASEAN Regional Forum, ARF), започаткований 1994 р. ARF був створений під егідою АСЕАН як перший регіональний безпековий форум, що охоплює весь Азійсько-Тихоокеанський простір. Його засідання зазвичай відбуваються на рівні міністрів закордонних справ. Це багатосторонній (27 учасників) майданчик, створений для заохочення діалогу та співробітництва у сфері політичної й військової безпеки. Цілі ARF викладені в Першій заяві голови ARF (1994), а саме: сприяти конструктивному діалогу та консультаціям з політичних і безпекових питань, що становлять спільний інтерес і викликають занепокоєння; робити вагомий внесок у зусилля, спрямовані на зміцнення довіри та розвиток превентивної дипломатії в Азійсько-Тихоокеанському регіоні [17]. ARF відіграє важливу роль як інклюзивний механізм, що дозволяє залучати великі держави до регіонального діалогу. Хоча форум не приймає юридично зобов'язуючих рішень, він зміцнює дипломатичні канали та довіру між державами з різними безпековими інтересами.

2. *Формат «АСЕАН плюс три»* («ASEAN Plus Three», APT), започаткований 1997 р. за участі Китаю, Японії та Південної Кореї. Процес співпраці APT з часом еволюціонував у головний механізм просування східноазійського співробітництва з довгостроковою метою формування Східноазійського співтовариства, при цьому АСЕАН виступає провідною силою цього процесу. APT став однією з найбільш комплексних рамок співпраці в регіоні, а взаємодія в його межах продовжує розширюватися та поглиблюватися в широкому спектрі сфер, включно з політико-безпековою сферою, торгівлею та інвестиціями, фінансами, енергетикою, туризмом, сільським і лісовим господарством, довкіллям, освітою, охороною здоров'я, культурою та мистецтвом тощо [6].

3. *Східноазійський саміт* (East Asia Summit, EAS), започаткований у 2005 р., в якому, окрім держав-членів АСЕАН, беруть участь Китай, Японія, Республіка Корея, Індія, Австралія, Нова Зеландія, а з 2011 р. – США і росія. Це регіональний форум на найвищому рівні, який є платформою для «діалогу з широкого кола стратегічних, політичних та економічних питань, що становлять спільний інтерес і викликають занепокоєння, з метою сприяння миру, стабільності та економічному процвітанню у Східній Азії» [11]. Рішення EAS мають консультативний

характер, однак слугують основою для координації політики та спільних програм. Саміт відіграє важливу роль у формуванні архітектури регіональної взаємодії в Азії, зміцнює центральну роль АСЕАН у регіональній архітектурі, забезпечуючи взаємодію між азійськими та позарегіональними державами. Він сприяє формуванню консенсусу з ключових питань, включно з відносинами між великими державами, і підтримує принципи відкритого та інклюзивного співробітництва на Індо-Тихоокеанському просторі.

4. *Зустріч міністрів оборони АСЕАН* (ASEAN Defence Ministers' Meeting, ADMM), що була створена у 2006 р. та переслідує чотири основні цілі: сприяння миру та співпраці в регіоні, створення консультативної платформи для високопосадовців оборонного та військового секторів держав-членів, стимулювання довіри та прозорості у відносинах між державами, та сприяння створенню Спільноти безпеки АСЕАН. У 2010 р. було запущено формат *ADMM-Plus* – багатосторонній форум, учасниками якого є міністри оборони держав-членів АСЕАН і 8 головних партнерів по діалогу (США, Австралія, Китай, Індія, Японія, Нова Зеландія, Республіка Корея, росія) [2]. Форум став наріжним каменем регіональної архітектури безпеки. Він забезпечує платформу для діалогу між країнами ASEAN та провідними державами, знижуючи ризики недовіри й інцидентів. Водночас ADMM-Plus зберігає фокус на «нетрадиційних» загрозах – тероризмі, піратстві, стихійних лихах і пандеміях – уникаючи політизації гострих територіальних суперечок.

Важливою складовою «ASEAN Centrality» є так званий *«Шлях АСЕАН» («ASEAN Way»*) – набір норм і принципів, що визначають стиль взаємодії в межах організації. Важливу роль, в цьому сенсі, відіграв укладений у 1976 р. Договір про дружбу та співробітництво в Південно-Східній Азії (Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia, TAC) [18] – своєрідний кодекс поведінки для держав-членів АСЕАН у стосунках між собою. З часом до нього приєдналася велика кількість (трохи менше 50) позарегіональних держав – партнерів АСЕАН, що свідчить про визнання ними запропонованих нею принципів і норм та готовність співпрацювати відповідно до них.

Серед ключових принципів вироблених АСЕАН для регулювання регіональних відносин: 1) невикористання сили – тобто мирне врегулювання спорів; 2) визнання регіональної автономії; 3) уникнення військових союзів; 4) принцип невтручання у внутрішні справи держав-членів. Останній із цих принципів, на думку А. Ачар'ї, є «найважливішим принципом, що лежить в основі регіоналізму АСЕАН» [1, с. 56]. Розвиток і дотримання цих принципів й призвели до формування особливого комплексу норм, відомого як «Шлях АСЕАН». Це спосіб взаємодії, що базується на «обережності, неформальності, досягненні консенсусу та неконфронтаційному стилі переговорів, який часто протиставляється конфронтаційності, голосуванню більшістю та юридизованим процедурам прийняття рішень у західних багатосторонніх переговорах» [1, с. 63]. Як зазначає А. Ачар'я, «Основний внесок АСЕАН полягає в управлінні регіональним порядком через норми, а не через формальні інститути чи механізми примусу» [1,с. 95]. Ця неформальна, інклюзивна й необов'язкова модель стала ефективним інструментом формування довіри та забезпечення стабільності регіонального порядку, але водночас обмежує ефективність АСЕАН у кризових ситуаціях.

АСЕАН виступає у ролі архітектора регіональної системи безпеки. Мережа створених нею інституцій формує комплексну архітектуру регіональної взаємодії, забезпечуючи платформи для діалогу з питань безпеки, економічної інтеграції та соціокультурного співробітництва. АСЕАН фактично стала «кермом» макрорегіональних процесів, формуючи так звану «мультиплексну архітектуру», де існує не один домінуючий інститут, а мережа взаємопов'язаних форматів. Це дозволяє вирішувати низку завдань: зменшувати конкуренцію між великими державами; уникати жорсткого поділу на «включених» і «виключених»; просувати співпрацю на основі норм, а не лише балансу сил.

Центральність АСЕАН дозволяє їй виконувати роль посередника між ключовими акторами, насамперед США та Китаєм. Завдяки своїй нейтральності та здатності скликати багатосторонні форуми, АСЕАН знижує рівень недовіри між великими державами, запобігає домінуванню однієї сили, підтримує інклюзивний діалог.

Свій підхід у забезпеченні регіональної безпеки, на основі принципа власної центральності, АСЕАН сьогодні намагається застосувати до більш широкого та менш інституціоналізованого простору – Індо-Тихоокеанського (Indo-Pacific) регіону, який перебуває у стані зростаючого геополітичного протистояння. У 2019 р. АСЕАН запропонувала «Погляд АСЕАН на Індо-Тихоокеанський регіон» (ASEAN Outlook on the Indo-Pacific, AOIP) – стратегічну ініціативу, що визначає її підхід до формування інклюзивного, відкритого та стійкого регіонального порядку в Індо-Тихоокеанському регіоні, з акцентом на центральну роль АСЕАН у співробітництві та її механізми (EAS, ARF, ADMM-Plus, ASEAN Plus One) [5, с. 1–5].

Погляд АСЕАН на Індо-Тихоокеанський регіон передбачає: 1) розгляд Азійсько-Тихоокеанського регіону та регіону Індійського океану не як суміжних територіальних просторів, а як тісно інтегрованого та взаємопов'язаного регіону, в якому АСЕАН відіграє центральну та стратегічну роль; 2) Індо-Тихоокеанський регіон – простір діалогу та співпраці, а не суперництва; 3) Індо-Тихоокеанський регіон – простір розвитку та процвітання для всіх; 4) важ-

ливість морського виміру та морської перспективи у формуванні регіональної архітектури [5, с. 2].

AOIP зазначає, що «Південно-Східна Азія розташована в центрі цих динамічних регіонів і є важливим транспортним і стратегічним «вузлом» та «воротами» до них. Тому в інтересах АСЕАН очолювати формування економічної та безпекової архітектури регіону й забезпечувати, щоб ці динаміки й надалі сприяли миру, безпеці, стабільності та процвітанню народів Південно-Східної Азії, а також ширших Азійсько-Тихоокеанського та Індійсько-Тихоокеанського регіонів» [5, с.1]. АСЕАН прагне, «послідовно демонструвати своє колективне лідерство у формуванні бачення більш тісної співпраці в Індо-Тихоокеанському регіоні та продовжувати зберігати свою центральну роль у трансформації регіональної архітектури в Південно-Східній Азії та прилеглих регіонах», а також «має залишатися «чесним посередником» у стратегічному середовищі конкуруючих інтересів» [5, с.1]. У травні 2025 р. АСЕАН підтвердила намір забезпечити реалізацію AOIP «через конкретні проекти та практичні заходи» [3, с. 3].

Хоча група афілійованих з АСЕАН структур становить ключовий вузол багатостороннього безпекового співробітництва у Східній Азії [9, с.757], регіональна безпекова динаміка не зводиться до діяльності цих багатосторонніх інституцій. Для повного розуміння ролі АСЕАН необхідно зіставляти її діяльність із іншими формами, зокрема: системою союзів під проводом США (з Японією, Південною Кореєю, Таїландом, Філіппінами); двосторонніми відносинами; багатосторонніми форматами поза АСЕАН; діяльністю Шанхайської організації співробітництва (ШОС).

В умовах загострення стратегічної конкуренції та регіональних безпекових викликів, країни Південно-Східної Азії диверсифікують свої оборонні партнерства, щоб зберегти автономію та зміцнити регіональну стабільність. Це проявляється у зростанні кількості оборонних угод, механізмів діалогу та спільних військових навчань з 2017 р. Оборонна співпраця країн регіону з США і Китаєм має різні цілі: партнерства зі США спрямовані на розвиток спроможностей і сумісності (interoperability), тоді як взаємодія з Китаєм переважно виконує дипломатичні функції та сприяє зміцненню довіри [20, с. 4].

США залишаються ключовим партнером у сфері безпеки, особливо у просуванні військової взаємосумісності; оборонна співпраця країн регіону зі США та їхніми союзниками загалом є глибокою і якісною, що відображає стратегічну довіру. Китай також докладає значних зусиль для розширення оборонної співпраці з країнами Південно-Східної Азії і, ймовірно, прагне конкурувати з США в цій сфері. Хоча наразі оборонні зв'язки з Китаєм залишаються відносно поверхневими, Пекін поступово досягає прогресу, особливо в материковій частині регіону (в Індонезії та Малайзії). Подальше поглиблення співпраці посилить позиції Китаю та відкриє йому нові можливості для просування власних інтересів [20, с. 32].

Хоча Сполучені Штати і Китай залишаються ключовими акторами безпеки, держави регіону активно взаємодіють із ширшим колом зовнішніх партнерів, щоб посилити свою автономію та військові спроможності. Середні держави, такі як Австралія, Японія та Південна Корея відіграють важливу роль як оборонні партнери, пропонуючи розвиток спроможностей, підготовку кадрів і технологічну співпрацю з меншим геополітичним навантаженням ніж великі держави. Така диверсифікація оборонних партнерств демонструє підхід регіону: використання множинних зв'язків для підвищення стійкості та зменшення стратегічної залежності від одного актора [20, с. 4, 32].

Разом із тим, фахівці Lowy Institute стверджують, що вигоди від партнерств зі США та середніми державами розподіляються нерівномірно в межах Південно-Східної Азії: Філіппіни, Індонезія та Сінгапур отримують найбільшу частку нових ініціатив оборонної співпраці, що відображає стратегічне значення морської Південно-Східної Азії. Така тенденція може поглибити розколи в межах АСЕАН між материковими та морськими державами регіону. Якщо ці тенденції збережуться, Південно-Східна Азія ризикує розділитися на два табори: морські держави з глибокими оборонними зв'язками зі США та їхніми союзниками і материкові держави, які не мають подібного рівня співпраці й більш залежні від Китаю [20, с. 4].

Попри амбітні плани щодо утвердження своєї ролі у якості центрального елемента у безпековій архітектурі Індо-Тихоокеанського регіону, АСЕАН, як вказують дослідники, у цьому сенсі, стикається з серйозними викликами [19]:

1. *Загострення стратегічного суперництва між США та Китаєм*, що створює ризик маргіналізації АСЕАН або її розколу за лініями суперництва великих держав. Економічна вага та географічна близькість забезпечують Китаю значний вплив у Південно-Східній Азії. Водночас багато країн АСЕАН зберігають безпекові зв'язки зі США і розглядають їх як противагу китайській силі. Це формує складний баланс, у якому АСЕАН змушена маневрувати між конкуруючими інтересами, зберігаючи автономну роль.

2. *Конкуренція з боку альтернативних (мінілатеральних) форматів*. Такі безпекові проекти, як Quad (Чотиристоронній безпековий діалог між США, Японією, Індією та Австралією) та AUKUS (Австралія, Велика Британія, США) потенційно обходять механізми АСЕАН і підривають її центральність.

3. *Внутрішня неоднорідність*. Різноманітність політичних систем, рівнів розвитку та стратегічних

орієнтацій держав-членів ускладнює вироблення узгодженої позиції, особливо з чутливих питань, де задіяні інтереси зовнішніх держав. Прикладом є криза в М'янмі після військового перевороту в лютому 2021 р., яка продемонструвала обмеженість можливостей АСЕАН.

4. *Інституційні обмеження*. Порівняно невеликі ресурси Секретаріату АСЕАН обмежують його спроможність реалізовувати амбітні регіональні ініціативи. Консенсусна модель ухвалення рішень часто призводять до мінімально узгоджених результатів, особливо у спірних питаннях, таких як конфлікти в Південно-Китайському морі. Крім того, форуми під егідою АСЕАН часто критикують як «дискусійні майданчики», що продукують декларації без ефективних механізмів виконання.

Висновки. У швидко змінюваному геополітичному середовищі АСЕАН змогла утвердити та зберегти свою провідну роль у формуванні регіональної безпекової архітектури, що ґрунтується на механізмах під її егідою. Найважливішим активом АСЕАН у впливі на взаємодію зовнішніх держав із Південно-Східною Азією є її позиція як центру регіональних політико-безпекових форумів, насамперед East Asia Summit, ASEAN Regional Forum та ASEAN Defence Ministers' Meeting Plus. Завдяки цій ролі АСЕАН змогла поширити концепцію «центральності АСЕАН» та власні принципи та норми взаємовідносин («шлях АСЕАН») серед партнерів по діалогу.

Водночас, попри успіхи АСЕАН у якості центрального елементу системи регіональної безпеки у Південно-Східній, Східної Азії та ширшому Індо-Тихоокеанського регіоні, таке її лідерство стикається з серйозними викликами, серед яких загострення стратегічного суперництва між США та Китаєм; конкуренція з боку альтернативних (мінілатеральних) форматів; внутрішня неоднорідність організації та інституційні обмеження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Acharya A. Constructing a Security Community in Southeast Asia: ASEAN and the Problem of Regional Order. 3rd ed. London: Routledge, 2014. 240 p.

2. About the ASEAN Defence Ministers' Meeting Plus. *ASEAN Defence Ministers' Meeting:* website. URL: https://admm.asean.org/index.php/about-admm/about-admm-plus.html (date of access: 17.04.2026).

3. ASEAN Community Vision 2045: «Resilient, Innovative, Dynamic, and People-Centred ASEAN». *Association of Southeast Asian Nations:* website. URL: https://asean.org/wp-content/uploads/2025/05/05.-ASEAN-Community-Vision-2045_adopted.pdf (date of access: 17.04.2026).

4. ASEAN Documents Series 1967–1988. Third edition. Jakarta: ASEAN Secretariat, 1988. 608 p. DOI: https://asean.org/book/asean-documents-series-1967-1988/

5. ASEAN Outlook on the Indo-Pacific. *Association of Southeast Asian Nations:* website. URL: https://asean.org/wp-content/uploads/2021/01/ASEAN-Outlook-on-the-Indo-Pacific_FINAL_22062019.pdf (date of access: 17.04.2026).

6. ASEAN Plus Three Cooperation Work Plan 2023-2027. *ASEAN Plus Three.* URL: https://aseanplusthree.asean.org/wp-content/uploads/2022/08/APT-Cooperation-Work-Plan-2023-2027.pdf (date of access: 17.04.2026).

7. Asia Power Index 2025. *Lowy Institute*: website. URL: https://power.lowyinstitute.org/ (date of access: 07.04.2026).

8. Buzan B., Wæver O. Regions and Powers: The Structure of International Security. New York: Cambridge University Press. 2003. 598 p. DOI: https://doi.org/10.1017/CBO9780511491252

9. Friedrichs J. East Asian Regional Security: What the ASEAN Family Can (Not) Do. *Asian Survey*. 2012. Vol. 52, No. 4. P. 754–776. DOI: https://doi.org/10.1525/as.2012.52.4.754

10. Koga K. Managing Great Power Politics: ASEAN, Institutional Strategy, and the South China Sea. Singapore: Springer, 2022. 260 p. DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-19-2611-2

11. Kuala Lumpur Declaration on the East Asia Summit. Kuala Lumpur, 14 December 2005. *East Asia Summit:* website. URL: https://eastasiasummit.asean.org/storage/basic_documents/uvj2W4l7oOjaKi0VzMZIw1MM3Opz5yR0S2FHJ1M1.pdf (date of access: 17.04.2026).

12. Loesch J. Has ASEAN become Marginalized within Regional Security Architecture? *Politique étrangère*. 2025. Vol. 90, No. 4. URL: https://www.ifri.org/en/articles-politique-etrangere/politique-etrangere/has-asean-become-marginalized-within-regional (date of access: 17.04.2026)

13. Patton S., Sato J. Asia Power Index 2025. Key Findings Report. *Lowy Institute.* URL: https://power.lowyinstitute.org/report/ (date of access: 17.04.2026).

14. Shihong Bi. A Political Economy Analysis of Modern State Development in Southeast Asia. *Risks, Resilience and Interdependency: Developing Countries in the Age of Uncertainties*. Singapore : Palgrave Macmillan, 2025. P. 59–88. DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-96-7167-0_3

15. Tay S. ASEAN Centrality and Collective Leadership: New Dynamics and Responses. *ASEAN Vision 2040. Volume II: Collective Leadership, ASEAN Centrality, and Strengthening the ASEAN Institutional Ecosystem* / Edited by S. Tay, S. Armstrong, P. Drysdale, P. Intal Jr. Jakarta : Economic Research Institute for ASEAN and East Asia, 2019. P. 90–102.

16. The ASEAN Charter. Jakarta: ASEAN Secretariat, 2008. 54 p.

17. The First ASEAN Regional Forum. Bangkok, Thailand, 25 July 1994. *ASEAN Regional Forum*: website. URL: https://aseanregionalforum.asean.org/wp-content/uploads/2019/01/First-ARF-Bangkok-25-July-1994.pdf (date of access: 17.04.2026).

18. Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia. *Association of Southeast Asian Nations:* website. URL: https://asean.org/wp-content/uploads/2021/01/20131230235433.pdf (date of access: 17.04.2026).

19. Valockova B. ASEAN Centrality and Its Narratives in an Evolving Regional Order. *E-International Relations.* Mar 26 2025. URL: https://www.e-ir.info/pdf/107872 (date of access: 17.04.2026).

20. Yaacob R., Patton S., Sato J. Southeast Asia's Evolving Defence Partnerships. *Lowy Institute:* website. 19 August 2025. URL: https://www.lowyinstitute.org/publications/southeast-asia-s-evolving-defence-partnerships (date of access: 17.04.2026).

ASEAN in the Regional Security System of Southeast Asia

Shuliak Serhii Viktorovych

Candidate of Political Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of International Economic Relations and Regional Studies
University of Customs and Finance
Volodymyr Vernadsky str., 2/4, Dnipro, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6499-2000

Teliatnikova Alina Romanivna

Student
University of Customs and Finance
Volodymyr Vernadsky str., 2/4, Dnipro, Ukraine
ORCID: 0009-0006-3753-9546

The Southeast Asian region is characterized by economic dynamism, active integration processes, and interdependence, but at the same time by intense geopolitical rivalry among major powers and numerous security challenges. Under these conditions, the question of the existing regional security system – its effectiveness and its capacity to address both traditional and emerging threats, as well as to sustain dialogue between regional and global actors – has become increasingly relevant. Understanding the security dynamics of Southeast Asia, which are of key importance for global development, is impossible without examining the role of ASEAN in the regional security system, its approaches to responding to threats, and the challenges faced by its regional leadership.

The purpose of this article is to analyze the role of ASEAN in the regional security system of Southeast Asia. The theoretical foundation of the study is based on the Regional Security Complex Theory developed by the Copenhagen School. The specificity of this theoretical framework has determined the use of the "levels of analysis" approach, which makes it possible to take into account both internal and external factors shaping regional security and their interaction.

The authors argue that in a complex geopolitical environment characterized by great power rivalry, ASEAN has managed to establish and maintain its leading role in shaping the regional security architecture. Of particular importance for ASEAN's leadership is its position as the hub of regional political and security forums, primarily the East Asia Summit, the ASEAN Regional Forum, and the ASEAN Defence Ministers' Meeting Plus. Through this role, ASEAN has been able to promote the concept of "ASEAN centrality" and its own principles and norms of interaction, known as the "ASEAN Way" among its dialogue partners. At the same time, despite ASEAN's success as the central element of the regional security system in Southeast Asia, East Asia, and the broader Indo-Pacific region, its leadership faces significant challenges. These include the intensification of strategic rivalry between the United States and China, competition from alternative (minilateral) formats, internal heterogeneity within the organization, and institutional constraints.

Key words: *ASEAN, security, regional security system, "ASEAN centrality", "ASEAN Way", Southeast Asia, East Asia, Indo-Pacific region.*

Дата першого надходження статті до видання: 16.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

Prybiehin Ivan Serhiiovych

Multiculturalism as a political program in the state of Israel (on example of Ethiopian Jewish community)

UDC 323
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-2.32

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Prybiehin Ivan Serhiiovych
Candidate of Political Sciences
ORCID: 0009-0002-5433-9643

The article attempts to answer the question: "To what extent is modern Israeli society (and is it really) multicultural?", and therefore, could it pretend to be called democratic (in accordance to the human rights standards that are common today, at least in the West).
Of course, this issue is not limited to the problem of interaction between various national and ethno-confessional groups within Israeli society, as well as to their relationships with the state and quasi-state structures. However, this aspect is recognized as the most problematic for Israel, and is perceived as the main cause, if not the reason, for criticism of its "national" policy.
The goal of the study is to examine multiculturalism as a political program in the State of Israel (on example of Ethiopian Jewish community).
Without formulating our own definition of "multiculturalism" (and without choosing the existing ones), we applied the theoretical model of Ch. Inglis, which examines a society at three interrelated, but analytically different, levels: demographic-descriptive, ideological-normative and programmatic-political.
The example of Ethiopian Jewish community makes it clear that Israeli society at programmatic-political level could be considered as multicultural, but only if examination is limited to the Jewish sector, or even, in the future, the extended Jewish community of the country.
Classical Zionism always viewed Jewish historically-based cultural diversity as a threat to national unity, offering Israeli society its own version of a "melting pot" However, the influence of Zionist ideology on Israeli society is weakening, and even at the programmatic-political level, Israel's progress in creating a multicultural society has become more evident. The State of Israel is moving toward a policy of granting the special "preferential" rights to certain groups within the Jewish sector. These rights are granted sometimes directly (for example, through legislation or specific integration policy), and more often indirectly (through special programs whose recipients are not clearly stated, but are implied).
Key words: *multiculturalism, political program, national group, religious group, (sub)ethnic group, Ethiopian Jews, "Falasha", "Beta Israel".*

Introduction. Since the "Jewish state" has been established and even earlier, in the pre-state period, the leaders of the Zionist movement clearly understood and took into account the role of public opinion in foreign affairs, primarily, in the countries on whose position the realization of the Zionist project, its success and viability largely depended.

One of the problems, that today have the greatest impact on the perception of Israel abroad and, first of all, in Western liberal democracies, is the issue of Israel's (non)observance of the basic human and citizen rights and freedoms, primarily regarding to (representatives of) minorities. In response to ongoing and increasing criticism on Israeli domestic policy (e.g. [3; 14; 23]), the State of Israel, by its officials and "friends," persistently imagine itself as the only true democracy in the Middle East, as a liberal democracy like others, or even the democracy, superior to liberal democracies in some ways (e.g. [26; 31; 39]).

A distinctive feature of liberal democracies in the West in 1990s and 2000s was their general commitment, albeit usually quite limited or even purely declarative, to the values and policy of multiculturalism. In any way, while "multiculturalism" have been universally recognized as an advanced ideology and political practice, the "Jewish state," its quasi-state institutions and many "advocates" in Israel and abroad tried to represent Israel as a multicultural state or, at least, as the state that moved in that direction.

For example, Israeli statesman and political scientist Shlomo Avineri argued that Israel's policy toward linguistic, cultural, religious, and national minorities is much more in line with the principles of multicultural democracy than the policy of such Western countries as France. While the State of Israel recognizes "internal" Arabs as a linguistic, cultural, and religious minority and provides broad collective rights to them, liberal republican France imposes a single linguacultural model on the whole population of the country [35, p. 57].

Thus, the question is: "To what extent is modern Israeli society (and is it really) multicultural?", and therefore, could it pretend to be called democratic (in accordance to the human rights standards that are common today, at least in the West).

Of course, this issue is not limited to the problem of interaction between various national and ethnoconfessional groups within Israeli society, as well as to their relationships with the state and quasi-state structures. However, this aspect is recognized as the most problematic for Israel, and is perceived as the main cause, if not the reason, for criticism of its "national" policy.

The goal of the study is to examine multiculturalism as a political program in the State of Israel (on example of Ethiopian Jewish community).

Literature review. Since the late 1990s-the early 2000s it has been published a number of scientific researches on the issue of multiculturalism in Israel and its various aspects, including national and ethnoconfessional dimensions (e.g. M. Al-Haj [1], G. Ben-Porat [5], Y. Dahan and G. Levy [8], U. McGahern [28], and Y. Yonah [41]). However, the focus of research was usually too broad, or, in some cases (for example, in collective monograph, edited by A. Sagi and O. Nachtomy [34]), research was focused on the other multicultural issues.

At the same time, the case of Ethiopian Jews in Israel was usually viewed not in multicultural perspective, but in terms of "racism" and "discrimination" (e.g. A. Ben-David and A. T. Ben-Ari [4], S. Getahun and I. Keynan [15], F. A. Lazin [25], A. A. Takala [36], S. Zelalem [42]).

Methodological design. From a political and philosophical point of view, multiculturalism is not a clearly defined and delineated concept. In its most general form it has communitarian and liberal interpretations, based on different ideological and cognitive principles. At a lower level of abstraction, we can distinguish, for example, conservative, liberal, liberal left and critical-resistant forms of multiculturalism. Besides that, within the theory of multiculturalism we can distinguish much more conceptual approaches [29, p. 37].

Perhaps, it is difficult to define what "multiculturalism" essentially is: which of theoretical interpretations and approaches, within its framework, deserves more attention and further development, and which of political practices implements the ideals of multiculturalism to the greatest extent.

Answering this question, we, following Ch. Inglis, propose to differentiate Israeli society on three interrelated, but analytically different, levels: demographic-descriptive, ideological-normative and programmatic-political.

The demographic-descriptive level represents an existence of ethnically and/or racially different groups in the society and/or the state. Belonging to them plays a certain social role associated with perception of both cultural differences and forms of structural differentiation.

In ideological-normative sense, "multiculturalism" is a slogan and a model of political action based on sociological theorizing and ethical/philosophical consideration of the place of different cultural identities in modern society. Multiculturalism as an ideology emphasizes that ensuring the right of individuals to preserve their culture should neither block their access to generally accepted values of the society, nor limit the compliance with constitutional principles regarding them. Such a policy, as the supporters of multiculturalism say, benefits both individuals and society, culturally enriching it and reducing its conflictness.

Finally, programmatic-political analysis concerns specific programs and political initiatives designed to respond ethnic and/or racial diversity of the society and/or the state [18, pp. 16–17].

Findings. If we consider multiculturalism as a synonym for the concept of "cultural diversity", then modern Israel can confidently be called one of the most multicultural countries in the world.

According to the Central Bureau of Statistics, the population of Israel (including Jewish settlers in the "territories", but excluding non-citizen residents of the country) at the beginning of 2024 was about 9.9 million people. Jews made up about 7.247 million people or 73.2% of the country's population, Arabs – about 2.089 million people or 21.1% of the country's population and "others" – about 564 thousands or 5.7% of the country's population [21].

However, if we take into account non-Jewish population of the Gaza Strip and the West Bank/Judea and Samaria, then at the end of 2023 there were additionally about 5.6 million people living in the country, the vast majority of whom were Palestinian Arabs. Thus, the total demographic weight of the Arab community, within the "Green Line" and in the "territories", is as significant as the demographic weight of the Jewish community [30]. And yet, due to the uncertainty of Israel's territorial borders and the status of Palestinians living in the "territories", we shall not include them into Israel's population, although we shall not lose sight on this issue.

The category of Israeli Arabs, albeit with important exceptions, implies Israeli Muslims (including Circassians), Arab Christians (including Armenians), and even Druze (despite the fact that in 1957 Israel recognized them as a special religious group, and in 1962, actually recognized them as a distinct national minority, separate from Israeli Arabs) [9, pp. 20-21; 19; 28].

Finally, the category of "others" in Israel usually includes all the citizens, who, from the State's point of view, are neither Jews, nor Arabs. First of all, non-Arab Christians, Baha'is and, of course, a large group of citizens, who do not fall under the traditional definition of Jewishness (mostly, members of Jew's families and non-halakhic Jews, quite often from the countries of the former USSR) [19].

Due to the composite demographic structure of the Jewish sector of the country, and in order to maintain civil peace and political stability, the State

of Israel, from the very moment of its foundation, had to recognize the special rights of some of the Jewish groups (both religious and (sub)ethnic).

The special rights of various, as they are imagined, (sub)ethnic groups of the Jewish people are recognized in Israel in a slightly different way than those of religious groups. First of all, we are talking about people, whose roots are in the Middle East and North Africa, the former Soviet Union and Ethiopia. It is commonly believed that these groups have specific socio-economic and cultural-religious needs, which should be satisfied with an active assistance of the state.

An important baseline that defines an ethno-cultural diversity of Israeli Jews is, despite some terminological confusion and lack of clarity in definitions, the "Ashkenazi"/"Mizrahi" axis. In modern Israeli society the term "Ashkenazi" most often refers to Jews of European origin, while the term "Mizrahi" or "Sephardi" refers to Jews from the Middle East and North Africa [5]. However, it should not be forgotten that in modern Israel such concepts as "Western"/"Oriental" Jews and "Ashkenazi"/"Sephardi", although overlapping, are not identical [2, p. 154].

The historical division into "Ashkenazi"/"Sephardi" is not legally enshrined in Israel nowhere, except only one specific area – religious. In Israel there are two Chief Rabbis: "Ashkenazi" and "Sephardic"/"Rishon LeZion". There are two "city rabbis" in each of four major cities. The Chief Rabbinate Council of Israel (as well as its Electoral Assembly) consist of an equal number of representatives from each of these communities [7].

Classical Zionism views the historically natural cultural diversity of Jewish people as a threat to national unity, offering Israeli society its own version of a "melting pot". In particular, at the dawn of Israeli statehood, it was adopted the course toward cultural assimilation and modernization of "Oriental" Jews in Israel. However, in practice, this course was accompanied with social marginalization of "Oriental" Jews, much more impressive and distinct from those of "new immigrants" from Europe and America [8, pp. 427–428].

It is believed, that the Black Jews in Ethiopia, named by their Christian environment "Falasha" ("Aliens" – a status that disqualified them from owning land), for centuries lived in isolation from the other Jewish communities. This version of "Falasha's" roots is more or less generally accepted, and is based mostly on their specific religious practice and tradition, that are grounded on the Torah, but not familiar with the Talmud [42, pp. 1–2]. Nevertheless, the versions of the "Beta Israel's" ("House of Israel's") origin, as they prefer to be called today, are quite contradictory and insufficiently substantiated. Even their belonging to the Jewish people (both in religious and ethnic sense) is still disputed [22].

But, one way or another, in 1973, the Sephardic Chief Rabbi of Israel Ovadia Yosef, recognized "Falasha" as the integral part of the Jewish people, the descendants of the lost tribe of Dan. Due to the possible persecution of "Falasha" in politically unstable Ethiopia, it was proposed to return them to their historical homeland immediately. However, due to Yom Kippur War in October 1973, Ethiopia severed diplomatic relations with Israel and the process of evacuation of Ethiopian Jews to Israel was postponed [33, pp. 155–156].

The mass repatriation of "Falasha" began only 11 years later and now is considered almost complete. Most Ethiopian Jews immigrated to the country during two resettlement programs: "Operation Moses" (which began in 1984 and peaked the same year) and "Operation Solomon" (which began in the early 1990s and peaked in 1991). In the mid-2000s, the repatriation from Ethiopia to Israel decreased significantly, and in recent years this process has affected mainly "Falash Mura" – "Falasha's" Christian relatives, who were granted the right to immigrate to the country under the family reunification process [27].

As a result, according to the Israel Central Bureau of Statistics, by the end of 2017, about 87,000 Jews had come to Israel from Ethiopia and another 61,700, whose fathers were from Ethiopia, were born in Israel. The Israel Central Bureau of Statistics defines Ethiopian-Jewish origin as the (sub)ethnicity of the father. Thus, the total number of Ethiopian Jews in Israel, at the end of 2017, was about 148,700 people [38, p. 3].

According to the Israel Central Bureau of Statistics, in 2020 there were already 155,300 Ethiopian Jews living in Israel: about 87,500 of them were born in Ethiopia, and another 67,800, whose fathers were from Ethiopia, were born in Israel [13]. At the same time, according to the Israel Central Bureau of Statistics, in 2024 there were already 177,300 Ethiopian Jews living in Israel: about 93,400 of them were born in Ethiopia, and another 84,200 were native-born [20]. This dynamic means an almost complete cessation of the Jewish immigration from Ethiopia to Israel and the population growth of Ethiopian Jewish community due to natural growth.

The data, published by the Israel Central Bureau of Statistics in 2020, reveals deep and persistent socio-economic gaps between Ethiopian Jews and the entire Jewish population of the country, namely in the areas of employment, social security and education. For example, every third Ethiopian Jew, at the moment, was registered in the state's social services – that was 2.5 times more than among the entire Jewish population [13].

Unlike "Mizrahi", who had repatriated *en masse* in a rather difficult and tense time for Israel, Ethiopian Jews have arrived in the country in relatively economically prosperous and politically stable 1980s and 1990s. By that time, the Jewish state had already practically abandoned the policy of a "melting pot", demonstrating greater sensitivity to specific cultural

and socio-economic needs of various (sub)ethnic groups of the Jewish people. Nevertheless, "Falasha", like "Mizrahi" before, faced specific difficulties of integration and even discrimination in Israel.

Black immigrants, who arrived from pre-industrial villages of Ethiopia to post-industrial, highly urbanized, previously racially homogeneous Israel, faced specific problems of absorption. These problems should not be seen only as a result of the wrong integration policy or racial discrimination. Although race was (and certainly is) a stigmatizing feature of Ethiopian Jews in Israel, it would be wrong to say that this feature was the only that determined their low socio-economic status and marginal position in the Jewish sector of the country.

The key problem of the absorption of "Falasha" was that the "cultural baggage" they took from Ethiopia to Israel was significantly different (or seemed to be significantly different) from both, the dominant culture of the "host society" and the culture of any other group, which have ever repatriated to Israel. An older generation of the "Beta Israel", for the most part, was not only bad educated, but also elementarily illiterate. That objectively limited "Falasha's" potential of integration into Israeli society. However, even with regard to younger generation of Ethiopian Jews in Israel, prejudices and negative stereotypes persist. They are based primarily on "Falasha's" African roots (that in Israeli public opinion are associated not only and not so much with the race, but with the ingrained idea of general backwardness of African countries) [4].

The biased attitude towards "Falasha" was (and still is) openly paternalistic. For example, Ethiopian Jews were not included in the so-called direct absorption program, which in the late 1980s became an alternative to the direct participation of the state (and quasi-state institutions) in solving the main integration problems of repatriates. The responsible government officials and representatives of the Jewish Agency considered "Falasha" to be insufficiently educated and professionally prepared to participate in this program and, in general, incapable of taking full responsibility for their future [25, pp. 11–13].

At the same time, the state and the other political actors spent many times more money on absorption of each Ethiopian Jew than on absorption of any other repatriate, including those from the countries of the former Soviet Union, whose mass arrival coincided with "Operation Moses". The immigrants from Ethiopia were given not only the opportunity to attend Hebrew courses free and receive free medical care, but also a number of other important benefits, including housing subsidies. Housing subsidies for Ethiopian Jews usually were almost four times bigger than those for the so-called Russians. Thus, the absolute majority of "Falasha" were given impressive grants for purchasing housing (that cover almost its entire cost) [33, pp. 157–158]. As a result, almost all Ethiopian Jews, except those who have arrived in recent years, were able to move into their own apartments or houses quite quickly. However, these apartments or houses were located on the outskirts – in the outlying suburbs or the so-called development towns [33, pp. 157–158; 38, pp. 4–9].

At the same time, some of the problems that Ethiopian Jews face in Israel stem from inability or unwillingness of the Chief Rabbinate (and the state, that closely associated with it) to fully recognize the special religious practice of the "Beta Israel", which is quite different from the Talmudic Rabbinic tradition [42, p. 2].

In 1973 the Sephardic Chief Rabbi of Israel Ovadia Yosef recognized the right of "Falasha" to repatriate to Israel in accordance with the Law of Return (this right for Ethiopian Jews was officially approved later in 1976 by Israeli Ministry of Interior). However, Ovadia Yosef pointed out the necessity for a symbolic conversion of Ethiopian Jews to Judaism (thereby anticipating the questions of their personal status) [25, pp. 13–14].

At first, "Falasha" readily underwent "giyur" in Israel, but afterwards, an increasing number of repatriates from Ethiopia refused to undergo this procedure. This procedure, in fact, meant for them that up until that point they (and their ancestors) were not full-fledged Jews [37]. As a result, under the pressure from the "Beta Israel" community, as well as from the liberal-secular press and public, sympathetic to them, the Chief Rabbinate of Israel recognized Jewishness of "Falasha" to a large extent [33, p. 169].

For a long time, the Chief Rabbinate of Israel refused to recognize religious leaders of "Falasha", the so-called "kessim", as the Jewish spiritual leaders or rabbis [42, pp. 2–3]. However, in 2018, The Ministerial Committee on the Integration of Israeli Citizens of Ethiopian Origin, headed by Prime Minister Benjamin Netanyahu, announced a reform. Within its framework, "kessim" will not be equated with rabbis, but will receive the official status of spiritual leaders of the "Beta Israel" community. "Kessim" will also be integrated into the state system of religious services and will become the "Beta Israel" representatives in religious councils [17]. Israeli Prime Minister Benjamin Netanyahu noted in this regard, that: "The heritage of Israel is a mosaic of many communities. This community has a special status precisely because it has preserved the heritage of Israel with complete detachment [to other Jewish communities]" [17].

However, the problem of leadership in the "Beta Israel" community is connected, in general, with the loss of patriarchal way of life and hierarchy, that were familiar to repatriates from Ethiopia. The role of *pater familias* among Ethiopian Jews, after their mass immigration to Israel, has significantly devalued. This devaluating, as it was before in the case of "mizrahi", had a negative impact on the families and children of Ethiopian Jews [33, pp. 158–163].

According to data, in 2000 the unemployment rate among "Falasha men" was 38%, while among Ethiopian women it was much higher – 63%. In 2016 these figures were 20% and 26%, respectively. And although the unemployment rate among "Falasha men" has significantly decreased over the years, the number of working women of Ethiopian origin has increased even more significantly [10]. In addition, it is common for a younger Ethiopian wife to integrate much better and faster into the "host society', and in particular into the Israeli labor market, than for the Ethiopian husband [33, pp. 158–159].

The change in previously familiar gender roles in the "Beta Israel" community (which can be judged by a number of other indicators) largely explains the huge percentage of divorces and single-parent families among Ethiopian Jews. In general, these indicators in 2016 turned out to be more than twice higher then among the extended Jewish community of the country) [38, pp. 8–10].

The crisis of the family institution in the "Beta Israel" community has a negative impact on the younger generation of Ethiopian Jews and, in particular, on their educational level [33, pp. 158–164]. While the main indicators of "Falasha's" academic performance is gradually improving, they are still below or significantly below average in the Hebrew-speaking education system (excluding ultra-Orthodox sector). Educational gap between schoolchildren and students of Ethiopian origin and the others in Hebrew-speaking education system is being narrowed, but the problem still exists, even for the second generation of repatriates of Ethiopian origin – those who were born in Israel [32; 38, pp. 13–16]. At the same time, it should be noted that the evident progress, observed in educational area, would hardly be possible without significant assistance from the state and other institutions, that allocate impressive funds to support schoolchildren and students of Ethiopian origin [33, pp. 159–164].

The process of liberalization in education, which reached its peak in the mid-1990s (largely under the influence of mass immigration from the former Soviet Union), did not bypass "Sephardic" Jews (including the "Beta Israel" community). In response to the creation of specialized, essentially private schools for their children by "Russians" and privileged strata of long-time Israelis, "Kedma" movement and Ultra-Orthodox "Sephardic" party Shas proposed two educational alternatives for "Sephardic" children. "Kedma" movement aimed to support high schools in poor neighborhoods and "development towns", that, through the application of new principles of multicultural and individualized education, had to reveal the potential of "Sephardic" children [40]. Despite the same target audience, the main goal of Shas educational system (created separately from that for Ultra-Orthodox sector) is to form and maintain a specific identity, an integral part of which supposed to be a commitment to both religious and (sub)ethnic values, and, more importantly, the recognition of the key role of religious leaders in the life of "Sephardic" community [8, pp. 429–434].

Military service is a key sign of a "true" membership in Israeli society, and if, for example, a certain group is exempted from military service, it is (and is perceived) peripheral in Israel. In particular, in modern Israel many benefits concerning employment, housing, higher education, etc. are provided only to those, who were involved in military service [6]. So, it's no wonder, that to improve their social status, Ethiopian Israelis, both men and women, make up a disproportionately high number of soldiers, including combat brigades [11]. However, Ethiopian Jews are still underrepresented on high-status positions in Israel Defense Forces and are channeled into simple, low-skilled assignments [15, pp. 22–23].

The relationship between the "Beta Israel" community and law enforcement authorities is, maybe, the most sensitive and complex issue for both, the "Beta Israel" community and Israeli Jewish community in general. While this relationship has developed and changed over the years, it could be mainly characterized by mutual misunderstanding and communication difficulties [12; 36, pp. 153–154].

For example, a 1997 survey found, that young Ethiopian Israelis have been experienced in unjustified police stops or searches more than 2 times more often than non-Ethiopian youth. At the same time, the reports of police violence against Ethiopian Israelis, that began to appear, confirmed that, deepening distrust between the "Beta Israel" community and law enforcement authorities [36, p. 153].

In response to police discriminatory treatment and even police violence against young Ethiopian Israelis, in 2006 and 2015 there were some significant waves of demonstrations and protests, that brought increased public attention on the issue [12; 36, pp. 153–154]. Trying to improve relations with the "Beta Israel" community, Israel Police announced series of trainings and forums for dialogue, increased number of police officers of Ethiopian Jewish origin and organized many other activities, but the impact of these measures was quite limited [36, pp. 153–154].

Following the protests, in early 2016 an interministerial committee, headed by Justice Ministry Director-General Emmy Palmor, was established [16; 36, pp. 153–154]. The Palmor report, released in July 2016, found that Ethiopian Israelis have been experiencing institutional and individual discrimination for years, particularly from Israel Police. In 2015 the percentage of indictments, issued against Ethiopian Israelis, was more than twice their proportion in the population, while in case of minors the proportion was even bigger – 4 times more than their proportion in the population [12]. Statistical data from recent years continue to indicate significant gaps in

these areas between Ethiopian Israelis and Israelis in general, however these gaps are gradually narrowing [36, p. 154].

In early 2026 at a meeting of the Knesset's Special Committee for Oversight of Barrier Removal Processes Police spokesperson Aryeh Doron noted that Israel Police had established a unit dedicated to building ties with Ethiopian Jewish community, as well as a dedicated officer for Ethiopian Jewish community in every police station in Israel [24]. He also said that, "both, the minister and the police commissioner supported the law to expunge criminal records for Israelis of Ethiopian descent" [24].

In July 2024 Israel's parliament voted for the law, which, in words of Religious Zionist Party MK Moshe Solomon, "is the correction of a historic wrong", "so that all citizens grow up here in a place of equal opportunity for all" [12]. Charges of disorderly conduct and similar offenses, preceding October 31, 2020, will be erased from the records of Ethiopian Israelis, even in closed cases and for cases, in which the suspect was convicted. if they do not have additional criminal charges against them and if they were not given a custodial sentence for the charge [12].

Conclusions. Without formulating our own definition of "multiculturalism" (and without choosing the existing ones), we applied the theoretical model of Ch. Inglis, which examines a society at three interrelated, but analytically different, levels: demographic-descriptive, ideological-normative and programmatic-political.

The example of Ethiopian Jewish community makes it clear that Israeli society at programmatic-political level could be considered as multicultural, but only if examination is limited to the Jewish sector, or even, in the future, the extended Jewish community of the country.

Classical Zionism always viewed Jewish historically-based cultural diversity as a threat to national unity, offering Israeli society its own version of a "melting pot" However, the influence of Zionist ideology on Israeli society is weakening, and even at the programmatic-political level, Israel's progress in creating a multicultural society has become more evident. The State of Israel is moving toward a policy of granting the special "preferential" rights to certain groups within the Jewish sector. These rights are granted sometimes directly (for example, through legislation or specific integration policy), and more often indirectly (through special programs whose recipients are not clearly stated, but are implied).

REFERENCES:

1. Al-Haj, M. (2002). Multiculturalism in Deeply Divided Societies: The Israeli Case. *International Journal of Intercultural Relations*. 26(2): 169–183.

2. Alport, E. A. (1967). The Integration of Oriental Jews into Israel. *The World Today.* 23(4): 153–159.

3. Baroud, R. Israel was never a democracy, so why is the West lamenting the end of a 'liberal' state? *Middle East monitor: web-site.* January 3, 2023. URL: https://www.middleeastmonitor.com/20230103-israel-was-never-a-democracy-so-why-is-the-west-lamenting-the-end-of-a-liberal-state/

4. Ben-David A., Ben-Ari A. (1997). T. The Experience of Being Different: Black Jews in Israel. *Journal of Black Studies.* 27(4): 510–527.

5. Ben-Porat, G. Israel Studies. An Anthology: Multicultural Realities. *Jewish Virtual Library: web-site.* 2009. URL: https://www.jewishvirtuallibrary.org/israel-studies-an-anthology-multicultural-realities

6. Cabinet okays NIS 3.25 billion in benefits for IDF career soldiers. *THE TIMES OF ISRAEL: web-site.* 9 November 2025. URL: https://www.timesofisrael.com/cabinet-okays-nis-3-25-billion-in-benefits-for-idf-career-soldiers/

7. Chief Rabbinate of Israel Law (1980). *Laws of the State of Israel: Authorized Translation from the Hebrew.* 34: 97–106.

8. Dahan Y., Levy G. (2000). Multicultural Education in the Zionist State: The Mizrahi Challenge. *Studies in Philosophy and Education.*19(5-6): 423–444.

9. Deluty A., Rose K. The State of Israel and the Druze community: Implications for minority inclusion in the Middle East. The Institute for Middle East studies. The George Washington University. 2014. 67 p.

10. Ethiopian Jews suffer racism in Israel. *Anadolu Agency: web-site.* 2019. URL: https://www.aa.com.tr/en/middle-east/ethiopian-jews-suffer-racism-in-israel/1526782#

11. 'Everyone's Sons:' Ethiopian Israelis Shoulder Heavy Toll in Gaza War. *Themedialine: web-site.* 08/06/2025. URL: https://themedialine.org/top-stories/everyones-sons-ethiopian-israelis-shoulder-heavy-toll-in-gaza-war/

12. Fighting discrimination: Criminal records of disorderly conduct to be erased for Ethiopian Israelis. *The Jerusalem Post: web-site.* July 17, 2024. URL: https://www.jpost.com/israel-news/crime-in-israel/article-810730

13. Fresh Facts and Figures. *Ethiopian National Project: web-site.* URL: https://www.enp.org.il/en/announcements/Fresh_Facts_and_Figures/

14. Fromer, Y. The Only (Illiberal) Democracy in the Middle East. *Tablet: web-site.* December 05, 2022. URL: https://www.tabletmag.com/sections/israel-middle-east/articles/illiberal-democracy-middle-east

15. Getahun S., Keynan I. (2022). From Exclusion to Leadership: The Case of the Ethiopian Community in Israel. *Cosmopolitan Civil Societies: An Interdisciplinary Journal.* 14(3): 15–29.

16. Government names team to target racism against Ethiopian Israelis. *THE TIMES OF ISRAEL: web-site.* 27 January 2016. URL: https://www.timesofisrael.com/government-names-team-to-target-racism-against-ethiopian-israelis/

17. Govt. approves recognition of Ethiopian religious leaders. *The Jerusalem Post: web-site.* February 19, 2018. URL: https://www.jpost.com/israel-news/govt-approves-recognition-of-ethiopian-religious-leaders-543034

18. Inglis, Ch. Multiculturalism: New Policy Responses to Diversity. *UNESDOC Digital Library: web-site.* 1996. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000105582

19. Israel's Independence Day 2019. *Central Bureau of Statistics. State of Israel.* Jerusalem, 2019. 3 p.

20. Israel's Jewish Ethiopian population reached 177,600 in 2024. *JNS: web-site.* November 17, 2025. URL: https://www.jns.org/israel-news/israels-jewish-ethiopian-population-reached-177600-in-2024

21. Israel's population ticks toward 10 million milestone as it marks 76 years. *THE TIMES OF ISRAEL: web-site.* 9 May 2024. URL: https://www.timesofisrael.com/israels-population-ticks-toward-10-million-milestone-as-it-marks-76-years/

22. Kaplan, S. (1993). The Invention of Ethiopian Jews: Three Models. *Cahiers d'études africaines.* 33(132): 645–658.

23. Khan, M. Israel no longer the 'only democracy in the Middle East'. *Daily Sabah: web-site.* Jul. 27, 2018. URL: https://www.dailysabah.com/op-ed/2018/07/27/israel-no-longer-the-only-democracy-in-the-middle-east

24. Lawmakers raise alarm over police treatment of Ethiopian community. *The Jerusalem Post: web-site.* January 7, 2026. URL: https://www.jpost.com/israel-news/article-882566

25. Lazin, F. A. Politics, Race and Absorption: Israeli Housing and Education Policies for Ethiopian Jewish Immigrants, 1984-1992. University of California, San Diego: The Center for Comparative Immigration studies. Working paper. 2000. 44 p.

26. Leviatan, Y. Israel may be the world's most liberal democracy. *THE TIMES OF ISRAEL: web-site.* 2018. URL: https://blogs.timesofisrael.com/israel-may-be-the-worlds-most-liberal-democracy/

27. Majority of recent Ethiopian immigrants to Israel are Christians. *The Jerusalem Post: web-site.* August 17, 2023. URL: https://www.jpost.com/israel-news/article-755138

28. McGahern, U. (2010). Multicultural norms and strategies: Minority policy in an ethnocratic state. *Mediterranean Politics.* 15(3): 415–433. URL: https://eprint.ncl.ac.uk/file_store/production/187595/ABBA7D7B-5599-40F8-993D-BD4A11A73A97.pdf

29. McLaren, P. White terror and oppositional agency: Toward a critical multiculturalism. *Multicultural education, critical pedagogy, and the politics of difference* / Ed. by C. Sleeter, P. McLaren. New York: State University of New York Press. 1995. 33–70.

30. Palestinians at the End of 2023. *Palestinian Central Bureau of Statistics.* 2023. Ramallah, Palestine. 46+[27] p.

31. PM Netanyahu's Remarks at the Start of the Weekly Cabinet Meeting. *Prime Minister's Office: web-site.* 03.07.2017. URL: https://www.gov.il/en/pages/spokestart030717

32. Promoting the Integration of Ethiopian Israelis in Higher Education and Employment in the STEM and High-Tech Fields. NAS Research & Consulting and Edmond de Rothschild Foundation. Apr 2023. 74 p.

33. Rosenthal, D. The Israelis: Ordinary People in an Extraordinary Land. N.Y: Free Press, 2003. 467 p.

34. Sagi A., Nachtomy O. The Multicultural Challenge in Israel, Boston, USA: Academic Studies Press. 2009. 343 p.

35. Smooha, S. The Model of Ethnic Democracy. Flensburg, Germany: European Centre for Minority Issues. ECMI Working paper #13. October 2001. 95 p.

36. Takala, A. A. Relations Between the Israel Police and Ethiopian Israelis: A Comparative Study with Police-minority Relations Worldwide. *10th International e-Conference on Studies in Humanities and Social Sciences.* Belgrade. Center for Open Access in Science. 151–160.

37. Telushkin, J. Ethiopian Jewry. *Jewish Literacy: The Most Important Things to Know about the Jewish Religion, Its People, and Its History* / Revised Edition. Harper Collins e-books.

38. The Population of Ethiopian Origin in Israel. *Central Bureau of Statistics. State of Israel.* Jerusalem, 2018. 16 p.

39. Valls, M. Israel on the Front Lines. *Tablet: web-site.* March 28, 2024. URL: https://www.tabletmag.com/sections/news/articles/israel-on-front-lines-manuel-valls

40. Who we ARE and What we DO. *Kedma: web-site.* URL: https://kedma-edu.org.il/about-us-inner/

41. Yonah, Y. (2005). Israel as a multicultural democracy: Challenges and obstacles. *Israel Affairs.* 11(1): 95–116.

42. Zelalem, S. Racism in Israel: The case of Ethiopian Jews (Falasha). CERS Working paper. 2014. 9 p.

Мультикультуралізм як політична програма в Державі Ізраїль (на прикладі громади ефіопських євреїв)

Прибєгін Іван Сергійович

кандидат політичних наук
ORCID: 0009-0002-5433-9643

У статті зроблено спробу відповісти на питання: «Наскільки сучасне ізраїльське суспільство є (і чи справді воно є) мультикультурним?», і, отже, чи може воно претендувати на те, аби називатися демократичним (відповідно до стандартів прав людини, які є поширеними сьогодні, принаймні на Заході).

Звісно, це питання не обмежується проблемою взаємодії різних національних та етноконфесійних груп всередині ізраїльського суспільства, а також їхніми взаємовідносинами з державою та квазідержавними структурами. Однак, цей аспект визнається найбільш проблематичним для Ізраїлю та сприймається як головна підстава, якщо не причина, критики його «національної» політики.

Метою дослідження є аналіз мультикультуралізму як політичної програми в Державі Ізраїль (на прикладі громади ефіопських євреїв).

Не формулюючи власного визначення «мультикультуралізму» (і не обираючи вже існуючі), ми застосували теоретичну модель Ч. Інгліс, яка розглядає суспільство на трьох взаємопов'язаних, але аналітично різних рівнях: демографічно-описовому, ідеологічно-нормативному та програмно-політичному.

Приклад громади ефіопських євреїв чітко показує, що ізраїльське суспільство на програмно-політичному рівні можна вважати мультикультурним, але лише за умови, що розгляд обмежується єврейським сектором або навіть, у майбутньому, розширеною єврейською громадою країни.

Класичний сіонізм завжди розглядав єврейське історично обґрунтоване культурне різноманіття як загрозу національній єдності, пропонуючи ізраїльському суспільству власну версію «плавильного тигля». Однак вплив сіоністської ідеології на ізраїльське суспільство послаблюється, і навіть на програмно-політичному рівні прогрес Ізраїлю у створенні мультикультурного суспільства стає більш очевидним. Держава Ізраїль рухається до політики надання спеціальних «преференційних» прав певним групам єврейського сектору. Ці права надаються іноді безпосередньо (зокрема через законодавство або специфічну інтеграційну політику), або частіше опосередковано (через спеціальні програми, одержувачі яких чітко не вказані, але маються на увазі).

Ключові слова: *мультикультуралізм, політична програма, національна група, релігійна група, (суб)етнічна група, ефіопські євреї, «фалаші», «Бета-Ісраель».*

Дата першого надходження статті до видання: 17.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

Наукове видання

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 2

Коректура • *С. Корзун*

Комп’ютерна верстка • *О. Молодецька*

Формат 60×84/8. Гарнітура Arimo.
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 27,33. Ум. друк. арк. 25,80.
Дата розміщення онлайн – 21.05.2026 р. Дата друку – 27.05.2026 р.
Наклад 150 прим. Замовлення № 0526/494.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.